

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KRAL

Mitler ve Simgeler

JEAN-PAUL ROUX

Türkçesi Nuri Fudaylı Kıcıroğlu

DERGÂH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantev.org>

DERGÂH YAYINLARI 888

Tarih Dizisi 86

Sertifika No 14420

ISBN 978-625-7005-49-4

1. Baskı Ekim 2020

Eserin Fransızca orijinal ismi

Le roi: Mythes et Symboles

© Librairie Arthème Fayard, 1995

Dizi Editörü

M. İhsan Kara

Kapak Tasarımı

Ayşe Nurgül Kabasakal

Sayfa Düzeni

Ayten Balaç

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A. Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.

2622. Sok. No: 6/13

Bağcılar/İstanbul

Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Kral: Mitler ve Simgeler'in yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

KRAL

Mitler ve Simgeler

Jean-Paul Roux

Türkçesi
Nuri Fudayl Kıcıroğlu

JEAN-PAUL ROUX

5 Ocak 1925'te Paris'te doğdu. Yükseköğrenimini bugün INALCO adıyla bilinen Institut national des langues et civilisations orientales (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) ve sonrasında École du Louvre ile École Pratique des Hautes Études'da tamamladı.

27 yaşında Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'ne (CNRS) girdi ve burada araştırma dairesine müdür oldu. Aynı dönemde École du Louvre'da profesörlük yaptı ve İslâmî sanatlar hakkında ders verdi. Bu sırada pek çok Doğu dilini öğrendi.

Orta-Doğu ile Asya üzerine ve karşılaştırmalı din tarihi hakkında pek çok kitap yazdı. Onun sayesinde 2003 yılında Louvre Müzesi'nin merkezine bir İslâm sanatları bölümü açılmıştır.

29 Haziran 2009'da vefat etmiştir.

Eserleri: *La mort (la survie) chez les peuples altaïques anciens et médiévaux d'après les documents écrits* (1963), *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaïques* (1966), *Les traditions des nomades de la Turquie méridionale: contribution à l'étude des représentations religieuses des sociétés turques d'après les enquêtes effectuées chez les Yörük et les Tahtaci* (1969), *Mustafa Kemal et la Turquie nouvelle* (1983), *La Religion des Turcs et des Mongols* (1984), *Les explorateurs au Moyen Âge* (1985, Sylvie-Anne Roux ile birlikte), *Histoire des Turcs* (1984), *Babur, histoire des Grands Moghols* (1986), *Le sang. Mythes, symboles et réalités* (1988), *Jésus* (1989), *Tamerlan* (1991), *Histoire de l'empire mongol* (1993), *Le roi, mythes et symbole* (1995), *L'Asie centrale, histoire et civilisation* (1997), *Montagnes sacrées, montagnes mythiques* (1999), *Gengis Khan et l'Empire mongol*, (2002), *Genghis Khan and the Mongol Empire* (2003)

Haşmetmeapları İspanya kralı I. Don Juan Carlos'a,

Haşmetmeapları, bu kitabın kendilerine adanmasını kabul buyursunlar. Bu kitabı yazıya döktüğüm tutkuyla kendilerine bunu arz ederim. Kendilerinden başka hiçbir isim, bu kitaba daha iyi yaşamazdı. Ümit ederim ki zat-ı muhteremlerine layık olmaktan çok uzak değildir ve inansınlar ki *Grand Siècle*'de denildiği gibi haşmetmeaplarının sadık ve hürmetkar kuluyum.

J.-P. Roux

“Pilatus, ‘Demek sen bir kralısın, öyle mi?’ dedi.
İsa ‘Kral olduğumu sen söylüyorsun’ karşılığını verdi.”
Yuhanna, 18, 37.

“Gök, ona imparatorluğu verdi ve halk da ona bunu verdi.”
Meng-tesu (Mensiyüs), 2. Kitap, III, 5.

“Tanrı, adalet yüzünden, bu adalet tecelli etsin ve
adaletsizlik yok olsun diye, kralları yarattı.”
[Sasanilerin] *Tacın Kitabı*

“Okyanusun tüm yaman suları gelse kralı
meshedildiği yağdan temizleyemez.”
Sheakspeare, *II. Richard*, III, 3.

İÇİNDEKİLER

- 11 Önsöz
- 19 Kısaltmalar
- 21 **BİRİNCİ BÖLÜM: MONARŞİ**
22 *Pater Familias* Kral • 24 Mutlu Bir Asker? • 25 Rahip Kral ve Büyücü • 27 Semavi Monarşi • 30 Kral Kraldır • 33 Otokrasi ve Demokrasi • 36 Mutlak Krallık ve Diktatörlük • 38 Krallar ve İmparatorlar • 41 Monarşi ve Cumhuriyet • 43 Yunan Demokrasisi • 46 Roma Cumhuriyeti • 49 Hristiyan Cumhuriyetleri
- 53 **İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN KRAL**
55 Öteki Krallar • 56 Benzersiz ve Evrensel Kral • 58 Krallığın Merkezinde • 59 Yaşam Ağacı • 60 Işıldayan Kraliyet • 61 Ayla • 65 Halkın ve Kralın Benzeşmesi • 69 Alemin Kralı • 72 Verimlilik ve Bereket • 79 Yanılabilir ve Yaralanabilir Kral • 81 Doğru Tercih • 82 Krala Himmet • 83 Yasaklar • 88 Kralı Görmek • 89 Kralın Hastalığı ve Yaşlılığı • 91 Hükümlanlık Süresi • 93 Kraliyetin Suçluluk Duygusu • 95 Kansıız İnfaz • 96 Simgesel İnfaz • 97 Temsilciler • 99 Kral Katlinin Gerekçesi
- 102 **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TANRISAL KRAL**
103 Kralın Kutsallığı • 105 Alamet-i Farika • 107 Sine Concubitu Dölleme • 108 Hayvan Ata • 111 Ay ve Güneşin Babalığı • 114 Bir Rahip Geldi • 115 Tanrının Yeryüzündeki Oğlu • 117 Tanrısai Babalık • 119 Baba ve Eşya • 120 Firavunlu Mısır • 122 Mezopotamyalılar • 124 İran Kralı • 126 İsrail Kralı • 130 Hitit Kralı • 131 Büyük İskender ve Yunanistan • 133 Roma • 137 Türk-Moğol Tanrı Kral • 138 Budist Kral • 139 İslamiyet • 145 Toltekler ve Aztekler • 146 Kara Afrika

148 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TANRI İNSAN

149 Tezatların Uzlaşımı • **150** Semavi Vekalet • **153** Meşru Devrim • **156** Kraliyet Ruhbanlığı • **161** Kral ile Rahibin Rekabeti • **165** Krallar ve Büyücüler • **167** İlahi Emirler • **169** Öldürme Hakkı • **171** Savaşlar ve Kraliyet Avları • **174** Jus Primæ Noctis • **175** Devrimin Büyük Fethi • **177** Yargıç Kral • **180** Muciz Kral • **182** Kurtarıcı Kral • **184** Geri Dönüş Beklentisi

187 BEŞİNCİ BÖLÜM: KRALIN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ

188 İntihap • **191** İrsiyet • **193** Halefiyet Düzeni • **195** İlk Doğana Doğru • **198** Cûlus • **199** Yeni Bir Doğuş • **199** Ad Değişimi • **200** Zamanın Yenilenmesi • **203** Kralın Yenilenmesi • **205** Geçici Krallar • **206** Yetki Töreni • **211** Kralın Eşleri Ve Kızları • **216** Kraliyette Ensest • **219** Saray Çevresi • **221** Başkent • **222** Kraliyet Sarayı • **224** Kralın Ölümü • **226** Defin • **228** Cenazedeki Kurbanlık • **230** Mezar • **232** Öte Dünya • **236** Merhum Krallar Kültü

238 ALTINCI BÖLÜM: KRALIN EŞYALARI

239 Elzem Nişan • **240** Kraliyet Kılığı • **241** Pabuç • **242** Tüylar • **244** Kuşak • **245** Muhtelif Eşyalar • **246** Kraliyet Silahları • **250** Tanrının Tahtı • **251** Tahtın Ruhu • **253** Kozmik Taht • **254** Tahtın Destekleri • **255** Tahtın Görkemi • **260** Taç • **265** Hale • **266** Hükümdarlık Asası • **270** Güneşlik ve Sayvan • **273** Kupa

278 YEDİNCİ BÖLÜM: KRAL İSA

278 Kral Değil Mi Gerçekten? • **280** Beklenen Mesih • **281** Davut'un Oğlu • **283** Kralın Doğumu • **286** Çölde Ayartma • **288** Göklerin Krallığı • **290** Kraliyet Mucizeleri • **291** Kralın Kudûs'e Girişi • **296** Kutsal Hafta • **297** İsa'nın Mahkumiyeti • **300** Hakir Kral • **301** İ.N.R.I.

303 SEKİZİNCİ BÖLÜM: HİRİSTİYAN KRAL

304 Hristiyan Kralın Yeri • **306** İktidar Tanrıdan Gelir • **308** Tanrının İnayetiyle Kral • **311** Tanrı İle Kralın İttifakı • **314** Kral Hazretleri • **317** Kurtarıcı Kral • **319** Kraliyet Kültü • **320** Yetki Töreni • **323** Taç Giyme • **324** İsa Mesih Taklidi • **328** Kökenler • **330** Monarşi Sisteminin Dokunulmazlığı • **332** Ölümsüzlük • **333** Halk ve Kral • **335** İmtiyazlar • **338** Semavi Vekalet • **341** Papaz Kral • **342** Alemin Kralı • **344** İnayetlerin ve Adaletin Kralı • **349** Muciz

352 DOKUZUNCU BÖLÜM: KRAL, KİLİSE VE SOYLULUK

354 I. Kilise ve Krallar **374** II. Krallar ve Soyluluk

397 Kaynaklar**413** DizirÜcretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ÖNSÖZ

Bu kitap, *Le Sang* ile başladığım ve kadın, dağ ve su gibi konulara girerek devam etmesini umduğum, mitler ve simgeler üzerine yoğunlaşan dizinin ikinci kitabıdır.

Tıpkı kan gibi kralın da toplumsal, politik, dini bir gerçekliği mevcuttur. Monarşi, en eski zamanlardan günümüze dek –açık ara– en çok itibar görmüş rejimdir. Bilindiği üzere hâlâ birçok çağdaş devletin ve Batı Avrupa’nın neredeyse yarısının rejimidir. Kan gibi kral da mitlere can vermişti: köken ve kıyamet mitleri, evrensel mitler, ebedi dönüş ve yenilenme mitleri... Yine kan gibi bir güç simgesiydi ve öyle de kaldı: öncelikle ulusun ve aynı zamanda birliğin, sürekliliğin, verimliliğin, bereketin, selametinin ve nicelerinin simgesi.

Ancak kanın ve pek çok kutsal eşyanın aksine tezat taşımaz; hem iyi hem kötü, hem görkemli hem muzır, hem saf hem kirli değildir. İnsan olarak nasılsa kutsal bir nesne olarak da tamamen olumlu olan tek bir değeri vardır. Koşulsuz şartsız bu değeri ona atfetmek için çok fazla kusuru ve eksiği varsa bunun bir çaresini bulmak için her şeyin anında denenmesine özen gösterilir. Bu değeri kaybederse o, artık kral olarak görülmez; bir tiran ya da gasıptır. Çok gecikmeden devrilir. Onunla olmak, tanrıyla olmak gibidir. Ona iman beslenir, o da varlığını imanda bulur.

Bir tanrıtanımaaz için yüce varlık neyse monarşist olmayan biri için de kral odur.

Buna karşın tanrı ile hükümdar arasında hassas bir ayırım vardır. İnanan biri için sadece ve sadece tek bir tabiata sahip tanrı, –nadir istisnalar hariç– kötücül bir tanrı olamaz. Ancak tanrısal görünüşüne rağmen insan olan kral, çok kötücül bir kral olabilir ve buna rastlamamak mümkün değildir. Genel bir kural olarak bu durumun, kurumun itibarını sarısmaması dikkate şayandır. Kuşkusuz kutsallık en kuvvetli sebeptir ve belki de şöyle düşünülebilir: Kötü bir prensin monarşiyi sorumlu kılmaması, kötü bir ilacın hekimi veya kötü bir cumhurbaşkanının cumhuriyeti suçlu kılmaması gibidir. Artık böyle düşünmüyoruz ve kraliyet işlerini başaramayan krallara önem atfetmiyoruz. Lakin tarih nezdinde en kusurlu kralların bile her daim görevlerinin ve sorumluluklarının bilincinde olduğu açıkça görülür. Latince vecizedeki *service regnare est* ilkesini unutmamışlardı. Sahip oldukları araçlar ölçüsünde onlardan bekleneni karşılamaya çalışmışlardır.

Fransa’da bu bakış açısı gözden düşeli onca yıl oldu. Devrimin kazanımlarını yüceltmekten memnuniyet duyabilmiş iki yüzyıllık cumhuriyetçi ideoloji, aynı zamanda Eski Rejim hafızasına zarar vermek istedi* ve mirasımıza sırtımızı döndük. Diğer yandan monarşistler, yeni rejimi sistemli olarak eleştiren, her türlü aşırılığa müsamaha gösteren ve monarşinin gerçekten ne olduğunu anlamaktan çok uzak politik bir hizip olarak ortaya çıkar. O zamandan bu zamana olgunlaştık. Şeyleri birbirinden daha iyi ayırabiliyoruz. Maniheizmin çocukça olduğunu kavırıyoruz. “Kraliyet dininin” büyük devri Ortaçağ’a gösterilen ilgi veya Roma ve Gotik sanatlara duyduğumuz tutku, buna işaret eder.

* Bir örnek ister misiniz? 1906’da Fransa Ulusal Kütüphanesi’nin yöneticisi A. Franklin, iyi hazırlanmaktan çok uzak kısa kitabı *Les Rois et les gouvernements de la France*’da Capetleri “ancak bir veya iki kıymetli insanın çıktığı [...] oldukça vasat bir soy” olarak tanımlar.

Bilinçli veya bilinçsiz köklerimizi bunca aradığımız bir dönemde en dikenli dallardan kurtulmanın tam vaktidir.

Kullandığım malzemeler etnografikten ziyade tarihi olmasına rağmen bu eser, bir hikaye anlatma kaygısından fazlasını götürmez. Bu kitabın konusu, bir kurumun –monarşinin– ve bir kişinin –kralın– doğuşunu, gelişimini ve düşüşünü anlatmak değildir. Tarihteki, bir başka deyişle geçmişin hafızasındaki, neden sonuç zincirindeki yerini almış; tüm halkları, tüm devirleri ilgilendiren, her zaman ve her yerde tamamen özdeş olmasa da en azından birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili temsillere hayat vermiş ve önemi hiçbir şekilde kanın öneminden geride kalmayan bir konuyu açıklığa kavuşturmadır.

Her bir olayda karmaşıklığını sürdüren olgular üzerine bütünleştirici bir yorum getirme tehlikesi ile karşı karşıya olduğumun farkındayım. Her şeyde evrenselden neşet eden noktayı veya ortak paydalar arayarak her bir şeyin tek ve bireysel niteliğini oluşturan unsur gözden kaçırılabilir. Çeşitli monarşilerin derinleşen özgünlüklerini yadsıma niyetinde değilim. Fransız kültürünün içinde XIV. Louis ile Clovis'i birbirine bağlayan soy zincirine rağmen bu iki hükümdarı aynı fırçayla resmetmenin imkansız olduğunu kim ilk bakışta görmez ki? Hem yaşam koşullarının hem dinin, düşüncenin, uygarlığın ayırdığı evrenlerde görevi devralan prensleri resmetmek isteyen bir ressamın, rengarenk bir palet kullanması gerektiğini kim göremeyecektir ki? Çin'deki göğün oğlu, Roma imparatorundan veya Kara Afrika'daki kabile reisinden daha fazla İnka değildir. Böylesine belirgin özellikleri taşıyan çehreleri, bütünleştirici bir örtünün altında gizlemeyeceğiz. Tam aksine bu çehrelere ışık tutmaya çalışacağız. Böylece maskelerin altında saklanan ve insan türüne mensup oldukları için belirgin bir benzerlik gösteren kişiliklere değineceğiz. Siyah, beyaz, sarı veya kırmızı olsun ya da yüzyıl veya beş bin yıl önce yaşamış olsun, kral her şeyden önce kraldır.

Kralı bir kelimeyle tanımlamaya çalışmak gerekir mi? Muhtemelen hepsi tartışmaya yol alacak özlü birçok tanım ileri sürülebilir. Bir tanesi kabul görür gibidir: Kral, dini bir nesnedir ve dini nesneler arasında en anlamlı olabileceklerden birisidir. Van der Leeuw'ın dediği gibi kral, insanın elinden geçmiş en önemli figürlerden biridir.¹ Bu kitaba *Kutsal Kral* başlığını atacaktım ama laf kalabalığına düşmek istemedim. Dinden kurtulabilen, o olmadan kendini meşru kılabilen hükümdar yoktur. Kral, ruhani meşgalelerden doğdu. Ruhanilik, insani bir kaygıydı ve insanlar, ya bununla uğraşmadan yapamadı ya bu uğraştan garip bir azap duydu. Dünyevi kayıp cennet arayışı, semavi cennet arayışının yerini aldığı anda, yani materyalizm ve dinsizlik galebe çaldığında kral öldü. Aslında hesaba katılan tek ve esas görevi, insanüstü ile insan arasında bir bağ olmasıydı. Kendi adına elinden geleni yaptı. Fakat diğer insanlar, ona taşıyabileceğinden fazla sorumluluk yükledi. Ona her seferinde daha fazla tanrısal nitelikler vermeyi kesmediler. Gerilimin yükseldiği en ufak anda tanrı ile insanı onda birleştiriverdiler.

O zaman tarihsel perspektif, ipleri eline alır. Hıristiyanlık, çaresizce iki doğayı kralda birleştirme hevesindeki insanlığa beklentisini karşılayacak şeyi getirmişti. Kutsal kral, İsa Mesih'in habercisiydi. İnsanlık buna hazırlanmıştı. İnsanların selameti için ayağı toprağa basan İsa, beklenen kurtarıcıydı; krallarda aranan –ve Hıristiyanlık dışında uzunca bir süre daha aranacak– kişiydi. Kraldı. Gerçek tanrı ve gerçek insandı. Aynı anda bütünüyle her ikisiydi. Hıristiyanlar, hemfikir olarak bunu ilan ettiler ve hemfikir olarak buna iman ettiler.

Bu kanaat, kutsal monarşiyi işlevsiz ve hükümsüz kılmayı, bir başka ifadeyle tanrıdan ve insandan gelen –İsa gibi olsa da onun kadar kusursuz olmayan– kişilere başvurmayı beraberinde getirebilirdi. Fakat kutsal monarşi, esneklik gösterdi ve yok olmadı.

1 Van der Leeuw, *The Religion of the Ancient Near East*, s. 122.

Hıristiyanlık, monarşinin o olmadan yapamayacağı hükmüne vardı. Din, monarşiyi sürdürüyordu ve bu yüzden ona bir gerekçe bulmalıydı. Diğerlerinin yanı sıra bu alanda da Hıristiyanlık, bir devri kapatıp bir başka devri açıyordu. Bu nedenle Hıristiyan hükümdarı ayrıca ele almak zorunda kalacağım. Hatalı mıyım? Ben bile kraliyet ideolojisinin İsa'nın gelişiyile hiç değişmediğini gözlemlemek karşısında şaşkınlığa uğradım.

Yukarıda imparatorluğa ve riyasete değindim. Kabile reislerinin ve imparatorların, tamamen hangi noktalarda krallardan farklılaştıklarını bilerek (bazen bu farklılık tutarlı olmayabilir) konuma dahil ediyorum. Farklılıklarını belirtmek dışında bu monarşi tarzlarının niteliksel özelliklerine dikkat etmek zorunda olmadan, bunlara sadece kesin olarak monark oldukları ölçüde, yani krallarla aynı zihin evrenine ait oldukları ve aynı işleyişe sahip oldukları ölçüde yer vereceğim. Bunları dışarda tutmak, çalışmamı büyük ölçüde eksik bırakacaktı. Kral tasvirinin evrensel olduğunu ileri sürmek gibi yapay sınırlara kendimi hapsedmek istemiyorum. Bu, olguları az çok kategorilere yerleştirme ve ayrıntılandırma derdinde olduğum anlamına gelmez. Belgeler, birkaç cildi aşacak kadar boldur. Bir yandan da çokça tekrar eder ve sadece küçücük değişiklikler gösteren simgelerin terakümünden bıılır. Bu yüzden bir seçim yaptım ve bu, nesnel bir seçimdi: Ne söylediklerime özellikle uyan örnekleri seçtim ne uyumsuzluk yaratanları bir kenara ittim. Yaptığım tek şey örnekler vermektir. Fakat şuna inanıyorum ki bu örnekler, temsil kabiliyetini fazlasıyla haizdir.

Yüzeysel ve gösterişli anekdotlara takılıp gitseydim daha canlı bir resimle karşılaşılabilirdi. Ama çalışmada kabul töreni ritüellerindeki, kraliyet eğlencelerindeki, saray hayatındaki, taç ve defin törenlerindeki ayrıntıları tasvir etmekten başka bir şey yapmaya çalışacağım. Bir başka deyişle kraliyet kişisini ve onun hakkında sahip olunan düşüncüyü tanımlamaya çalışan bu çalışma kapsamında

antik veya modern, Batılı veya Doğulu, Amerikalı veya Afrikalı, her türden uygarlığı inceledim. Parıltısı çok uzaklardan bile göz kamaştıran uygarlıklara (Çin, Hindistan, İslamiyet öncesi İran, Mezopotamya, Mısır, Hurri ve Hitit Anadolu, Yunanistan ve Roma) daha fazla yer ayırdım ama etkisi daha sınırlı olan halkları (Aztekler ve İnkalalar, Güneydoğu Asya ve Japonya) veya “ilkel” ya da “barbar” olarak zikredilen halkları (başta Kara Afrika ve Okyanusya halkları ve Keltler, Cermenler, İskitler, Türkler ve Moğollar gibi bozkır ve orman halkları) ihmal etmedim. En azından özet şeklinde büyük dinlerin –Budizm, Yahudilik, Hinduizm, İslamiyet ve elbette Hristiyanlık– hangi biçimde yerel ve arkaik dinlerin mirasını sahiplendiğini veya değiştirdiğini gösterdim. Hristiyan ülkeler içinde Fransa’ya ayrıcalık tanıdımsa da yalnızca ona takılıp kalmak istemedim ve Roma Cermen İmparatorluğunu, İsyanya’yı, Bizans’ı ve Habeşistan’ı da inceledim.

Elimden geldiğince her fırsatta metinlere göndermeler yaptım. Öte yandan her zaman alıntı yapmadım, çünkü bu durumlarda metinler ya çok uzundu ya anlaşılır değildi. Bu anlaşılır olmama hali, beni bu metinleri tefsir eden ve onları açıklayan çeşitli uzmanlardan destek almaya itti. Onlar sayesinde kral kavramı olmasa bile krallar neredeyse mükemmelen anlaşılabilir. Böylece firavun, mikado, halife, İnka ve Bizans basileusu, artık bir gizem olmaktan çıkar. Buna karşın bunları birbiriyle ilişkilendiren bağ üzerine çok az çalışıldı. Neredeyse Van der Leeuw’dan Eliade’a kadar tüm fenomenologlar bu konuyla ilgilenmesine rağmen Sir J.G. Frazer’ın *Altın Dal*’da uzunca ayırdığı bir bölüm,² Mısırolog Frankfort’un eseri³ ve en önemli çağdaş uzmanların katıldığı Sekizinci Uluslararası Din Tarihi Kongresindeki (Roma, 1955)

2 Frazer, *Le Rameau d’or*, özellikle “Le roi magicien dans la société primitive”, c. I, s. 15-480; “Tabou et les périls de l’âme”, c. I, I. böl. , s. 483-499; “Le dieu qui meurt”, c. II, III ve VI. böl.

3 Frankfort, *Kingship and the Gods*, Chicago, 1948.
<http://ancienthistory.org>

çalışmalar⁴ haricinde kraliyet tipolojileri üzerine yapılmış bir çalışma zikretmek oldukça zordur.

Okuyucuların zorunlu olarak aşına olmadığı ve bizimkine hayli yabancı uygarlıklara başvurmamak, beni kaynakları çeşitlendirmeye sevk etti; böylece dileyenler, kaynakları doğrulayabilir ve tamamlayabilir. Buna karşın bilindiğini varsaydığım için Avrupa tarihine ilişkin bölümlerde bu kaynakları azalttım. Bir başıma ilerlemek istemediğimde az sayıda çağdaş yazarı yardıma çağırdım. Onları elbette verdiğim kıymete göre seçtim ama bunun dışında amaca uygun nedenler de yok değildi: Berrak bir anlatım, monarşi sorununa ilişkin hususi bir ilgi, eserlerine erişim kolaylığı gibi nedenler seçimimde etkili oldu. Onlar kadar, ve belki daha fazla, takdir ettiğim ama halihazırda zengin olan kaynakçayı daha fazla ağırlaştırmamak için zikretmediğim –pişmanlık ve vicdan azabı duymuyor değilim– başka birçok tarihçi var. Yalnızca Fransa kralı için sayfalar dolusu kitap ismi sıralayabileceğimi düşünüyorum.

Parantez içlerinde ismini zikrettiğim hükümdarların hüküm sürdüğü tarihleri vermeye çalıştım ama sıkça atfı yaptığım isimler için düzenli olarak bu tarihleri tekrar tekrar yazmadım. Bunları dizinde de bulmak mümkündür. Diğer kişiler için ise verilen tarihler, doğum ve ölüme aittir. Kaynakları, etnik grupları, kaynak olarak başvurulacak yazarları, yine dizinde bulmak mümkündür.

Bu kitap, politik, polemik veya dini bir eser değildir; arkeoloji çalışmasıdır. Günümüzden ne kadar az bahsettiğim görülecektir. Bununla birlikte diğer eserlerimde olduğu gibi kendimi var gücümle meseleyi anlamak için zorladım. Bu da esere monarşi rengini fazlasıyla bulaştırmış olabilir. Zaten böyle olmasaydı gerçeği yansıtmamış olurdu. Çünkü öncelikle hukuku ele alırken yasal, bitkileri ele alırken botanik bir renge bulanmak zorunludur; ikinci olarak da incelediğim ülkeler ile halklar monarşi yanlısıydı

4 Kongredeki bildiri özetleri *Atti* içinde (=kitapçık) ve sonrasındaki yayınlar *La Regalia sacra* içinde. Bizim atlatmamız, kitapçığı göndermek yapar.

ve bunu akıldan çıkarmak, onlar için tahkir edici olurdu. Kötü krallara ve kraliyet kültünün sürüklendiği sapkınlıklara, ki bunlar bizzat kraldan ziyade dönemin zihniyeti ve genellikle insanlardan kaynaklanıyordu, rağmen kraliyet kurumu bunlardan zarar görmedi; zira varlığını sürdürdü. Bunun sebebi de atalarımızın bizden daha az zeki, daha az uygar, daha müşkül olması değildir.

İnsanlık tarihi boyunca halklar, umutsuzluk ve isyan zamanlarına tanıklık etmişti. Ancak kaderlerini emanet ettikleri, tanrı tarafından seçilmiş ve kendi temsilcileri olarak gördükleri kişilere karşı derin güven, saygı ve hürmet duygusu beslediklerini göstermişlerdir. Bu duyguları da hesaba katmak gerekiyordu.

Sözün özü monarşi tarihi, kral ile tebaası arasındaki karşılıklı büyük aşkın tarihidir.

KISALTMALAR

Kaynakçaya ilişkin dipnotlardaki eser başlıkları kısaltılmıştır ve bu konuda kaynakçaya başvurmak uygun olacaktır. Ayrıca aşağıdaki kısaltmaları kullanacağım.

Akoun: *Mythes et croyances du monde entier*, Lidis.

Atti: *Atti dell' VIII Congresso internazionale di storia delle religioni*.

Bonnefoy: *Dictionnaire des mythologies*, Flammarion, c. I ve II.

Eliade, I, II, III: *Histoire des croyances et des idées religieuses*, 3 c., Payot, Paris, 1976-1983.

Grimal, I: *Mythologies de la Méditerranée au Gange*, Larousse.

Grimal, II: *Mythologies des steppes, des forêts et des îles*, Larousse.

J.A.: *Journal asiatique*, Paris.

Puech: *Histoire des religions*, (ed.) H.-C. Puech, "Bibliothèque de la Pléiade", Gallimard, 3 c., I, II, III şeklinde notlandırılmış.

S.O.: *Sources orientales*, 8 c., Seuil, Paris, başlıktaki anahtar kelimeyle notlandırılmış.

BİRİNCİ BÖLÜM

MONARŞİ

Antik dönemlerin derinliklerine inildiğinde monarşi, hiçbir istisna gözetmeksizin tüm halklarda ortak bir paydaydı. Elbette her biri, bu paydaya hususi nitelikler atfederek monarşiyi ona mahsus sıfatlarla süsledi. Onu geçici olarak ortadan kaldırmış toplumlarda bile monarşi, hiçbir zaman yok olmadı, çünkü sözlü ve dini kültür bünyesinde yaşamayı sürdürüyordu. Yüzyıllar içerisinde sayısız değişikliğe maruz kalmasına rağmen monarşi, hâlâ birçok eski karakterini muhafaza eder.

Monarşininin neden, ne zaman, nasıl inşa edildiğinin peşine düşmek, şüphesiz ki haklı bir merak konusudur, fakat yine de beyhudedir. İleri sürülen hiçbir hipotez bizi ikna etmeyi başaramasa da kendimizi bu soruları sormaktan alıkoyamayız. Bu noktada Rochedieu'nün varsayımına iştirak etmeyi tercih ediyoruz. Buna göre monarşi, bir birliktelik vücuda getirmek üzere toplanmış insanların olduğu her yerde ortaya çıkmıştı ve şüphesiz psikolojik bir arketip teşkil ediyordu.¹

1 Rochedieu, "Le caractère sacré de la souveraineté", *Atti*, s. 458.

PATER FAMILIAS KRAL

Kralın veya buna mukabil monarşinin kökeni üzerine yürütülen tartışmalarda fikir birlikteliği sağlanabilmiş değildir. Başlangıçlara dair araştırmaların tamamı, kaygan bir zemin üzerinde durur ve bilimin mevcut vaziyeti göz önüne alındığında çıkmaz sokakla karşı karşıyadır. Dinin kökenine dair araştırmaların ne tür heyecanlar uyandırdığını ve uyandırmaya devam ettiğini biliyoruz. Bunun haricindeki daha az dikkat çekici konularda aynı sonuçların elde edildiğini göremiyoruz.

Eski bir sava göre –Bossuet²’ye² aittir– monarşi, babanın aile üzerindeki doğal otoritesinin kabile üzerine uzanmasından ileri gelir: “Müşterek bir babanın yönetimi altında toplanmış birçok ailenin birlikteliğinde krallığın imgesini gören ve bu birlikte yaşamın dinginliğini tadan insanlar, babalarının yerini tutan kralların yönetiminde ailelerden müteşekkil toplumlar oluşturmaya gönül rahatlığıyla kabul ettiler.” Meaux piskoposundan* çok daha önce Çinli Konfüçyüsçü filozof Meng-tseu (Mencius, Mensiyüs veya Mengzi) tam olarak şunu yazmıştı: “İmparatorluğun temeli, krallıktadır; krallığın temeli, ailede; ailenin temeli, bireydedir.”³

Kraliyet, bu sözcüğe verdiğimiz genel anlamıyla, sadece görece bir zenginliğin ve iletişim kolaylığının mevcut olduğu yerde mümkündür. Balta girmemiş ormanlar (Ekvator Afrikası) veya uçsuz bucaksız çöller (Sincan veya Çin Türkistanı) ile dağıtılmış ya da yalıtılmış haldeki nüfuslar, riyaset ve prenslik teşkil edebilir, ancak krallık teşkil edemez. Buşmanlarda birlik, azami elli kişi civarındaki avcı bölüğüdür ve tek istikrarlı topluluk, ailedir.⁴ Bu

* Meaux Piskoposu olarak anılan Meauxlu Sanctinus, Sanctin veya Santin. (ç.n.)

2 Bossuet, *Politique*, II, 4, 3.

3 Meng-tseu. II, 1, 5. Bkz. Pauthier, *Doctrine de Confucius*, s. 333.

4 Pauling, *La Civilisation africaine*, s. 69. <https://rantey.org>

monarşiler, eğer bu adlandırma kullanılacaksa, geniş ailelerdir ki bunların coğrafi koşulların neticesi olma gibi bir zorunluluğu yoktur. Misalen feodalitenin bakiyesi oldukları durumda tarihsel şartların sonucu da bittabi olabilirler. Luxemburg ve Monako, monarşik bir rejime sahiptir, fakat biri grandüklükken diğeri prensliktir; Körfez emirliklerinin kralları değil, emirleri vardır.

Bununla birlikte alışık olduğumuz terminolojiyi bir kenara bırakıp, bir şehir ve etrafını çevreleyen araziden veya bir ordu-gahtan teşekkül eden ve tek kişi, monark, tarafından yönetilen, gördüğümüz her küçük devleti krallık olarak adlandırmaktan vazgeçmemiz gerekir. Bossuet, kendi tezlerine dayanak göstermek için Şit'in çocuklarının İbrahim'i "Efendi" olarak çağırdığını ve ona hükümdar gibi davrandığını hatırlatıyordu: "Sen aramızda önemli bir beysin [tanrının bir prensisin]."5* Oysa Şit'in çocukları, aile reisinin kral veya prens olmadığına gayet farkındaydı: "Onun krallığı, ailesiydi ve tıpkı ilk insanlarda olduğu gibi baba yadigarı hane hükümrانlığını sürdürüyordu."6 Roma'da da işler bundan farklı değildi. *Pater familias* otoritesi altındaki aile, *gens* denen, yani özel bir adla anılan ve kan bağıyla birbirine bağlı tüm ocakları kuşatan, toplulukların bir parçasıydı. İktidarın bu denli küçük parçalara ayrılması, tarihin ilk zamanlarındaki bir kural gibiydi. Toplumların büyük bir kısmı, devletler mozaigi gibiydi derken Toynbee de bunu kastediyordu.7 Tekvin, beş krallığa karşı savaşan dört krallıktan bahseder.8 Yahudilerin fethettiği tek

* Roux'nun İncil'den yaptığı alıntılar için genellikle Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Yeni Çevirisi kullanılmıştır. Roux'nun anlatısıyla bazı kavramları uyumlu hale getirmek için belirli kısımlarda metindeki kavramlar referans alınarak köşeli parantez içinde sunulmuştur. Aksi durumlarda çevirinin tarafıma ait olduğu dipnotlarda belirtilecektir. (ç.n.)

5 Yaratılış, XXIII, 6.

6 Bossuet, *Politique*, II, 1, 4.

7 Toynbee, *La Religion*, s. 37.

8 Yaratılış, XIV, 1-9. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bir küçük toprak parçası üzerinde otuz bir krallık sayılıyordu.⁹ Yunanistan, az sayıda –nadiren on binin üstüne çıkan– yurttaşın mevcut olduğu, kırsal alanlarla çevrelenmiş çok sayıda küçük şehirden meydana gelmişti. Bu ve buna benzer olguları, şu şekilde bir neticeye bağlamak mümkündür: Baba, kralın bir prototipi olmuş olabilir; ancak baba ile kralın karakteri, birbirinden oldukça farklılaşır. Öyle ki birini diğerinin genişlemiş hali olarak görmek, fazlasıyla tehlikelidir.

MUTLU BİR ASKER?

Bossuet, kral olmanın ihtirastan geçen bir başka yolu olduğunu düşünüyordu. Bu da fatih olmaktı. “Ceberut ve savaşçı bir insan olarak güç kazanmaya başlayan ve krallığını üzerine kurduğu dört şehri fetheden” Nemrut, piskoposa göre bunun bir ispatıdır.¹⁰ Bu noktada Voltaire’in meşhur sözünü hatırlamak gerekir: “Kral olan ilk kişi, her şeyden önce mutlu bir askerdir.”¹¹ Eğer hatip, burada kral ile diktatörü karıştırıyorsa, ki Nemrut bir diktatör örneğidir, filozof, gayet yapmacık ve –içerdiği birtakım doğrulara rağmen– yanlış bir görüşün çığırtkanlığını yapıyordur; çünkü bu yorum, tarihi bir çözümlemeden ziyade bir ideolojiye dayanır. Kral, bir savaşçı, bir fatih olabilir ama onu kral yapan, ne savaş ne fetihtir. Kralı kral yapan, temsiliyettir. Monarşinin esaslı dini veçhesinden bugün artık kimse şüphe etmez. Önemli olan, egemenin dünyevi iktidarı değildir; önemli olan, onun kutsi iktidarındır.¹²

İlyada, en azından söz konusu Yunan düşüncesiye, bu konuda zihnimizde herhangi bir şüpheye yer bırakmaz. Helen, Agamemnon’u hem kral hem yiğit bir savaşçı olarak tanıtır.¹³ Bu

9 Yeşu, XII, 2-24.

10 Yaratılış, X, 8-10; Bossuet, *Politique*, II, 1, 4.

11 Voltaire, *Méropé*, I, 3.

12 Servier, *L’Homme et l’invisible*, s. 319.

13 *İlyada*, III, 151-152. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

da askeri işlev ile kraliyet işlevini birbirinden ayırdığı anlamına gelir. Voltaire'e karşı saygıda kusur etmeyen Van der Leeuw, onu yargısız infaz etmek istememiştir. Leeuw, Voltaire'e hak vererek ilk kralların "gürz sallamakta ziyadesiyle mahir" olması gerektiğini söyler (ki bunun bir kanıtı yoktur) ama her halükarda bu kralların, aslında "başka bir şeyden güç"¹⁴ aldığını da ekler. Chesterton ise egemeni ortaya çıkaran mistik unsurun yadsınması halinde Voltaire'in söylediklerinin bir saçmalıktan öteye gidemeyeceğini hararetle ifade eder.¹⁵

RAHİP KRAL VE BÜYÜCÜ

Rahiplik ile işlevleri arasında sıkı bir bağ bulunmasına rağmen ve kralın bir rahibe ait işlevleri üstlendiği reddedilemez olmasına rağmen kimse, tutup da kraliyetin rahiplikten türediğini ileri sürmedi. İşin özünde en fazla "kral, aynı zamanda rahipti"¹⁶ diyebiliriz; onun "ideal rahip"¹⁷, bir başka ifadeyle mükemmel bir rahip olduğunu söyleyebiliriz veya "tanrılar ile doğa arasında aracı olan doğası gereği, rahiplik mertebesinin kemale ermesinin"¹⁸ onun şahsında gerçekleştiğini düşünebiliriz. İşin sonunda bir neticeye bağlamak umuduyla bu meseleyi biraz daha tartışabiliriz.

Buna karşın kral prototipi aranırken herkesin baktığı yerlerden biri de büyücülüktür. Bunu bir yandan Frazer'ın büyücü kral üzerine yürüttüğü araştırmaya,¹⁹ diğer yandan çeşitli bilgi kaynaklarının, ki çoğunlukla fikir edinmeyi sağlayan nüfuzlu bilginlerin değişmesiyle çeşitlenir, kafa karıştırıcı beyanlarına borçluyuz. Eliade, kraliyet iktidarını "büyülü gücün ve ışıltının

14 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 107.

15 Chesterton, *The Everlasting Man*, s. 67.

16 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 213.

17 Bleeker, "La fonction sacerdotale du roi", *Atti*, s. 74.

18 James, "The sacred kingship", *Atti*, s. 469.

19 Frazer, *Le Rameau d'or*. Ayrıca aynı yazarın bir başka eseri için bkz. *The Magical Origin of Kings*.
PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tezahürü”²⁰ şeklinde tarif ederken kullandığı kelimeleri harfi harfine kastetme niyetindedir. *Grande Encyclopédie Larousse*’taki şu ifadeler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir: “Frazer’a göre ilkel kraliyet, şifacı büyücü ve keramet sahibi makamından türemiştir.” Britanya etnolojisi, asla böyle bir şeyi ileri sürmedi. Aksine, çözümlediği olgularda her türlü aşırıya kaçan yoruma karşı her zaman ihtiyatlı yaklaşır: “Büyü, tahta ulaşmanın tek ve hatta belki başlıca yoludur demek niyetinde değiliz. Kralların, evrensel bir ilke olarak büyücülerin selefleri veya torunları olduğunu [...] düşünmüyoruz. Bu, ihtimal dahilinde olsa bile böyle bir teoriyi biri yaydığı anda veya bize atfettiğinde buna itirazlarımızı ilk önce biz yükseltiriz.”²¹ Frazer’ın yaptığı tek şey, kesin olanı söylemektir: “Öyle görünüyor ki çoğunlukla büyücüler, reis ve kral mevkisine gelir.”²² Frazer’ın verdiği ilk örnekler, zaten önemli bir değeri haiz değildir (Avustralya ve Yeni Gine’deki kabileler²³); çünkü reislerde tespit ettiği büyülü güçler (yağmur yağdırmak, rüzgar estirmek, yıldırım çarptırmak, şifa dağıtmak), genellikle kraliyet gücüdür ve bunu zaten ilk bölüme “Kraliyetin Yükü” ismini vererek açıkça gösterir: “Kral, doğaüstü güçlerin malikidir [...]. Doğanın akışı, öyle veya böyle ona bağlıdır.” Başka bir yerde şunu belirtir: “Doğadaki düzeni, hububatın artmasını ve dolayısıyla yağmurun yağmasını temin etmek, kralların görevidir.”²⁴ “Şayet reis, bunları yapmaya muktedir değilse bunlara muktedir birine müracaat eder.” Hubert ve Mauss, kralın aksine büyücü “toplumun memurudur, çoğunlukla toplum tarafından kurgulanmıştır ve kendine münhasır iktidarının kaynağı asla kendisinde mahfuz değildir”²⁵ derken yerinde bir hatırlatmada bulunurlar.

20 Eliade, *Histoire des croyances*, c. III, s. 273.

21 Frazer, *Le Rameau d’or*, I, s. 211.

22 A.g.e., s. 209.

23 A.g.e., s. 212-213.

24 A.g.e., s. 486; II, s. 217.

25 Hubert ve Mauss, *Mélanges d’histoire des religions*, s. XVIII-XIX.

Üstelik büyücü, özel bir tekniğin uzmanıdır ve bu teknik, her şeye uygulanmaz. Kral, bir büyücü olabilir ama kral olması, büyülü güçlere sahip olmasına bağlı değildir. Bir büyücü, kral olabilir ama büyülü güçleri onu tahta taşımak için yeterli değildir.

SEMAVİ MONARŞİ

Bir başka teoriye göre arzi monarşi, semavi monarşiye öykünmüştü. Bu teori, kendi başına ilgi görmeye pek layık değildi ta ki insanlar, tanrıların dünyasının da kendilerinininki gibi teşekkül ettiğini düşlemekten keyif alana dek. Bu teoriye asgari düzeyde bir itibar teslim etmek için, P. W. Schmidt ve okulu gibi, “ilkel vahyi” kabul etmek gerekiyordu ki bu, safiyane iman meselesidir.²⁶ Fakat tanrının krallığı veya göklerin krallığı, İncil okurlarına tanıdık gelecektir ve, İsa’dan bahsederken değineceğiz, monarşi tarihi için en büyük ilgi odağını meydana getirir.

İncil’e ait referanslar aksini dayatsa da Yeni Ahit’te, metaforik olduğu düşünülebiyecek ve öteki dünyada tanrıyla birlikte melekler ve azizlerden oluşan monarşik bir örgütlenmeyi kesinlikle kastetmeyen iki ifade vardır. Oysa ne Yahudilerde ne Yahudi olmayan milletlerde bu ifadeler, kastedildiği manada anlaşıldı. Her yerde, veya neredeyse her yerde, tek tanrı, kral olarak algılanır ve kalabalık tanrılar, aralarında en güçlü olana biat ederler. Onun veya onların etrafında bir saray hayatı döner ama bu hayat, yeryüzündeki hükümdarın sarayında aldatılmış gibidir. İşin içine dahil edilmek üzere dinler tarihinin önemli bir kısmına değinilecektir. Bu, birkaç hususu aklımızın bir kenarında tutmamızı sağlayacaktır.*

Yunan-Roma mitolojisi, Zeus, veya Jüpiter, ve Olympos hakkında hatırlatmalar yapmaya ihtiyaç duymayacak kadar fazla biliniyor. Zamana bilhassa ayak uydurmuş (*Odyssieia*, Zeus’u “rüz-

* Yahveh’in krallığına 126-130. sayfalarda değineceğim.

26 Bkz. Schmidt, *Origine et évolution de la religion*. Bu çalışma, *Ursprung*’un özeti gibi düşünülebilir. Etsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

garı tayin eden" olarak zikreder) bu ulu sima, egemen tanrının mükemmel bir temsilidir. Sparta'da ona olan inanç, tamamen iki kraldan geliyordu.²⁷ Hesiodos'tan itibaren "kralların ondan geldiği" biliniyor. Callimachus'un bir yorumu da şunu ekler: "Krallar arasında ondan daha ilahisi yoktur."

Mısır tapınağında bir tanrının diğerleri üzerindeki krallığına rastlamak daha zordur. Lakin bir tanrının krallığı, yavaş yavaş belirginleşir, berraklaşır ve —özellikle Leiden'daki meşhur elyazmasında— Amon-Ra ile zirveye ulaşır.²⁸ Burada ve başka yerlerde de Amon-Ra, bir kral olarak tasvir edilir ve bir kral gibi hareket eder. Diğer tanrılarla tebaası gibi ilgilenir. Firavunun halkına sahip çıkması gibi o da diğer tanrıları beslemek için kurbanları arttırır.²⁹ Kraliyet tahtına oturur, Horusların Horus'u olarak tanınır. Bunu kralların kralı olarak rahatça çevirebiliriz.³⁰

M.Ö. 1200 civarına tarihlenen ve Hurriceden çevrilmiş Boğazköy'deki bir Hitit metninden alıntılanan bir Anadolu hikayesi, gökte hüküm süren tanrı kralın nasıl seleflerinden tahtı kaçırmayı başardığını (tıpkı Yunan mitolojisinde selefi Uranüs'ü devirmeyi, başka türlü gelişen olaylar sayesinde, başarmış Zeus gibi) anlatır:

"Kadim zamanlarda Alalu, göğün kralıydı. O tahttayken güçlü Anu, tanrılarının ilki, onun önünde duruyor, ayaklarına kapanıyor, ona kadeh taşıyordu. Dokuz sene boyunca Alalu, göklerin tanrısı oldu. Dokuzuncu sene Anu, ona savaş açtı ve onu yendi. Alalu, kaçıp karanlık topraklara doğru yol aldı ve Anu tahta oturdu. Güçlü Kumarbi, ona yiyecekler sunuyor, onun ayaklarına kapanıyor, ona kadeh getiriyordu. Dokuz sene boyunca Anu, göklerin tanrısı oldu..."

Metin, Kumarbi'nin isyanını ve mitin ona geçtiğini anlatarak devam ediyor.³¹

27 Vian, "La religion grecque", *Puech* içinde, I, s. 528.

28 Lieden Kütüphanesi'ndeki I 344 kodlu elyazması.

29 Zandee, "Le roi-dieu", *Atti*, s. 233.

30 A.g.e., s. 234.

31 Vieyra, "Le roi-dieu et le monde", *S.O.* içinde, *Naissance*, s. 161.

Yaratılışı konu alan Babil şiiri (*Enuma Eliş*), hükümdarına karşı isyan eden bir tanrının başarısını ve iktidara yükselişini yeniden ele alır. Arzi krallığın hangi noktada semavi krallığın bir yansıması olduğunu göstererek önceki hikayeye yenilik getirir. Savaşın sonunda galip tanrı Marduk, Babil'i kurup oraya "mutluluğunun konağını, meskenini" ve "krallığını yerleştirdiği"³² bir tapınak inşa ederek eserini tamama erdirir. Marduk, "en kadim ilahi iktidarın sahibi" Tiamat'a karşı isyanın başını çekmesi için ilahların meclisinde –mü-nasip bir merasim ve kusursuz bir uzlaşmayla– seçildiğinde hâlâ genç bir adam, toy bir tanrıdır. Fakat Marduk, dünyayı kaostan çıkarmaya mahir değildir. Marduk, akim ihtiyarı devirir, tahta geçer ve bir an önce evreni düzene sokmaya koyulur. Her tanrıya gökte bir yer verir, her birini bir yıldıza yerleştirir, senenin akışını on iki ay olarak düzenler. Tanrılar, onu egemen kral ilan eder ve böyle selamlarlar. Ona hediyeler sunar, ayaklarını öper, yüzleri yerde ona tapar ve sonra ayağa kalkıp bağırırlar: "Yaşasın Kral!" "Her ayrıntısı gerçek izlenimi veren merasime göre"³³, bu demektir ki Babil sarayındakine uygun bir merasim gerçekleştirilir, annesi onu kutsar.

Babil'deki gibi "evrensel baba" ve "tanrıların babası"³⁴ olarak nitelenen Cermenlerin en yüce tanrısı Odin veya Wotan, yeryüzü monarşisiyle sıkı bağlar sürdürür. Yeryüzündeki monarşi, bir şekilde onun imgesi üzerine kuruludur. Hükümdarlar, insan adaklara düşkün olan bu tanrıya seçilmiş kurbanlar teslim eder.³⁵ Savaşın ve ölümün tanrısı, en sonunda "Olympos'un efendisi" olmak için ilahi hiyerarşinin basamaklarını, kuşkusuz ağır ağır, çıkar. Artık "o, kraldır ve egemenlik, onun işidir".³⁶

32 Garelli ve Leibovici, "La naissance du monde", S.O. içinde, *Naissance*, s. 117-127; Bonnefoy, I, s. 234.

33 Bonnefoy, I, s. 234.

34 Vries, *Alt-Germanische Religion*, II, s. 84-86; Dumézil, *Dieux souverains*, s.190.

35 Vries, *Alt-Germanische Religion*, II, s. 49, 78.

36 Grappin, "Mythologie germanique", *Germania*, II, s. 479.

Mitoloji alanına taşan bu kısa hatırlatmalar, başka semavi bilgiler ışığında da sürdürülebilir. Mesela Laoslularda yüce ilahlar (*then*), bir hükümdara tâbidir³⁷ veya Borneo'daki Dayaklarda yüce ilahlardan biri, kimi zaman “büyük güçlü kral ve gök ile yerin efendisi”³⁸ olarak anılır. Bu faslı, Zebur ile bitirelim: “Krallık, Yahveh'e aittir. Milletler üzerinde o hüküm sürer.”³⁹ “[Elohim] Tanrı, bütün dünyanın kralıdır.”⁴⁰

KRAL KRALDIR

Krala dair araştırmadaki en büyük hata, zorunlu olarak bir evrim yaşandığı ve tıpkı bir kurum gibi bir kişinin de diğerinden türedigine ilişkin düşünceden ileri gelir. Dinin mi yoksa büyüünün mü daha eski olduğuna dair kadim tartışmanın da bunun bir parçası olduğu bilinir. Tarih öncesi çalışmaların bu konuda bizi daha iyi bilgilendirmesi muhtemeldir, ancak bu durum, bizi onun yapacağı keşiflere dair önceden kehanette bulunmaya itmemelidir. Bugünkü bilgilerimiz ışığında çok çeşitli ve özel kişiliklerin hem aynı anda hem bir o kadar eski zamanlarda varolduklarını ve bu kişilerin uzmanlık alanlarının birçok nedenden ötürü –mesela iktidarın suistimali dolayısıyla– birbiriyle örtüşebileceğini düşünmek zorundayız. Bleeker, biçimsel olarak düşünüldüğünde kralın “büyücü, rahip, derviş, peygamber ve manevi esrime ile aynı kökenden geldiğini”⁴¹ yazmıştı. Halbuki bu kişilere başlıca karakterini veren, onlara içkin bir kuvvetin mevcudiyetidir ki bu kuvvet, kişi için olmazsa olmazdır. Üstelik bu kuvvetin kökeni, doğası itibarıyla çeşitlilik gösterebilir: savaşçı, büyücü, din

37 Archaimbault, “La naissance”, S.O. içinde, *Naissance*, s. 389 vd..

38 Stähr ve Zoetmulder, *La Religion indonésienne*, s. 31.

39 Mezmurlar, XVIII, 29. Roux, burada muhtemelen hatalı bir atıf yaptığı için Türkçe tercümede belirttiği anlama gelen bir cümle mevcut değildir. Dolayısıyla çeviri bana aittir. (ç.n.)

40 Mezmurlar, XLVII, 8.

41 Bleeker, “La formation sacerdotale”, <https://antey.org>

adamı, peygamber, ahlakçı, entelektüel. Bazen bu doğa, sadece güzellikle veya tam tersi aşırı çirkinlikle, garabetle, tuhaflıkla, kısacası farklılık gösteren her şeyle tezahür edebilir.

Kral, bir *pater familias*, bir büyücü, bir rahip, mutlu bir asker değildir; çünkü kral, kraldır; başka kimsenin yüklenemeyeceği rolü yüklenen ve dolduramayacağı yeri dolduran, kendine münhasır bir şahsiyet ve işlevlerle donanmış özerk bir şahıstır. * Kuşkusuz tüm bu şahıslar gibi kral da elinde bir güç tutar. Bleeker, buna “istisnai kutsallık” demekle birlikte pek tatmin edici olmayan bu kavramı “esrarengizlik” ile ifade edebiliriz. Bir diğer yandan kral, yüce bir otoriteyi elinde tutar. Otoritenin insanlar arasındaki bir anlaşmadan veya cari bir cebirden ileri gelmediği bilinmektedir. Otorite, “kendi ayakları üzerinde durur ve ayan beyan ortadadır”.⁴²

Kral, ilahi olan şeylere sıkı sıkıya bağlıdır; bizzat tanrı veya tanrının oğlu ya da tanrının gönderdiği vekil, memur, temsilcidir. Lakin tepeden turnağa insandır, şu veya bu şekilde onda tüm insanlık tecessüm eder veya o, kendi başına tüm insanlığı temsil eder. Hissesi her ne ise hem insani hem ilahi olandan payını alan kral, bir temas noktası, yer ile göğü birbirine bağlayan bir çeşit *axis mundi*, tüm evren olan, dar bile olsa, kendi evreninin ruhani merkezidir. Kral, her yöne yayılır ve her şey ona yaklaşır. Kainat düzenin, zamanın, doğal olayların, yaratılışın belirli aralıklarla yenilenmesinin, doğurganlığın, verimliliğin ve sağlığın düzenleyicisi ve sorumlusudur. Kral, en nihayetinde şu veya bu şekilde kurtarıcıdır. Yalnızca o, geçmişe, hatta bazen dünyanın yaratılışına değin kök salarak ve adeta ufuktaki nesillere değin dallanan bir yaşam ağacı gibi geleceğe serpilerek sürekliliği sağlar. Kral, irsi monarşilerde zatiyla, atalarıyla ve zürriyetiyle; intihabi monarşilerde yadigarı ya da ihyasıyla, zatındaki haşmetinin haleflerine nakliyle ölümsüzdür.

* Buradaki öğelerin tamamını müteakip iki bölümde açacağım.

Din olmadan kral olmaz. Şunu demekte de bir sakınca yoktur: Kral olmadan din olmaz, çünkü rahiplerin, peygamberlerin, azizlerin varlığına rağmen yalnızca o, ilahi olan ile insani olan arasındaki köprüyü kurar. Süreklilik olmadan kral olmaz, çünkü yalnızca kesintisiz hükümdarlar silsilesi, monarşiye hayat verir. Yeni bir hanedanın yerini aldığı hanedanın içine girmeyi başarmasına dair desiseler (lakin yalnızca bizim için bu niteliktedir) veya hanedanlığın birinden diğerine geçişine dair teoriler göze çarpacaktır.

Bir yandan tanrı krallar ve tanrının oğlu olan krallardan diğer yandan veraset ve seçimden bahsederken gördüğümüz üzere kutsala aidiyet ve süreklilik, pek çok şekilde somutlaşabilir. Diğer kraliyet şekilleri, ki bunlara ikincil diyeceğiz çünkü büyük ölçüde birincillerden ortaya çıkar, aynı şekilde var olan değişkenlere yenilerini ekler. Kimi prens mucizenüma olabilir, kimisi değildir; birisi aldanmasıyla nam salmış ve cezaya mahkum olabilir, ötekisi aldanmaz ve dokunulmazdır; oradaki müessir, şuradaki avaredir; kimisi kendini feda edebilir ve etmelidir, kimisi edemez.

Temsillerin, mitlerin, merasimlerin her bir parçası, her uygarlığa özgü monarşik sistemin temellerini oluşturur. Bu sistem, kah çok eski zamanlara uzanır kah kraliyet ideolojisindeki katı muhafazakarlığa rağmen, ağır ağır dönüşür. Bu dönüşüm, asırlar boyunca bazen sistemi zenginleştirerek nadiren de zayıflatarak devam eder. Bu monarşik sistemden çıkmak, onu yok etme riskini göze almadan imkansızdır. Esasında monarşik sistem, bütünlüğüne saygı gösterildiği sürece sarsılmaz, değişmez kutsal bir yapıyı vücuda getirir; fakat aynı şekilde küçük bir dokunuşla yerle bir olmaya yatkındır: Kutsala dokunulmaz. Farklı kraliyetler arasında mevcut olan farklılıklara şaşırmayalım: Ne belirli bir kültür bünyesinde bazı karakteristik özelliklerin yokluğu ne başka bir kültür bünyesinde alışılmadık özelliklerin varlığı ne de felsefi veya dini faraziyeler, kraliyet ideolojisini kökten değiştirir. Son tahlilde

krallar, her ne kadar birbirlerinden farklı geleneklere mensup olsa da bir o kadar birbirlerine benzer. İnsanın düşüncesindeki önemli meseleler için de böyledir, ifade edilişi bakımından sonsuz bir farklılık sergilerken özünde şaşırtıcı derecede hemhaldir.

OTOKRASI VE DEMOKRASI

Yukarıda belirttiğimiz evrimselci ideoloji, otokrasinin mi yoksa demokrasinin mi daha eski olduğuna dair soruyu gündeme getirir. Bu soru, hem kötü sorulmuştur hem yanlıştır⁴³ ve temelinde iki önkabul vardır: Biri, monarşinin otokrasi, yani tüm iktidarı temellük etmiş bir kişi tarafından icra edilen hükümet şekli olduğudur ki kesinlikle böyle değildir. Diğeri, monarşi ile demokrasinin tezat oluşturduğudur. Halbuki monark, sıkça ilahi hak ile halkın temsilcisi olarak düşünülür ve halk adına icra ettiği bir vekaletle teçhiz edilmiştir—Seçilmiş krallar, bazen de geçici olanlar, bu bahsin dışındadır. Bunlarla günümüzdeki cumhurbaşkanları arasında (kutsallık hariç) çok az fark vardır—. Çoğunlukla bir monarşide, bir cumhuriyetten daha gerçek bir demokrasi vardır. Bu halde soru, monarşinin mi yoksa bir topluluk tarafından atanmış ya da seçilmiş kişilerden oluşan zümrevi hükümetin mi daha eski olduğu haline gelir. Her ne kadar bahse konu olan önkabulleri reddetsek de meseleyi basitleştirmek için demokrasi ile monarşi arasındaki tezadı ve monarşi ile otokrasi arasındaki özdeşliği geçici olarak muhafaza edeceğiz.

Monarşi, göçebelikten sonra toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için gerekli bir aşama olarak görülmeye elverişliydi. Göçebelerin monarşiden bihaber olduğu ve monarşinin tarımla doğduğu söylendi. Bu kısmen kıyas-ı batıldır, üstelik sadece İncil'i değil, diğer kutsal kitapları da hükümsüz bırakır. Çoban kral, kutsal metinlerde sıkça görülür. İsrail halkı, Davut'a şöyle seslenir: “Benim İsrail halkımı otlatacak olan sensin ve İsrail'in

reisi de sen olacaksın.”⁴⁴ Mezmurdaki sözler de şunlardır: “Rab çobanımdır, eksiğim olmaz. Beni yemyeşil çayırlarda yatırır. Sakin suların kıyısına götürür.”⁴⁵

Her kültürel aşama, her türlü etkinlik, her toplumsal yapı, monarşiyle uyumlu hale gelebilir ve monarşi, bunların her çeşidiyle tanışmıştır: avcı halklar ve hayvancılıkla uğraşan göçebe halklar; çiftçi, tüccar, zanaatkar yerleşik halklar, savaşçı halklar; müdahaleci veya liberal ekonomik rejimler, (modern kavramlara da yer vermek için) sağcı, merkez veya solcu rejimler. Mesela monarşiyle sosyalizmi karşı karşıya getirmek bir hata olacaktır. İnkâ İmparatorluğunda her türlü özel üretim araçları reddedilirken hükümdarın ilahi hakkından ileri gelen mutlak otoritesi tanınıyordu.⁴⁶

İster cumhuriyetçi ideolojiyle ister yanlışlıkla ister sömürgeci güçlerin idari ihtiyaçlarına cevap vermek için olsun etnologlar, “ilkel” denen toplumlarda “demokrasilerin” miktarını keşfettilerine inandılar. Aslında bunu hayal ettiler. Bu demokrasilerin varsayılan mevcudiyeti, nesnel bir çözümleye direnemez.

P. Bouchery, bunu Hindistan’ın kuzeydoğusundaki Nagalar için açıkça gösterdi.⁴⁷ İngilizler, bu halkın yaşadığı bölgelerdeki şehirleri ikili tasnife tabi tutmuştu. Buna göre “demokratik” şehirlerde otorite, çeşitli sülâlelerin temsilcileri arasında paylaşılıyordu ve mühim kişilerin şûrâda yeri vardı. “Otokratik” şehirlerde baba tarafından geçen veraset sayesinde topluluk tarafından tanınmış tek bir reis mevcuttu ve topluluğun fetih haklarını yerine getirmek için aracı bir rol üstleniyordu. Oysa kaynakların derinlemesine bir incelemeye tâbi tutulmasının ardından “demokratik” olduğu düşünülmüş toplulukların tamamının geleneklere istinaden “şe-

44 2. Samuel, V, 2.

45 Mezmurlar, XXIII, 1-2.

46 Lehmann, *La Civilisation précolombienne*, s. 97-98.

47 Bouchery, “Le système politique”, *JEP*, 1988, 291-298.

hirlerde somut bir otorite icra eden”⁴⁸ irsi reislere sahip olduğu görülür. Bunların şûrânın başkanlığı, savaş tertibi, anlaşmaları karara bağlama ve ittifak gibi yükümlülükleri vardır ve başlıca kamusal merasimlerin tarihlerini belirlerler. Bouchery şuna varır:

“İrsi reislerin varlığı, demokratik ve otokratik topluluklar şeklindeki klasik ayrımı geçersiz kılmaya yeter. Reisin otoritesi, verilidir ve Naga tepelerinde zamana ve mekana göre çeşitlilik gösterir. Lakin veraset yoluyla riyaset, toplumsal yapıdaki bir sabit olarak her yerde mevcuttur.”⁴⁹

Kısa bile olsa böyle bir temellendirme yeterince kıymetliydi, fakat araştırmanın sorgulanmadığı yerlerde her şey, aynı mecra-ya akan bu neticeleri akla getirir. Frazer, Avustralya’daki yerli nüfusa ilişkin savlarında onların “reis veya krallar tarafından yönetilme[diği], [...] demokrasi ya da daha çok şûrâlarda toplanan nüfuzlu ve ihtiyar erkeklerden oluşan oligarşi ile yönetil[diği]” hükmüne varmıştır. Aynı zamanda Frazer, bu gerontokratların “totemci klanlardaki reislerin büyük bir kısmını” oluşturduğunu söyleyerek masumane bir itirafta bulunur ve özellikle güney-doğudaki yerlilerden bahsederken şunu ekler: “Aslında onlar, kabiledaki otoriteyi ellerinde tutar.”⁵⁰

Kara Afrika’daki* “yay uygarlığı” adını verdiğimiz, ne tarım ne hayvancılıkla uğraşan ve bu yüzden en arkaik toplumsal yapıda yaşadığı varsayılan avcı-toplayıcı uygarlıkta her türlü otoritenin ve hükümetin yokluğu öne çıkarıldı. Fakat avda mahir kişi, öndedir ve avı sıkıştırmak için o takip edilir. Buşmanlarda karar alma yetkisi, topluluk üyelerinden birine verilir ve bunun irsi olarak

* Kara Afrika (*l’Afrique noire*), sömürgecilik döneminden itibaren Afrika’daki Arap olmayan siyahi nüfusun yaşadığı Sahra Altı Afrika’yı işaret etmek için kullanıma girmiş demografik kökenli coğrafi bir terimdir. Tartışmalara konu olmasına rağmen hala kullanılır. (ç.n.)

48 A.g.e., s. 294.

49 A.g.e., s. 295.

50 Frazer, *Le Rameau d’Or*, 1921, 212. Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

geçtiği bazen kabul görür.⁵¹ Bu durumun kalıcılığından tedirgin olan topluluğun baskısı güçlü olsa da çiçek veren riyasetin kokusu her yerden alınır. “Demokrasinin” (buradaki kastıyla zümrevi idare) toplumdaki ilkel bir aşama olduğu kanıtlanmış değildir. En eski atalarımızda kral, henüz böyle bir unvanla anılmasa da her yerde mevcuttur.

MUTLAK KRALLIK VE DİKTATÖRLÜK

Genellikle mutlak krallık ile meşruti krallık arasında ayrıma gidilir. Bu ayrım makbuldür fakat kullanılan kelimeler kifayetsizdir. Bunun sebebi de meşruti krallığın, hükümdarın devletteki rolünün yasalar aracılığıyla tesis edildiğini düşündürüp mutlak krallığın monarka hiçbir şekilde çizgi çekilemeyecek sınırsız bir iktidar verdiğini ifade ederek yanıltıcı bir intiba uyandırır. Tarih, otoriter hükümdarların döneminde bile mutlak krallığın asla varolmadığını uzun uzadıya anlatır. Bunun tek istisnası, kısa süreli olarak monarşinin Yunanların tiranlık, Romalıların *dominatio* dediği –hiçbir etik ve dini temeli olmayan, dolayısıyla tam da bu temeller sayesinde varolan monarşiyle taban tabana zıt– totaliter sistemlere dönüşmesidir. Monarşi, kendisini sınırlar içinde tutan ilkeler sayesinde diktatörlüğe benzeyebilecek her ne varsa onu dışlar.

Herkesin bildiği gibi diktatörün iktidarının kaynağı kendisidir. Bu iktidarı da körü körüne kendisine bağlanmaya karar vermiş memurlar vasıtasıyla uygular. Bir ideolojisi yok değildir ama ruhani hiçbir kaynak karşısında sorumluluk kabul etmez. Üstelik böyle bir kaynaktan gelecek denetime de müsaade etmez. Az evvel bahsettiğimiz monarklar, diktatörlük tarafından ayarlanmamış değildi ama bunun tadını asla uzun bir süre boyunca çıkaramadılar. Buna karşın diktatörler, hep bir monarşi kurmak istedi. Mesela Napoleon örneği düşünülürse bunun tam anlamıyla başarılamadığı söylenebilir. Bir başka örnek Büyük İskender

51 Maquet, *Les Civilisations de l'Afrique noire*, 72. <https://www.jstor.org/stable/3629111>

de bunun muhal olduğunu kanıtlar. Diktatörler, böyle bir şeyi başarsa bile kraliyet kurumu ile dokuları uyumsuz; çünkü böyle bir yola girmek, kralların makamını elinde toplamak için tesis ettiği makamları bir kenara atması demektir. Diktatörlük iktidarı, süreklilik sağlama konusunda acizdir.

Bu doğrultuda Rochedieu, bunların ortaya çıkışının bir kriz döneminde gerçekleştiğini ileri sürerek emsal gösterdiğimiz iki reise karşı çıkar. Ona göre biri olumlu ve faydalı, diğeri olumsuz ve yıkım getirecek iki ihtimal vardır. Birincisi, kralın kitleden uzaklaştığı kutsal krallıktır. İkincisi ise kralın kitleyi, yani eyleme geçen bilinçsiz kolektif gücü temsil ettiği diktatörlüktür. Rochedieu tamamen haklı bir şekilde şu eklemeyi yapar: Kutsal karakterden yoksun bir reis, prestije ihtiyaç duyar. Gururu okşanır, fetih yapar, alkışlanır, kitleyle özdeşleşir.⁵²

Her monarşi, görenek, din, ahlak ile ona ilham ve meşruiyet veren felsefe vasıtasıyla tahdit edilir. Buna ispat olarak monarşilerin içinden herhangi birini seçip gösterebiliriz. Fransa da buna dahildir. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu konusunda önde gelen iki mütehasıs G. Veinstein ve N. Beldiceanu'nun vardıkları sonuçları hatırlatmaktan memnuniyet duyacağız. Her ikisi de, aynı eserde ama birbirinden ayrı şekilde, gözümüzün önünde canlanan tamamen keyfi hükümdarlığın teşekkülü ve tüm iktidarın tek bir kişide temerküzü üzerine eğildiler. Biri, *padişah** “iktidarını uygularken yalnızca *şariat* ile değil, aynı zamanda tâbi halkların örfi hukukuyla sınırlandırılmış bir hükümdardır” der.⁵³ Diğeri, o “bir ideal hükümdar modeli çizen imparatorluk ideolojisini hesaba katmak zorundadır [...], davranışlarını biçimlendiren ve kullanacağı jest ve sözleri en ufak ayrıntısına kadar ona dayatan normlar ile geleneklerden müteşekkil bir daire içindedir” der.⁵⁴

* Metinde Türkçedir. (ç.n.)

52 Rochedieu, “Le caractère”, *Atti*, s. 458.

53 Beldiceanu, Mantran içinde, *Histoire de l'Empire ottoman*, s. 138.

54 Veinstein, *op. cit.* s. 170-171. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KRALLAR VE İMPARATORLAR

Osmanlı hükümdarı bir imparatordur ve o da dahil olmak üzere tüm imparatorlar, bizim gözümüzde diktatöre yakındır. Öte yandan kraldan da bir o kadar uzaktır. Kral ile imparator, krallık ile imparatorluk birbirinden belirli açılardan farklılaşır; fakat bu farklılaşma kıstaslarını belirlemek, çoğunlukla tanımlama yapmak için zahmetlere yol açar. Buna karşın etimoloji, bize bir başlangıç yapmak için zemin sunar. İmparator, riyaset eden bir generaldir. Yalnız bu, imparatorun iktidarının her şeyden önce silah gücüne veya kazandığı zaferlere dayandığı anlamına gelmez. Bir kral, fatih olabilir ama asla sadece bundan ibaret değildir. Esasında hiçbir halde ve şekilde böyle olmamalıdır. Kralın ideal izlencesi, fetih değil; barış ve toprakların müdafaasıdır.

Krallık, ulusaldır; çoğunlukla küçük bir topluluktan neşet eder ve daha sonra onunla iç içe geçer. Kral yabancı bir kökene sahip olsa bile ulusun bir parçası olur. Buna karşın imparatorluk, uluslar üstüdür; hükümdara itaatten başka hiçbir şeyin bir araya getiremeyeceği düşünülen farklı halkları kendi bünyesinde toparlamayı amaçlar. İmparatorluk genişlemecidir. Bir yandan maddi ve manevi tahakkümünü dayatma arzusundadır, diğer yandan idealini yaymak ister. Sovyet imparatorluğu ve sömürgeci Fransız imparatorluğu gibi imparatorsuz imparatorluklar söz konusu olduğunda bunu daha iyi kavrarız. Elbette ki imparatorluk, evrensellik kaygısı taşır ama bu, belirleyici bir özellik taşımaz; çünkü aynı kaygı, tüm monarşilerde vardır. Monarşi için evren, daha dar kapsamlıdır ve krallıkla sınırlıdır. Tonybee, imparatorluğun çoğunlukla yabancılar veya merkezdeki değil de çevreye mensup kişiler tarafından kurulduğunun altını çizer.⁵⁵ Bu durum, Büyük İskender'de, Hindistan'daki Babürlülerde veya Çin İmparatorluğundaki Mançularda açıkça görülür. İmparator, intihap ile iş başına gelirse imparatorluk herkesin eline geçebilir diye

55 Tonybee, *Le Règne*, s. 55.
 56 *Osmanlı İmparatorluğu*, kitap-Arsivi - <https://rantey.org>

ekler Toynbee. Bu tür örneklerle Roma İmparatorluğunda sayısız kez rastlanır. Lakin Britanyalı tarihçinin işaret ettiği bazı hususlara ihtiyatlı yaklaşmak gerekir, çünkü imparatorluk inşa etmiş ve başka halklar üzerinde tahakküm kurmuş bir halk, milliyetçilikten her zaman yakasını sıyıramaz. Bu halk, genelde baskın bir konumda bulunur ve fethedenler ile fethedilenleri aynı kapta eritmenin yolunu ararken bile birinin aleyhine diğerine ayrıcalıklar tanır.

Toynbee, imparatorluk ve imparator “kötü birer kült nesneleridir” dediğinde bu ihtiyatı daha da arttırmak gerekir; çünkü bunlar birbirinden uzak ve soyuttur, çünkü kült nesneleri çoğunlukla anarşi veya kriz anlarında neşet eder ve ardından işlevini kaybederler.⁵⁶ Roma imparatorlarının kültü, Büyük İskender kültü, Cengiz Han kültü, Timur kültü, Napoleon kültü olmayan şeyler değildi. Tarihsel gerçeklik içinde imparatorluğu yokoluşa sürükleyen, ölçsüzlüğüdür ama yıkıldığında ardında ölümsüz izler bırakabilir ve bu sebeple halklar, imparatorluğun canlanması hayalini kurmayı bırakmaz. *Pax mongollorum*dan bahsedilmesinin sebebi, *pax romana* nostaljisidir. Biri için Bizans İmparatorluğuna, Charlemagne’a, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğuna ve daha sonra Rus çarına ve Alman kayzerine minnet duyulur; diğeri için Timur’a, Babür-lülere ve Çin’de Çing (Qing) hanedanının kurucuları Mançulara.

İleride değineceğimiz gibi krallar, halkla ilişkilerini sürdürmelerini sağlayan bağlar sayesinde kan üzerinde tasarruf sahibidir. Elbette krallar arasında katiller de vardı, fakat halkı yok etmek hiçbir zaman kralların düşüncesinde yer almaz. Bunun aksine imparator ise şiddete hiçbir şekilde gem vurmaz ve insan hayatı, onun için bir şey ifade etmez; kitlendiği amacı hedefler ve Roma’daki gibi bazen her şeye kadirliğinin mutlak kanıtını en dehşetengiz gaddarlıklarda keşfeder. Şüphesiz hâlâ hafızamıza bir karanlık gibi çöken bu muazzam kişileri zikretmek beyhudedir: taş taş üstünde bırakmayan Atilla, Cengiz Han, Timur, Napole-

on... Hakeza İskender! Hakeza Roma! Tacitus, Roma fatihlerini şöyle anlatır: “*ubi solitudinem faciunt, pacem appellant* (bir memleketi çöle çevirdiklerinde buna barışı tesis etmek derler).”⁵⁷ Paul Faure, “İskender’in kana duyduğu iştahı, öldürme tutkusundan, karak-
terinin bir sabiti halini almış zalimliğinden”⁵⁸ bahsettikten sonra Zerefşan Vadisi’nden önce Semerkant’a, sonra Buhara’ya kadar uzanan baskılama birliğinin ardında bıraktığı “büyük kan gölünü” hatırlatır. İskender’in Massaga’daki haysiyetsiz ihaneti de buna bir örnek teşkil eder. 327’de bu fatih komutan, ateşkes yapmasına ve güvenliği temin etmesine rağmen kadınlarının ve çocuklarının eşlik ettiği Hint paralı askerler birliğini kısıkvrak yakalar ve yok eder.⁵⁹

Kral, haysiyetinin bilincindedir. Tutkularına gem vurmasını bilir. Rezaletleri olabilir ama bunları zapturapt altına almasını bilir veya en azından bunları körüklemeyebilir. Bir imparator ise kendisi için her şeye ruhsat çıkarabilir. İmparatorda kibir, suistimal, sefahat, zulüm ve israf, ifratkar bir noktaya varmış olabilir. Suetonius’u okursak portresini çizdiği on iki Caesar da, çok küçük bazı istisnalar dışında, birbirinden canavardır. Suetonius’un abarttığını düşünmek için birkaç sebebin olduğu doğrudur; ama yine de...

Bu ihtiyatın önemini azımsamamak gerekmele birlikte bir imparatorluk, bir monark tarafından yönetildiğinde –sıklıkla karşılaşılan durum da budur–, bir krallık gibi işler. İşte o zaman ne kadar büyük olursa olsun tüm farklılıklar, benzerlikler karşısında bulanıklaşır ve “kral” ile “imparator” sözcükleri kısmen rastgele kullanıldığında sözcük dağarcığımız bu farkları hesaba katar. İran ve Habeşistan, kralların kralları, *şehinşah* ve *negus** [necaşi], tarafından yönetiliyordu. Bu ifadeden anlaşılan im-

* Asıl unvan, İran’da kullanılan *şehinşah* gibi kralların kralı anlamına gelen *negusa-nagast*tır. *Negus* sözcüğü, kral manasına gelir.

57 Tacitus, *Agricola*, 30.

58 Faure, *Alexandre*, s. 311.

59 Plutarkhos, *Vies*, 59, 6-7’den alıntılan Faure. Plutarkhos’un, bu tutumu “kralların haysiyetine” işaret bulmamı dikkatime sunar.

paratordur. “Mikado”, “sultan”, “firavun” gibi terimleri nasıl çevirmemiz gerekir? Kuşkusuz Çin’in uçsuz bucaksız genişliği, “Göğün Oğlu” (*T’ien-tseu*) manasına gelen özel bir kelimenin tercih edilmesinin sebebiydi.

Roma gibi bazı imparatorluklar yüzyıllar içerisinde teşekkül eder; Napoleon, Timur, Cengiz Han, İskender imparatorlukları gibi niceleri ise aniden zuhur eder, bölünür ve çöker. Burada bizi ilgilendiren bunların genişlemesi veya çöküşü değil, dünyada konumlanış biçimleridir. Dolayısıyla bu imparatorlukları yönetenler, her ne kadar kibirli bir edaya sahip izlenimi uyandırsalar da (şanki XIV. Louis bunlardan münezzehe miydi?), bir kraliyet çehresine bürünür; krallarla aynı kaynakları paylaşırlar; soyut ideallerden oluşan bir çember tarafından kuşatılırlar. İmparatorların, iktidarlarını salt silah zoruyla değil de doğaüstü güçlerle tutmak istemesi boşuna değildir. Bir imparator, tacı giydikten sonra neyse ona dönüşür. Kraldan bir farkı yoksa ne bir diktatördür ne diktatör olabilir.

MONARŞİ VE CUMHURİYET

Dünya tarihi, 1783 Amerikan ve 1789 Fransız devrimlerine kadar tamamen monarşikti. Hatta Fransız Devrimi bir imparatorluk hanedanı da doğurdu ve bu hanedan, geçici restorasyon ile ikinci imparatorluk sırasında iş başındaydı. Fransa’da cumhuriyet, yeryüzündeki insan yaşamına kıyasla yenidir ve birçok yerde daha da yenidir. Dinleri, felsefeleri, kraliyete verebilecekleri çeşitli biçimler ne olursa olsun tüm büyük uygarlıklar ve bunlarla birlikte daha küçükleri, her kıtada monarşikti. Elbette bu kadar geniş bir iklimde ve zaman yelpazesinde krallar, aynı çehreye sahip olarak kalmadı. Göğün oğlu, Palatino Tepesi’nde evindeymiş gibi hissedemezdi veya Aztekler, Charlemagne’in kılık kıyafetini üstünde taşımakta zorlanırdı. Rahatlıkla iddia edebiliriz ki buna alışmaları çok uzun zaman almazdı. Makedon İskender Mısır’da firavun ve İran’da kralların kralı olmamış mıydı?

Bununla birlikte tarihte monarşinin evrensel yasasına istisna oluşturacak bazı durumlar vardır. Bu istisnalar, birçok açıdan, öncelikle olağandışı başarıları ve bizim üzerimizdeki tesirleri nedeniyle, dikkat çeker. Yunan demokrasisine ve Roma cumhuriyetine aşinayız. Bunlar üzerinde bir miktar durmanın faydası olacaktır.

Öncelikli olarak iki noktanın belirtilmesi gerekir. İlk olarak demokrasi ile cumhuriyet eş anlamlı değildir. Çağdaş demokrasilerde hem Britanya'da olduğu gibi krallara hem iktidarın kurgusal olarak halka ait olup seçmenlere tek bir listenin sunulduğu cumhuriyetlere rastlanır. Cumhuriyet demokrasiden tamamen farklıdır çünkü cumhuriyette iktidar sahipleri, iktidarı nüfusun önemli bir bölümünü dışlamaya yatkın toplumsal bir teşkilat tarafından tevdi edilen vekalet aracılığıyla icra ederken demokrasi, en azından teoride cinsiyet, mevki, servet veya eğitim seviyesi ayırt etmeksizin, her bireyin kendini ifade hakkını, cinsiyetini tanır. Bu manada Roma, demokratik bir rejimle değil, cumhuriyetçi bir rejimle yönetildi. Çünkü yurttaşların yöneticileri seçmesine rağmen imparatorluk nüfusunun ezici bir çoğunluğu (725 *urbis conditade*,* yani M.Ö. 28'de, yalnızca dört milyon yurttaş vardı), Roma yurttaşlığına sahip değildi. Üstelik köleler, bu ezici çoğunluğun da dışındaydı. Yunan demokrasisi ise hiçbir zaman kısıtlayıcı bir cumhuriyetten öteye gitmedi. *Yasalar*'da Platon, ideal kent olan "güzel kent"teki (*kallipolis*) yurttaş sayısını 5.040 ile sınırlıyordu ve bu sayı pratikte nadiren 10.000'i geçti. Zaten monarşik bir rejime sahip Sparta'da yurttaş sayısı mütemadiyen düştü; 480'de 8.000, 371'de 2.000, 331'de 1.000'di. Diğer kentlerde olduğu gibi Sparta'da da yurttaşların yanı başında sefil olarak görülen serf veya köleler, Helotlar, gündelikçiler; -V. yüzyıl hariç- Atina'daki politik yaşamdan dışlanmış *thetes*, hakları ve uyrukluluğu reddedilen *metoikos* ile yabancılar haklarından mahrum, bir başka deyişle yaşayan ölümler gibi her türlü angaryaya mahkum

* *Anno urbis conditae* Roma'nın kuruluşuna referans veren bir milattır. (ç.n.)
 Uçak 1212 D. Kral A. S. M. <https://kralci.org>

bir şekilde yaşıyordu ve bazen en ufak bahaneyle katlediliyordu.

Bugün hiç kimsenin istemeyeceği bu rejim, saygımızı celbetti. Böylesine derin eşitsizlik ve dışlama üzerine kurulu bu toplum, bize düşler kurdurdu. Bu insanların saçtığı ışık öylesine büyük, erdemleri öylesine kesin, dehaları öylesine muazzam olmalıdır ki bunca zaman sonra ve bugün hâlâ yolumuzu aydınlatır! Veyahut onlar hakkında sadece yanılmış olacağız?

Bu noktada ikinci bir hususa dikkat çekmek gerekir. Monarşi ve cumhuriyet arasında kurduğumuz tezat, ne etimolojiye dayanır ne bir geleneğe. Hatta kendi başına bunun absürtlüğe temas ettiği de söylenebilir. Bugün kim “monarşik cumhuriyetten” bahsedebilir? Halbuki Fransa’da kelimelerinin değerinin bulunduğu bir devirde rahatlıkla bundan bahsediliyordu (*res publica*: kamu meselesi/işi, şeyi/malı). Bu kelime, her bir dönemde, Ortaçağ yazmalarında, Hugues Capet hükümdarlığında, Abbon de Fleury’de, Richer’de ve Gerbert’de tekrar tekrar günyüzüne çıkar.⁶⁰ Jean Favier, bu kavramın “*Tanrı Devleti*”nin Augustinusçu yorumlarından çıkarılan hiyerarşilerin dışında bir yere tacı yerleştirmek için”⁶¹ Yakışıklı Philippe hükümdarlığında diriltildiğini düşündü ve hal böyleyken 1576’da Jean Bodin’in *Devletin Altı Kitabı*’nda “tüm tarafları aşan mutlak bir monarşiye”⁶² övgüsü, can acıtıcı değil mi? Paradoksu biraz evirip çevirirsek Fransa krallarının hükümdarlığı sırasında taşınandan daha fazla cumhuriyet kaygısının hiçbir zaman taşınmadığını söyleyebiliriz.

YUNAN DEMOKRASİSİ

Yunanistan, Girit-Miken’den gelen krallar görmüş ve onları baş tacı etmişti (2000-1200). Onların hükümdarlığı sırasında Yunan dehası neşet etmiş ve gelişmişti. Önce Anadolu’da sonra Avrupa’da

60 Sassier, *Hugues Capet*, s. 268.

61 Favier, *Histoire de France*, II, s. 250.

62 Meyer, *Histoire de France*, (haz.) Favier, III, s. 178-179.

bu krallardan çok kısa sürede, VIII. yüzyıldan itibaren, asillerin baskısıyla kurtuldular. Asiller, tarih boyunca hükümdarın hem rakibi hem hizmetkarı olmaktan geri durmayacaktır. Bu aristokratlar, kendi bünyelerine katmak amacıyla prenslerin ayrıcalıklarını tedricen ortadan kaldırmıştı. Yalnızca Sparta, eski rejimini korumuştur ama burada da aynı anda iki kralın varlığı kabul edildiği için onların aralarındaki rekabet, Spartalıları güçsüz düşürmüştü (takriben 550 yılı) ve krallar, sadece –azalmasına rağmen yine de güçlü bir şekilde– dini ile askeri işlevlerini sürdürüyordu. Atina’da ise servetle ve doğuştan ayrıcalıklı kılınmış aristokratlar ile zenginleşmiş yeni tüccar sınıfı ve daha sonra avam arasındaki husumet, (kraliyet danışma meclisiyken her sene yenilenen yargıçlar meclisi halini alan) *boulénin* otoritesini yıkmakta gecikmedi. Bu otorite, halk meclisi *ecclesia* üzerinde zaten gerçek bir denetim kuramıyordu. Kent, halkın desteğiyle kendini kabul ettiren diktatörlerin, tiranların* eline düştü. Bunlardan bazıları fevkalade kayda değerdir: Drakon (VII. yüzyıl sonu), Peisistratos (560-528) ve oğulları. Gerçek demokrasi, 508-507’e kadar tesis edilmedi; 405’e kadar sürerek yalnızca bir yüzyıllık ömre sahip oldu. Bu “Perikles yüzyılı”, görkemli bir dönemdi. Lakin 429’da Perikles’in ölümünden çok kısa bir süre sonra iç savaş içine düşen Atina, Sparta’ya boyun eğdi. Anadolu, “demokrasilerini” bu kadar uzun süre muhafaza edememişti. Gyges (t. 685- t. 641) tarafından kurulan ve Ahameniş Perslerinin etkisiyle yıkılacak ailenin son mensubu Sardes kralı Kroisos’un (561-547) ihtirası, bu demokrasileri Anadolu’dan süpürmüştü.

Tüm filozoflar, İsostrates, Ksenophon, Platon, reform gerekliliğini farketmişti ve monarşiye dönüşün tek çare olduğu düşüncesi filizlenmişti. Yunan cumhuriyetinde tanrılardan ayırt edilemeyen kral, bu düşünceyi asla kalbinden söküp atamamıştı. Yaşlı Homeros’un şarkıları, sadece bir hatırayı yaşatmıyordu; o hatıra,

* Yunanca “tiran” kelimesi, kralı ifade eden “basileus” kelimesinden anlam olarak çok uzak değildir. <https://rantey.org>

deyim yerindeyse her ana ve her yere sirayet etmişti. Yunan kentleri, bütün yaratılış mitlerini –bunlar, her daim kraliyet mitleriydi– cumhuriyet rejimi sırasında icat etmişti. Milet, Atinalı bir prensin oğlu tarafından; Efes, efsanevi bir hükümdarın oğlu olan Androklos tarafından kurulduğuna inanıyordu. Büyük edebi –Atridlerin, Odysseus’un, Oedipus’un, Theseus’un, İason’un ve Angonotlarıncı gibi– destanlar, sanatçı ve şairler için tükenmeyen bir ilham kaynağı olmayı sürdürüyordu. *İlyada* ve *Odisseia*’dan doğmuş olsun veya olmasın, onlar bu destanları zenginleştirmişti. Atina’nın zirveye ulaştığı zamanda trajik şairlerin (Euripides, Sophokles, Eshilos) kahramanları, sürekli Agamemnon ve Clytemnestra, İphigenia, Orestes, Hippolytos ve Andromeda, Antigone ve Elektra, güzel Helen, hatta –belki de bilhassa– Oedipus, tüm krallar, kraliçeler, prensler ve prensesler değil miydi? Politik yaşamın güncel gerçekliklerine rağmen monarşik özlemler, bir şekilde ortaya çıkıyordu. Peisistratos gibi birinin biyografisi, kraliyet mitleri yâdıyla doludur. Elinde tuttuğu iktidarı oğullarına aktarırken bu diktatörün bir ihya hazırlığında olduğu düşünülebilir.

Artık politikacılara güvenin kalmadığı, –her ne kadar işe yarasa da– demagojiye doyulduğu, ahlaki krizin şiddetlendiği IV. yüzyıl gibi anarşinin hızla arttığı bir dönemde bir kişinin ortaya çıkıp kendini dayatmış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Yaşam adeta onu çağırmıştır. Makedon Filip (356-336), sahip olduğu küçük mirastan merkezi ve güçlü bir krallık yaratmasını bildi. Gelecek, onundu; belki daha ziyade oğlunun. 338’den itibaren Atina, onun egemenliğine girecekti. Antik Yunan’ın haşmetli tarihi, başladığı gibi, yani kralların egemenliği altında, nihayete eriyordu.

Bu noktada, kraliyet ideolojisinin sadece mitosa ve ritüele dair bir olgu olmadığını, aynı zamanda arkaik sembolizmi ebedileştirdiğini söyleyen Ugo Bianchi’nin ne derece haklı olduğu görülür.⁶³ Ben de bu ideolojinin geleneklerin evrimiyle geride

kalmaya yazgılı, geçmişe takılıp kalan ve hareketsiz bir toplumsal zümreye ait olduğunu ekleyeceğim. Zira kraliyet ideolojisi, başvurulacak son raddedir ve her zaman yeniden canlandırılır. Tarihteki en önemli “cumhuriyetçi” muvaffakiyetlerin olduğu nokta, hep ihya, restorasyon oldu.

ROMA CUMHURİYETİ

Yunanistan’dan sonra Roma, ikinci bir örnek sunar. Geleneğe göre, elbette hatalı olarak, kent, Romulus tarafından milattan önce 753 yılında kurulmuştu. Müteakiben bir dizi kral, tahta çıkmıştır. Bu ilk krallar –ki bir mitin parçasıdır ve adeta bir Cicero gibi felsefi ruhlarında inayet alameti taşırlar–, daha geç dönemlerde icat edilmiş izlenimi uyandırır. Dumézil, onlardan “tarihimsi mitoloji”⁶⁴ olarak bahsedecektir. Pek de iyi bilinmeyen sebeplerden dolayı, çünkü Romalıların utanç verici olarak düşündükleri bu olay hakkında kaynaklar sessizliğe gömülüdür, Roma 575 yılı civarında Etrüsklerin eline düşer. Bazı tarihçilerin gözünde bu esaret, monarşi rejiminde meydana gelecek bir evrimi belirler. Halk, esaretle birlikte bu rejime sırt çevirir. Fakat bazı tarihçiler de krala karşı bu sevgisizliği başka etmenlere bağlar. Ne olursa olsun resmi tarihyazımına göre 509 yılına doğru monarşi lağvedildi. Hiç kuşkusuz bu tarihin biraz daha geç olması gerekir çünkü Etrüsk tahakkümü yaklaşık 475’e kadar sürdü ve cumhuriyetin ilanını tetikleyen son da buydu. Yunanistan’da olduğu gibi asiller ve Romalı *patrici*, monarşinin yıkılmasından açıkça nemalandılar; belki bunlara zanaatkarlar da eklenebilir. Montesquieu, Titus-Livius’a istinaden şöyle der: “Kralların azlinden sonra hükümet, aristokratik bir hal almıştı. *Patrici* aileleri, tüm idari makam ve mevkileri ellerinde tutuyordu.”⁶⁵

64 Dumézil, *Les Dieux souverains*, s. 158.

65 Titus-Livius, IV, 4; Montesquieu, *Considérations*, s. VIII. Batılı asilzadelerin, XVIII. yüzyılda buna benzer bir durum içinde olduğu söylenebilir. Dünyada cumhuriyetçi ideolojinin yaygınlaşması - <https://rantey.org>

Rejim değişikliğinin tedricen ve sükunet içerisinde gerçekleşmesi mümkün değildir. İlk başta bir çeşit intihabi monarşinin mevcudiyetini düşündürecek makul sebepler vardır. “Monarklar” –makâmat-ı âliye [*magistrats suprêmes*] ve ardından iktidardaki iki eşit konsül–, sınırlı bir dönem için atanmıştı. Konsüle ait ayakları X şeklindeki “teker iskemle” [*sella curulis*], kraliyet tahtından başka bir şey değildi.

Yalnızca zaferinin tadını çıkarma peşindeki bu muzaffer aristokrazi, *patrici* ve *plebler* arasında uzun zaman boyunca süren mücadeleye rağmen halkı dışarda tutmayı başarır. Hayal edilenin aksine yoksun bir sınıf ile malik bir sınıfın karşı karşıya gelmesi söz konusu değildir; asıl rekabet, zenginlerden mürekkep iki sınıf arasındadır. Biraz anakronizme kaçarak denebilir ki bu sınıfların biri soylu, diğeri avamdır. En nihayetinde iki zümre arasında eşitlik tesis edilmesine ve Roma’da bir imparatorluğun teşekkül etmeye başlamasına (250 yılına doğru İtalya yarımadasına hakim haldeydi) rağmen hükümet, oligarşik karakterini sürdürür. Halk, iktidar için bir illüzyondan ibarettir. Halk neyi ifade eder? Yurttaş olmayan bir kitlenin ve kölelerden oluşan daha büyük bir kitlenin bağrındaki bir avuç yurttaşı.

Aslında Roma halkının tamamı gibi aristokrasi de içinde monarşik ve dini duygular besler. Kendi soyu, kökeni ve tarihinden kendine bir gurur devşirir. Dünyanın cumhuriyet ile başladığına asla kani değildir ve Romalı mazisini asla aklından çıkarmaz. Mesela Sallustius, şu satırları yazarken en önemli hususa sahip çıkmaya çalışır: “Bir zamanlar özgürlüğü kollamak ve ülkeyi genişletmek maksadındaki kraliyet iktidarı, kibir ve tiranlığa sürüklenip yozlaştığında teşkilatlanma değişti.”⁶⁶ Dahası, tıpkı Yunanların edebiyatla yaptığı gibi bu aristokrasi de kralların hatırasını muhafaza eder. Devlet hayatının merkezi olan forumda kutsal bir incir ağacı, Romulus’un incir ağacı dururdu. Bu ağaç,

imparatorluk çağına kadar hürmet gördü. Gövdesi kuruduğunda kenti bir hüznün kapladı. Palatino Tepesi'ndeki Roma'nın kuru-cusuna ait olduğu rivayet edilen evi ayakta tutmak için büyük bir çaba harcanırdı.

Ziyadesiyle dindar olan Roma halkı, monarşinin ilgasının Jüpiter'in krallığında yaşayan tanrıların gazabını çekecek lâdini bir icraat olduğunun tamamıyla farkındadır. Onları yatıştırmak amacıyla halk, düzenbaz Olymposluların, özellikle hiç de masum olmayan aşkları için kullanmayı sevdikleri türden vakur bir kurnazlığa başvurur: *Rex sacrorum* ve eski kralların ayin görevlerini miras alan *pontifex maximus* tarafından temsil edilen monarşinin görünürde devam etmesine izin verdiler.⁶⁷ Kimilerinin “fosilleşmiş” dediği, en ufak görevi üstlenmekten aciz, “tabuların ağırlığından başka artık ihtişamına dair hiçbir şeyi elinde tutamayan”⁶⁸ “cumhuriyetçi monark”, yine de tüm önemini yitirmiş değildir; çünkü “ruhban hükümdar”, dinin idaresini elinde tutar ve yurttaşlar ile devletin omuzlarına düşen görevleri onlara öğretir; tüm tarih boyunca dinin bütün yaşamı yönettiği bir toplumda dini mevzudaki bir hakem konumunda⁶⁹ yer alır. Ruhban hükümdar unvanı, imparatorlar tarafından, daha sonra da papalık hükümdarı şeklinde günümüze dek papalık tarafından kullanılacaktır. Bu da üstlendiği görevin önemine, en azından itibarına (fakat görev olmadan tek başına itibara sahip olunabilir mi?) işaret eder.

Cumhuriyet sistemi, sınırlı bir toprak parçası üzerinde ve az sayıda seçmen ile uygulandığı sürece etkili işledi. Sandık için yanıp tutuşan Romalılar, işi *centurioları* seçmeye kadar götürecektir. İmparatorluk genişledikçe, yurttaş sayısı arttıkça, zenginlik biriktikçe cumhuriyet sisteminin zayıflığı hissedilmeye başlandı ve

67 Bloch, “La religion romaine”, Puech içinde, I, s. 917.

68 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 116.

69 Bloch, “La religion romaine”, Puech içinde, I, s. 917; Kerenyi, *La Religion antique*, s. 110. Bloch, *La Religion antique*, II, s. 121. <http://rantey.org>

başkente aylak ve tamahkar bir nüfus toplandı. Az çok ordudan kuvvet alan “kurtarıcıların” ortaya çıkışı, cumhuriyetin salasını okur: önce 107 ile 86 arasında yedi kez –gayrimeşru olarak– konsül olan Marius, ardından Sulla ve her ikisinin de habercisi olduğu Pompeius ile Caesar.

Resmi olarak* cumhuriyet, M.Ö. 23'te Octavius, Augustus olarak iktidara geldiğinde yok oldu ama 63'teki Caesar, Pompeius ile Crassus'un ilk triumvirliğinden itibaren fiili olarak zaten bitmişti. Batı Roma'nın yaşadığı on iki yüzyıl içinde cumhuriyet, dört yüzyıldan fazla bir zaman zarfını kapsıyordu. Mutlak bir rekor! Monarşinin ihyasından bahsedilmedi. “Soyluluğun tiranlığına rağmen”⁷⁰ Romalılar, kendilerini özgürlük düşkünü olarak görüyordu; –başkaları için değil, kendileri için– belki de öyleydiler. Yeni rejim, muzaffer komutanların, *imparatoresin*, imparatorların rejimiydi. İsmi zikredilmek istenmeyen bir monarşi, Yunan usulü bir tür tiranlıktı söz konusu. Lakin yepyeni bir biçimde geleneklere dönüşü, asırların ötesine uzanan gerçek bir ihyayı ifade ediyordu. Julius Caesar, derhal Romulus ile, Aeneas ile, Truva ile, Roma bilincine kazınmış her ne varsa onunla bir bağ kurarak iktidarını meşrulaştırmaya çalıştı.** Kralların ölmediğini kendince bu şekilde bildiriyordu.

HİRİSTİYAN CUMHURİYETLERİ

Roma cumhuriyetinin hatırası, onunla birlikte yok olup gitmedi. Caesar'ın ve Augustus'un zaferlerine, cumhuriyetten çok monarşi niteliğindeki *pax romanaya* rağmen sonraki nesillerin gözünde

* Bu resmîyet tarih içindir. Romalılar açısından bakılınca bir monarşi olmasına rağmen imparatorluk rejimi “*principatus*”, cumhuriyet görüntüsüne özeniyordu. Caligula, kendine kral demeyi aklından geçirdi ama “o, yeryüzündeki tüm prenslerin ve kralların üstünde bir temsile sahipti” (Suetonius, 22).

** Nutuklarından birinde Caesar şöyle der: “Ailemizde hem kralların ihtişasının [...] hem tanrıların azizliğinin birleştiği görülür.”

erdem, neredeyse tamamen cumhuriyete münhasırdı. Yurttaş ile tebaa arasındaki tezata başvurmak, birini muteber kılıp diğerini rüsva göstermek her daim sevilen bir şeydi. Bu, Ortaçağ'dan itibaren yaşanan bir durumdu. Bir başka ifadeyle Rönesans ve tuhaf bir şekilde Aydınlanma çağından önce bu his mevcuttu.

Fransa'daki bir tür aşırı ulusalcılık, insanın doğal meyli olmadığı takdirde (ki bu savı desteklemek güçtür, çünkü insan her zaman monarşiye yatkındır) cumhuriyetçi zihniyeti Kelt geleneklerinin mirası ile ilişkilendirmek istedi. Bu düşünceyle katıksız bir fantezinin yoluna girilir. M.Ö. I. yüzyılda Galya'da veya (Büyük) Bretonya'da kraliyetler, bir krizle karşı karşıyaydı, hatta yok olmanın eşiğindeydiler. Julius Caesar zamanında sadece birkaç krallık kalmıştı. Fakat bu, oldukça yeni bir vakıydı ve anarşiden başka krallıkların yerini alabilecek bir şey yoktu.⁷¹ Politik yaşam öylesine altüst olmuştu ki Tacitus şunları yazabiliyordu:

“Daha önceleri Bretonlar krallara boyun eğiyordu. Şimdi ise arzuları ve tercihleri doğrultusunda farklı reisler arasında paylaşılmış durumdadılar. Ortak hareket etmek için gerekli birlikten mahrumiyetlerinden daha fazla hiçbir şey, böylesine güçlü uluslar karşısında bizim elimizi güçlendiremezdi.”⁷²

Yunan-Roma dünyası dışında cumhuriyetçi bir rejimin izlerinin aranması gerekiyorsa Keltlere bakmak yerine kadim Slavlara, bazı Afrika toplumlarına, Avustralya'ya veya Kolomb öncesi uygarlıklara yönelmek daha anlamlı olacaktır. Fakat Hindistan'daki Nagalar bahsinde yukarıda gördüğümüz gibi böyle bir arayışın başarıya ulaşması kesin değildir. Hiç şüphe yok ki “serbest kentleri” ve “bağımsız bölgeleri” ile Batı Ortaçağı, neredeyse cumhuriyetçi bir görünüm sunar. Özellikle İtalya, imparatorluğun diğer bölgelerine kıyasla Roma zihniyetinden derin bir biçimde etkilendiği ve Cermen istilalarına daha az maruz kaldığı için bu görünüme fazlasıyla sahiptir.

71 Ogam. *Traditions celtiques*, V, 225 vd.; VI, 209-214; X, 67-80.

72 Tacitus, *Agriкола*, III, 12. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Alman vakanüvis Otto von Freising, 1175 tarihli meşhur metninde bu konu hakkında bir manzara resmediyordu: “Bu ülke, kentlere ayrılmış vaziyetteydi ve eski Romalıların izinden giderek cumhuriyeti sürdürür. İtalyanlar, hükümdarlardan ziyade konsüllerin hükümeti tarafından yönetilmeyi tercih edecek kadar özgürlüklerine düşkündür.”⁷³ Buna karşın bu beyanatı açıklığa kavuşturmak gerekir. Şurası doğrudur ki XII. yüzyılda bir yurttaşlar meclisi tarafından yönetilen bağımsız kentler, politik arenadaki yerlerini koruyordu. Fakat bu kentlerin özerklikleri, feodal marki ve dükler tarafından muhafaza ediliyordu; bunu korumanın yolu da, çoğunlukla senyörler aracılığıyla, mutlak suretle imparatorluk tacına biat etmekten geçiyordu. Monarkın kentlere teşvik uyguladığı, kentlerin bir “kralı” olduğu Fransa’daki gibi İtalyan kentleri de hükümdarın istediği biçimde örgütleniyordu ve ancak, özellikle bir pazar olarak, onun istediği ölçüde kalkınabilirdi. Bu kentlerin görgüsüz zenginliği, onlara özgürlük sağlıyordu; fakat merkezî iktidarın zayıf olması halinde bu kentler, prense mahkum kalıyordu, ona yardım etmekle sorumluydu ve onun himayesine muhtaçtı.

“Tüccarlar cumhuriyeti”⁷⁴ olarak anılan ve bunlar arasında hiç de azımsanmayacak bir büyüklüğe sahip olan Floransa, bir örnek teşkil edebilir: Ayrıcalıklı küçük bir grup, burada suyun başını tutuyordu. Burjuvaziye mensup konsüllerin, imparatorluğun uzaktaki vassalı Toskana Kontuna karşı sorumlulukları vardı. Piskopos, kont ve küçük soylular, aralarındaki muhtemel anlaşmazlıkları karara bağlamak için yabancı bir arabulucu, *podestat* atanır; Floransa ve diğer kentler, en nihayetinde çok belirgin olmaması koşuluyla vassal olmayı kabul eder ve bu vassallığın mümkün olduğunca az rahatsız edici olmasını ister.

Ortaçağ Avrupasında cumhuriyetçi duygular mevcut muydu? Kesinlikle. Fakat kısmen daha geç bir tarihte, tam da İtalya’da,

73 Pacaut, *Frédéric Barberousse*, s. 56’dan alıntılanmıştır.

74 Mesela bkz. Cloulas, *Laurent le Magnifique*, s. 13 vd..

hatta Floransa'da, Dante (1265-1321), *Epistulæ* ve *Monarşi*'de imparatorluk düşüncesini ve papalık karşısında dünyevi iktidarın özerkliğini göklere çıkarır. Çünkü papalık, Dante'ye haddinden fazla müdahaleci gözükür. Dante, cehennemindeki en derin çukurları tanrısı İsa'ya ihanet eden Yahuda İşkaryot'a ve imparator arketipinin imgesi ve atası Caesar'a ihanet eden Brutus ile Cassius ikilisine ayırır.⁷⁵ Bir Dante uzmanı "İster Romalı ister Cermen olsun Caesar, Dante'nin gözünde meşru vâris olarak tanrı tarafından seçilmiş olmalı ve Caesar, görevini tanrısal inayetten alıyordu" yorumunu yapar ve ekler: "İmparatorluk ilahi bir kökene sahipti; ona karşı savaşmak, tanrının iradesine karşı savaşıydı."⁷⁶ Lakin XIII. yüzyıldan XIV. yüzyıllara geçerken Floransa, "katı feodal hiyerarşilerden yakasını kurtardığı gibi monarşinin merkezileşmesinden sıyrılan", müreffeh ve özgür kent düşünün mükemmel bir örneğini sunuyor muydu?

75 Dante, *Enfer*, XXXIV, 61-69.

76 *Divine comédie*, *Enfer*'i hazırlayan Masseron'un yaptığı notlandırmalarda.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN KRAL

Doğuştan gelen egoizm olmadan bile her birey, kendisinin ve ötekilerin varlığının farkındadır. Birey, tüm hayatı boyunca ötekine göre kendisini tanımlamaya çabalar, toplum içinde yerini arar ve kendisini kuşatan kişilerle bağlar kurar. Aşk, dostluk, yakınlık, husumet ve garaz, bireyin kendi ıssızlığından çıkmak için beslediği duygulardır. Çocukkenki bağımlılık; kardeşlerle, duruma göre amcalarla, halalarla, kuzenlerle paylaşmak ve birlikte yaşamak, bireyin kendi dışında mevcut olan dünyadaki ilk deneyimleridir ve bu dünya olmadan birey yaşayamaz. Bireyin içine doğduğu ve içinde büyüdüğü hane halkı, coğrafi ve psikolojik olarak ötekilerin uzağında kalırsa birey, kendi evrenini bu haneye sığdırır. Bir kabile veya köyde yaşarsa bunları kendi tahayyülüne dahil etmekte gecikmez. Bireyin ufkunu kontluğa kadar genişletmesi bile oldukça zordur. Hangi mertebeye ulaşırsa ulaşınsa bireyin gerçekliğinden emin olduğu tek yer, doğduğu ve yaşadığı yer-

dir. Dünyanın merkezi orasıdır. Dört bir yana uzanan topraklar, ona ait değildir; bilinmez, düşman ve tehlikeli topraklardır ve dolayısıyla onun topraklarına kıyasla daha az makbuldür. Çünkü bu topraklar, doğrudan onun semasının altında değildir. Birey, sezgisiyle bunu böyle varsayar ve basit bir bakışla bunu doğrular. Göğün zirvesi, hemen onun başının üstünde yükselir; aynı şekilde engin ufuk dairesi, onun etrafındaki her yere uzanır.

Onun meskeninden uzakta yaşayan halklar, haliyle barbardır. Yunanlar, Helenlerin harmonik dilini konuşmayan herkesi böyle adlandırıyordu. Çinliler için de Han olmayan herkes böyleydi. Barbarlar yalnızca saldırgan oldukları için değil; dünyanın merkezine ve göğe göre uygun konumlanmadıkları için de barbardı. Hatta bir noktada göğün altında bile değildiler çünkü yarımküre şeklinde tahayyül edilen gök, kare bir arzın üzerinde durur. Dolayısıyla dört köşede göğün kaplayamadığı alanlar kalır.

Bireyler gibi davranarak neredeyse tüm halklar, evrenin merkezini işgal ettiğine emindi. Çinliler, “Merkez İmparatorluk”u teşkil etti; Tibetliler, Budizmi kabul edip Hint etkisine girmeden evvel ülkelerinin dünyanın göbeğinde olduğuna inanıyordu;¹ Madagaskar’da Hovalar (Merinalar), “göğün altındakiler”² olarak anılıyordu; Cermenler açısından insanlar –Cermenler bundan kendilerini anlıyordu–, tanrılar tarafından dört tarafı okyanuslarla çevrili *Midgardra*, “Orta Ülke”ye, yerleştirilmişti.³ Endonezya üzerine önde gelen uzmanlardan biri olarak Ngadjuların (Borneo’daki Dayakların) tasvirleri hakkında çalışan Stöhr, bu olguyu hayranlık uyandıracak şekilde açıklar: “Ngadju dünyası, onların köyüdür ve burası dünyanın merkezidir. [...] Bu köyün ailevi çerçevesinin dışına çıkan herkes, tedirginlik sebebidir ve tehlikeli bir durumda bulunur. Doğal olarak Ngadju, başka köylerin ve kabilelerin mevcudiyetinden haberdardır.

1 Per Kvaerne, “Tibet”, Akoun içinde, s. 165.

2 Bernard-Thierry, “Magadascar”, S.O. içinde, *Pèlerinages*, s. 289.

3 Grappin, “Mythologie germanique”, Grimal içinde, II, s. 43.

Bunlar, gerçek dünyanın çeperindeki müstakil dünyalardır. Yabancı halklar ve ülkeler, yaratılışın epifenomenleridir.”⁴ Ngadjular kendilerini, İsrail deyişiyle, seçilmiş halk olarak görür. Diğer bütün halklar da dünyaya aynı mercekten bakar.

ÖTEKİ KRALLAR

Öteki halklara yönelik bakıştan nasibini öteki krallar da alır ama bu, yine de daha az indirgemecedir. Monarşi fikriyle yoğrulmuş bu monarkların varlığı başlıbaşına sorundur. Barbarlar neden kendi başlarına krala, ilahi aşkın bu baş döndürücü simgesine sahiptir? İsrail, bu soruya pek çok cevap verdi. İlk düşünce izleği, yabancı krallarda dünyayı yöneten kötü güçleri görüyordu; onlar “Ulu Tanrının azizleri karşısındaki zulüm araçları” idi. Bir başka görüş ise bu kralların kafirleri “kurtarmak” ile vazifelendirilmiş ve İbrânilerin iyiliği için çalışan “Tanrı vekilleri” olduğunu söylüyordu.⁵ Üçüncü çözüm, daha incelikliydi: Yeryüzündeki bütün krallar, seçilmiş halkın kralı tarafından temsil edilir. O, yeryüzündeki kraliyetin tek sahibidir. Ötekiler, sadece ellerinde bir parsel tutar ve onun eksik bir izdüşümüdür.

İşte bu, meşhur prens Kanişka’ya (M.S. I. yüzyıl) ait bir yazıtta dile getirilen düşünceye benzer ve bu yazıt, onu “tüm dünyadan ödünç alınan” veya daha doğru bir ifadeyle dört cihetteki hükümdarların unvanlarıyla süsler. Hindistan ve cenubi diyarlarından *maharadjah*; kuzeyden ve Orta İran’dan *rajatiraja*; Çincedeki “göğün oğlunun” tercümesi olarak doğudan *devaputra*; batıdan ise elbette Caesar unvanını Kanişka’ya mal eder.⁶ Fakat bu yorumun bir istisnası da ortaya çıkabilir: O da aslında bu dört katmanlı unvanın, Kanişka’nın dünyadaki dört istikamete saçtığı ışıltıyı ifade etme ihtimalidir.

4 Stöhr ve Zoetmulder, *Religions indonésiennes*, s. 39.

5 Mgr Cerfaux, “Le conflit”, *Atti*, s. 397-398.

6 Maricq, “L’inscription”, *J.A.*, 1958.

BENZERSİZ VE EVRENSEL KRAL

Tektanrıcılık, muhtemelen evrensel tahakküm ve eşsiz monarşi fikrinin oluşmasına yabancı değildi. Moğollar şunu söylüyordu: “Gökte yalnızca tek bir tanrı olduğuna göre yerde de tek bir hükümdar olmalıdır.” Metafizikle daha az ilgilenen Konfüçyüsçü filozof Meng-tseu (Mencius, Mensiyüs veya Mengzi, takriben 372-289 arasında yaşamıştır) şöyle diyordu: “Gökte iki güneş, arzda iki hükümdar olmaz.”⁷ Panteon belirli bir hiyerarşiye tâbi olduğu ve tanrılar arasında biri daha üstün olduğu için kuşkusuz çoktanrıcılık da emir birliğinin mutlak gerekliliğini hissetti. *İlyada*’da Odysseus, Yunanlara şöyle seslenir: “Biz, Akalar, hepimiz kral olamayız. Ortalığın reisten geçilmemesi hoş bir şey değildir. Tek bir reis, tek bir kral olmalıdır.”⁸ Mezopotamya’da hükümdar, “ülkenin kralı” veya aslında tanrılara mahsus “dünyadaki çar-cihetin kralı” unvanıyla anılıyordu.⁹ Hindistan’da sadece muzaffer bir kralın yapabileceği at kurban etmek, onu evrensel kral payesiyle şereflendiriyordu.¹⁰ İsrail halkı için Yahveh, tek tanrı olarak evrenin tek sahibidir; onun kralı, yeryüzünün en ücra noktalarına değin hükmetmelidir. Tanrı, krala evrensel tahakküm bahşeder.¹¹ “Egemenlik sürsün denizden denize, Fırat’tan yeryüzünün ucuna dek! [...] Bütün krallar önünde yere kapansın, bütün uluslar ona kulluk etsin!”¹² Moğolların eylemleriyle gösterdiği yayılmacı ve emperyal hedefleri, İsrail halkı bu sözlerle ifade eder. Bununla birlikte dünyanın kralı olduğunu iddia eden her prensi fatih olarak görmemek gerekir, çünkü çoğunlukla her halk için dünya, elinde tuttuğu bölgeden ibarettir. Bu bölge, bütünü temsil eder ve sadece buranın kıymeti vardır.

7 Meng-tseu, II, 3, 4; Pauthier, s. 371.

8 *İlyada*, 3. böl..

9 Frankfort, *Kingship*, s. 227 vd..

10 Roux, *Le Sang*, s. 250.

11 Mezmurlar, LXXII, 8 ve 11; bkz. Puech, I, s. 417.

12 Mezmurlar, LXXII, 8 ve 11; bkz. Puech, I, s. 417.

Dünyanın krallığa indirgenmesi, tek başına yayılmacılığa uygundur veya değildir denemez. Ötekiler, yok sayılabilir, hor görülebilir veya dikkate alınmayabilir. Barbarların ve “kötü” krallarının yok edilmesi veya onları aydınlığa kavuşturacak “iyi” krallara boyun eğmesi gerektiği düşünülebilir. Ötekilerin tarih boyunca çıkardığı gürültü, dünyayı bahsedilen mercekten gören halkları bu konu hakkında daha fazla konuşmaya sevk etti ama bu, sayılarının çok olduğu anlamına gelmez.

Dünyevi hegemonyadan konu açılınca hak iddia etmekte uzman olan Türkler ve Moğollar, bu hegemonyayı kurmak gerektiğine defalarca kendilerini ikna ettiler. Üstelik bununla da kalmadılar, bu yöndeki kanaatlerini kendi rakipleri arasında da yaydılar. Bin yıldan uzun bir süre boyunca, Attila’dan (takriben 434-453) başlayarak Cengiz Han, Timur (1370), II. Mehmet (1441-1481) ve en sonunda Kanuni Süleyman’a (1520-1566) dek, bu düşüncelerin dillendirildiği duyuldu. Mesela Cengiz Han (1206-1227), Batı’ya gönderdiği bir mektupta kendinden Latince *omnium hominum imperator** olarak bahseder.¹³ XVI. yüzyılda Osmanlı sultanları, “otoriteleri altındaki bölgelerin ötesinde tanrının istediği evrensel bir tahakkümün” peşindedir. G. Veinstein, bu noktada Roma ve İslamiyete ait iki emperyal geleneğin iç içe geçtiğini düşünür, çünkü Konstantinopolis’in 1453’te alınışı, Müslüman dünyasının önderi olmak isteyenleri *basilei*** mirasçılarına dönüştürdü.¹⁴ Bozkır halklarının geleneğinin üçüncü bir gelenek olarak diğer ikisine eklendiğini belirtmek gerekir. Bu gelenek olmaksızın önemli bir itici güçten mahrum olurdular.

Türkler ve Moğollar, bu üslubu benimseyenler arasında yalnız değildi. Onlar gibi tüm imparatorluklar yeryüzünde mutlak

* Tüm insanların imparatoru. (ç.n.)

** Doğu Roma imparatorları için kullanılan *basileus* unvanının çoğul hali. (ç.n.)

13 Meyvaert, “An unknown letter”, *Viator*, s. 11.

14 Veinstein, Mantran içinde, *Histoire de l’Empire*, s. 163.

tahakküm iddia etti. Haliyle Roma da bunu yaptı ve *imparatorese* bunu gerçekleştirme görevi verdi. *Aeneis*'te Jüpiter'in sözleri şöyledir örneğin: "Güç konusunda onlara [Romalıları] ne bir sınır çizdim ne bir süre belirledim. Onlara sonu olmayan bir imparatorluk verdim."¹⁵ Dante için Roma kartalı evrensel bir amblemdi ve şair, hayalini kurduğu eşsiz monarktan ve dünya monarşisinden (ki Guelfler bu düşlere "Fransa hanesinin altın zambağını" ileri sürerek karşı çıkar) insanlığı mutluluğa götüren bir rehber yaratır.¹⁶ II. Friedrich tarafından işlenen mağrur motto malumdur: *AEIOU*, yani *Austriae est imperare orbi universo* (Avusturya'nın eli içinde olacak umum-alem).

KRALLIĞIN MERKEZİNDE

Krallık dünyanın merkezinde olduğundan kral da krallığın merkezine yerleşir ve evrenin eksenini oradan geçer. Dolayısıyla kral evrenin mutlak merkezidir. Çinliler de bu şekilde kusursuz çizgilere sahip mistik bir coğrafya inşa etti. Önceden belirttiğimiz üzere ülkelerini dünyanın merkezinde görürler; başkent, ülkenin; saray, başkentin; hükümdar, sarayın merkezindedir. İşin aslı, başka türlü olsa da bu hiçbir şeyi değiştirmez. Eski başkent Şian (Xian), bugünkü kadar geniş olmayan Çin ülkesinin hemen hemen merkezinde konumlansa da (saray, şehrin merkezinde değildir) kuzeydeki başkent Pekin, merkezden bir hayli uzaktı. Üstelik Pekin, "Tatar şehri" veya "yasak şehir" (iç şehir) ile "Çin şehri" (dış şehir) olarak ikiye bölünmüştü.

Farklı semalarda kavramlar daha az belirgin olsa da aynıydı. Ekvator Afrikasında dünyanın merkezi olan kral, onun yürümesine yerleşmiş vassalı olan diğer krallarla birlikte tasvir ediliyordu.¹⁷ Nepal'de Katmandu bölgesindeki Nevarlarda, ülkeyi

15 *Aeneis*, 1. böl..

16 Dante, *Paradis*, VI; *Monarchie*, I, 13.

17 Paulme, *Civilisation*, s. 97.

1768'e kadar yöneten etnisitedir, toplum, ekonomik ve toplumsal düzenin kefilisi olan kralı ekseninin merkezine alarak yakından uzağa doğru örgütlenir.¹⁸

İşgal ettiği merkezi konum sebebiyle kral, kozmik bir eksen olarak alınır. Bu durumu Çinli filozof açıkça gösterir. Konfüçyüs için imparator, her şeyin etrafında döndüğü kutup yıldızının altında bulunur.¹⁹ Bir başka kaynak ise şöyle der: "Ülkeyi erdem ve gerekli otoriteyle yönetmek, kutup yıldızı olmak gibidir. Tüm diğer yıldızlar, etrafında döner ve onu rehber edinirken kutup yıldızı kendi yerinde kımlıdamadan durmaya devam eder."²⁰ Elimizde bronzdan replikaları bulunan antik Çin arabaları, kare bir platform üzerinde durur ve platformun ortasında bir direk güneşliği tutar. Bunlar sırasıyla hükümdarın ayak bastığı toprağı, prens ile özdeşleşen ekseni ve imparatorun başını teğet geçen göğü temsil eder. Mısırlılar için firavun merkezdedir, özellikle de dinin merkezindedir ve insanlar, bu merkez sayesinde tanrılarla buluşur.²¹

YAŞAM AĞACI

Tüm dikey nesneler, evrensel ekseni temsil edebilir: sütun, çadır veya sancak direği, dağ, insan, ağaç... En son sayılan nesne, kendinden en çok söz ettirenlerden ve monarşi bakış açısı tarafından en çok kullanılanlardan biridir. Ağaç büyür, sürekli daha yükseğe doğru uzanır; üstelik bir yandan da dalları serpilir ve yaprakları gövdesini bir taç gibi sarar. Güzde ölür, baharda yeniden doğar; fakat bunun dışında hiçbir şey değişmez. Tıpkı yeri ve göğü birleştiren kralın yaptığı gibi tebaasına ışık saçar ve halefinde dirilmek üzere ölür. Hal böyle olunca ağacın sıkça kralı simgelemesinde şaşılacak bir şey yoktur.

18 Bouiller, "Népal", Akoun içinde, s. 146.

19 Dunstheimer, "Chine", Puech içinde, III, s. 400.

20 Lun-yu, II, 1; Pauthier, 79.

21 Derchain, "Religion égyptienne", Puech içinde, I, s. 140.

Jesse ağacı, oldukça evrensel bir temsile sahiptir. Yesse, Davut ve tüm Yahudi krallarının babasıdır ve bu ağacın son sürgünü İsa'dır. Bu ağacın Türk dünyasında olağandışı bir saygınlığı vardır ve bununla farklı veçhelerde karşılaşılır. 15. yüzyılda Reşidüddin, Selçukluların ve Osmanlıların atası Batı Türkleri olan Oğuzların gücünü konu edinen Farsça bir tarih yazar. Burada bir gün Oğuz hükümdarlarından birinin göbek deliğinden üç gövdeli bir ağacın çıktığını, hızla büyüdüğünü, gölgesinin dört bir yana yayıldığını ve Türklerin tepesindeki göğe ulaştığını anlatır.²² Afganistan'daki Gazneli Türkleri anlatan *Tabakat-ı Nasırî*'de Gazneli Mahmut'un (998-1030) babasına ait bir rüyaya yer verilir: Evinde uyurken bir düş görür, üstelik oğlunun doğumuna bir saat vardır, maltızdan bir ağaç çıkar ve gölgesi tüm dünyayı kaplar.²³

Osmanlıların kökenine dair efsane aynı hikayeyi ele alır: İmparatorluğun adını aldığı kurucusu Osman (1281-1326) bir şeyhin kızıyla evlenmek istiyordu, fakat ısrarla reddediliyordu. Bir gece, şeyhin evinde uyurken Osman bir rüya görür. Ev sahibinin bağrından bir ay yükselip onun göğsüne giriyordu ve göbek deliğinden bir ağaç büyüüp tüm arzı gölgelendiriyordu. Osman anlamıyordu ama şeyh, rüyanın geldiği anlamı biliyordu: Osmanlı hanedanı dünyaya hükmedecekti.²⁴ Tüm bu hayaller, görüldüğü hanelerin müstakbel refahını ve evrenselliğini bildirir.

İŞILDAYAN KRALİYET

Göğe uzanan kozmik eksen, evrenin iki –hatta insan, yeraltını da bir katman (“cehennem”) olarak tasarladığında üç– katmanını birbirine bağlama ve birbirleriyle iletişimlerini kurma işlevine sahiptir. Kral ve kralla aynı yerde duranlar vasıtasıyla gökten inen her şey toprağa ulaşır, topraktan yükselen her şey göğe erişir: bir

22 Köprülü, *Les Origines de l'Empire ottoman*, s. 11-12.

23 A.g.e.

24 A.g.e., s. 11.

yönde lütuf ve nüfuz, diğer yönde dilek, yakarış, adak. Mısırlılar, fırvunu kendinde belirli ilahi güçleri toplamış ve ardından bunu etrafa yayan bir mevki olarak görüyordu.²⁵ Çince kral, *wang*, kelimesini yazmaya yarayan karakter, birbirine paralel yatay üç çizgiden –diğer kültürlerde evrenin üç katmanını temsil eden bu çizgiler, Çin’de mevcut üç gerçekliğe tekabül eder: gök, yer, insan– ve bunları kesen dikey bir çizgiden –eksen– oluşur. Konfüçyüsçü Dong Zhongshu (Tong Tchong Chou, takriben 179-104 arasında yaşamıştır) şu soruyu sorar: “Katmanlar arasındaki bağı kurmak, katmanların eylemlerini eşgüdümlü kılmak üzere katmanlar arasına yerleşmiş bu aracı rolü, prens olmasa kim üstlenebilir ki?” Mısırlılar gibi Çinliler de kraliyet erdeminin “dört ana yönde ışıdığını, öte yandan aynı eksenleri takip ederek vergi ve itaat temerküz ettiğini” düşünür.²⁶

Bu ışıltı, krala eşsiz bir parlaklık sağlar. Bu parlaklık, Budizm öncesi Tibet’te güç temin edip zafer kazandırıyordu.²⁷ Keltler ve Cermenlerde de aynı şekilde bir inanış mevcuttu. Şöyle bir Orta İrlanda sözü vardır: “Kral yoksa zafer yok.”²⁸ Fredegund (takriben 545-597), beş aylık Clotaire’i savaşa götürür çünkü düşmanı mağlup etmek için yalnızca onun varlığı gereklidir.²⁹

AYLA

Tüm halklar, kutsal nesnelerin, insanların ve özellikle kralların ruhani bir şeyle kuşatıldığını ve böylece etrafına ışıltı saçtığını düşünüyordu. İran uzmanlarının fazlasıyla ilgilendiği ve Sasaniler zamanında *kvar* halini alan *khvarenah* buna bir örnektir. Fakat bu İran uzmanları, bunun diğer kültürlerde bir karşılığı olup olmadığına bakmadı. H. Corbin’in dediği üzere buraya

25 Zandee, “Le roi-dieu”, *Atti*, s. 234.

26 *Dictionnaire des symboles*, s. 819.

27 Blondeau, “Tibet”, Puech içinde, III, s. 243; Eliade, III, s. 275.

28 *Dictionnaire des symboles*, s. 620.

29 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 108.

bakıldığında sırasıyla bir “yaşam akışı”, bir “doğaüstü lütuf”,³⁰ bir “görmek” ve “Bir zafere yönelmiş bir kuvvet, bir görmek ışığı” görüldü.³¹ Metinlerde bu, güneşin bir tezahürü olarak görülür; besleyici sulardan kaynağını alır ve buradan bitkilere, hayvanlara, insanlara doğru yol kateder; tüm bu canlıların başına yerleşip ayla biçiminde ışık saçar. Dolayısıyla krallara özgü bir nitelik ifade etmez, ancak en mükemmel ifadesini kralda bulur. Widengren, gökten inen ateşin kralın doğasını oluşturduğunu ve başındaki halenin, *khvarenah*, bu ateşi temsil ettiğini yazar.³² Yüce tanrı Ahura Mazda tarafından yaratılan bu hale, herkese dağıtılmıştı ama herkesten çok Keyani hanedanının (Firdevsi’nin anlattığı hikayenin efsanevi hanedanı³³) hükümdarlarında mevcuttu. *Khvarenah* mitlerde kendini gösterir. Sasanilerin kurucusu Erdeşir (t. 224-241), peşinden koştuğu denize ulaştığında *khvarenaha* sürekli sahip olacağına dair teminat elde etti ve son Arşakin ayağını böyle kaydirdi. Geleneksel anlatıya göre İrec, *khvarenahı* babasından aldı: “Feridun, tacı kafasından çıkardı ve şu sözleri sarf ederek İrec’in kafasına taktı: ‘Benim *khvarenahım*, İrec’in başına geçti.’”³⁴ Dolayısıyla bu kraliyet *khvarenahı* kişiden kişiye, hanedandan hanedana geçer.

Birçokları gibi ben de genellikle “mutluluk” ve “talih” olarak çevrilen Türklerdeki *kut* ve Moğollardaki *sı* kavramlarının İran’daki *khvarenaha* denk düştüğünü göstermeye çalıştım.³⁵ Dünyadaki her şey, *kuta* (*sı*) sahiptir –“tarladaki bir hayvan” veya “tanrının bir kulu”– ama gökler bunu hükümdara nüfuz etmesi, zafer getirmesi ve onu yaşatması için verir. Kutun yitmesi de

30 Molé, “Le partage du monde”, *J.A.*, 1953, 2, s. 273.

31 Corbin, *Terre céleste et corps de résurrection*.

32 Widengren, *Atti*, s. 124.

33 Ménasce, “Mythologie de la Perse”, Grimal içinde, I, s. 203.

34 Molé, *J.A.*, 1953, s. 273.

35 Roux, *La Religion*, s. 158-161.

vakidir, sınındığı da. Ondan mahrum kalan, ölüme boyun eğer; mutluluğunu, “saadetini” kaybeder. Hunlar bahsinde muhtemelen bu kavramı ifade etmeye çalışan Jordanes de benzer şeyleri ifade eder.³⁶

Kültürlere ve yüzyıllara göre farklılık göstermekle birlikte *khvarenah*, *kut* ve *su* hemen hemen her yerde görülebilir ve her yerde çevirmenler ile yorumcuların başını ağrıtan bu kelimeler, daha önce belirttiğimiz gibi “talih”, “mutluluk” gibi geniş ve müphem kavramlarla karşılaşılır. Eliade bu kavramların “şans” ile karşılaşabileceğini düşündü ama bu noktada hatalıydı, çünkü şans çoğunlukla başka bir terime işaret eder. Yine de Eliade bizi ilgilendiren bir kavrama gönderme yapar: “Kralın şansı, onun ilahi doğasının mükemmel bir kanıtıydı.”³⁷

Ben bu meseleyi açıklığa kavuşturacak bir otorite değilim haliyle ama Mısırlıların *ka* ve *heka* kavramlarını da bu diziye dahil etmeye çalışacağım. Bunlar, “tanrısal nefesi, yokluğunda hiçbir tekil bireyin olamayacağı tanrısal bilincin parçasını”,³⁸ “evrenin etkin enerjisini”, “tanrıyla aynı enerjiyi paylaşan akışkanlığı”³⁹ ifade eden kavramlardır ve enginliği kişiden kişiye göre değişmekle birlikte en kapsayıcı halini firavunda bulur.⁴⁰ İlk zamanlardaki –ölümlerinden sonra kendilerini tanrı olarak kabul ettirebilmek için göğe hücum eden– kralların, tanrıların sahip olduğu *hakayı* elde etmek için bazı tanrıları yediğini anlatan bir mit vardır.⁴¹

İranlılar gibi Hint-Avrupalı olan ve kültürel olarak onlara sıkça benzeyen eski Cermenler, kader tanrıları Nornların ve Dislerin, çocuğun doğumunda nefes üfleyerek *mettr ok megen* (her iki kelime

36 Jornades, *Histoire des Goths*.

37 Eliade, III, s. 98.

38 Pirenne, *Religions de salut*, s. 29.

39 Meeks, S.O., *Génies*, s. 61.

40 Sauneron, S.O., *Sorcier*, s. 32.

41 A.g.e.

de aynı fiilden, “kâdir olmak” anlamındaki *megadan* türer) verdiği inanıyordu. *Mettr*, insana zafer ve başarı yetkinliği sağlayan özgün bir güçtür. R. Boyer’ye göre *megen*, “tanrılar ve insanlarda olduğu kadar alemin unsurlarında da barınan, onlara özel bir güç ile yazgılarını gerçekleştirme imkanı veren içkin bir kuvvettir”. Tanrı, insan, şey ve unsurun tümü, *megen* ile donanmıştır; fakat kral, ayrıcalıklı bir *megenden* nasiplenir ve bu özgün *megen*, kralın zafer kabiliyetinde, iktidara gelişile birlikte mevsimler ve ekinler üzerinde yarattığı büyük etkide kendini gösterir.⁴² Başlangıçta bahsedilen bu yetenek, İran’dakine benzer şekilde nakledilebilir; Mısır’daki gibi şiddetle ele geçirilebilir. Lombardların tarihinin bir bölümünde kral Agilmondo’nun mızrağını ele geçiren biri görülür ve bu sayede bu kişi, kralın ayağını kaydırır.

Kara Afrika’da, Endonezya’da, Melanezya’da, Tibet’te ve İnkalarda kavramlar benzerdir. Dogonlarda *nyama* kanda akan yaşam kuvvetidir. Kan yaşamdır, harekettir, sözdür, sahip olunan enerjidir; gayrişahsidir, insiyakidir; hayvanlarla, bitkilerle, nesnelerle paylaşılır; bölünebilir, aktarılabilir ve nicel ile nitel çeşitliliklere elverişlidir.⁴³ Madagaskar’da yeni kral tebaasına şunu sorar: “*Hasinaya** sahip miyim?” Tebaa ise “*hasinaya* sahiptin” diye cevap verir.⁴⁴ Borneo’daki Bataklerde *sahala* “haysiyet, ihtişam, yücelik, otorite” anlamına gelir ve büyük reislerde diğerlerine kıyasla daha yoğundur.⁴⁵ Endonezya’daki Niassienlerde *ehela* babadan oğula intikal eden ve oğlu bilge, yetkin ve önemli bir insan yapan muteber bir kuvvettir.⁴⁶ Melanezya’da kral, oğluna sadece egemenliğini aktarmaz; aynı zamanda ona haysiyetini,

* *Hasina* geleneksel Madagaskar kültüründe otoriteyi tamamlayan kutsiyete ilişkin bir kavramdır. (ç.n.)

42 Ries, *Homo religiosus*, s. 107; Van der Leeuw, *La Religion*, s. 108.

43 Deschamps, *Religions de l’Afrique noire*, 7.

44 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 108.

45 Stöhr ve Zoetmulder, s. 213.

46 A.g.e., s. 212.

yani *manasını*, verir.⁴⁷ Tibet'te kralın ilk sıradaki niteliği *liyin*, parıltı, güç ve zafer vaadi ile tasvir edilir.⁴⁸ Bon dininde ışıltısını kaybedebilecek bir “güç, yücelik” olarak *mna'tandan* söz edilir.⁴⁹ İnkalarda *huaca* doğaüstü, gizemli bir kuvvettir; kimde, nerede ortaya çıkacağı belli olmaz ve kalıtımsaldır. Bilhassa *huaca* için yol gösterecek güneşi olan bir klan iyi korunuyor demektir.⁵⁰

Roma'da reisin monarşik bir iktidar uygulamasına olanak tanıyan *felicitas* ve insan soyundaki verimlilik ile refahı ilke haline getiren *genius* –herkes bu ilkeye sadece doğumunu değil, yaşam süresini de borçludur⁵¹–, aynı temsil grubuna aittir. Aynı durum, Çin'deki meşhur erdem *tö* için de geçerlidir ve imparator buna göğün vekaletini elde etmek için mecburen sahip olmalıdır. *Tö*, imparatorun konumundan kaynaklanan bir çeşit iktidardır; ülkeyi barış ve düzen içinde yönetmeye imkan tanır. Bir başka ifadeyle evrenin yasalarına uygun şekilde toplumu düzenlemeyi sağlar.

HALKIN VE KRALIN BENZEŞMESİ

Kral, iktidarını cebirle dayatmaz; oydaşmayla, ona beslenen sevgiyle kabul ettirir. Cebre yalnızca gerektiğinde; halka, kendisine, din adamlarına, büyücülere, soylulara karşı ayaklananlar olduğunda başvurulur. Plutarkhos'a göre İskender'in kendi halkının gözünde “bizzat yasa ve ne yapılması gerekiyorsa onun bizzat tanımı olması gerekiyordu [...], çünkü halk, kölelerden farklı olarak boş bir fikre boyun eğmezdi”⁵². Meng-tseu bunu daha açık ifade eder:

“İmparatorluğu elde etmenin tek emin yolu vardır, o da halkı kazanmak [...]. Halkı kazanmanın tek emin yolu vardır, o da kalbini

47 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 107.

48 Blondeau, “Tibet”, Puech içinde, III, s. 243.

49 Tucci ve Heissig, *Religions du Tibet*, s. 301.

50 Lehmann, *Les Civilisations précolombiennes*, s. 107.

51 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 14.

52 Plutarkhos, *Vies*, 52, 5.

ve muhabbetini kazanmak. Halkın kalbini kazanmanın tek emin yolu vardır; ona istediğini vermek, onu ihtiyaçlarıyla beslemek ve nefret ettiği şeyleri dayatmamak.”⁵³

“Halkın muhabbetini kazan, göreceksin, imparatorluğu da kazancaksın. Halkın muhabbetini mi kaybettin, göreceksin, imparatorluğu kaybedeceksin.”⁵⁴

Bir halk ile kralını birbirine bağlayan sıkı bağ, sıkça tümüyle bir benzeşmeye varacaktır. Çalışmamızda ilerledikçe bu, daha belirgin hale gelecektir, fakat bu benzeşmenin var olduğunu bilmek için bu bağın tamamıyla farkında olmaya gerek yoktur. Bu bağ, monarşideki felsefenin kapısını açan anahtardır ve zaten öylesine meşhur, öylesine ortada, öylesine açıktır ki etnograflar ve tarihçiler, bunun üstünde tekrar tekrar durmaya ihtiyaç duymaz. Kara Afrika için olduğu kadar Hititler, Yunanistan, İsrail için de yorulmaksızın tekrar edilen bir şey vardır: “Kral, krallıkla özdeşleşir” “Kraliyet, ulus, mülk özdeşdir.”⁵⁵

Her zaman olduğu gibi bu, Çinliler tarafından mahir bir biçimde ifade edilir. Hem resmi dinde hem Konfüçyüsçülükte milattan önce II. yüzyıldan itibaren gelişen üçlü iktidar teorisi mevcuttur: göğün iktidarı yaratır ve kapsar, yerin iktidarı taşır ve besler, insanın iktidarı düşünce ve bilinçli iradeyle donanmıştır. Bu son iktidar, çokluk olarak düşünülmez, teklik olarak düşünülür. “Eşsiz bir insan olan imparatora tecessüm eder ve temsil edilir (*yi-jen*).” Tüm insanlık bu teklikte yaşar; doğa ve kader bu eksen etrafında döner.⁵⁶

Keşmir’de bir Ortaçağ hukukçusu Medhatithi (IX. yüzyıl), kraliyet otoritesini halk ile hükümdar arasındaki zımnî bir sözleşmenin neticesi olarak görür. Kral, insanları harici saldırılardan korumak

53 Meng-tseu, II, 1, 9; Pauthier, s. 336.

54 Konfüçyüs, *Ta Hio*, X, 5; Pauthier, s. 20.

55 Maquet, *Civilisations*, s. 163; Bonnefoy, I, s. 310; Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 136.

56 Dunstheimer, Puech içinde, III, s. 382.

ve yurttaşların yaşam haklarını temin etmek zorundadır. Vergi, bu korumanın karşılığıdır. Şüphesiz geç Ortaçağ'da yazılmış *Sukerani-tisara* aynı fikri dillendirir: “Kral halka hizmet için hükmeder [...]. Ücretli bir çalışandır ve kamu gelirleri onun teminat akçesidir.”⁵⁷ Kral, iktidarının bir kısmını memurlara tevdi etmek zorundadır ve bu “doymak bilmeyen akbabalar”, anonim devleti teşkil edip halkı gadre uğratanlardır. Fakat kral, *dharma*nın sorumluluğunu taşımaya devam eder. *Dharma* ahlakın ve hukukun yerini tutar; ilahi aydınlanmanın ideal durumunu ifade eder. Bu yüzden kral, tebaasını memurlara, yani devletin tiranlığına karşı korumalıdır. Diğer hukuki işlemler yetersiz kaldığında başvuru en üst makam kraldır.⁵⁸ Kralın cömert, iyiliksever, yüksek ahlaklı; halkı için kendini feda etmeye hazır; dürüst, sabırlı, hoşgörülü, sevgiye layık, nefretten ve kötü niyetten uzak; yalın ve sade bir hayatın içinde olması gerektiğini belirten Budizm hiçbir yenilik getirmez.⁵⁹

Sartre, *Sinekler*'de kral ile halkın özdeşleşmesini oldukça iyi bir şekilde açıklığa kavuşturur. Halk, Orestes'i işlediği suçtan dolayı öldürmek için aramaya başlar ve Orestes onları cesaretlendirir: “Ey tebaam! Şimdi sizinim. Biz, kanla birbirimize bağlıyız. Kralınız olmayı hak ediyorum ben. Sizin hatalarınız, vicdan azaplarınız; geceleri bir karabasan gibi üstünüze çöken iç sıkıntılarınız, Aegisthus cinayeti, artık hepsi bana ait. Hepsini üstüme alıyorum.”⁶⁰ Dramaturgumuz Orestes'in herkesin suçunu nasıl üstüne aldığı, kral ile halkın tüm suçu birlikte işlediğini mükemmel bir şekilde görmüştür ama özdeşleşmenin sadece suçla yaratıldığı konusunda yanılır. Kral olsa da olmasa da özdeşleşme mevcuttur.

Türkler, *tengrinin* ismini –“gök, gök tanrı, tanrı”– hükümdara, halka ve ülkeye sıfat halinde verirdi: “Bilge Tengri Kağan” (716-

57 Naudou, “L'autorité royale”, *J.A.*, s. 219.

58 A.g.e., s. 219.

59 Wijayaratna, Delumeau içinde, *Le Fait*, s. 496.

60 Sartre, *Les Mouches*, III, 6.

734), “kutlu halk”, “kutlu ülke”.⁶¹ Hükümdarı devirmek veya katletmek, halkı devirmek veya katletmektir. Düşmanları şunu söyledi: “Krallarını öldürdüm ve Türk halkı da öldü, bir hiçe dönüştü.” Mısır’da kitle, kralın bünyesinde yaşıyordu ve onun bünyesinde kaldığı sürece hayatta kalacaktı.⁶²

Benzeşme, en azından kadim medeniyetlerde, öylesine bütünlüklüydü ki kralı etkileyen, halkı etkiler; halkı etkileyen, kralı etkilerdi. Hatta halk, kral gibi hareket etmeliydi. Kral hastalanır veya yaşından ötürü zayıf düşerse herkes bunun ıstırabını çekermişti. Bunu ilerleyen bölümlerde tekrar görme imkanımız olacak. Bantulara göre kral uykusunda sağa sola dönse tüm ülke yerinden oynar; diz çökse ülke ufalar; ölse tüm hayatı faaliyetler durur.⁶³ Ekvator Afrikasındaki Baluba ve Bakula imparatorluklarında krala edilen bir küfür, tüm halka edilmiş demektir.⁶⁴ Darfur’da kral aksırdığında herkes aksırır, kral tıksırdığında herkes tıksırır.⁶⁵ Uganda’da kral gülünce herkes gülmek zorundadır; o hastalanınca herkes hastalanır, saçlarını kestirirse herkes kestirir.⁶⁶ Dahomey’de kral aksırınca herkes eğilir ve alnını yere değdirir. Kral seyahate çıktığında ülke karmaşaya sürüklenir, güvenlik sağlanamaz, insanların faaliyet ve işleri durur. Geri gelip dönüşü ilan edildiğinde hayat olağan seyrine kavuşur.⁶⁷ Bu bakış, sadece Dahomey veya Afrika’ya özgü değildir; “ilkel” medeniyetlerin tamamında yaygındır. Örneğin Selebes’te de müşahade edilir. Büyük medeniyetlerin filozofları, halk ile kraliyetin tepkilerindeki benzerliği daha soyut biçimde ifade etmiştir: “Meng-tseu der ki bir prens, halkın neşesiyle neşe bulursa halk da onun neşesiyle

61 Derchain, “Religion égyptienne”, Puech içinde, I, s. 196.

62 Roux, *La Religion*, s. 110.

63 Bonnefoy, II, s. 390.

64 Paulme, *La Civilisation africaine*, s. 98.

65 Frazer, *Le Rameau d’or*, II, 45.

66 A.g.e.

67 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 134.

neşe bulur. Bir kral, halkın üzüntüsüyle hemhal olursa halk da onun üzüntüsüyle hemhal olur.”⁶⁸

ALEMİN KRALI

Evrende hiçbir şey sabit kalmaz. Herkes bunu gözlemler. Nesiller birbirini takip eder; gök, arzın –biraz astronomik bilgi mevcutsa kutup yıldızının– etrafında durmadan döner. Gece gündüzü izler, mevsimler peşi sıra gelir. Yeryüzündeki tüm değişimler, gökteki dönüşümlere riayet eder. Birini harekete geçiren ritim, ötekini de hareketlendirir. Güneş, zirveye ulaştığında hava ısınır; ufukta kaybolduğunda hava soğur; battığında gece, doğduğunda gündüz olur. Burada –iyi veya kötü– olup biten her şeyin yukarıda olup bitenlere göre belirlendiği fikri, bu gözlemlerin sonucudur. Tekerleğin göbeğin etrafında dönmesi gibi evren de evrensel eksenin, yani kralın etrafında döner. Kral, göğün karşı konulmaz hareketini aksi istikamete çevirir veya ona tâbi olur. Kral, tutukluk yaparsa tüm mekanizma durur. Eksenin ve tetiklediği iki zeminin uyumlu işleyişinin önemi bu noktada açığa çıkar. Yukarıda olup bitene zayıf bir biçimde tesir edilebilir ama aşağıdakini harekete geçirmek için gerekli araçlar mevcuttur ve asıl sorumluluk sahası burasıdır. Çin’de saltanat değişiminin ve hükümdarın eylemlerinin onay alıp almadığını öğrenmek için alışılmış bir yöntem olarak yıldızlara başvuruluyordu.

Gece-gündüz ve mevsim döngüsü, en görünür iki doğa olayıdır ve ikincisini düzenlemek daha zordur. Devirlerin ve yılın takvimini titizlikle çıkarmak başlı başına önemlidir. Kralın evrene dair birinci işlevi budur. Mezopotamya ve Mısır’daki hükümdarların sahip olduğu itibarın, tarih öncesi devirde güneş yılını belirlemekten ileri geldiğini Gordon Childe görebildi.⁶⁹ Çin, Japonya, Mısır ve Roma gibi birçok farklı kültürde takvim

68 Meng-tseu, I, 2, 4; Pauthier, s. 233.

69 Childe, *La Naissance*, s. 135.

çıkarmak kraliyetin ayrıcalığı olduğu kadar göreviydi. Roma'da bayram, şölen ve matem günlerini kral belirlerdi. Japonya'da devirleri mikado seçerdi. Şova dönemini başlatan Hirohito (1926-1989) idi. Bir başka vesileyle göreceğimiz üzere monark, zamanı yeniler ve iktidara gelişiyse dünyayı baştan yaratır.

Genel manasıyla hükümdar, âlemin olağan işleyişinden, evrenin ve toplumun iyiye gidişinden sorumludur. Semavi yılanla karşılaştırılan Kara Afrika'daki Fon kralının da yaptığı şey budur, çünkü tıpkı dünyayı ayakta tutan gökkuşağı gibi toplumu da ayakta tutan kraldır.⁷⁰ Mısır'da firavun, Ra'nın kızı Maat'ın vücut bulmuş halidir ve Ra'nın halefi olarak onu muhafaza eder. Teorik ilke ve bunun pratiği olarak Maat, siyasi yasaları, ritüelleri, toplumsal zorunlulukları, ahlaki kuralları bünyesinde barındırır. Bunların tümü dünyanın iyi işlemesini sağlar. Maat, bir şekilde firavunluk rejimiyle bütünleşir.⁷¹ Firavunun iki veçhesi burada üst üste gelir. Firavun, tapınaklardaki ritüellerden ve siyasi görevlerden sorumludur. Evrenin işleyişine dair ritüeller, sabah tanrının uyanarak dünyayı yeniden çalıştırmasından başlayarak tutsakların (tüm yeryüzüne düzen getirmek için mağlup edilmiş halkların) takdimine kadar uzanan firavunun sorumluluğundaki ritüellerde kendini gösterir. Başat tören, her daim azizlerin azizinin içine işlemiş Maat'a adak adamaktır. Anlamı biraz genişletilirse firavun, siyasi ve toplumsal düzenin bekasının ve bu düzenin soyut ifadesini yasalar ve kararnameler vasıtasıyla şekillendirme yetkisinin görünür remzidir.⁷² Alemdeki her türlü gayrinizami hal, toplumsal düzensizliği ve savaşı beraberinde getirir. Aynı şekilde İran kralının âlemin nizamını sağlama işlevi, refah, mutluluk ve zenginlik getiren barışı temin eder.⁷³

70 Bastide, "Mythologies africaines", Grimal içinde, II, s. 251.

71 Yoyotte, S.O., *Jugements*, s. 211; Derchain, Puech içinde, I, s. 104.

72 Bonnefoy, II, s. 325.

73 Widengren, "The sacred kingship", *Atti*, s. 213.

Çin’de hükümdarın varlığı, doğa ile uyumlu bir ritim yakalaması için en ufak ayrıntısına kadar düzenlenir. “İdaredeki her türlü sapma”, doğa olaylarında ve “yıldızların hareketinde sapmayı” tetikleyerek “göğün tepkisine yol açma” tehlikesi yaratır.⁷⁴ Kimileri eski bir gelenek olan teftiş gezilerini efsanevi imparator Shun’a* atfeder⁷⁵ ve buna göre hükümdar, her yıl krallığını dolaşmalıdır. Bu geziler, bir diğer anlamıyla mevsimlerin ritmindeki ahengi yakalayarak evreni dolaşmaktır. Kral, bahar ekinoksunda doğuda, yaz gün dönümünde güneyde, güz ekinoksunda batıda, kış gün dönümünde kuzeyde bulunur. Bu şekildeki yıllık göçlerin zorluğunu fark eden tarihi imparatorlar, bunu saraylarını terk etmeden, küçük bir evren teşkil eden aydınlanma salonunda, *ming-t’ang*, gerçekleştirmeye başladı.⁷⁶ “İmparatorların, mevsimleri ve ayları açtıkları”,⁷⁷ yani bunların gelişini tetikledikleri sonucuna varılır. Bu yorum yanlıştır, çünkü ekinoks ve gün dönüşümleri, Çin’de mevsimlerin başlangıcını değil, ortasını belirtir. Mevsimler, olgunluklarına ulaştınca imparatorlar, sadece onların uygunluğunu denetlerdi. Ketu’daki Dahomey kralının, yetki töreni sırasında dört ana yöne doğru yürüyerek yaptığı şey de tam olarak buydu.⁷⁸

* Roux, Shun için özgün metinde *Chun* ve *Chouen* olarak iki isim kullanır. İlkinin mitsel Çin imparatoru, ikincisini efsanevi Çin imparatoru şeklinde ifade eder. Oysa metin içinde her iki ismin işaret ettiği kişi, Yao’nun halefi, Büyük Yu’nun selefidir. Dolayısıyla bir ayrım varsa bile Roux, bunu tarihsel olarak yanlış kullanır. Öte yandan çeviride Roux’nun bu ayrımına sadık kalınarak *Chun* için Shun, *Chouen* için Chonghua tercih edilmiştir. Her ikisi de aynı kişiye işaret eder. (ç.n.)

74 Kaltenmark, “La Chine antique”, Puech içinde, I, s. 947.

75 Lemoine, “Mythes d’origine”, Akoun içinde, s. 279.

76 Kaltenmark, Puech içinde, I, s. 948.

77 Eliade, II, s. 121.

78 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 171.

VERİMLİLİK VE BEREKET

Evrensel yıkımlar nadirdir ama iklimin sapması, salgınlar, hayvanları vuran salgınlar daha nadirdir. Tam da bu yüzden kralın kozmik görevlerine ek olarak en çok onun verimlilik ve bereket işlevinden bahsedilir. Bu görevler arasında kurulan irtibatın kökeni elbette keşfedilmeye çalışıldı. Bu konudaki otoritelerden biri olan Bleeker, tarih öncesi dönemde firavunun bir numaralı çiftçi olduğu ve daha sonra onun faaliyetlerinin çeşitli inanç ve ritüeller biçiminde yadedildiği sonucuna vardı.⁷⁹ Bu düşünce dikkat çekicidir ancak bunu Mısır ve başka bölgelerde doğrulamak gerekir. Belki de Mezopotamya'dan bu teyit alınabilir. Burada kraliyet iktidarının kaynağı, hükümdarların masalsı bahçede tanrının mahremiyetine girmesi olarak tasavvur edilir. Yaşam ağacının büyüdüğü, abıhayatın fışkırdığı bu bahçede, hükümdarlar bahçıvanlık mesleğini icra etmiştir.⁸⁰ Haliyle bahsi geçen düşüncenin akılcı bir açıklama olduğu yadsınamaz.

Doğru zamanda ve yeterli miktarda yağmur yağdırtması; bitkilerin büyümesi, sürünün artması, kadınların gebe kalması, sellerin toprağı tahrip etmemesi, verim ve bereket ile elde edilenlerin hastalıklarla ziyan olmaması için güneşi vaktinde parlatması, kraldan bilhassa beklenir. Aynı şekilde dağlardan, ki bir diğer evrensel eksendir, doğup toprakları sulayarak ve onlara can vererek akan ırmaklar gibi âlemlerin kralının ülkeyi bereket ve verime boğması beklenir.

Her zaman ve her yerde sıkça tekrar eden sözlerle aynı ses işitilir. Madagaskar'daki Antemorolarda reis, doğanın iyi işleyişinden sorumlu tutulur.⁸¹ Tibet'te iyi kral, toprağın verimliliğine kefildir ve "haşmetmeapları" ölürse yapraklar kurur, her şey kötüye gider.⁸² Hitit'te, yaşayanların refahı krala bağlıdır. Kore'de, Hindistan'da,

79 Bleeker, *Atti*, s. 73-74.

80 Widengren, *The King*, s. 29 vd., 52 vd..

81 Van Gennep, *Tabou*, s. 112.

82 Tucci ve Heissig, *Religions du Tibet*, s. 301.

Japonya'da, Malezya'da, Kara Afrika'da ve İngiltere'deki Keltlerde de aynı durum geçerlidir.⁸³ Deschamps'ın söylediğine göre Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen Svazilerde hükümdarlar, "kraliyetin başlıca ispatı olarak yağmur yağdırmayı sürdürür"⁸⁴. Bu açıdan XIII. yüzyıldaki Norveç kralı Haakon Haakonsson (ö. 1265) kayda değer bir örnek sunar çünkü kraliyet tacını taktığı sene, kuşlar iki kez kuluçkaya yatmıştı ve ağaçlar bolca meyve vermişti.⁸⁵ Homeros ve Hesiodos'ta toprağın, sürülerin ve kadınların bereketi, Zeus'un zürriyetinden olan krala bağlıdır: "Kusursuz hükümdarın adaleti, kendini şehirdeki refahta gösterebilir; o yolunu şaşırsa tüm şehir bir tek kişinin hatasının bedelini ödesin!"⁸⁶ Kadim İslamiyet, halifelere istiska, (yağmur yağdırma), yetkisi tanıyordu. Abbasilerin toprağa verimlilik ve refah getirdiğinden, tutsakları serbest bıraktığından, yağmur yağdırdığından bahsedilir. Halife öldürülürse kainat zeval bulur.⁸⁷

Hintlerde kralın ayrıcalıklı yetkileri, tebaanın geçimini temin etme ve kıtlık halinde onlara yardım etme görevini beraberinde getirir. Burada dile getirilen düşünce, tüm büyük monarşik medeniyetlerde yerleşiktir. Kraliyet, cömertlikte kusur etmemelidir. Bu durumda prensin gösteriş ve israf yoluna sapması da madalyonun diğer yüzüdür. Raja ve diğer nevvabların iştirilmemiş zenginlikleri biliniyordu ve dağıttıkları şatafatlı hediyeleri her zaman müspet amaçlara hizmet etmiyordu.⁸⁸ Osmanlı imparatorluğunda padişah, tebaalarını ve müttetiklerini, elbette ihtiyatla, hayırhahlığından ve savurganlığından nasiplendirir.⁸⁹ Fazlasıyla Müslüman bir tutum

83 Bonnefoy, I, s. 217; Gonda, *Atti*, s. 173; Frazer, *Rameau*, I, s. 212.

84 Deschamps, *Religions de l'Afrique noire*, 69.

85 Bonnefoy, I, s. 462.

86 Vernant, Girard içinde, *La violence*, s. 156-157.

87 Ringgreen, "Some religious aspects", *Atti*, s. 433-434.

88 Gonda, "The sacred character", *Atti*, s. 173.

89 Veinstein, Mantran içinde, *Histoire*, s. 170.

olarak en ufak kabilenin reisi bile sultan gibi davranır ve bazen bu onu yıkıma sürükler. Ezidi topluluğunda reis (ağa), sofra açmalıdır ve hediyeler sunmalıdır. Bu şekilde omuzlarındaki yükün ağırlığını farkederek.⁹⁰ Buradaki örnek, yüzlercesinden sadece bir tanesidir. Haliyle Müslümanca, öncesinde de Hristiyanca bir davranış olarak Yüksek Ortaçağ'daki bir Cermen sözleşmesinde de buna rastlanır: "Kralın hükümetiyle halk, mutlu, zengin ve muzaffer olur."⁹¹

Hemen hemen her yerde halklar, monark sayesinde mutluluğa erdiğini ifade eder ve ona methiyeler düzer. *Odyseia*, bilge kralı yüceltir: "Halkını mesut eden bir bilge kralın hükümdarlığında bereketli tepeler ve vadiler, arpa ve buğdayla dolup taşar; sürüler alabildiğine çoğalır; balıklar bollaşır."⁹² Manu yasaları, iyi bir monarkın hükmettiği ülkeden övgüyle bahseder: "Bu ülkede insanlar vaktinde doğar ve uzun yaşar, çiftçilerin hasadı ekildiği gibi büyümeye başlar, çocuklar ölmez ve hiçbir çirkin yavru dünyaya gelmez."⁹³ Kandahar (Afganistan) yakınlarındaki bir Greko-Aramice yazıt, "ülkeyi müreffeh kılan"⁹⁴ Asoka'yı (274-236) över. Aziz Patrik'e atfedilen bir İrlanda kanonu, adil bir prensin hükümdarlığına eşlik eden rahmetler arasında "güzel bir havayı, sakın bir denizi, bol geçen hasatları, meyve saçan ağaçları" sayar. IV. Ramses (1166-1160), müjdeli haber (*evangelium*) ile müjdelendi: "Ne güzel bir devir! Göge ve yere neşe geldi çünkü sen Mısır'ın efendisi oldun. Açların karnı doydu ve mutlular. Susuzlar, susuzluğunu giderdi; çıplaklar, giysi kuşandı; tutsaklar, özgürlüğüne kavuştu. Prangalara vurulan, neşe doldu."⁹⁵

90 Lescot, *Les Yezidis*, s. 164.

91 Eliade, III, s. 99.

92 *Odyseia*, XIX, 103.

93 Frazer, *Rameau*, I, s. 231'den alıntılanmıştır.

94 Schlumberger, *J.A.*, 1958, s. 1.

95 Erman, *Die Literatur*, s. 347; Van der Leeuw, *Religion*, s. 114. Matta, XXV, 35-36 ile karşılaştırınız: "Açtım, bana yiyecek verdiniz. Susamıştım, bana içecek verdiniz. Çıplaktım [...], beni giydirdiniz. Tutsaktım, beni ziyaret ettiniz."

Başka metinler, özellikle İbrani metinleri de benzer dileklerde bulunur. Tahta çıkış ile ilgili olup daha sonra mesih bekleyenlerin duasına dönüşen 72. mezmur şöyledir: “[Kral, y]eni biçilmiş çayıra düşen yağmur gibi, toprağı sulayan bereketli yağmurlar gibi olsun! [...] Ülkede bol buğday olsun, dağ başlarında dalgalansın! [...] Kent halkı serpilip çoğalsın!”⁹⁶ Zaten monark, medih ve dualarda başı çeker ve ayinlere katılır. Aztek kralı, güneşi parlatacağına ve bereketli hasatlar getireceğine yemin eder.⁹⁷

Hayal kırıklığına uğramış, öfkesini dile getiren kişiler de yok değildir. Bununla birlikte en haysiyetliler, en dindarlar, belki de en mantıklılar, inançlarını son raddesine dek yaşayanlar, krallarını onları vuran musibetlerden hemen hemen asla sorumlu tutmaz. Kafreler, ihtiyaç duydukları –yağmur, hasat için uygun hava–, arzulanı her şeyin hükümdarı tarafından karşılanacağına kaniydi. Başarısızlık nedir bilmiyorlardı ve başarısızlık aşıkardığında bunu reddedecek kadar işi ileriye götürdüler. Mısırlılar için firavun yanılmazdı. Uzun tarihleri boyunca firavunu şiddetle suçlamaya ancak iki veya üç kere cüret etmişlerdi. XII. hanedanın 2050’ye doğru iktidara gelişiyile sona eren fetret devri boyunca kahin İpuwer, ağıtlar yakar ve hükümdarını, halkına çoban olmamakla suçlamaya kadar işi götürür: “Otorite ve adalet seninledir fakat sebebi olduğun karmaşa, ülkenin dört bir yanında. Belli ki bu durumu, senin fiillerin yarattı ve yalanlar söyledin.” Suçluluk duyan bir firavun, günahını kabul eder: “Memleketin hal-i pürmelali, benim fiillerim yüzündendir. Bunu ancak yaptıktan sonra fark ettim.”⁹⁸

Bu ayrılık kabul etmeyen aşk, dizginlenmeyen iman, derin bir coşku uyandırır ve başka vesilelerle dile getirilen şikayetlere ve suçlamalara direnç kuvveti teşkil eder. Lakin bunlar ifrada kaçmaz mı?

96 Mezmurlar, LXXII, 6 ve 16-17.

97 Frazer, *Rameau*, I, s. 225.

98 Eliade, I, s. 114.

Davut zamanında üç yıl süren bir kıtlık oldu. Kral, tanrı suretini aradı ve tanrı ona şöyle dedi: “Müsebbibi Saul ve elleri kanlı hanedanlığıdır.”⁹⁹ Şamlı Nikolaos, kötü hükümdarın saltanatında Lidya, kuraklıkla boğuştu. Kenan Diyarı’nda kral, ailesi ve vârisinin ölümüyle kendisini şiddetli bir matem içinde buldu. Bu yas, tüm ülkeyi etkiledi ve toplum büyük bir tehlikeyle karşı karşıya geldi. Ortallığı yatıştırmak için bir kahinin ortaya çıkıp prensi ve tüm toplumu teselli etmesi gerekti. ¹⁰⁰ Asya’nın bir diğer köşesinde Koreliler, hasat kaldırılamadığında bundan hükümdarı sorumlu tutuyordu. Bir kısmı, kralın tahttan indirilmesi gerektiğini savunurken diğer kısmı kralı öldürmeyi istiyordu. ¹⁰¹ İleride krallara mahsus cezalandırmaları inceleyeceğiz.

Verimlilik ile bereket ve doğa olaylarının düzenliliği, her zaman hususi ayinlere ihtiyaç duymaz. Adil bir kralın varlığı bunları temin etmek için yeterlidir. Lakin kral yanılabilir, bu veya başka sebepten düzen bozulabilir. Düzen hep böyledir veya hep böyle olduğu düşünülür. İklim şartlarından memnun bir köylü hiç görülümüş müdür? Japonların ısrarla savunduğu üzere, tıpkı gece ile gündüzün olduğu gibi, düzensizlik de düzenin mütemmim cüzü değil midir?¹⁰² Öyleyse kralın doğal iktidarına birkaç şey eklemek ve ayinlere, adaklara, büyüye başvurmak gerekir. Düzenli yağış –tartışmasız en önde gelen kaygıdır– için dini edimlerden olduğu kadar büyü faaliyetlerinden de destek alınabilir. *Rogations** kadar yağmur taşlarına ve benzer araçlara başvurulur. Tüm din adamları ve usta büyücüler gibi krallar da

* “İstirham” anlamını içeren *rogations*, Batı Hristiyanlığındaki İsa’nın göğe yükselişinden önceki üç gün boyunca süren dini törenleri ifade eder. Bu törenlerle hasada ve işlere bereket katmak amaçlanır. Üç gün sürdüğü için genellikle çoğul ekiyle kullanımına rastlanır. (ç.n.)

99 2. Samuel, XXI, 1-2. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

100 Caquot, S.O., *Songes*, s. 105-106.

101 Frazer, *Rameau*, I, s. 224.

102 Martzel, “Le Japon”, Akoun içinde, s. 424.

bunlardan ilkinii yönetebilir veya ikincisinden faydalanabilir. 1165 yazının başında kuraklık, Kinlerin köylerini vurdu. Bunun üzerine kral, ritüellere uygun biçimde yağmur niyaz edilmesi için kuzey dağına gidilip kurban verilmesini emretti.¹⁰³ Doğu Afrika'daki Nandilerde veya daha geniş bir ifadeyle Yukarı Nil havzasındaki halklarda, bazen Türklerde ve Moğollarda, atmosferik etkileresahip taşlar hükümdarlar tarafından kullanılırdı. Bu topluluklarda olduğu gibi diğer birçok toplulukta hükümdarlar, bu taşları teknisyenlerden, ki çoğunlukla bunları kullanma kabiliyetine sahiptiler, çalışıyordu.

Kral tarafından icra edilen çok sayıda verimlilik ve bereket ritüeli vardır. Mısır'da en erken Medinet Habu'daki 20. hanedandan itibaren düzenlenen hasat festivali, firavun tarafından yönetiliyordu. Firavun, hem en yüksek papaz hem hasatçı rolünü üstlenirdi. Bu festival en nihayetinde kraliyet kültürle ilişkilendirildi.¹⁰⁴ Kral, kraliçe ve beyaz bir boğa, bu ayin alayına katılırdı. Kral bir tutam kesip boğaya verirdi ve bazı yazarlara göre kral ve kraliçe ritüellere uygun şekilde birleşirdi.¹⁰⁵ Çin'de başkentin güneyindeki gök tapınağının yakınında bir tarım evi vardı. Kral, baharda buraya iyi bir hasat için dua etmeye gelirdi. Tarladaki emekçileri ziyaret eder ve ihtiyacı olanlara yardım ederdi.¹⁰⁶ Tibet'te kralın yaşamı, iktidarının istikrarı; iyi mahsul, hayvanların verimliliği, muğlak bir uluhiyete bağlıydı. Bunları sağlamak için uygun ritüellerle yaşamın ilkesinin hem zirvesi hem zemini olan bu tanrısallığın tadını çıkarmak gerekirdi. Bu ritüeller yerine getirilmezse kral ölürdü, iktidar yıkılırdı, mahsul ve sürüler zarar görürdü.¹⁰⁷ Japonya'da imparator, ilk hasat törenlerini yönetirdi. Tarımsal

103 Harlez, *Histoire des Kin*, s. 110.

104 Bleeker, *Atti*, s. 73-74.

105 Frankfort, *Royauté*, s. 260.

106 Meng-tseu, II, 6, 7; Pauthier, s. 434.

107 Blondeau, "Tibet", Puech içinde, III, s. 241.

üretimle ilişkili olarak hasat sonu kutlanırken mikado tahta çıkardı. İmparatorluk sunağında (Nagoya yakınlarında) ilk meyvelerin, pirincin ve yeni sakenin tadımını yapardı ve yemeklerini tanrıyla paylaşırdı.¹⁰⁸ Kamboçya’da kral, nisan mayıs aylarında ilk toprak sürümünü bizzat yapar ve ilk sabanı vururdu. Hiç kimse, kral yapmadan çeltik tarlasına giremezdi. Budizm öncesindeki gelenek yok olmamıştı: Punom Pen’de tarım bakanı (veya pirinç ambarları başkanı) süslü bir sabanı iter ve arkasındaki iki kişi onu takip eder.¹⁰⁹ Madagaskar’da aynı zamanda en yüksek papaz mevkisindeki kral, yeni yıl kutlamalarına katılır ve ülkenin refahını temin etmek için bu kutlamalar vesilesiyle bir öküz kurban edilir.¹¹⁰ Lugh bayramı, (*Lughnasadh*, “Lugh’un Meclisi”) İrlanda Keltlerinde olduğu gibi Galyalılarda da senenin en önemli bayramlarından biriydi. Kıtada 1 Ağustos’ta Lugdunum’da (Lyon) kutlanan bu bayrama Romalılar, *concilium Galliarum* (Galyalıların Meclisi) diyordu. Bu bayramda besleyici topraklar ile icraatın başındaki kral övgülere mazhar oluyordu çünkü bolluğu dağıtan cömert kral, arttıran ve çoğaltan yaşamın yaratıcısı tanrının ruhuna sahipti.¹¹¹ En azından İrlanda’da hükümdar, koruyucu bir tanrıça ile evlenmeliydi. Bu, saltanatın talihini temin etmek için tek yoldu. XII. yüzyılda kraliyet kutsama ritüelleri esnasında kral, tebaasının gözünün önünde toprağı temsil eden beyaz bir kısrakla çiftleşiyordu. Ardından kısrak öldürölüp eti kral ve izleyenler arasında paylaşılıyordu.¹¹²

Lütfun, ihsanın, ahengin, refahın kralı: Tüm bunlar bize halkın gördüğü şeyleri gösterir. Savaşçı kral imgesinden bir hayli uzağız. Savaş mı? Elbette bahsi geçiyor. Savaş biliniyor, savaştan

108 Martzel, “Japon”, Akoun içinde, s. 440; Saunders, “Japon”, Grimal içinde, s. 143.

109 Thierry, “Cambodge”, Akoun içinde, s. 231.

110 Frazer, *Rameau*, I, s. 38.

111 Le Roux, “Celte”, Puech içinde, I, s. 815.

112 Eliade, II, s. 146.

korkuluyor; yeri geliyor savaş arzulanıyor çünkü hiçbir şey şiddeti bastıramaz. Topluluğu, toprağı, zenginliği savunmak gibi zaruri durumlar dışında savaşı çıkaran kesinlikle kral değildir. Kralın fütuhatçı girişimlerine, eğer varsa, uyum sağlamak zorunludur. Asker kral, barışın kralının epey gerisinden gelir. Dumézil'in incelediği İskit efsanelerinde bu durum görülür. Halef selef olan mitolojik üç İskit kralından –açıkça üç işlevin değerine işaret eder– ilki, Dumézil'in rahip kral veya büyücü kral dediği türü temsil eder. Bu kral, verimlilik ile ilişkili iktidarlarla donatılmıştır. “Önde gelen” anlamındaki Avestaca bir terim ile tanımlanır. Diğer iki tür kral, ki bunların geride konumlandığı söylenebilir, savaşçı kral ve müreffeh kral olarak nitelenir.¹¹³

YANILABİLİR VE YARALANABİLİR KRAL

Kral, insan olduğu için yanılabilir. Toynbee, hükümdarın asla yerleştirildiği ideal tasvire uymadığını ve hatalarının skandala yol açtığını düşünüyordu.¹¹⁴ Ona kulak asmayalım: Böylesine bir keskinliğin görüldüğü medeniyetler enderdir. Farzedelim ki kral kusurlu olsun, kralın kusuru ötekilere engel teşkil edecek kadar ileriye gitmez. Sarhoşluğu değil ama içkiyi bağışlarız. Monarkın daha erdemli, sıradan bir insana göre daha az kusurlu ve daha nitelikli olması beklenir ama bunun sınırları da bilinir. Muhtemelen krala en fazla hürmet gösteren halk, fıravun Amasis'in (M.Ö. VII. yüzyıl) gülünç sarhoşluk hikayesini anlatır durur. Kendiyle alay etmesini bilen Antigonos hanedanının bir kralı, ona “tanrının ve güneşin oğlu” diye seslenen birine “ördeğimi tutanın bundan bihaber olması ne acı!” diyerek cevap verir.¹¹⁵

Kral, suçlu olabilir ama suçlu olmadan da sorumlu olabilir, tıpkı “Yaratılış”taki gibi. İbrahim, tedirgin şekilde Gerar kralı

113 Dumézil, *Romans de Scythie*, s. 138-139.

114 Toynbee, *La Religion*, s. 56.

115 Plutarkhos, *De Iside*, 24.

Avimelek'in huzuruna varır ve eşi Sara'yı kardeşi olarak takdim eder. Sara tarafından baştan çıkarılan hükümdar, kadını huzuruna getirtir. Tanrı da düşünce girip ona şöyle der: "Bu kadını aldığın için öleceksin, çünkü o evli bir kadın." Avimelek korkar, cehaletine sığınır ve kadına henüz dokunmadığını belirtir. Tanrı tekrar düşünce girer: "Kadını geri ver. Geri vermezsen sen ve senin olan her şey ölümü tadacak". Avimelek, tüm tebaasını çağırdı ve olayı anlattı: "İnsanları büyük bir korku sardı." Sonra İbrahim'in yüzüne yalanını vurur. "[...] Beni ve krallığımı bu büyük günaha sürükledin." İbrahim, Yahveh'in huzurunda şefaatte bulunur ve Yahveh, Avimelek'e, eşine ve cariyelerine şifa verir ve böylece "çocuk sahibi olabildiler".¹¹⁶ Bu hikayeden çıkarılacak birçok ders vardır. Avimelek sorumludur ama suçlu değildir. Yaptıklarını bilmeyerek yaptı. Sara'ya dokunmadı. Suçu sadece hakikati tahmin edememiş olma ki bir kral olarak bunu yapması gerekiyordu. Zina suçunu işlemedi fakat niyeti, "kral ailesinin sütünü kesmeye" ve krallığı uçurumun kenarına sürüklemeye yetti.

Hikaye ibretliktir ama müstesna değildir. Yine İbranilerdeki bir hikayeye göre tanrı, Davut'un kusurlarını, özellikle emrini verdiği ve halkı rahatsız eden nüfus sayımını, cezalandırmak için veba yollar.¹¹⁷ Eski Türklerde reis ve prenslerin aksine kağan, ölüm nedir "bilmez".¹¹⁸

Kral, yanılabilir olduğu kadar yaralanabilir de. Onun ve haliyle halkının başında bin musibet dolaşır. Freud, krallığın kadir-i mutlak niteliği ile bunu tehdit eden tehlikelerden ihtimam ile korunmaya muhtaç oluşu arasında aşık bir tezat olduğunu görmüştür. Bundan hareketle "yabanilerin" monarkın iyi niyet ve sadakatinden emin olmadıkları sonucuna varır.¹¹⁹ Kralın im-

116 Yaratılış, XX, 2-12.

117 2. Samuel, 24. Atıf eksiktir. (ç.n.)

118 Roux, *La Religion*, s. 119-120.

119 Freud, *Totem et tabou*, s. 72.

kanlar dahilinde görülme-yen ihanet ihtimalini reddetmemekle birlikte tehditlerin bir dış etmen olduğunu belirtmek gerekir. İçinde barındırdığı tehlike, eğer illa ki varsa, “kraliyetin kadir-i mutlaklığının” hayali olmasıdır.

DOĞRU TERCİH

Kralın yanılabilirliği ve yaralanabilirliği, koruyucu tedbirleri devreye sokar. Bunlardan ilki, doğru kralı seçmektir. Kara Afrika’da seçilmiş kralın, ataları ve ceddi tarafından belirlenmesi gerektiği bilinir; kötü bir tercih yapılması halinde “yağmur, yağmayı; toprak, ürün vermeyi bırakır ve topluluk yıkıma doğru giden yolda hızlı adımlarla ilerler”¹²⁰. Her kültürde kabul gören belirli bilgelik, ihtiyat, iyilik ve güzellik kıstasları mevcuttur. Estetik nitelikler çoğunlukla birini öne çıkarır; bunlar mükemmelliğin dıştan görülebilir işaretleridir. Tanrı güzeldir. Mezmurda söylendiği gibi kral da güzeldir: “Sen insanların en güzelisin. Lütuf saçılmış dudaklarına. Çünkü tanrı seni sonsuza dek kutsamış.”¹²¹ Meşhur VII. yüzyıl Hint romanı *Dashakumaracharita*’nın gösterdiği üzere “kralın fiziksel mükemmeliyeti, hükmetme kabiliyeti gibi iş görür”. Seçilmişin bir portresini gören prensesin dilinden şu sözler dökülür: “Hiç şüphe yok ki evrenin bir sahibi var, yoksa böyle bir güzellik başka nasıl varolabilir?”¹²²

Doğüstü bir işaret olarak görülmediği sürece krala dair her türlü sakatlık ve çarpıklık, onu tahttan uzaklaştırır. Sahra Altı Afrika’da kralın mükemmel bir bünyeye sahip olması ve hiçbir fiziksel kusurunun olmaması gerekir.¹²³ Keltlerde sokur veya çolak kralın itibarı, sakatlığı nedeniyle zedelenir.¹²⁴ Tibet’te veliaht prens

120 Deschamps, *La Religion*, s. 20-22.

121 Mezmurlar, XLV, 2.

122 Porcher, “La princesse”, *J.A.*, 1986, s. 121.

123 Bonnefoy, II, s. 385; Bulck, “La place”, *Atti*, s. 143.

124 *Dictionnaire des symboles*, s. 82.

doğuştan körse görme yetisini kazanmadığı sürece tahta çıkamaz.¹²⁵ Birçok halk, gulfenin kesilmesini erkeğin tüm iktidarını yitirmesine sebep olan bir kayıp olarak gördüğü için sünnetten tiksindir.¹²⁶

KRALA HİMMET

Kralın ağır bir yükümlülüğü vardır ve bunu yerine getirmesi için ona yardım etmek gerekir. Buna çabalamak, insanların kendilerine yaptığı bir himmettir aslında. Haclar, dualar, kurbanlar çoğaltılır ve böylece dünyanın işleyişi için ortaklaşa çalışılır. Buganda'da insanları kurban etmenin krala muhteşem bir zindelik vereceğine inanılır.¹²⁷ Madagaskar'da "kutsanmış kulübeler" denen kraliyet mezarlarına yapılan kalabalık ziyaretler esnasında hükümdar hane-danına verilen destek ifade edilir ve halkı krala bağlayan toplumsal sözleşme tazelenirdi.¹²⁸ Bu ziyaretlere katılarak halk, ülkenin güvenliğini ve refahını teminat altına alıyordu. Hititlerde dualar krala lütuflar ihsan edilmesini niyaz ediyordu.¹²⁹ İsrail'de "onun için sürekli dua ederiz ve onu her gün kutsarız". Dilekler kral için yapılır. "Onu güzel armağanlarla karşıladın, başına saf altından taç koydun. Senden yaşam istedi, verdin ona."¹³⁰ Tapınaktaki umumi ayinlerde tanrıya kral için, kralın şanı ve zaferleri için, halka barış ile refah getirecek adaletin doğru tecellisi için seslenilir.

Kralın zafiyetini açıklamak için çoğunlukla onun kötü ruhların saldırısına maruz kaldığı veya düşman tarafından tutulmuş büyü-cülerin kurbanı olduğu söylenir. Dolayısıyla aynı yöntemlerle bu saldırılara karşılık verilir. Mısır'da büyücülerden müteşekkil hususi bir birlik, kralı ve ülkeyi dışarıdan gelen saldırılara karşı korumakla

125 Tucci ve Heissig, *Religions*, s. 301.

126 Deschamps, *Religion*, s. 54.

127 Frazer, *Rameau*, II, s. 382.

128 Bernard-Thierry, *S.O., Pèlerinages*, s. 294-296.

129 Vieyra, *S.O., Songes*, s. 92.

130 Mezmurlar, LXXXI, XX, LXI, LXXX, XXI, LXXII.

görevliydi.¹³¹ Kadim Anadolu'da Hurrilere ve Hititlere ait kraliyet metinlerinde tahtı hedef alan büyülere birçok kez yer verilir. II. Murşili'nin (M.Ö. 1343) eşi, efsunla öldürülmüştür. Kraliyetin arınmasını sağlayan birtakım büyü ritüelleri, krala, kraliçeye veya tapınağa karşı lanetlemeler içerir.¹³²

Kralın ölümü, ülkeyi ve halkı tehlikeye soktuğundan uzun bir ömür sürmesi için niyaz edilir. Moğollarda “bin kere bin yaşa” denirdi. Bir başka şekli de “yaşa sonsuza dek” idi. Kişisel olarak Türkler ve Moğollar üzerine çalıştığım için onların bu niyetle dile getirdikleri yakarış ve dilekleri elbette daha iyi biliyorum ama bunların başka uluslarda da, özellikle Japonlar ve Çinlilerde de karşılığı olduğunu biliyorum. Orada ya da burada hiç farketmez, bunlar aynı deyişlerdi ve aynı umudu dillendirir. Bugün hâlâ mikadonun sarayında imparatorun ve imparator ailesinin uzun bir yaşam sürmesi için yapılan ritüellere ayrılmış bir köşk vardır.¹³³ Her din ve mezhep için Cengizhanlılara mensup hükümdarlar tarafından çok sayıda “hoşgörü” fermanı salınmıştır. Fermanlar onları vergi ile istemvalden muaf tutar ve dua etmeleri için onlara ayrıcalıklar tanırdı, çünkü imparatorun uzun bir yaşam sürmesi için dua ederlerdi.¹³⁴

YASAKLAR

Doğru hükümdarı seçmek ve ona manevi himmetlerde bulunmak yeterli değildir. Kılı kırk yaran nasihatler ve yasaklarla etrafı kuşatılarak kral, koruma altına alınır. Bu yasaklar, yalnızca onun özgürlüğünü kısıtlamakla kalmaz, hayatını çekilmez bir hale bile getirebilir. Bu cebir, öyle bir noktaya varabilir ki bazı seçilmişler veya vârisler, buna katlanmak yerine hükümdar olma hakkından feragat etmeyi yeğler.

131 Sauneron, S.O., *Sorcier*, s. 32.

132 Vieyra, S.O., *Sorcier*, s. 104.

133 Martzel, “Japon”, Akoun içinde, s. 436.

134 Roux, *Histoire de l'Empire mongol*, s. 351-352

Böylesine kaçışlar, farklı bölgelerde gözlemlenir ve Afrika'da, özellikle de Ketu'daki Dahomey krallığında oldukça yaygındır.¹³⁵ Görevden kaçanlar, çoğunlukla samimidir ve onlara çizilen yeni kaderin estirdiği korku hissedilir. Bu kadere maruz kalmamak için yalvarırlar; tek yapabildikleri bundan kaçmak için bahane uydurmaktır; saklanırlar, kaçarlar. O derece ki onları zorla tahta çıkarmak, bazen işkence etmeye götürmek gibidir. Kral adayları, her ne kadar candan bu mevkiyi reddederse etsin yine çoğunlukla bu, bir ritüelden ibarettir. Asya bozkırının halklarında bir han seçilince bu kişinin birçok kez kendisine bahşedilen şerefi geri çevirmesi ve taraftarlarının ricalarına isteksizce boyun eğiyormuş gibi gözükmesi, kabul edilebilir bir durumdu. Sert mücadeleler neticesinde iktidarı ele geçiren Cengiz Han, üst düzey Moğol aristokrasisine mensup birkaç kişiye oy hakkı tanıdı ve halefleri, kendilerine verilen yetkiyi uzun direnişler sonrasında kabul etmeyi adet edindi. Tiberius'un tavrı hakkında Suetonius'un "iktidarı ele geçirmek için varını yoğunu ortaya koymasına rağmen uzunca bir süre bu iktidarı geri çevirip durması küstah bir komedidir" ifadesi, belki de tıpkı bizim gibi Latin tarihçinin de yok saydığı veya unuttuğu bir düstura işaret eder. Frazer, monarşiye sıcak bakmamasına rağmen Afrikalıların en üstün makamın yetkilerini [*magistrature suprême*] icra etmek amacıyla duyulan heyecandan yoksun olmasından hareketle ilkel toplumlarda halkın mevcudiyetinin yalnızca hükümdar için olduğu fikrinin yanlış olduğu sonucuna varır: "Hükümdarın mevcudiyeti, burada yalnızca halk içindir."¹³⁶ Halbuki bu, her yerde böyledir. Hatta tebaaya karşı bu yükümlülük, monarşinin özünü teşkil eder.

Diodoros, geç dönem Mısırlılardan bahsederken şöyle yazar:

"Kralın hayatı, diğer monarklarınkine benzemez. [...] Onun için her şey yasayla sabittir, yalnızca resmi görevleri değil günlük hayatının

135 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 55.

136 Frazer, *Rameau*, I, s. 489.

ayrıntıları da. [...] Keyif aldığı şeyleri değil, emredilenleri yapmak zorundaydı. [...] Yürüyüş, banyo saatleriyle kadınıyla geçireceği saatlere kadar her şey belirlidir. [...] Sade bir beslenme rejimine tabiydi.”¹³⁷

Yazarımız neden böylesine şaşırmıştır? Oysa yazarın da çok iyi bildiği üzere Roma’da kraliyet tabularının vârisi olan *flamen dialis*, ne ata dokunabilir ne ilmeği olan kıyafetler giyebilir ne üzüm asmalarının önünden geçebilirdi.¹³⁸ Herodot’u da mı okumamıştı? Herodot’un anlattığına göre Med Dayakku, kral seçildiğinde ileri görüşlü bir tören protokolü tesis etti. Buna göre kimse ona yaklaşamayacak ve onu göremeyecekti.¹³⁹ Bu faslı kapatırken bu mesut toprakları terk edip Dahomey’e gidelim. Burada kral, yemez, içmez, uyumaz ve tırnakları kesilmez.¹⁴⁰

Kralı korumak için tesis edilmiş tabularla kraldan korunması gereken nesneler için tesis edilmiş tabular arasındaki ayrım mühimdir. Her iki türlü de birlikte mevcuttur ve bunları birbirinden ayırmak her zaman kolay olmaz. Freud sayesinde her şeyin, kraliyet ayrıcalıklarının karşısında konumlandırılabilirdiğini eklememiz gerekir: “Herkes ayrıcalıklarından ötürü krala veya reise haset eder ve muhtemelen herkes kral olma arzusunu taşır.” Tabular, bu hasedi dondurur: “Tabu, cazibenin artmasının önüne geçer.”¹⁴¹ Bu kimsenin aklına gelmezdi zaten! Michel Meslin, daha makul bir biçimde (büyü kabiliyetinden bahsederken) her ne kadar benimsemediğim bir söz dağarcığı kullansa da kraliyet yaralanmazlığının, muhatabı olduğu yasaklardan ileri geldiğini ve bu yasakların ihlali halinde yaralanmazlığın da ortadan kalkacağını öne sürer.¹⁴²

137 Diodoros, I, 70.

138 Frazer, *Rameau*, I, s. 493.

139 Herodot, I, 96-100.

140 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 135.

141 Freud, *Totem*, s. 51.

142 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 22.

Kötülüklerin tevarüsü gizemlidir. Bu kötülüklerin krala ulaşmaması ve kralın ruhî ve fizikî sıhhatini etkilememesi için alınan hiçbir tedbir aşırı değildir. Nyasaland'da kralın sağlığına ihtimam gösteriliyor, savaşta yaralanmaması için üzerine titreniyordu; çünkü kralın hastalanmasının veya kanının dökülmesinin tüm krallıkta zaafiyete yol açacağı düşünülüyordu. Kral hastalanırsa bu saklanmaya çalışılırdı. Kral, ayrı bir derme çatma kulübede yaşardı; yemekleri (döl ve kadın kanıyla kirlenmemiş) oğlanlar tarafından hazırlanırdı. Kralın eşleri gözetim altında tutulur ve onlara özenle bakılırdı, çünkü onların sadakatleri sarsılırsa kral ile birlikte tüm ülke hastalanabilirdi.¹⁴³ Kralı sarayda tutmak, onun tehlikelerle karşı karşıya gelmesini engelliyordu. Bu, Kore'de, Benin'de, Loango'da, Habeşistan'da ve başka yerlerde sıkça rastlanan bir gelenektir. Birçok Roma imparatorunda ve Osmanlı padişahında görüldüğü üzere çöküş dönemlerinde monark, şahsi olarak da sarayda kapalı kalmaya meyyaldir. Diocletianus'tan (284-305) itibaren imparator, insanlar arasında olmaktan kaçınır, devasa sarayında gizli bir hayat sürerdi. Sadece yüksek mevkidekiler ve sevdikleri imparatoru görme ayrıcalığına sahipti. Yine de yere kapanıp imparatorun ayağını öptükten sonra bakışlarını aşağıya çevirirlerdi. Roma'daki bu davranışların Doğu etkisiyle gelişim göstermiş olması pek de önemli değildir. Başlıca üç kaygı vardır: imparatoru suikastçilerden korumak, tehlike arz edebilecek nüfuzların önüne geçmek ve Werner'in dediği gibi kralı kutsal olarak tanımlamak. Sonuncu, Hristiyanlığın kabulünden önce veya sonra gerçekleşmiş olabilir.¹⁴⁴ Bundan çok daha önce Sparta'da krala dokunmak, onu kirleteceği düşünüldüğü için yasaktı.¹⁴⁵ Kralın beslenmesi, yine benzer şekilde hassas bir meseleydi. İnsan yediği şeydir ve—madde veya efsun yoluyla—zehir öldürücüdür. Frazer'ın

143 Eliade, *From Primitive to Zen*, s. 448.

144 Werner, *Histoire de France*, (haz.) Favier, I, s. 235.

145 Plutarkhos, *Ceuvres morales*, *Agis*, 19.

aktardığı üzere Japonya'da mikado için hazırlanan gıdalar her zaman tazeydi. Sakalavalarda kralın sıcak besinleri tüketmeye izni yoktu.¹⁴⁶ Afrika'nın birçok bölgesinde kral, halkla beraber yemek yememekle sorumluydu.¹⁴⁷ Aztek kralı, yemek yerken sadece ona hizmet eden kadınlar ve uşaklar tarafından görülebilirdi.

Kendini kraldan koru! Doğrudan bakıldığında güneş gözleri yakar. Aynısı kral için de geçerlidir. Yunanlar için kral bir *aídos*, mesafeyi korumak gereken bir hürmet nesnesiydi. Çoğunlukla krala ciddi bir ihtiyatlılıkla yaklaşılabılır ve en ihtiyatlı olanı ise ona hiç yaklaşmamaktır. Ksenophon, bir kuleye hapsedilmiş Pontus kralından bahseder.¹⁴⁸ Dogon hükümdarı da ülkesinin toplumsal ve dini hayatını yaşayanlardan yalıtılmış ıssız kulübesinden yönetir.¹⁴⁹ Nyasaland'de tebaanın büyük bir kısmı, kralı titreyerek ve uzaktan sever; kralın yanına girmesi için yalnızca soylulara ve yaşlılara müsaade edilir, buna da sıkça rastlanmaz.¹⁵⁰ İnka kralı, bize görünürken bile bir perdenin arkasında gizlidir, tahtırevanla nakledilir, halk tarafından alkışa tutulur.¹⁵¹ I. Erdeşir'den (224-241) Yezdicerd'e (632-651) dek tüm İran kralları, gözlerden uzak yaşadılar ve onlarla yalnızca bir perdenin gerisinden konuşulabilirdi.¹⁵² Herodot, söz Medlere geldiğinde bu meseleye dikkat çekmişti. Yeni Kaledonya'da erkekler, reisin yanından eğilerek geçer; kadınlar ise yollarını değiştirir ve çömelir, bakışlarını ondan sakınır.¹⁵³ Frazer, kralın korkusu karşısında başvurulmuş secde etme, diz çökme veya sürünerek yürüme ritüellerine dair birçok örnek sunar.¹⁵⁴

146 Frazer, *Rameau*, I, s. 487 ve 491.

147 Maquet, *Les Civilisations*, s. 167.

148 Ksenophon, *Anabase*, V, 4, 26.

149 Deschamps, *Religions*, s. 20.

150 Eliade, *From Primitive to Zen*, s. 448.

151 Hultkrantz, Puech içinde, III, s. 810.

152 Pellat, *Le Livre de la couronne*.

153 Le Chartier, *La Nouvelle-Calédonie*, s. 441.

154 Frazer, *Rameau*, IV, s. 8.

Birçok yerde –Çin, Japonya, Siyam, İran, Amerika, Kara Afrika’da– krallar, toprakla veya belli bir kısım toprakla temasa geçmekten tamamen veya belirli şartlar altında men edilir. Bir yere gidecekse tahtırevanla taşınır. Yalınayak yürünen yerlerde o, ayakkabı giyer.¹⁵⁵ Ayağının değdiği toprağın yanmasından, gücünün bir kısmının toprağa geçmesinden korkulur; çünkü böyle olursa ondan sonra toprağa dokunmaktan kaçınmak gerekecektir. Frazer, bir enerji boşalımı veya ziyanı endişesinden bahseder.¹⁵⁶ Japonya’da mikadonun güneşe ve rüzgara maruz kalması yasaktır; bu, elbette onu koruma kaygısıyla alakalıdır.

KRALI GÖRMEK

Kralı görmenin yasaklanması ile kralın kendini gösterme zorunluluğu bir çelişkiye işaret eder. Kutsalın karmaşası görmezden gelinirse bu çelişki bizi şaşırtacaktır. Yasak olan, zorunlu hale gelebileceği gibi zorunlu olan da yasak hale gelebilir. Kral, halk ile özdeşleştiği için kralın halktan uzaklaşmasını anlamak güçleşecektir. Teşhir, teşhirin işlevine bağlıdır. Kralın en üst yargı mercii rolü, şikayetçilerin önünde onun görünmesini zorunlu kılar. Hal böyleyken herkes şikayetçi olabilir. Kutsama töreni sırasında kalabalık tarafından alkışlanma kaçınılmaz bir ritüeldir. Kralın dini ayinlerdeki görevleri, kralı kamu huzurunda görevini icra etmeye mecbur eder. Meseleleri aşırı uçlara götüren *Mahabharata*, kralın her gün kendini göstermesi gerektiğini söyler. Bu kitap hakkında kuşkusuz bilgi sahibi olan Bernier (1620-1688), Hint Moğol İmparatorluğunun içinde bulunduğu sefaleti var gücüyle halkın şaha ulaşmada yaşadığı imkansızlıklara dayandırmaya çalışır. Böylesine bir durum, ne Hindu dünyasındaki ne İslamiyetteki ne Babürlülerdeki bir geleneğin icabıydı. Delhi’deki, Agra’daki, Lahor’daki, Fetihpur Sikri’deki şatafatlı saraylarının

155 Paulme, *Civilisation*, s. 88; Dieterlen, *Atti*, s. 148

156 Frazer, *Rameau*, IV, s. 8.

her birinde bulunan, özel ve kamu olmak üzere iki mahkeme salonunda oturmaktan hiç vazgeçmiş miydiler?¹⁵⁷ Müslüman adetlerini suçlamaya kalkan Hindologlar yanlıya düşecektir. İster Arap ister Türk ister İranlı olsun hükümdarlar, huzuruna gelenlere belirli bir gün ayırmakla (belki de Grignaschi'nin ileri sürdüğü üzere kadim İran etkisi altında¹⁵⁸) yetinmez; çarşaları gezerek halkın arasına karışır. Bu uygulama, sadece bilgi almak içindi ama anlatılar bundan dilediği kıssayı çıkarmayı bildi.

KRALIN HASTALIĞI VE YAŞLILIĞI

Genç, yakışıklı ve zinde bir kral seçmek, ne kralın yaşlanmasının, çirkinleşmesinin, hastalanmasının önüne geçer ne ahlaki niteliklerini, erdemlerini kaybetmesini engeller. Velhasıl kral değişir ve artık bu makama uygun olmaktan uzaktır. Durum buyken kutsallığın kralı terk ettiğini veya daha ziyade kralın kutsallığını kaybettiğini kabul etmek teoride en kolay açıklamadır. Tibet'te prens, tahta çıkma töreni sırasında reziletten arınırdı ve böylece onun tüm kirlerden korunduğuna inanılırdı. Fakat kralın faziletinin yıpranabildiği, kaybolabildiği de akıldan çıkarılmazdı. Zira, tıpkı gençliği gibi, fazileti de geçici, hatta bazen günübirlikti.¹⁵⁹ Belki kralın yakışıklılığından bir şey kaybettiği görülmezdi ama yaşlılığı ve hastalığı ciddi şekilde hissedilirdi. Bitap ve onulmaz bir kral varlık sebebini yitirmiştir. Artık hiçbir şeye derman olamaz. Hatta başa dert bile açabilir.

Yaşlılığın bir leke olduğu fazlasıyla yaygın bir fıkirdir.¹⁶⁰ Frazer, kendini öldüren veya rızasıyla ölümü göğüsleyen ihtiyarlara bıkkınlık getirecek kadar çok örnek gösterir.¹⁶¹ Bilgi kaynaklarına inanacak olursak (ilk başta Yaşlı Plinius, Pomponius Mela, Am-

157 Naudou, "L'autorité royale", *J.A.*, s. 221.

158 Grignaschi, "Quelques spécimens", *J.A.*, 1966, s. 13.

159 Tucci ve Heissig, *Religions*, s. 301-302.

160 Blondel, *La Mentalité primitive*, s. 15; Lévy-Bruhl, *L'Ame primitive*, s. 273.

161 Frazer, *Rameau*, II, s. 27 vd..

mianus Marcellius) bahsi geçen fikir Avrasya bozkır halklarında mevcuttur. Fakat bu bilgi kaynakları, meseleyi abartmış da olabilir. Şahsen ben kendini öldüren tarihi bir kişiliğe rastlamadım, hatta aksine yaşlanan kişilerin saygınlığının arttığını gördüm. Dün ve bugünün etnologları ile tarihçiler arasındaki birçok tezattan biri de bu noktadadır.

İskitler, Türkler ve Moğollar bu konuda münhasır bir konuma sahip değildi. *Timeos*'ta anlatıldığı üzere Sardinyalılar, babaları yetmiş yaşını geçince onları Kronos'a kurban ediyordu. Baskların ataları Cantabrialılar yaşlandıklarında kendilerini öldürürdü.¹⁶² Zea'da [Mürted] altmışlı yetmişli yaşlarda olanların baldıran ile ortadan kaldırılması yasayla öngörülmüştü.¹⁶³ Kralın ruhunun barındığı bedenin fiziki şartlarından etkilendiği düşünülen kadim İngiltere'de yaşlılık veya hastalık belirtisinin görüldüğü ilk anda kral, ruhunun daha genç ve güçlü bir bedene geçmesi için büyük bir tören ile öldürülürdü.¹⁶⁴

Hastalık halinin daha makbul görüldüğü söylenemez. Tibet'te cüzzama yakalanan kral, canlı canlı gömülürdü.¹⁶⁵ Benin'de —bu bilgi alışılmışın dışındadır— dokuzuncu kral, bacakları tutmayacak bir hale gelince öldürülmüştür.¹⁶⁶ Şilluklarda kral, yaşlılığı belirginleşip güçten düşünce boğulurdu.¹⁶⁷ Frazer'ın uzun uzadıya anlattığı bu halka ait bir belge dikkatimizi hak eder.¹⁶⁸ Şilluklar, Faşoda'da mukim tek bir kral tarafından yönetilirdi. Halkı ona hürmet ve ihtimam gösterirdi. Şilluklar, krala hanedanının kurucusunun reenkarnasyonu gözüyle bakar ve tanrıyla bir tutardı. Bununla birlikte kralın yaşlanmasına ve hastalanmasına

162 Strabon, X, 1.

163 Dumézil, *Romans*, s. 269.

164 Murray, "The divine king", *Atti*, s. 378.

165 Tucci ve Heissig, *Religions*, s. 301.

166 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 91.

167 Frazer, *Rameau*, II, s. 33.

168 A.g.e., s. 31-34.

izin vermemeleri gerektiğine dair kanıları vardı. Kralın güçten düşmesiyle sürülerin cılızlaşacağını ve kısırlaşacağını, hasatların tarlalarda çürüyeceğini ve hastalığa yakalanan çok sayıda insanın hayatını kaybedeceğini düşünüyorlardı. Haliyle ilk zaafiyet belirtisinde kralı öldürmeleri gerektiğini biliyorlardı. Buraya kadar her şey sıradan aslında. İlginç olan, kralın zaafiyet gösterdiğinin ilk belirtisi olarak bir grup teşkil eden eşlerini cinsel açıdan tatmin etmekte yetersiz kalmasını kabul etmeleridir. Bu durumla karşılaşınca kralın eşleri, reislere haber verir ve reisler, krala makus kaderini hatırlatır: önce rızkını kısararak can çekistirme, sonra boğazlama. İnsanların, sürülerin ve toprağın verimliliğinin kralın cinsel gücüne bağlı olduğunu bir kez daha tespit etmek bir etnolog için şaşırtıcı değildir.

HÜKÜMRANLIK SÜRESİ

Kralın ömür boyu hüküm sürmesinin bir gereklilik olmadığı söylenir. İntihapla geldiyse belirli bir süre için seçilmiş olabilir. Verasetle geldiyse bazı koşullar daha hayattayken yerini halefine bırakmasını zorunlu kılabilir. Çünkü az önce bahsettiğimiz üzere her şey gibi kraliyet faziletinin de yıprandığına, azalarak yok olduğuna inanılmıştı. Esasında yukarıda ve burada belirtilen bakış açısı, istisnai nitelikteydi ve çoğunlukla kralın kutsanması veya en basit haliyle kral olarak tanınmasıyla birlikte hiçbir şey, kralın karakterini yıpratamıyordu. Kralın ebediyetine şarkılar söyleniyordu ve Yahveh, İsrail kralına şöyle diyordu: “Sonsuza dek ona sevgi göstereceğim, onunla yaptığım anlaşma hiç bozulmayacak.”¹⁶⁹

Geçici kral üzerine bitmek tükenmek bilmeyen bir ilgiyle giden Frazer, geçici kral konusunu aydınlatacak meziyete sahipti ama belki de geçici kral meselesine hak ettiğinden daha çok önem atfetti. Frazer, geçici krala birçok farklı uygarlıkta –İskandinavya,

Yunanistan ve Malabar'da¹⁷⁰— rastladı ve bu olguyu saklandığı yerden çıkardı. Frazer'ın bu konuda yaptığı çözümlemeye dönmek anlamlı olacaktır. Kraliyetin gücünü ve onunla birlikte dünyayı tazelemek için etkin biçimde kutlanan jübileler ve yıldönümleri, kralın görev süresinin sonuna geldiğini göstermez. Knossos hükümdarının sekiz yılda bir mağaraya —rahim imgesini akla getirir— çekilmesi, görev süresini tamamladığı için değil; idaresi hakkında Zeus'a hesap vermek ve onun gelecek yıllara dönük emirlerini almak içindir.¹⁷¹

Meşum yaşlılığın önüne geçmek için mi yoksa tahta çıkış töreni sırasında kralın hükümlerlik süresini öngörmesini gerektiren sıradışı bir adete birçok halk tarafından sahip çıkılmasıyla görev süresi sınırlı bir monarşinin hafızasında yer ettiği için mi geçici kralın ortaya çıktığı kesin değildir. Belki de öyle bir kraliyet basiretinin varlığına inanılıyordu ki kralın kendi geleceğini, dünyada geçireceği yılların sayısını bilmesi ve bunu dillendirmesi bekleniyordu. Merak insanı çatlatır: Kral bunu söylemediğinde kahine gidiliyordu. Benin'de hükümlerlik süresini bildiren kahindi.¹⁷² Türkler veya onlardan bazıları —özellikle Hazarlar ve Tu-kiuler—, bu konuda sözü krala bırakırdı. Üstelik bunun için ilginç bir yöntem kullanırlardı. Görev teslim günü kralın boynuna bir ip geçirirler ve soluğu kesilinceye dek ipi sıkarlardı. Kısmen boğulmuş zavallı prens, birkaç kelime eder veya hırıltı çıkarırdı. Bu kelimeler veya sesler, halkını kaç yıl boyunca yöneteceğine dönük kehanetleri doğururdu. Bu dünyanın büyüklerini idam etmek için Türklerin en alışılmış yöntemi olan boğazlama, bir ölüm yanılsaması, gelecekteki bir olayın canlandırması ve belki de bir uyarı, bir tehditti.¹⁷³

170 Frazer, *Rameau*, II, s. 109-110.

171 A.g.e., s. 63 vd..

172 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 92.

173 Liu, *Die chinesischen Nachrichten*, II, s. 8; Dunlop, *The History of Khazars*, s. 97.

Tara'da kutlanan tuhaf bir İrlanda töreni olan “boğa şöleni”, fetret dönemi boyunca devam ederdi. Adamın biri yeni kesilen boğanın etini tıksırıncaya kadar yerdı ve ardından karnı tok sırtı pek uykuya daldı. Bu adam, uyandığında sıradaki kralı seçmekle mükellefti.¹⁷⁴ Bu hikayenin konumuzla ilgisi yok ama kayıp ve kavuşulan kral temasıyla bağlantısı var, bir başka deyişle ölen ve dirilen kralla. *Baile in Scail* hikayesinde yiyici –bir kral–, hüküm sürecektir kişinin ismini ve tahtta kalacağı süreyi bildirir.¹⁷⁵ Bu son bilgi, efsaneyle sıkı sıkıya ilişkilidir.

KRALİYETİN SUÇLULUK DUYGUSU

Doğanın iyi işleyişinden sorumlu kral, kuraklık veya sel halinde ya da toplumsal düzeni bozan bir gaffete düştüğünde haliyle suçlu konumundadır. O da bu durumun tamamıyla farkındadır; günah çıkarır, tanrının affına sığınır ve hatta kendini cezalandırır. Vahyedilen dinlerde kral, halkının mutluluğundan sorumlu olduğunu ve bunun hesabını vereceğini bilir. Ölüm sonrası hesap gününe inanılan dinlerde tanrı, kralı vermekle yükümlü olduğu mutluluk için sorgulayacaktır. Selçukluların meşhur Ortaçağ veziri Nizamülmülk (1081-1092), *Siyasetname*'de şunu hatırlatır: “Kral şüphe etmeksizin bilsin ki onun iktidarına boyun eğen tüm yaratıklar hakkında onu diriliş gününde hesaba çekeceğiz.”¹⁷⁶

Çin'de bir iklim felaketi meydana geldiğinde imparator kefarete perhizine yollar. Büyük musibetlerden mustarip “Göğün Oğulları”, tarih boyunca sayısız kez fazilet yoksunluğuyla suçlanmış ki bu da halkın ve imparatorluğun bedbahtlığının sebebidir.¹⁷⁷ Hitit kralı II. Murşili (t. M.Ö. 1350-1320) bir salgın esnasında tanrıya yakarır: “Ne yaptık? [...] İnsan günaha meyyaldir, bunun

174 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 147.

175 A.g.e., s. 145.

176 Nizamülmülk, *Traité de gouvernement*, II. böl., s. 44.

177 Dunstheimer, Puech içinde, III, s. 383.

hakikatine inanırım. Fakat babanın günahı oğlunun üstüne yağar. Duy ve kurtar beni tanrım! Babamın hatalarını itiraf ettim. [...] Niyaz ediyorum. Kurtar hayatımı.”¹⁷⁸

Murşili gibi Davut da yakarır: “Günah işledim. Suçlu benim. Bu masumeler ne yaptı? Ben ve baba ocağım, senin himayende olsun.”¹⁷⁹ Cortès tarafından mağlup edilen Aztek hükümdarı II. Montezuma (1502-1520), on yedi sene boyunca tedirgin edici kehanetlere maruz kalır. Kapıdaki afetlerin sorumlusu olarak doğrudan hedef alınan da odur. Günahlarından arınmak için uzun çileler doldurur.¹⁸⁰

Frazer’a göre zayıf ve hasta düşen eski Prusya kralları, hatırasını şerefliendirmek için bir odun yığını hazırlatır, sonra kutsal meşenin önünde yanan ateşi alıp bu yığını ateşe verir ve ardından kendini alevlere atardı.¹⁸¹ Bu tür kendini feda etme örnekleri ve müfrit cezalar, adetler veya halk baskısı tarafından dayatılabilirdi ama maruz kalanları mesut etmiyordu. Orta Asya halklarından bazılarında ihtiyar veya hasta kral, kendini zehirlemek zorunda kalırdı. Kimi zaman kralın bunu reddettiği olurdu. O zaman bu ağulu içeceği eşi krala içirirdi.

İster bir hak ister bir zorunluluk teşkil etsin, kral cinayeti her zaman cezalandırılmazdı. Birçok kültürde monark, kral olmayı bırakıp tiran olmaya heves ettiğinde veya en basitinden haklarını kötüye kullandığında kral cinayetine meşru olduğu bile hükme bağlanabiliyordu. Ziyadesiyle ilgi çekici Çin’deki semavi vekalet teorisini incelemeden önce, biraz erken olmak pahasına, Meng-tseu’yu alıntılamanız gerekir: “Bir prensin halkı üzerinde icra ettiği tiranlık ifrata kaçarsa şahsı öldürülür, krallığı yok olur.” Şöyle bir ekleme de yapar: “Üç hanedanın kurucuları, imparator-

178 Vieyra, Puech içinde, II, s. 280, 287.

179 2. Samuel, XXIV, 17.

180 Séjourné, *La Pensée*, s. 45.

181 Frazer, *Rameau*, II, s. 46.

luğu insaniyetle elde etti; halefleriye insaniyetsizlik ve tiranlıkla kaybetti.”¹⁸²

Elbette kral idamlarına dair tarihi misaller var ama macera-
restler ve tahrikçiler tarafından kışkırtılan veyahut kendiliğinden
gelişen isyanlar bir tarafa bırakılırsa kral cinayetleri, son kertede
oldukça enderdir. Lakin her halükarda bu misaller, pratik olmaktan
daha çok teoride kalmışa benzeyen bir kural için yeterince fazladır.
Kıtlıktan sorumlu tutulan ve idam edilen İsveç kralları Domalde ve
Olof bu kapsamda zikredilir. Almanya’da “kralın kendiyle beraber
maddi refah getirmemesi halinde kurban edildiği” ileri sürülür.¹⁸³
Nyasaland’de kral hasta düştüğünde mezarı kazılır ve şu sözlerle
oraya konurdu: “Kendisi şeftir ve ona hasta olmak yasaktır.” Kral
da buna boyun eğdi. Yukarı Kongo’da kral Kibonga hayatının
sonuna yaklaştığında cadılar, boynuna bir ip geçirip onu boğaz-
lar.¹⁸⁴ 1884’ten kalma bir metne göre Yorubalarda kral yargılanır:
Haklarını aştığı takdir edilirse danışmanları ona ölüm anlamına
gelen bir mecazla “uykuya dalmasını” tavsiye eder.¹⁸⁵

KANSIZ İNFAZ

Kan akıtmaktan imtina etme, –özellikle ruhun kanda taşındığı-
na dayanan akıldışı dini bir inançla meşrulaştırılarak–¹⁸⁶ birçok
diyarda tüm kutsal varlıklar (misalen kurban hayvanı) gibi kralın
da kanı dökülmeden öldürülmesi gerektiğiyle izah edilir. Frazer,
bunu önce (kralın suda boğulduğu) Ashantilerde, (boğazlandığı
ya da suda boğulduğu) Dahomey’de, (yakıldığı ya da açlıktan
ölmeye terk edildiği) Uganda’da, (boğazlandığı) Tonkin’de, (1878
yılındaki tarihî bir vakayla) Birmanya’da tespit eder. Britanyalı

182 Meng-tseu, II, 1, 3; Pauthier, s. 332.

183 Frazer, *Rameau*, II, s. 146; Bonnefoy, I, s. 462.

184 Eliade, *From Primitive*, s. 446.

185 Frazer, *Rameau*, II, s. 46.

186 Roux, *Le Sang*, s. 46-49. Birçok referans mevcuttur.

etnoloğa göre Siyam'da da adet aynıydı. Toprak kanını içmesin diye kral, bir kazanın içinde infaz ediliyordu. Açlıktan ölüme terk edildiği, boğazlandığı veya bir çuvalın içine konup suya atıldığı da oluyordu.¹⁸⁷ Başka birçok vaka bu listeye eklenebilir. M. Palau-Marti, Benin'de kralın kanının akıtılmaması uygulamasında onun fiziksel bütünlüğünü sürdürmeye dönük bir iradeyi görür.¹⁸⁸ Keltler de benzer şekilde –boğazlama, boğma gibi– kansız çözümlere başvurur ama ardından cesedi parçalarlar, çünkü kan, zorunlu olarak toprağa akmalıdır.¹⁸⁹ Verilere istinaden dikkate değer bir derleme ışığında benim de Türk ve Moğollarda tespit ettiğim bu yasağa ilişkin kati beyanlara ve daha dikkat çekici olan tarihi tanıklıklara birçok örnek vermem mümkün. Bunlardan en meşhuru, 1256'da Bağdat'taki halifenin idamıdır. Olaya dair anlatı farklılık gösterse de hepsi bunun kansız bir ölüm olduğunda hemfikirler.¹⁹⁰

SİMGESSEL İNFAZ

Kralın ölümüne mahkum edilmesi, tehlikeli ve müfrit bir çözümdür ve sakınmak istenecek türdendir. Bunu başarıyla gerçekleştirmek için de imgenin biçime, görüntünün gerçekliğe denk düştüğüne inanılır. Lakin monarkın simgesel infazını ihtiyatla ele almak gerekir, çünkü bu tür bir infaza kralı cezalandırmak kadar kutsamak için de başvurulabilir ve kralın ölümü ile dirilişini zamanın, doğanın, dünyanın ölümü ile dirilişi olarak göstermek mümkündür. Kralın simgesel ölümünün ardındaki çeşitli gerekçeler arasında büyük bir farklılık yoktur; çünkü kurban etme, her zaman kefarete değerine sahiptir ve yeniden yaşam vermeyi hedefler.

Ruanda, bu karmaşa için iyi bir örnek teşkil eder. Lager'ın yazdığına göre “Zaman zaman kral ve kraliçe, kendilerinin ve

187 Frazer, *Rameau*, I, s. 623-624.

188 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 51.

189 Eliade, *From Primitive*, s. 446.

190 Roux, *Histoire de l'Empire mongol*, s. 340-341.

topluluğun hatalarına kefarete olarak ölüm mahkumları gibi bağlanmış tutsaklar şeklinde halk önüne çıkardı. Onları temsilen bir boğa ile bir inek sopayla dövülür ve kurban edilirdi. Kral, hayvanın sırtına çıkardı ve özdeşleşmenin mümkün olduğunca ileri gitmesi amacıyla akan kana bulanırdı”.¹⁹¹

İngiltere’de kralın temsili, önce bizzat kral tarafından daha sonra kraliyet kurulu tarafından seçilirdi ve kralla kan bağına sahip olması gerektiği gibi çok genç, çok dinç ve çok masum olmalıydı. Onun ölümü büyük matemlere yol açardı ve kabrinde mucizelere şahadet edilirdi. Bu adet, XVII. yüzyıl başına kadar, kraliçe Elizabeth’in (1558-1603) kırk dört yıllık hükümrانlığında Essex kontunun 1602’deki ölümüne dek, uzunca bir süre sürdü. Buna karşın beş İngiliz kralı kurban edildi; bunlardan dördünün kanı döküldü, biri asıldı.¹⁹²

TEMSİLCİLER

Temsilcinin varlığı, göstermelik ölümün tatmin edici olmadığı düşüncesini tetikleyecektir. Ruanda’daki boğa ve inek vakasına daha önce değinildi. Vernant’a göre “Burada kurbanlık kral, içinden çıkılması imkansız bir durumda lüzum eder ve kurnazlığa başvurulabilir”. Münasebetsiz kral rolünü üstlenmek, kralı yükünden kurtaracak menfi çifti ve onun imgesi olmak için topluluğun bir üyesi belirlenir ve her şeyi üzerine alan, suçlunun kefareti ödleyen o olur. Vernant, bu temsilciyi “hiyerarşinin tersine döndüğü, düzenin altının üstüne geldiği bir şölen esnasında atanan karnaval hükümdarlarıyla” karşılaştırır. Bunların en aşağılıkları, en çirkinleri, en gülünçleri, dışlanmış veya ölüme mahkum en canileri, “bünyelerinde tecessüm eden düzensizliği beraberinde götürür ve topluluğu bu özelliklerden arındırır”.¹⁹³

191 Lager, *Rwanda*, s. 209-210.

192 Gardner, *Atti*, s. 380.

193 Vernant, Girard içinde, *La Violence*, s. 156-157.

Bu şamar oğlanı, öylesine kullanışlıdır ki temsilci, bir çıkmazın ve kepezeliğin yaşandığı durumda kral günah işlemekten önce bile öldürülebilir. Angola'da tahta çıkma töreni için kralla kan bağı olmayan bir kurban aranır, istediği her şey temin edilir, ardından kralın karşısına geçirilir ve kral onun karnını yarar, kurbanın kanına bulanarak kalbini söker.¹⁹⁴ Bana kalırsa burada bir cezalandırmadan bahsedemeyiz.

Temsilci, dinler tarihinde yeterince tanınmış bir kişiliktir. Batı Afrika'daki Ewelerde bu kişiyle karşılaşan Frazer, onu kralın omuzlarındaki "çok ağır kraliyet yükünü"¹⁹⁵ hafifleten görünür bir kral olarak teşhis etti. Tebaasının hatalarına kefarete olarak kralın ölmek zorunda olduğu Mezopotamya'da onun yerini almaya uygun bir kişi mütemadiyen beslenirdi.¹⁹⁶ Babil'deki *Akitu* şölenleri her sene düzenlenir ve beş gün sürerdi. Efendi ve köleler, rol değiştirirdi. Kralın kıyafetleri, ölüme mahkum edilmiş bir tutsağa giydirilirdi ve bu tutsak tahta geçirilir; dilediği emirleri verebilir; kralın cariyeleriyle yatmak da dahil istediği her şeyi yapabiliyordu. Beş günün sonunda kraliyet kıyafetleri çıkarılır ve kırbaçlanırdı, en sonunda asılır veya kazığa oturtulurdu.¹⁹⁷

İdeal temsil, kralın oğluyla sağlanır. Özellikle Samiler, bu temsil yöntemine bağlı gözükür. Nitekim İncil'de de görüldüğü üzere ilk doğan Yahveh'e kurban edilir. İbrahim'in kurbanı vakasında bu daha çok belirginleşir ve ideal temsil konusunda adetlerin esaslı evrimine tanıklık edilir. Tanrı, İshak'ın ölümünü geri çevirir ve "çalılıkta boynuzlarından tutulmuş koçu" onun temsili olması için önerir. Devrin alameti mi? Yunan tarihi, İbrahim'in kurban hikayesini tekrar eder ama ilginç bir şekilde bir oğlan değil de bir kız çocuğunu, İphigenia'yı kullanır. Ritüeli insanileştirmek

194 Frazer, *Rameau*, II, s. 42.

195 A.g.e., s. 490.

196 Labat, *Caractère religieux*, s. 352 vd.: Frankfort, *Royauté*, s. 742 vd..

197 Frazer, *Rameau*, II, s. 88-89.

için nafile bir çabadır bu, çünkü en nihayetinde ritüel varlığını sürdürür. Moav kralı, Yahudiler tarafından kuşatıldığında “tahtına geçecek en büyük oğlunu surların üzerine götürüp yakmalık sunu olarak sundu. İsraililere karşı büyük öfke oldu.” Burada söz konusu olan yabancılar mıdır? Asla! Tıpkı Menâşe gibi Ahaz da “oğullarını ateşte kurban etti”¹⁹⁸.

KRAL KATLİNİN GEREKÇESİ

Kral infazının nedenleri üzerine uzun uzadıya düşünülebilir. En azından üç düşün izleği tatbiki uygundur. İlk yoruma göre kral başarısız olduğu için öldürülmelidir. İnsanların başarısızlığı kabul etmediği ve mağlubu hor gördüğü malumdur. Tarih, buna dair nice örnekler sunar. Blondel’in mahirane gösterdiği üzere “bedbaht olmak iyi hissettirmez. Üstelik bedbahtlık, mistik güçler tarafından lanetli ilan edilmektir [...] ki ilkelerde [sadece onlarda?] bedbahtlığı var eden, bir güçlüğü veya insanı afallatan bir vahşeti harekete geçiren bu mistik güçlerdir”¹⁹⁹. Mauss da başarısızlığın suçluluğa delalet ettiğini izah eder: “Kaybedersem suçluyumdur.”²⁰⁰ İlahi azmayişler, ateşle sınamalar, kazâî düellolar, bizi buna ikna etmeye yetecek örneklerdir. Fakat cezalandırmanın bir öfke nöbetine denk gelmediği durumda telafi maksadıyla hükme bağlanması gerekir ve ideal olan, kendini gönüllü bir şekilde feda etmektir. Yeni bir kralla işlerin daha iyiye gideceğine inanılabilir ama suçlu olan, öldüğü için tüm iktidarını kaybetmiş midir ki? Ölü bir tanrı (öldürülen kral), geri gelip kimseyi öldüremez ve tasfiye edilen bir tanrı, bu halde oç alma kudretinden bile yoksundur diyerek Toynbee, aslında açıkça bir yanlıgı içindedir.²⁰¹ Monarkın erdemini kaybettiği, artık

198 2. Krallar, III, 27 ve Tarihler, XXVIII, 3.

199 Blondel, *La Mentalité*, s. 115.

200 Mauss, *Manuel d'ethnographie*, s. 160.

201 Toynbee, *La Religion*, s. 58.

kral olmadığı; tanrıların ondan yüz çevirdiği sonucuna ulaşırız. Bu, Çin'deki semavi vekalet teorisinin temeli olacaktır. Frazer sayesinde infazın krala duyulan derin hürmetten ve onu –bizzat kralın şahsını veya kralı harekete geçiren ruhu– en dinç halinde koruma kaygısından ileri geldiği de kabul edilebilir. “Kral öldü” denmez mesela, “kral göçtü” denir.²⁰²

Bereket, verimlilik ve diğer her şeyi sağlama iktidarı ile kralın kral olduğu (tababetle tabip olunması gibi) fikrini tekrar eden ikinci yorum, bu iktidarda eksiklik meydana geldiğinde bir zor-baya, bir şarlatana dönüşmek için kralın kral olmayı bıraktığını ve bu nedenle ölmeyi hak ettiğini söyler.

Son düşün izleği ise taban tabana zıt bir fikirden yola çıkarak kralın –olduğu veya taç giyme töreni ritüelleriyle dönüştüğü kişi ve bulunduğu konum nedeniyle– ne hata yapacağını ne hatasından sorumlu olduğunu savunur. Bu düşünce, kralı ölümle cezalandırmayı reddeden tüm halklar tarafından paylaşılır. Kral katli, onlar için suç olmaya devam eder ve belki de en fenasıdır. Akan kanın kaçınılmaz şekilde katilin ve onun mahdumlarının üzerine düşeceğini İncil sürekli tekrar eder ki söz konusu kral olunca kim bilir kaç nesil eklenir.²⁰³ Bir Amalekli Davut’un yanına gelir ve Şaul’u onun arzusu üzerine öldürdüğünü itiraf eder. Davut haykırır: “‘Rabb’in meshettiği kişiye el kaldırıp onu yok etmekten korkmadın mı?’ Sonra adamlarından birini çağırıp ‘Git, öldür onu!’ diye buyurdu. Böylece adam, Amalekliyi vurup öldürdü.”²⁰⁴

Zenginliği bitmez tükenmez bir hikaye ile Antik Yunan, kral katli konusunda, ki bu hikayede enstest ile durum daha da vahim hale getirilir, kefaretin olmayacağına dair kanıyı temsil eder. Selefî Laios’u öldüren Oedipus, Thebes’te hüküm sürer ama kralın işlediği suçun cezası olarak veba şehri vurur. Başrahip şöyle

202 Frazer, *Rameau*, II, s. 38.

203 2. Krallar, XVI, 3; 2. Tarihler, XXXIII, 6; 2. Krallar, XXI, 6.

204 2. Samuel, III, 28; XVI, 7; 1. Krallar, II, 30.

buyurur: “Kendin de görüyorsun, şehir şu an allak bullak oldu. Bu şehir, kendini de yutacak bir kan nehri akmaya başlamadan yeniden abat olmaz. Burada ekin tohumları kurur, sürüler yok olur, çocuklar annelerinin koynunda ölür. [...] Bu iğrenç veba şehri harap eder. [...] Seni bir tanrıyla eş tutmuyoruz ama seni insanlar arasında baş köşeye koyuyoruz. [...] Hayatımızı [yakın bir zamanda] tanrının yardımıyla, buna inanır ve bunu söyleriz, düzelttin. [...] Hadi öyleyse! Şehrimizi abat et, çünkü bu topraklar seni kurtarıcı olarak biliyor.” Oedipus’un cevabı şu olur: “İstirap çektiğinizi biliyorum. [...] Lakin hiçbiriniz benim kadar müteessir değilsiniz. Acınız şahsi ve müstesna. Herkesin derdi kendine. Oysa benim ruhum hem şehir için hem sizin için hem kendim için inliyor.” Bu sırada kahine danıştığı Delfi’den dönen Kreon, şehre varır ve Apollon tarafından kral katlinin, yani Oedipus’un, cezasız kalmamasını talep ettiğini bildirir.²⁰⁵

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANRISAL KRAL

Buraya kadar bakışlarımızı toprağa yönelttik. Şimdiyse göğe bakma zamanı. Kralın teşkil ettiği evrensel eksen bizi göğe çağırır. Kesinlikle bir tanrı soyutlaması yapmadık –yeri geldiğinde kralın halkı üzerine saçtığı “ilahî enerji içeren akışkandan” veya doğaüstü bazı güçleri açığa çıkarmak için kendinde toplayan Mısır’daki firavun tasavvurundan bahsetmiştik–, fakat sadece bir gizeme dokunmakla yetindik. Olympos’un kapısına çoktan dayandık, şimdi aslolan onu açmak. Kralın insanlar katına dahil olduğu kadar tanrılar katına da dahil olduğunu ilk bakışta söyleyebiliriz. Öyle veya böyle tanrısallıkla bağı olmayan hükümdar yoktur. Laik, kutsallıktan arınmış, halis muhlis insan olan bir prens mevcut değildir. Bu, belki de dini olmayan hiçbir varlık, hiçbir nesne, hiçbir kurum olmamasından kaynaklanır. Her halükarda kutsalın temerküzü, hiçbir şeyde –belki papaz müstesna– kralda olduğundan daha yoğun değildir. Ne toprak ana ne arındırıcı

ve yıkıcı ateş ne yaşam pınarı su ne zengin simgeleriyle ağaç, kutsallık açısından kralla yarışabilir.

KRALIN KUTSALLIĞI

Tüm din tarihçileri, kraliyetin kutsallığını saptamıştı ve birçoğu, işi gereğinden fazlasını söylemeye, bu kişiliğin önemini ifratkarane genişletmeye kadar götürdü. Van der Leeuw şöyle yazıyordu:

“Kral bir tanrıdır. Hatta en eski ve ilk tanrılardan biridir. [...] Üstelik taşlaşmış bir tanrı da değildir. Canlı, hareket eden, taşınabilir bir güç; insanlar arasında dolaşan bir tanrıdır. [...] Doğal olarak çok iyi bilinir ki kral, diğerleri gibi bir insandır ama hürmet edilen, insan değildir; işlev ve güçtür.”¹

Van der Leeuw, dehasına rağmen olguları kolayca kaçarak değerlendirir. Kral, illa tanrı değildir ve bu, onu tanıyamayacağımızdan ileri gelmez. Manu yasaları, Hintleri körlüğe karşı uyarırken –“Bir çocuk kral dahi yalnızca bir fani olduğu için hor görülmemelidir; çünkü o, insan şeklinde tezahür eden büyük bir uluhiyettir.”² aslında belli bir uygarlığa dayanıyordu ve başka bir yerde uygulanmayacaktı. Kralın tanrılarının en kadimi olmasına gelince bu, yeniden fuzuli bir köken arayışına çıkmaktır ve hususi bir ihtiyatsızlık örneğidir; çünkü bu konuda güvenilir bilgilerden yoksunuz. Birçok durumda kralın konumu belirsiz, doğası karmaşıktır. Tanrılarla olan bağına, tanrısallıktan pay aldığına şüphe yoktur ama bu bağları ve payın büyüklüğünü belirlemek çoğunlukla zordur.

Karşı karşıya kaldığımız belirsizlikler, yalnızca gördüklerini anlamakta güçlük çeken kadim zamanlardaki bilgi kaynaklarından, ki bizden daha az teçhizata sahiplerdi, kaynaklanmıyor; aynı zamanda kraliyeti iyi tahlil edemediği tecrübe eden halklardan da ileri geliyor. Kelimeler savruk kullanılıyor. Onlara verilmesi

1 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 114.

2 *Lois de Manou*, I, 252.

gereken kesin anlamdan sıyrılıyorlar. Mitler kutsal hikayelerdir ama yaşam tarzının, ekonomik ve politik koşulların, batını veya zahiri birçok yorumun seyrine göre çeşitli şekillerde okunabiliyor. Bu mitlerin bazıı, yüzyıllar içinde zenginleşirken bazıı yok oluyor ve dış etkiler, asli tasvirleri değiştiriyor. Asya'da Budizmin yayılması, bu dinin yerleştiği her yerde bazı şeylerin kalmasına izin verirken diğer taraftan yerel inançları değiştirdi. Kadim dönemler için dini düşünce tarihini yeniden şekillendirmek nadiren kolay olur, monarşinin tarihini yeniden şekillendirmek de bundan kolay değildir.

Bir tanrı kralın onun yerini alacak tanrının kral oğluna evrimini ele alacak bir deneme yazılabilir ama daha önce ilahi tecessümün kesin doğasını yerli yerine oturtmak gerekecektir. Hıristiyanlığa ilişkin bu hattaki sorunlar biliniyor. Yunan mitolojisi, bir tanrı ile bir faninin birlikteliğinden bir yarı tanrı veya bir kahraman meydana getirdi ve eğer biyoloji bu konuda devreye girebilseydi o da bir melezlenme hükmüne varacaktı. Ancak Hıristiyanlıkta tanrının oğlu, gerçek tanrıdır; babayla aynı cevheri paylaşır. Kralı gökten arza inen bir kişi olarak düşündüğümüzde aynı sorunla karşılaşılır: Kral tanrı mıdır? Yoksa bir elçi, tanrının bir vekili midir? Eğer tanrıysa büyük bir tanrı mıdır yoksa küçük mü? Tek tanrı veya panteonun efendisi ile kralın nasıl bir bağı vardır? İnsani olandan tanrısal olana geçildiği gibi insan kral, hayattayken –bazen kutsama töreniyle– veya ölümünden sonra tanrılaşır. Lakin bu aşamada hâlâ süreç belirsizdir. Tanrısallığı elde tutmak için buna yönelik *bir şeyi* ele geçirmek gerekmez mi? Bu türden soruları sonsuz bir biçimde çoğaltmak mümkün. Her halükarda bir şey kesindir: Kral her daim insani koşulların ötesine geçmeyi, en azından ilahi bir görev için yetkiyle kuşanmayı ve gevşek bağlarla olsa bile tanrıların dünyasına bağlanmayı ister.

Sarih ve ussal temellere dayanan bir tür krallar kataloğu oluşturmaya çalışacağız: tanrı kral, tanrının kral oğlu, bir tanrının temsilcisi kral gibi. Fakat bunu yapmak için çok oynak bir ze-

mindeyiz. Bunun için önce bazı temaları inceleyeceğiz, sonra bazı büyük uygarlıklar üzerinde duracağız.

ALAMET-İ FARİKA

Kralın insanüstülüğü her zaman bir alamet-i farikayla ortaya çıkar. Bu alametler, istisnai bir cüsseye sahip olduğunda kralın kendisiyle alakalıyken hanedanlığına ilişkin de olabilir. Bunlar, kralın hayatı boyunca ona eşlik edebileceği gibi tek seferlik, çoğunlukla doğumunda, ortaya çıkabilir. Bu alametler, peygamberlerin büyük mutasavvıfların veya din kurucularınınunkinden çok da farklı değildir. Meslin'in bu konuda çok isabetli bir şekilde (Roma'dan bahsetse de her yerde geçerlidir) şöyle der: "Hükümdar ile uluhiyeti bir araya getiren hususi ilişkileri göstermek için en elverişli ifade tarzı harikuladelihtir. Reislerin tanrıdan aldığı iktidarlar, doğal olarak sıradışı insanüstü eylemlerle kendini açığa vurur."³ Bu alametler, aşırı derecede farklılaşabilir: mesela uzun gebelik süresi. 24 ay anne karnında kalan Çin'deki efsanevi imparator Huang-ti (Sarı İmparator) buna bir örnektir.⁴ Amma velakin iki tür alamet, hususi bir itibara sahiptir: mağarada doğum ve yeni doğanın suya terki.

En eski prehistorik dönemlerden beri mağara, "ifşaatın ve tezahürün yeridir; tedirgin edici ve nemli bir karanlıkta doğaüstü olan ile rahatlıkla etkileşime geçilen yerdir"⁵. Aynı zamanda "insanlığın tanıdığı en eski yerleşim"⁶, "tüm insanların bilinç dışında etkili olan arketiptir"⁷. Mağarada doğum, en üst ifadesini Beytüllahım'de İsa'nın doğumunda, benzer şekilde Taoizmin kurucusu Lao Tzu'nunkinde bulacaktır. Bu konuda kraliyet mitolojisiyle ilgili olarak da bir İran mitinden bahsedelim: Hükümdar,

3 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 14.

4 Bonnefoy, II, s. 378.

5 Schul, *La Fabulation platonicienne*, s. 55-59.

6 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 386.

7 Bachelard, *La Terre et les rêveries*, s. 202.

Mitra'nın tecessümü olarak tıpkı onun gibi ışık alan bir mağarada doğmuştur.⁸ Eski Orta Asya Türklerinde kurucu ata, mağarada doğum yapan dişi bir kurdun oğludur. Bu mağaraya her sene anma ziyaretleri yapmak alışkanlık olmuştur.

Tıpkı mağara gibi su, tüm hayatın kaynağı, tohumun hamili olarak rahim imgesi de mucizevi doğumların ve dirilişlerin en muvafık simgesidir. Suya batmak, tıpkı Hıristiyan vaftizindeki gibi yeni bir varoluşa giriş yapmaktır. Dolayısıyla bir göle veya ırmağa terkedilen yeni doğan bebeğe dair hikayeler döngüsü ve bunu müteakip mutluluk verici neticeler şaşırtıcı gelmeyecektir. Bu hikayelerden en bilineni, Nil'e bırakılan ve firavunun kızı tarafından bulunup büyütülen Musa'nınkidir. Musa, elbette ne Mısır kralı ne İbranilerin kralı oldu ama "Mısır'dan Çıkış"ta bir kral, en azından kabilelerin tartışılmaz reisi rolünü üstlenir. Bununla şörette yarışan başka hikayeler de vardır: mesela ölmüş bir şekilde Nil'e atılan ve diriliş vaat edilmiş Osiris'inki veya iffetli anneleri tarafından Tiber Nehri'ne bırakılan, Roma'nın kurucusu olacak Remus ve Romulus'un ki gibi. Tibet kralının kutsal Ganj Nehri'ne bıraktığı canavar vari oğlu –ki buna ilerde değineceğiz–da bu ünlü simalar arasına eklenebilir.

Rahipleri ve dinlerin kurucularını ilgilendirmedeği takdirde yeni bir yıldızın görünmesi, başlıca üçüncü tema olarak değerlendirilebilir. İsa'nın doğumunda Maguslara emin bir şekilde rehberlik eden yıldızları biliyoruz. Çin de bu yıldızlardan birini Buda'nın doğumunda gördü. *Bhagavad Gita* Krişna'nın doğumunda bir yıldızın görünmesinden bahseder. Pontus kralı Mithridatis ve Caesar'ın doğumunda* da benzer bir durum mevcuttur. Yıldızının parlak olduğuna kim inanmaz?⁹

* Ve ölümünde şöyle denir: "Yeni bir yıldız [...] peşi sıra yedi gün boyunca parıldadı ve bunun Caesar'ın göğe yükselen ruhu olduğuna inanıldı." (Suetonius, 88)

8 Widengren, "The sacred kingship", *Atti*, s. 123.

9 Saintyves, *Les Vierges mères*, s. 178.

SINE CONCUBITU DÖLLEME

Bakire anne teması, dünya çapında geniş bir yayılım alanına sahiptir. Kadının hamile kalması için hiçbir erkeğin dahlinin bulunmadığını kanıtlayan bekaret fıkrından ziyade bekaretin bir fikir olarak cazibesi bu konuda ağır basar. Ana rahmine düşmenin doğal nedenleri, yalnızca ikinci derecede önemi haizdir ve Blondel'in dediği gibi "kadının gebe kalması için aslolan, onun bedenine bir ruhun girmesidir"¹⁰.

Her halükarda bekaret, cinsel ilişki olmadan üremenin olmazsa olmaz koşulu değildir. Mitolojide olduğu kadar halk anlatılarında mucizevi olarak nitelendirilen bu doğumlardan daha sıradan bir şey yoktur. Zeus'un altın bir yağmur damlası şekline girerek Danae ile birleştiğini, bir çiçeğe dokunan Juno'dan Mars'ın doğduğunu, Nana'nın nar yiyerek Attis'e gebe kaldığını kim unutabilir? Elbette bu türden kıssalara uzak uygarlıklarda daha az rastlanır ama bu kıssaların sayısı tükenir gibi de değildir. Hatta büyük vahiy dinlerinde bile –mesela kanıtlamak mümkün olmamakla birlikte muhtemelen Hıristiyanlık etkisiyle Şiilikte– bunlara rastlanır.¹¹ Bu kıssalar, her zaman kurucu kahramanların, büyük dini şahsiyetlerin ya da kralların uhrevi kökenini inşa etmekle vazifelidir. Mucizevi doğumların sadece uhrevi olanın müdahalesi ile ortaya çıkacağı açıktır. Şimdi Çin ve komşu bölgelerine doğru yol alalım.

Huang-ti, Büyük Ayı'yı kuşatan bir şimşekten doğdu ve annesinin rahmine düştü.¹² İlk hanedan Hia'nın (Xia) efsanevi kurucusu Büyük Yu, tohuma dönüşen bir kayan yıldız tarafından gebe kalan bir kadından doğar.¹³ Hikayenin başka bir biçiminde ise çatlayan bir taştan Yu'nun dünyaya geldiğinden bahsedilir.¹⁴

10 Blondel, *La Mentalité*, s. 95.

11 Mokri, *L'Idée de l'incarnation*, s. 427; *Le Chasseur de Dieu*, s. 34; *Kalam*, s. 365.

12 Bonnefoy, II, s. 373.

13 Lemoine, "Mythes", *Akoun* içinde, s. 289.

14 Kaltenmark, "Religion chinoise", Puech içinde, I, s. 932.

Çin'in ikinci efsanevi hanedanı Shanglar veya Yinler, bir kırlangıç yumurtasını içine alan kadından dünyaya gelir.¹⁵ Bu sefer tarihi bir niteliğe sahip üçüncü hanedan ise tanrının ayak izlerini takip ederken hamile kalan bir kadından neşet eder.¹⁶ Çing (Qing) hanedanının kökenini anlatan hikaye, Shang hanedanınıninkini anımsatır. Semadan gelen ölümsüz üç kız kardeş gölde yüzerken bir saksagan, gagasında tuttuğu kırmızı meyveyi onlardan birinin üstüne bırakmıştı. O da bu meyveyi yer yemez etkisini hissetti. Kardeşlerinden biri “bu gebelik sana tanrı tarafından bahşedildi” dedi. Boyu bosu yerinde bir çocuk doğurdu ve ona şöyle dedi: “Gök, seni güçlü bir imparatorluğa nizam vermen için peyda etti.” Daha sonra bu çocuk yoluna çıkanlara şöyle diyecekti: “Ben, bir tanrıçadan doğma ilahi bir insanım. [...] Gök, huzursuzluğa bir son vermem için beni gönderdi.”¹⁷

Doğu Mançurya'da uzun bir süre boyunca ortalıkta olmayan “kuzeyin barbarlarının” kralı, geri döndüğünde eşini çocuk beklerken buldu. Kadın, gökten inen yumurta büyüklüğünde bir buğu tarafından gebe kaldığını söyleyerek kendini savundu.¹⁸ Kıskançlığın kıskacındaki bir Kore kralı, zevcesini bir saraya kapatma fikrine kapıldı ama kadına bir ışık huzmesi ilişti. Kadın yumurtladı ve o yumurtadan bir bebek çıktı.¹⁹ Sien-pilerde bir kadın, kocasının yokluğunda bir dolu tanesi yutarak hamile kaldı.²⁰

HAYVAN ATA

Tanrılar, doğal olarak hayvan kılığında değilse bir fani ile ilişkiye girmek için hayvan görüntüsüne kavuşmaya çalışır. Mesela Zeus, Europa ile sevişmek için boğa, Leda'yı baştan çıkarmak için kuğu

15 A.g.e.

16 Roux, *Faune et flore*, s. 293-294. Konuya ilişkin birçok kaynak mevcuttur.

17 Eberhard, *Kultur und Siedlung*, s. 21.

18 Ma Touan Lin, *Histoire*, I, s. 41.

19 Saintyves, *Les Vierges mères*, s. 155-156.

20 Radlov, *Proben der Volksliteratur*, I, 201.

kılığına girer. Totemcilik, kısmen kabilenin bir hayvan atadan türediğine dair inancın üzerinde durur. Totemci toplumlar kadar hayvan atalar da sayısızdır. Lakin hayvan atalara bu olgunun yalnızca vaktiyle revaçta olduğu toplumsal yapılarda rastlanmaz. Bunlar, içinde bulundukları bağlamdan çıkarak daha geniş bir kullanıma kavuşur.

Kara Afrika, başa geçen hayvan kılığındaki birçok krala veya bir hayvanla bir kadının, daha nadiren bir hayvanla bir erkeğin birleşmesinden doğan krallara tanıklık etti.²¹ Bu öylesine doğal bir hadise olabilir ki meşrulaştırmaya bile gerek duyulmayabilir ama genellikle mitler bu meşruiyeti sağlar. Muhtemelen XVI. yüzyıl sonu veya XVII. yüzyıl sonu kurulan Abomey krallığında hanedan, uzaklardan gelen bir panterden türer ki bu panter, Sado kralının kızıyla birleşmiş ve bir oğlan babası olmuştur. İlk başta bu birlikteliğin somut bir anlam taşıdığı şüphesizdir, fakat daha sonra yalnızca kralı “panterin ruhani oğlu”²² yapan simgesel bir evlilikten bahsedilerek bu birliktelik idealleştirilmiştir.

Hint etkisindeki bir efsaneye göre Khmer hanedanlığı, yılan-ay tanrısı ile güneş kadının evliliğinden doğdu.²³ Burada efsane, en başından itibaren yeterince soyut, hatta biraz da havai bir biçime sahipti ama bu bile mezkur efsanevi evliliğin Angkor’da asırlarca dilden dile dolaşmasını engellemedi.²⁴ Vietnam’da efsanevi Hung hanedanı, bir ejderha ile kuzey dağlarından gelen bir ölümsüzün soyundan gelir.²⁵

Açık konuşmak gerekirse Remus ile Romulus, hayvan atadan yoksundur ama dişi bir kurt tarafından beslenmeleri, onları bu kurdun çocukları yapar. Bu Roma miti, farklı bir şekilde eski

21 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 71.

22 A.g.e., s. 116.

23 Porée-Maspero ve Thierry, *S.O., Lune*, s. 270.

24 Thierry, “Mythes du Cambodge”, Akoun içinde, s. 224.

25 Tung Nguyen, “Les Vietnamiens”, Akoun içinde, s. 258.

Türklerde de bulunur ve muhtemelen bunu Hint-Avrupa dünyasından almışlardı. Daha evvelinde Hiung-nular muhakkak bu miti biliyordu. En yaygın anlatıya göre genç bir Hiung-nu, bataklığa bırakılmıştı. Dişi bir kurt geldi, onu büyüttü ve en sonunda onunla birleşti. Bu ilişki neticesinde birçok çocuk dünyaya geldi ve bunlardan biri Türklerin kralı oldu. Türklerin (Tu-kiuler) bozkır halklarına verdiği müthiş hareketlilik, bu halkların büyük çoğunluğu arasında kurt mitinin kabul görmesini sağlamıştır. Bu mite karmaşık temsiller biçiminde XIII. yüzyıl Moğollarında da rastlanır ve Cengiz Han'ın atalarından biri kurttur. Moğollar arasında bu mit büyük bir şöret kazanır ve bizim bilgi kaynaklarımızın birçoğu tarafından öyle veya böyle sadık kalınarak anlatılagelmıştır. Cengiz Han'ın ölümünden kısa bir süre sonra kaleme alınan *Moğolların Gizli Tarihi*, kesinlikle en sadık anlatıyı temin eder.

Cengizhanlıların köken miti, iki bölümden oluşur. İlk bölüm, oldukça kısa bir şekilde sunulur: “Cengiz Han'ın kökeni, göğün en yükseğinden vekaletle doğan Börteçine'ye (Mavi Kurt) dayanır. Börteçine'nin eşi, alageyikti (Qo'ai Maral).” Bir insanla bir hayvanın evliliğinin burada mevcut olmadığını belirtmek gerekir. Söz konusu, biri avcı diğeri av iki hayvanın birlikteliğidir. Şüphesiz bu iki hayvan, aynı zamanda iki insana işaret eder. Bu çift, bozkır sanatına ait meşhur sözde savaş (aslında çiftleşme) levhasında çizilenle aynıdır.²⁶

İkinci bölüm, metinde daha uzun ve zamanda daha uzak bir hikayeye uzanır. Kurt ile geyiğin zürriyetinden biri olan ve eşini kaybeden Alan Kova, “parıldayan sarı bir adam” tarafından ziyaret edildi. Bu adam, çadırın tepesindeki çangaraktan içeri süzülür, kadının karnına sürtünür, ışık parıltılarını onun içine sokar ve “ayın ve güneşin ışınlarında sarı bir köpek kılığında” sürünerek çadırdan çıkardı. Hem insan hem hayvan hem ışık olan bu ziya-

retçiden Alan Kova, üç oğlan sahibi oldu ve “evrensel krallar” olmak üzere gönderilen bu çocukların “Göğün oğulları olduğu apaçık ortadadır”.²⁷

AY VE GÜNEŞİN BABALIĞI

Alan Kova efsanesi, simgesel de olsa güneş ve ayın babalığını görünür kılar. Ay ve güneşin babalığı en sık rastlanan türdendir. Bu iki uluhiyet, kralların beşiklerine karışmaktan geri durmadı ve hatta daha çok onların doğumuna yön verecek yataklara girdi. Tahtlara çıkan zürriyetleri yazmakla bitmez. İmparatorluğun M.Ö. 661’deki kuruluşundan beri fasılasız devam eden, fakat tarihi kayıtları görece yeni bir hanedana sahip mikadolar, buna bir örnektir. İlk Japon tarihinin yazımı, ancak VIII. yüzyıldadır. *Kojiki*, güneş tanrıçasının oğlu hükümdar Jimmu’ya ait bir şecere de sunar. Halk veya okumuşlar katında Şintoizm, –günümüze değin– imparatorun hükümdarlık hakkına dair asla herhangi bir şüpheyi yer bırakmaz. Bu durum, imparator politik yaşamdan dışlansa dahi geçerlidir ki buna sıkça rastlanır.

Mikadolar gibi İnka kralları da güneşin soyundan gelir, kral eşleri ise ayın çocuklarıdır. Dahası krallar, babalarıyla özdeştir; yeryüzündeki güneş, ete kemiğe bürünmüş bir tanrıdır. Bunlar, Colombus öncesi Amerika’nın tamamındaki tek hükümdardılar. Yalnızca sivil, askeri, dini iktidarlara ellerinde tutmakla kalmazlar, ibadeti de hükme bağlarlar.²⁸ Öldüklerinde mumyaları, Cusco’da-ki Peru’nun en görkemli tapınağında, –onların babası, “öteki benliği”–²⁹ güneşin tapınağında muhafaza edilirdi.

Bir diğer büyük uygarlık Mısır da kral ile şems arasında bir bağ kurardı. Firavun ile güneş arasındaki ilişki, şüphesiz Birinci

27 *Histoire secrète des Mongols*, 20-21; Even ve Pop, s. 41.

28 Radin, “The sacred chief”, *Atti*, s. 127; Hultkrantz, Puech içinde , III, s. 804.

29 Lehmann, s. 88-89.

Hanedanın başından itibaren kuruldu; fakat Beşinci Hanedandan itibaren fıravun, şemsi kökeni üzerine açıkça vurgu yaptı ve Ra'nın bedeni oğlu olarak anıldı. Gerek halk gözünde gerek ebedi ve aristokratik anlatıda fıravunun doğumuna dair tüm efsaneler, kraliçe –Beşinci Hanedan döneminde Ra'nın rahiplerinden birinin kızıdır– ile babasının kılığına giren Ra'nın cinsel birlikteliğini açığa vurur. Daha sonra On Sekizinci Hanedan idaresinde Ra, yerini Amon'a bırakır. Bunun en baştaki sebebi, Amon'un Ra'ya ait san ve işlevleri yalnızca Thebes'te eline almış olmasıdır.

Birçok Hint efsanesi, kamer ve şemsin fanileri nasıl baştan çıkardığını ve bu fanilerin onlara verdiği çocukların yeryüzüne nasıl yerleştiğini anlatır. En önemlilerinden biri, ay tarafından kaçırılan Tara'nın hikayesini ele alır. Tara, babası tarafından Budha* ismi verilen, “ateş gibi parıldayan” bir oğlan dünyaya getirir. Budha, kameri nesebe sahip ilk Hint kralını, Pururavas'ı, peyda etmekle görevlidir.³⁰ *Ramayana* ve *Mahabharata*, ay ve güneşe menşeli bu hanedanları öven iki destandır. Bu destanlarda mak-sat, kralın semavi kökenini belirtmek değil; iyi bir hükümdarın nasıl olması gerektiğini göstermektir. Burada sadece *Ramayana*yı inceleyeceğiz (Şüphesiz bu bölüm için belirlenen çerçevenin dışına çıkıyoruz; fakat bu metin, mezkur monarşinin tüm felsefesini gözler önüne serer. Hiçbir şekilde parçalara ayıramayacak bu felsefe, Hint düşüncesi, özellikle ulusalcı hareketler üzerinde her zaman etkisini sürdürmüştür. Gandhi, sıkça atıf yapmak için bu felsefeden faydalanmıştır).

İnsanlığın üçüncü çağını başlatan Rama, kral oğludur, güneş menşelidir, kraldır, kurucu kahramandır ve savaşçı kastına mensuptur. Eserin erken kısımlarında Vişnu'nun bir avatari olarak sunulurken kadim otoriteler tarafından tanrılığı oldukça tartışmalı görülmüştür. Bu kadim otoriteler, onu daha çok görünür halde-

* Buda ile Budha'yı karıştırmayınız.

30 Varenne, S.O., *Lune*, s. 241.

ki bir tanrı, bir uluhiyet haznesi, tanrının ötsel bir parçasından yaratılan bir varlık veya görevleri bakımından tanrılara benzeyip ölümünden sonra onlardan biri olmaya davet edilmiş bir insan olarak niteler.³¹ Rama, mucizevi fakat sessiz sedasız bir şekilde dünyaya geldi. Ayodhya kralı Dasaratha, kurban sunarken ateşler arasından olağanüstü bir varlık beliriverdi ve ona ağzı tıpalı bir iksir şişesi uzatıp bu iksiri eşine içirdiği takdirde bir oğlunun olacağını söyledi. Kadın şişeciğin içindeki sıvıyı içti ve kraliye-tin meşru vârisi olacak prens Rama'yı dünyaya getirdi. Lakin Dasaratha'nın diğer eşleri de bu yüce şurubun tadına bakmıştı ve hiçbirini doğurmakta gecikmedi. Her biri Vişnu'nun içinde-ki bir parça olan bu dört oğlan, zamanı geldiğinde görevlerini ifa edecektir. Rama, erişkin olduğunda güzel Sita ile evlendi. "Saban izi" anlamına gelen Sita olarak adlandırılmasının sebebi, babasının bir kahramanlık gösterdiği sırada saban izinden neşet etmesidir. Böylece—kraliyet kanı taşıyan tüm prensesler gibi yeri geldiğinde bize bunu hatırlatan— krallığın ve bereketin simgesi haline gelmişti. Rama ile Sita'nın birlikteliği, bu yüzden kral ile toprağın birlikteliğidir. Dolayısıyla Rama, hem doğumuyla hem evliliğiyle kral olmuştur. Oysa tacı giydiği gün babasına verdiği bir sözü yerine getirmek için sürgüne gitti ve tüm iktidarını kardeşi Bharata'ya tevdi etti. Tam da bu sırada Dasaratha öldü ve "krallık kralsız kalamayacağı için" Bharata, merhumun yerini alması için göreve çağrıldı. Rama'nın meşru vâris olduğuna işaret ederek bu daveti reddetti ve Rama'yı aramaya koyuldu. Onu münzevi bir hayat sürerken buldu. Rama, doğumundan itibaren çevredeki dervişleri korumakla görevlendirildiğini düşünüyordu. Rama'yı eve dönmeye ikna edemedi. Babasının ölümü, onu sözünden azade kılmıyordu. Haliyle Bharata bir tür naiplik icra etmeyi kabul etmek zorunda kaldı ama tahtın üzerine gerçek kralın sandaletlerini koyarak ve emir almak üzere her gün tahtın huzuruna çıkarak

ona olan bağlılığını vurguladı. Sita'nın kaçırılması, tarihin akışını hızlandırdı. Rama, kadını yoksa krallıktan da mahrumdu ve her ikisini de geri kazanmak zorundaydı. Başarılı da oldu, kendine sarsılmaz bir şekilde sadık olan eşini buldu. Sürgün devri sona ermişti. Rama, hüküm sürmek için Ayodhya'ya geri döndü.³²

BİR RAHİP GELDİ

Nesne ve hayvanın ardından rahip gelir. Ama burada bahsedilen sıra, kullanım sıklığıyla ilişkili değildir. Rahiplerin krallar üzerinde doğaüstü bir pederlik vazifesi üstlenmesi, daha önce ruhbanlık ile monarşinin ilişkilerine dair vurguladığımız hususları bulandır-maktan geri kalmaz. Rahibin dahline esasen tanrı hizmetkarlığının kurumsallaştığı veya rahibin politik bir rol üstlenmeye hevesli olduğu toplumlarda rastlanır. Rahip bazen yerli, çoğunlukla da dışarıdan gelen bir yabancıdır. Yaygın bir vaka olarak rahip, doğrudan yerli bir prenses ile evlenir; diğer vakalarda ise rahibin evliliğine karmaşık bir ritüel eşlik eder.

Afrika'daki Loango Krallığında hüküm süren ilk hanedan, aşırı vergi talebi ve görevi kötüye kullanma neticesinde devrildi. Ardından kimin hüküm süreceğini belirlemek için bir rahibe danışıldı. Rahip, kendisine kutsal bir yaratığın getirilmesini istedi. Pigme bir genç kız satın alındı ve rahip onun kızlığını bozdu. Bir oğlan ve bir kız dünyaya geldi ve bunların birlikteliğinden yeni bir sülale ortaya çıktı.³³ Kamboçya'da monarşinin kökenine dair efsane, Hint, Çin ve yerel geleneğin nüfuzuna göre çeşitlilik gösterse de her halükarda şu tertibi takip eder: Bir Brahman, denizden çıkıp gelir; kraliçe veya kralın kızıyla* evlenir; hanedanın kurucu babası olur.

Bantularda rahibe rastlanmaz ama tamamen onun rolünü üstlenen ve ona eş tutulan avcı mevcuttur. Rivayete göre bu avcı, bir

* Kralların kızıyla evlilik konusu hakkında bkz. s. 211-216.

32 Mesela bkz. Bonnefoy, II, s. 317-322.

33 Lemoine, "Mythes", Akoun içinde, s. 284.

gün uzak diyarlardan çıkıp kabile reisinin huzuruna geldi; kabile reisi de onun bu ziyaretini şereflendirmek için iki kızını onunla (geçici olarak) evlendirdi. Kızlardan biri, avcının hazırladığı yemeklerden hamile kaldı ve avcının gidişinin ardından harikulade bir çocuk dünyaya getirdi. Dayısının kıskançlıklarına maruz kalan bu çocuk, babasının yanına kaçtı ve baba tarafından emrine tabi kılınan bir orduyla geri döndü. Dayısını mağlup edip “dünyanın efendisi” ve XIX. yüzyılda Belçikalıların gelişine kadar hüküm sürecektir hanedanın kurucusu oldu. Bu hükümdarda ve mahdumlarında (kutsal monarşinin mutfak adabını öğreten) semavi baba ile (toprağı simgeleyen) anne tarafından (kral çocukları ikilisinin öteki teki olan, politik gücü elinde tutan) bir akrabanın niteliklerinin bir araya gelişine tekrar tanık olunur. Bu bir araya geliş, sema ile arz arasında bir aracı meydana getirmek için gereklidir.³⁴

TANRININ YERYÜZÜNDEKİ OĞLU

Yaban ellerden gelen tedirgin edici ve gizemli rahip, tanrının bir tür sureti değil midir? Tanrıyla aynı rolü oynamak üzere gökten inen tanrının oğlu bu denli sık görüldüğünde bu soruyu sormak olağandır. Monarşinin kökenine ilişkin Japon efsanesine göre dünya yaratıldığında güneş tanrıçası Amaterasu, torunu Ninigi’yi gül ovasının (Japonya) merkezi topraklarına sahip olup hükmetmesi için oraya göndermeye karar verdi. Ninigi’nin sahip olacağı gücü gören ve kendisine rakip olmasından kaygılanan Ninigi’nin babası, dini işleri kendi himayesine aldı ve kamusal işlerini ona bıraktı.³⁵

XII veya XIII. yüzyılda bir Koreli tarafından kaleme alınan Çince bir metne göre gök tanrının yeryüzüne inmek için yanıp tutuşan genç oğullarından biri, insanların mutluluğunu sağlayabilecek bir dağın tepesine yerleşmek için babasından izin aldı.

34 Bonnefoy, I, 385.

35 Saunders, “Mythes du Japon”, Grimal içinde, II, s. 151.

Bu dağa “tanrısal şehir” ismini verirken kendine “gök kral” dedi. Dişi bir ayıyla evlendi ve ondan doğan oğlu, ülkenin gelecekteki tarihi başkenti Kaesong’u kurdu. Burada on beş yıl hüküm sürdü. O zamandan beri Koreliler her sene gök kralın arza indiği günü “göğün açışı” olarak kutlar.³⁶

Şaman inancına oldukça yatkın bir açıyla Taylandlılar, eskiden gök ile yerin birbirine çok yakın olduğunu ve bambudan bir köprüyle bağlandığını hayal ediyordu. Bu zamanlarda gök, yerin bir düzene kavuşmasını istiyordu ve gökteki kral, yeryüzünde kendini tatmin edecek bir politik rejim tesis etmek için nafil teşebbüslerde bulunuyordu. Başarısızlıklardan usanan kral, uzaktan başarısızlığa uğrayan teşebbüslerini yerinde gerçekleştirmesi için oğlu Khun Borom’u göndermeye karar verdi. Kala-balık bir maiyetin eşlik ettiği ve kısa bir süre sonra yılan kız ile evlenen Khun Borom, “arştaki tarafından yaratıldığı için” gök ülkesi olarak anılan Tayland’a ulaştı. Onun bilge hükümdarlığı sırasında düzensizlik son buldu ve ülke öyle bir refaha, öyle bir genişliğe kavuştu ki üç çocuğu arasında paylaşılması gerekti. Bu üç çocuk, o zamandan beri ülkeyi yöneten tüm hükümdar ve reislerin atasıydı.³⁷

Kadim Tibet’teki tüm efsaneler ve bu efsanelerin bütün şekilleri, –göge yakınlığı ve saflığı sebebiyle bütün ülkeler arasından seçilen bir ülke olarak– Tibet’in ilk hükümdarının bir dağa ya da bir dağın zirvesine indirildiği, yüksek rakımların cehennemî bir tanrıçasıyla evlendiği, ona dinin babalığı layık görülerek iyi ilan edildiği üzerinde mutabıktır. Göğün kralının, canavarvari oğlunu bir sandığın içine koyup Ganj’a bıraktığından daha önce bahsetmiştik. Bir köylü tarafından bulunan ve büyütülen çocuk, yetişkinliğe erişir erişmez kuzey yönünde Himalayalar’a doğru kaçır. Ovaya, yani Tibet’e ulaştığında Bonpolar ile karşılaşır

36 Guillimoz, “Croyances populaires en Corée”, Akoun içinde, s. 414.

37 Pottier, “Mythologie thai”, Akoun içinde, s. 236.

ve onların şu sözlerine mazhar olur: “Buraya iple [veya merdivenden] çıktığına göre tanrı olmalı.” Daha sonra ona sorarlar: “Sen kimsin?” Bu soruya verdiği cevap: “Kralım.” Bir soru daha sorarlar: “Nereden geliyorsun?” Onlara göğü gösterir. “Onun söylediği sözleri anlamadıklarından dolayı onu ahşaptan bir tahta oturttular. İşte o, kralların en eskisiydi.”³⁸

Tıpkı ilk yedi (Budist) kralın gök tarafından atanmış tanrılar olduğuna dair inanç gibi bu efsanedeki bir Hintin doğuşu ve Ganj’a bırakılmasına dair bölümler de Tibet’in Budistleşmesiyle ilişkilidir³⁹ ama hikayenin aslı eskilere uzanır. Bon dönemindeki tüm mitler, gökle yeri bağlayan ip veya merdiven temasını tekrar eder. İlk yedi hükümdar, yere inmek ve ölümlerinin ardından evine geri dönmek için bu nesneleri ödünç almıştır. İp kopar ya da merdiven yıkılır ve tarihin mutlu mesut dönemleriyle birlikte evrenin farklı zeminleri arasındaki zahmetsiz ilişkiler son bulur.⁴⁰

Tibet, Tayland, Kore ve Japon anlatıları, yeryüzüne inen tanrının oğlu kavramının katıyetle Uzakdoğu’ya ait olduğuna dair bir inancı besleyebilir. Elbette ki işin aslı böyle değil. Ruanda’da anlatıldığına göre yıldırım, çömlekte yetiştirilen bir çocuğu gay-rimeşru olarak gördüğü için onu kız kardeşine eşlik etmek üzere yeryüzüne fırlattı. Burada ensest bir evlilik gerçekleştirdiler ve tahta çıktılar.⁴¹

TANRISAL BABALIK

Yukarıda bahsettiğimiz nesne, hayvan, yıldız, yabancı, özellikle rahip, en nihayetinde yeryüzüne inen tanrının oğlu gibi bazı örnekler, tek ve aynı gerçekliğe, kadında tecessüm edip krala hayat veren tanrısai şeye işaret eder. Ete kemiğe bürünen bu te-

38 Macdonald, S.O., *Naissance*, s. 422.

39 Blondeau, Puech içinde, III, s. 242; Kvaerne, Akoun içinde, s. 161.

40 Macdonald, S.O., *Naissance*, s. 427.

41 Bonnefoy, II, s. 383.

cessüm, kralın tanrının oğlu veya tanrısallık sudûru olduğunun en mutlak kanıtını teşkil eder ama bir olmazsa olmaz değildir. Aslında bu türden bir mit, sessizlikle geçirilebilir, unutulabilir ve hatta hiç var olmayabilir. İtikadın en basit beyanı yeter. Çin düşüncesinde imparatorun göğün oğlu (*T'ien-tseu*) olduğuna dair mükerrer teyitler, derin hisler ve deruni kanaatler, onu tüm olay örgüsünün ötesine taşır. Karşı çıkılamayacak bir biçimde Çin etkisiyle Tonkin'de de aynı durum geçerlidir: Efsanevi bir kökeni olsun veya olmasın, herkes bilir ki göğün oğlu, krallığın tüm tebaası üzerinde olduğu gibi tüm ruhani varlıkları üzerinde de hüküm sürer; onlara makam ve unvan bahşeder; onlarla sıkı bağlar kurarak tahtın müdafaası için onlardan –rüyada– sürekli yardım ve bilgi alır.⁴²

Kuşanların parasının üstünde bulunan kralların kralı unvanını görüp biraz duraksasak da Afganistan'daki Çeşme-i Şir tapınağında “Tanrının [bir tanrının veya tanrıların] oğlu, kral Kanişka'nın mabedi” yazısını okuyunca;⁴³ Yorubalar “Göğün efendisi, tüm insanlığın atası ve tüm kralların babası olan çocuklara sahipti” dediğini görünce;⁴⁴ İncil'de bahsi geçen Arami prensi Ben Hadad, yani [tanrı] Hadad'ın oğlu, ismiyle anılınca; Cermen krallarının büyük bir kısmı Wotan'dan/Odin'den (sekiz İngiliz kralından yedisinin soyu ona bağlanır) doğduğunu beyan edince⁴⁵ hemen ikna olduk.

İncil'deki Ben Hadad şaşırtıcı olabilir. Tanrısal babalığa inanan Samileri tasavvur etmek oldukça güçtür. Ancak bu hususta bu halkın tamamı, Araplar veya Yahudiler kadar katı değildir. Flavius Josephus, Şam prenslerinin halk tarafından tanrı olarak düşünüldüğünü belirtir.⁴⁶ Sur kralları, kökenlerini Baal'a dek

42 Blondeau, Puech içinde, III, s. 243; Pottier, Akoun içinde, s. 253.

43 Maricq, “L'inscription”, *J.A.*, 1958, s. 371.

44 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 149.

45 Chaney, *The Cult of Kingship*, s. 33 vd..

46 Aeneis, 1. böl.; Hezekiel, XXVIII, 2-5.

götürür ve tanrısai nitelikleriyle böbürlenir.⁴⁷ Davut, Amman'ı fethettiğinde Ammonluların tanrısının tacını alır ve başına takar.⁴⁸

BABA VE EŞYA

Kralları tanrısai soy zincirlerine dahil eden bu ifadeler, inanılarak dile getirilse de önemli bir mitsel bağlamdan neşet eder ve bu bağlam, genellikle monarşinin yapısını köken mitinden daha iyi açıklar. Herodot, Darius'tan bin yıl önce İskitlerin (ilk?) kral olarak (burada Yunanca adıyla zikredilen kendi yüce tanrıları) Zeus ile Borysthenes Irmağı'nın kızından doğma Targitaus'a sahip olduklarını söyler.⁴⁹ Targitaus üç oğlan dünyaya getirdi. O sırada gökten üç altın eşya düştü: bir sabanla boyunduruk, bir balta ve bir kadeh. İki büyük çocuk bunları tutmak istedi ama altın onları yaktı. Üçüncü velet, daha mesut oldu ve bu eşyanın sahipliğini elde ederek kral oldu. Daha sonra ülkeyi geniş olduğu için üç bölgeye ayırarak çocuklarına paylaştırdı.

Sıradan görünebilecek bu hikaye, aslında bir zenginlik ba-rındırır ve araştırmacıların, özellikle Benveniste ile Dumézil gibi önemli bilginlerin merakını celbetti. Bu hikayeden yalnızca birkaç ders çıkaracağız. Öncelikle kraliyet mensubu olarak doğmak, kral olmak için yeterli değildir. Dahası, kutsal eşyaya gök tarafından monarşinin simgeleri ihsan edilmelidir; bu hikayede kraliyet metali olan altına yer verilir. Hikayede kullanılan üç eşya –Benveniste'in düşündüğü gibi saban ve boyunduruk tek bir şeydir–,⁵⁰ aynı zamanda Hint-Avrupa dünyasındaki dini, askeri ve zirai olmak üzere üç vazifeyi ortaya koyar ki bu da Dumézil tarafından şümüllü bir şekilde çalışıldı.⁵¹ Her ne kadar daha az

47 Flavius Josephus, *Antiquités judaïques*, IX, 4, 6.

48 2. Samuel, XII, 26-30.

49 Herodot, IV, 507.

50 Benveniste, "Raisons philologiques", *J.A.*, CCXXX, s. 532-534.

51 Dumézil, "La préhistoire", *J.A.*, CCXVI, s. 114, 124; *Romans*, s. 175 ve 181.

dikkat çekse de son olarak bu hikayede –üç eşyanın da aynı elde tutulması gerektiği için– kralın üç oğlu arasında bölüştürülen krallığın bir şekilde yekpare kaldığı vurgulanır ki bu da monarşinin başat ilkelerinden biridir.

Kral ile iktidarın icrası için gerekli olan eşya arasındaki kökensel bağ, şaşırtıcı bir şekilde Hint-Avrupa dünyasından epey uzakta, Japonlarda da bulunur. Eşya farklılaşır; bu sefer çengelli bir mücevher, ayna ve kılıç mevcuttur. Her halükarda her şey, bu eşyanın mikadonun iktidarı ile ilahi kökenin teminatı olduğunu düşündürür.

FİRAVUNLU MISIR

Konumuzdan bir an için ayrılp birkaç uygarlık üzerine eğilerek bu uygarlıkların hükümdar ile tanrısallık arasındaki bağları sadece kendi bakış açılarıyla nasıl tasarladıklarını görmeye çalışmalıyız. Burada yine sadece bazı örnekler sunacağız, bir düzine kültürü incelemekle yetinip muhakkak birçoğunu bir kenara atmış olacağız. Lakin bu sebepsiz de değildir. Hindistan veya Çin'i anmamak, bu ülkelerin daha önce dikkatimize çarpmasından ve onlara sık sık geri dönme fırsatımızın mevcudiyetinden ileri gelir.

Tarih öncesi devrin erken dönemlerinden itibaren Mısırlılar, firavunun üstün bir özden türediğini,⁵² tanrı⁵³ veya tanrının yeryüzündeki tezahürü⁵⁴ olduğunu kabul etti. Daha sonraları, şöyle denecekti: “Eylemleriyle bizi yaşatan odur.”⁵⁵ Firavun yaşıyan tanrıdır, insanlar arasında dolaşan ilahtır. Ondan, Ra'dan bahsedildiği gibi bahsedilir. Kozmogonik eseri de şöyle özetlenir: “Düzensizliğin yerine düzeni (*mat*) getirdi.” “Parıldamak” anlamına gelen *khay* kelimesi, hem güneşin doğuşunu –her seher

52 Van de Walle, “Mythologie égyptienne”, Grimal içinde, I, s. 43.

53 Bonnefoy, II, s. 330.

54 Zandee, “Le roi-dieu”, *Atti*, s. 234.

55 Eliade, I, s. 104.

vaktindeki yaratılış anını— tasvir etmek için hem taç giyme töreninde, kutlamalarda, hususi meclislerde firavunun gelişini ifade etmek için kullanılacaktır.⁵⁶

En büyük mit, Nil deltasında doğan ve tamamen Abidos'a yerleşen, ölümlerin tanrısı, kadim Osiris'inkidir. Lakin bizim onu tanımamız Roma ile olmuştur; Osiris, Roma'da M.Ö. II. yüzyıldan itibaren görülür ve Tiberius'un 19'daki zulmünden Caligula'dan (M.S. 37-41) sonra şehrin hakkını geri alır. Plutarkhos, meşhur bir eserinde Osiris üzerine incelemelerde bulunur.⁵⁷ Görünüşe göre adil, güçlü ve efsanevi bir kral olan Osiris, kötülüğün tecessümü erkek kardeşi Seth tarafından öldürülür ama ölümünden sonra saf ve mutlak aşkın simgesi eşi İsis'i hamile bırakmayı başarır. Naaşı bir sandığın içine konup dirilişin sularına, Nil'e atılır ve Fenike'deki Biblos'ta karaya vurur. İsis tarafından Mısır'a geri getirilse de ülkenin on dört bölgesine parçaları dağılmıştır. Oğlu Horus'un yardımıyla İsis, bunları toplar ve Osiris'e yeniden hayat vermeyi başarır. Osiris, krallığını Horus'a bırakıp göğe yükselir. Genç kralın babasına seslendiği güzel bir şarkı, piramitlerdeki metinlere yazılmıştı: "Dinle Osiris! Ayağa kalk! Diril Osiris! Gittin ama geri geldin. Uyudun ama uyandın. Öldün ama yeniden hayattasın." Ölen kral, oğlunun ve halefinin şahsında yeniden yaşamaya başladığı için en başta irsi monarşinin bir gerekçesi olarak düşünülse de bu mit, firavunların ölümünü müteakip ölümsüz tanrılara, hatta bizzat Osiris'e dönüştüğünü; dolayısıyla kralların ve ardından tüm tebaasının ölümsüz bir hayata sahip olacağını gösteren emsal bir hikaye olarak anlaşıldı.⁵⁸

323'te Labdakosların gelişi de Mısırlıların firavuna sahip olduğuna dair temel imgeyi değiştirmez. Ptolemaios hanedanı, Herakles ve Dionysos'tan geldiğini iddia etse de onlar da firavuna

56 Frankfort, *Royauté*, s. 202.

57 Plutarkhos, *De Iside*.

58 Pirenne, "L'au-delà", *Religions de salut* içinde, s. 28.

bakarken Ra'nın oğlunu görmeye devam eder. "Kurtarıcı" I. Ptolemaios Soter'in şerefine İskenderiye'de dört yılda bir oyunların eşlik ettiği kutlamalar, *Ptolemaia*, yapılır. I. Ptolemaios'un hükümdarlığının sonuna doğru ve muhtemelen haleflerinin yönetiminde olgunluğa ulaşan bir yaşayan tanrı kültü yaratıldı veya ihya edildi. Büyük İskender'in dini haline gelen inancın etkisinden azade olduğunu söylemek mümkün olmasa da II. Ptolemaios ve eşi Arsinoe'ye birlikte tapıldı ve ölümünde kraliçe, az çok Afrodite eş görülüyordu. Halbuki iktidara gelmesiyle birlikte annesiyle babasının tanrı olduğunu ilan ederek ve onlar için tapınaklar diktirerek imparatorluk kültürünü resmileştiren III. Ptolemaios'tu.

MEZOPOTAMYALILAR

Mezopotamya uzmanları, kralların ilahi karakterlerini tamamen reddedemediğinde muhtemelen kendi çalışma alanlarını kadim Mısır ile karşılaştırarak bu karakterlerin zayıf olduğunun altını çizer. Şüphesiz bu iki nehir arasındaki diyarda hükümdar bir insan, bir fanidir. Ölümsüzlüğe erişmek onlar için baştan çıkarıcı bir girişimdir ve birçok büyük kişilik, bu yolda heba olmuştur. Büyük bir destan boyunca Gılgamış, ömrünü buna adar ama en nihayetinden bu sevdadan vazgeçmek zorunda kalıp herkes gibi ölüme boyun eğdi.⁵⁹

Ahameniş heykeltraşlarının aksine Mezopotamyalı heykeltraşlar, kralı asla diğer insanlardan daha büyük ölçülerde tasvir etmez. Krala asla niyaz edilmez, hatta daha çok onun için niyaz edilir; arşın ona rahmet etmesi tazarru eylenir. Buna rağmen tanrısallığı arzulayan birkaç prens vardı. Fatih Naram-Sin (XXIV. yüzyıl), isminin altına "tanrı" yazılmasına müsaade etti veya yazdırdı. Onu tasvir eden portrede de bir ölümsüzün tacını taktığı görülür. Ur'da krallara ait tapınak yoktu ve hiçbir ibadet onlara yönelik değildi. Bu türden tapınaklar taşrada yükseliyordu ve belli bir

59 Eliade, I, s. 89-92.

süre sonra uzaktaki hükümdarın yalnızca bir insan olduğu unutulacaktı.⁶⁰ I. Sargon'dan (2048-2020) sonra Babil kralları kendilerini hayattayken tanrılaştırma eğilimindeydi. Lakin bu tutum, istisnai niteliğini sürdürüyordu. Genel itibarıyla Mezopotamya monarkları, bir tanrının oğlundan ziyade tanrının hizmetkârı veya vekili olarak görülüyordu.⁶¹ Naram-Sin, Ur'da şehrin efendisinin hizmetinde olduğunu ilan etti.⁶² Kralın tanrı tarafından çobanı olduğu halka gönderildiği, barışı ve adaleti tecelli ettirmesi için tanrı tarafından seçildiği,⁶³ Ay tanrısı Sin tarafından donatıldığı ve ona hükümdarlık asası verildiği söylenir. Bir kronik, “yeni ay gibi parıldayan ve ışıklardan bir taç giydirilen”⁶⁴ kralı tasvir eder. Sin'den türediği söylenen Hammurabi (t. 1730-1687), tecessüm etmiş bir tanrı gibi değil; geleneğe uygun şekilde tanrının vekil kralı olarak hüküm sürer. Sin'e “yaratırım” diye seslenir ve kendisini “Sin'in krallık nişanlarıyla kuşattığı kişi”⁶⁵ olarak görür. Bir metin, Enlil'in insanlar üzerindeki kudretini ona atfeder; bir diğer metin de ona “Enlil'in bana tevdi ettiği, Marduk'un bana verdiği halkımın tasasıydım”⁶⁶ dedirtir; bir başka metin ise onun kaderine karar vermesi için İnanna'ya yazar.

Toynbee'ye göre Hammurabi, bunu yaparak Ahameniş, Emevi ve özellikle Abbasi gibi Batı Asya'daki tüm “evrensel” devletler için bir öncü olmuştu. Ahameniş İranı üzerindeki etkisi kabul edilebilir ama tanrının ziyadesiyle aşkın ve kendine mahsus bir tarz oluşturmak için güçlü bir felsefe ile kuşanmış İslamiyet için kesinlikle geçerli değildir.

60 Frankfort, *Kingship*, s. 302.

61 James, “The sacred kingship”, *Atti*, s. 466.

62 Frankfort, *Kingship*, s. 302.

63 Eliade, I, s. 82.

64 Leibovici, S.O., *La Lune*, s. 101.

65 A.g.e.

66 Sjöberg, *Prayers for King*, s. 60.

İRAN KRALI

Ahameniş kralının kabartmalarda haşmetli bir endamla tasvir edilmesi, onun tanrısallığını değil, sadece üstünlüğünü gösterir. Mezopotamya kralının konumu hakkında çekinceler olabilir ama söz konusu İran ise hiçbir muammaya yer bırakılmaz: Kral, tanrının seçimidir. Tanrı, onu aradı, buldu ve kral yaptı; ona krallık verdi. Yine tanrı, kralı keremkarane korur ve ona yol gösterir. Bu hanedana ilişkin en kadim vesika niteliğindeki Hemedan'daki altın tablete (M.Ö. VII. yüzyıl) şu sözler işlenmiştir: “Güzel atlar ve iyi insanlar dolu sahibi olduğum [...] bu ülkeyi bana Ahura Mazda bahşetti. Bu ülkenin kralı benim.”⁶⁷ Bir Babil metninde Büyük Kiros, kendinden şöyle bahseder: “Marduk tüm ülkeyi gezdi ve kalbine göre aradığı adil kralı, yeryüzündeki eli olacak kişiyi gördü. İsmi duyurdu: Anşanlı Kiros. Herkesin tâbi olacağı krallığın başına onu tayin etti.”⁶⁸ Susa sarayının vakıf kaydında şu okunabilir: “Bu arzı yaratan [...], Darius’u külliye tek kral, yasa koyucu yapan [...], büyük ilah Ahura Mazda’dır. Ve ben, kral Darius, size duyuruyorum: odur ki Ahura Mazda, tanrıların en büyüğü; beni yaratan, kral yapan, bana krallık veren. Yardıma koşandır Ahura Mazda. Ne yaparsam Ahura Mazda’nın inayetiyle yaparım.”⁶⁹ Persepolis’teki kuruluş levhası benzer bir metin sunar: “Büyük kral, kralların kralı, memalikin kralı Darius [...], odur ki Ahura Mazda, bana bunu veren, tanrıların en büyüğü. Ahura Mazda beni ve hanemi korusun!”⁷⁰ Bir vesikada II. Artaserhas (405-359), Ahura Mazda, Mitra ve Anahita tarafından korunmasıyla övünür.⁷¹

Ahameniş krallarının, özellikle II. Artaserhas’ın tahta çıkış törenini tasvir edebilecek tek otorite Plutarkhos’a göre bu tören

67 Herzfeld, Palou içinde, *Perse antique*, s. 28.

68 Ghirshman, *Perse*, s. 350.

69 Grillett-Susini, “Texte de fondation”, *J.A.*, 1980.

70 Ghirshman, *Perse*, s. 156-157.

71 Bonnefoy, I, s. 574.

Pasargad'daki büyük tanrıça Anahita'nın tapınağında yapılmıştı ve hükümdar, tapınaktaki Pers rahiplerinin talimatlarına uymuştu.⁷² Marie-Louise Chaumont'un layığıyla gözlemlediği üzere rahibin katılımı, töreni bir "dini ritüele", kralı monarşik meşruiyetin kefilisi olan kutsal bir şahsiyete büründüren sahici bir kutsama merasimine çeviriyordu.⁷³

Dini konumu oldukça mütevazı Ahameniş kralı, emsalsiz itibarının tadını çıkardı. Tahtta otururken simasının hayranlık uyandıran türden imgesi, peşi sıra gelen sanatçı nesillerin uğrağı olacaktır. Bin yıldan uzunca bir süre boyunca Batı kadar Doğu'yu da etkileyecektir. Gotik ve Roma kiliselerinin tympanasındaki "Görkemli İsa", bu imgenin bir biçimidir.⁷⁴ Hristiyan feraseti bu noktada karşı çıkılmaz bir değere sahiptir, çünkü kralların kralı İsa'yı temsil etmek için kadim İran'ın şehinşahını taklit etmekten daha iyi hiçbir yol düşünülemez. Aynı şekilde kökeni muhtemelen Sasanilerdeki tahta çıkış törenlerinin meşhur sahnesine dayanan bu temsil, semavi halkayla çevrelenmiş mesih temsili gibi "kralı tanrının arzadaki suduru derecesine yükseltir"⁷⁵.

Sasaniler, Ahamenişlerin halefi gibi davranır. I. Erdeşir'in tahta çıkış sahnesini (III. yüzyılın ikinci çeyreği) Ahamenişlerin dini merkezi ve kabristanı Nakş-ı Rüstem'e kazımaları, rastlantı değildir. Bir yere kadar Sasaniler, Partlar vasıtasıyla Ahamenişlerin çocuklarıdır. Partlar, başkentleri Nisa'da onların krallarının tanrılaştırılmış atalarını temsil eden kadın ve erkek heykelcikleri bıraktı.⁷⁶ Ölüm sonrası (*post mortem*) tanrılaşma, daha sonra hayattayken gerçekleşecek tanrılaşmanın habercisidir. Krallar, "konumlarının istisnai niteliğinin vurgulanması amacıyla"⁷⁷ önce Arşaklarda,

72 Chaumont, "Recherche", *J.A.*, 1961, s. 298.

73 A.g.e.

74 Ghirshman, *Perse*, s. 304.

75 A.g.e.

76 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 29.

77 Chaumont, "Papak", *J.A.*, 1959, s. 179

sonra Sasanilerde tanrı olarak anılır. Sasan'ın oğlu Babek, “tanrı” anlamındaki *bog* unvanını taşır ve halefleri de “tanrılar ve tanrısız özden gelenler” diye anılır. Hüsrev (531-579), “ölümsüz ruh” anlamına gelen Anuşirvan adını alır.

İSRAİL KRALI

Hıristiyan monarşilerin atıf yapmak için büyük ölçüde faydalandığı İsrail monarşisi, kökenlerini, gelişimini, işleyişini en iyi algılayabileceğimiz monarşilerden biridir. Monarşik sistemin kurulmasından önce Samuel zamanında İbrani halkının Yahveh'ten başka hükümdarı yoktu. *Hakimler* metni, şüphesiz pastoral yaşamın idealleştirilmesine bağlı olarak abartılı lirik vurgulardan da vazgeçmeden şu bilgiyi aktarır: “O dönemde İsrail’de bir kral yoktu. Herkes, kendince doğru olanı yapıyordu.”⁷⁸ Lakin kabileler, bir anarşi durumunda yaşamıyordu. Mecbur kaldıklarında reislere –bir İbrahim’e, bir Musa’ya, bir Samuel’e– ihtiyaç duyacaklarını biliyorlardı, fakat bu kılavuzlara tanrı rehberlik ediyordu. Bir başka deyişle bu kılavuz sadece tanrıyla varoluyordu. Bunlar, Yahveh ile halk arasındaki araçlardı ama Sami olmayanı kabul etmemek gibi bir kaygı da mevcuttu. Hemşehrileri kral olmasını teklif ettiğinde Gidyon şöyle yanıt verdi: “Ben size önderlik etmem [...]. Size Rab önderlik edecek.”⁷⁹ Tek başına Yahveh, her şeyin yaratıcısıdır; tek ve mutlak egemenliği ifade eder. Fakat muhtemelen düşünülenenden daha az kadimdir, Hakimler döneminin sonunda kendine bir yer edinmiştir.⁸⁰ Mezmurlarda şöyle mırıldanılır: “Kraliyet, Yahveh’e aitti. Halklara o önderlik eder [...]. Elohim, tüm yeryüzünün kralıdır.”⁸¹ Kökeni itibarıyla görünmez tanrısallığı temsil eden basit bir kaide iken ahit sandığı,

78 *Hakimler*, XVII, 6.

79 *Hakimler*, VII, 23.

80 Coppens, *La Royauté*, s. 215-219.

81 *Mezmurlar*, XVII, 29; XLII, 8.

daha sonra kraliyet tahtına dönuştü.⁸² Dolayısıyla kadim tanrı imgesi, bu yeryüzü krallarının birininkiyle aynı hale geldi ki İsrail, bunu çok iyi biliyordu. Dünyanın ve halkının kralı, gökte yaşayan, mukimlerinin şarkılar söylediği bir sarayla çevrelenmiş Yahveh, kendine ait bir kurul oluşturur; ithamcılarının, hafiyelerinin, elçilerinin, ordularının ve hatta cellatlarının hesabını yapar.⁸³ Böylesine bir görüş, en nihayetinde tanrıya olan şaşırtıcı güveni ifade eder ve daha da şaşırtıcı olanı, –özellikle tanrısallığın fazlasıyla bilincinde olan bir toplumda bile– tanrının insanlara yakınlığıdır.

Buna karşın tanrı, İsrail’e bir kralları olacağına dair söz vermişti: “Yahveh’in seçeceği bir kralı, kendine önder kılabileceksin.”⁸⁴ Hiçbiri bunu istemiyordu: “Tıpkı diğer bütün halklarda olduğu gibi bizi yargılayacak bir kralı başımıza geçir!” Evvela Samuel endişelenmişti; Yahudi monarşisinin yaratıcısı, bir kralcı değildi: “‘Bizi yönetecek bir kral ata’ demeleri bu söz Samuel’in hoşuna gitmedi. Samuel Rabb’e yakardı. Rab Samuel’e şu karşılığı verdi: Halkın sana bütün söylediklerini dinle. Çünkü reddettikleri sen değilsin; kralları olarak beni reddettiler. [...] Şimdi onları dinle. Ancak onları açıkça uyar ve kendilerine krallık yapacak kişinin onları nasıl yöneteceğini söyle.”⁸⁵ Samuel, resmin iç karartıcılığını, onları bekleyen şeyin bir krallıktan çok tiranlık olacağını halka gösterdi. Fakat halk inat etti: “Hayır, bizi yönetecek bir kral olsun ve böylece biz de bütün uluslar gibi olacağız.”⁸⁶ Hükümdarın, halkın iradesiyle kendi iktidarını elinde tuttuğu daha güçlü bir şekilde söylenebilir mi? Buna karşın onu seçen yine tanrıdır. Onu tayin etmesi gereken, “yağ kabını” Samuel’in elinden ona

82 Renaud, “Pouvoir royal”, s. 441.

83 Mısır’dan Çıkış, XII, 23; 2. Samuel, XXIV, 16.

84 Yasa’nın Tekrarı, XVII, 15.

85 1. Samuel, VIII, 4-9.

86 1. Samuel, VIII, 20.

sürecek, yağlayarak onu kutsayacak, yine tanrıdır.⁸⁷ Muhafazakar bir muhalefet, derhal ama zayıf bir şekilde ortaya çıkar. Siyonist ve kraliyet teolojisi, akıllara ziyan bir çıkış yakalar; monarşi, kıyas götürmez bir itibarın tadını çıkarır ki rejimin çöküşüne dek bu itibar sürecek ve mesihçilikle, yani kurtarıcı kral bekleyişiyle yeniden canlanacaktır.⁸⁸ Buna karşın İsrail’de eski mümin çevrelerinden kimseler, insani bir monarşinin inşasına ilahi monarşiye sadakat adına kati surette düşman kesilecektir. Yeryüzünde bir kralın olması, gökyüzünde hüküm süren kralı reddetmek veya en azından güçsüzleştirmek değil midir?⁸⁹ Özellikle yolsuzluğu, suistimali, inançsızlığı kınayan Hoşea ile birlikte bu boyun eğmeyen akım, kendini daha şiddetli ifade edecektir. Peygamberlik, tanrının haklarını çoktan unutmaya başlamış monark karşısında bunları korumak için başat bir rol üstlenecektir.

Tanrı, Saul’a (1025/1005?) bir kutsiyet tevdi etti. Artık kraldı. Efendinin meshettiği kişi olarak mesih, unvanını taşıyabilir ve ruhunu efendiden alır. Bu, onun yanılmasını engellemez. Böylece kralı istememiş olanlara bir nevi hak verildiğini gösterir. Saul, tanrıya isyan eder; tanrı seçiminden pişman olur: “Yahveh’in sözünden çıktığın için ben de seni krallıktan çıkarıyorum.”⁹⁰ Fakat tanrı, bir başka kral seçti: Davut (t. 1000-972). Ona, mes-hetmekten fazlasını yapacaktır. Davut’la ittifak kurar ve ona ırkını asla yarı yolda bırakmayacağına dair söz verir: “Seçtiğim ile bir anlaşmaya vardım. Kulum Davut’a bir ant içtim.”⁹¹ Belirleyici bir an! Yahveh ile İbranilerin eski ittifakı, ki bu ittifak İbranileri seçilmiş halk yapıyordu, artık kral vasıtasıyla kurulur. Üstelik bu durum, kısa bir süre içinde Davut’la sınırlı kalmaz, onun haneda-

87 1. Samuel, VIII, 20.

88 Renaud, “Pouvoir”, s. 78; Clavier, *Atti*, s. 395.

89 Renaud, *op. cit.*, s. 97.

90 1. Samuel, XV.

91 Mezmurlar, LXXX, 9, 4.

nını da tasdik eder ve bu hanedan, İsrail'in devredilemez bir mülkü haline gelir.⁹² Böylece irsi ilke, tanrı iradesiyle yerleşmiş olur.

Davut'un halefi, Süleyman'dır ve Yahveh, babasına sunulan inayetleri ona da bahşeder. Süleyman, kimin sözünün geçtiğinin farkındadır: "Benim ebedi tanrım, babam Davut'un yerine bu hizmetkarını hüküm sürmesi için seçtin."⁹³ Kralın karşısında içini döken Saba melikesi de dahil olmak üzere bunu herkes bilecek: "Senden hoşnut kalan, adına egemenlik sürmen için seni tahta oturtan tanrın Rabb'e övgüler olsun! Tanrın İsrail'i sevdiği, sonsuza dek korumak istediği için adaleti ve doğruluğu sağlaman için seni İsrail'e kral yaptı."⁹⁴

Akrabalık bağlarıyla kurulan bu eski –ama nadir– ittifak, korunacaktır.⁹⁵ İsrail, daha yeni tanrının çocuğu olduğu için kral, simgesel veya metaforik, "temsili veya örfi"⁹⁶ anlamda oğula dönüşür –bununla beraber bağlayıcı metin, kralın tanrı tarafından peyda edildiğini söyleyerek* Samiler için kabul edilemez bir önermede bulunur–; hatta bu kral "en büyük oğuldur"⁹⁷, çünkü yeryüzünün tüm kralları Yahveh'e bağlıdır ve İbraniler üzerinde hüküm süren kralın bunlar arasında ilk olmaktan başka seçeneği yoktur.⁹⁸ Fakat bu kral, yanılabılır bir oğuldur. Belki yetişkin olmadığı bile söylenebilir. Babasının otoritesi altındadır: "Tanrı der ki eğer kötü davranırsa onu insanların sopasıyla ve yumruklarıyla cezalandıracağım."

* Kralı "tanrının oğlu" olarak anan meşhur mezmurun Hristiyanlar tarafından İsa'nın gelişine dair bir duyuru olarak anlaşılması, Yahudilerin bunu sadece beklenen mesihe değil hüküm süren hükümdarlara da yormasının önünde elbette bir engel teşkil etmez.

92 Renaud, "Pouvoir", s. 87.

93 1. Krallar, XIV, 7. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

94 2. Tarihler, IX, 8.

95 Mısır'dan Çıkış, IV, 21, 23.

96 Fraine, *Atti*, s. 271.

97 Mezmurlar, LXXX, 9, 4.

98 Caquot, "Religion d'Israël", Puech içinde, I, s. 417.

Seçilmiş halkla ittifakın ve onun için gösterilen bariz mucizelerin –Kızıldeniz’den geçiş en çarpıcısıdır– Yahudileri diğer insanların üstüne çıkarması gibi kralla yapılan ittifak da kralı İbranilerden ve diğer hükümdarlardan üstün kıldı.⁹⁹ Lakin tüm sözleşmeler gibi bu ittifak da karşılıklıdır. Siyasi sistem teokrasi- dir ve kraliyet, geçerliliğini sürdürebilmek için bir bakanlık gibi işlemelidir. İsrail, otoritenin buyrukta değil de hizmette yattığını anladığı için takdir edilir.¹⁰⁰ Aynı şekilde diğerlerinin de bildiği şeyi tüm açıklığıyla ifade ettiği için İsrail’i yine takdir etmek gerekir. Öte yandan İsrail’in kurduğu teokratik sistem, benzerine rastlanan türden değildir. Yahveh ile krallar arasındaki samimiyet, iki tahtın yan yana yerleştirilmesinde ve aralarındaki muhabbette gözlemlenebilir.¹⁰¹ Buna rağmen krallar, sadece Yahveh’in tasarı- larına hizmet etmek için mevcuttur. Eliade, Davut’un altmış kez tanrının hizmetkarı olarak anıldığını hesaplamıştır.¹⁰²

HİTİT KRALI

İsrail, monarşiyi seçerek diğer halkların siyasi rejimini benimse- mek istiyordu. İsrail’in örnek aldığı rejimler için sadece, kendisine komşu olan ve etkisinden kaçamayacağı Suriye kentlerine bakma- ya yatkınlık söz konusudur ama nüfuzu yüksek Hitit uygarlığının, en belirleyici örneği teşkil edip etmediğini de sorgulamak gerekir. Krala dair Anadolu ve İbrani kavrayışları arasındaki benzerlik çoktur. Her iki kültür de iktidarın kaynağının tanrıdan geldiğinin ve tanrının krala –sadece ona da değil, aslında hanedana– veka- let verdiğinin bilincindedir. Bu vekaleti alan ile veren arasında kurulmuş, güvene ve yakından bakıldığında sevgiyi andıran bir şeye dayanan ayrıcalıklı ilişkilerin de farkındadırlar. Nitekim bu ilişkiler, metafor veya kabullenme yoluyla kralı tanrının oğlu

99 Mowinckel, *Atti*, s. 255–256.

100 Clavier, “Théocratie et monarchie”, *Atti*, s. 396.

101 Mezmurlar, CX; 1. Tarihler, XXVIII.

102 Eliade, I, s. 348.

yapmaya kadar varacaktır. “Hattilerin fırtına tanrısı, Labarna’yı*, kralı, yani kendine bir naip yarattı ve Hitit ülkesini ona verdi.”¹⁰³ Bir tablette şöyle yazar: “Fırtına tanrısı ve güneş tanrısı bana ülkeyi tevdi ettiler [...]. Tanrılar, kral olarak bana sınır koymaksızın birçok yıl bahsetti.”¹⁰⁴ Şu güzel dua, kralın kalbinden yükselir: “Tanrım, fırtına tanrısı! Ben yalnızca bir faniydim. Babam, Arinna’daki güneş tanrıçasının ve diğer tanrıların rahibiydi. Babam beni peyda etti. Fakat sen, beni annemden alıp kendin büyüttün. Beni rahip yaptın [...]. Hitit ülkesine beni kral yaptın.”¹⁰⁵

BÜYÜK İSKENDER VE YUNANİSTAN

Antikitede güçlü bir tesir bıraktığı için İskender (356-323), diğerlerinden daha fazla önem atfedilmeyi ve bir o kadar da üzerinde hararetle tartışılmayı hak ediyor. Eliade’a göre İskender, arkadaşlarının *proknesise* (diz çökmeye) direnmesiyle imparatorluğunda bir tanrıya dönüşmekten vazgeçmişti.¹⁰⁶ Tarn’a göre bu *proskynesis*, aslında –bir insanın önünde olmasa da bir tanrının önünde diz çökme şeklinde– yerleşecekti. Tarn, bunun için Belh’teki bir törene işaret eder ve bu törenin İskender’in tanrılaşmasına bir hazırlık olduğunu söyler.¹⁰⁷ Hiçbirine kesinlikle yanlış denemez. Visser’in isabetli olarak gösterdiği üzere Persepolis’teki kabartmalar ve Belh’teki tören karşılaştırmalı şekilde incelendiğinde bu kelimenin İran’daki bir diz çökme ritüeline veya basit bir selamlamaya denk düşüp düşmeyeceğini veya Yunanların bunu yapmaktan hoşnutsuzluk duymasının dini bir kaygıdan ileri gelip gelmediğini bilmek mümkün değildir. Fakat bunun bir barbar

* Labarna, Hitit hükümdarları için kullanılan genel bir unvandır, tıpkı Mısırlı ve Japon hükümdarların firavun ve mikadoyu kullanması gibi.

103 Vieyra, S.O., *Songes*, s. 91.

104 Alıntı, Eliade, I, s. 155’ten.

105 Vieyra, “La religion”, Puech içinde, I, s. 278.

106 Eliade, II, s. 199.

107 Visser, “The divinity of Alexander”, *Atti*, s. 321-322.

davranışı olduğu kesin. Ayrıca Visser, şunu da ekler: “Belh’teki tören, İskender’in tanrısallığına ilişkin sorunu aydınlatmıyor.”¹⁰⁸

Makedonun yüreğindeki hisler bir kenara, bu tartışma devam ederken kati surette kesin olan bazı şeyler vardır: İskender, tanrısallık itibarı geri çevirmedi; Mısır’da kendini tanrısallaştırdı, en azından Mısırlı tebaası için, ve halefleri bu konuda herhangi bir çekince taşımaksızın Nil Vadisi ve çevresinde onun yolunu izledi. Dahası cesur ve hızlı ömrü, tanrısallık bir surette görünerek dini ve destansı bir döngüye kapı araladı. Efsaneye göre fevkalade bir güzellikle Olympias’tan doğdu. Olympias, Akhilleus ve Zeus’un soyundan gelen son fertti ve Zeus, Olympias’a bir yılan kılığında sarılmıştı.¹⁰⁹ Plutarkhos ise Olympias’ın düğün gecesinde her yerde ateşler yandığını ve ışıklar her yeri aydınlatırken Zeus’un bir yıldırım şeklinde görünüp onun karnına düştüğünü söyler.¹¹⁰ İskender gençken öldü. Ölümü inkar edildi. Böyle bir adam, herkesin başına gelecek talihe boyun eğmezdi. İskender’in Griffinler tarafından çekilen bir sepetle göğe taşındığı kulağa hoş gelen bir rivayettir. Bronz Roma madalyonlarının üstünde onu temsilen *Filius Dei* yazacaktır.¹¹¹ Bunu kurtarıcı tanrının bakış açısında tekrar göreceğiz.

Her haliyle eşsiz olan İskender’in hikayesi, krala ilişkin Yunan mitolojisini göstermek için yeterli değildir. Krala ilişkin Yunan mitolojisi oldukça karmaşıktır, çünkü eski monarşiler epey erken yok olmuştu. Bunun yanı sıra Yunanlar, her fırsatta Olympos sakinlerine karışmayı seviyordu. Homeros, kralları Zeus’un oğlu olarak nitelemekten ve onlara “tanrılar gibi şerefiler” demekten çekinmez.¹¹² “İlahi Akhilleus”tan, “ilahi Agamemnon”dan, “ilahi Hektor”dan bahsetmek Homeros için bir alışkanlıktır. Buna karşın Rose, şairin söylediklerini harf harfine kabul etmeye ve Hele-

108 A.g.e.

109 Bloch, “Religion romaine”, Puech içinde, I, s. 902.

110 Plutarkhos, *Vies*, II, 3; III, 1.

111 Faure, *Alexandre*, s. 391.

112 Vian, “Crète minoenne”, Puech içinde, I, s. 485.

nistik dönemden önce Yunan hükümdarların ilah olarak kabul edildikleri fikrine karşı ciddi bir şüpheyile yaklaşır. Sophokles, kralların uluhiyetini şüpheyile yer bırakmayacak şekilde reddeder ve krallar hayattayken onlara yönelik böyle bir kültün izine hiç rastlanmaz. Onlar idari görevlilerdir, her şey buna işaret eder. Kutsal görevleri vardır ama bundan fazlası da yoktur. Buna rağmen tüm şehirler, monarkları tanrılarla ilişkilendiren prenslerin soykütüklerini çıkarmaktan hoşnut olur. Tantalos, Pelops (Pisa kralı), Aeneas, Thyestes, Atridler gibi dikkate şayan kişiliklerin atası Tantalos, Zeus ile Plutos'un oğlu olduğunu öne sürer. Atinalı krallar, zanaat tanrıları Hephaistos ve Athena ile;¹¹³ Sparta kral-ları, Castor ve Pollux ile ilişkilendirilir;¹¹⁴ çünkü şüphesiz onlar, her zaman ikili olarak hüküm sürer. Dolayısıyla kraliyet mevkisi belirsiz bir şekilde kalır ve ihtiyatlı bir bekleyişi gözlemlemeye mecbur kalırız. Aristoteles'in belirttiği kıyametle ilgili görüşü de Yunanların bu ihtiyatlı bekleyişini sarsamayacaktır: Vakti geldiğinde ulu hükümdar, "insanlar arasındaki bir tanrı olacaktır"¹¹⁵.

ROMA

Romalılar, birbirinden farklı iki monarşiye tanıklık etti. Uzun süren cumhuriyet dönemiyle birbirinden ayrıl-sa da bu iki monarşi, ikinci monarşideki prenslerin ve restorasyonu hazırlayan seleflerinin iradesiyle yapay bir biçimde birbirine bağlandı.

Geleneksel anlatıya göre Roma, M.Ö. 753'te Romulus tarafından kuruldu. Tarih besbelli ki hatalıdır ve ilk krallara ilişkin her şey tamamen efsanevidir. Tarih değil, "tarihleştirilmiş mitoloji"¹¹⁶ teşkil eder. Romulus, tanrının oğludur ve anlatının bir çeşidine göre ölümünden sonra tanrıya dönüşmeye yazgılıdır. Romulus,

113 Jeanmaire, "La naissance", *Atti*, s. 299.

114 Pausanias, III, 1, 5; Herodot, V, 751.

115 Aristoteles, *Politique*, III, 13.

116 Dumézil, *Dieux souverains*, s. 160

tutkulu biridir; senatörleri hor görerek kendi iktidarını kurmanın peşindedir. Numa, bilgedir ama geri kalan özellikleri, diğer insanlara benzer: “Kraliyetin iki veçhesi ardışık bir biçimde sunulur, halbuki bunların üst üste denk düşmesi gerekir. Kavramın mantığı, teolojinin kabul ettiği ve rahatlıkla ifade ettiği, tarihin ise yalnızca ardışık hale dönüştürdüğü bir eşzamanlılık barındırır.”¹¹⁷

Mütevazı bir biçimde ortaya çıkan ve zaferli bir devirden mahrum Romalılar, sözde Truvalı kökenlere sahiptir ve Truvalı hükümdarlar aracılığıyla da tanrıdan gelirler. Onların bu tanrısal ve destansı soykütüğü, aslında krallarına aittir ve bu durum, onların krallarıyla karıştığını dolaylı bir şekilde gösterir. Ankhises ve Venüs’ün oğlu ve Truva kralı Priamos’un damadı Aeneas, şehir Akalar tarafından yıkıldıktan sonra genç oğlu Ascanius (Julius) ile birlikte vatanını terk eder. Latium kralı, kızı Lavinia’yı Aeneas’a verir ve böylece Aeneas, hanedanının yerleşeceği Albalonga’yı kurma fırsatı yakalar. Bir Romalı iştiağıyla en nihayetinde Jupiter’le özdeşleşecektir.¹¹⁸ Onun neslinden gelen Numitor, bir gün kızı Sylvia’nın bakire bir rahibe olarak Vesta’ya hizmet etmesine karar verir, dolayısıyla bekar kalmasını ister. Fakat Mars, Sylvia’yı sever. Bir tanrıya direnilebilir mi? Fethedilen genç kız, Mars tarafından hamile bırakılır ve dünyaya bir ikiz getirir: Remus ve Romulus. Korkan genç kız, onları Tiber Nehri’ne bırakır. Dalgalar, ikizleri taşır ve Palatino Tepesi’nin eteğine bırakır. Yenidoğanların ağlamasını duyan dişi bir kurt, orada onları emzirir. Bir çoban ikizleri bulur, onları büyütür. Bu da ikizlere iki ilahi nesepten –uzaktan Venüs ve Jüpiter’inki; yakından Mars’inki– sonra başka iki nesep verir: biri hayvan, yani gerçek anneye dönüşen süt anneleri dişi kurt; diğeri kır insanı, üvey baba ama evlat edinmenin erdemleri vasıtasıyla gerçek babaları çoban.

117 A.g.e., s. 166.

118 A.g.e., s. 166; Aeneis, I; Titus-Livius, I, 206.

Yetişkin olan Romulus ve Remus, dalgaların kendilerini bıraktığı yere yeni bir şehir kurmaya karar verir. Hangisinin bu şerefe nail olacağına karar vermek için yumurta falına güvenirler. Kuşların uçuşu, Romulus'u işaret eder. Romulus, şehrin sınırlarını belirlemek için bereket simgesi sabanla bir hat çizer. Remus, buna güler ve alay ederek sabanın üstünden atlar. Bağışlanamaz bir saldırı! Romulus'un elinde kardeşini ölümle cezalandırmaktan başka bir seçenek kalmaz. Kraliyetini kurar. Daha sonraysa ölümü kabul görmez, Quirinus adıyla tanrıya dönüşerek göğe yükseldiği söylenir.

İkinci Roma monarşisi, asırlar sonra Julius Caesar ile ortaya çıkar. Soylu bir kişidir, Aeneas'ın oğlu Ascanius veya Julius soyuna bağlanan *gens Julia*'ya mensuptur. Kendi hakkını meşrulaştırmak için nasıl olur da bu soyluluğu kullanmazdı? Eski krallar unutulmamıştı. Onları canlandırmak için külleri üfleyip közleri körüklemek yeterli olurdu. Julius Caesar da böyle yaptı. 44'teki Lupercalia'da alkışlanıp Romulus'a ve onun kraliyet mevkisine atıflarla yoğrulmuş hürmetlere mazhar olduğunda Caesar'ın eseri görüldü. "Monarşiye düşman olanların pek çoğu, bu durumdan öfkelenirdi."¹¹⁹ Caesar, tasarısını hayata dökmeden suikaste uğradı.*

Caesar'ın yerini alma sırası, evlat edindiği ikinci nesilden yeğeni Octavius'a gelmişti. Octavius, daha ihtiyatlı ilerledi. Evlat edinmeyle *gens Julia*'ya mensup olmuştu. Damarlarında Jüpiter'in, Venüs'ün, Mars'ın kanı akıyordu. *Aeneis*, ona Truvalı demekten çekinmezdi ve şair, bu eserde Jüpiter'e şöyle dedirtecekti: "Julius ismini büyük Julius'tan alan Truvalı Caesar [Augustus], parlak bir kökene sahip olarak doğacaktı." Augustus olacak ve *Divi Filius*, "tanrının oğlu" olarak anılacaktır.

* "Yalnızca onu tanrılaştırmayı buyuran kararname ile değil, aynı zamanda onun tanrısallığına kanaat getirmiş kalabalıklar tarafından [...] [Caesar], sayılı tanrılar arasına yerleşti." (Suetonius, 88)

119 Bianchi, *History of Religion*, s. 134.

Octavius'un ihtiyatlı olduğunu söylemiştim. Hayattayken tanrı ilan edilmeyi reddetti ama bu, kendi namına tapınaklar bina etmesine engel olmadı. Onu tanımamızı sağlayacak tek belge, Ankara'daki tapınağın üstüne kazınmış vasiyetinin bir nüshasıdır. Pek tabii ölümünden sonra tanrılaştı ve Octavius'un ulaşması için imparatorluk tanrılaşması tesis edildi. Kalabalıklar, coşkusunu belli etti.

Tüm Erken İmparatorluk dönemi boyunca Octavius'un halefleri, genellikle daha ihtiyatlıydı.¹²⁰ Caligula (37-41), ilahi haşmet-meaplığı kendine mal eder, kurban sunulmasını ister; tebaası, onu Castor ve Pollux arasına yerleştirip tapınır. Tüm bunlar olurken Suetonius'un da aralarında bulunduğu bazı kişiler, onu deli olarak görmekten geri durmaz. Vespasianus'un (69-79) ölüm anında söylediği kinayeli acı söz hatırlanacaktır: "Heyhat! Sanırım tanrı oluyorum." Öte yandan hükümdarın yeryüzünde yaşayan bir tanrı olduğuna dair düşünce, etkisini arttırdı. Bu düşünce, uzun vadede dünya üzerinde hak iddia eden bir halk için zaruri bir hal aldı ama aynı zamanda da bu halk, bu düşünceye hayat veren dini duygunun önemli bir kısmını yitirdi. Gitgide materyalist hale gelen, çok ırklı, muazzam bir imparatorlukta imparatorun doğan bir kült, "dinin en çetin iskeletine" dönüşüyordu. Antoninler, prensin doğaüstü erdemlerini gitgide daha güçlü haykıran bir propaganda aracılığıyla bu kültü teşvik etmek gerektiğini anladı.¹²¹ Caesar'ın tanrılığını kabul etmek, yurtseverliğin kanıtı; imparatorluk dini de Roma dininin en kuvvetli ifadelerinden biri oldu. Aurelianus (270-275) döneminde panteondaki bu ilk suret, *Sol invictus*'a dönüşen bu yeni tanrı, imparatorluktan ve imparatorluğun koruyucusu imparatorun ayrılmaz oldu. "O, arzi dünyanın kaderini kurala bağlayan tanrının inayetidir" ilkesi yerleşti. Diocletianus'un iktidara gelişinden itibaren (284-305)

120 Bloch, "Religion romaine", Puech içinde, I, s. 917.

121 Bonnefoy, II, 348.

bu ilke, her yeni hükümdar ile sıkıca ilişkilendirildi. Bu tanrı şiarı altında Konstantin, 25 Aralık 307'de, "Yenilmezin Noel gününde"¹²² Augustus unvanını alarak hüküm sürmeye başladı. Fakat buna Hristiyan tarihini ele alırken geleceğiz.

TÜRK-MOĞOL TANRI KRALI

Kurt ve Alan Kova mitlerinden bahsederken kuzen olan Türkler ve Moğollara daha önce değinmiştik. Tarihsel ehemmiyetleri hesaba katılırsa onlar hakkında yeniden konuşmak faydalıdır.

"Çok tanrısı olan tektanrıcılık" olarak tanımlayabildiğim dinleri, tüm diğer tanrıları bünyesinde toplayan gök tanrını, *Tengri*'yi tanrılar arasında en üste yerleştirir. En azından yönetici sınıf *Tengri*'ye atıf yapar. VIII. yüzyılın başına tarihlenen bir dizi Türk (Tu-kiu) metninde şöyle tümcelere rastlanabilir: "*Tengri* imparatorluğu verdi", "*Tengri* beni kağan olarak atadı", "Gökten gelen [kağan], gök tarafından atandı ve göğe benzer". Kağanın ilahi ya da semavi olmasına Maniheizmi benimsemiş Sincan Uygurlarında da rastlanır. Müphemliklerine ve belirgin çelişkilerine rağmen şu tür tümceler, Çinlilerin M.S. I. yüzyıldaki Hiung-nular hakkındaki düşüncelerine karşılık gelir: "Kralları, halkı tanrının iradesiyle yönetir." *Tengri*, bu prenslere buyruk verir, elçi yollar, kimi zaman psikolojik bir "baskı" ile kendi iradesini benimsetir; itaatsizlik halinde kağanlardan artık haz etmez, onları terk eder, ölümle cezalandırır. Kağanın ölümü, halkının da ölümünü beraberinde getirir.

VIII. yüzyıldaki Türklerle aynı dini kavramları paylaşmalarına rağmen Cengizhanlıların yayılma dönemine denk gelen XIII. yüzyılda kralı temsil biçimi, gelişmişe benzer. Evvelce *Tengri*, iktidarın kaynağıydı ve halkı için evrensel bir tahakküm dilerdi. İran ilhamı Hülagu (1251-1265), Latince bir mektupta şöyle der: "Yaşayan tanrının bize tevdi ettiği mesajı, bizim icra edeceğimizi

122 Werner, *Histoire de France*, I, *Les origines*, s. 224.

size bildireceğiz. [...] İktidarımızın bizzat ebedi gök tarafından bize tevdi edildiğini [...] müşahade edeceksiniz.” Artık hükümdar, sadece “göge benzemez, gökten gelmez”; tanrının oğludur. Bu, uzunca bir süre inkar edildi ama güncel keşifler, bu konuda artık şüpheye yer bırakmaz ve Simon de Saint-Quentin ve başkalarının tartışmalı iddialarını tasdik eder. Bir Moğol metni, Cengiz Han’ı Latince *Filius Dei* olarak zikreder. Her halükarda Hristiyanlığa vakıf Moğollar, Hristiyanlarla irtibat kurarken Hristiyan lisanı kullanmak istemiş de olabilir.¹²³

BUDİST KRAL

Budizm, en kadim zamanlarında monarşi kurumuna pek az dikkat etmişti. Ona ne övgüler düzmüş ne eleştiriler yöneltmişti. Olsa olsa ona teveccüh göstermişti çünkü Buda, kraliyet kökenliydi. Hükümdarlar, Budizmin mesajını kabul ettiğinde, hatta onun ateşli müdafileri haline geldiğinde Budizm, buna sevinmekten ve hükümdarları tebrik etmekten geri durmuyordu. Kralların kol kanat gemesi, Budizmin yayılmasına ön ayak olmuştu. Hüküm süren krala övgüler düzen ve diğerlerinin onu taklit etmesi için ideal tip yaratan edebiyat, muhtemelen Seylan’da ortaya çıktı.¹²⁴

Budizmin ateşli savunucusu, Maurya kralı Asoka’nın (t. 273-t. 237) ulvi tasviri, iman edenlerin sadece içini ısıtabiliyordu ve onları Asoka ile soylu kasta mensup, *kshatri* savaşı Buda Sidarta Gotama arasında bir kıyas yapmaya teşvik edebiliyordu. Ancak sofular, isteksiz bir tutum sergiliyordu; hüküm süren veya mitsel bir krala yapılan her türlü atfı reddediyordu; kemale erenler arasında bodhisattvalardan başkasını görmekten tiksinti duyuyorlardı.¹²⁵ Budizm, evrensel dine dönüşme yolunda monarşi fikrinin kararlı bir biçimde kıyısında durur.

123 Roux, *La Religion*, s. 111; *Histoire de l’Empire mongol*, s. 142; ayrıca bkz. s. 335.

124 Wijayaratna, Delumeau içinde, *Le Fait religieux*, s. 496-497.

125 Bareau, *Myths and Symbols* içinde, s. 16.

Tarihsel konjonktürler, Budizm ile monarşiler arasındaki bağları yaratmakla, sonra da güçlendirmekle meşguldü. Kralların isteği doğrultusunda Budizmin devlet dini olduğu birçok ülkede dinin kaderi, rejime bağlı hale geldi. Bu durum, doğal bir devinimle tek merkezi iktidar ve hatta ritüel tesis etme kaygısı içindeki monarşi kurumlarının ve kraliyet kişilerinin değer kazanmasını beraberinde getirdi. Hükümdar, yasanın muhafızı ve milli birliğin bir şekilde kutsanmış kefilisi olarak görüldü.¹²⁶ Kamboçya’da erdemleri sayesinde tahta ulaşan köleleri ve yoksulları konu edinen halk hikayeleri, benzer bir değer kazanma sürecini tetikledi. Bunu yaparken de kraliyete elverişli kılan şey, Budist anlamda liyakat veya nirvana öncesindeki son aşama olarak görülen kraliyet mevkisinde tecelli eden iyi bir *karma* olarak gösterildi.¹²⁷ Laos’ta kralın kutsanması, muhtemelen temellerini daha ziyade Budizm öncesi bir zemine atmıştı. İktidarın kaynağını uluhiyetten aldığı, fakat hükümdarın tanrıların ırkından geldiği kati bir dille belirtiliyordu. En açıklayıcı mitlerden birine göre *then*lerin (küçük tanrıların) kralı, hükümdarlarından yakınan insanları memnun etmek için “erdemli bir monark, oğlu Khun Borom’u” atadı.¹²⁸

İSLAMİYET

Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da İncil geleneğini devralan İslamiyet, tanrıya mutlak egemenlik tanımlar. İnsan, egemenliği bir şekilde elde etse de egemenliğin maliki değildir. Tanrının memuru ve vekili olarak egemenliğe sahiptir.¹²⁹ Kuran şöyle der: “Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın.”¹³⁰ Prens, kendi başına hareket etmez; tanrının iradesiyle onun rehberliğinde hareket eder: “Allah, ona

126 Pottier, “Mythes ... thâi”, Akoun içinde, s. 339.

127 Thierry, “La personne sacrée”, *Atti*, s. 188.

128 Archaimbault, S.O., *Naissance*, s. 389.

129 Hamidullah, *Le Prophète*, I, s. 557.

130 Kuran, III, 26.

[...] hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti.”¹³¹ Evvelce tanrı, Davut’u yeryüzündeki vekili olarak makamına oturtmuştu.¹³² Hadisler –peygamberin sünneti ve geleneği meydana getiren sözleri ve eylemleri–, Kuran’ın mesajındaki açıklığa fakihlerin faydalanacağı ayrıntılar ekler. Fakihlere göre Muhammet, şöyle bildirecekti: “Bana itaat eden, tanrıya itaat eder. Bana isyan eden, tanrıya isyan eder.”¹³³ “İsyan etmesi emredilmediği sürece her Müslüman, onanan ve kınanan şeyler hakkında itaat ve tevekkülle mükelleftir.”¹³⁴ Tanrısal serbest keyfiyet*, sınırlandırılmaz. Tanrıdan gelen iktidar, tanrıda saklıdır ve tanrı, iktidarı insani bir enstrüman aracılığıyla kullanır. Her şeye kadir tanrı demek, her kim iktidarı icra ediyorsa onun tanrı tarafından seçildiğini, hoş görüldüğünü ve dolayısıyla meşru olduğunu ifade eder. Haliyle muzaffer kuvvet, saygı görmeyi hak eder, çünkü bu kuvvetin başarısı, tanrının isteğinden ve takdisinden ibarettir. Başarısızlık ve bedbahtlık, tanrının ihtilafını gösterir.¹³⁵

Sünni İslamiyette hiçbir şey, hükümdardan üstün insan yaratmak için kullanılamaz ama her şey, onun kutsal niteliğini muhafaza etmesini sağlar. Birçok Müslüman medeniyet, bu niteliğe vurgu yapacak, kralı evrensel bir ufka yerleştirecek ve bazı aşırı durumlarda neredeyse tanrılaştıracaktır. Hiçbir Müslüman iktidar, Kuran’a ve Muhammet’e atıf yapmayı reddedemez,¹³⁶ fakat

* *Le libre arbitre* terimi için özgür irade karşılığını kullanmadım; zira irade, *volonté* kavramına denk kullanılagelmıştır. *Le libre arbitre*, bir durumu ifade ettiği için bu kavramın çevirisinde nitelik, durum manasına gelen keyfiyet kelimesi tercih edilmiştir. Aynı zamanda keyfiyet ile keyfilik sıkça karıştırılması, bu kavramın tercümesi için işlevseldir. (ç.n.)

131 Kuran, II, 251.

132 Kuran, XXXVIII, 19

133 Bousquet, *Hadith*, 96, 6

134 A.g.e., 93, 3.

135 Charles, *L’Ame musulmane*, s. 167.

136 Arkoun, *Autorité et pouvoir*, s. 165.

bunların birçoğu, İslamiyet öncesi yerel geleneklerden, çeşitli etnisitelerin tabiatlarından, siyasetin buyruklarından etkilenmiştir. Devlet reisi görünümündeki Muhammet, 622'den 632'ye kadar Medine'de tartışmasız bir otoriteydi ama Kureyş kabilesine mensup on üyeden oluşan bir heyetle çevrelenmişti.¹³⁷ Onu takip eden dört halife, elbette diğer Müslümanlara da danışıldıktan sonra bu kurul tarafından seçildi. Vahyolunan yasanın yeryüzündeki mükellefleri halifeler, ruhani iktidar kadar dünyevi iktidarı da ellerinde tutardı.¹³⁸ Halifelerin intihabı, kutsamayı çağrıştıracak hiçbir tören yapılmadan, ilahi otoriteye veya peygamber otoritesine başvurmadan, tamamen pratik olaylar doğrultusunda gerçekleşti. Fakat onların tanrıya olan bağlılığını ifade etmek için "Raşidin" adıyla anıldılar.

Emeviler (661-750), Şam'da irsi bir hilafet kurduğunda her şey değişir; fakat teoride iktidarlara, hâlâ müminler topluluğu olan ümmete bağlıdır. Öte yandan Müslüman zihniyetine tezat teşkil eden monarşiyi mahkum eden sesler de yok değildir.¹³⁹ Esasında yeni hevesler gün yüzüne çıkar; halifeler, Allah'ın kılıcını kuşanır; zaferleri onun adına kazanır. Halifelerin ardında bir talih vardır. Onlar, raşittir, imamdır; tanrının arzdaki naipleridir, *halifetullah fil arz*. Bağdat'ta Abbasilerin iktidara gelişi (750-1246), Emevilerle daha evvel içine girilen süreci hızlandırır. Abbasiler, Emeviler gibi sadece irsi hükümdarlar değildir; onlar, artık gerçek birer imparatordur ve bu imparatorların varlıkları, artık cemaate bağlı olmadığı gibi tanrıya da yalnızca sofu bir kurguyla bağlıdır. Bu, dindar olmadıkları anlamına gelmez ama dindarlıkları, tanrının kati olarak onlara tevdi ettiği görevden şüphe duymadıkları bir noktaya götürür. Tanrı için ve tanrı yerine yönetirler.¹⁴⁰ İktidar-

137 A.g.e., s. 159.

138 Ringgren, "Some religious aspects", *Atti*, s. 430.

139 Abel, "Roi des rois", *Atti*, s. 434.

140 Ringgren, "Some religious aspects", *Atti*, s. 433.

larının ilahi niteliğini özellikle vurgularlar ve ilahi himaye altında yüklendikleri arzi görevi hatırlatırlar.¹⁴¹ Tanrının hizmetkarlarına uygun düşen alçakgönüllülüğü kaybederler ve tanrıyla doğrudan bağlarını ifade eden şatafatlı törenlerin, tumturaklı unvanların yardımıyla otoritelerini görselleştirirler.¹⁴²

Bu devirde kuramcılar, bu durumla hiç de uyumsuz olmayan şeyler söyleyerek seslerini duyurur. Platon’dan esinlenerek faziletli şehrin taslağını geliştiren filozof Farabi (872-950), “peygamber Muhammet’in mantosunu giymiş Platon”¹⁴³ olarak insani ve felsefi tüm erdemleri bünyesinde toplayan prens örneğini tasvir eder. Selçukluların İranlı büyük veziri Nizamülmülk (1018-1092), şöyle bir ifade kullanır: “Yüce yaradan, insanlar arasından her asır bütün kraliyet erdemleriyle donatacağı kişiyi seçer. Onu her türlü övgüye layık kılar ve kullarının huzuruna özen göstermesi için ona dünya işlerini emanet eder.”¹⁴⁴

Abbassiler, Moğolların avucuna düştüğünde (1246) bazı fakihler, böyle evrensel bir kurumun gerekli olmadığını söyleyip durdu ve her bağımsız monark, kendi krallığında halifeye biçilen rolü oynayabilirdi. Halbuki Bağdat halifesi karşısında başka halifelerin de –Endülüs Emevilerinin ve Kahire’deki Fatımilerin halifeleri– kuşanmış olduğunu unutmuş da değildiler.¹⁴⁵ Burada pragmatik bir görüş devreye girer. İslam dünyasında bağımsız birçok devlet serpilmişti ve bunlar çoğunlukla birbirine rakipti. Ama getirilen bu öneri beyhudedir. Osmanlı Türkleri, devrik halifeyi kendi çıkarları uyarınca ihya edecektir. Arabistan’daki kutsal toprakların efendisi, Kahire’ye taşınmış kutsal emanetlerin sahibi Osmanlılar, Abbassilerden sonra güçlerinin zirvesinde sıra

141 A.g.e.

142 Abel, “Le khalife”, *Studia islamica*; Atti, s. 436.

143 Farabi, Corbin içinde, *Histoire de la philosophie*, s. 230.

144 Nizamülmülk, 1. böl., s. 38.

145 Quarchi, *Cambridge History of Islam* içinde, II, s. 52.

kendilerine geldiğinde bir teokrasinin kurucusu olarak görülebilir. Fakat bu hususa dikkat edilmeli ki bu rejim, bir yanılsamadan ibarettir ve hatta tam tersi bir durum vardır. Devleti tanrının hizmetine sunmaktan uzaktırlar, daha çok devlet için dini kullanırlar. İslamiyet, Bizans, Orta Asya Türk etkilerinin bulunduğu kavşakta –ki bunların ilk ikisi hükümdarı yüceltmeyi öğrenmişti, üçüncüsü ise hükümdarın tanrı adına hareket ettiğini söylüyordu– Osmanlılar, Müslüman prens imgesini belki de asla ulaşamadığı bir mertebeye çıkardı. Hükümdara yetkiyi veren bizzat Allah'tır. Hanedana ismini veren Osman (1281-1326), şunu söylerken her şeyin farkındaydı: “Tanrı, cihat (kutsal savaş) yoluyla han olma şerefini bana verdi.”¹⁴⁶ Eski vakayinamelerin dediğine göre Osman'ın soyu, çok eski bir asalet taşır ve Nuh'a kadar uzanır.¹⁴⁷ Osmanlılar, sadece peygamberin halifeleri ve Allah'ın vekilleri değil; aynı zamanda tanrının yeryüzündeki gölgesidir. Gölge, kişinin bir sureti ve izdüşümüdür; bu, hatırlanırsa bahsedilen şeyin anlamı daha iyi anlamlandırılır. Hükümdarlar, tüm otoritenin ve meşruiyetin kaynağıdır. Ferman olarak anılan kararları, “kutlu” (hümayun), mukaddestir (şerif). Sadrazam Lütü Paşa'nın kelimeleriyle hükümdarlar, “zamanlarının imamlarıdır”. Her şey, onların dini bir öz taşıdıklarına dair fikri tebaaların gözünde muteber kılmaya yöneliktir.¹⁴⁸

Osmanlılardan sonra ortaya çıkıp erken yok olsa da onlarla çağdaş bir diğer Sünni Müslüman büyük monarşi, Hindistan'daki Babürlülerdir ve Osmanlılardan daha ileri gideceklerdir. Timur'un, dolayısıyla da –kadınların soyundan dolayı olarak– Cengiz Han'ın mahdumu Timurlu prensler olarak Babürlüler, Alan Kova mitini muhafaza etti. Alan Kova, hatırlanacağı üzere ışık ve kurt kılığına bürünmüş ilahi bir tezahür ile mucizevi bi-

146 Beldiceanu, Mantran içinde, *Histoire*, s. 29.

147 Veinstein, Mantran içinde, *op. cit.*, s. 168.

148 A.g.e.

çimde hamile kalan kadındı. Buna karşın iyi Müslümanlar olarak fazlaca pagan çağrışımı olan hayvan müdahalesini unuttular ve yalnızca ışığı anmaya devam ettiler. Işık, dinleri tarafından makbul olmakla kalmayıp zaten dinin hudutları içinde ona belli bir değer atfedilmişti. Böylece açık açık dillendirilmese de tanrı soyundan geldiklerini iddia ederler, çünkü ilahi değilse ışık ne ifade eder ki? Onlara ilham veren, tebaaları mutluluğa ve ruhani muvaffakiyete yönlendirmelerini sağlayan ve yanılmazlık öğretisi geliştirecek cesareti imparator Ekber'e (1555-1605) veren ışıktır.

Buraya kadar meşgul olduğumuz Sünnilik karşısındaki Şiilik, biraz daha farklı bir bakış açısına bürünür. Şiilik için yeryüzündeki tek otorite, topluluğun rehberi olan imamınkidir; imam, mecburen peygamberin nesebinden, onun çok sevdiği kızı Fatıma ile eşi Ali'nin soyundan gelir ve tanrı ile insanlar arasındaki en yetkin aracıdır. İmamet, irsi ilkenin erdemini benimser; fakat Ali ile Fatıma'nın zürriyeti içindeki intihabın, oylamayla mı, ilk doğan imtiyazıyla mı, ilahi tecelliyle mi yapılacağı belirsizdir. İmam, yanılmazdır ve günahsızdır; insanüstü ayrıcalıkları haizdir ve görünmez zuhuruna tanık olabilir. İlahi yardımı elinin altında tutan imam, yüce bir bilince sahiptir ve kararlarında yanılma söz konusu olamadığı gibi nihai bir değeri vardır. Dolayısıyla öğretisi yayılabilecek tek kişi odur.

İmamın varlığı, ihlal edilebildiği için (ga'ip imam teorisi) kralların varlığına engel teşkil etmedi. Her ne kadar imamet, kralların olabileceğini dışlar gibi gözükse de Şii düşüncesinde krallarla beraber biraz daha ileri gidilir. Zira imam, tanrı değildir; fakat kral, tanrı olduğunu iddia edebilir. Tanrının mutlak aşkınlığı konusunda oldukça katı bir duruşa sahip Sünniliğin aksine bazı Şii akımlar, tanrının içkinliğini ve tecessüm teorisini kabul eder. Bu durum, Kahire'deki Fatımi halifesi Hakim Biemrillah'a (996-1021) kendi tanrılığını bir öğreti olarak ilan ettirmesine ve İran'daki Safevi hanedanının kurucusu Şah İsmail'e (1501-1524)

Divan'ında tanrılaşan Ali'nin cevheri olarak kendini övmesine imkan sağlayacaktır. Görgü tanıkları vasıtasıyla biliyoruz ki Ali'ye inananlar, tanrının tecessümü olarak onu taparcasına seviyordu.¹⁴⁹

TOLTEKLER VE AZTEKLER

Görece geç bir dönemde Aztekler, ilkel kavrayışlarını geliştiren çeşitli etkilere maruz kaldı ve bu kavrayışlarda bazı karışıklıklar oluştu. Geleneksel anlatıya göre bir büyücü önderliğinde avcı bir güruh teşkil eden Aztekler, XI. yüzyıldan itibaren Meksika'nın yüksek platosuna akın etti ve burada ülkenin kadim kültürlerini yöneten kurallara tabi olarak ataerkil bir toplum kurdular.¹⁵⁰ 1325'te kurdukları Tenochtitlan'da –prensleri burada gömdükleri ve onlar ölümlerinin ardından tanrıya dönüştükleri için “tanrıların şehri” olarak anılır–¹⁵¹ selefleri olan Tolteklerin özünü benimzediler. İspanyollar tarafından yok edilmeden hemen öncesine kadar Tolteklerden aldıkları mirası her fırsatta dillendirdiler.

M.Ö. I. yüzyıldan itibaren bir devlet oluşturan Toltekler, M.S. V. yüzyılın sonunda Orta Amerika'nın bütünleşmesini gerçekleştirdi. Haleflerini birçok dini özellikleriyle beslediler. Bunlardan en önemlisi, Azteklerde esaslı bir önem arz eden Quetzalcoalt'tır, yani “tüylü yılanıdır”. Görünüşe göre bu Quetzalcoalt, tarihi bir kral ya da reisti ve Toltekler, onu insanlığın yaratıcısı ile ruhbanlığın kurucusu olarak görüyordu. Zaten gelişmiş bir görünüme sahip bu miti Aztekler, daha da zenginleştirdi. Azteklerle göre Quetzalcoalt, mutlak saflığın hükümdarıydı; cinsel edimde en büyük değersizliği görüyordu, fakat tüm insanları etkisi altına alan bu tehlikeli cazibeden kaçamıyordu. Dolayısıyla bu edimi ölümle cezalandırmaya karar verdi. Tahttan el çektilerikten sonra kendini üstüne atacağı kazıklar diktirdi. Bedeni tükenip yok

149 Aubin, *Le Chiisme imamite*, s. 237.

150 Séjourné, *La Pensée*, s. 26.

151 Hultkrantz, Puech içinde, III, s. 823; Séjourné, *op. cit.*, s. 46 ve 58.

oldu ama kalbi göklere yükseldi ve yukarıda Çoban Yıldızı'na, Venüs'e dönüştü.

Mit, kahramanın kökeni hakkında hiçbir şey söylemez ama onun aracılığıyla kralı tanrıya benzetir. İlk bilgi kaynakları, onu tanrıya dönüşmüş insan olarak düşünüyordu ve bazı uzmanlar, bu yorumu hâlâ devam ettirir. Bunların aksine Radin, aslında onun bir tanrı kral olduğunu düşünür.¹⁵² Buna karşın en yaygın görüşe göre Aztekler, ne krallarını hayattayken tanrılaştırır ne kralların tanrısal bir kökenden geldiğine hükmeder. Oysaki son kralın yaşamı, bu görüşün aksi istikametinde ilerler; çünkü ondan “devletin ve güneşin tecessümü”¹⁵³ şeklinde bahsedilir. Güneş tanrı teolojisine göre güneş tanrı senenin bitimiyle birlikte gücünü kaybeder ve ona sunulan insan kanı sayesinde ancak baharda bu gücü geri kazanır. Her yıl tüm dilekleri yerine getirilen, saygıda kusur edilmeyen, kurgusal bir kralın tahta çıkışı ve bu kurgusal kralın kurban edilerek yeni gelenin onun yerini almasıyla bu güneş tanrı teolojisi, bir ritüele çevrilir. Bu korkunç şölenin kralı, hem güneşi hem gerçek hükümdarı tasvir ediyordu ve göğü düzenleyen tanrı ile arzi yöneten prens arasındaki sıkı birliği gösteriyordu.

KARA AFRIKA

Kara Afrika'nın tamamında olmasa da kıtadaki çoğu medeniyette ve Madagaskar'da bir tanrı kralın varlığı, tek bir ağızdan tanınmıştı. Benin'de kral, hiçbir zaman başka bir şekilde düşünülmedi ve ilahi niteliği, bu medeniyetin en dikkat çekici özelliğini gösteren bir önemi barındırır.¹⁵⁴ Ayrıca Frazer, Polinezya ve Siyam'da tanrı kralın varlığına birçok defa zaten işaret etmişti.¹⁵⁵ Kral, tanrıdır; görülebilir tanrıdır; mütemadiyen insanlara kendini göstermek

152 Radin, “The sacral chief”, *Atti*, s. 126.

153 Séjourné, *op. cit.*, s. 45.

154 M. Palau-Marti'nin eserinin başlığında bu görülür. Özellikle bu eserde bkz. s. 133.

155 Frazer, *Rameau*. Bkz. “Dieux humains incarnés” böl., I, s. 235- 263.

isteyen vahdettir. Madagaskar'daki Hovalar, Hıristiyanlığa geçene kadar hükümdarlarını böyle tanımlamaktan asla vazgeçmedi.¹⁵⁶ Aynı yolu izleyen Sakalavalar, kralı “yeryüzündeki tanrı” olarak anar; çünkü onun ataları, dünyanın yaratıcılarıdır.¹⁵⁷ Yukarı Nil'deki Şilluklar, bizi krala tanrısallık doğasını veren şey hakkında bilgilendirebilir. Onlar için monark, tek bir ruh (ilahi ruh) ile can bulur ve bu ruh, nesilden nesile, birinden bir başkasına, doğumdan gelen bir hakla değil de tahta çıkışı sırasında kutlanarak kutsama törenini andıran bir ritüel sayesinde ona geçer.¹⁵⁸ Bundan bir ders çıkarılabilir ama kesinlikle bunun gibi niceleri vardır.

Tanrı kral kavramının Kara Afrika'nın temel yapılarına yabancı olup olmadığı, bu kavramın kıtaya girişinde bir Yakındoğu etkisinin görülüp görülmediği sorulabilirdi.¹⁵⁹ G. Dieterlen, tam tersi bir şekilde Kara Afrika'daki dini kavramların kutsanmış kralın karakterini belirlediğini söyleyerek cevap verdi.¹⁶⁰ Bu yaklaşımı paylaşmaya meyyalız.

156 A.g.e., I, s. 249.

157 A.g.e., I, s. 249.

158 Van Bulck, “La place du roi”, *Atti*, s. 143.

159 Dieterlen, “Le caractère religieux”, *Atti*, s. 147.

160 Frazer, *Rameau*, I, 251.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TANRI İNSAN

Birçok halkın nezdinde insani ve ilahi doğanın birleşimi, en sıkı biçimde kralda gerçekleşir. İnsani doğanın ilahi doğa tarafından baskılanması oldukça nadirdir ve böyle olduğu iddia edildiğinde de şüpheyile yaklaşmak gerekir. XVII. yüzyılın sonuna ait şu Bantu metni, lirizmin doruklarında bir şiirdir: “O, krala dönüşen bir insan değildi artık. O bir kral, yeri tanrılarının arasında, insanlara hükmeder. Yakarışlarımın ulaştığı bir tanrı görürüm ben onda. Üstündedir tüm ülkenin sorumluluğu ve odur tek sorumlu.”¹ Tek bir tanrıyla özdeşleşse de prens, insan kalmaya devam eder.

Öte yandan hükümdarın ilahi hiçbir şeye sahip olmaması da oldukça nadirdir. Ona tamamen insan gözüyle bakıldığında bile Çinlilerin deyişiyle “eşsiz insan” olduğuna inanılabilirdi ve bu haliyle de tanrısallığa –Çin’de soy bağıyla– bağlıydı. En azından maddi ve

1 Bonnefoy, II, s. 390.

manevi dünyanın kesişim noktasında bulunuyordu ve her ikisinden de pay alıyordu. En aşırı uçta ise hem bir insan hem bir tanrıydı.

TEZATLARIN UZLAŞIMI

Gözlemciler, bu çifte doğadan gelen zorlukları, bunun içinde yaşamanın ve bunu anlamanın zorluklarını fark etmemiş değildi. Mısır bahsinde dediğimiz üzere kralda resmedilen imge, “tama-mıyla fikirler düzleminde yer alır”. Kral, bir yandan olduğu gibi bir insandır, sorumlu bir varlıktır ve edebiyatta da gösterildiği üzere zaafı vardır; diğer yandan Horus’tur, “yaşayanların tah-tına kurulmuş monarşik bir tanrıdır”, her zaman iyi durumdadır, Ra’nın oğludur, bir diğer ifadeyle “evreni düzenleyen düşüncenin temsili, gücün temsilidir”².

Montserrat Palau-Marti, Benin’deki tanrı kralın konumunu tutarlı bir şekilde çözümler. Onun çözümlemesinin evrensel bir değeri vardır: “Tercihlerine her ne kadar dikkat etse de kusurlu olan insan ile kusursuz tanrı arasında bir zıtlık vardır, fakat bu zıtlık sadece görünürdedir.”³ Yazar şöyle devam eder: “İnsan, haliyle ölümlüdür; tanrı, haliyle ölümsüzdür. Kral, her ikisidir; çünkü tektir. Çift yönlülüğü, onun birliğini ifade etme biçiminden başka bir şey değildir. Birdir çünkü iki terimi hakkıyla temsil eder ve bu terimlerin düzen içinde birlikteliğini sağlar. Karşıtlıkların ötesine geçer. Daha açık ifadeyle kendinde tezatları birleştirir. Evet ve hayırdır, sağ ve soldur.”⁴ Girard, kralın hem meşru bir oğul hem bir yabancı, hem yasa hem yasa karşıtı olabileceği yorumunu yaparken aynı istikamette ilerler. Daha önce kullandığımız Japon deyişine başvuracak olursak hükümdar, hem düzeni hem düzensizliği içinde barındırır. Fakat Girard, kralın tesis ettiği ve bağlayıcı kıldığı tüm kuralların üstünde ve ötesinde olduğunu

2 Derchain, “Religion égyptienne”, Puech içinde, I, s. 105-106.

3 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 48.

4 A.g.e., s. 222-223.

söyleyerek yanılığa düşer.⁵ Kral, bir ve çok olduğu içindir ki krallık, bir ve bölünebilirdir.

Tümüyle dini geleneksel toplumlarda, bununla modern zamanlar öncesindeki toplumları kastediyorum, safi insan bir kral, sadece insani eylemlerde bulunabilirdi ve kutsala dokunmak, ona yasak edilirdi. Zira o, hem insan hem tanrıydı; bir yandan ayinin başı olmak, öldürmek, adalet sağlamak, derman olmak, kurtarmak gibi ilahi eylemlerde bulunabilirken diğer yandan insani irade ile ilahi iradeyi anlık olarak çevirmek, tanrının inayeti ve halkın rızasıyla hüküm sürebilirdi.

SEMAVİ VEKALET

Üzeri örtülen bir şey varsa o da şudur: Tanrının inayetiyle kral olan, bu inayet ancak halkın rızasıyla örtüşüyorsa kral olabilir. Çin düşüncesi, bunu hususi bir titizlikle ifade eder. Semavi vekalet öğretisi (*T'ien ming*), M.Ö. I. yüzyıl sırasında okumuşlar tarafından mükemmelleştirilmesine rağmen kesinlikle en eski ifadelerden biridir. Çinlilerin kalıplaşmış bir biçimde “üç ulu ve beş imparator” zamanları dediği en eski zamanlara doğru gidildiğinde insan, mükemmeldi ve insan ile doğa arasında bir ahenk hüküm sürüyordu. Göğün oğlu monark, erdemi (*tö*) sayesinde babasının rızasına sahipti ve toprak, akla hayale sığmayacak harikulade şeyler, hayvanlar, bitkiler türetiyordu.⁶ Buna karşın asırlar peşisıra geçerken krallar aldanmaya, semavi dileklere yanıt verememeye başladı. Evrene belirli bir düzensizlik hakim oldu. Gök, bundan memnuniyetsiz; arz ise mustarıptı. Kraliyet hataları ağırlaştıkça ve karışıklık önemli hale geldikçe hükümdarlar tanrının rızasını kaybetti. Dolayısıyla tanrı, eski ahengi yeniden tesis etmek için oğullarından bir başkasını seçti ve ona vekalet verdi. O andan sonra bu vekalet, tahta oturanların tamamı için mecburi oldu.

5 Girard, *La Violence*, s. 350.

6 Bonnefoy, II, s. 371.

Her şey gibi bu vekalet de eskimeye müsaitti. Prensten prense bunun gitgide önem kaybettiği görülüyordu ve er ya da geç süresi doluyordu. Veyahut bir başka ifade kullanmak gerekirse gök, vekaleti bir başkasına vermek için geri alıyordu. Toplumsal kökeni ne olursa olsun bu kimse, iyi düzeni ve insaniyeti tesis etmeye yetkindi ve bunun için gerekli erdemi elinde tutuyordu. “Göğün vekaleti ebedi değildir” der Meng-tseu.⁷ “Alınmak için verilir.”⁸ Vekaletin yıprandığını gösteren belirtiler vardı: tanrının memnuniyetsizliği. En başta her şey, refah saçıyor; peşinden başarıyı, zaferi, mutluluğu sürüklüyor; daha sonra sefalete, başarısızlığa, bozguna, bedbahtlığa dönüşüyordu.⁹ Hüküm sürmek için semavi vekaleti elde tutmak gerekiyordu. Her yeni hanedanlıkta, her hükümdarlık değişiminde bu vekalet talep ediliyordu veya yenilenmesi isteniyordu. Bu olmadan gayrimeşru kalınıyordu. Tanrının oğlu, vekaleti aldığı anda ilahi babasına bunun için teşekkür ediyordu ve tanrının hakimiyeti altında olduğunu tasdik ediyordu. Bu amaçla kutsal bir dağın eteğinde ve zirvesinde çift kurban sunuyordu. Bu amaçla kullanıldığını bildiğimiz tek dağ, Tai Dağı’dır.¹⁰ Esasında bu kurban etme, çok nadiren gerçekleşiyordu. Vakayinameler, kurban etmenin çok kadim olduğunu söylese de ilk defa Han hanedanlığından İmparator Wu tarafından M.Ö. 110 yılında gerçekleştirildi ve daha sonraki örneklerine ise sadece M.S. 56, 565, 726 ile 1008 yıllarında rastlanır. Her halükarda bu, ölümsüz bir hatıra bıraktı ve Çinliler için medeniyetlerinin en yüce anını belirledi.¹¹ 726’daki bir metinde şöyle geçer: “En kadim zamanlardan beri hüküm süren kimseler, göğe ve arza seslenmek için bu yere geldi. [...] Biz tebaaları da ona

7 Meng-tseu, II, 1, 6; Pauthier, s. 334.

8 Konfüçyüs, Ta Hio, X, 5; Pauthier, s. 20.

9 Dunstheimer, “Religion officielle”, Puech içinde, III, s. 383.

10 Schipper, S.O., *Pèlerinages*, s. 311.

11 A.g.e.

[krala] bin yıllar sürecektir bir yaşam diliyoruz. [...] Ne mesut bir an! [...] Gök ve arz, birbirleriyle ahenk içinde deviniyor.”¹²

Ahenk ve mesut an: Minnet duyulan kurban değildir, semavi vekalettir. Gök, arz ve kral arasında hüküm süren müspet anlaşma, bu vekaletle bağlıdır. Bu sayede insani meselelerde ve doğada iyi bir düzene ulaşılır. Dolayısıyla minnet bunadır. Bu vekaletle kraliyet erdemi (*tö*) tanınır veya takdis edilir. Bu erdem, *yenin* (*jen*) –insani iyilik, diğerkamalık– ve *yin* –adalet ve hakkaniyet– muhkem hakimiyeti altında bulunur ve katı bir şekilde belirlenmiş dini zorunluluklar barındırır: imparator atalar kültü, mevsimlik kültler. Kraliyet erdemi, krala gök ile arz arasında icra ettiği aracı rolünü yüklenmesi için bir kabiliyet verir ve bu erdem kraldan halkın üzerine yansır. Bu yansımanın sebebi, krala içkin değildir; kral, ritüelleşmiş ahlakın kutsal ilkelerine göre hüküm sürdüğü için böyle bir vakıa mevcuttur. Böylece sıcaklık ve yağmur vaktinde geldiği için halk, ne memnuniyetsizdir ne isyana meyyaldir. Kral, bedbahtlıkla kulluk vazifelerini hakkıyla yerine getirmediği, *yen* ve *yi*yi, dolayısıyla erdemi kaybettiği takdirde artık gök ile ahengi yakalayamaz ve gök, vekaletini geri çeker. Doğanın düzeni bozulur; sıcaklık ve yağış, vakitsizlik arz eder; ümitsiz halk, itaat etmeyi reddeder ve ayaklanır. Göğün vekaleti, “krala hakkaniyet ve insani iyilik için verilen bir ihsandan”¹³ başka bir şey değildir.

Görülüyor ki her şey birbiriyle ilişkili. Ne kadar erdem, o kadar vekalet. Vekalet yoksa insanlarda ve doğada düzensizlik, isyan var. *Yen* ve *yi* olmadan, erdemsiz bir prence gök kadar arz ve halk da tahammül etmez ve ilk isyan eden de bunlar olur. Gök, onların dileklerine sadece kulak verir.

Efsanevi hükümdarlar Yao ve halefi Shun’un hikayesine dönen Meng-tseu, talebesi Weng-tchang ile arasında geçen sohbeti aktarır:

12 A.g.e., s. 314-315.

13 Dunstheimer, “Religion officielle”, Puech içinde, III, s. 382-383.

“Weng-tchang — Yao’nun Shun’a imparatorluğu verdiği doğru mu?”

“Meng-tseu — Asla! Göğün oğlu kimseye imparatorluğu veremez.”

“Weng-tchang — Ona kim verdi ki?”

“Meng-tseu — Gök verdi. [...] Göğün oğlu, bir insanı göğe sadece tavsiye edebilir. Göğe imparatorluğu ona vermesi için buyuramaz. Evvelce Yao, Shun’u göğe tavsiye etti ve gök onu kabul etti. İzzetli halka onu gösterdi ve halk kabul etti.”

“Weng-tchang — Bununla neyi kastediyorsun?”

“Meng-tseu — Gök ona kurban törenlerini yönetmesini buyurdu ve yüz ruhu, memnuniyetle kendini feda etti. Bu göğün tasdiki. Ona amme meselelerini yönetmesini emretti ve imparatorluktaki tüm aileler, teskin ve tatmin oldu. Bu da halkın tasdiki. Gök, ona imparatorluğu verdi ve halk da ona imparatorluğu verdi.”¹⁴

Daha açık anlatılamazdı. Buna rağmen Meng-tseu, *Shu jing*’den alıntı yaparak bu meseleye geri döner: “Gök görür ama halkın gözüyle görür. Gök iştir ama halkın kulaklarıyla iştir.” Meşhur bir aforizma şöyle der: “Halkın sevgisini kazan, imparatorluğu kazanacaksın. Halkın sevgisini kaybet, imparatorluğu kaybedeceksin.”¹⁵ Konfüçyüsçülük, bu öğretiyi benimsedi. Öte yandan herkes tarafından da kabul edildi. Bu öğretiyi, her daim Çin düşüncesinin değişmez arka planını teşkil etti. Mütevazıların gönüllerini ve zihnini derinden etkiledi.

MEŞRU DEVRİM

Bu vekaletin tüm sonuçlarını kabul etmek gerekir. İsyân hakkı açıkça bildirilir, tanınır ve göreneklerde yer alır. Dunstheimer, Çin’i dünyada devrimin meşru görüldüğü ve kamu hukukunda yer aldığı tek ülke olarak görür.¹⁶ Aslında buna başka ülkelerde de rastlayacağız ama bunların hükümleri, aşırıya kaçmayacak, ileri

14 Meng-tseu, III, 5; Pauthier, s. 373.

15 Chou king, III, 5; Pauthier, s. 273.

16 Dunstheimer, “Religion officielle”, Puech içinde, III, s. 384.

gitmeyecek, ayaklanmanın meşruiyetini tanımının yaratacağı bir tehlike olarak istikrarsızlıktan belki de daha iyi korunacak, eylemsel bir düzeyden ziyade fikir düzeyinde kalacaktır.

Feodal bir kral tarafından sorulan bir tebaanın prensini öldürmesine müsaade olup olmadığına dair Çin'deki çok eski bir soruya Meng-tseu cevap verir: “Yeni ihlal eden kişi vicdansızdır. Bir vicdansız (isterse kral olsun), basit bir parçadır.” Bir nazır, son Shang hükümdarına şöyle der: “Hazretleri, sefih ve acımasızlar. İdareleriyle kendilerinin sonunu hazırlıyorlar. Bu sebeple gök sizi bir kenara atacak. Göğün size bahsettiği doğayı görmezden geliyorsunuz. Emredilen yasaları izlemekten vazgeçtiniz.” Hiçbir şey duymak istemeyen bu kralı ateşe atıldılar.¹⁷ M.Ö. 1028'de Shang kralı, Zhouların dükü tarafından malum edildi ve aynı isimde yeni bir hanedan kuruldu (1028-256). *Shujing*'de kayıt altına alınmış bir bildiride Zhouların dükü, menfur ve yozlaşmış tahakküme son vermek için tanrıdan aldığı buyruğa işaret ederek isyanını meşrulaştırır. Eliade, semavi vekalet öğretisinin ilk ifadesini burada görür.¹⁸

Çin ve Altay dünyalarının birbirleri üzerinde uyguladığı karşılıklı etkiler, semavi vekalet kuramının esaslarının bozkır göçebelerinde görüleceğine işaret eder. Elbette hiçbir kuramcı çıkıp bunu asla dillendirmede ama sayısız beyanattan bu kuram doğdu: “Gök, artık onu sevmiyordu”, şöyle yaparsak “gök bizi artık sevmeyecek”, halkı felaketlere sürükleyen “kötü ve bilgelikten yoksun kağana” dair çağrışımlar.¹⁹

Çin etkisinin hissedilmediği ülkelerde de benzer bir durum vardır. İktidar meşruiyeti ve isyan hakkı sorunlarına ilişkin olarak Hint düşüncesi de Çin düşüncesinden farklı bir görüntü çizmez. Yükümlü oldukları görevleri yerine getirmediklerinde kralları

17 Vandier-Nicolas, S.O., *Jugement*, s. 233.

18 Eliade, II, s. 15.

19 Roux, *Religion*, s. 119-120.

devirmek gerektiğini gelenek kabul eder. Kimi hukukçular, kötü prenslerin yönetimindeki tebaaların öncelikli olarak ikna veya zor yoluyla onu düzeltmeye çalıştıkları takdirde ayaklanmalarını meşru görür.²⁰ “Kötü birinin mahvı, herkesin hayrınaysa meşrudur.”²¹

İbranilerde halkın monarka gösterdiği rızanın nasıl Yahveh’in rızasına dönüştünü ve Saul’un işlediği hatalar karşısında Yahveh’in onu meshetmekten nasıl pişmanlık duyduğunu görmüştük. İlahi karar, herhangi bir karışıklığa yer bırakmaz: “Sen Rabb’in buyruğunu reddettin, Rab de İsrail kralı olmanı reddetti.”²²

İslam dünyasında egemenliğin Allah’a ait olduğu bilinir ama müslüman topluluğun, ümmetin ortak iradesi, ilahi rızayı temsil eder.²³ Peygamberin zamanından beri gelenek, ülkenin en mahçup insanı tarafından bile hükümdarın mahkeme önüne çıkarılabilmesini her zaman istedi.²⁴

Roma’da kral, gerçekten Jüpiter tarafından seçilmemişti ama onun tarafından beğenilecek niteliklerde olması aranmıştı. Bu da demektir ki Olympos’un efendisine bir aday sunuluyordu. *Rex* sözcüğü, monarkın “hüküm sürmediğini”* ama “hak olanı gösterdiğini”*; halk tarafından azledilmek, sürülmek, veya öldürülmek pahasına kurallar çerçevesinde “hak”* olan neyse onu yaptığını ve söylediğini gösterir.

Devam etmek gerekir mi? Kral halkın tezahürü ise Çinlilerin söylediklerinden başka nasıl olabilirdi ki? Borneo’daki Dayaklar,

* Yazarın işaretli yerlerde sırasıyla kullandığı kelimeler, *régnier*, *diriger* ve *droit*’dır. Yazar, ikinci ile üçüncü arasında bağ kurmak istediği için belli sözcük öbekleri seçmiştir. Yazarın buradaki temel amacı, Fransızcada da mevcut olan bir kelimenin (*roi*, *régnier*), Latincedeki anlamının aslında Fransızcadaki başka bir kelimeye tekabül ettiğini göstermektir. (ç.n.)

20 Naudou, “L’*autorité royale*”, *J.A.*, 1963, s. 266.

21 A.g.e., s. 227.

22 1. Samuel, XV, 23.

23 Hamidullah, *Le Prophète*, II, s. 555.

24 A.g.e., s. 559.

ilk insanın yaşam ağacından çıkmış çocukları tüm tanrısallığın aziz halkıdır ve aziz halk tüm tanrısallığın kendisidir derken tam da bunu hatırlatır.²⁵

KRALİYET RUHBANLIĞI

Monarşi, kutsalda bir kaynak bulduğu için tanımını gereği dini- dir. Din olmadan gerçek bir monarşi mümkün değildir. Biri, diğerinden ayrılmaz. Erdeşir'in vasiyeti, Sasani hükümdarının haleflerine hitap ettiği bir nutuktur: "Biliniz ki kraliyet ve din, biri diğerinden ayrı var olamayan ikizlerdir çünkü din, kraliyetin temeli; kraliyet, dinin muhafızıdır. Kraliyetin temel için katiyen dine ihtiyacı olması gibi dinin de katiyen muhafıza ihtiyacı vardır. Zira muhafızı olmayan, yok olur; temeli olmayan, yıkılır. [...] Biliniz ki dinin gizli reisi, krallığın resmi efendisidir."²⁶ Hristiyanlık döneminden önce Hindistan'da Mitra ve Varuna, egemenliğin en yüksek ifadeleri olarak el üstünde tutulur ve ruhb- banlık ile imparatorluğun tamamlayıcı iki veçhesini temsil eder.²⁷ Siyasete ve ruhbaniyete dair görevler, ayrı iki şahsiyette vücut bulur: Brahman ve kral. *Mahabharata*'nın gösterdiği üzere kral, mükemmel olduğunda kendini tamamen Brahmana adamıştır.

İktidarın tatbiki, başlı başına ayin niteliğindedir. Kraliyetin tüm eylemi, ritüel mahiyetini alır; çünkü kral, "hayali ile gerçeğin temas noktasında"²⁸ bulunur. Ortaçağ Japon toplumunda kral ve rahip, dini ve siyasi alanı soyut ve soyutun somuttaki tezahürü olarak aralarında paylaşır. Yönetmek için toprak sahiplerinin yardımı gerekir. Hal böyleyken rahip ve yamakları, yerel reisleri harekete geçirecek iktidara sahiptir.²⁹ Kral, "sadece ayin yaparak ve kurban ederek değil", aynı zamanda hüküm sürerek ruhbanelik

25 Stöhr ve Zoetmulder, *Les Religions*, s. 39.

26 Chaumont, "Où les rois", *J.A.*, 1964, s. 71.

27 Varenne, "Religion védique", Puech içinde, I, s. 594.

28 Bonnefoy, II, s. 329.

29 Mauclair, "L'être, l'illusion", *J.A.*, 1991, s. 333.

görevlerini yerine getirir; çünkü insan ile tanrı arasındaki çifte bağ vasıtasıyla “aracı görevi üstlenir”³⁰. Ruhani tenevvürün insanlıkta kral üzerinden yayılması, karşılığında tanrıların dünyasına ulaşmak için yine kral üzerinden insani eylemler ve düşüncelerin tecellisine vesile olur. Granet’ye göre Çin’deki üç unsur olarak dillendirilen gök, arz ve insanlar, yalnızca kutsal anlarda ve hükümdarda temsil edilen eşsiz insanın erdemi sayesinde iletişime geçerler.³¹ Allah’la müminler arasında tüm araçların reddedildiği, ruhban sınıfının olmadığı İslamiyet gibi bir dinde bile Şiilik, – kral olarak düşünülen– Ali’den ve ondan sonra, onun vasıtasıyla halefleri imamlardan bir aracı yaratır. Geleneksel anlatıya göre peygamber ona şöyle diyecekti: “Sen ve senin çocukların insanlık için aracılarsınız, çünkü sizin dahliniz olmadan insanlığın tanrıyla bilmesi kabil değil.”³²

Atina’da monarşinin ilgasından sonra kurbanların kralı tayin edilmişti, çünkü Frazer’ın belirttiği üzere bundan daha evvel kurban törenleri, kraliyet ayrıcalığıydı. Bu da gösteriyor ki Yunan şehirlerini rahip krallar yönetiyordu.³³

Hititlerdeki gibi Mezopotamya’da da kral, tanrının huzurunda halkı temsil eder³⁴ ve Mısır’da bu temsil, “tanrıların dünyasında” gerçekleşir. Çünkü Mısır’da kral, ölümüyle en nihayetinde oraya ulaşır.³⁵ Cermenlerde “kral, halkla tanrı arasında karizmatik bir vasıta”dır³⁶. Kralın siyasi gücünü kaybettiği ve toplumun cumhuriyeti yeğlediği Yunanistan’da bile kral, Olymposlular ile insanlar arasında bir vasıta’dır.³⁷

30 Bleeker, “La fonction sacerdotale”, *Atti*, s. 73.

31 Granet, *La Féodalité chinoise*, s. 93, 112, 116.

32 Robson, *Médiation en islam*.

33 Frazer, *Rameau*, I, 38.

34 Eliade, I, s. 88 ve 155.

35 Derchain, “La religion égyptienne”, Puech içinde, I, s. 126.

36 Eliade, III, s. 98-99.

37 Bleeker, “La fonction sacerdotale”, *Atti*, s. 75.

Birçok yerde kral, zorunlu olarak ihtişamlı ayinlerde bulunur ve bunları yönetir. Azteklerde bazı törenleri şahsen gerçekleştirir. İnkalarda dini hiyerarşinin başında bulunur çünkü kutsamanın başındaki kişi odur.³⁸ Ahameniş ikonografisi, dini tek bir konu bilir: kralın Ahura Mazda'nın büstü altında ateşgahın önünde kurban adaması.³⁹ Hititlerde kral ve kraliçe, zorunlu olarak senenin en önemli bayramını kutlar ve monarkın ayin zorunlulukları, çoğu zaman siyasi yükümlülüklerinden daha ağırdır. Dualarında dini vazifelerini icra etmekteki eksikliklerini dile getirir.⁴⁰ Mısır'da ayin fikri, firavundan ayrı düşünülemez. Tek takdis edici firavundur ve dizi vazifelerini yerine getiren herkes, kendiliğinden onun temsilcisidir.⁴¹ İhtişamlı biçimde her tapınakta görevini icra ederken tasvir edilir, çünkü her mabette kutsal töreni yönetmesi gerekir.⁴² Firavun, adaklar getirir ve kurban eder; envai çeşit dini vazifeyi icra eder ve tanrının karşısında etkin tek şahsiyettir. İkonografi varlığı, fiziksel varlığının yerini alır; çünkü firavun, doğal olarak aynı anda her yerde olamayacağı için takdis, her tapınağın reisi tarafından gerçekleşir.⁴³ En nihayetinde ona muhtaç kalınmaz ve tek yapılması gereken, onu temsil edecek bir ayin "patlatmaktır". Tapınak, "kralı gerçekliğin üstüne yücelten bir imgeyi" besler.⁴⁴ Firavun, evladı olduğu tanrının varlığını sürdürebilmesi için bir oğulun vazifelerini yerine getirir sadece.⁴⁵

Çin'de belki de her aile reisi, atalar kültünü yerine getirdiği ve imparator, göğün oğlu olduğu için sadece imparator göğe veya göğün efendisine kurban sunulan kutsal töreni yönetebilir. Bunu

38 Lehmann, *Civilisation*, s. 102.

39 Ghirshman, *Perse*, s. 261.

40 Vieyra, "Religions d'Anatolie", Puech içinde, I, s. 271.

41 Derchain, Puech içinde, I, s. 105.

42 Van de Walle, Grimal içinde, I, s. 29.

43 Eliade, *Aspects du mythe*, s. 55.

44 Derchain, Puech içinde, I, s. 104.

45 Van de Walle, Grimal içinde, I, s. 29.

onun yerine yapmaya girişen herkes ayaklanmış konuma düşer, çünkü imparatorluk görevini ifa etme hakkı üzerinde hak iddia etmiş olur.⁴⁶ Sonuncusu 1911’de Pekin’de (fakat Bao Dai bunu 1943’e kadar Tonkin’de sürdürdü) binlerce yıldır gerçekleştirilen bu ulu ve gösterişli tören, –belirli istisnalar dışında– yalnızca başkentte, kentin güneyindeki göğün tapınağı adını verdiğimiz yükseltilmiş yuvarlak bir tümsekte yerine getirilir. İmparator, mabedin yakınındaki “perhiz evinde” çekildiği inzivada altı günlük katı bir perhizle kendini törene hazırlar; ardından hanedanın atalarına adamadan önce bir boğayı öldürür. Bu eşzamanlılık, altını çizdiğimiz gök kültü ile atalar kültü arasındaki ilişkiyi tasdik eder.⁴⁷ Arza kurban sunması gereken, kış dinginliğinden sonra toprağı kutsiyetten arındırması gereken ve tanrıları tayin etmesi gereken yine hükümdardır.⁴⁸

İlkeller başta olmak üzere birçok uygarlıkta din fenomenologlarının büyük bir kısmı için kralı rahipten ayırdetmek çok zordur.⁴⁹ Bu ikisinin görevleri, çoğu zaman tek bir kişide birleşir.⁵⁰ Ruhban sınıfından yoksun görünen toplumlar çok sayıdadır. Rahibin olmadığı tek modern din olan Sünni İslamiyet buna bir örnektir. Külte ilişkin her türlü takdis yetkisi, Minos ve Aka krallarına verilmiş gibidir. Pilos kralı, *basileus* unvanı taşımaz; *wanax* unvanı taşır. Bu terim, bir tanrıyı ifade eder ama insanlara uyarlanmış ve ululama fikrini barındırır. Bu da Helenistik dönemi çalışanların, *wanax* ve mevkidaşlarının kral ve büyük rahibin görevlerini bir araya topladığı sonucunu çıkarmasına neden olur. Bu görevler, daha sonra birbirinden ayrılmıştır ve iki farklı kol tarafından icra edilmiştir: kraliyet ve ruhbanlık. Aynı

46 Ellegiers, *La Notion de salut*, s. 212.

47 Kaltenmark, Puech içinde, I, s. 247.

48 Dunstheimer, Puech içinde, III, s. 405.

49 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 209.

50 Dhavamony, *Phenomenology*, s. 222.

evrim, Japonya'da da ortaya çıkmıştı. Boylar devrinde reisler, soyunu devam ettirdiği boy tanrılarına şükranlarını sunardı. Üstelik ruhban ve soylular sınıfı ayrışmadan önce hem prensi hem rahibi tasvir ediyorlardı.⁵¹ Tibet'te aynı şeyler yaşanmıştı. Egemen Bon dininin –1351'de Moğollar tarafından kabul edilmiştir– yükselişe geçtiği zamanda biri ruhani iktidar, diğeri dünyevi iktidar istikametinde ilerleyecek yol ayrımıyla karşılaşılır. İskitlerde, Slavlarda ve Cermenlerde tanrılaşma dışında kalan (dini bir edim ifade eder mi?) dini edimler, bir otoriteyi elinde tutan herkes, yani sadece aile babası ve kral tarafından gerçekleştirilmiş gibidir.⁵²

Rahibin ve kralın saygın konumları, çoğunlukla istikrarlı değildi ve bir evrime tâbiydi. Buraya kadar bir şekilde monarşinin kontrol altında tutmak istediği ve monarşiden neşet eden ruhban sınıfın teşekkülünü gördük. O halde rahip, kralın basit bir tezahürü ve onun temsilcisidir. Polinezya'da mümtaz bir şef, rahip kral değildi ama görevleri ve itibarı, ona rahipler üzerinde otoriteye sahip olma hakkı veriyordu.⁵³ İnkalarda en seçkin dini ulular ve büyük tapınakların takdis yetkilileri, imparatorluk ailesinden geliyordu.⁵⁴

Başka toplumlar ise bizi monarşinin ruhbanlıktan geldiğini düşünmeye itebilir. İran'daki Ahamenişler, hükümdarın dini hiyerarşideki yeri hakkında bize çok şey söylemez ama Erdeşir'in vasiyeti, bu konuya biraz açıklık getirir. En azından teoride Sasani kralı, dogmaya ilişkin belirli bir otoriteye sahipti ama atalarının, İstahr rahiplerinin, din konusunda elinde tuttuğu tüm hakları yavaş yavaş bıraktı. Hanedanın kurucusu Sasan (M.S. II. yüzyılın sonu), aslında Anahita'nın rahibiydi. Kültün mirasçı reisi ve Sasan'ın oğlu Babek ise daha büyük bir şöhrete ve itibara kavuştu.

51 Vian, "Crète", Puech içinde, I, s. 484.

52 Dumézil, *Romans*, s. 197.

53 Burridge, "Religions d'Océanie", Puech içinde, III, s. 703.

54 Hultkrantz, Puech içinde, III, s. 810.

Bu sayede elinde sadece dünyevi iktidarı bulunduran monarklar, o ve takipçileri sayesinde fetihleri için gerekli desteği bulabilmişti. Münecimler, bu devirde toplumun kıyısında köşesinde kalmıştı* ve ruhani görevler, “Partların düzeninde ayrıcalıklı bir zümre teşkil eden soyluların kapısını çalıyordu”. Diğer yandan “ibadetin fiziksel işlemleri mütevazı kullara düşüyordu”⁵⁵.

KRAL İLE RAHİBİN REKABETİ

Dini ve dünyevi iktidarların ayrışması, özellikle en başta aynı elde toplandıkları durumda bir çatışma tehdidi içeriyordu. Krallar ve rahipler, ruhban görevlerini tatbik eder. Meşru olarak krallar ve rahipler, tanrıyla ayrıcalıklı bir ilişkiye sahip olduklarını ve aynı şekilde halka kulak verdiklerini iddia edebilirler. Eğer biri diğerine konum olarak boyun eğmezse er ya da geç bir çatışma kaçınılmazdır ve eğer biri, tâbiyet konumundaysa diğerine karşı isyan etme tehlikesi taşır. Daha önce alıntıladığımız Erdeşir’in vasiyeti, şaşırtıcı bir basiret gösterir: “Biliniz ki kralliyetin resmi reisi ile dinin gizli reisi asla bir arada yaşayamaz. Dinin gizli reisinin, krallığın reisini elinde tuttuğu iktidardan mahrum bırakmak istemediği tek bir gün yoktur.”⁵⁶

İsrail, kral ve ruhbanın karışık ilişkilerine ve bu ilişkilerdeki çalkantılara dair mükemmel bir örnek sunar. Samuel, halkın arzularına cevap vermek için ve tanrı adına Saul’u (t. 1030-1010) meshettiğinde ona sadece askeri iktidar vermek ister ve fazlasını istediğinde ona karşı çıkar. Fakat Davut ve Süleyman ile monarşinin nüfuzu artar. Davut’un mutlak iktidara duyduğu özlem apaçıktır ve Kenan krallarınınkinden biraz farklıdır. Süleyman’ın hükümünün başında ulu taşın bulunduğu “büyük ulu yer”⁵⁷ Gab-

* Buna karşın İsa’nın zamanında münecimler, en azından yabancılar tarafından krallara benzetilirdi (bkz. beşiğin başına toplanan “münecim krallar”).

55 Chaumont, “Papak”, *J.A.*, 1959, s. 175.

56 Chaumont, “Où les rois”, *J.A.*, 1964, s. 70.

57 2. Samuel, XX, 8.

ron, kraliyet kültürünün alanıdır ve tapınağın inşasına kadar böyle kalacaktır.⁵⁸ Kral, ruhbanlıkla temas halindedir; rahibin tören kıyafetini taşır; halkı kutsar;⁵⁹ kurban adar ve aracı olarak ortaya çıkar. Ahit sandığı önünde dini bir dans sergiler.⁶⁰ O halde ruhban denebilir mi? Kuşkusuz ama Fraine'in gösterdiği üzere onu her ne olursa olsun başrahibe benzetmek hata olur.⁶¹ Yehuda devrinde bile katı bir şekilde tesis edilmiş ruhban sınıfıyla çevrili kral, her şeyden önce milletin reisi vasfını taşır.⁶²

Fakat çatışma patlak verir. Başrahip, taht ile arasına mesafe koyar ve sonra onun üzerinde tahakküm kurar. Monark kabirlerinin yeri sorunu, kopuşa neden olur veya çok ses getirir. Kraliyetin ilk zamanlarında hükümdarlar, tapınağın yakınına gömülürdü⁶³ ve kimse buna bir şey demezdi. Kıyamet de buradan kopar: “[Kral-lar] kapı eşiklerini kapı eşiğimin, sövelerini sövelerimin bitişiğine yerleştirdiler. İğrenç uygulamalarıyla kutsal adımı kirlettiler. Bu yüzden öfkemle onları yok ettim.”⁶⁴

Bilgilerin eksik olduğunu söylediğimiz İran'a dönelim. Ahameniş hanedanı ve ruhban sınıfının ilişkisine dair neredeyse hiçbir şey bilmesek de Sasanilerin, atalarının ruhbanlık görevlerinden devraldıkları ruhani iktidarı muhafaza etme kaygısını taşıdıklarını görüyoruz. Erdeşir ve halefleri, aristokrasinin ve mutlakiyetçiliğin zafer devrinde Zerdüştlüğü devlet dini yaptılar. Öte yandan ruhbanların toplumsal yükselişinin ve dini yapı içinde hiyerarşik bir teşekkülün önüne geçmiş gibi görünürler. I. Şapur'un (241-272) üç dildeki kitabesinde maiyetindeki yetmiş kişiyi sıralar ve içlerinden sadece bir tanesi rahiptir. Bu durum da hükümdarın aynı zamanda

58 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 213.

59 2. Samuel, XIV, 18-19.

60 2. Samuel, VI. Kraliyet dansı için bkz. S. O, *Danses*, s. 162 v.d..

61 Fraine, *Aspects religieux*, s. 327.

62 Renaud, “Pouvoir royal”, s. 85.

63 Vieyra, S.O., *Pèlerinages*, s. 83.

64 Hezekiel, XLIII, 8.

dini yapının reisi olduğu yönündeki tahminlere imkan verir. II. Şapur'un hükmünde büyücüler sınıfı kraliyetin ihsanını kazandı. Bu sınıf, önemli bir rol oynayıp kendine yer edindi ve eski soylular kadar ehemmiyete sahip ayrıcalıklı bir yapı oluşturdu. Bu yapı, evvelce veya daha erken bir dönemde ulu bir reis, *mopatam mobad*,⁶⁵ tarafından yönetildi ve kralların kralına eş tutuldu.

Din adamlarının siyasi iktidara el atma girişimleri çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanır. Akhenaton (M.Ö. 1372-1354) zamanında Amon ruhbanlarının girişi kısa sürer. Roma fetihleri arefesinde Kelt dünyasında kraliyetler çökerken ve yıkılırken druidlerin girişi uzun süreli bir başarı elde etmez. Öte yandan Dion Chrysostom'a kulak verirse anlattıkları yabana atılır cinsten değildi: "Druidlerin hükmünde kralların ne eylemesine ne karar vermesine müsaade vardı. Onlara sadece emirler geliyordu. Krallar, yalnızca druidlerin hizmetkarları ve onların iradesinin nazırlarıydı."⁶⁶ Monarşinin halk ile ruhban sınıfı arasında aracı rolünü üstlendiği ve sürdürdüğü bu dünyada "kimse kraldan önce konuşamazdı ama kral da druidlerden önce ağzını açmazdı. Bu kuralı çiğneyenin vay haline. Ölüm kapısındadır." Druidler, kraliyete meyletmeye cüret etmeden tahta dair her şeyi denetim altında tutuyordu. Tahta aday olanları belirliyor, onların intihabına ve hükümlerine müdahale ediyordular. Hükümdarlar kötü gözük-tüğünde veya iktidarda yıprandığında ölümlerini hazırlıyorlardı.⁶⁷

XVI. yüzyılın ortasında Dalay Lama'nın yükselişiyle birlikte Tibet'teki din adamlarının açık zaferi, dünyevi ve ruhani iktidarı teokratik bir rejimde kaynaştırmaktır. Zira bu zafer çifte anlamla donanır: "eski kraliyet iktidarının eksiksizce yeniden inşası ve bodhisattva Avalokitesvara'nın daimi yeniden tecessümü."⁶⁸

65 Chaumont, "Recherches", J.A., 1961, s. 309 ve 319.

66 Dion Chrysostom, *Oratio*, s. 49.

67 Le Roux, "Religion des Celtes", Puech içinde, I, s. 808.

68 Kvaeme, "Croyances populaires", Akoun içinde, s. 165.

Modus vivendi her halükarda en iyi çözümdü. Bir yandan her şeyi yapamayan, dini iktidarların tümünden yararlanamayan kralın rahiplere ihtiyacı vardı; diğer yandan sadece fiziksel muhafazaları için değil, aynı zamanda müesses dinin korunması için rahiplerin krallara ihtiyacı vardı. Fakat bu, çatışmaların önüne geçmiyordu.

Hint düşüncesi bir bütün olarak her zaman şiddete karşı oldu. Şiddet, gözlerinin önüne kralı ve savaşçı kastı (*kshatri*) getiriyordu. Bu yüzden gerek bunların feshini gerek Brahmanlar tarafından katı denetimini hayal ediyordu. XVIII. yüzyıldaki gözlemciler, Brahmanların rajalar üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğunu söyledi ve güven duyulan tüm mevkileri tutan rahiplerin iktidarını gizlemek konusunda prenslerin iktidarının yetersiz kaldığını dillendirdiler. Öte yandan Brahmanların hususi imtiyazların tadını çıkardığını ve ahlaki niyet çıkarımda bulunduğunu biliyoruz. En nihayetinde monarşinin ilgası neticesinde şiddetin mülga olacağı fikrinin hayal, gerçekleştirilemez, dolayısıyla zararlı olduğunu Hintler gösterir. Şiddetin aptallık olduğu *Mahabharata*'da gösterilir. Zira şiddet, savaşçıların yok olmaya girdiği bir yoldur.⁶⁹ Bu nihai yok oluşun imkanına inanmak farklı bir şeydir elbette. Parashurama (Baltalı Rama) miti, ilahi avatarın müttefiki Brahmanların nasıl üstünlüklerini tanımayan *kshatri*leri ortadan kaldırmaya giriştiklerini anlatır. İmkansız bir görev! *Kshatri*ler kastı, artık namevcut gibi gözükse de çok gecikmeden onların dul eşleri ile genç Brahmanların evliliğinden yeniden doğar.⁷⁰

Gerçekliğe cepheden bakmayı kabul etmek gerekir. Hükümeti daima eleştirme hakkı ve genellikle etkili olduğu görülen baskı araçları (gösteriler ve özellikle oruç), Brahmanlarda kalır. Hükümdarın otoritesi sınırlandırılır, hatta öyle ki neredeyse bir erkler ayrımından bahsedilebilir: Kral, yargı ve yürütmeyi düzenler; rahipler dini iktidarı. Yasama ise kimseye ait değildir, çünkü

69 Deleury, "Rites et mythologie", Akoun içinde, s. 121.

70 A.g.e.

yasa koymaya hacet yoktur. Halihazırda müesses ilahi kurum *dharma*, yasa yapmaya izin vermez; sadece yasaların bilinmesini ve doğru yorumlanmasını talep eder. Kral, kayyum olduğu bu *dharma*ya tâbidir.⁷¹ Siyaset, prenslere; din, rahiplere! Münhal bir tahtın alıcısının olmaması sık rastlanan bir şey değildir ama bir keresinde Keşmir’de başa gelmiştir. Brahmanlar çağrılır ve tarihin cilvesidir ki tartışmalarda kaybolan Brahmanların talihe güvenmesi gerekir.

KRALLAR VE BÜYÜCÜLER

Taht ile büyücüler arasında çatışma ihtimali daha büyük ve her zaman daha meşhurdur. Büyücüler, monarklar ve ruhbanlarla aynı değerlere atıf yapmaz. Van der Leeuw, makul bir biçimde dikkatleri bu büyücülerin gücünün üstüne çekerek bu gücün kralların gücüyle benzer ve rekabet içinde olduğunu söyler.⁷² Büyücülerin kayıtsız kalamayacağı ayrıcalıklar, kralların başına konan bir talih kuşudur: yağmur yağdırmak, rüya tabiri yapmak, geleceği görmek veya sağaltmak. Öte yandan çok küçük devletleri bir kenara koyarsak yakınlarda bir büyücü varken zaten kral çok uzaktadır; büyücü, sonsuz sayıda her yerde beliriverirken kral tektir. Bu nedenle de büyücü, her nevi gündelik sorunlarla uğraşarak kendine müşteri çeker. Kabiliyetliyse muhteşem bir şöhrete kavuşabilir. Buna Melanezya’da ve Avustralya’da rastlanır. Büyücü, reisler de dahil olmak üzere herkese boyun eğdirmeyi başarır.⁷³

Büyücüler arasındaki en ünlü çekişme, Moğol İmparatorluğunun doğduğu sırada şamanlar arasındadır ve bu yüce iktidarı fethetmeyi başaran kişi, Cengiz Han’dır. XIII. yüzyılın hemen başında *beki* olarak bilinen şaman önderler, Sibiry ormanlarından bozkırların bir kısmına kadar neredeyse her yerde riyaseti elinde

71 Naudou, “Cachemire”, *J.A.*, 1963, s. 222-227.

72 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 213.

73 Burridge, “Religions d’Océanie”, Puech içinde, III, s. 703.

tutar veya bunun peşinde koşarlar. Yüzyıllar boyunca şamanlar, Yukarı Asya'yı hükmü altına almış güçlü imparatorluklarda sihirli ve dini bir rol üstlendi. Hatta öyle dar bir çevrede vesayet sahibiydiler ki yerel belgeler, Şamanizm hakkında sessizliğe bürünmüştür. Yabancı kaynaklardan öğrendiğimiz dar bilgilerimiz olmasa Şamanizmin varlığından şüphe duyulurdu. Şamanlara yönelik tepki, çok gecikmeli olmakla birlikte bir o kadar da şiddetlidir. Şamanlar, öyle parlak bir başarı elde eder ki siyasi bir boşluğun oluştuğu apaçıktır.

Moğolların büyük şaman önderi Teb Tengeri, "Gömgök", ki babası geleceğin Cengiz Han'ının gençliği üzerinde belirleyici bir etki üstlenmişti, Cengiz Han'a duymak istediğini söyleyip onun iktidara gelişini hazırlayarak daha da önemli bir etki yarattı. Gök, söyleyeceklerine mütercim olması için Cengiz Han'ı seçmişti: "Seni halkın ve krallığın başına getirdim ve seni tüm yeryüzünün kralı yaptım." Tahta çıkışından sonra Tek Tengeri neredeyse vazgeçilmez görüldü. Hanı belirleyen olarak gelecekteki fatihin ilahi kanadı olmayı, hanın kendisine bağımlı kalmasını ve danışmasını istiyordu. Göğün fikir değiştirmekte özgür olduğunu söylüyordu. Bu, şüphesiz onu, yani şamanı dinlemezse böyle yapacağı anlamına geliyordu. Kibri kısa sürede sınır tanınamaya başladı. İmparatorluk ailesinin işlerine karışıyordu, aileye nifak tohumları ekiyordu, hükümdarın biraderlerini karalıyordu ve hükümdarı kardeşlerinden birini tutuklatmaya zorluyordu. Herkesin karşısında saygıyla eğildiği Cengiz Han, ona direnmiyordu. Korkuyordu. Bu zaaf bir tavize dönüştü. Dehasıyla kazandığı ne varsa her şeyi gösterdiği bu saygıyla, Moğolların tanrı adına konuştuğunu iddia edenler karşısında duyduğu bu doğuştan korkuyla kaybedebilirdi. Kadınlar buna bir son verdi. Daha az korkak olan annesi ve eşi, Cengiz Han'ı harekete geçmesi gerektiğine ikna ettiler. Cengiz Han sonunda buna kani oldu. Dramatik bir görüşmenin sonunda rakibinin öldürülmesi emrini verdi. Bir devir kapandı.

Bu kurum hakkında kaygılı, merhum şamanın hizmetlerinin kıymetini bilen ve gücünden hâlâ korkan Cengiz Han, onu şerefliendirdi; bedenine yeniden kavuşacağı göğe yükseldiğini duyurdu ve hatırasının unutulmasını engelledi. İmparatorluk sürdüğü sürece bu teşrifat sürüp gitti. Ardından emrine amade yeni bir şaman önder atadı ve onu unvanlarla, ihsanlarla kuşattı.⁷⁴

İLAHİ EMİRLER

Dört gözle beklenen bir şey varsa bu da kralın ilahi kökeninin veya uluhiyete iştirakinin ona mütemadiyen yukarıdaki güçlerle mükemmel bir ahenk içinde hareket etme imkanı sağlaması ya da en azından onun iradesinin tereddütsüz kabul edilmesidir. Oysa bu, hiçbir şey için yeterli değildir. Kral, hata yapmadan nasıl davranacağını bilemez; bir rehber, emirler almaya ihtiyacı vardır. Tanrıların ısrarla istedikleri, karar verdikleri, bekledikleri her şey, kraldan geçer; çünkü kral, aracıdır, yasa koyucudur, yürütücüdür, halkın temsilcisidir. Eski Türk yazıtlarında dendiği gibi gök ve onunla birlikte tüm tanrılar, onun üstünde “baskı kuruyordu”. Bu baskı psikolojik düzeyde gibidir ve kafaları rahat olan monarklarda bu haletiruhiye enderdir. Böylelerine şu sözleri söyleyen Akhenaton (M.Ö. 1372-1354) gibi dine gönülden bağlı kişiler arasında bile rastlamak zordur: “[Ey tanrım!] Sen her zaman kalbimdesin. Senin oğlun dışında seni bilen kimse yok [...] çünkü sen, maksatlarını ve gücünü ona gösterdin.”⁷⁵

Böyle bir metin, çarpıcı bir istisnayı teşkil eder ve çoğu durumda tanrının, talimatlarını nasıl naklettiğini bilmediğimizi bize hatırlatır. Mısır’daki şu yazıdan ne anlam çıkarmak gerekir? “Mabetten gelen bir kehanet duyuldu.” “Bizzat tanrıdan gelen bir emir işitildi.”⁷⁶ Mezopotamyalı krallar, başlıca görevlerini

74 Roux, *Histoire de l’Empire mongol*, s. 152-156.

75 Daumas, *L’Expression du sacré*, s. 302.

76 A.g.e., s. 292.

gösteren ilahi emirleri ne şekilde yorumlar?⁷⁷ Bazen melekler, periler, kartallar denen elçilerden bahsedilir. Hiçbir şeyden bahsedilmediği durumlar daha sıktır. Buna rağmen düş, şüpheye yer bırakmayacak şekilde kralı ve onun aracılığıyla halkını uyarmak için tanrının kullandığı en yaygın yöntemdir. Mezopotamyalılara, ve elbette Kenanlılara, zaferler kraliyet rüyalarındaki sesle duyurulur.⁷⁸ Tanrıları memnun etme kaygısıyla yatıp kalkan Hitit kral ve kraliçeleri, bu sesle bir cevap bulur.⁷⁹

Mesajın açıkça nakledildiği de olur ama çoğu zaman rüya tabircisi olmayan birine anlaşılmaz ve müphem gelir. Haliyle bir uzmana başvurmak, belirli ölçüde hükümdarı ona bağımlı kılar. Keltlerin druidlere ve şairlere danışmak zorunda olması elbette tesadüf değildir.⁸⁰ Firavun, kendisine tüm rüyaların en meşhuru olan cılız ineklerin yedi yılı duyurulduğunda bunu yorumlaması için uzman veya tesadüfi yorumcu İbrani Yusuf'u çağırttı.

Burada Yahudiler ve Mısırlılar birlikte rüya tabirinin çok önemli bir yere sahip olduğu halkları teşkil eder. İncil'e göre Yahveh, kurucu babalara ve daha sonra da konuştuğu krallara rüyalarında sıkça görünür. Süleyman'a şöyle der: "Dile benden ne dilersen. İsteddiğini sana vereceğim."⁸¹ Mısır'da "şüphesiz büyüklere ve krallara mahsus rüyada zuhur", "kutsal bir ikazdır"; hele ki gün içinde görünüyorsa. Bildiğimiz en kadim rüyalar, Yeni İmparatorluk (M.Ö. 1580'den itibaren) devrine aittir ama bu demek değildir ki daha öncesinde yoktu. Her an çıkabilir. Tanrı, savaş fikriyle tedirgin krala görünür ve ona cesaret aşılar. "Oğluna" emirler verir, heykelinin ya da tapınağının kötü halde olmasından şikayet eder. Geleceğin IV. Thutmosis'i (t. 1425-

77 James, "The sacred kingship", *Atti*, s. 466.

78 Caquot, S.O., *Songes*, s. 105-106.

79 Vieyra, S.O., *Songes*, s. 92.

80 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 146.

81 1. Krallar, III, 4-5; Caquot, S.O., *Songes*, s. 106.

1405), bir gün Memfis'in sfenksi yakınında çölde avlanır. Öğlen yorgundur ve yatıp uyur. Tanrı ona kral olacağını duyurur ve kraldan kurtulmasını ister.⁸² II. Amenhotep (1450-1425), basit ve emsal bir rüya görür. Hazretleri, uyumak için uzanır ve Amon, ona fiziki bir güç vermek için önünde belirir. Bu, Mısır ideolojisinde bir yere oturur; çünkü Amon-Ra, “mensuplarına büyümlü bir muhafaza sunar ve hükümdarın koruyuculuğunu üstlenir”⁸³.

Savaşan Devletler döneminde (t. 400-200) Çin’de rüya tabiri yaygınlaşır ve düşler, tanrıların yaşayanlara niyetlerini iletmek için kullandıkları doğaüstü yollardan birini teşkil eder.⁸⁴ Çin düşçülüğü, pek hususi bir özellik sunar: Uyku sırasında elde edilen olgular, uyanırken beliriverenlerle aynı değere sahiptir, hele ki söz konusu kralın görüsyse. Gelecekteki kralın annesinin mucizevi gebeliğinin rüyada gerçekleşmesi, aslında hiç de nadir bir şey değildir. Çin (Qin) ataları, göğün kral Wu’nun bir cariyesine uyku sırasında söylediği bir sözle doğar: “Oğlunuza Büyük Yu adını verdim.” Han hanedanlığından itibaren bu zamana kadar istisna olan usul, kural olmaya, en azından gerçek bir tarihyazımı klişesi olmaya kadar gidecektir. Güneşin veya ayın, parlak bir ışığın veya dragonun, kral imgesinin kadın bedenine girdiği veya onu kuşattığı ve hamile bıraktığı sırada gecedir ve herkes uyur.⁸⁵

ÖLDÜRME HAKKI

Daha önceki çalışmalarımın birçoğunda insan veya hayvan kanı, özellikle de henüz hayatta olan canlıya ait olan, veya bir savaşın başlangıcında, av mevsiminin açılışında bir bakirenin bekaretini bozarak “ilk kan” döküldüğünde karşı karşıya kalınan tehlikenin üzerinde uzunca durmuştum. Yeni olduğu sürece her eylemin

82 Sauneron, S.O., *Songes*, s. 22-24 ve Daumas, *L’Expression du sacré*, s. 291.

83 Sauneron, *op. cit.*, s. 22.

84 Soyumié, S.O., *Songes*, s. 280.

85 A.g.e., s. 282-283.

oluşturduğu tehlike artar. Bu nedenle zaruri dini vazifeleri bilen ve öldürmenin sorumluluğunu üstüne alan uzmanlaşmış katil bünyeler –savaşçılar, kurbancılar, avcılar, kasaplar– mevcuttur. Bugün hâlâ suikastçi ile askeri, kaçak avcı ile yasal avcıcıyı birbirinden ayırmayı biliyoruz. Her şeye, en kötüye bile alışıldığını ve şiddetin bulaşıcı olduğunu da biliyoruz. Kutsal, bütün varlıkla hâlâ hemhalken bu bilgilerin zihindeki mevcudiyeti daha beraktı. Olağan durumda öldürmek, öldürülmek kabul ediliyorsa mümkündür. İncil’de “Kim insan kanı dökerse kendi kanı da insan tarafından dökülecektir”⁸⁶ denir ve İsa da şunu der: “Kılıcı çeken, kılıçla mahvolacak.”

Bu konuda daha önce yazdıklarımda hiçbir değişikliğe gitmeyeceğim ve bunları da tekrar etmeyeceğim.⁸⁷ Buna karşın kan endişesinin öldürmeyi yasaklayan tek sebep olmadığını yeterince belirtmediğimi düşünüyorum. Bir diğer sebep de aslında bir bu kadar önemlidir. Yalnızca tanrı, hayat vermeye kabildir ve yine yalnızca tanrı, ölümü de vermeye yetkilidir. Budizmin ve Caynizmin, daha kapsayıcı söyleyecek olursak, şiddetsizlik öğretilerinin girişimlerine rağmen beslenmek ve saldırganlara karşı korunmak gerektiği için herkes, karşısında kendini öldürmeye yönlendiren neredeyse aşılmaz iki engel bulur. Öldürme hakkı denetlenmeden herkese verilemeyeceği ve bu hakka sahip olarak göğüs gerilen tehlike bilindiği için uzman olmadan kan döken biri, yetki veya icazet aldığı bir otoritenin arkasına saklanmak zorundadır ve davetiye çıkarılan tüm riskleri bu otorite üzerine alır, çünkü tanrısal olanla bağları uyarınca bu hakkı kullanmaya yetkilidir. Bu otorite, elbette kabile seviyesinde reis, devlet seviyesinde kraldır.

86 Yaratış, XIX, 4. Buradaki referans yanlıştır. Doğrusu için bkz. Yaratılış, XIX, 6. (ç.n.)

87 Roux, *Le Sang*, özellikle s. 99 vd..

SAVAŞLAR VE KRALİYET AVLARI

Av, bireysel (küçük av) veya kolektif (büyük av)⁸⁸ yapılabilir. Savaş asla tek olanın eylemi değildir. Bugün bizim gözümüzden kaçsa da atalarımız için av ve savaşın benzerlikleri barizdi. Atalarımızın gözünde her ikisi de aynı araçlara gereksinim duyuyordu, karşılaştırılabilir sonuçlar ortaya çıkarıyordu ve atalarımız, bize kıyasla hayvan alemine hürmetkar bir dikkat veriyordu. Yunanlar, barbarlar ve yaban hayvanlarını birbirine benzeterek “En güzel ve en faydalı savaş, insanların bir bütün halinde hayvanların yabaniliğine karşı verdiğidir”⁸⁹ der. Benzer bir şey İskender’de de görülür. Ona göre savaş ile av arasında bir doğa farkı yoktur, sadece bir mertebe farkı vardır.⁹⁰ On sekiz yüzyıl sonra Moğollardan bahseden İranlılar, onlara şöyle karşılık verir: “Av, ordu kumandanı için münasip bir meşguliyettir; çünkü içinde önemli bir askeri eğitim barındırır, çünkü esasında ona her ayrıntısında yaptığı katliamla, kurban sayısı, hayatta kalanlara [avda nesli tüketmemek için] bahsettiği lütufla benzer ve tanıdık gelir.”⁹¹

Her türlü haliyle av ve savaş, meşru müdafaa durumu hariç örgütlenmiş işlerdir. Bugün hâlâ savaş ilan edilir, bir anlaşmayla sonuca bağlanır, yasalarına saygı gösterilir. Av, belirlenmiş bir günde başlar ve belirli yasaklara uyulur. Hayat memat mücadelesi! Evvela kimi, nerede, ne zaman ve nasıl öldüreceğini bilmek gerekirdi. Genç hayvanlar, bazen de dişiler öldürülmezdi. Av sahasında sıkılan hayvanlardan bazılarını kurtarmak gerekirdi. Himaye sahaları (sığınak toprakları, sahipliler) ve yasak dönemleri (azizlerin günleri, gebelik ve doğum zamanları) vardı. Düşmana ve ava yaklaşmak, onu devirmek, yüzmek, naaşına muamele et-

88 Mauss, *Manuel*, s. 47’deki terminolojiye göre.

89 İsostrates, *Panathénaiques*.

90 Faure, *Alexandre*, s. 162.

91 Cüveyni, *The History*, (çev. Boyle) I, s. 28.

mek, yasalara tâbiydi. Her zaman, her yerde av ve savaş ritüelleri sayılamayacak kadar fazlaydı. Onları bilip saygı göstermek gerekiyordu. Kurbanın intikamından korkulurdu. Onun topluluğu harekete geçeceğinden değil yalnızca, öte dünyada kurban da intikama odaklanmaktan geri kalmayacaktı. Av olan topluluğun tüm üyeleri, sürüler ve boylar, ölüm karşısında çaresizdi. Avcı topluluğunda da tek bir üye harekete geçmiş olsa bile tüm üyeler sorumluydu. Dolayısıyla öldürme yasalarını yazdırma ve buna müsaade verme hakkı ile ödevi kolektif topluluğa kalıyordu. Freud şunu söyler: “Kurbanın katli, bireye yasak bir edimdir ve ancak boy, sorumluluğu üstlendiğinde haklılaştırılır.”⁹²

Şiddetin tehlikeli, avcının dışlanmış ve tehditkar görüldüğü IV. yüzyıldaki Yunanistan’da Platon, bilir ki “kovalamanın yasal olduğu av hayvanı, kovalama türü, avcı veya avcılarının yaşı, kentin belirlediği toplumsal kurallara tâbidir”⁹³. Platon’un şehri, Freud’un boyu, katilin doğrudan teşhir edildiğini ama mahkum edilmediğini söyleyerek bittabi rahatlatıcı olabilir. Şehir ve boy, kurban edenin (kurbanı adayan kişinin) kurbancıdan [kurbana işaret eden rahipten] daha çok mesul olduğunu gayet iyi bilir. İphigenia’nın ölümünün ağırlığını taşıyan Kalkhas değil, babası Agamemnon ve ailesinin diğer efradıdır. İster av olsun ister savaş, bunlardan nemalananlar, ne avcılardır ne askerler; avdan beslenenler ve (muzafferane) savaştan zenginleşenlerdir. Avcılar ve askerler ise büyük bir tehlike ve bela içindedir. Bundan kurtulmaları için tanrıdan gelen insan, onların ve dahası tanrının tezahürü olan, yani tanrı adına cinayet işlemeye yetkilendirilmiş kral buradadır. Kral, kendinden olanları korumakla, beslemekle, onlara bereket getirmekle vazifelidir; ritüellerin ne olduğunu herkesten daha iyi bilir; olay ile arasına koyduğu mesafe sayesinde şiddetin bu-laşmasını durduracak doğrudan tek kişidir.

92 Freud, *Totem et tabou*, s. 188.

93 Platon, *Lois*, 823.

Her ne pahasına olursa olsun katlin tüm ezici sorumluluğundan kurtulmak için tüm yük krala yüklendiğinde bunu yerine getirmesi için ona münhasır bir hak vermekten başka bir şey yapılamaz. Çinlilerin anlattığına göre kral, tüm muharebe boyunca kendi şevkinin ritmiyle davula vurarak iletişim kurardı ve kralın soluğu, bu ritimle savaşçılara geçerdi.⁹⁴ İyi bilgilendirildiği belli olmasına karşın tasvir ettiği şeyi yanlış anlamış Tacitus'un metniyle Cermenler hakkında bir karara varılacak olursa onların bakışı da hiç farklı değildir: "Bir reisin muharebe meydanında cesaretinin aşılması, onun için utanç vericiydi. [...] Reisi korumak, kollamak, iyi yapılan her şey ile onun zaferini taçlandırmak, savaşçıların başlıca yeminidir. Reis zafer için çarpışır, refikleri reis için."⁹⁵

Hükümdar için dini edimler olan savaş ve av, kraliyet edimlerine dönüşür. Dini edimler: Teolojinin eşzamanlılık halinde göstermesi gerekeni tarih, süreklilik halinde sunar. Örneğin ilk Sasanilerden Sasan'ın Anahita'nın rahibi, Babek'in avcı ve savaşçı olması.⁹⁶ Kraliyet edimleri: Yunan yiğit, çıplak elle mücadele ederek kahramanlık gösteren bir avcıdır. *Odysseia*, tüm barbarlığın, tüm yabancıların imgesi devasa bir yaban domuzunu avlamak için Odysseus'u bir başına yola çıkarır.⁹⁷ Herodot, bu yaban domuzu avını Kroisos'un (M.Ö. 561-546) oğlu yerine getirdiğinde tasvir eder ve kraliyet görevi ile av arasında bir eşdeğerlik tesis etmeden de duramaz. Dramatik bölüm: Kral, halkını yabancıllardan korumak zorundadır ve oğlunu yetkilendirir. Oğluna birkaç genç soylu eşlik eder ama genç prens mevta olur. Tebaaları korumak için kral babasının yerine yabaniliğe karşı kurban edilmiştir.⁹⁸ Persepolis'teki Yüz Sütun Sarayı'nın doğu ve batı kapılarında-ki Ahameniş kabartmaları, imparatorluğun gücünün düşman

94 Granet, *La Pensée chinoise*, s. 393.

95 Tacitus, *Germanie*, XIV.

96 Chaumont, "Papak", *J.A.*, 1959, s. 175.

97 *Odysseia*, XIX, 429.

98 Herodot, I, 36.

kuvvetleri alt edeceğini göstermek için gerçek veya melez bir hayvanı mağlup eden kraliyet kahramanını zengin bir üslupla tasvir eder. Ghirshman'a göre Kralın okçu biçiminde tasviri, onu ilahi iradelerin muavini yapar⁹⁹ ama bir hayvana karşı alınan zafer, kraliyet ayrıcalığıdır.¹⁰⁰

Bir devletin büyüklüğü ne kadar olursa olsun kral, tüm avları gerçekleştiremediği gibi tüm cephelerde kumandanlık edemez; ruhban görevleri için rahibe ruhsat vermesi gibi bölüklerin başkumandanı ve süre avının sorumlusu olarak yüklendiği iktidarı, generallerine ve süre avcılarına teslim eder. Bu nakil, bir kutsama töreni eşliğinde onlara geçer ve meşru hakları mütesellimlerine teslim eder. Yerel ihtiyaçlara ve toplum yapısına göre savaş ve av haklarının mütehayyızını, kalabalık bir nüfusu teşkil eder. Çavlandan çağlayana süzülür gibi kral iktidarı, feodal efendilere, boy reislerine veya aile babalarına kadar iner. Tersine bir şekilde de ekolojik kaygıdan olduğu kadar krallıkta barışı sürdürme isteğinden kral iktidarları, kaynağa doğru çıkıp tek bir monarkın elinde toplanabilir. Başkaları gibi Marco Polo'nun da yazdığı gibi Moğol İmparatorluğunda da böyledir: "Hiçbir bey, tımarlı veya soylu, doğancı yüzbaşına yazılmadan ya da ondan münasip bir ayrıcalık almadan avlanmaya cesaret edemezdi."¹⁰¹ Buna benzer başka yüzlerce örnek gösterilebilir.

JUS PRIMAE NOCTIS

Bir bakirenin bekaretini bozma, şiddet içerir; daha nötr bir varlıktan, genç bir kızdaki, saf olmayan bir varlığa, kadına dönüşür. Kızlık zarının kanıyla tecavüzkar ile temas kurar. İlk defa icra edilen bir edimi ifade eder. Bunda özellikle tehlikeli bir fiil görülmesinin dört mükemmel sebebi vardır! Bekaret fikrinin, rahat-

99 Ghirshman, *Perse*, s. 231.

100 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 209.

101 Marco Polo, XCIV.

sız edici hisleri çağrıştırmaması için bize, yalnızca ilkelere değil halkların büyük bir çoğunluğuna, bir ayrıcalık olarak gösterilmesi bundandır. Bekaret fikri, sıkıntıları ve riskleri çağrıştıtır. Bundan kaçınmak için her şey mübahtır. Bekaretin bozulması bir zorunluluk haline geldiyse bu, evlilikle kutsanır. Bundan farklı olarak bir de ilk gece, “Tobit gecesi”, veya peşi sıra birçok gece perhizi vardır. Eşler aynı yatağa konur, fakat aralarına bir değnek (Vedalar Hindistanı) veya kılıç (eski Cermenlerde) yerleştirilir; hatta bir şahit tarafından izlenirler. Bekaret bozmak zorunlu değilse üçüncü bir tarafa—doğa üstü bir varlığa, bir rahibe, bir geçene, bir nesneye—başvurulur.¹⁰² Herodot, Büyük Sirte’de ilk gece bütün davetlilerin nasıl evlenen genç kızın tadını çıkardığını ve Babil’de senede bir kez tüm bakirelerin toplanıp bir mezatta satıldığını, ardından evlerine dönüp katı bir erdem gösterdiklerini anlatır.¹⁰³

Av ve savaş konusunda belirttiğimiz tüm sebeplerden ötürü mümkün olan en iyi müdahil kraldır. Öte yandan bunun müstakil bir diğer sebebi vardır ki eğer onların aşkı, bir çocuk verirse aile bundan şeref duyacaktır. Elbette yine av ve savaş hakkı gibi halk ağzında baldır hakkı dediğimiz ilk gece hakkı için de aynı şey geçerlidir. Bu hak, kraldan en mütevazı yordakçısına geçebilir. Bunun çok yaygın bir şekilde uygulandığı söylenir ama aslında çok ender olduğu görülür. Bunun sebebi sadece bakirenin veya nişanlısının direnişi de değildir. Kral ve soylular da bunun için yanıp tutuşmaz.

DEVİRİMİN BÜYÜK FETHİ

Hükümdarın bu av ve savaş haklarından başka fazlaca yanıldığımız veya daha ziyade çokça yanıltıldığımız tarihsel bir olgu yoktur. Birtakım sorumluluklarla meşrulaştırıldığı ve varlık sebepleri—en azından bir zamanlar—olduğu unutulurak bunlarda utanç verici ayrıcalıklar görülür (şu veya bu şekilde böyle olduklarını veya

102 Roux, *Le Sang*, s. 108-112.

103 Herodot, IV, 172.

böyle bir hal aldıklarını kabul etmek gerekir). Fransız Devriminin en büyük fetihlerinden biri olarak herkese bahşedilen avlanma izni görülür.* Bu, onlardan biri ama söylendiği kadar büyük değil. Her şey gibi bunun da olumsuzlukları oldu. Ekolojik tehlikeler yarattı; bazı türlerin yok oluşunu, diğerlerinin nadirleşmesini beraberinde getirdi. Özellikle nüfusun aşırı bir şekilde artması buna sebep olur. Bu izin, öldürme dürtülerini tetikledi; hayvanları devreden çıkardı, doğanın kutsallıklarından arındırdı. Savaş ile av, benzer olmaktan çıktı, ayrı ayrı ele alındı. Her konuda silahlı çatışmaya girmek gerekmediği ve birinin bu konuda karar vermesi gerektiği bilinen bir şey olduğu için savaşı başlatma ve bitirme görevi devlet reislerine bırakıldı. Buna karşın bu görev, halk ile ilişkilendirildi. Herkes savaşma hakkını –yani ödevini–, bir başka deyişle ölme ve öldürülme hakkını; bazen çok süren ve tüm bu süre boyunca yurttaş ahlaki ve fiziki özgürlüğünden mahrum bırakan askerlik hizmeti sırasında cinayeti öğrenme hakkını elde etti.

Bittabi daha önceleri kuşatılmış vatanın müdafaası için kitlesel karşı çıkışların olduğu görmezden gelinmiyordu. Fakat bunlar sadece ciddi krizler sırasında meydana geldi. Olağan zamanlarda özellikle Hıristiyan ve Müslüman monarşiler, silahlı kuvvetlerini paralı askerler ve meslek askerleri ile sınırlandırmayı başardı. Buna karşın barbar olarak adlandırılanlar, herkesin cenk etme mesleğine sahip olduğunu düşünüyordu ve dünyayı yakıp yıkmaktan geri durmaksızın büyük bir iştahla bunu icra ediyorlardı. Yeni ideolojiler, onların rütbesini tenzil etti, tüm halkları birbirinin üzerine fırlattı, XIX ve XX. yüzyılın nihayetsiz katliamlarını kışkırttı. Evvelce çok az da olsa ölçülü, krala ve onun görevlendirdiklerine mahsus öldürme hakkı, kaçınılmaz bir şekilde, tıpkı av hakkı gibi, demokratikleştirilmişti: İşte devrimin büyük fethi!

* 4 Ağustos 1789 gecesi ilga edilen ilk imtiyazlardan biri, münhasır avlanma hakkı, güvercinlik (*colombage*) hakkı, yaban ormanda av (*garenne*) hakkıdır.

YARGIÇ KRAL

İnsan güçlü bir şekilde insafsızdır ama bir yandan da adalet düşkünüdür. Yeryüzünde bulmayı artık ummadığı bu adalete olan hasretle ölümlerin mahkemesini kavradı –kimine göre icat etti– ve bağışlayıcı veya sert olsun insanın tanrısı en nihayetinde adildi. Tanrının temsilcisi olarak yüce mahkemenin kararına bir şekilde el uzatan eşsiz insan, birinci görevi adaleti hakim kılmak olan hükümdardır: “Adaleti seversin. [...] Bunun için Elohim, senin Tanrın, seni sevinç yağıyla meshetti.”¹⁰⁴ “Süleyman’ın Özdeyişleri”nde şöyle söylenir: “Krallar kötülükten iğrenir, çünkü tahtın güvencesi adalettir.”¹⁰⁵ Adalet, kralın iktidarının temelidir. *Tacın Kitabı*¹⁰⁶ yüksek mevki sahibi birini bu yönde ko- nuşturur: “Tanrı [...], kralı adalet yüzünden yarattı; adaletsizlik kalsın, adalet tecelli etsin diye.” Vezirlerin başı da ekleme yapar: “Adalet yerine geldiğinde ekilen topraklar artar, vergi geliri kuvvetlenir, tebaaların kalbi ferahlar.”¹⁰⁷ Selçukluların İranlı büyük veziri Nizamülmülk, uzak seleflerinin dillendirdiği bu bakışı kaybetmedi: “Krallar, tanrının memnuniyetini muhafaza etmeye kendilerini adanmıştır. Hakikat olanın memnuniyeti, prensin insanlar arasında yaydığı ihsanlarla elde edilir ve bunun için insanlara borçlu olunan adaleti nasip etmek yeterlidir.”¹⁰⁸ Daha sonra Osmanlı İmparatorluğunda yasanın gücünü arttıran aynı fikre “daire-i adalet” denir: “Ordusuz devlet, parasız ordu, hoşnut tebaasız para, adaletsiz hoşnut tebaa, devletsiz adalet olmaz.”¹⁰⁹

104 Psaumes, XLV, 8. Roux’nun alıntısı XLV/7’dedir ve Roux’nun alıntısının ruhuna uygun olarak Kitab-ı Mukaddes’e ait Yeni Çeviri’deki doğruluk kavramı yerine adalet, tanrı yerine Elohim kullanılmıştır. (ç.n.)

105 Süleyman’ın Özdeyişleri, XVI, 12.

106 Grignaschi, “Quelques spécimens”, *J.A.*, 1966, s. 131; Christensen, *L’Iran*, s. 293.

107 A.g.e.

108 Nizamülmülk, s. 43.

109 Clot, *Soliman le Magnifique*, s. 104.

Krala varlık sebebini veren adalettir, daha doğrusu varlık sebeplerinden birini. Adalet, kralla yine ve yeniden doğar. Anu ve Enlil, adaleti tesis etmesi için Mezopotamyalı Lipit-İştar'a (M.Ö. 1934-1923) hükümet verdi: "İşte ben, Lipit-İştar, [...] Sümer ve Akad'da adaleti tesis ederim."¹¹⁰ Cermenler adaletin şerefi kurtardığını ve intikamı düzenlediğini söyler.¹¹¹ Adalet, kraldan zuhur eder ve kralda mündemictir. İbrahim'i kutsayan tanrının rahibi Melkisedek, ismiyle müsemmadır; *Malki sedek*, "adil kral".¹¹² Roma'da imparatorun sadece varlığı, adalet için yeterliydi. Konstantin (306-327) Yakındoğu seferinden döndüğünde itibardan düşmüş bir kumandan saraya gelir, büyük bir rezalettir ama prens, suçluysa cezasını bulacağını söyleyerek onu tutuklatmayı reddeder. Ertesi gün, imparatorluk tribününün karşısına oturan kumandan, gözlerini hükümdarın gözlerine diker ve o sırada yaslandığı tırabzan çöker. Ölümü bulur. Meslin'in dediği gibi "kralın bakışı, tanrının hükmünü tecelli ettirir"¹¹³.

Yargıç kral, adil kraldır. Biri olmadan diğeri olamaz. Mez-mur "kral, senin halkını adilce yargılasın" diye terennüm eder. "Dağlar halka barış, tepeler adalet getirsin. Mazlumlara hakkını versin, yoksulların çocuklarını kurtarsın, zalimleriye ezsin."¹¹⁴ Mısırlılar, Amon'un doğruluk ve adaletten güç aldığını söyler; insanlar, hayatlarında yerine getirdikleri doğruluk ve adaleti Amon'a sunmak için bir araya gelmelidir. Bunun karşılığında o da insanlara payını ve ahiret mutluluğunu verecektir.¹¹⁵

Kral, adil ve bağışlayıcıdır. Biri olmadan diğeri olmaz, çünkü kral, lütufların hükümdarı, hayat bahşeden ve muhafızdır. Bir

110 Eliade, I, s. 88.

111 Ries, *L'Expression*, s. 100.

112 Yaratılış, XIV, 18-19.

113 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 183.

114 Mezmurlar, LXXII, 1-4; ayrıca bkz. XLV, 8; LXXII, 11. Alıntının ilk cümlesinde Roux'nun metni esas alınmıştır. (ç.n.)

115 Daumas, *Expression du sacré*, s. 303.

mahkumun son umudu, en azından başvuracağı son merciyi teşkil eder ki bu, daralmış bir yüreğin son anına kadar rahatlatacak psikolojik bir gerekliliktir. İşte bu, en azından unutmadığımız bir unsurdur. Cumhurbaşkanına verdiğimiz af hakkı budur. Fakat adalet ve merhamet çatışır ve monarkı çelişkiye düşürür, çünkü eşit ama karşıt iki görevi üstlenmiş bir durumda bulur kendisini. Şurası muhakkak ki uzlaşmaz olan, asla din tarihini yolundan şaşırtmamıştı. I. Darius (M.Ö. 571-486) yazıtı, adalet ve merhamet emperyalizmini huzur içinde yücelten bir tür amentüdür.¹¹⁶

Yüce yargıç kral, her şeyi bilendir ve yanılmaz. Kralın ilk görevinin çatışmaları hakkaniyetli bir şekilde çözmek olduğu Kamboçya'da kralın yargısı, tüm insani adaletin ötesine geçer ve son merci olarak ona başvurulur. Onun hükmü, her zaman iki tarafı tamamen memnun etmek üzere konur.¹¹⁷

Kraliyet adaleti, herkese verilir, herkese eşittir. Bu da hükümdar ile halkın gerçek yakınlığına vesile olur. Herkes ona ulaşabilmeli, onunla konuşup davasını anlatabilmelidir. İran'da ve ihtişamlı günlerinden mağrur Roma'da bu yapılıyordu. Sasani hanedanı hüküm sürerken bir adaletsizlikten mustarip kimse, krala başvurabilirdi. Kralın adaleti kuramsal olmakla sınırlı değildi. Sıkıntısı olanın kolayca ona ulaşabilmesi için halkın önünde olmak üzere belirli bir günü buna ayırıyordu. Monark, burada iktidar istismarlarını ve ekabirin şiddetini ele alıyordu. Şikayetçiye istemesi halinde bir tuz kesesi ihsan ediyordu ve bu tuz kesesi, kralın sözünün etki altına alınamayacağını göstermek için onun tüzüğüyle mühürlenirdi.¹¹⁸

İran muhipliğini aşırıya kaçırarak oryantalistler, kadim İran'a hak ettiğinden daha fazlasını atfediyordu; fakat kadim İran, fazlaca şeye zaten sahipti! Sasani hükümdarı tarafından gerçekleştirilen umumi

116 Ghirshman, *Perse*, s. 350.

117 Thierry, "La personne sacrée", *Atti*, s. 187.

118 Palou, *Perse*, s. 107; Grignaschi, *J.A.*, 1966, s. 171.

celseleri Müslüman dünyadakilerle bir tuttular. Doğrudan bir etki, mümkündür ama bu adli duruşmalar evrensel olduğu için bunun farklı birçok kaynağı olabilir. Sasanilerin bu ilkesini benimsemekle birlikte Müslümanların umumi celseleri uygulamadığı söylenir. Mümkündür. Onların eylemlerinin her zaman kuramdan farklı olduğu bilinen bir şey. Bu fasıla devam ederken bir kuramın izinde ilerleyelim. Osmanlı İmparatorluğunda padişaha güvenen insanlar arasında adaletin hükmünü sürdürmek yine padişahın işidir ve bunun için o, hakları ve ödevleri olan yüce bir yargıçtır. Tebaalarından her biri, arzuhâl ile ona ulaşabilir ve hatta camiye gittiğinde veya başka bir vesileyle padişahın huzuruna çıkıp onunla konuşabilir.¹¹⁹

MUCİZ KRAL

Rahmet veren, bereket veren, düzeni tutan kral, tebaalarının hayatını askıda bırakır. Manu yasaları, hemfikir olunan bir ifadeyi dillendirerek “iyi bir hükümdarın altında çocuklar ölmez” der. Buna karşın monark ne kadar mükemmel, gücü ve havası nasıl olursa olsun, onun hükmü sırasında açlığın, salgının veya savaşın olmaması dolayısıyla ölüm sayısı düşürülse bile insanlar tahtalı köyü boylar; çocuklar ölür. Rezalet mi? Daha neler! Yaşam ile ölümün ardışıklığının doğanın düzeninde mevcut olduğunu unutmayalım. Haliyle prensten şeylerin işleyişini değiştirmesi istenmez ama her şeyin olağan ilerlemesi, hastalık ve ölümlerin artmaması talep edilir.

Kral sever. Kral, ötekinin ıstırabıyla ıstırap çeker. Adil kral, sadece kötülüklere ve haksız ölümlere isyan edebilir. Adil kral, aynı zamanda cömertliğin, hayırhahlığın, lütufkarlığın kralıdır. Meslin’in Akdeniz halkları hakkında (fakat başka halklar için de aşağı yukarı benzer bir şey söz konusudur) not ettiği bir gözlem vardır: Onlar için dünyanın selameti öncelikle beden sağlığıdır.¹²⁰

119 Veinstein, Mantran içinde, *Histoire*, s. 169-171.

120 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 184.

Dolayısıyla kraldan beklenen de budur. Kral, yaşamdır, güçtür; sağaltır ve bunu yapmalıdır. Muciz iktidarlar, belki de küçük insanlar için onların kalbine hitap eden güçlerdir. Ortaçağ'da kalabalıklar, kral "sıracaya dokunsun" diye, eli musibetten kurtarsın diye onun etrafına topladığında böylesine bir inanç, böylesine bir umut taşıdıkları görülür.

Daha önce yukarıda bahsedildiği üzere krala dokunmanın bir tehlike arzettiği ve yasak olduğu düşüncesi ile buradaki durum arasında bir tezat vardır. Freud, krala dokunmak ile kral tarafından dokunulmanın aynı şey olmadığını söyleyerek bulutları dağıtır. Kraliyet edimi, arzulanır "ve arzulandığı için sağaltıcı bir kuvvete sahiptir"¹²¹. Tanrının sözlerini iletme için aracı olduğu iktidara elleriyle aracı olduğu bir başka iktidar eklenir. Fakat ilk kral bundan mustarip olabilir: "Petrus"la Yuhanna onların üzerine ellerini koyunca, onlar da Kutsal Ruh'u aldılar."¹²² Fakat çoğunlukla söz zorunludur: "İsa elini uzatıp adama dokundu, 'İsterim, temiz ol!' dedi"¹²³ İbraniler tarafından kötü algılanan ve onlar tarafından çoğunlukla reddedilen eski inançları şimdi İsa devralmıştı ama bu inançları diğer halklar da paylaşıyordu. Cermen reisleri, çocuklara ve tohumlara dokunduğu gibi hastalara da dokunurdu.¹²⁴ Kristolojik bir perspektiften bakıldığında Fransa ve daha sonra İngiltere kralları, elleri ve sözleriyle muciz prensler olacaktır. Buna çok az kişi şaşırmıyordu. Mucize gündelik bir şey değildi ama tanıdıktı. Tam da bu sebeple Tacitus ve Suetonius, bir kör ile bir topalın rüyalarında Serapis'i gördüğünü, Serapis'in onlara tedavi olmaları için Vespasianus'a gitmelerini emrettiğini ve Vespasianus (69-79) bunları iyileştirdiğini bir çırpıda anlatırlar.¹²⁵

121 Freud, *Tötem*, s. 63.

122 Elçilerin İşleri, VIII, 17.

123 Matta, VIII, 3.

124 Eliade, III, s. 99.

125 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 15.

İktidarın ayakla ilişkisi daha münferit vakalardan ibarettir ama bu organa ilişkin farklı inançlar da mevcuttur. Kraldan bir akıntı gelmesini bekleyen inanç ve daha önce gördüğümüz üzere monarka yeryüzünde yürümeyi yasaklayan inanç bunlara örnektir. Frazer, bu inancı sadece Kara Afrika'daki Senegalli Waalo Krallığında ve Polinezya'daki Tongalarda tespit eder. Bu, başka yerlerde olmadığı anlamına gelmez. Fakat ben de Frazer'dan fazlasını keşfetmiş değilim.¹²⁶

KURTARICI KRAL

Kral, var olmasıyla birlikte bir çeşit kurtarıcı niteliğini haizdir. Kral, yaşam üfler ve o olmadan hiçbir şey varlığını sürdürmez. Lakin kurtarıcı kral dendiğinde kozmik düzenin muhafızını, bereket veren kralı anlamıyoruz. Bize göre söz konusu olan dünyanın selameti için gelmiş –ve daha çok beklenmiş– istisnai bir şahsiyettir. Mesih beklentisinin hakim olduğu dönemlerde pek çokları, antik dünyada kendini *sator* ilan etti: Makedon Antigonos'un Diadoh prensleri, İzmirli I. Antiokhos, I. Seleukos, Labdakoslar. Daha sonra Augustus, Roma İmparatorluğunda krizin tırmandığı sırada Doğu'da böyle görüldü; Caligula (37-41), hayatının sonunda Yahudilerin beklediği mesih olduğunu iddia etti ve yüzünün Kudüs'teki tapınakta tasvir edilmesini istedi.

Zayıflamış bir iktidarı baştan aşağı ihya eden, bir musibeti devralan ihtiyatlı halef, benzer biçimde kurtarıcı olarak düşünülebilirdi. VII. yüzyıldaki askeri felaketlerden sonra Moğolistan'daki Türkler, hükümdarlarını üç aşağı beş yukarı böyle görür. İçlerinden biri şöyle yazıyordu: “Türk halkının namı ve adı kaybolmasın diye [...] *Tengri* [Gök], bizatihi beni kağan atadı.” Halk da bunu tasdik eder: “Kül Tegin olmasaydı pek çok Türk ölmüştü.”¹²⁷

126 Frazer, *Rameau*, I, s. 234.

127 Roux, *La Religion*, s. 111-112. Frazer'ın bunu iyi araştırıldığına hiç şüphe yok; çünkü Frazer, Fransa ve İngiltere krallarının mucize gösteren ukala tavırlarıyla alay ederdi ve onlardaki bu tavrın barbarlık zamanlarından artakaldığını kabul etmezdi.

Lakin gerçek kurtarıcı kralı başka yerlerde, halkı için kendini –gerçek veya hayali– kurban eden kralda aramak gerekir. Sevilen bir prensin ölümüne veya ıstırabına bir şekilde değer atfedilemesi, şaşırtıcı değildir; çünkü başkalarının hayrına feragat göstermek, kefaleti üstüne almak krala düşer. Kralın ıstırabı ve ölümünün kendini öldürmek olarak algılanması da şaşırtıcı değildir; çünkü bu eylem, bir tutkunun teminatını, cömertlikle geçen bir ömrün nihai ihsanını teşkil eder ve çünkü halk ile kralın mistik özdeşleşmesini son raddeye taşır. İnsan kurbanı, kefaret ödeyicidir. Hiçbir edim, etkisiz değildir, sadece bazıları diğerlerine kıyasla daha az etkilidir. Soustelle, bunu “ölümle yaşam yaratan bir dönüşüm”¹²⁸ olarak adlandırır. Caton, şunu söylediğinde oldukça kralvari gözüktür (en azından Lucanus bu sözleri ona atfeder): “Kanım, halkın kefareti olsun! Romalıların gelenekleri için ödemesi gereken bedel benim kanım olsun!”¹²⁹

Kurtarıcı kralın en belirgin şekilde ortaya çıktığı yer Mısır’dır, çünkü firavunun ölümüyle ve ikinci hayatıyla halkına sonsuz yaşamın kapılarını açtığı inancı, Mısır’da dinin temel esaslarından biridir: “İnsanlar arasında yaşayan insan tanrının ölümü, bu mustaripane ölüm, kurtarıcının tarihi olarak bilinen ilk örneğini temsil eder.”¹³⁰ Osiris, biraderi tarafından öldürüldü; dirilmek ve kardeşiyle birlikte diriltilmek için bu ölümü kucaklamadı mı? Apuleius bunu anlamış olmalıydı, çünkü *Başkalaşım*’da “ruhani doğuşu sağlamak için” İsis’in gizemli kültlerine başlamış kahramanı kendini kurban olarak sunmuştu. İskender mitinin doğuşu üzerinde bir Mısır etkisi olduğu düşünülebilir. Onun ilk perestahlarının teolojik nazarında İskender’in böylesi bir yaşamdan sonra çok genç yaşta ölümü, yalnızca “soyundan geldiği göklerdeki tanrıya bedeni kılıfını sunduğu bir tür asil feda ve ibret

128 Soustelle, *La Vie quotidienne*, s. 124.

129 Lucanus, *Pharsale*, I, 312-313.

130 Pirenne, “L’au-delà”, *Religions de salut* içinde, s. 28’de alıntılanan Moret.

verici, razı olunan, arzulanan, görkemli bir biçimde ve birçok defa duyurulmuş”¹³¹ bir ölümdür.

Pekala insanların selameti için öteki dünyayı boylayan, tanrı mıdır yoksa kral mı? Tanrı kraldır. Tanrı vasfı taşımasaydı dirilemezdi. Kral olmasaydı da ölümü insanları ilgilendirmezdi; oysa insanlar, onun vefatından bir yarar görmeyi ve onun tarafından diriltilmeyi bekler. Antikitede bu yolu açan sayısız uluhiyet mevcuttur: Osiris’in yanı sıra Baal, Ugarit (Ras Şamra) tanrısı, Attis, Mitra, Orpheus, Dionysos. Çin’de, Birmanya’da, Tibet’te, Hindistan’da da bunlara çeşitli biçimlerde sayısız örnekte rastlanır.

Hint felsefesi çerçevesinde kral, meşakkatli bir durumdadır. Brahman, sarfınazar eden bir tavır benimseyerek veya *ahimsa*, şiddetsizlik öğretisine yaslanarak en ulvi kirden korunabilirken kral, savaşçılar sınıfına mensup olarak ve –sadece savunma kaygısıyla da olsa– savaşmak zorunda kalarak bu imtiyazdan mahrumdur. Bu durumu meşrulaştırmak için savaşın “aslında mücadele sırasında düşmanın kurban olarak kendi yerini alması umuduyla savaşçının kendini feda ettiği bir çeşit kurban törenine” dönüşmesi gerekir. Galipse savaşçının yerini alanın (düşmanın) ölümü, mağlupsa kendi ölümü, savaşçıdan herkesin iyiliği için kendini öldüren bir şahsiyet yaratır.¹³² Daha basit bir biçimde Ruanda’nın da aralarında bulunduğu bazı Afrika medeniyetlerinde kral, ölerək krallığı için gönüllü olarak kendini kurban eder ve ona “kurtarıcı kral”¹³³ adı verilir.

GERİ DÖNÜŞ BEKLENTİSİ

Selamet gelmedi ya da sadece geçiciydi. Ülke kurtarıldı, düşman kaçırıldı, veba durdu, kuraklık yılları son buldu: Kral boşuna hüküm sürmedi. Fakat yaşam, üzüntüsüyle, kederiyle sürüp gi-

131 Faure, *Alexandre*, s. 362.

132 Porcher, “La princesse”, *J.A.*, 1989, s. 204.

133 Bonnefoy, II, 393.

der. Bunun ağırlığı her daim hissedilir. O halde ölümün mağlup edildiği, sefaletin artık olmadığı, adaletin bir alay konusu olmadığı, mutluluğun herkesçe paylaşıldığı bir gün asla gelmeyecek mi? Bu gün beklenir, bu günün gelişi umulur; tıpkı kutsanmış günlerin, dünyadaki müstakbel cennetin gayriresmi vaadi gibi. Bu günlerin gelişi, mükemmel kralın iktidara gelişine tekabül edecektir; bu kral ki henüz hiç ayağı arza değmemiştir veya görevini tamamlamadan dünyada yaşamıştır; öyle ki dünya, onun bu görevine rağbet göstermeyip kabul etmemiştir, hatta belki kralı öldürmüştür, avlamıştır.

Virgilius, Augustus'ta bunu görür veya görmüş gibi yapar: "İşte kahraman, evet, işte sıkça sana vadedildiğini duyduğun kişi, Tanrının oğlu [Julius Caesar], Caesar Augustus! Satürn'ün hüküm sürdüğü zamanlardaki gibi bir altın çağın kapılarını Latium için yeniden açacak olan odur."¹³⁴ Eliade'ın mükemmelen gördüğü üzere İsrail'in mesihçi beklentisi, ideal hükümdar düşüncesiyle eşdeğerdir ve mesih, "kraliyet ideolojisine dayanır"¹³⁵. Gelecektir. Gelir. Danyal, rüyasında onu görür: "Ona egemenlik, yücelik ve krallık verildi. Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapındı. Egemenliği hiç bitmeyecek sonsuz bir egemenlik, krallığı hiç yıkılmayacak bir krallıktır."¹³⁶ Mika, onun sözünü verir: O gelince, halkını Rab'den aldığı güçle Tanrısı Rabb'in görkemi adına yönetecek. [...] Çünkü bütün dünya onun büyüklüğünü kabul edecek."¹³⁷ Zekeriya da onu mırıldanır: "İşte kralın! O adil kurtarıcı ve alçakgönüllüdür."¹³⁸

Beklenti! Umut! Umut, imani bir fazilettir ve İsrail bunu başka halklarla paylaşır. Tıpkı Yahudilik gibi İslamiyet, özellikle Şiilik,

134 Aeneis, VI.

135 Eliade, I, s. 349.

136 Daniel, VII, 13-14.

137 Mika, V, 3-4.

138 Zekeriya, IX, 9.

gözlerini zamanın sonunda gelecek insana, mehdiye dikmiştir ve İran'daki Şah İsmail (1502-1524) gibi mehdi olduğunu ilan edenlerin sayısı hayli çoktur.¹³⁹ Sıkı bir Sünni olan Nizamülmülk de mehдинin geleceğini duyurur: “Hükümetin bir hanedandan diğerine geçtiği ayaklanma ve çalkantı dönemlerinden sonra tanrı adil bir hükümdar diriltecek ve her şeyi yerli yerine koymak için gerekli zekayı ona verecek. [...] Ona güç ve mutluluk bahşedecek.”¹⁴⁰

Mısır, iyi bir kralın hükmünde tarihin neticelenmesine tanıklık edilecek nihai bir zamanın mesut bir tezahürüne erişmeyi arzular. “Güneyden bir kral gelecek. [...] Horus’un bu oğlunun devri boyunca insanlar saadet bulacak, kötülükten uzak kalacak. Günahkarlar, onun korkusuyla küçük düşecek.”¹⁴¹ Mısırlılar için yeni kral, eski bir hükümdarın dönüşünden ziyade Horus’un oğludur. Bizzat Horus, durmaksızın yeniden tecessüm eden kraldır; hiç ölmeyen kraldır! Kraliyet, geçmişteki, şimdideki, gelecekteki, tüm monarkları bünyesinde bir araya getirir. Her biri, halefinde yeniden hayat bulur. Bununla birlikte büyük prensler unutulmaz. Hafızalarda canlı kalırlar ve hafıza sayesinde geleceğe taşınırlar. Asla kaybolmadılar. Tekrar gelecekler. Tibetliler, Gezer’i bekler; bu kahraman, “barış ve adaletin hükmünü tesis etmek için”¹⁴² geldi ve yine gelecek. Eskatologya nazarından Büyük İskender, Charlemagne, Friedrich Barbarossa, Timur, Cengiz Han uzun zamanlar beklendi. Kim bilir belki hâlâ onları bekleyenler vardır.

139 Aubin, *Politique*, s. 239.

140 Nizamülmülk, s. 225.

141 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 131.

142 Kvaerne, “Croyances populaires”, Akoun içinde, s. 157-158.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KRALIN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ

Müesses monarşik bir rejimde tahta çıkmak için üç yol vardır. İlk ikisi, intihap ve irsiyet, olağan olanlardır. Üçüncüde alışılmışın dışına çıkılır, yani istisnai bir durum söz konusudur: Hüküm süren hanedanın devrilmesini veya herhangi birinin intihabi sistemi kişiliğiyle, başarılarıyla, yetenekleriyle ve ekseriyetle şiddetle ihlal etmesini ifade eder. Bu yeni gelen, diktatörden ayrılır; çünkü iktidarı gasbetmesine rağmen müesses düstura karşı saygılıdır, devamlılığı korumak ister ve en üstün makamın yetkilerini [*magistrature suprême*] kendi adına değil tanrı veya halk adına elinde tuttuğunu iddia eder. Belirli bir halefiyet sisteminin olmadığı ve müteşekkil bir bünyenin kraliyet ailesi üyeleri arasından bir kral seçmekle görevlendirildiği durumlarda intihap ve irsiyet, birbirini tamamlayabilir.

İlkel toplumlar incelendiğinde bunların intihabi sistemlere öncelik tanıdığı ve hanedanlık ilkesini benimsese bile veraset

yasalarını tesis etmeye yetkin olmadığı yönünde bir düşünce hasıl olur. Lakin bu izlenim, muhtemelen aldatıcıdır. Yüksek kültürler göz önünde bulundurulduğunda, irsi sistemden yana seçim yaptıkları düşünülür. Halbuki Fransa’da, Çin’de, firavunlu Mısır’da ve başka yerlerde hanedanlara başka hanedanların halef olduğu görülür. Dolayısıyla bu bakış daha kuvvetli gözükse de ihtiyatlı olmakta fayda vardır.

İzlenen yol ne olursa olsun, asla yeterli olduğunu söyleyemsek de, tüm monarşik toplumlar, devamlılık üzerine kuruludur. Haleflik konusunda en büyük düzensizliklerin hüküm sürdüğü görüntüsüne sahip yerlerde bile yeni tahta çıkanın, seleflerinin icraatlarını takip ettiği ve eskinin görkeminin, ruhunun yeniyi aktarıldığı kabul edilir. İran’daki tarihsiz ama bir XII. yüzyıl elyazmasında (atfı buna yaptım) adı geçen metin, hüküm süren prense bilgilendirici bir beyanda bulunur: “Kendinden sonra kimin yöneteceği ile ilgili endişelenmediği takdirde aranızdaki kimsenin [gerçekten] kral olamayacağını iyi belleyiniz.”¹

İNTİHAP

Tarihin gösterdiği bir şey vardır ki irsi sistem, yalnızca sağlamca tesis edilmiş monarşilerde iyi bir biçimde işler. Bu monarşilerde bireysel hırslar dizginlenmiştir ve kimse hanedanın meşruiyetini sorgulayamaz. İktidar zayıfladığı andan itibaren boşluğu doldurmaya yönelik adımlar büyür. Her daim ayrıcalıklar içinde yüzen, daha sarıh bir ifadeyle toplumsal piramitin tabanından çok zirvesine yakın olan monarkın uzantıları vafındaki ekabir, gerek aralarından birinin monarkın yerini almasını umarak (ki bu kişiyi vesayet altında tutmayı tasarlarlar) gerek kendi bölgelerinde, beyliklerinde fiili bir bağımsızlık elde ederek monarkı yerinden etmeyi hedefler. Her iki durumda da devlet içinde ciddi bir istikrarsızlığın yaşanmaması nadirdir. Romalılar, Galya’ya veya

1 Grignaschi, “Quelques spécimens”, *J.A.*, 1966, s. 75.

(Büyük) Britanya'ya yönelik fetihlere giriştikleri sırada buradaki eski monarşilerin ansızın dağılmasını keyifle karşılayacaktır.

İrsi sistemin aksine intihabi sistemin demokratik olduğunu canıgönülünden düşünüyoruz. Bu bir hatadır. Burada demokrasinin zerresi yoktur. Alametler bir kenarda durursa kralı seçenler, izahta rahatlık olması için soylu diye nitelendirilebilecek dar ve kapalı toplumsal bir sınıfın üyeleri; imtiyazlılardır. Halkın müdahalesinin öne çıkarıldığı yerlerde bile bu müdahale kadar tereddüt yaratan bir şey yoktur. Sözde toplumdaki tüm sınıfları temsil eden bir meclis tarafından ifa edilen Part ve Sasani krallarının intihabında halkın rolünü ölçmek gerekecektir. Ben bu rolün büyük ve hatta var olduğu konusunda bile şüpheliyim. Keltler gibi Cermenlerde² de kral, tek müntehibin aile reisleri olduğu aristokrat ailelerden müteşekkil küçük bir çevrece seçilmişti. Bu intihap, Galya'da druidlerin sıkı gözetimindeydi.³ Genel bir ifadeyle intihaba sıkı sıkıya bağlı kalınan yerler, yalnızca soyluların oy kullandığı, sadece soylular arasından birinin seçilebildiği, en çok ürkülen durum olan düzensizliğe sürüklenme tehlikesini doğurabilecek taşkınlıkları önlemek için her türlü tedbirlerin alındığı yerlerdir. Dahomey'deki İfe krallığında sadece oybirliği ile seçilmek mümkündür.⁴ Benin'de kralları seçen kurul, yedi üyeden oluşur ve hepsi babadan oğula vârislerdir.⁵ Yine Benin'de ve Kara Afrika'nın başka birçok bölgesinde aday, kraliyet kabilesine mensup olmalıdır. Dahomey'deki Ketu kralları, önce yedi, sonra beş kraliyet sülalesinin her birinden sırayla atanıyordu.⁶

Öte yandan intihap, çoğu zaman gülünçtür; kalabalıkların, çoğunlukla da askerlerin alkışlarına indirgenir. Epeyce Roma

2 Bonnefoy, I, s. 462.

3 *Dictionnaire des symboles*, s. 820.

4 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 21.

5 A.g.e., s. 89.

6 A.g.e., s. 50, 52, 55.

imparatoru böyle seçilmişti. Bir Büyük İskender biyografisi, Makedon hükümdarın intihabını kötü bir güldürü olarak ortaya koydu. Askeri değeri ve liyakatiyle dikkate şayan bir adamın, elleri silahlı milletin alkışlarıyla köylü-asker topluluğunca intihabı,⁷ dehşetli bir dalaverenin gülünç bir neticesiydi. İskender, Ekim 356'da halkın –babası Filip'in memurları ve refiklerinin itinaıyla nutuk ve hizaya çektiği hepi topu on bin adamın– iradesiyle iktidara geçmiş gibi gözükürken bu, aslında durmak bilmeyen bir dalaverenin ve bir “kan banyosunun” eseri idi. Yeni bir şey değildi, bir aile geleneğiydi. II. Filip, kardeşler arasındaki can pazarından tek kurtulandı ve Platon'a göre I. Arkhelaos “yürütebildiği hiçbir iktidar yetkisine sahip değildi ve öz ağabeyi, o sıralar yedi sekiz yaşında bir çocuktı, yasal vâris olmasına rağmen onu boğdu”⁸. Uluyan, tepinen bu meşhur topluluk, ne bir yasama organıydı ne bunun devlet çarkında bir yeri vardı. “Bu topluluk, kralı alkışla atamak, kralın muhabere planını tasdik veya reddetmek, büyük ihanetler hakkında hüküm vermek gibi işlevlere sahipti.” Esasında ise kendine söyleneni yapıyor ve nadiren müdahalede bulunuyordu. İskender'in tüm ömrü boyunca “altı üstü yedi kere bir araya gelmişti”⁹. “Kral, intihabi, veya böyle olduğu düşünülen, monarşiyi mutlak ve şahsi bir monarşiyeye çevirmişti. [...] Kısaca mükemmelen bir otokrata veya milletin simgesi olduktan sonra devletin simgesine dönüştü.”¹⁰

Ahameniş İranı, ki İskender'in devirmeye gittiği İran buydu ve Yunanlardan daha az barbardı, intihabi sistemin zayıf manasını benzer şekilde gösterir. Zira Widengren'in¹¹ belirttiği gibi İran monarşisine şeklini veren olgular arasında ilk sıraya bir alamet ile teyit edilmiş tek ve aynı aile bünyesindeki intihabı koymak gerekirse o

7 Faure, *Alexandre*, s. 31.

8 Platon, *Gorgias*, 471.

9 Faure, *Alexandre*, s. 404.

10 A.g.e., s. 405-406.

11 Widengren, “The sacral kingship”, *Atti*, s. 121-123.

zaman aslolan intihap mıdır yoksa güvenilen alamet midir? Cevap, Herodot'un anlattığı şekliyle, ki geçerliliği bugün Hint emsaliyle teyit edilmiştir, Darius'un iktidara gelişindedir. Kimin kral olacağını bilmek gerekir. İki aday vardır. Gündoğumu ile şehrin eteklerine inmeye ve atı ilk kışneyenin diğerine galebe çalacağına karar verirler. Darius, kurnazdır: Beygirinin sesinin derhal duyulmasını sağlayacak bir hile hazırlar ve doğal olarak o seçilir.¹²

Darius'un alameti, sadece kendini ifade ediş haliyle özeldir. Şu ya da bu biçimde alamet, birçok medeniyette tanrıların iradesinin tecellisidir. Cumhuriyetin sonunda Roma'da şehrin tarihi boyunca her zaman karşılaşılan harikuladelikler, iktidara aday bazı politik reisler için ilahi ihsanın işaretleri olarak yorumlanmıştı; çünkü bunlar, onların monarşik iktidarı yürütme *felicitasını*, yani kabiliyetini teyit eder.¹³ Dogonlarda reis, eşitleri tarafından veya doğaüstü bir olayla atanırdı. Borneo'daki Dayaklarda kurucu baba, itibarı ile, yani bir alametle toplumdan ayrılır ve bu alamet, haleflerine tevarüs eder.¹⁴

IRSIYET

Belki insan doğası, mirasını kendinden olana aktarmaya teşne olduğu için; belki devamlılık, intihaba kıyasla irsiyetle daha iyi sağlandığı için; belki kral, halefini seçmekte başkasına göre daha uygun bir konumda olduğu için doğal olarak dönüp dolaşıp irsi sisteme gelinir. Lakin bu sistemin benimsenmesine karşı direnişler olmamış değildir. Öncesinde böyle bir geleneği olmayan İsrail, bunu istiyor muydu? "Samuel'in kitabı" ve "Krallar", bu sistemi Yahveh'in müdahalesi ve iradesiyle meşrulaştırmaya meyyaldır. Bir kere kabul edildiğindeyse buna övgüler düzmek gerekir. Mez-

12 Herodot, II, 84.

13 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 14. Suetonius'ta Tiberus'un, Galba'nın, Vespasianus'un iktidara gelişini müjdeleyen harikuladeliklere bakınız.

14 Stöhr ve Zoetmulder, *Religions*, s. 21.

murların görevi de budur: “Oğulların, babalarının yerini alacak.” Üstelik Nathan, bir Davudinin halefinin her zaman bir başka Davudi olması gerektiğini ısrarla söyler ve hatası ne olursa olsun, “soyundan gelen bir haleften asla yoksun olmayacak”¹⁵. Burada bir ideolojiyi örtmeye çalışmayan bir deyiş vardır ve “yaratıcının, yardım ettiği hanedana sadakatini ifade eder”¹⁶. Zaman içindeki çalkantılara rağmen –Süleyman’ın krallığının İsrail ve Yehuda olarak iki devlete parçalanması, 721’deki Asurlular tahribatı, 597’deki Nebukadnezar müdahalesi– peygamberin öngördüğü üzere Davudi monarşi, “ebedi” kalacaktır.

Çin’de Savaşan Devletler dönemindeki (V.-III. yüzyıl) efsanevi tarihle aynı zamanda bir düzene sokulan Yao, Chonghua ve Büyük Yu miti, kraliyet iktidarının muhakkak bir bilgeye geçmesi gerektiğini; ancak bilgeliliğin de kesinlikle irsiyette bulunduğunu gösterir.¹⁷ Meng-tseu, buna ikna olacaktı: “Gök, halefiyet hakkı ve veraset hakkı vasıtasıyla imparatorluğa sahip olanı reddettiği için bu hakkı kullananlar, kaçınılmaz olarak Qi ve Di Xin gibi tiranlara benzemek zorundadır.”¹⁸ Mit, ikna edici bir biçimde ortaya çıkar. Yao öldüğünde ona idarede yardım eden Chonghua, elini eteğini çeker. Büyük vassallar, merhumun oğluna değil de ona başvurur. Şairler onu yüceltir, herkes ondan adalet ister. O da geri gelir ve tahta çıkar. Meng-tseu şu yorumu yapar: “Görevinde kalsaydı ve halka zulmetseydi, imparatorluğu gaspetmiş olurdu ve göğün kabulüne nail olamazdı.” Sonra Chonghua ölür. Onun ardından tahta çıkan bilge, Büyük Yu’dur ve onu göğe öneren Chonghua’dır. Yu öldüğünde ise en iyi aday, öz oğludur. Göge kendi oğlunu önerir ve o da bir bilge olduğu için

15 Mezmurlar, XLV, 17-18; 2. Samuel, VII. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

16 Caquot, “La religion d’Israël”, Puech içinde, I, s. 416.

17 Bonnefoy, II, s. 375-376.

18 Meng-tseu, III, 6; Pauthier, s. 377. Sırasıyla Xia (mitsel) hanedanının ve Shang (yarı tarihi) hanedanının sonuncu imparatorları, korkunç ve utanç verici her şeyin imgesi haline gelmiştir.

ekabir, şunları diyerek ona güvendiğini belirtir: “O prensimizin oğludur.” Sonuç: “Basit ve müphem bir şahsın imparatorluğu elde etmesi için vasıfları ve erdemleriyle Yao ve Chonghua’ya benzemesi gerekir ve dahası göğün oğlu olmalıdır ki onu halkın kabulüne sunsun.” Sonrasiysa şöyle: “Gök, imparatorluğu bir bilgeye verirse imparator ona devreder; şayet oğluna verirse imparator oğluna devreder.”

HALEFİYET DÜZENİ

Bazı monarşiler, bir halefiyet düzeni tesis etmeyi başaramadı. Bunun neticesi de bazen hüküm süren ailenin üyeleri arasında ağır çatışmalar ve hatta hanedanın yıkılması oldu. Hiçbir halk, Türkler ve Moğollar gibi Asya bozkır halkları kadar bu acziyetten mustarip olmadı. Yüksek uygarlıkların sahasına göç ettiklerinde ve güçlü imparatorluklar kurduklarında bile bu, uzunca süre böyle devam etti. Onların geleneğine göre büyük oğul, uzaklara giderdi; son doğan ise baba ocağını miras olarak muhafaza ederdi. Bu durum, son doğan için hanedan reisi olmasına hazır bir ortam yaratabilirdi ama hiç böyle olmadı. Kardeşler arasındaki rekabet, gemi aزیya aldı. Paylara ayrılmış Cengiz Han’ın devasa imparatorluğu, birbirine karşı ayaklanan kardeşlere tanık oldu. İmparatorluk bundan bitap düştü ve karanlığa karışmakta gecikmedi. Hindistan’daki Babürlülerin ihtişamlı imparatorluğu, itibarını mahveden ve Avrupalıların desiselerine direnmekten mahrum bırakan halefiyet savaşlarıyla kana boğulup durdu. Osmanlı İmparatorluğunun bu krizlerin üstesinden gelmesi, önce kardeş katli yasasını, daha sonra –felaket getiren– kafes usulünü ve en yaşlı olanın meşru vâris olması uyarınca gerontokrasi getiren ekber usulünü düzenlemesiyle oldu.

Türk Moğol hanedanları bu konuda yalnız değildir. Belirli bir halefiyet teamülünün olmadığı Zambezi Nehri’nin şimal bölgesinde de kralın ölümü, kardeşler arasında mütemadiyen savaşları tetikliyordu ve aralarından yalnızca biri, diğerlerinin ölümü veya

hapsiyle zafere ulaşıyordu.¹⁹ İlk doğan lehine veraset yasasının tesis edildiği yerlerde de sabırsız oğulların, ölüme giden yolda işi ağırdan alan babalarına karşı ayaklanmaktan beri durmadıklarını eklemek yerinde olur. Lakin bunlar istisna teşkil eder.

İlk doğan hakkı, bize en mantıklı gözükten seçenektir ama bunun sebebi, belki bunu daha çok görmeye alışkın olmamızdır. Sonsuz çeşitlilikteki başka seçenekler de çoğunlukla etkilidir. Orta Afrika'da ve Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde büyük biraderden ikinci biradere aktarım söz konusuydu.²⁰ Woloflarda, gayrimüslim Fulanilerde, Ashantilerde ve başka birkaç halkta iktidar, dayıdan yeğene geçiyordu.²¹ Kolombiya'daki Muiska yerlilerinde de aynı şekilde ilerliyordu.²² Akrabalığın anne soyundan ilerlemesi, bir kral oğlunun kral olmasını her zaman engellemezdi. Batı Kongo'da bu durum sıkça yaşanırdı. Öte yandan burada monarşi, ilkesel olarak irsi değildi.²³

Kuramsal olarak bir kadının hükümdar olmasını yasaklayan hiçbir şey yoktu. Tacitus'un Bretonlar hakkında söyledikleri, genel anlamıyla desteklenebilir: "Kumandanlıkta cinsiyet ayırımı yapmıyorlar."²⁴ Bazı kraliçeler, büyük bir üne kavuştu. Antikitede Saba melikesini, Semiramis'i, Kleopatra'yı, Palmirali Zenobia'yı; modern zamanlarda Katolik İsabel'i, Rus Katerina'yı, İngiliz Victoria'yı kim hatırlamaz ki? Bunların kız kardeşleri vardı. Buna karşın vakaların çok büyük bir bölümünde krallık tahtına cinsiyet katılımı, sanki bir tür evrensel bilince toslar. Krallık, kadınların eline geçmeyecek kadar asil midir gerçekten?

19 Paulme, *La Civilisation africaine*, s. 76.

20 A.g.e., s. 24, 103.

21 A.g.e., s. 103; Frazer, *Rameau*, s. 416.

22 Lehmann, *Les Civilisations*, s. 114.

23 Maquet, *La Civilisation*, s. 133

24 Tacitus, *Agricola*, XVI.

İLK DOĞANA DOĞRU

İlk doğan düzeni, krallığın istikrarını sağlamak için çoğunlukla en uygun olduğu düşünülmektedir. Bunu savunmak için elde güzel bir koz da vardır: Evliliğin ilk aylarında doğan büyük oğlanın gayrimeşru olması (her ne kadar kadının sadakatine dikkat etmek gerekse de) daha zordur ve kadının kısır olmadığını kanıtlayan bu ilk çocuğun doğumu, ilahi bir rahmetin işaretidir. Ömür beklentisinin bugünle kıyaslanamayacak bir dönemde bile* baba, çoğunlukla erken ölür ve bu durumda ilk doğan, zaten hüküm sürme yaşına erişmiştir veya bu yaşa sonradan doğan biraderlerinden daha yakındır. Asıl önemli olan husus ise ilk doğanın *has* oğul olmasıdır. Farazi biraderlerinin tamamı, yalnızca onun bir sureti, muhtemel ikamesi olacaktır. Onunla yeni bir hayat başlıyordu, yükselen yeni neslin hayatı; onunla bir hayat nihayete eriyordu, mevcut neslin hayatı. Bunun farkındalığı mevcuttu. Polinezya'da kral, oğlu doğar doğmaz tahtan el çektilirdi, o saatten sonra sadece bir naipti.²⁵

Olumlu yanlarına rağmen ilk doğan düzeninin yerleşmesi uzun zaman aldı. Düzen düşkününü ve bu düzeni bu halefiyet sisteminde gören Yunanistan, büyük güçlükler ve çekişmeler yaşayarak bunu tesis edebildi. Güncel bir yoruma göre her ikisi de Plutos'tan gelen Mikenli Atridlere ve Thebesli Labdakoslara dair büyük Yunan mitlerinin başlıca amacı, ilk doğan düzenine dair beğeniyi ve bu düzenin nihai zaferini göstermektir.

Pek muteber olmayan –hırsız, tanrıların sofra arkadaşı, me-lun aşçı– Tantalos'un oğlu Pelops, hile karıştırdığı ve Pisa kralı Oinomaos'un ölümünü beraberinde getiren bir tekerli at yarışıyla Oinomaos'un kızını kazanmıştı ve tahta çıkmıştı. Sırasıyla git-

* Sadece Capet hanedanına mensup kralların öldüklerindeki yaşlarının ortalaması kırk sekizdir. Sadece XIV. Louis, yetmiş yaşını geçmiştir ve yalnızca kırk hükümdar, altmışlarında ölmüştür.

25 Frazer, *Rameau*, II, s. 132.

mek gerekirse Pelops'tan, önce Trizina'nın bilge kralı, Egeus'un kayınbiraderi, Theseus'un eğitmeni, Atina'nın mükemmel hanedanının atası Pittheus; sonra Atreus ve Thyestes; son olarak da bir Nimfin rahminden çıkan ve ardından Atreus ile Thyestes tarafından öldürülen, Thebesli Labdakosların atası, gayrimeşru oğul Chrysippos doğar.

Labdakos ailesi kaosun hakim olduğu bir ailedir; ecdadının tabiatına ters bir eyleme bulaşmış ve monarşisini teşkilatlandırmayı becerememişti: Üç sülale, iç içe geçmişti; kadınlar üzerinden de ilerleyen akrabalık bağı, yıkıcı bir etki yaratmıştı; oğul, yeğen, kuzen, anne tarafından büyükbaba, torun, aynı zamanda yeğen olan kayınbirader, amca olan bir başka kayınbirader, kuzen çocuğu, her nevi akraba tahta çıktı. Hal böyle olunca Oedipus'un bahtı da pek kapalı değildir; zira Jakoste'nin hem oğlu hem eşidir, Eteokles ile Polineikes'in hem babası hem biraderidir, Laodamas'ın hem amcası hem dedesidir, Kreon'un yeğeni ve kayınbiraderidir. Tam bir bela alameti. Düzen tesis edememiş bir kent, karmaşaya düşer ve karanlığa gömülmekle sona erer.

Bu hanedanın karşı kıyısında da Miken vardır. Burada da aynı kaos hüküm sürer. Kral yoktur. İktidar, tanrıdan ve halktan kuvvet alır ama bir monarka duyulan ihtiyaç, kendini iyiden iyiye hissettirir. Pelops'un oğullarından birini çağırmaya karar verilir. Kardeşlerini katletmelerinin ardından lanetlenen Atreus ve Thyestes, Miken'e iltica eder. Hangisi seçilecekti? Ne biri ne öteki unvandan yoksundur. Atreus, büyük olandır; altın pöstekiye getirmiş ve “monarşi iktidarının Girit'teki ilk örneğinin kurucusu” Minos'un torunu Aeroppe ile evlenmişti. Thyestes, küçük olmasına rağmen düzenbazca iş görerek bu hakları elde etti. Kardeşinden Aeroppe'yi kaçırdı ve ona meşhur pöstekiye çaldırttı. Böylece pöstekinin sahibi oldu. Adaletsiz olsa da bu durumda Thyestes seçilir. Zeus küplere biner ve Atreus'tan yana tavır alır. Güneşi doğudan batırarak Atreus'a işaret eder. Thyestes tahttan çekilir. Atreus bunu

fırsat bilir ve Thyestes'in bir Naiaddan doğan öldürdükten sonra onları Thyestes'e yedirir. Nasıl korkunç bir ziyafete davet edildiğini öğrenen Thyestes, Atreus'u lanetler. Bir oğula sahip olabilmek için öz kızı Pelopia ile birleşir. Pelopia, ona Aegisthus'u verir ve Miken'e geri dönüp kardeş katili amcası Atreus ile evlenir. Bu sırada vârisin kim olacağı merak konusudur: Aerope'den doğma meşru büyük oğul Agamemnon mu yoksa bir ensestin meyvesi üvey ve küçük oğul Aegisthus mu? Yunanistan düzeni seçer, büyük çocuğun hakkını tanır, gayrimeşruyu dışlar, ensesti kınar. Heyhat! Atreus'un aşırılığı düzensizliği geri getirir. Kral, Agamemnon ve güzel Helen'in eşi Menelaos'u Thyestes'i yakalayıp öldürmeleri için yollar. İnfazdan sorumlu Aegisthus, işaret edilen kurbanın babası olduğunu keşfettiğinde hedefine Atreus'u alır. Küçük çocuk, yamyam, ensest faili, kardeş katili Thyestes, Miken tahtına çıkar. Vâris atanan Agamemnon, tahta çıkamaz. Ayaklanır, gasıbı yerinden eder ve onun yerine geçer. İkinci defa düzen kazanır.

Lakin Agamemnon'un da elleri temiz değildir. Sparta kralının kızı Clytemnestra ile evlenebilmek için onun eşini öldürdü. Evlilikleri mahsül vermişti, bu da suçunun bağışlandığını gösterir. Kral, hırslıdır ama rahiplerin baskısına direnmeye çekinecek kadar da yüreksizdir. Ters rüzgar nedeniyle hareketsiz kalan donanmanın Truva'ya doğru yelken açması için kızı İphigenia'yı* öldürür. Yüreği parçalanmış Clytemnestra, onu affetmez. Aegisthus ile sevgili olur ve eşi, savaşın galibi olarak döndüğünde onu öldürür. Agamemnon'un oğlu Orestes, Aegisthus'u ve onu rahminde taşıyıp doğuran kadını öldürür. İntikamcıların, Erinyelerin canından bezdirdiği Orestes kaçır. Delfi'de Apollon'un bir kararname ile bunu meşru göstermesi ve Atina'nın Ares Tepesi'ndeki mahkemenin onu beraat ettirmesi gerekmiştir. Hikaye nihayete erer. Düzen, babanın anneye üstünlüğünün, nesebin baba soyundan

* Daha önce anlattığımız bir başka versiyona göre genç kız yerine bir koç öldürülür.

ilerlediğinin ilan edilmesiyle ve büyük çocuğun hakkının tanınmasıyla kesin bir biçimde zafer kazanır.²⁶

CÜLUS

Tahta nasıl çıkılırsa çıkılsın kral, cülus ile kral olurdu. İster meşru vâris, ister atanmış veya seçilmiş hükümdar olsun, henüz sadece bir ihtimalin sahibidir. Hanedan ailelerindeki herkes teveccüh görebilir ama gördüğü saygı, kralların nail olduğu türden değildir. Sadece yetkiyle kuşanma, bu durumu değiştirir. Bu kuşanma, onu sıradan veya dikkate değer bir varlıktan eşsiz bir şahsiyete dönüştürür; ona otorite getirir. İster tevazuyla ister şatafatla gerçekleşsin, bu yetkiyle kuşanmada mukaddes bir şey görülür; çünkü yeni bir insan, dahası kutsal bir insan yaratır. İncil de benzer bir şey söyler: “Rabb’in ruhu senin üzerine güçlü bir biçimde inecek. [...] ve başka bir kişiliğe bürüneceksin.”²⁷ Hıristiyan monarşiler, özellikle Capet hanedanı, İbrani bakışı muhafaza edecektir. Öte yandan Yahudiliğe hiçbir şey borçlu olmayan başka monarşilerde de benzer bir durumla karşılaşılır. Nilotlarda tahta çıkmak, tahta çıkana gaip kurucu kahramanın ruhunu getirir.²⁸ İran’da tacın, kralı yeni bir varlık yaptığı söylenir.²⁹ Tüm hal değişikliklerinde olduğu gibi krallığı getiren hal de bazen kabul töreni gerektirir. Bu kabul törenleri doğru veya yanlış her yere, hatta Girit’te kutlanan boğa güreşlerindeki gibi imparatorluk sarayının içine sıkıştırılmak istendi.³⁰ Bunlar çoğunlukla daha aleniydi. Kara Afrika’daki Oyo kralının kabul töreni üç ay sürüyordu ve bu süre boyunca siyah kıyafetler giyiyor, kapılardan geçemiyordu.³¹

26 Bonnefoy, II, s. 241-242.

27 1. Samuel, X, 6.

28 Dieterlen, “Le caractère religieux”, *Atti*, s. 148; Paulme, s. 74.

29 Widengren, “The sacral kingship”, *Atti*, s. 123.

30 Vian, “Les religions de la Crète”, Puech içinde, I, s. 475.

31 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 34.

YENİ BİR DOĞUŞ

Cülus, yeni bir insan yarattığı için bu, sık sık bir doğuş olarak düşünülüyordu ve haliyle ölüm ile diriliş ritüelleri gerçekleştirilebilirdi. Benin’de tahta çıkışta kral olacak kişi ritüel gereği ölmek zorundadır, çünkü bu zamana kadarki kişiliği gaip olurdu. Önceki kişi ile sonraki kişi, birbiriyle bağdaşmaz.³² Porto Novo kralının tahta çıkışında bir kadın, doğum yapıyormuş gibi yapar ve bağırır: “İşte, bir oğlan!” Bu “yeni doğan”, kadının dizlerine tutunur ve onun dualarını dinler.³³ XX. yüzyılda hâlâ Batı Kongo’daki Bantu riyasetinde müstakbel kral, rahmi çağrıştıran dar delikli bir kulübeye sokulur. Orada suyun ruhlarıyla özdeşleşir. Demirci tarafından bu barakadan çıkarılan kral, yeni doğan bir bebek gibi yıkanır.³⁴

AD DEĞİŞİMİ

Yeni insan, yeni ad. Ad ile kişi arasında ne gibi bir bağ olduğu bilinir. Ad, kişiyi ötekilerden ayırır. Hükümdarın hüküm sürerken yeni bir ad alması, genel bir durum olmasa da sıradandır. Hatta bazen geriye bu ad kalır. Octavius, Augustus olur; Temuçin, Cengiz Han; Tutankhamun (t. 1365-1348), Nebkheperura adını alır. Daha sonra sadece ön adın muhafaza edildiği noktaya varılacaktır, tıpkı Bonaparte’ın sadece Napoleon olarak anılması gibi. Papalar, eski İranlılar,³⁵ Hititler,³⁶ Yorubalar ve Zulular,³⁷ Polinezyalılar, Siyamlılar, Birmanlar, Koreliler aynı şeyi yapıyordu.³⁸ Habeşiler, Ortaçağ’da olduğu gibi (Lalibela, Gebre Meskel oldu) modern zamanlarda da (Kassa, II. Tewodros ve Ras Tafari Qadamawi, 9 Ekim

32 A.g.e., s. 215 ve 221.

33 A.g.e., s. 111. Hitaylarda da aynısı var. Hükümdar uzanır ve bir ihtiyar bağırır: “Bir oğlan doğdu.”

34 Bonnefoy, I, 385.

35 Widengren, “The sacral kingship”, *Atti*, s. 123.

36 Gurney, *The Hittite Kingship*, s. 115.

37 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 129.

38 Frazer, *Rameau*, I, s. 696; Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 20 ve 38.

1928'de Haile Selassie oldu)³⁹ bu yolu takip etti. Ad değişiminin önemi hissediliyordu. Dahomey'de kral, gösterişli bir törenle halka kim olmayı seçtiğini duyurmak zorundaydı.⁴⁰ Adın, varlığın kendisi veya özü olduğu ve bunu telaffuz edenin, ismi taşıyanı etkisi altına alabilme tehlikesi yarattığı çok iyi bilindiği için bu isim bazen gizli tutuldu ve tabu olarak görüldü. Bu kelime kutsaldı, kraliyet kişisi kadar kutsaldı. Mısır'da tanrıya ant içen gibi bu adla ant içiliyordu ve andı bozmanın cezası bazen ölümdü.⁴¹

İkinci bir ad değişimi, ölüm sırasında gerçekleşebilirdi. Ölü kral, aslında yeniden kişilik değiştiriyordu. Öte dünyanın kralı, ebedi kral, “cennet mukimi” oluyordu. Bu ifade, bu veya başka şekillerde Timur'dan itibaren halefleri Timurlular ve özellikle Hindistan'daki Babürlüler tarafından kullanıldı. Burada asıl merak uyandıran şey şudur: Bu büyük fatih, eski bir Çin geleneğini kendine mi mal ediyordu—nitekim Çin'de (Japonya'da olduğu gibi*) ölüm sonrası isimlere çokça delil vardı— yoksa Orta Asya göçebelerinin bir geleneğini mi takip ediyordu—kadim Hiung-nular bu geleneği önceden bilse bile Orta Asya'da az rastlanıyordu?⁴²—

ZAMANIN YENİLENMESİ

Kralın evrensel, bereket veren, mahsuldar işlevleri, tahta çıkışının sadece onun değil; aynı zamanda dünyanın da ikinci doğuşu olduğunu düşündürür. Her yıl kışın ölen, baharda yeniden doğan doğa gibi, yeniden ufukta yükselmeden önce gücünü kaybetmiş gözükken güneş gibi her şey yıpranır ve yenilenir. Yaratılış anında dünya güzel ve dayanıklıydı, yaşam kolay ve ahenk içindeydi; o zamandan beri her şey, durmadan tahrip oldu. Kayıp cennet bulu-

* Hirohito'nun ölümünden aldığı isim Showa Tenno'ydu.

39 Dorese, *Histoire de l'Éthiopie*, s. 42, 51, 62.

40 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 129.

41 Moret, *Du caractère religieux*, s. 306.

42 De Groot, *Die Hunnen*, s. 280-285.

namaz mı? Belirli bir ölçüde bulunabilir, çünkü her adım, yeniden yapılan bir başlangıçtır. Ama önemli olan, olanı unutmak değildir; kaynaklara dönmek, felaket getiren şeyi ve ondan geriye kalanları ortadan kaldırmaktır. “Yeni bir zamanın koşulu, özellikle geçmiş tüm zamanlardaki hataların ilgasını getirir.”⁴³ Buna kutsallıklardan arınmış bir zamanda dahi cumhurbaşkanı seçimleri, kendiliğinden beraberinde bir genel af getirdiğinde de rastlarız.

Bu yenilenme için kralın iktidara geliştinden daha iyi bir fırsat olabilir mi? Mısır’da, Yunanistan’da, Hindistan’da, Japonya’da kral iktidara geldiğinde yeni bir dönem başlar. Olaylar, kralın tahta çıkışından itibaren tarihlendirilir. “Roma’nın imparatorluk döneminde tacın takıldığı yıl, dünyanın başlangıcına işaret etmesiyle meşhurdur. [...] Yeni hükümdarın *evangeliumu* [müjdeli haberi] evrensel bir menzile kapı aralar.”⁴⁴ Mısır’da da taht konusunda meydana gelen tüm değişimler, böyle bir menzile açardı. Firavunun ölümüyle kaos, evrenin düzenini tehdit ederse firavunun tahta çıkışıyla yaratılışın esası kendini yeniler; doğanın dengesi ve düzeni yeniden tesis edilir.⁴⁵ “Bu, doğa ile toplum arasındaki tehlikeli kırılganlık sonrasında bir başka devrin başlangıç noktasıdır; evrenin doğuşuna dahil olma halidir.”⁴⁶ Fiji Adaları’nda kraliyet tacını kulanma töreni, “evrenin yaratılışı” veya “arzun yaratılışı” diye isimlendirilir ve bunu somutlaştırmak için kozmogoni, simgesel olarak yeniden canlandırılır.⁴⁷ Bon Tibetinde her kral, nesebin atasının dünyaya iniş hikayesini kendisi adına tekrar eder ve ona benzetilir.⁴⁸ Doğumun simgesi olan saf suyun içinde yıkanır, her şeyin değişimini tetikler. Babasının sarayında ikamet etmeyi reddeder ve kendi sarayını bina

43 Beigbeder, *La Symbolique*, s. 131.

44 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 118.

45 Posener, Yoyotte ve Sauneron, *Dictionnaire*, s. 218-219.

46 Frankfort, *Royauté*, s. 150; Eliade, *Aspects du mythe*, s. 55.

47 Eliade, *Aspects du mythe*, s. 54; *L’Éternel Retour*, s. 30 vd..

48 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 309.

eder. Bu kralın tahta erişmesi, *novus orbis*i ortaya çıkarır.⁴⁹ Epik İrlanda şiiri, hanesini saran ateşten kaçmak için bir fiçide boğulan kralın hikayesini anlatır. Eliade, bu macerada bir insanın kurban ediliş hatırasını görür⁵⁰ ve Ramnoux bunu daha açık bir dille şöyle ifade eder: “tükenmiş bir zamanın ıslahı için hükümdarlığın veya hükümdarlar döngüsünün sonunda gelen bir kurban.”⁵¹ Ateş, doğal olarak eski kralın mahvını simgeler; su ise teceddütü. Shangların son kralı, zorba ve zalim bir görüntü çizmişti; dolayısıyla Çin’de Zhouların Shanglar karşısındaki zaferi bir kutlama vesilesiydi. Oysa Zhou hanedanı iki defa kurulmuştu: İlki uygarlaştırıcı Wen tarafından, diğeri savaşçı Wu tarafından. Anma törenlerinde Wu’yu temsilen hüküm süren kral rolünü üstlenen oyuncular ve onun komutanı rolündeki Wen’i temsilen yardımcı bir oyuncu bulunurdu. Birlikte hanedanın doğuşunu, kurucunun zaferini, yeni bir çağın açılışını tekrar ediyorlardı.⁵² Güncel bir yoruma göre Hindistan’da kralı kutsama töreni (*rajasuya*), evrenin yeniden yaratılışını ifade ediyordu. Törenin ilk aşaması, embriyo durumuna geri dönmeyi, bir yıllık gebelik sürecini, kralın *cosmocrator* olarak doğuşunu, yahut daha ziyade yeniden doğuşunu canlandırmayı hedefliyordu. Bu aşama tehlikeliydi: Kralı embriyo zarlarından kurtarmak ve kötücül güçlerden uzaklaştırmak için ritüeller yerine getiriliyordu. Birinci aşama, hükümdarın yeni bedenine ulaşmasını içeriyordu. Bu ilahi beden, ya Brahmanlar kastıyla veya rahminden –anne ve eş– doğduğu halkla mistik bir evlenmeyle ya dişil ve eril suların veya altın ve suyun birlikteliğiyle elde edilir. Üçüncü aşama, bir dizi ritüeli kapsıyordu. Ayakları sıkı sıkıya yere basan kral, göğes uzanan ve onu dünya eksenine özdışleştiren bir hareketle kollarını kaldırır. Bu duruş esnasında onun yağla meshedilmesi, arza düşen

49 Blondeau, “La religion du Tibet”, Puech içinde, III, s. 242.

50 Eliade, II, s. 144; Draak, *Atti*, s. 375.

51 Ramnoux, *La Mort sacrificielle*, s. 217.

52 Kalkenmark, S.O., *Danses*, s. 423-424.

suların yeryüzünü meshetmesi gibidir. Böylece kutsanan kral, dört yönde bir adım atar ve simgesel olarak göğe tırmanır.⁵³

KRALIN YENİLENMESİ

Tahta çıkışla meydana gelen yeniden doğum, her ne kadar gerekli olsa da yeterli değildi. Doğa, her sene ölüp diriliyordu. Kral için de böyle olmalıydı. Her şey birkaç yılda yıpranıyordu. Hükümdar, kuvvetten düşüyordu ve bunu ona geri vermek lüzum ederdi. Birçok uygarlık, aynı hükümdarın hükmü altında kralın simgesel ölümü getiren ve dirilişini sağlayan bu döngüye aşınadır. Tüm monarşilerde esas olarak kralın hükmünün geçici olduğu ve ona bağışlanan zamanın dolması halinde onu yeniden tahta çıkarmak gerektiği düşünülmüştü diye bir şüphe duymak mümkündür. Bu inancın izleri, kralın ölümünü ve dirilişini taklit eden ama yıllık olmayan törenlerde görülmüyordu. Proto-Moğol Hitayların imparatorluğunda bu törenler yedi yılda bir, çok açık bir biçimde ölümü ve yaşama dönüşü çağrıştıran ritüellerle kutlanıyordu.⁵⁴ Tibet'te biraz daha belirgin olmayacak biçimde kurbanlarla ve hükümdarlık esasının mutasarrıfının yeni sadakat yeminiyle üç senede bir ifa ediliyordu.⁵⁵ Mısır'da (fakat James bunu önemsizleştirmek istedi) kraliyet jübilesi (*sed*) düzenleniyordu. İlkesel olarak kral, ilk defa hükümdarlığının otuz yılını bitirdiğinde, ardından daha sık gerçekleşiyordu. Kutlama, kralın tahta çıkması için öngörülen köşkün önünde icra ediliyordu. Bu törende firavun, ellerine krallık amblemini alıp uluhiyet istikametinde yürüyerek ilerliyordu.⁵⁶

Mevsimlerin doğal döngüsüyle bağlantılı olan yıllık ritüeller, daha yaygındı. Sur'da her yıl yaşlı tanrının bahar ekinoksunda dirilmek üzere günde ölmesi gibi kral, yıllık bir kutlama sıra-

53 Eliade, I, s. 235-236; *Méphistophélès*, s. 192-194.

54 Stein, *Leao-tche*, s. 697.

55 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 304.

56 Wild, S.O., *Danses*, s. 45-46.

sında tanrının rolünü üstleniyor ve ölüyordu. Bu ölüm elbette simgeseldi. Kral, ya heykel biçiminde tasvir edilmişti ya bir hayvan tarafından ikame edilmişti. Ardından epifan unvanını –Batı Sami kentlerindeki farklı prenslerden Roma dönemine taşınmıştır– alır, çünkü tanrı, kralın şahsında insan biçiminde görünür olur.⁵⁷ Mezopotamya’da bahar mevsiminde kralın kefarete günü, dünyanın kaosa düştüğü gündür. Marduk’un mabedinde başrahip, kralın tüm kıyafetlerini ve simgelerini çıkarttırır; kralın yüzüne bir sille vurur. Diz çökmüş hükümdar, acizane masumiyetini açıklar: “Günahım yok.”⁵⁸ Dışardan görünüşüyle çarpıcı olan bu olay, aslında ölüm ve diriliş senaryosuna benzer bir senaryodur. Babil’de her ne kadar kral ömür boyu hüküm sürse de aslında tahtı bir yıllığına işgal ediyordu ve iktidarını yenilemek için her sene büyük tapınakta Marduk’un elini sıkması gerekiyordu. Bu gelenek o denli kök salmıştı ki bu büyük kent Asurluların eline düştüğünde onların kralı, haklarına meşru bir dayanak bulmak için her yıl büyük tapınağa gitmişti. Madagaskar’da kral ve tebaaları, hanedanın köklerine doğru yapılan bir ziyaret esnasında kralın takdisinin ve senenin yenilenmesini bir bayramla kutlardı.⁵⁹ Benin’de yıllık büyük bir kutlama sırasında rahipler, yeni yıla göğüs germesi için gereken güce sahip olsun diye krala ilaç verir.⁶⁰ Zaire’deki Bantularda kabilenin tüm temsilcileri, kış gündönümünde kralın etrafında toplanırdı ve kralın kuvvetini yeniden canlandırmak amacıyla önemli bir töreni yerine getirirlerdi. Epey karmaşık bu tören, yeni ayda başlıyordu ve dolunaydan sonra altı gün devam ediyordu. Başrolde önce kralla özdeşleştirilen siyah bir öküz olurdu ve kral, çırılçıplak toprağa yapışık duran bu hayvanın

57 Morgenstern, “The King-god”, *Atti*, s. 259.

58 Eliade, I, s. 86.

59 Thierry, S.O., *Pèlerinages*, s. 295.

60 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 88.

üzerine otururdu. Ertesi gün hükümdar, bir hastalık kılığına bürünür. Ardından ya “sağ el kraliçesi” ya “sol el kraliçesi”^{*} ile evlenmesi gerekiyordu ki o saatten sonra ondan başka kimse cinsel bir fiile bulaşma hakkına sahip olmasın. En nihayetinde pislikleri yakılarak kralın arılaştırıldığı aşamaya varılır: “Her şey, tehlikedeki monarşinin ensest izi taşıyan iki kutsal birliktelikle yeniden canlandırıldığı düşünmeye uygundur.”⁶¹

GEÇİCİ KRALLAR

Çeşitli koşullar geçici kral ihtiyacını doğurabilir. Bu kral, elbette görece değersizdir ama hiçbir durumda bir naiple kıyaslanamaz; bazen basit bir figüran, bazen gerçek bir hükümdardır. Fakat her koşulda muvakkattır. Ölüm ve diriliş ritüelleri birçok güne yayıldığında ve tahtı boş bırakmak imkansız görüldüğünde bu geçici krala başvurulur. Kamboçya’da kral, haziran ayında üç gün boyunca tahttan çekiliyordu;⁶² Tayland’da kral sanki ölmüş gibi sarayına kapanıyordu, yine üç gün boyunca; bu sırada bu figüranı yetiştirmek için irsen görevlendirilen aileden seçilen bir kayyum hüküm sürer. Frazer, Fas ve Cornwall gibi birbirinden çok farklı ülkelerde bir günlük geçici krallar saptar.⁶³

Monarkın ölümü ile halefinin seçilmesi arasında geçen süre için yine geçici krala başvurulurdu. Benin’de gerçek bir kralın tüm imtiyazlarını elinde tutan kişi, toplumsal makamdan mahrum biri, hatta bazen bir köleydi. Lakin tahtta geçirdiği süre uzayabileceği için ülkeyi maceraya sürüklemesin diye gözetim altında tutulurdu. Hükümüne sona erdiğinde onu yok etmek elzem hale gelirdi, çünkü

* Eller üzerinden yapılan evlilik sınıflandırması, birlikteliğin sınıf sal niteliğine vurgu yapar. Sol el evliliği (*le mariage de la main gauche*), alt sınıftan bir kadın ile yapılan türdendir ve bu kadın, üst sınıf ayrıcalıklarından tam olarak yararlanamaz. (ç.n.)

61 Bonnefoy, III, s. 387-389.

62 Frazer, Rameau, II, s. 108-109.

63 A.g.e.

kraliyet erdemi bir kere ele geçirildi mi bozulmadan kalırdı. Bu yüzden o, öldürülür veya ortadan kaybolurdu.⁶⁴

YETKİ TÖRENİ

Yetki töreni törenleri, sonsuz bir çeşitliliğe sahiptir. Bazen basit ve sadedir ama ekseriyetle oldukça karmaşık ve ayrıntılandırılmıştır. Fakat bu törenler, her zaman belirli anlamlar taşıyan edimleri içerir: tahta çıkma, taç giydirme, kraliyete ait hususi eşyanın teslimi ve bilhassa—gerek yağ ile gerek onun yerini tutan bir şeyle meshedip—kutsama. Bu sonuncusu, daha önce bahsettiğimiz üzere yetki sahibi kişide bir hal değişimi ve ilahlığın, atalar ruhunun ya da inayetin başlangıcını sağlar.⁶⁵ Bu törenler neredeyse her zaman geleneklerden sorumlu bir makamın seçimini ve bir takdis edicinin, çoğunlukla rahibin müdahalesini barındırır. Buradaki din adamı varlığının, ruhbanlık ile monarşi arasında kısa sürede sorun çıkardığını belirtelim.

Kutsama olarak andığımız şey, birçok biçimde gerçekleştirilebilir, özellikle de kralın şahsına yeterince belirsiz bir vasıf (atadan gelen ruh ve ondan gelen kuvvet ile ululuk) iliştilendiğinde. Bu maksatla Ashantiler, kralı sefelinin koltuğuna peşi sıra üç kere oturtur ve bu, sefelin kralda tecessüm etmesini sağlar.⁶⁶ Şilluklarda göstermelik bir savaşın ardından kral, yetkilendirilmek için Faşoda'ya götürülür. Bir taburenin üstüne kurucu atayı temsilen silindir bir nesne konur, yine bu tabure üstünde bir boğa öldürülür ve silindir nesne, mabede taşınır. Ardından kral, tabureye oturtulur ve ruh kralın içine nüfuz eder. Törene katılan prensler, soylular, teyzeler ve kız kardeşler, kralı yeni bina edilmiş üç kulübeye götürür. Kraliyet meskenine yerleşmeden önce kral, burada üç gün iki gece konaklar.⁶⁷

64 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 282.

65 Dieterlen, *Atti*, s. 148.

66 Deschamps, *Religions*, s. 21.

67 Frazer, *Rameau*, II, s. 35.

Ne bu ne başka bir ritüel, hiçbir şekilde meshetmek kadar önemli değildir. Mesh, bizi özellikle kadimliği –Hititler tarafından icra ediliyordu–⁶⁸ ve önce İbranilerde, sonra Hristiyanlıkta oynadığı rol açısından oldukça ilgilendirir. İncil’de bu mesh, yağ ile yapılır ve sadece krallara değil, rahiplere ve peygamberlere de uygulanır. Hayat verdiği her şey için kalabalık haykırıyordu: “Kralım çok yaşa!” O andan itibaren şarap kadehi tokuşturmakla uzaktan yakından alakası olmayan bu tezahürata verilmesi gereken gerçek anlam açığa çıkar. Yaşamak, “canlılıkla dolu olmak” anlamına gelir ve tebaanın arzusu, yağın etkisini göstermesi; yağın sürüldüğü kişiye nüfuz etmesidir. Bugün belki “amin”, “böylesi olsun” denecettir. Kralı kuvvetlendirmek, henüz sahip olmadığı bir gücü ona atfetmek; tüm bunlar, diğer halkların da çeşitli vasıtalarla ulaşmaya çalıştığı hedeflerdir. İnkalar, güzel kızları canından ederek kralın sağlığını kuvvetlendirmeyi, onun hükmünü pekiştirmeyi hedefleyecektir.⁶⁹ Halk arzusu buna rağmen gerekli midir? Mesh yeterli değil midir? Neredeyse evrensel bir biçimde, kadim Makedonlar veya Nil’deki Şilluklar kadar İspanya’daki Vizigotlar gibi, medeniyetlerin birçoğu için olmazsa olmaz olarak algılanan kalabalıklar tarafından tezahürat yapılması, bir muvafakat veya tanıma anlamı aşır.⁷⁰ Aynı zamanda, Çin’de de olduğu gibi, hükümdar olmayı ve ona meşruiyetini kazandırmayı sağlayan tek unsuru, tanrı ve halk iradesinin birliğini beyan eder.

Tezahürat, –daha ziyade Doğu’da, Bizans’ta, İran’da, İslamiyette, Afrika’da özellikle Porto Novo’da–⁷¹ secde etmeye dönüşebilir veya secdeye eşlik edebilir. Secde, sahici bir tapınma görüntüsüne sahiptir ki İslamiyet, Bizans İmparatorluğundan

68 Eliade, I, s. 155.

69 Lehmann, *Civilisations*, s. 108; Hultkrantz, Puech içinde, III, s. 810.

70 Boer, “Vive le roi”, *Atti*, s. 275.

71 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 111.

miras alırken secdenin bu yönünü çok iyi kavramıştır. Fakihler karşı çıkamasa da bu fiile karşı bir hoşnutsuzluk vardı.⁷²

Kadim Yahudi dünyasında mesh, bir insan tarafından –hakimlerin sonuncusu (seleflerinden ayrılan bir hakimdir, çünkü kral yaratır), İsrail’in ilk kralı Samuel tarafından, ardından bir rahip tarafından– yapılır ama doğal olarak tanrı vergisidir. Samuel bunu bilir ve İncil, sürekli bunu tekrarlar: “Yahveh der ki mukaddes yağda kralımı yağ ile mesheden benim.” “Seni İsrail’in kralı olarak yağla mesheden benim.”⁷³ Samuel, “kutsal yağ kabını aldı, onun başına döktü, sonra başını öptü ve dedi ki seni halkının reisi olarak yağ ile mesheden Yahveh değil mi? Tanrının ruhu Davut’a döküldü”⁷⁴. Bu yetti. Fakat daha sonra tanrısal eylemden gelen bütünlüğe rağmen İsrail, taç giyme törenini taç giydirmeyi ve ellerle ayaklara vurulan küçük zincirlerin teslimini ekleyerek bir bütün haline getirir. “O zaman rahip, kralın oğlunu dışarı çıkarıp başına taç, eline zincir koydu. Meshedilip alkışlandı ve ‘Yaşasın kral!’ diye bağırıldı.”⁷⁵

Sasani İranından başka kimse, kraliyet tacını giymekle bu kadar ilgilenmemişti. En güzel heykel yapıtlarından birkaçı buna atfen yapıldı (Firuzabad’da I. Erdeşir’in taç giyme sahnesi –III. yüzyılın ikinci çeyreği–, yine Erdeşir’in Nakş-ı Rüstem’de at üstünde taç giymesi; Bişapur’da I. Behram’ın taç giymesi –III. yüzyılın ikinci yarısı–). Metinler gibi bu kabartmalar da bizzat yüce tanrı Ahura Mazda tarafından taç giydirilen kralların kralını gösterir. O zaman hükümdarın tanınması, ancak onun tahta çıkışı sırasında Mazdekçi prenslerin mükemmelen dini bir anlam taşıyan edimiyle ifade edilebilirdi: bir ateş sunağının ve eklentilerinin teşekkülü. Bu kabartmalarda tanrı ile kral, yüz yüze ve aynı boyda tasvir edilir. Çentikli bir hale taşıyan tanrı, iktidar simgesi olan tacı külahlı ve

72 Brunschvig, “La prostration”, *Atti*, s. 437-439.

73 Mezmurlar, II, 6; 2. Samuel, XII, 7. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

74 1. Samuel, XVI, 1-13. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

75 2. Krallar, XI, 12. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

*korymbos** saçlı krala uzatır. Sinek fırçası** taşıyıcılarının da aralarında bulunduğu birtakım yardımcıları, daha küçük boyutlarda tasvir edilmiştir ve bu iki başkahramanı çevreler.⁷⁶ Bazı kabartmalar, önemli değişiklikler gösterir. Narseh'in taç giyme töreninin tasvir edildiği kabartmada tanrı Anahita, Ahura Mazda'nın yerini alır (III. yüzyıl sonu-IV. yüzyıl başı). Firuz için olanda (V. yüzyıla ait Tak-ı Bostan'da) sanatçı, kralı iki taç alırken gösterir; biri Ahura Mazda'dan, diğeri Anahita'dan. II. Erdeşir için olanda (IV. yüzyıla ait Tak-ı Bostan'da) Ahura Mazda'nın yanına tanrı Mitra'yı yerleştirir. Mitra daha küçük tasvir edilmiştir, başından çıkan ışıklar sayesinde ayırt edilir.⁷⁷

Yahveh'in rahip eliyle iş gördüğü İbranilerdeki gibi Mazdekçi İran'da Ahura Mazda da bir takdis edicinin vasıtasıyla iş görürdü, fakat bunun kim olabileceğini bilmekten mahrumuz. Bunun bir rahip olup olamayacağı merak edilmişti, zira dini teşkilatın reisi olan kral, astlarından birini çağırabilmeliydi. Erdmann, bu takdis edicinin laik olmasını imkansız olarak görür. Bu, hükümdarın ilahi hakkından vazgeçmesine davetiye çıkarır.⁷⁸ Daha sonra, şüphesiz V. yüzyıl başında, Zerdüşt din adamları, krala itaat etmeyi bıraktı; neredeyse monarka müsavi hale gelen ve onun taç giyme töreninden sorumlu ulu bir reis, *mopatam mobad*, tarafından yönetildiler.⁷⁹ Firdevsi'ye göre üç bilgeden yardım alan *mopatam mobad*, yeni kralı koltuğuna oturtuyor; tahta hayır dualar okuyor; hükümdarın başına taç ve tiara koyuyor; kralın iki yanağını göğsüne bastırıyordu.⁸⁰

* Saçların hafif bir ipek kumaşla sarılmasıyla yapılan Sasani krallarına özgü topuz.

** Sinek fırçası (*chasse-mouche*), Afrika ve Asya'da sinekleri kovmaya, yakalamaya yarayan; keçi veya at gibi hayvanların kılından yapılan ve kimi yerlerde kraliyet nişanı olarak kullanılan bir alettir. (ç.n.)

76 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, resimler 131, 167, 133, 168.

77 A.g.e., resimler 211, 293, 192, 218.

78 Chaumont, "Recherches", *J.A.*, 1961, s. 311'deki tartışma.

79 Chaumont, "Où les rois", s. 71.

80 A.g.e., s. 301-308; "Recherches", *J.A.*, 1961, s. 301-308.

Sasanilerdeki taç giyme töreninin gerçekleştirildiği yeri belirlemek, birden fazla araştırmacının ilgisini çekmişti. Christensen, I. Erdeşir'in (t. 224-241) ailesinin memleketinde, ya atalarının başrahip olduğu İstahr'daki Anahita Tapınağı'nda ya buradan biraz uzaktaki Nakş-ı Recep'in girişinde –ki buradaki kayalara kazılmış kabartmalar, onun ve halefi I. Şapur'un (241-272) iktidara gelişini ölümsüzleştirmişti– tacı kuşandığını düşündü.⁸¹ Takizade'ye göre Sasani kralına iki kere taç giydiriliyordu; önce bilinmeyen bir yerde Pers ülkesinin kralı olarak, ardından Tizbon'da veya başka bir yerde kralların kralı olarak.⁸² Bunca belirsizlik arasından emin olunabilecek bir tek şey çıkar: Çifte tören gerçekleşiyordu. Biri neredeyse özeldi, diğeri ise görkemli bir şekilde kutsal ateşin önünde ve müneccimlerin huzurundaydı.

Bir büyücü veya rahibin müdahalesi, ki söz konusu İran olunca bundan kuşku duyulabilir, başka yerlerde de tamamen belirsizdir. Aztek imparatorunun taç giyme töreni tapınakta gerçekleşmesine rağmen bu belirsizlik, onun için de geçerlidir.⁸³ Öte yandan bahsi geçen türden müdahalelerin sıkça açıktan gerçekleştiği de vakidir. Zaire'nin güneyindeki Loango Krallığında taç giyme törenindeki ritüelleri yöneten semavi yüce varlığın rahibidir. Verimliliği temin eden törensel mübadeleler, rahibin mütemadiyen kral ile bağlantı halinde kalmasını sağlar. XX. yüzyılda Doğu Kongo riyasetinde hâlâ büyücü veya rahip olarak görülen demirci, taç giyen reisi örs üzerine çıkardıktan sonra ona demir bilezikler sunar.⁸⁴

Pek dikkat celbetmeyecek örs üzerine tırmanma, aslında önemli bir husustur. Bu yükseliş, itibara kavuşmayı somutlaştırır; kralı halkın nazarına çıkarır ve tanrılara sunar. Cismani olarak reisin yükselişiyle bu yükselişin kutsallığı vurgulanır.

81 Christensen, *L'Iran*, s. 90.

82 Chaumont, "Où les rois", *J.A.*, 1964, s. 60.

83 Hultkrantz, Puech içinde, III, 823.

84 Bonnefoy, II, s. 385.

Bu, başka yerlerde de bulunur. Benin’de her şey sözde kralın etrafında dönüyormuş gibidir. Bu kral ki deniz kabuklarından bir taç takılmış ve zengin bir görüntüye sahip olacak şekilde giydirilmiş bir köledir ve ortadan kaldırılmadan önce bu şekilde itibar görür. Fakat ertesi gün yaşananlar ayrıca önemlidir. Gerçek kral, saçının bir tülbentle yapılacağı tümseğe çıkar; bilahare mevki sahibi kişileri ağırlayacağı, kalabalığa tahtı göstereceği saraya kadar bir alay eşliğinde götürülür.⁸⁵ Afrika’daki kralların, bir tümseğin ya da örsün üzerine çıkarılmasıyla Kelt ve Cermen reislerinin küpeşteye tırmandırılması aynı sebeptendir. Türk ve Moğol prenslerinin bir keçe halı üzerinde omuzlarda taşınması da bu nedenledir.

KRALIN EŞLERİ VE KIZLARI

Kraliçenin mevkisi, çeşitli toplumlarda kadınların mevkisine bağlı olarak değişkenlik gösterse de genel bir ifadeyle, şu ya da bu şekilde, kraliçe, kralın yaşamına ve görkemine ortaktır. Hatta bazen kraldan daha muteberdir. Hükümdarın çokeşliliği veya evlilik dışı taşkınlıkları, kraliçenin mertebesine gölge düşürmek şöyle dursun bunu daha belirgin hale getirir. Ketu Krallığında kral, teoride ülkenin tüm kadınlarının eşidir ve pratikte koca bir haremın efendisidir ama sadece tek bir kadın meşru konumdadır ve hayatını onunla geçirip aynı mezara girmek zorundadır.⁸⁶

Eski Mısır, kadınların en yüksek mevkide olduğu ülkelerden biri olsa da Bleeker’in firavunun eşi hakkında yazdığı şey, evrensel bir kapsama sahiptir: (XVIII.-XX. hanedanların iktidarında) “Tapınaktaki tasvirler, firavunun doğuşunu gösterirken kraliçenin, kraliyete ait bu çocuğun ata tanrısındaki tanrısal doğayı himaye eden bir araç olduğunu ifade eder. Ata tanrı görünmezdir. Oysa kraliçe görülebilir ve böylece birincil bir rol üstlenir. Onun resmi

85 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 21-22.

86 A.g.e., s. 59. Kralın gözdesi, “sol el kadını”, için de aynısı geçerlidir.

unvanı, ‘tanrının kadınıdır.’”⁸⁷ Kraliçe, ölümünden sonra ilahi saygılara mazhar olur. Thebes’teki mezarı, kralların hemen yanındadır. Bu durumda hükümdarın hâlâ ondan doğmuş olması gerekir. Bunun belirli bir kurguyla inkar edildiği veya buna karşı tedbirlerin alındığı durumlar da vardır. Benin’de kralın tek ve eşsiz olduğu, kimseden doğmadığı, kimseyi doğurmadığı düşünülüyordu. Bir annesi olamayacağı için alt tabakadan bir kadına ihtiyaç duyuluyordu. Bu da aslında hanedan kanını yeniliyor ve prensi halka yakın tutuyordu. Bir prenses, çocuk doğuramazdı.⁸⁸

Doğruluk payı olmasına rağmen Bleeker’in çözümlemesi, biraz daha ileri götürülmelidir ve kraliçenin, kralın kızı olarak mı yoksa kralın eşi olarak mı seçkin bir yere sahip olduğu sorgulanmalıdır. Bazı durumlarda bu şüphe yerindedir. Saxo Grammaticus’un İskoçya kraliçesi hakkında söyledikleri buna bir örnektir: “Bu kızın yatağını paylaşmaya layık bulduğu erkek, hemen kral oluverirdi ve bu kız, ona kendisini ve mevkisini bağışlardı.”⁸⁹ Öte yandan genellikle, biraz aceleci bir hükümle, kraliçelere tahsis edildiği söylenen ilahi saygınlığı kızları için ısrarla isteyen Part prenslerini, özellikle de Hatra prenslerini gördüğümüzde dersimizi alırız. Genç prensesler, Anahita Tapınağı’nın başrahibeleri, bu unvanla kendilerine has bir tahta ve kutsal nesnelere sahipti. 117’de Trajan, Tizpon’dan Hüsrev’in* kızının unvanını getirdi. III. Vologases, 161’de hak iddia etti ve Marcus Aurelius, bunu geri vermeyi reddetti. Zira bu unvanın dini değerinin farkındaydı. Bağdat Müzesi, Anahita rahibesi kılığında giyinmiş Hatra prensesi (I.-II. yüzyıl) Dushfari’nin, eliyle rahmet işareti yapan heykelini

* Burada bahsi geçen, Sasani imparatoru Hüsrev değildir. Part kralı I. Hüsrev’dir (*Osroes* veya *Chosroes*). Ancak Fransızca dizine bakılırsa Roux, bu hükümdarları birbirine karıştırmış gözükür. (ç.n.)

87 Bleeker, “The position of the queen”, *Atti*, s. 227-228.

88 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 201 ve 206.

89 Frazer, *Rameau*, I, s. 419.

muhafaza eder.⁹⁰ Artık çekinmeyelim: Aslolan eş değil, kızıdır. Sırası geldiğinde kraliçe olacak kişi, kralın eşi olan kadın değil, kraldan doğma kızıdır.

Bunu Roma'nın doğuşunda gördük. Aeneas, Albalonga kralının kızı Lavinia'yla evlenir ve bu sayede kral olur. Romulus'u doğuran da bir diğer Albalonga hükümdarı Numitor'un kızıdır. İlk Roma monarklarından üçünün, Tatiüs, Tarquinius Priscus ve Servius Tullius'un, halefleri damatları olmuştu.⁹¹ İskoçya'da 583'ten 840'a kadar uzanan hükümdarlar listesi, hiçbir kralın babasının hükümdar olmadığını gösterir. Kraliyetin kadınlar vasıtasıyla tevarüs edildiği sonucuna varılabilir. Yunanlar, oğullarını yabancı bir diyarda kadın ve krallık aramaya göndermek gibi bir geleneğe sahipti ve onların hayal gücü, bunu meşru kılacak iyi olduğu kadar da faydasız yüzlerce gerekçe hazırladı. Frazer, bunu fark etmiş ve uzunca bir süre bununla uğraşmıştı.⁹² Dolayısıyla ona kıyasla bu fasıl üstünde daha kısa durabileceğiz ve birkaç büyük ismi hatırlatmakla yetineceğiz.

Sparta kralı Tantalos, daha önce bahsettiğimiz üzere oğlu Pelops'u tekerli at yarışına soktu ve Pisa kralının kızını böyle kazandı. Pelops'un öz oğlu Atreus, Miken'e eş aramaya gitti. Menelaos, Sparta'da güzel Helen'in ona verdiği tahtı buldu. Agamemnon, önce eşi Clytemnestra'nın şehrinde hüküm sürdü. Perseus, Andromeda'yı kurtarıırken kral Kepheus'un kızını, onun tahtını fethetme umuduyla kurtarmıştı. Ankhises, belki de sadece Afrodit kendini Frigya kralının kızı diye tanıttığı için baştan çıkarılmayı kabul etti. Bu aşktan Aeneas doğdu. Bellephontes, Likya'da kralın kurduğu bir pusuya düşüp buradan kurtulmayı başardığı için bu kral ona kızını ve krallığın yarısını verdi. Oedipus mitinin büyük bir kısmında bu konu işlenir, çünkü

90 Mazaheri, *Les Trésors*, s. 103.

91 Frazer, *Rameau*, I, s. 413.

92 A.g.e., s. 418.

bütün drama, kahramanın babasını öldürüp Thebes kraliçesi olan annesiyle evlenmesi üzerinden ilerler. Ancak Yunanlar, Oedipus'un tahta çıkışını yaptığı evliliğe değil; sfenksin gizemini çözerken ettiği yardıma bağlar. Benzer bir şekilde bu konu, Alkmene'nin torunu, Herakles'in oğlu, bir başka ifadeyle Yunanlar tarafından kendi kahramanları olarak benimsenen bir Fenike tanrısı, Sardis kralı Kandaules'in garip kaderinde de işlenir. Herodot, Platon, Plutarkhos bunu değişik şekillerde anlatır. Herodot'un anlatısına göre Kandaules, Gyges'in en samimi sırdaşydı ve ona eşinin güzelliğini çok övüyordu. Bir gün Kandaules, eşini çıplak görmesi için Gyges'i zorladı. Kadın, bu durum karşısında hiddetlendi. Dikizci için tutkular besleyen kadın, şöyle dedi: "Kandaules'i öldür, beni al ve benle Lidya krallığının sahibi ol ya da hemen öl." Gyges, Kandaules'i öldürdü; eşyle evlendi ve kral oldu.⁹³

Eş arama maksatlı seyahat, Doğu Samilerde de mevcut gibiydi; en azından böyle bir hatırayı muhafaza etmiştiler. Tüm ailesini kaybeden ve vârisiz kalan kral Keret, bir rüyaya uyarak Udum [Edom] kralının yanına gitmek için yola düşer ve onun kızıyla evlenir.⁹⁴ Aynı şekilde *Hamlet*'te kahramanın amcası Feng, Danimarka'ya eş aramaya gider. Birçok Afrika miti, aynı temele dayanır. Bir başka vesileyle bazılarını belirtmiştik: Mesela Lubalardaki mite göre bir avcı, yabancı bir hükümdarın kızıyla evlenir (kız kardeşinin de kralın kızı olduğu düşünülürse ilginç bir anlatım biçimi). Bir diğeri de Abomey mitiydi ki yerel bir hükümdarın kızıyla panterin birlikteliği üzerine kurulmuştu. Albert Gölü ile Victoria Gölü arasında yaşayan Bunyorolar, Bacwezilerin hanedanının kökenini anlatır. Burada gasıp Bukuku hüküm sürer. Kahinler ona bir kehanette bulunur ve kızından doğan oğlanın onu öldüreceğini ve onun yerini alacağını söylerler. Bu tehlikenin önüne geçmek için

93 Herodot, I, 12-13. Bkz. Platon, *République*, II, 350-360; Plutarkhos, *Questions grecques*, 45.

94 Caquot, "Mythologie des Sémites", Grimal içinde, I, s. 91.

kızını kapısı olmayan bir yere kapatır ve ona göz kulak olur. Avare bir adam kızı bulur ve hamile bırakır. Bir çömlekçinin sahiplendiği bu çocuk, Bukuku'yu öldürür ve yerine geçer.⁹⁵

VII. yüzyıla ait meşhur bir Hint romanı *Dashakumaracharita* [On Genç Adamın Hikayesi], kraliyeti ele geçirmeyi sağlayan yabancı bir prensesle evlenme konusunu işler. Ayrıca monarşinin bir sorunsalını sunar ve kadın ile krallık, veya toprak, arasındaki benzeşmeye ışık tutar. Burada zaten Hint düşüncesinin sabitesi söz konusudur ve ufak bir araştırma, bunu başka yerlerde bulmaya da olanak tanır. Bahsi geçen benzeşme, Yunan dünyasında olduğu gibi İslamiyette de hemen gözlemlenebilir. Kuran'da şöyle geçmiyor mu? “Kadınlar sizin ekinliğinizdir; ekinliğinize hangi taraftan isterseniz oradan varın.”⁹⁶

Hint romanı, bir krallık arayışıyla yola çıkan bir prens ve dokuz refikinin hikayesini anlatır. Hepsinin sahip olduğu tek silah, geniş görgü ve bilgileri ile tatmin kuvvetleridir. Ne şiddetle ne ikiyüzlülükle, sadece çekicilikleriyle bir prensesin veya kraliçenin tutkularını harekete geçirirler; onunla evlenirler; tahtı kazanıp mükemmel bir mutluluk içinde yaşarlar. Fakat hikayede evlilik, o kadar da önemli bir yer tutmaz. Sevgililerin şehvani bağlılıkları, *dharma*ya uyan kral ile toprağın birleşmesini temsil eder. “Onlar, hükmetmeye yatkınlıklarını gösteren ışıklar saçar.”⁹⁷ Bu roman üzerine çalışan Hint uzmanları, genç bir adamın tahta çıkabilecek kabiliyette olduğunu göstermek için bir prensesin elini yakalaması gerektiğini anlatan sayısız hikaye olduğunu; bu hikayelerin farklı anekdotlar içermesine ve farklı bir serim –üstesinden gelinmesi gereken zorluk– ortaya koymasına rağmen aynı arka plana sahip olduğunu söylerler. Bu hikayeler, kral kızının taht getirdiğini gösterir ve doğadaki birtakım kuvvetlerin tahakküm

95 Bonnefoy, II, s. 391.

96 Kuran, II, 223.

97 Porcher, “La princesse”, *J.A.*, 1985, s. 188-190.

altına alınması, evrenin düzene sokulması gibi köken mitlerine referans verir. Barışçıl Hint romanının aksine bu hikayeler, kadının fethedilmesi için şiddetin gerekliliği üzerinde ısrarla durur. Bu şiddet, toplumsal hayatta var olan, evlilik ritüellerinin bir parçası haline gelmiş kaçırma sahnesi canlandırmaları gibi doğrudan kadını hedef almaz. Bu hikayelerdeki şiddet, onun etrafını saran tehlikelere yöneliktir; kadını korumak amaçlıdır. Öte yandan minnet ve hayranlıkla karşılık gören aşkın kurgusu içtenlikle kabul edilerek bir tecavüz kurgusunu beslemeye devam eder.

KRALİYETTE ENSEST

Oedipus'u vuran lanet, babasını öldürmesinin yanı sıra annesiyle yaşadığı encest ilişkiden de kaynaklanır. Etnologların uzun uzun tartıştığı neden ne olursa olsun encest, işlenebilecek en ağır suçlardan biridir ve encest yasağı, geneldir. Oysa kralla birlikte birtakım kişilere –bazen tanrıya, bazen rahip veya büyücüye– izin verilir, hatta kimi zaman zorunlu kılınır. Hükümdar ailelerinde encestin bir kural olduğunu söylemek ifrada kaçmak olur. Fakat birçoğu, bunu uygulamıştır veya böyle bir hatıra sahiptir.

İncil'deki doğuş, Adem ile Havva'nın ve onların çocuklarının encestine dayanır. Bu da demektir ki insanlık, encestten doğmuştur. İşte belki de bu yüzden kutsal kitap, başından itibaren encest karşısında katı bir tavır takınmaz. Lut, kızlarıyla ilişkiye girdi ve onları Moavlıların ve Ammonluların atalarına hamile bıraktı.⁹⁸ İbrahim, üvey kız kardeşi Sare ile evlenir. Encestten öğrenen Yunan dünyası, bu vakıayı çok da yok saymaz. Oedipus'un dışında Thyestes, kızı Pelipia'ya tecavüz eder; Atreus, yeğeni Pelopia'yla evlenir. İran'da olduğu kadar firavun Mısırında da kral, kız kardeşinin imtiyazlı partneridir ama tek değildir. II. Ramses (t. 1301-1235) üç kızıyla evlenir; Tutankhamun ise hem yeğeni hem baldızı olan kadınla evlenir. Çocuk yaştaki firavunun evliliği bir yüceliğe

98 Yararılış, XIX, 30, 38.

sahiptir ama III. Amenhotep'in (t. 1410-1375) evliliği kötü bir şöhrete sahip olmuştur; çünkü kendi soyundan biriyle evlenmek yerine ruhban bir aileden gelen genç bir kadın ile evlenir. Bu durumda tanrının birleşme anında kralın yerini aldığını ve ilahi kanla prensesi hamile bıraktığını söylemek imkansız hale gelir. Biraz daha sonra Labdakosların on üç hükümdarından dokuzu, ensest evlilikler yapacaktır. Bunların altısı, kız kardeşleriyle; biri, IX. Ptolemaios Soter, iki kız kardeşıyla; diğeri, kız kardeşi ve yeğeniyle; bir başkası, kuzeniyle evlenir.

Kara Afrika'da kraliyete ulaşma yolundaki kabul sistemi, çoğunlukla ensest üzerine kuruludur ve –ister gerçekten ister simgesel olsun– bu yapıldığında yol tamamlanır. Ensest, belirli şartlarda, mesela taç giyme töreninde görülebilir; yani her zaman evlilik yoluyla kurumsallaşmış olması gerekmez. Girard, kralın tüm partnerlerinin ilkesel olarak yasaklanmış kadınlardan oluştuğunu hiçbir ayırım gözetmeksizin söylerken⁹⁹ Van Bulck, çalıştığı Afrika toplumlarında kız kardeş ve kız çocuğuyla gerçekleştirilen birlikteliğin kraliyet görgüsünün hususi bir niteliği teşkil ettiğini;¹⁰⁰ Uganda'dan Zambezi'ye uzanan bütün bir geniş coğrafyada kraliçenin monarkla baba tarafından akraba olduğunu gözlemler.¹⁰¹

Lubalar, toplumsal temeli olmayan ve az rastlanır ensestlerden bir örnek sunar. Taç giyme töreninde hükümdarlar, anneleri ve kız kardeşleriyle “bedbahtlık evi” denen hususi bir kulübede cinsel ilişkiye girmek zorundadır. Bu ihlal, onları kültürel düzenin farklı iki yakasına atarak kral için mutlak yalnızlık alanı yaratır.¹⁰² Yeni tahta çıkan ile annesi arasındaki mutlak ayrıma Benin'de de rastlanır ve bu ayırım, ikisi arasında zorunlu olarak geçen cinsel bir ilişkiye aşırı bir tepki olarak tezahür etmelidir.¹⁰³

99 Girard, *La Violence*, s. 150.

100 Van Bulck, “La place du roi”, *Atti*, s. 143-144.

101 Paulme, *La Civilisation*, s. 36.

102 Bonnefoy, II, s. 387.

103 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 83.

Girard'da karşılaştığım kraliyetteki ensesti soyun saflığını korumaya dönük bir irade ile açıklamaya çalışan klasik yaklaşım, kati surette geç bir dönemde oluşmuştur ve rasyonalisttir. Bu yazarın zihnindeki ilk başta tatmin edici ama sınamaya tâbi tutulduğunda elde kalan saf görüşleri, sert bir şekilde kınamaktan geri duramıyorum. Hayır, ensest, kralı en büyük pislüğün tecessümü haline getirmiyordu; çünkü kral saftı. Hayır, kral, ensest yüzünden suçlanmıyordu, ona kötü davranılmıyordu, hakaret edilmiyordu; eğer böyle olduğunu kabul edersek.¹⁰⁴ Hayır, kralı yakınındaki bir ölümle cezalandıran ensest değildi; kral, bu ölüm sayesinde hüküm sürüyordu.* Hayır, krala kraliyet vasıflarını veren ensest değildir ve krala kraliyet vasfını veren sadece bir suçlunun ölümünü istemesi değildir.¹⁰⁵ Frazer, her ne kadar yanıltmışsa da –ki bu kesin değildir– iktidar aktarımının kadınlar vasıtasıyla geçtiği ülkelerde, kralın buna ulaşmasının tek yolunun evlilik olduğunu söylerken bilge bir havaya sahiptir. Kız kardeşiyle evlenen kral, bir yabancıнын hüküm sürmesinin önüne geçiyordu. Annelerinin vârisi olan kızlarıyla evlenerek kraliçenin ölmesi halinde tahtını koruma altına alıyordu.¹⁰⁶ Frazer'dan beri uzmanlar, onunla başlamış bir çalışmayı derinleştiriyorlar; Girard'ın bunları görmezden gelmesinden esef duyulabilir. Tylor, daha evvel aile içi evliliğin yalıtıldığını söylemişti. Bastide, büyücü tarafından işlenen ensestten bahsederken onun büyü kuvvetlerini kullanabilmesi için insani şartların dışında bir yer tutması gerektiğini açıklamıştı. Gordon, büyücünün doğaüstü bir kuvvet kullandığını ve “bu sayede bu kuvvetle temas kurabilmek için bir yol bulduğunu” söylüyordu.¹⁰⁷ Bleeker, Mısır'da firavunun tahtını güçlendirmek

* “Eğer ensest, kurban adamayı akhyorsa kurban adamak da ensesti aklar.” (Girard, s. 160)

104 Girard, *La Violence*, s. 153.

105 A.g.e., s. 161.

106 Frazer, *Rameau*, II, 239.

107 Bastide, *Sociologie*, s. 220; Gordon, *L'Initiation sexuelle*, s. 166.

ve meşru bir vârise sahip olmak için bazen kendi kanından bir kadınla evlendiğini; bunun da tanrının eşi olan kadının üstlendiği hayati rolden ileri geldiğini görüyordu.¹⁰⁸ Lehmann da aynı fıkri İnkalar üzerinden yineliyordu: “[Kral], tanrı olduğu için insanlarla sıradan temaslarda bulunamazdı. Bu nedenle resmi eşi, kendi öz kız kardeşiydi; şayet başka cinsel ilişkileri olacaksa tercihen güneş kültüne adanmış, bir çeşit manastırda yaşayan bakirelere doğru yönelmeliydi.”¹⁰⁹ Daha sonra Çimulardan bahsederken şunu ekliyordu: “Sıradan erkekler için yasaklanmış kadınlar, tanrılar ve krallar için çoğunlukla ulaşılabilir. En büyük tanrı için yükseltilmiş tapınakta yalnızca kralın evlenmeye hakkı olduğu bakireler yaşıyordu.”¹¹⁰

SARAY ÇEVRESİ

Nadir arkaik toplumlar haricinde kral, tek başına yaşamaz, yaşayamaz. Toprağın verimliliğinin teminatı olan cinsel gücü, ki bu güç aynı zamanda komşu prenslerle ittifak kurma veya kendi beylerinin kibrini okşama ihtiyacına cevap verir, onu yalnız yaşanamaya zorluyordu. Böyle bir şeye meyyal olmasa bile bir veya birçok kadın almalı, hatta bir harem oluşturmalıydı. Kralı fiziksel olduğu kadar psişik açıdan tehdit eden tehlikeler, onun etrafında askerlerden ve büyücülerden müteşekkil koruyucu bir duvarın konuşlanmasını teşvik eder. Tek başına üstlenemeyeceği ruhbanlıkla ilgili görevleri, rahiplerin yakınında olmasını gerektirir. Beslenmeye, giyinmeye, sağlığa ilişkin uyması gereken kurallar, mütehasıs hizmetkarları elzem kılar. Göstermesi gereken cömertlik, ona avuç açanları başına toplar ki bunlar her zaman en fukara olmak zorunda değildir. Görünebilir tanrı olduğu ölçüde ibadetleri kabul eder. Ülkenin cisimleşmiş hali olduğu

108 Bleeker, “The position of the queen”, *Atti*, s. 227-228.

109 Lehmann, *Civilisation*, s. 98.

110 A.g.e., s. 91-92.

için halkın onun hamiyetiyle elde ettiği zenginliği ortaya sermek onun boynunun borcudur. Saray dediğimiz şeye katlanabilecek sağlam bir kafa gereklidir. Zorunludur, çünkü hemen bozulabilir. Gösteriş, servet birikimi, dalkavuklukla okşanan kibir, kralı olması gerekenden tamamen farklı bir varlığa dönüştürür. Halk, artık onda kendisini göremez; o da halkta kendisini göremez.

Kelimenin tam manasıyla saray, rahipler, muhafızlar, uşaklardan değil; soylulardan müteşekkildir. Soyluların varlığı kaçınılmazdır. İlkel olarak hiçbir şeyin kraliyet iktidarını kısıtlayamayacağı Batı Kongo'da hükümdar, ekabirin fikirlerini hesaba katmak mecburiyetindedir.¹¹¹ Yeni Kaledonya'da reisler, önemli işlemler için nüfuzlu kişileri, "ihtiyar heyetini", bilgilendirir veya onlara danışır.¹¹² Yunanistan'da *bouleuterion*, eski kraliyet kuruludur; Roma'daki senato da önceleri böyledir. Suriye Ezidilerinde en yüksek sınıfı oluşturan politik ve aşırı heterodoks Müslüman topluluk, teorik olarak hem ruhani hem dünyevi mutlak otoriteyi elinde tutan bir emirin himayesindedir. Bu emir, kendi kararlarına muhalefet eden herhangi bir mümini dilediği gibi aforoz edebilir. Fakat kendi ika-metgahından uzaktaki topluluklar üzerinde aslında hiçbir otoritesi yoktur ve vassallarıyla, aşiret reisleriyle iletişim kurmak zorundadır. İlkel olarak daha küçük ölçekte aynı güce sahip olan ve eşraf tarafından bir hanedan ailesinin üyeleri arasından seçilen bu reisler, eşrafa fikir danışmadan asla kılını kıpırdatamaz.¹¹³

Kralın yalnızca eşitler arasında birinci olduğu ve eşitlerin bunu unutmadığı rejimleri bir kenara bırakalım. Fakat Ezidilerin emirleri gibi kralların kralı, diğerleri üzerinde hüküm süren, onları hesaba katan bir hükümdar; İran veya Habeşistan'daki gibi bir konfederasyon önderidir. Maya İmparatorluğu, biraz Yunan kentlerini andıran, birçok kent devletinden oluşuyordu; bünye-

111 Maquet, *Civilisations*, s. 133 vd..

112 Le Chartier, *Nouvelle-Calédonie*, s. 46.

113 Lescot, *Enquête sur les Yezidis*, s. 163-164.

sinde rahipleri ve başlıca kabile reislerini bulunduran bir kurul tarafından desteklenen veraset sahibi esaslı bir kişi” tarafından yönetiliyordu.¹¹⁴ Aztek “demokrasisinde” her bir boy, Tenochtitlon’daki meclise bir murahhas yolluyordu ve “hatip”, dört askeri komuta etmekle görevliydi.¹¹⁵ Ne kadar otoriter olursa olsun kralın bakanlar, danışmanlar, yüksek memurlarla çevrelenmediği monarşi yoktur. Kral güçlüyse onların nüfuzları zayıf olabilir, zayıfsa güçlü olabilir; her halükarda etkisiz olması enderdir. İrsi bir monarşide bu, zayıf bir prensin kazara doğuşuna karşı (görelî) bir güvencedir.

Bakanlar ve memurlar, en azından bir yarar sağlar. Halk mustarip olduğu tüm kötülüklerden onları sorumlu tutar ve böylece hükümdarı masumlaştırır. Kral ne kadar çok sevilirse tüm bu idarecilerden, araçlardan o kadar nefret edilir ve görevlerini suistimal ettikleri de doğrudur. Asırlar boyunca Çinliler memurlardan şikayet etmiştir ve bu tiranlıktan kurtulma umudunu tanrının oğluna bağışlamıştır. Tüm halklar onlar gibi yapmış, çok azı belirgin bir şekilde ve kuvvetle bunu ifade edebilmiştir.

Krala müracaat! Tarihin gösterdiği gibi tiranlık çok nadiren kraliyete ait bir şeydi. Diktatörlükler, çoğunlukla krallıklardan türemiyordu. Aksine devrimden ve cumhuriyetten bir Sulla, Bir Marius, bir Catilina, bir Robespierre, bir Bonaparte, bir Lenin çıkıyordu.

BAŞKENT

Bir monarşinin başkente ihtiyacı var mı? Kent dışındaki bir ika-metgahta yaşayan bir prens tasavvur edilemez mi? Büyük krallar bunu yaptı. Capetler, Loire’da birçok şato bina etti ve Versailles’ı inşa etti. Lakin hükümdarları, göçebe kableden gelenleri bile, kente yerleşmek, hatta bir kent kurmak için harekete geçiren bir dürtü vardı. Dört halife sonrasında Emevilerle monarşiyi benimseyen

114 Lehmann, *Civilisation*, s. 59.

115 A.g.e., s. 36-37.

Araplar, Şam'da mesken tutar ve halefleri Abbasiler, Bağdat'ı kurar. Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğollar, Çin'de yeni bir Pekin yaratmadan önce bozkırın derinliklerinde Karakurum'u yükseltir.

Tarihin derinliklerine dalınırsa, Yunanistan'ın, İran'ın, Roma'nın, İbranilerin kökenine inilirse monarkların ilk ve en büyük eylemi, başkentlerini kurmaktır; bu kentler, belki de kralın kutsallığını yansıttığı için sıklıkla kutsal olarak görülmüştür. Theseus, Minotor'a karşı çıktığı seferden dönüp krallığı alınca daha önceleri Attika'nın kasabalarına serpilmiş meskunları Atina kentinde toplamaya başlar, bir anayasa yürürlüğe sokar, para basar ve anıtlar diktirir. Romulus'un ilk vazifesi, müstakbel Roma'nın sınırlarını sabanla çizmektir. Yahudi krallar, Kudüs'e yerleşir; ahit sandığını buraya taşır ve Süleyman (t. 970-931), kente kutsal karakterini vermek için tapınak inşa etmeye başlar. I. Darius (522-486), tamamen kraliyete ait bir kent, öncelikle bir mabet olacak bir teşrifat başkenti ister ve Persepolis'i tasarlar. Sessizliğe bürünmüş ihtişam! Antikitede kimse bu şehrin adını ağzına almayacak ve İskender, ölümsüzlüğe kavuşmak için bu kenti yok edecek. Daha sonra yine İran'da Sasani hanedanının kurucusu Erdeşir (226-241), kral ilan edildiği andan itibaren Partlardan miras kalan kati surette dairesel bir plana göre Firuzabad'ı inşa ettirecek. Abbasiler burayı onaracak: göğün bariz imgesi, onun yerküreye yansıması.¹¹⁶ Şunu daha önce belirtmiştik: Başkent, krallığın merkezidir; tıpkı evrenin merkezinde krallığın olması gibi. Epey ihtiyarken 1930'da ölen kral Ademiluyi, ilk başkenti İfe'nin dünyanın merkezi olduğunu, siyah ve beyaz ilk insanların burada görüldüğünü anlatıyordu.¹¹⁷

KRALİYET SARAYI

Başkent in krallığın merkezinde —en azından simgesel olarak— olması gibi saray da başkent in merkezindedir. Bu da ekonomik ve stratejik sebeplerden ötürü çeper bir semte veya hasar duvarına

116 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 122-123.

117 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 20.

taşınarak simgesel olabileceği gibi dört kapıya çıkan dört yöndeki dört yolun kesişiminde bulunduğu için gerçek manada da olabilir. Lakin istisnalar, kaidenin başına beladır. Bir rahibin kurduğu hanedanın başkenti dairesel planlı Firuzabad'da şehrin merkezinde ateş mabedi bulunur. Saray ise sur dışındadır. Fakat, burası oldukça anlamlıdır, bu bizi epey klasik bir tasavvura götürür. Partlarda olduğu gibi saray, tapınağın yerini alır ve kentin eksenini oluşturan yollar, saraya yaklaşır. O andan itibaren saraya "arş" denir.¹¹⁸ İsimlendirme, düsturu takip eder. Dahomey kralına bir ikametgah inşa etmek, onun arzda yaşayabilmesi için kaçınılmazdır; zira o, arşların cihana nakledilen parçasıdır.¹¹⁹ Kral, "sarayın efendisidir". Bu onun Kara Afrika'daki Oyo Krallığındaki resmi unvanıdır.¹²⁰

Saray ila tapınak arasındaki karışıklık anlaşılır. Nepal'deki Nevarlarda saray ve tapınak, toplumsal yapının etrafında döndüğü ana eksen teşkil eder.¹²¹ Kralın niyeti doğrultusunda bir arş inşa etmek için tanrıların izni gerekir, çünkü onların alanını gasbetmekten ve onlara rakip olmaktan çekinilir. Yam'ı (deniz, ilk su) yenen Baal, Ugarit'te (Ras Şamra) kral oldu ve nihayetinde ikametgahının olması gerektiğiyle yüzleşti. Bunu inşa etmeden önce büyük tanrı El'e izin vermesi için niyaz etti.¹²²

İbadetin doğuş aşamasında olduğu dönemlerde krallık düzeyinde saray, aile düzeyinde hane, tanrılar için ayinlerin yapıldığı tek yerlerdir. Japonya'da klanlar dönemi boyunca reisin meskeni —*miya*, "zişan hane", hâlâ mabedi ifade etmek için kullanılan kelimedir—, ibadetin yerine getirilmesi için kullanılıyordu.¹²³ M.Ö. V. yüzyıldan önce Vedalar Hindistanında aile konutu, eşsiz ateşin yakıldığı mükemmelen kutsal bir mekandır ve baba, tanrılara kendisi

118 L'Orange, "Expression of cosmic kingship", *Atti*, s. 337.

119 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 27.

120 A.g.e., s. 27.

121 Bouiller, "Mythes et croyances", Akoun içinde, s. 146.

122 Bonnefoy, II, s. 231.

123 Saunders, "Mythologie du Japon", Grimal içinde, I, s. 144.

ve ailesi için kurban adayan tek rahiptir.¹²⁴ Dini vazifelerin gelişimi ve artan karmaşıklığı neticesinde tedricen, uzmanlaşmış bir ruhban sınıfın teşekkülüne—sonradan bir sınıf olacak Brahmanlar—ve tapınaklara ihtiyaç doğar. Girit'teki Minoslar, çok fazla mabede sahip değildir. Özel kült, sıradan bir biçimde meskenlerde yapılıyordu; resmi kült ise sarayın daracık bir odasında gerçekleşiyordu. Orta Minos döneminde (2000-1850) Knossos'ta bu odanın genişliği bir buçuk metreyi geçmiyordu. Bunun sebebi dini duyguların azlığı değildir. Saray, bir bütün olarak zaten kutsaldır; ilahi efendinin ve kralın, ki insanlar ile bu efendi arasında aracılığa hizmet eder, ikametgahıdır.¹²⁵ Atina'da tanrıça Hestia'nın ateşi, kral *arkhon*ların tevarüs ettiği kadim hükümdarlık meskeni Prytaneion'da sürekli yanıyordu.¹²⁶ Roma'da Jüpiter, Mars ve bereket tanrıçasına sunulan üç ritüel, *regiada*, kralın evinde yapılıyordu. Dumézil'in belirttiği üzere bu, başlıca üç görevin birleşimiydi.¹²⁷

KRALIN ÖLÜMÜ

Birçok uygarlıkta kral ölmez. Bu duyulmuş bir meseledir. Kralın daha önceki inişine paralel olarak bulutlara çıktığını, göğe çıktığını anlatan mitler—İskender'inkinden Tibet'teki Bon dininin mitlerine kadar—eksik değildir. Yüz yüze kalınan gerçekliği inkar eden halklar yok değildir ve Kara Afrika'da şu denir: “Kral uyuyor.” Yeni Kaledonya'da ise şöyle söylenir: “Güneş battı.” Bu, kralı âlemin hareketiyle özdeşleştiren sevinç dolu bir ifadedir ve onun istikbalde yeniden doğacağını ilan eder.¹²⁸

Lakin bu sert olguyu ideolojiyle çarpıştırmak gerekir. Kral, gömülüdür, hareketsizdir; ölmüştür veya ölmüş gibidir. Böyle bir olay bir felaketi beraberinde getirir; çünkü monarkın yaşamı,

124 Varenne, “La religion védique”, Puech içinde, I, s. 529.

125 Vian, “La religion de la Crète”, Puech içinde, s. 472-473.

126 Vian, “La religion grecque”, Puech içinde, I, s. 529.

127 Dumézil, *Religion romaine archaïque*, s. 576.

128 Le Chartier, *Nouvelle-Calédonie*, s. 49.

halkın yaşamıdır; çünkü halk, kralsız yaşayamaz. Elbette olabil-
diğince hızlı bir şekilde halefini tahta geçirerek; ölümünün zahiri
olduğu, yaşamaya devam ettiği, müesses nizamın bir insanın
varlığının ötesine geçtiği, biri öldüğünde bir başkasının kraliyet
vazifesini üstlendiği söylenerek bu felaketin üstesinden geline-
cektir. Yine de bu, krala bir bağlılık hissi beslenmesini birçok
yerde engellemez. Cenazeden kurtulmak gerektiği kadar bunu
göstermek de gerekir.

Yas, görece kolay yoldan ölümün parçası olmak için bir gi-
rişimden ibarettir. Kendini alakalı hisseden herkes yas tutmaya
katılabileceği gibi herkes adına birkaç kişi de bunu üstlenebilir.
Sparta'da bunun için her kabileden bir kadın ve bir erkek vardır.
Ketu Krallığındaki Dahomey'de tüm ateşler söndürülür. Kadim
İran'da ise sadece hükümdarın ateşi söndürülür.¹²⁹ Benin'de kralın
cenaze töreninden sonra yedi gün boyunca çarşılar, boş kalır veya
kapatılır.¹³⁰ Abomey Krallığında kent, tam manasıyla bir karga-
şaya düşer.¹³¹ Yine Benin'de sarayın kapısı kapatılır ve yeni kralın
tahta çıkışından önce sur kapılarından sadece biri açık bırakılır.¹³²

Kralın vefatının –bazen uzun bir sürenin ardından, Benin'de üç
ay sonra–¹³³ duyurulması, siyasi (halefin seçilmesi, kamu düzenini
tesis için alınan önlemler) ve dini (ruhun bedeni terk etmesi için
zaman tanımak) nedenlere bağlı olarak farklı şekillerde gecikebilir.
Bu duyuru, hemen de gerçekleşebilir; Sparta'da kralın ölümünü
ilan etmek için her yere atlılar gönderilir¹³⁴ ve Yeni Kaledonya'da
en ücra kasabalara dek elçiler yollanır.

Neredeyse her zaman ve her yerde ölümün ardından gasilhaneye
gidilir. Kral yıkanır ve yaşıyormuşçasına giydirilir. Kral, savaşta

129 Widengren, "The sacral kingship", *Atti*, s. 124.

130 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 126.

131 A.g.e., s. 126.

132 A.g.e., s. 33.

133 A.g.e., s. 84.

134 Herodot, VI, 52.

öldüyse bir zafer simgesi olarak görülmediği takdirde kanı silmek için itina gösterilir. İslamiyette cenaze gasli önemli bir ritüeldir, yalnızca cihatta kurban olanlar yıkanmaz. Bunun sebebi de şehidin Allah'ın huzuruna onun davası için akıttığı kanın iziyle çıkmasıdır. Gerçek mumyalama, sadece birkaç halk tarafından –Mısırlılar ve İnkalar mumyaları bir tapınakta muhafaza ediyordu– yapılmıştır; geri kalanı ise bedenın çürümelerini engelleyemeyen ilkel mumyalamalar gerçekleştirmiştir. İbranilerin mumyalaması, yeterince meşhurdur: Beden, kıymetli bir yağın içine daldırılır, kokular sürülür, kefene sarılır ve üstüne sargı dolanırdı.¹³⁵

DEFİN

Defin, ölümden hemen sonra gerçekleşebilir. Samiler, ertesi sabah-tan sonra ölüleri gömer ve onlardan miras alan Müslümanlardaki vaziyet de böyledir. Çağırılanların gelebilmesi, ruhun çıkması, cesedin yarattığı ve ölüm tazeyken daha etkili olabilecek tehlikelerin azalması için genellikle birkaç gün beklenir. Bazı bölgelerde iki defa yapılan definler mevcuttur: Ceset, çürümesi için musalla taşına veya bir ağacın yüksek bir dalına konur, sonra iskelet geri alınır. Eski Türklerde buna sıkça rastlanır; ağaçların yaprak döktüğü veya açtığı zamanlarda ise cesedi toprağa gömerlerdi.¹³⁶ Belirli Avustralya kabilelerinde ceset, ağaca yerleştiriliyordu ve kemikleri takriben bir sene sonra gömülüyordu.¹³⁷ Borneo'daki Dayaklarda ölümlere geçici bir mezar yapılıyor, gerçek defin daha sonra gerçekleşiyordu.¹³⁸

Bu ritüellerin herkes için yapıldığını düşünmeye yatkınız ve belki de halkın büyük kısmına uygulanıyordu. Fakat elimizdeki belgelerin özellikle ekabiri ilgilendirdiğini unutmamak gerekir. Yeni Kaledonya'da sadece reislerin cesetleri dağlara serilirdi, dallar-

135 Roux, *Jésus*, s. 403. Bkz. Yuhanna, XIX, 40.

136 Atıflarla beraber bkz. Roux, *La Mort*, s. 157-158.

137 Spencer ve Gillen, *Across Australia*, II, s. 424 vd..

138 Cazeneuve, *Les Rites*, s. 301.

da sergilenirdi, bir kayanın üzerine veya hasırla kaplı sarmaşıktan bir kafese konurdu.¹³⁹ Şimdi kesin olarak belirtmeyeceğimiz başka yerlerde de böyledir. Sadece kraliyet definleri, debdebenin belirivermesini, kalabalıkların bir araya gelmesini sağlıyordu. Kraliyet definleri, özellikle birkaç güne yayıldığında çeşitli ve katmanlı birçok hususi ritüel gerektirirdi. Hititlerde iki haftaya yayıldığından bahsedilir.¹⁴⁰ Kadim Tibet'te törenlerin birinci aşaması, en az üç gün; diğeri dört gün sürüyordu ve sonra on bir, on üç, on yedi, on dokuz gece boyunca gerçekleşen gece törenleri oluyordu.¹⁴¹ Bu simgesel ve kutsal edimlerin oldukça karmaşık sahnelenmesi sırasında bu gün veya gecelerden bazıları diğerlerine kıyasla daha önemliydi ya da hepsi kilit bir rol üstleniyordu. Mısır'da ölümlere gösterilen bakım, İsis'in eşine hayat verdiğinde gerçekleşmiş gizemleri ortaya çıkarmayı amaçlıyordu. En anlamlı işlemler, ölünün heykelinin, gözlerinin, ağzının açılmasıdır; çünkü Ra'nın bu organlarıyla dünyayı tasarlayıp görerek yarattığına inanılıyordu. Ölen firavun, hem Ra hem Osiris ile özdeşleştiriliyordu; bu da iki tanrının birbirine karışmasını daha da kolaylaştırıyordu.¹⁴²

Kraliyet definlerinde muhteşem kalabalıklar olurdu, çünkü bu, bütün halkı ve bütün sınıfları ilgilendiriyordu. Bazen komşu ülkelerin cenazede bulunmaması kötü karşılanırdı. Onlardan elçi beklenirdi. Sparta'da tüm ülke temsil edilmişti: Spartalılar, Helotlar, başka kentlerin temsilcileri, hep beraber binlerce kişiden oluşan bir meclis teşkil edebilirdi. VIII. yüzyıla ait belgeler, Türklerin cenazesinde orman ve çöl halklarının, Çinlilerin, Tibetlilerin, Yunanlıların bulunduğunu söyler.¹⁴³ İskitlerde, Türklerde

139 Le Chartier, *Nouvelle-Calédonie*, s. 54.

140 Vieyra, "La religion de l'Anatolie", Puech içinde, I, s. 280.

141 Ms. Pelliot, Tibet 1042; Lalou, "Rituel bon-po", *J.A.*, 1952, s. 341.

142 Pirenne, "L'au-delà", s. 32; Piramit Metinleri, 752, 763, 903.

143 Roux, *La Mort*, s. 166-168.

ve Moğollarda bazen herkes önünden geçsin diye ceset sergilenir veya kasaba kasaba dolaştırılırdı. Tüm yaverler acılarını göstermeli, yasa katılmalıydı. Bunu yaparken sadece gözyaşı dökmeleri veya ağlamaları yetmez; saçlarını ve sakallarını kesmeleri, dövünmeleri ve kendilerini parçalamaları gerekirdi. Sparta'da alınlar berelenir ve uzun çıgıllıklar atılırdı.¹⁴⁴ Dahomey'de kalabalıklar kendini yerlere atıp karınlarına vururdu.¹⁴⁵ Tibet'te hıçkırarak ağlanırdı, insanlar kendini parçalardı.¹⁴⁶ İskitler, Hunlar, Tu-kiuler, Eftalitlerde halk, acısını kulağından bir parça keserek, kollarını çizerek, alnını ve burnunu tırmalayarak, sol elini okla delerek gösterirdi.¹⁴⁷

CENAZEDEKİ KURBANLIK

Cenazede kurban kesilmesi, merhumun acısını geçirmek için değil; müstakbel hayatında ihtiyacı olan besini sağlamak içindir. Aslında mezara her zaman mutat –silahlar, kadehler, aynalar– ve şaşırtıcı nesneler konur. Bunun nedeni, merhumun kesinlikle bunları muhafaza edebilmesi; başkalarının kullanmasının engellenmesidir ve bu yüzden onunla birlikte eşi, cariyeleri, hizmetkarları, binek ve besi atı gömülürdü. Bunlara yemek ve yukarıda bahsedilen nesneler de eklenirdi. Muhtemelen Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlerin etkisiyle yeni geleneklerin gelişimi, bu kıyımları durdurmaya başardı. Yine de Hinduizm, dul kadınların odunluk üzerinde kendini gönüllü olarak kurban etmesi geleneğini muhafaza etti. Antik Çin'de defin esnasında insan kurbanlar veriliyordu. Fakat bir dönüşümün yaşandığını düşünmeye hakkımız var. Şian (Xian) yakınındaki Tsin Che Huang-ti'nin (Çin Şi Huang) (221-210) mezarının önünde gömülmüş heykellerden oluşan inanılmaz ordu, bu gelenek dönüşümünü gerçekleştirdi.

144 Herodot, VI, 58.

145 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 126.

146 Lalou, "Rituel", s. 34.

147 Roux, *La Mort*, s. 269-270.

rir ve onun için öldürüleceklerin imgesiyle imparatoru katliam olmaksızın –ama elbette ki ucuz olan bir yol değil– beslemeyi sağlar. Türkçe konuşan birçok halk (en önce Hiung-nular), hükümdarın dul eşini infaz etmemek için geçici bir çareye başvurdu. Kadın, kayınbiraderlerinden veya onların çocuklarından biriyle evlendirilirdi. Böylece evlendirildiği kişi, merhum adına kadını hayatının sonuna kadar korurdu.¹⁴⁸

İnsan kurbanının sürdüğü yerlerde bazı acımasızlıklar görülecektir. Bunlara özellikle Kara Afrika’da rastlanacaktır ama bu acımasızlık bir ideolojiye tekabül eder. Benin’de kral, yüksek mevki sahibi kişilerle birlikte gömülüyordu ve canlıydı. Onlara ölene kadar her gün yemek götürmek adettendi.¹⁴⁹ Bu konu hakkında bilgi veren Frazer, kadınların ve hizmetkarların bu ayrıcalık için kavga ettiğini ve kimin ölüp kimin yaşadığını görmek için her gün mezarın açıldığını ekliyordu.¹⁵⁰ Eski Bulgarlarda da aynı gelenek vardı. Kadınlar ve hizmetkarlar, canlı canlı mezara girerdi ve orada açlıktan ölürlerdi.¹⁵¹ Benin’de parıldayan Oyo Krallığında hükümdara eşlik etmesi gereken kişiler, ölümü kucaklamaktan memnuniyet duyardı. Bunlardan biri olan hükümdar eşi, bu kişilere zehir içirirdi.¹⁵² Abomey Krallığında rivayete göre yüz kurbanın kafası kesiliyordu ve akan kan, mezarın kazıldığı toprakla yoğrulmak üzere biriktiriliyordu.¹⁵³ Eski İran’da imparatorun ölümünü kıyımlar takip ediyordu ama bu bile hükümdar ailesinin birçok üyesinin intihar etmesini engelleyemiyordu.¹⁵⁴

148 A.g.e., s. 108; Roux, *La Religion*, s. 274 ve özellikle «La veuve», *L’Homme* içinde, 1969.

149 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 126.

150 Frazer, *Rameau*, II, s. 104.

151 Defremery, “Fragments de géographes”, *J.A.*, 1833, s. 497.

152 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 34.

153 A.g.e., s. 126.

154 Widengren, *Atti*, s. 124.

İnkalarda gözdele ve uşaklar kendilerini kurban olarak sunuyordu.¹⁵⁵ Herodot, İskitlerde kralla birlikte eşi ve hizmetkarlarının gömüldüğünü, bir sene sonra yapılan törende yeniden elli genç insanın öldürüldüğünü belirtir.¹⁵⁶

Diğer can almalar, safiyane ibadetle alakalıydı; hedefinde hayvanlar vardı. Bunların eti, merhum kralla ve tanrılarla paylaşıldı. Genellikle sınır çizmenin zor olduğu (çünkü aslanan davetlileri iyi bir şekilde doyurmaktı) bu cenaze yemeği, Sahra Altı Afrika'da ve Orta Asya'da mevcuttu. Bu son zikredilen bölgede bu yemekler öyle önemli bir rol üstlendi ki cenaze yemekleri için kullanılan *yol* kelimesi, defin işlemlerini ifade eden genel bir anlama büründü. Bu yemeklerin yanı sıra çoğunlukla sportif oyunlar –dövüşler, at yarışları, cirat atma– oynanıyordu, ki buna Yunanlardan aşınayız, ve ölünün veya mezarının etrafında tavaf ediliyordu. Budizm öncesi Tibet'te ve eski Türklerde görülen bu tavaflar, kralın âlemdeki konumunu pekiştirmek ve onun âlemle bütünleşmesini veya yeniden bütünleşmesini kolaylaştırmak içindi.

MEZAR

Birçok kraliyet mezarının, dünya mimarlığının en seçkin abideleri arasında olması dikkate şayandır. Antikiteye ait yedi dünya harikası arasında da bunlara rastlanır: Mısır'daki piramitler ve Halikarnas Mozolesi.* İslamiyette yazılı bir mezartaşı ile çöle gömülmek yasanın bir talebiydi; bununla birlikte mezar sanatları büyük bir yükseliş yakaladı ve başyapıtlar verdi: Semerkant'taki Gûr-i Emir, Agra'daki Tac Mahal ve diğerleri. Elbette daha geç dönemlerde özel kişilerin (zenginlerin, azizlerin, şairlerin) mozoellerine rastlanıyordu, fakat hiçbir kraliyet mezarlarıyla yarışmaz-

* Karya kralı Mausolos'un (377-363) mezarı.

155 Hultkrantz, "La religion des grandes civilisations", Puech içinde, III, s. 810.

156 Herodot, VI, 71-72.

dı. Büyük mezar sanatlarını monarşiye borçluyuz. Yunanistan'da, Roma'da mezarlar, kraliyetle aynı zamanda yok olur. Artık geriye sadece lahitler kalır. Ama yine de bilinmeyen sebeplerden veya en basitinden imansızların ve yağmacıların gazabından dolayı kim bilir kaç mezar gizli tutuldu! Mezar sanatlarının zenginliğini bize anlatmak için arkeologlar ne yaptı sanki! Genç firavun Tutankhamun'un mezarının bulunduğu gibi bir gün İskender'in veya Cengiz Han'ın mozolesi bulunacak mı?

Kraliyet mezarı, genellikle mezar olarak değil, saray veya tapınak işlevi görmesi için inşa edilir. Burası, ölmeyen, ailesi ve tebaasıyla kalmaya devam eden, hayattayken olduğundan daha fazla saygı gösterilmesi lüzum eden, ebediyeti için inşa edilmiş konağından hoşnut kalması gereken bir tanrının, tanrı kralın, kralın ikametgahıdır ve halkını buradan kollamaya devam ettiği gibi onun üzerinde hayırhah nüfuzunu sürdürür, ona parıltı sağlar. Avrasya bozkırındaki göçebeler, merhum hükümdarların dünya ile olan tüm bağını koparmak için onu gömerken ve geriye kalan kemiklerini yakarken ihtimam gösterirler. Kralın mezardayken bile dört elle sarılınan varlığına tanıklıktır bu!¹⁵⁷ Aziz Denis'nin mezarının tahrip edilmesinin ve kutsallığının hedef alınmasının arkasında, bu örnektekine benzer bilinçsiz bir akıl yürütmenin olduğu söylenemez mi?

Kadim Tibet'te kabir, bir dağ biçimindeki büyük bir höyükle örtülür: "dünyanın büyüğü izdüşümü". Hatırlaması zor zamanlarda kralın, ortasında durduğu dünya eksenini temsil ettiği kabul edilirdi.¹⁵⁸ Nakş-i Rüstem'deki Darius'un mezarının her zaman taklit edilen bir prototip olduğu Med ve Ahemeniş İranında bu mezarın dış cephesi, bir saray girişini çağrıştırır ve Ahura Mazda'yı krala bağlar.¹⁵⁹ Kayalara oyulmuş Petra'daki Nebati mezarları,

157 Roux, *La Mort*, s. 85-87; "Une tradition religieuse".

158 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 287.

159 Ghirshman, *Perse*, s. 234, resim 279 ve s. 320.

bunu bir başka şekilde yapar. Moğol Hindistanında imparatorluk mezarlarını kuşatan bahçeler, İslamiyetteki cennet bahçelerinin bir başka halidir.

Gömülen nesnelerin ihtişamı, mezar saraylar izlenimi uyandıran kraliyet mezarlarının önemini gösterir. Thebes'teki mezarlarda veya İskit mezarlarında yapılan kazıları düşünelim. Bunların birer istisna olduğunu söylemek hata olur. Gerekirse Palenque'deki kralı Pacal'ın (603-638) mezarında bulunan yeşim, sedef, obsidiyen parçalardan mamul maske, mücevherler, güneş tanrısının heykelcikleri şahit yazılabilir. Bir tepenin içinde düzenlenmiş yuvarlak arı kovanı şeklindeki XIV ve XIII. yüzyıla ait zengin mobilyalarla döşenmiş Miken mezarlarına “define” demiyor muyuz?

ÖTE DÜNYA

Az önce gördük: Kral ölmez. Kutsama töreninin ona verdiği şey de bir daha ondan alınamaz, “hazretleri” diye bahsederiz. İstisnai ve eşsiz bir varlık olmayı sürdürür. Yalnızca Mezopotamya'da ölümün tüm farklılıkları ortadan kaldırdığı, tebaasının yazgılı olduğu tatsız gazaplarından kralın payına düşeni alacağı düşünülür. Burada öte dünya kaygısı azdır. Bir Sümer metni, Ur-Nammu'nun (M.Ö. III. binyıl sonu) üzücü akıbetini anlatır. Büyük yapıları ve yasaların mimarı bu kral, cehennemdedir; ağlayıp sızlar; cehennem tanrılarına kendine iyi davranması için verdiği armağanları sıralar.¹⁶⁰

Mevzuyu anlamak için ruh kavrayışımızı bir kenara bırakmalı ve kulağa hoş gelmesine rağmen yine de hatalı olan bir ifadeyle monarkın birçok ruha sahip olduğunu kabul etmeliyiz. Bu sebeple kral, birçok yerde aynı anda bulunabilir. Halefinde yeniden tecessümü, mezarında yatmadığı anlamına gelmez; buradaki istirahatı göğe gitmeyeceği anlamına gelmez. Firavun, mahzeninde yaşar ama Ra veya Amon'la bir olur. Çin imparatoru, tanrıya dönüşmek üzere göğe çıkar ama diğer yandan atalarının tapınağında ve kab-

160 Aynard, S.O., *Jugement*, s. 95.

rinde yaşamaya devam eder.¹⁶¹ Türklerin ve Moğolların kağanı, hem gökte hem bayrakta hem kabir heykelinde hem atalarının “totem” diyarında hem de iskeletinde yaşamını sürdürür.

Mit, çoğunlukla şeyleri olmadığı kadar basit bir biçimde sunma eğilimindedir. Bir göğe yükselme hikayesi, uzun bir denemeden daha iyi bir üsluba sahiptir. Bazen temiz bir yürekle sadece monarkın “göğe çıktığını” söylemekle yetinilir. *Moğolların Gizli Tarihi* de Cengiz Han hakkında yalnızca bunu der. Oysa bir söyle-ve hayat verebilirdi.¹⁶² VIII. yüzyıldaki Türk hükümdar hakkında da aynı kısa ve öz ifadeye rastlanır: “Uçmağa vardı.” Daha sonra Budizm etkisiyle şöyle denir: “Tanrıya döndü.”¹⁶³ *Aeneiste* Jüpiter, Venüs’e şöyle seslenir: “Bir gün Truvalı Caesar’ı [Augustus] gökyüzünde ağırlayacaksın [...] ve dualarda o zikredilecek.”¹⁶⁴ Nero’nun büyük hayranı Cordobalı Lucanus şu dizeleri yazar: “Sen, ey Caesar, görevini tamamladığında göğe çıkacaksın. Orada sevinç meydanının ortasında düşündeki saraya kavuşacaksın. Eğer istersen hükümdarlık esasını alıp güneşle parıldayan arabayı koşumlayacaksın. Doğa sana dilediğin tanrı olmayı bahşetsin.”¹⁶⁵

Bu göğe yükselmeler arasında bir tasnif yapmayı gözden kaçırsak da bunu yapmak gerekir. Romanesk edebiyat, Büyük İskender’in (355-323) Griffinler tarafından çekilen bir sepetle göğe çıktığını anlatır.¹⁶⁶ Tibet mitolojisine göre Bon-po kralları ölüm bilmez, fakat yeryüzüne indikleri halatla gökyüzüne tırmanırlar.¹⁶⁷ Çin’in mitsel imparatoru Huang-ti’nin (Huang) gidişi uzun bir hikaye ile anlatılır. İmparator, bir sac yapmak için bakır eritti. Bu

161 Vandier-Micolas, *S.O., Jugement*, s. 234-235.

162 *Histoire secrète des Mongols*, dipnot 268; Even ve Pop, s. 234.

163 Roux, *La Religion*, s. 257-258.

164 *Aeneis*, 1. böl..

165 Lucanus, *Pharsale*, I, 40-52.

166 Faure, *Alexandre*, s. 394.

167 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 302.

eşyayı yaptığında nazırları, eşi ve maiyeti ile yukarı çıktı. Göğe çıkarken yayını geride bıraktı. Gözlerini havaya dikmiş kalabalık, imparator ebediyen gözden kaybolunca bu yayı yerden aldı.¹⁶⁸

Hükümdar, gökte yeryüzündeki varlığını uzatır. Türkler, hükümdarın orada “yaşayanlar arasında gibi” olduğunu söyler. İyi bir gözlemci olan Giovanni dal Piano dei Carpini, muhtemelen yalnızca hükümdarı ilgilendiren bir meseleyi genelleştirerek Moğollar hakkında şunu belirtir: “Burada hayvanlarını çoğaltacaklar, yiyecekler, içecekler, hayattayken yaptıklarından farklı hiçbir şey yapmayacaklar.”¹⁶⁹ Madagaskar’da kraliyet müteveffaları, koruyucu tanrılara dönüşür, sınıflarını muhafaza eder, klanın ataları üzerinde hüküm sürerler.¹⁷⁰ Tahtında oturan firavun, tebaalarının –tanrıların ve meleklerin– hürmetine mazhar olur; yargılar ve nizam sağlar. Onun sayesinde insanlar sonsuza kadar yaşar ama onun hayatı, yine de diğerlerinin hayatından üstün niteliktedir. Firavunun canı yalnızca ruha dönüşmez, tanrının canına benzeşir ve bedeni bozulmadan kalır.¹⁷¹ Eliade’ın belirttiği gibi kraliyet ruhunun ve mummylanmış bedeninin öteki yaşamı, birbirinden farklı iki mefhumdur ama daha sonra iç içe geçecektir.¹⁷² Nil sularıya veya mitsel bir gölün sularıya yenisinden canlanan ve güneşle bütünleşen firavun, ölümleri uyandıran davul sesiyle ikinci bir Horus’a dönüştü.¹⁷³ M.Ö. 2400 civarında piramitlere kazınmış tabirler, daha önce cenaze törenlerinde anlatılmak üzere hazırlanmıştı. “Bu tabirler, başlangıçta istisnai bir varlığın kullanımına mahsustu. [...] Bunların büyük bir

168 Bonnefoy, II, s. 374.

169 Roux, *La Mort*, s. 258; *La Religion*, s. 258; G. dal Piano dei Carpini, *Histoire*, III, 9; Becquet ve Hambis, s. 40.

170 Bernard-Thierry, *S.O., Pèlerinages*, s. 293-295.

171 Van de Walle, Grimal içinde, I, s. 36.

172 Eliade, I, s. 107.

173 Van de Walle, Grimal içinde, I, s. 36; Pirenne, *Religion*, s. 31.

kısmı, kelimelerin sihriyle kralın semavi cennete varışını temin etmeye çalışır. Kral burada ihtişamını paylaştığı güneş ile öyle veya böyle hemhâl olur.”¹⁷⁴

Bir diğer izlek de hükümdarın ölümünde bir kayboluş görülmesidir. Kutsallık halesiyle resmedilen İran’ın efsanevi kralı Keyhüsrev, bir dağda ortadan kayboldu. Tebaaları, onun geri dönmesini uzun bir süre bekledi. Sonra ileride bir gün çıkacağı gizemli bir yerde yaşadığına hükmettiler.¹⁷⁵ Bu ilk örnek hikaye, Ortaçağ’a kadar tekrar tekrar anlatılacaktır.

Monarşi felsefesi için en ilgi çekici inanış, kralın halefinde hayatını sürdürdüğüne dair imandır. Bunun en güçlü ifadesi ile kuşkusuz Mısır mitolojisinde karşılaşılır; çünkü burada ölen firavun, hem arzda hüküm süren yeni bir Horus hem semadaki tanrı olan yeni bir Osiris gibi görülür. Öte yandan bu inanışın genel bir niteliği vardır. Şilluklarda bir fırtınada kaybolmuş kurucu kahramanın ruhu, her hükümdarda tekrar tecessüm eder. Üstelik farklı biçimlerde hüküm süren, her zaman bu kurucu kahramanın ruhudur.¹⁷⁶ Fon halkının merhum kralı, yalnızca zahiren ölmüştür, çünkü vârisinde yaşamaya devam eder.¹⁷⁷ Lun-da reisleri, ölen reisin ismini, yani onun varlığının özünü miras alır.¹⁷⁸ Çeşitli beşeri temsiller vasıtasıyla krallığın devamlılığını somutlaştırmak için yeni Dahomey ve Yoruba monarkı, sefelinin bazı organlarını –kalp, dil vb.– yerdi. Amaç, onu kendine dahil etmektir.¹⁷⁹ Bantularda hüküm süren prens ile sefeli arasındaki bağ, sefelin mumyasının, göbek bağının veya alt çenesinin muhafazası

174 Yoyotte, *S.O., Jugement*, s. 23.

175 Mokri, “Un kalam”, *J.A.*, 1969, s. 317.

176 Paulme, *Civilisation*, s. 74.

177 Bastide, “Mythologie”, Grimal içinde, II, s. 251.

178 Maquet, *Civilisations*, s. 125.

179 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 231; Maquet, *Civilisations*, s. 125; Bastide, Grimal içinde, II, s. 251.

ile kendini gösterirdi.¹⁸⁰ Dahomey kralının oğlu, halka göstermek için definden on sekiz gün sonra babasının kafatasını mezardan çıkarırdı. Bu geleneğin kralın ruhunu etmek maksatlı olduğunu düşünüyorum.¹⁸¹ İngiltere'deki Keltlerde hükümdarın zaafiyeti onun infazını gerektirirdi, çünkü onun sadece bedeninin bir illete maruz kaldığı ve ruhunu daha sağlam ve dayanıklı bir bedene aktarınca her şeyin çözüleceği düşünülürdü.¹⁸²

MERHUM KRALLAR KÜLTÜ

Merhum kralın öte dünyadan bir tesire sahip olacağına dair iman ve onu yattığı yüce mozoleden kaldırmanın verdiği acı, bir ata gibi düşünülen hükümdara kült sunulmasını gerekli kılacaktır. Kral kültüne her zaman, atalar kültüne sıklıkla—özellikle atalara tapınan Çin gibi toplumlarda—rastlanır. Buna Roma ve Mısır'da az biraz rastlarız. Hititlerde bu barizdir. Tapınağa yerleştirilen ölü kralın heykeline hüküm süren krallar, adaklar getirirdi.¹⁸³ Çin'de göğün oğlu, ilahi babası ve atalarıyla bir şekilde ilişkilendiriliyordu. VIII. yüzyılda Türkler, merhum kralın mezarının yanına bir tapınak dikerdi. Benin'de hüküm süren kral, selefinin şerefine büyük kıyımların yaşandığı senelik kutlamalar yapardı. Bu kutlamalarda bazen dört yüz veya beş yüz kişi, ki bunların hepsi hüküm giymiştir, öldürülürdü. Onlar öldürülmeden önce kral, bunların birer birer yanına gider ve “hoş bir ses tonuyla babasına iletmek üzere onlara mesaj teslim ederdi”.¹⁸⁴

Merhum kralların kültünün alabileceği en özel işlevlerden biri, onları krallığın yaşamıyla ilişkilendirmektir. İnkalarda mumyalanmış, imparatorluk itibarı simgelerle taçlandırılmış müteveffa imparatorlar,

180 Bonnefoy, II, s. 390.

181 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 126.

182 Murray, “The divine king”, *Atti*, s. 378.

183 Gurney, *Hittite Kingship*, s. 115.

184 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 81, 85.

güneş tapınağında altın bir tahta oturtulmuştu. Hatta ölümlerinin akabinde sarayı ve hayattaki haleflerini kuşatan sur duvarına sıralanmış bir şekilde resmi kült töreninde yerlerini alırdılar.¹⁸⁵

Ölüm, dışlamaz. Bu düşünce Kara Afrika'da kıymetlidir. Vefat edenler, beraber yaşadıkları topluluğa ait olmaya devam eder. Ölümler ve diriler, birbirlerine hizmet etmeye devam eder. Eski zamanların kralları, geleneğin ve göreneğin gerçek reisleridir. Gözleri, torunlarının yönetiminin üzerindedir. Bu eski hükümdarlar, hiyerarşinin ilk basamağını tasvir eder. Bunlar ölü ve diri hükümdarların öncüleridir ve büyük hükümdarın arkasına dizilir. Bu büyük hükümdar, yeryüzünde olanlar ile artık orada olmayanlar arasındaki basamağı oluşturur. Tüm verimlilik, kayıp krallar kültürüne bağlıdır.¹⁸⁶ Madagaskar'da kraliyet yadigarlarına hürmet edilir. XVIII. yüzyılın sonuna doğru bir Merina (Antananarivo'daki yüksek platolar) kralı, merhum monarklar için bir kült düzenledi ve bu, ülkenin Hristiyanlığı kabul ettiği 1869'a kadar sürdü. Bu kült için "kutsal sandıklara", yani etrafı dağlarla çevrili mezarlara gidilirdi ve büyük bir gösterişle atalara adanan ritüeller gerçekleştirilirdi. Tanrı krallara saygı sunulurdu; ona güzellik ve iyilik için yakarılırdı. Bu bir çeşit hüküm süren hanedanlıkla dayanışma işaretiydi; prens ile halkı birbirine doğal olarak bağlayan toplumsal sözleşmenin onaylanmasıydı. Öküzlerin canı alınıyor, krallar ve atalarla sofra paylaşıyordu. Her yedi yılda bir, kraliyet putları şerefine düzenlenen bu gösterişli kutlamalar sırasında kutsal sandıklar açılırdı. Bu gösterinin rejime karşı yerine getirilen bir zorunluluk olduğu varsayıldı.¹⁸⁷ Kesinlikle bunlardan biriydi. Monarşinin mevcudiyeti, geçmiş ve gelecek ile varolurdu. Merhum krallar kültü, özensizce icra edildiğinde bile kalplerde gömülü olan şeyi açığa vurur: Ebediyetin anlamı.

185 Hultkrantz, "Les religions", Puech içinde, III, s. 810.

186 Deschamps, *Religions*, s. 17, 19 ve 43.

187 Bernard-Thierry, *S.O., Pèlerinages*, s. 293-295.

ALTINCI BÖLÜM

KRALIN EŞYALARI

Kralın haşmeti, onu diğer insanlardan ayırmaya yetse de ona ait olan veya hizmet eden her şey kralın sınıfını vurgular. Sahip olduğu eşyalardan her biri, gerek güzelliği gerek zenginliği gerek işçiliği ile avamunkilerden kat kat üstündür. Kralın kutsallığını bulaştırmadığı, hususi kullanımına mahsus olmayan tek bir eşyası yoktur.

Bunlardan hiçbiri göz ardı edilemez; hiçbirine kayıtsız kalınmaz. Bu eşyalardan bazıları, kutsallığın güçlü temerküzünü haiz olduğu için, tanrılara ait olduğu için, simge bakımından zengin olduğu için veya monarşinin vazgeçilmezi olduğu için hususi bir öneme sahiptir ve hakkıyla dikkatimizi çeker. Bunlardan bazıları, münhasıran kralların kullanımına ait değildir; büyücüler, rahipler, soylular tarafından da kullanılabilir. Bunun sebebi, bunları çalmaları olabilir veya bu eşyalar, özellikle kraliyete tahsis edilmemiştir; dine, büyüye, soyluluğa ilişkin meselelerde kulla-

nılır. Birçoğu yalnızca bazı halklar tarafından bilinir; geri kalanı neredeyse evrenselidir. Bununla birlikte bu evrensel nitelikteki eşyaların bir haneden çıkıp tüm dünyaya yayıldığını düşünmek imkansızdır. Bunlar, şüphesiz belirli evrensel ihtiyaçlara cevaben her yerde kendini kabul ettirmiştir.

ELZEM NİŞAN

Monarşi nişanları* adını verebileceğimiz evrensel veya belirli bir kültüre has bu eşyalar, monarşiye sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla kralın bazen bunsuz yapamayacağını söylemek istiyorum. Bu nişanları elde etmek, bir anda kraliyet itibarını ele geçirmeye yetebilir. Tersine bunları kaybetmek, kraliyet itibarını kaybettirebilir; hatta hükümdarı avam sınıfına sürükleyebileceği gibi onun ölümünü tetikleyebilir. Nişan, kralı yaratır.

Çoğu zaman tanrılar da kendilerine nişan belirledi ve kullanı-mını kendilerine münhasır kıldılar. Bu nişanları, kendi güçlerine batırıp bunların efendisi haline geldiler; krallara emanet veya teslim ettiler. Frazer, bu nişanların prenslerle ilişkisi kadar içinde tuttuğu güçler üzerinde de ısrarla durdu. “Bunlar, Malaylarda mücevherle süslenmiş basit zımbırtılar değildir. [...] Bunlara mucizeler yaratmaya kabil tılsımlar gözüyle bakılır ve bunlara sahip olmak, tahta hak kazandırır. Kralın bunları kaybetmesi halinde anında tebaaların itaat zorunluluğu ortadan kalkar.”¹ Bu eşyalar doğaüstü kudretlere sahiptir ve bunlara dokunan, ölür.² Selebes’in güneyinde kraliyet otoritesi, bu nişanlara katışmıştı ve hükümdarlar, güçlerini bunlara borçluydu. Bunlara sahip olan kişi, meşru olarak görülürdü. “Yaşayan yaratıklar gibi onlara evler inşa edilir.”³ Kamboçya’da

* Birçok yazar, *regalia* terimini kullanır. Bu kelime, Fransızca sözlüklerde tanımlanmaz; Ortaçağ’da “kralın hakkı” (*regale*) anlamına geliyordu.

1 Frazer, *Rameau*, I, s. 229.

2 A.g.e., s. 250.

3 A.g.e., s. 229.

“krallığın varlığı bir kalkana bağlıdır”⁴. Lidya’da tıpkı Kandaules (735-685?) gibi çift ağızlı balta taşımayı ihmal eden biri, hanedanlığını kaybetmeye mahkumdur. Kandaules’in halefi Gyges, bunu biliyordu ve baltayı tedbiren Zeus’a sundu ve sunağa yerleştirdi.⁵ Frazer’ın yazıları ve benzerleri, çağdaş araştırmacıların yazdıklarıyla örtüşür. Mesela Eliade, kraliyetin gökten taç ve tiara gibi nişanlarla aynı anda indiğini ve tufanın getirdiği yıkımdan sonra bunların arzda kaldığını hatırlatır.⁶ Gonda, Hintlerde kraliyet ambleminin hükümdarlık otoritesini temsil ettiğinin altını çizer.⁷ Meeks ise Mısır hakkında “hükümdarın gücü, özellikle bu gücün getirdiği kraliyet sıfatları ona evvelce arzda hüküm sürmüş tanrı tarafından tevdi edildiği için kutsaldır”⁸ der; yani “fırvunun nişanları, onu tanrıyla özdeşleştirir”⁹.

KRALİYET KILIĞI

Tanrının tahayyül edilen veya heykelini süsleyen kılığıyla kralın kılığının aynı olması, ne gereklidir ne sık rastlanan bir vakadır. Kılık, kendi başına kraliyet nişanı teşkil etmez ama elbette bir avamın, soylunun veya rahibin elbisesi de değildir. Dahası kralı kılığıyla teşhis etmek kolay değildir. Savaşırken subay gibi, kurban adarken rahip gibi, avlanırken avcı gibi giyinir. Şayet bir kılığı varsa bunu sadece tüm parıltısıyla görünmek için hazret makamına oturduğunda kuşanır.

Buna karşın bazı kraliyet kılıkları, ki bunlar aynı zamanda ruhbanlığa da ait olabilir, şiddetli bir çağrışım kuvvetine sahip olabilir; özellikle tek bir kumaş parçasından yapılmış ve yaka için tek bir delik açılmış olanlar. Yuvarlak kesim yakalara daha sık

4 A.g.e., s. 231.

5 A.g.e., II, s. 305.

6 Eliade, I, s. 73-74.

7 Gonda, “The sacred character”, *Atti*, s. 173.

8 Meeks, S.O., *Génies*, s. 61.

9 *Dictionnaire des symboles*, s. 91.

rastlanır ve göğü simgeler. Kare kesim yakalar, daha nadirdir ve arzı temsil eder. Her iki durumda da baş için açılan bu merkezi açıklıktan evrenin ekseni geçer; kıyafeti giymesi halinde bu eksen kraldır. Kadim zamanlardan itibaren Çin’de buna rastlandığı gibi Fransa’da kralların kutsama töreni için kullanılan ayin kaftanları ve dalmatikalarda da benzer bir durum tespit edilir. Metz Müzesi’nde Charlemagne’ın olduğu söylenen, kanatlan bir kartalla süslenmiş çübbe (*chape*), adeta dile gelmiştir; çünkü göğе yükselmeye ilgili sembolizm barındırır.¹⁰ Benzer bir sembolizmi, Müslüman atölyelerinden çıkan birçok dokumada bulmak mümkündür.

Kraliyet elbisesinin mitsel önemi, tahta çıkma töreninin olduğu gün prensin giydirilmesi sırasındaki ritüellerle vurgulanır. Kadim İran’da olduğu gibi bazı kültürlerde kralı uygun bir şekilde giydirmek, törenin başlıca icraatıdır. Arşak kralının tahta çıkma törenini betimleyen anonim bir Ermeni elyazmasına göre kralın uygun giyinmesi, anlam ve ehemmiyet bakımından taç giymeye denkti.¹¹ Bu mesele, ne İbranilerde ne Ortaçağ Batı monarşilerinde ihmal edilebilir türdendi.

PABUÇ

Kraliyet kuşamına ait bazı parçalar, özellikle dikkat çeker: pabuçlar, sorguç, kuşak, –kılığın bir parçası olarak görüldüğü takdirde– silah ve doğal olarak taç.

Hiristiyan ikonografisinde kutsal kişiler çıplak ayakla yürüme ayrıcalığına sahipken dünyanın büyük bir kısmında ayakları iklimin şiddetine ve toprağın pürüzlülüğüne teslim etmek herkesin payına düşer. Homeros’un kahramanları, ayakkabı giymez ve Spartalılar da müşkülâtı sebebiyle onlar gibi yapar. Yunanların, Romalıların, Mezopotamyalıların, Mısırlıların, Hintlerin heykelleri, ayaklarına hiçbir şey geçirmez. Şimal buzullarından

¹⁰ A.g.e., s. 380.

¹¹ Chaumont, «Recherche », *J.A.*, 1961, s. 300.

Ekvator ormanlarına kadar toprağa doğrudan temas ederek yürümek zorunda olanlar veya isteyenler sayısızdır. İşte burada kral, kunduralara sahip olmalıdır. Kralın ayağının toprağa değmesinin yasaklandığını daha önce görmüştük. Pabuç giymek, muhtemelen onun yürümesini mümkün kılar. M. Palau-Marti şöyle yazar: “Gayet umumi bir kural, [Benin] kralının toprakla temasta bulunmasını engeller ve buradan da anlaşılır ki pabuç esas olarak krala ait bir şeydir.”¹² Hükümdar, tek pabuç giyen değilse onunkiler şekil ve renk olarak diğerlerinden ayrılır. Papalar, haçla işlenmiş beyaz terlikler [*mules*] giyerdi ve bunlar, Roma imparatorlarının *mulleus*larından mirastı. Uzunca bir süre yürümek için elverişsiz olan göçebe atlıların çizmeleri, yerleşik hayattakiler tarafından tahakkümün ve fethin alameti olarak kullanıldı.

Pabuçlar, kralın ayakları altından geçen ve kimi zaman yakan kimi zaman sağaltan gücün büyük bir bölümünü oluşturdu. Hindistan’da sürgün yiyen Rama, başkentinde pabuçlarıyla temsil edildi ve onun yerine pabuçları hüküm sürdü. Halk edebiyatı, *Ramayana*’da geçen bu ifadeyi kendine mal edecektir. Folklorik anlatıya göre bu pabuçlar, huzurlarında verilen hükümler adil ise hareketsiz durur; adaletsiz ise hükme itiraz etmek için yerinden doğrulur.¹³

TÜYLER

Bazı halkların saçlarında ya da riyaset başlıklarında taşımayı adet edindiği tüyler, tam anlamıyla açıklığa kavuşmamıştır. Bu adeti Amerika yerlilerinden, Kızılderililerden biliyoruz ama bu, onların tekelinde değil. Bu meseleyi Avrasya’da araştırma fırsatım oldu ve orada bu adetin Doğu kaynaklı olduğu görülür.¹⁴ Kuşkusuz Cengiz Han etkisiyle Uzakdoğu’dan batıya doğru yayılan bu adet, Yakındoğu uygar Müslüman toplumlarında bir alışkanlık halini aldı.

12 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 187.

13 Roux, *La Chaussure*, s. 51.

14 Roux, *Études d’iconographie*, s. 27-57, fotoğraflar 1-10.

Başlangıçta tüy, bunu taşıyanı kuşa dönüştürmeyi amaçlayan bir efendilik veya şamanlık alameti olmalıydı. Ardından kendini ayrıcalıklı olarak gören tüm bir halkın, Moğolların veya en azından yönetici sınıfın ortak malı haline dönüşerek demokratikleşti. Daha sonra da Moğolların tüm dünya üzerindeki tahakkümünü izleyen süreçte yeniden bir soylulaşma yaşadı. Tüy, önce Mançurya'daki proto-Moğol Hitaylarda görülür ve burada sadece imparatora münhasırdı. O da sadece ava giderken kullanırdı. Açıkçası tüm Moğollar bunu taşımaya başladığında yönetici sınıfı tanımlar hale gelmekte gecikmedi ve bu da neden Türkler, İranlılar, Tibetliler gibi Moğolların büyük vassallarının tüy kuşanmaya bu kadar hevesli olduğunu açıklar. Tibetliler, efsanevi kahramanları Gezer'in başını tüyle süsler. Birkaç metin, tüyün Moğol prensleri tarafından kullanımına atıfta bulunur. Mesela Reşidüddin'e göre İran ilhanı Hülagu (1251-1265), sürekli bir kartal tüyü takıyordu. Ermeni Hayton'un elyazmaları, Cengiz Han ve Möngke'nin başından tüyü eksik etmez. XIV. yüzyıl başında tüy, Müslüman minyatürlerinde usulca görünmeye başlar ve XV. yüzyılda akım haline gelir. 1434'teki Semerkant'a muzafferane girişinde Timur'un kafasında tüy vardır. Timurlu Hüseyin Baykara'nın başında da 1469 tarihli bir eserde tüye rastlanır. Bu yüzden eski zaman kahramanlarının ve hükümdarlarının başına tüy takıldığı tasavvur edilir. Mesela 1330'daki bir *Şahname*'de İskender; XV. yüzyıl sonundaki Nizami'nin *Hemse*'sinde Selçuklu sultanı Sencer (1118-1157); 1395-1400 veya biraz daha sonra efsanevi Rüstem; XVI. yüzyılın ortasında ondan efsanevilik konusunda geri kalmayan Hüsrev böyle resmedilir. İkonografiye itimat edersek Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyıl başında bunu benimser. Nakkaş Nizami, Kanuni Süleyman'ın (1520-1566) kafasını tüy ile süsler ve başka sanatçılar da aynısını sultanın haleflerine tatbik eder. Aynı veya biraz daha sonraki dönemde İran'daki Safeviler, Şah Abbas (1587-1629) ve diğerlerini tüyle resmeder ama bu tas-

virlere kamusal yaşamlarında yer verilir; özel yaşamlarında değil. Hindistan'daki Babürlüler, Babür'ün ve Hümayun'un hükmünden itibaren tüye başvurur. Daha sonra bunun kullanımı, Rajputlara ve başkalarına aktarılacaktır. Fakat 1530'dan itibaren tüy, hüküm süren prenslere has olmaktan tedricen çıkar. Hükümdarın ailesi, hizmetkarları, atları ve daha sonra askerleri –fakat sivil memurları hariç– bunu taşımaya hak kazanır.¹⁵

KUŞAK

Kuşak, elbiseleri tutmaya, silahı veya sadağı asmaya yarayan keskinlikle kullanışlı bir eşyadır. Fakat gövde üzerindeki konumu, mesela “böbreklerin üstünde” olması, ve kuşağın ilmeği, bağımlılık, cinsel yetkinlik imgesi uyandırdığı gibi tam tersine cinsel gücün, özgürlüğün imgesi de olabilirdi. Öte yandan her zaman kuşağa bağlanmış ilahi, siyasi ve ruhani bir üstünlük vardı ve kuşağı kuşanan, bunu da üstünde taşırdı.¹⁶ Kuşak kuşanmak için bazen göğün izni veya emri gerekir. Herodot, İskitlerdeki bir hikâyeyi anlatır: Herakles, bir yılan kadını üç oğlan çocuğa hamile bıraktı ve ona bir yay ve altın toka ile süslenmiş bir kuşak verdi. Herakles, ona yayı germeyi ve kuşağı sarmayı öğretti ve zor olduğunu gösterdiği bu sanatı oğullarına aktarmasını emretti. Üç oğul da bu sanatı öğrenmeyi denedi, fakat sadece en küçükleri başardı. Herodot, tüm İskit krallarının soyunun bu küçük oğul Scythes'e dayandığını söyleyerek bu faslı noktalar.¹⁷

Zerdüşt İran'da ve daha sonra hiç şüphesiz onun etkisiyle Müslüman Ortadoğu'da İskitlerle ilgili anekdottakine benzer bir bağlamda usta, belirli bir ruhani olgunluğa erişen çırağına kuşak bağlardı.¹⁸ Firdevsi'ye göre daha Ahamenişler zamanında tahta

15 Tamamlayıcı ve ikonografik kaynaklar için bkz. A.g.e.

16 A.g.e., s. 9-26.

17 Herodot, IV, 10.

18 Mokri, *Le Chasseur de Dieu*, s. 12-13.

çıkma töreni sırasında önemli ritüellerden biri, kralların kralına kuşak giydirmektir.¹⁹ Tahiti’de kral, bu tören sırasında kırmızı ve sarı yapraklardan bir kuşak kuşanırdı. Bu, krala sadece en üst sınıfın ayrıcalığını vermekle kalmaz, aynı zamanda onu tanrıyla özdeşleştirirdi.²⁰ Orta Asya’nın tüm halklarında bir muzaffere boyun eğildiğinde, yeni bir hükümdar tahta çıktığında veya tanrıya dua edildiğinde kuşak çıkarmak (ve aynı zamanda başı açmak) lüzum ederdi. Bu ritüel hemen Müslüman dünyaya geçti ve IX. yüzyılda Mezopotamya’daki Abbasiler tarafından icra edildi.²¹

MUHTELİF EŞYALAR

Orta Asya üzerine araştırmalarım sırasında aşına olma fırsatı bulduğum üç parça kıyafetten veya ziynetten örnekler sundum. Başka eşyaların farklı yerlere dikkat çekmesi muhtemeldir, fakat bu denli yaygın kullanıma ulaşamaz. Çeşitli monarşilere hızlı bir bakış, mesela Kara Afrika’daki bazı taşlar ve renkli inciler veya Müslüman diyarındaki mendiller ve havlular gibi bazı eşyalardan bahsetmeyi sağlar.

Birçok uygarlıkta bazı renkler, krala münhasırdır. Morun muhtemelen nadirliğinden ötürü hemen iktidarla ilişkilendirildiği bilinir. Farklı durumlarda aynı şey, siyah, yeşil ve şüphesiz özellikle papalık tarafından kullanılan beyaz için de söylenebilir.

Yukarıda bahsedildiği üzere tekerli at arabası, II. binyılda Mezopotamya’da yordamın ulaştığı en ileri safhayı temsil ettiği için “kraliyet tipolojisinin vazgeçilmez bir aygıtına”²² dönüşmüştü.

Sinek fırçası ve tahtirevan kraliyet eşyalarının arasında yer alıyorsa bunun sebebi, bunları kullanmak için birçok hizmetkarın gerekli olmasıdır. Firavun Mısırında kullanılan sinek fırçası,²³

19 Chaumont, “Où les rois”, J.A., 1964, s. 61.

20 Frazer, *Rameau*, I, s. 243.

21 Roux, *Études d’iconographie*, s. 12.

22 Bonnefoy, II, s. 233.

23 Bkz. *Catalogue Exposition Toutankhamon*, 73.

Ahameniş İranında öyle bir önemi haiz oldu ki kralların kralını tasvir eden sahnelerden nadiren eksik oldu.²⁴ Atın veya ineğin kuyruk kılından mamül bu âlet, Kara Afrika'da yaygın bir kullanıma sahipti ve sinek fırçasını hareket ettirme görevini yerine getiren krala bağlı kadınlar vardı.²⁵ Kralın, ayaklarını yere sürmeden dolışmasını sağlayan tahtırevan üzerinde durmayacağım. Tahtırevan neredeyse evrenseldir. Çin'de, Dahomey'de,²⁶ Kolombiya'da ve Peru'da²⁷ krallara münhasırdır. Bu ülkelerde tahtırevana daha önce tahta nezaret etmekle görevlendirilmiş yüksek mevki sahipleri nezaret eder.

KRALİYET SİLAHLARI

Silahları, bu silahların icadını ve imalini kuşatan müstakil bir mitoloji mevcuttur. Söz konusu silahlar metalden mamül olduğunda ateş ve demirle oynayan vergileriyle biraz büyücüyü andıran ve tedirgin edici bir şahsiyet görüntüsündeki demircinin müdahalesi, bu silahlara büyü bir karakter verir ve onları tesirli kılmak için yapılan belirli ritüeller bu karakteri güçlendirir. Okçuların veya kılıçtarların ağır basması haricinde hiçbir şey, monarşi simgesi olarak ötede ok ve yaya beride kılıca öncelik verilmesini izah edemez.

Sahip olduğumuz en güzel kılıçlı kral imgesi, Sasani İranındakidir. Karşıdan bakan, bacakları sarkar halde oturmuş prens, dizlerinin arasında veya önünde dimdik duran büyük bir kılıç tutar. Dikeyliğin bıraktığı etkiden bahsetmiştik. Kılıçta yalnızca askeri bir simge görmek, kılıcın anlamını sakatlamak olur. Elbette prence törenle teslim edilen kılıç, onu krallığı savunmaya davet eder. Fransa krallarını kutsama töreninde takdis edici, yeni hü-

24 Ghirshman, *Perse*, s. 131, resim 167.

25 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 137.

26 A.g.e., s. 136.

27 Lehmann, *Civilisations*, s. 90.

kümdara kılıcı sunar ve ona şöyle der: “Efendim, tanrının rahmetiyle size verilen bu kılıcı alınız. Bununla Kutsal Ruh uğruna tüm düşmanlarınıza ve Katolik kilisesinin hasımlarına direnebilirsiniz ve sizi başına geçiren krallığı kollarabilirsiniz.” Öte yandan kılıç, bir adalet silahıdır; suçluları cezalandırır; yaşamla ölümü, iyiyile kötüyü, gerçekte yalanı birbirinden ayırır. Yeryüzü cennetindeki yaşam ağacının iki yanına yerleşmiş olan kerubilerin taşıdığı iki kılıç,²⁸ Filon tarafından tanrının en üstün iki sıfatının simgesi olarak anlaşılır: iyilik ve güç. Yuhanna’nın “Vahiy Kitabı”, vahyin ağzından çıkan iki ağızlı keskin kılıcı tasvir eder.²⁹

Söz, kılıcı harekete geçirir. Kılıcın adı vardır: Roland’ın kılıcı, Durandal’dır; Charlemagne’inki Joyeuse’dür; kral Arthur’unki Excalibur’dır. Bu adla kılıç, hayat bulur; çünkü ad vermek, varlığa getirmektir. Kılıcın yaşamı, sahibinin yaşamı olabilir. Olympos’ta tanrının kılıcı, tanrının kendisi olabilir, tıpkı arzda kralın kralıcının kralın kendisi olması gibi. Dumézil’in çokça mesai harcadığı Nart destanlarındaki Peterez, “doğa yasası gereği, kılıcıyla sıkı bir güç birliği içindedir ve sadece Wagner’i anımsatan bir sahne ile ölebilir”; kılıcı denize atılınca. Ölümünün ardından “kılıç, tıpkı hayattayken onun yaptığı gibi kötü ruhlara karşı bir başına denizden göğe doğru sıçrayarak” onun yerini alır.³⁰ İskitlerde tüm idari bölgelerde bir platform üzerine yerleştirilmiş antik demir bir kılıç bulunurdu. Bu Ares’in imgesiydi. “Ona her sene büyükbaşlar, atlar, insanlar, yüz tutsaktan biri kurban olarak sunulurdu. Kanları bir kase içinde toplanırdı ve kılıcın üstüne dökülürdü.”³¹ Böyle bir silaha sahip olmak, hem kahramanların tutkusu hem başarının teminatı olarak görülür. Bir çoban, mucizevi şekilde bulduğu Mars’ın kılıcını Attila’ya (t. 434-453)

28 Yaratılış, III, 24.

29 Vahiy, I, 16; II, 12; XII, 15.

30 Dumézil, *Romans*, s. 32.

31 Herodot, IV, 62.

getirmişti ve Attila, bununla kendisini evrenin hükümdarı, savaşın muzafferî olarak gördü.³²

Silahta tecessüm eden ruh, artık onu terk etmez. Bir başka deyişle kılıç, kutsallığını asla kaybetmez. Üstelik onu hanedanın mirası olarak korumak lüzum eder ve her kralın, en azından tahta çıkış töreninde, bu kılıcı taşıması gerekir. Kılıcın iktidarı simgelediği Çin’de bu kılıcın kadim atalara ait olduğu düşünülüyordu. Bu düşüncenin başka yerlerde de aynı şekilde olduğu görülür. Fransa’da Charlemagne’in kılıcının kullanıldığına inanılırdı. Osmanlılarda imparator, hanedanın kurucusu Osman’ın (1281-1326) kılıcını kuşanarak bir tür kutsallığa erişirdi.

Kılıçtan daha yaygın olarak yay, mükemmelen kralın silahıdır. Bunun sebebi belki de gökkuşağına veya daha basit olarak göğze benzeyen şeklidir. Kralın etkisini ve vekillerini fırlattığı gibi yay da okları fırlatır. Ok olmadan yayın, yay olmadan okun hiçbir değeri yoktur, tıpkı halk olamadan kralın, kral olmadan halkın değerinin olmaması gibi.

Turfan Uygurcasıyla 1300 yılı civarında yazılan *Oğuzname*’nin bir pasajında ulu bir ihtiyar, rüyasında bir ucunda güneşin doğduğu, diğer ucunda güneşin battığı bir yay görür ve hükümdarına şöyle der: “Ey hanım, mavi gök, senin ırkına yeryüzünü verecek.”³³ Sembolizm barizdir. Metnin başka bir pasajında nişancı ile okun işlevlerinde de benzer bir şekilde bu sembolizm görülür. Hükümdarın altı oğlu ava gider. Bir yay ve üç ok bulurlar. Hepsî altındandır. Bunları babalarına götürürler. Baba, yayı üç büyük oğluna verir; okları da üç küçük oğluna.³⁴

Attila, Mars’ın kılıcını kuşanmasına rağmen onu temsil eden yaydır. Bu Hun öldüğünde düşmanı Marcianus, onun kırılan yayını düşünde görür: “Bunun anlamı, onun yokluğunda halkı

32 Jordanes, XXXV, 183.

33 *Oğuzname*, XXXV.

34 Jahn, *Geschichte*, s. 43.

büyük acılar çekecekti.”³⁵ Yay, Attila’nın geldiği Turan ve İran coğrafyasında bir kraliyet iktidarının göstergesi olmasaydı imparatorun rüyasının bir Bizans hayali olduğuna inanılabilirdi. Ghirshman, Ahamenişlerde yayın simgesel öneminin üstünde ısrarla durur.³⁶ Arşak II. Mithridates’in (t. 123-88) drahmileri, bu prensi “haşmetine uygun” tahta oturmuş ve elinde yay tutarken tasvir eder.³⁷ Bu haşmetine uygun temsile, ki ilerde göreceğimiz üzere bununla bir tür rekabete girilmiştir, XIII. yüzyılın başından itibaren Müslüman dünyada da rastlanır. Bunların örneklerini 1218-1219’da Irak’ta çizilen *Egani Kitabı*’ndaki ve İstanbul Milli Kütüphanesi’ndeki bir minyatürde ve biri Louvre, diğeri Konya Mevlana Müzesi’ndeki iki muhteşem bronz kasede görmek mümkündür.

Önceden ok yaya kертiklenmiş bir şekilde resmedilmesine rağmen Nigari’nin portresinde II. Selim’in (1566-1574) sol elinde yayı tutarken yanındaki bir kişinin oku taşıması, düşünülenin aksine bir gelişmeden öte çeşitlenmedir. Aynı kişinin ellerinde iki nesnenin birleştirilmesi, aslında basit bir estetik uzlaşıdır. Süryani vakanüvis Bar İbraya vesilesiyle bu konuda bilgimiz var. Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey (1038-1063), “tahta oturup elindeki iki okla oynamayı alışkanlık edinmişti ve karşısında altından bir yay olurdu”³⁸. İslamiyetin bu temayı kadim İran’dan değil de Orta Asya’nın Türk göçebelerinden almış olması ihtimal dışı değildir.

Gökyüzüne veya kozmik bir ağaca doğru ok atmaktan oluşan evrensel ritüel –Amerika’da bile şahit olunur–,³⁹ kraliyete özgü değildir ama böyle de olabilir. İncil’de bunu yaptığı zikredilen kişi,

35 Jordanes, XLIX, 255.

36 Ghirshman, *Perse*, s. 269.

37 A.g.e., s. 100, resim 130.

38 Bunun ve Türk-Moğol yayına ilişkin her şey için bkz. Roux, *Études*, s. 62-63.

39 Eliade, *De Zalmoxis*, s. 44.

herhangi biri değildir. Zira bahsedilen kişi Nemrut'tur. Mançu kökenli Curçet veya Curçenlerin, yani Kin hanedanı yönetiminde böyle bir eylemde bulunan, şahsen göğün oğludur.

TANRININ TAHTI

Kralın eşyaları arasında hiçbiri, taht kadar evrensel ve önemli değildir. Zamanın başlangıcından itibaren ilkelerde olduğu gibi tüm büyük uygarlıklarda da tahta rastlanır. Dünyanın en eski arkeolojik sit alanı Anadolu'daki Çatalhöyük'te (6500-5650) bir tanrıça heykeli bulunmuştu. Kesinlikle hamile olan bu tanrıça, leopara benzeyen iki kedigil tarafından desteklenmiş bir tahtta oturur.⁴⁰ Önceden belirtelim ki bu hayvanların varlığı bizi şaşkına çevirir, çünkü bazen kaybolmalarına rağmen bu hayvanları, modern devrin eşğine kadar birçok kültürde tekrar tekrar görürüz. Çatalhöyük'ten itibaren tahtın, tanrının oturağı olması ve binyıllar geçmesine rağmen hâlâ böyle düşünülmesi, bizi şöyle bir soru sormaya teşvik eder: Arzın kralları, tahtı göğün krallarını taklit etmek için mi kullandı? Jüpiter, yıldızlarla donatılmış bir tahta sahipti.⁴¹ Lotus ayaklığı veya kaidesi *padmasana* tarzı taht, Vişnu'nun ve hatta Buda'nın tahtıdır; *simhasana* tarzı taht da Sita'ninkidir. Çoktanrılı dinlerin antropomorfizmi, bu fikri kabullenmemizde bize yardım eder. Fakat İsrail'de, İslamiyette ve Hıristiyanlıkta da işler aynı şekilde yürür. Mezmurda şöyle denir: "Ebedi olan, tahtını yargıyla düzenler. Dünyayı adaletle yargılar." İşaya ona şunu söyler: "Gökler tahtım, yeryüzü ayaklarımın taburesidir."⁴² Bousset'nin farkettiği gibi "İsrail kralının tahtı, tanrının tahtıdır"⁴³. Hıristiyanlık, "Tahtta oturanın sağ

40 Akurgal, *Civilisations et sites*, s. 4.

41 *Aeneis*, V. böl..

42 Mezmurlar, IX, 8-9; Yeşaya, LXVI, 1. Roux, Yeşaya, LXVI/1'e atıf vermesine rağmen ilgili alıntı Yeşaya LXI/1'dedir. (ç.n.)

43 2. Tarihler, IX, 8; Bossuet, *Politique*, III, 1-2.

elini” çağırır ve ona emreder: “Tanrının tahtı olan gök üzerine ahdetmeyin!”⁴⁴

Allah’a bir oturak ihsan etmekten imtina eden İslamiyet, bundan bahsederken çok derin tasvirler sundu. Ezoterik bir bakış açısıyla bu, teklifsiz bir düşüncenin, hatta aşkınlığın desteğidir: “Tahtta tanrının yarattığı her şeyin temsili bulunur. Her gün yetmiş bin renge bürünür. Parıltısı yüzünden hiçbir mahluk, ona bakamaz.”⁴⁵ “Tarifi imkansız bir ışıkla ve devasa bir hacimle yeşil bir maddeden mamüldür ve her biri tanrıyı metheden yetmiş bin dile sahiptir.”⁴⁶ Kuran’da tanrının tahtı su üstünde durur.⁴⁷ Bu da demektir ki kozmik imkanların tümü veya ilk cevherin deryası üstünde tahakküm kurar. “Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı ve onun tahtı [arşı] da su üstündeydi.”⁴⁸ Tanrı için sıklıkla kullanılan isimler, “tahtın sahibi”, “tahtın efendisi”dir.⁴⁹

TAHTIN RUHU

Tanrının oturağı olan tahta tanrısal güç sinmiştir. Tıpkı Hindistan’da tanrıların barındırması gibi Dahomey’de taht, “ruh” denen bir kuvvet barındırır. Başlı başına taht, onların varlığını çağırıştırır. Budizmin anikonizm döneminde tahtın ayakları ve ateş sütunu, Buda’nın varlığına işaret etmeye yetiyordu. Girit’teki Minos uygarlığında taht, saraydaki tanrıçanın ortaya çıkması için gerçekleştirilen bir ritüele ayrılmıştı ve hükümdar, tahta oturarak bu tanrıçayla mistik bir şekilde birleşmiş oluyordu.⁵⁰ Hattiler, Hurriiler, Hititler ve kadim Anadolu’lularda taht, tanrısallaşmıştı.⁵¹

44 Matta, V, 34; Vahiy, V, 1. Çeviri bana aittir. (ç.n.)

45 Fahd, S.O., *Naissance*, s. 247.

46 A.g.e., s. 246-247.

47 Kuran, III, 9.

48 Kuran, II, 2, 32, 57, 4, vb.. Roux’nun alıntıya dair verdiği referans yanlıştır. Alıntılıdığı ayet, Hud suresi 7. ayettir. (ç.n.)

49 Fahd, S.O., *Naissance*, s. 246.

50 Vian, “Religion de la Crète”, Puech içinde, I, s. 473.

51 Lebrun, *Le Sacré*, s. 161.

Bariz bir biçimde gökten geliyordu veya göğe aitti. XVIII. yüzyılın başında Dahomey’de buna hâlâ inanılıyordu ki semavi güçler, Osei Tutu’ya bir taht vermişti.⁵² Tahtın barındırdığı gücü zaman elinden alamazdı. Habeş necaşi Lalibela (1190-1225), Davut’un adalet dağıtmak için oturduğu tahtta hak iddia ettiğinde adaletin ve İsrail kralının ihtişamının kendine geçtiğini açıkça göstermek ister.⁵³ Ayaklar ve eller vasıtasıyla olduğu gibi iyi veya kötü güçler, oturak vasıtasıyla da üstüne oturan kişiyle irtibat kurar. Bir başka çalışmada bir divanda uyuyakalan bir adamın hikayesini anlatmıştım. Bu divanda ondan önce adet gören eşi oturmuştu. Adam, eşinin kanının kendisine bulaşacağı fikriyle öylesine korkmuştu ki bu sebepten ölmüştü.⁵⁴ Nilotlarda tahta çıkış törenindeki başlıca icraat, hanedanın kurucusuna ait bir büstü ona ait olan bir taburenin üstüne kısa bir süre koyup ardından yeni kralı bu tabureye oturtmayı içeriyordu. Atanın yaşamının böylece kendi soyundan gelen kişiye geçtiğine inanılıyordu.⁵⁵

Tahttaki bu tanrısal varlık, ona bir ibadette bulunmayı gerektirir. Dahomey’de olduğu gibi bu ibadetin kime yöneldiği artık bilinmez. Bu ibadetin yerine getirilmesinin sebebi, tahtta kralın ayrıcalıklı bir temsilinin görülmesidir.⁵⁶ Ashantilerde tahta kurbanlar sunulur. Girit’teki Minos uygarlığında taht, bir hürmet nesnesidir. Knossos ve Pylos’ta onu kuşatan simgesel Griffinler de bunu ispatlar.⁵⁷ Kuşkusuz çok eski zamanlardan beri Anadolu’da tahta hürmet gösteriliyordu, çünkü onda tanrının bir veçhesiyle karşılaşıldı. Bilinen en eski Hitit belgesi Anitta metni, tahta adanmış bir tapınaktan bahseder.⁵⁸ Şu veya bu sebeple taht, halka

52 Maquet, *Civilisations*, s. 170.

53 Dorese, *L’Empire*, II, s. 54.

54 Roux, *Le Sang*, s. 65.

55 Paulme, *Civilisation*, s. 74.

56 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 178.

57 Vian, “Religion de la Crète”, Puech içinde, I, s. 479.

58 Lebrun, *Le Sacré*, s. 162.

gösteriliyordu ve halk da ona hürmetini sunuyordu. İfe krallarının tahta çıkışında da böyle yapıyordu.⁵⁹ Japonya’da mikado, her sabah tahta oturmak zorunda kaldıysa bunun sebebi imparatora değil tahta saygı göstermekti; çünkü daha sonra imparator, tacını tahta bırakıyordu.⁶⁰

KOZMİK TAHT

Çoğunlukla taht, kralı seçerdi. Kutsama töreninden bahsetmek isterken bunu taç giyme veya tahta çıkmayla birlikte anarız. Ashantilerde taht, iktidarın kişileşmesiydi. Ancak görkemli bir törenle tahta çıktıktan sonra bir kral, kral; bir reis, reis olabildi.⁶¹ Tahtı kaçırmak, kralı kaçırmak gibiydi. Hindistan’dan bahsederken J. Auboyer bunu hoş bir üslupla anlatır: “Taht, değişmezdir; monarşiyi veya üstünlüğü nakleden iktidara sahiptir. Oysa tahtın müteakip meskunları geçicidir, fanidir. Taht, bir şekilde kralın önüne geçer. Taht, kraliyettir.”⁶² Yersiz bir şekilde tahta oturmanın yasak olması buradan gelir. Aynı şekilde hak tanındığında tahta oturmanın her şeye kadir gücü elde etmek için yeterli olması da bu yüzdendir. Tahta oturmak, bir kutsama getirir ve kral yapar.⁶³ Bianchi, arkaik dinde “temsili simgeler ile temsil ettikleri şey arasında bir türdeşlik veya özdeşlik vardır ve taht da bunun bir örneğidir”⁶⁴ der. Hindistan’daki ikonografi ve edebiyat açısından zengin belgeler, tahtın kozmik sembolizmini açığa vurur. Shakyamuni’nin ayak izleri ile güneş şemsiyesinin arasında yerleştirilmiş tenvir ağacının altındaki Buda’nın elmas tahtı, ara dünyayı tasvir eder. Kubbeyle ilişkili olanlar, Meru Dağı’nın taşıdığı tanrılar dünyasını temsil eder. Tahtta meskun

59 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 21-22.

60 Frazer, *Rameau*, II, s. 487.

61 Perrigeaux, *Chez les Achantis*, s. 140.

62 Auboyer, “Le caractère divin”, *Atti*, s. 175-176.

63 Auboyer, *Symboles cosmiques*, s. 44.

64 Bianchi, *History*, s. 133.

ve kozmosun merkezinde oturan kral, tahtın efendisidir. Tahtın zilyetliğini taht sayesinde yönettiklerinin menfaati için elinde tutar.⁶⁵ Dünyanın merkezinde konumlanmış ve bu sayede evrenin eksenleriyle bağlantılı taht, güneş ve evrensel kral mitleriyle ilişkilidir. Tahtın, kendinde bir evren olduğu söylenir. Kaideli tanrı tahtı ile destekli monarşi tahtı arasındaki karışıklık, ihtiyaridir. Bu durum, bu mobilyaya oturak olarak karışık, hem tanrıya hem krala ait bir nitelik verir.

TAHTIN DESTEKLERİ

Belirtmeye gerek olmasa da uluslar, tahtın desteğidir. Ahamenî devri kabartmalarıyla İran buna şahitlik eder. Persepolis'teki Yüz Sütun Sarayı'nda Artaserhas'ın oturduğu taht, iki sıra halindeki adamların omuzlarında taşınır. Bir diğerine ise yirmi sekiz ulus el uzatır.⁶⁶ Girir'teki Minoslarda ve Çatalhöyük'te olduğu gibi asıl omuz verenler, hayvanlar; çoğunlukla da aslanlardır. Mısır'daki firavunun (Tutankhamun'un) tahtında bunları görürüz. Fransa Ulusal Kütüphanesi'nin muhafaza ettiği "Süleyman fincanı" denen İran kupası, "şatafatlı yastıklarla donatılmış" geniş bir divan üzerinde tam karşıda oturan Hüsrev'i temsil eder. Bu divanın ayakları, cepheden betimlenmiş kanatlı atlardır. Gümüşten bir başka kupada bu ayaklar tavuskuşudur. Bir üçüncü kupada da iki aslan, iki köpektir.⁶⁷

Ortaçağ İslâm sanatında hayvanlar nadiren taşıyıcıdır, fakat tahtın altında veya önünde omuz veren çömelmiş aslanlara yine de rastlanır. XIV. yüzyılın ilk yarısında Suriye veya Mısır'da dövülmüş bakır leğen (Louvre) "Aziz Louis vaftiz teknesi", bunun muhteşem bir örneğini sunar. XIII. yüzyıl sonunda İran'daki büyük ustuka parçaları ve belki 968'de Cordoba'da Mugire adına imal

65 Auboyer, *Symboles cosmiques*, s. 66.

66 Ghirshman, *Perse*, s. 216.

67 A.g.e., s. 206.

edilmiş fildişinden piksit de buna uygun izler taşır. Fakat fildişi üzerindeki oymalar, tasvir edilen hayvan türünü tespit etmeye hemen müsaade etmez. Süryani Mor Ahudemme Kilisesi'nde [Yeşil Kilise] (XI.-XII. yüzyıl) görülebileceği gibi Doğu Hristiyanlığı, bu temayı kesinlikle İslamiyet etkisinde yeniden ele aldı.⁶⁸

Tahtların ayağının çoğunlukla aslan biçimli olduğu Hindistan'da bu yırtıcı, dirsekliği süslemek için de kullanılıyordu; çenesi kimi zaman ejderha ağzını andırırken arka ayakları üzerinde dik bir duruşla bezeniyordu.

Antikitede derin bir iz bırakan aslanları her zaman bekçi olarak düşünüyoruz. Kapıları gözetlemekten başka işlevleri de olabilir. En azından İslamiyette su ile (çeşme ve köprülerde) birlikte anılır. Bu da dalgaların üstünde taşınan Allah'ın tahtını hatırlamayı sağlar. Aslan kullanımını izah etmek için yapılan belli açıklamalar vardır ve bunlar çoğunlukla kökenini halkta bulur. Bu konuda daha incelikli açıklamalar bulunabileceğini reddetmemekle birlikte akla gelen en basit sebebin belki de en kötüsü olmadığını bir kenara yazalım. Aslan, evrensel olarak hayvanların kralı olarak nam salmıştır. Haliyle insanların ve tanrıların kralını onunla ilişkilendirmek gayet doğaldır.

TAHTIN GÖRKEMİ

Tahtın biçimi ve süslemesi, birçok değişken meydana getirir ve en basit, en mütevazıdan en zengin, en karmaşığa uzanan bir çeşitlilik sunar. Lakin hepsi simgeler barındırmaya, kraliyet görkemini vurgulamaya meyyaldır. Bu mobilyanın Hindistan'daki hikayesi, gayet iyi bilinir ve Vedalar döneminden günümüze dek evrimini takip etmemize imkan tanır.⁶⁹ Başlangıçta ve hatta Vedalar sonrası dönemde sade bir taş levhadan ibarettir. Hem oturak hem sunak olarak kullanılır ve kutsal addedilen mekanın unsurlarından biridir.

68 Bu konu hakkında bkz. Roux, *Études d'iconographie*, VII, VIII ve IV.

69 Auboyer, *Le Trône et son symbolisme*.

Biraz daha geç bir dönemde Budizmin zaferini müteakip heykeller ve yadigarlar destek olarak kullanılır ve bunların bir kaideden, hatta sunaktan farkı yoktur. Gerçekten bir oturağa dönüştüğünde bile bu izleri taşır. Yine de biçimi farklılaşır ve bu farklılaşma, bölgeden bölgeye, yüzyıldan yüzyıla gözlenen türden değildir. Aynı dönemde aynı yerde farklılaşmaya rastlanır. Bir bakmışsın sunak, bir bakmışsın lotus ayaklığı, tabure, sandalye, dirseklikli koltuk veya neredeyse bir kürsü. Nihayetinde tahtı taşıyan dört hayvan, yaşamın dört çağı veya evrenin dört sütunu olarak yorumlanır.

Başka yerlerde de aynı evrimi ve geniş bir çeşitliliği saptayabiliriz. Mısır tahtı, Horus'un oturağı olan sırtlıklı küp biçimindeki bir tarzdan yola çıkar. Sırt kısmındaki kraliyete ait ve tanrısal kuşun imgesi olan tüyler bunu ispatlar. Tanrılar ve krallar, dini törenler esnasında bu tahtta görünür ve bu taht, tırmanan koltuk kavgasına maruz kalmaması için muhafaza edilir.⁷⁰ Mısır tahtının hikayesinin izi, Kefren döneminden (M.Ö. XXVI. yüzyıl) başlayıp kraliçe Hatşepsut devrinden geçerek (1508-1481) Deir el-Bahari'ye ve Tutankhamun'a (1361-1348) kadar sürülebilir. Tutankhamun'un mezarına çapraz ayaklarıyla katlanabilir, oturma kısmı içe doğru hafif kavisli ve dışa doğru artan açılarda yükselen sırtlıksız birçok oturak; bir yırtıcı figürünün ayakları üzerinde dimdik duran birçok tabure bırakılmıştır.⁷¹

Bu basit mobilya, Müslüman diyarında yerini üzerine oturan iki kişinin sığabileceği genişlikte, X. yüzyıl Cordoba fildişleriyle işlenmiş, sırtlıksız alçak bir sedire bırakır. Bu temel seviyedeki tahtlar, az şey söylüyor da değildir. Bir sırtlıkla daire yayı şeklinde yukarı uzatılan veya bir hale oluşturan küp şeklindeki oturak, arz ile semanın birleştiğine dair bir imge yaratır. Sırtlıksız olduğunda da dört sütun üzerinde duran bir arz imgesi vardır. İlginç bir tarza işaret edelim: Kübik fakat beş ayaklı taht, "tanrının, evrenin,

70 *Catalogue Toutankhamon*, 14.

71 A.g.e., 40.

dünyanın kralının simgesi”⁷² olarak düşünülür. Ortadaki ayak, evrenin eksenidir; dört yandakiler, dört ana yönü, yani dünyanın dört sütununu ifade eder. Düz veya kenarlara doğru kıvrık oturma yeri, ters yüz olmuş gök kubbeyi temsil eder. Küresel çapta bu nesne, tanrının indiği veya kralın çıktığı bir dağdır. Frobenius, 1909’da Togo’da keşfedilen eski bir tahtı betimlemişti. Bu taht, sadece eskiliği, yüksekliği ve zerafetiyle geniş bir coğrafi bölgede şurada tanrının, orada kralın oturağı olarak kullanılan ufak tefek birkaç yönden birbirinden farklı muadillerinden ayrılıyordu.⁷³ Yine bu yazar, Girit’te, Mısır’da ve Etrüsklerde sunak ve kurbanlık kasesi olarak kullanılan nesnelerin bu taht ile benzerlik taşıdığını gösterdi. Sade biçimli tüm eski tahtlar, bu mobilyanın küçük evrendeki değerini açığa çıkarır. Bu sadelik, yerde oturan dinleyiciler tarafından hakimin görülmesi için bu tahtın ilk başta onun şerefine tasarlandığı yönündeki tezi muhtemel kılar. Bu doğrultuda kullanımı uygun olduğu için mahkemelerde taht yerini almaya başlar.

Süslemelere daha fazla yer açtığından dolayı zenginlik, simgeleri gölgeler. Taht, çok geçmeden krallığın en muteber eşyası haline gelir. Yine de çizim yoluyla yapılan tasvirler, bunu göstermek için her zaman yeterli olmaz. Birkaç örneği ele alırsak ne Osiris’in otururken tasvir edildiği Hunefer papirüsünde (*Mısır Ölümler Kitabı*) ne Konstantin’in papaya tiara sunduğunu gösteren Saint-Sylvestre şapelindeki freskte (Roma, XIII. yüzyıl) ne tahta çıkan Dazlak Charles’ı betimleyen 846 tarihli Viviano İncili’nin tezhibinde (Fransa Ulusal Kütüphanesi, Paris) tahtın itibarı açığa çıkar.⁷⁴ Birçok kez yorumlanmış, özellikle 500 yılı civarında Anadolu’da bulunan Ksantos’taki Harpialar dikme gömütü üzerindeki (*British Museum*), Ahamenişlerin kralların kralının birçok

72 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 384-386.

73 Frobenius, *Histoire*, s. 151-152.

74 Bu eserlerin amaçlarını görmek için bkz. Sterckx ve Champeaux, *Dictionnaire des symboles*, s. 383-385.

tasviri için de aynı durum geçerlidir.⁷⁵ Fakat bu örnekte yine de kraliyet tahtına kıymetini teslim etme kaygısı olduğu hissedilir. Bu taht, hükümdarın ayaklarını bir tabureye uzatabileceği kadar yüksek bir sandalyedir.⁷⁶ Tahtın görüntüsünün tamamen değiştiği Sasani döneminde bu kaygı daha az gün yüzüne çıkar. Artık neredeyse bir divan şeklindedir; kanatlı atlarla desteklenmiştir ve prens, özensizce yastıklara yaslanmış durur. “Süleyman fincanı” denen II. Hüsrev’in altın kupası veya Baltimore’da muhafaza edilen kraliçenin kralın yanında otururken tasvir edildiği kupa gibi birçok sanat eserinde de bu kaygının azaldığı görülür.⁷⁷ Şüphesiz Orta Asya’da icat edilmiş bu geniş sedirler, kraliyet çiftinin birlikte oturması için tasarlanmış eşyalardır; fakat kraliçelerin aynı zamanda ayrı tahtları olmasıyla sorun çıkarır. Kraliçe tahtlarının aşırı kıymetli olduğu İran’da ve kralın tahtının sağında tasvir edildiği İncil’de bu sorun belirgin bir hal alır.⁷⁸ Müslüman Doğu ülkelerindeki tahtlar, bu tür divanlardan ilham alır. Fakat kadınlar, umum huzurunda buna oturamaz. Divanın genişliği, gelenek icabı muhafaza edilir.

Etkileyici edebi tarifler güvenilir midir? İbraniler, Süleyman’ın tahtının şaşırtıcı derecede harika olduğunu tasvir ederken neyden bahsettiklerini biliyor olmalıydı: “Kral, fildişinden büyük bir taht yaptırıp saf altınla kaplattı. Tahtın altı basamağı, arka kısmında yuvarlak bir başlık vardı. * Oturulan yerin her iki yanında kollar, her kolun yanında birer aslan heykeli bulunuyordu. Altı basamağın iki yanında on iki aslan heykeli vardı. Hiçbir krallıkta

* Septuaginta versiyonunu takip etmeyiniz. “Kafanın arkasında” yazarak yanlış bir yoruma sebep olmuştur. Bkz. *Drohme, Bible de la Pleida*, c. I, s. 1075. [Roux’nun Fransızca için yaptığı yorum, Türkçe için de geçerlidir. Bu çeviride kullanılan Kitabı Mukaddes çevirisi, “başlık” şeklinde bir tasvir yapmıştır. Roux, burada sırtlığa vurgu yapmaya çalışır. (ç.n.)]

75 Ghirshman, *Perse*, resimler 246, 254, 255 vb. birçok örnek bulunur.

76 A.g.e., resim 444.

77 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 245, resim 244.

78 1. Krallar, II, 19.

böylesi yapılmamıştı.”⁷⁹ Müslümanlar, efsanevi Hüsrev’in tahtını “üstünde altından ve lapis lazuliden bir baldaken bulunan; kralın farklı duruşlarıyla, gökle, yıldızlarla, burç kuşağıyla, yedi iklimle, dört mevsimi simgeleyen dört halıyla donatılmış bir oturak”⁸⁰ olarak hayal ediyorlardı. Gerçeğin, kurguyu geçmediğinden emin olamıyorum. Günümüze kadar ulaşmış çok eski veya daha yakın tahtlar yok değil. Mesela antikite için söyleyecek olursak Amenhotep’in kızı ve eşi kraliçe Sitamun’un tahtı, neredeyse tesadüfen, elimizdedir. Alçı üzerine altın yıldız kullanılarak kadın başları ve figüratif beş pano ile süslenmiş yüksek dirseklikleri ile eğimli ve kavisli sırtlığı olan ahşaptan zarif bir koltuktur. Tutankhamun’unki (1361-1348) antikitenin başyapıtlarından biridir. Kakmalar ve gümüş plaklarla kaplanmış bu ahşap taht, ayaklarından oturma kısmının kenarına kadar çıkan çok gerçekçi iki aslan oyması ile sırt kısmında bir sayvan altında oturmuş tasvir edilen kral ile bezenmiştir.⁸¹ Modern zamanlar için pek seçenek olmaması sebebiyle Cennet Saflığı Sarayı’ndaki (Qian Qing Gong) tahttan bahsedelim. Bu taht, altınla kaplamadır. Değerli taşlar muhlannmıştır. Kollarında, kraliyet hayvanı olan ejderhaların sarmal şeklinde süslemeleri vardır. Yüce Uyum Sarayı’ndaki (Tai Ha Dian) taht, büyük resmi törenlerin ve tahta çıkma töreninin gerçekleştiği 2300 m² daha geniş salondaki küçük bir yükseltinin üstüne yerleştirilmiştir. Buna ek olarak İstanbul Topkapı Sarayı’nda muhafaza edilen sırtlıklı ve dirseklikli geniş kerevet vardır. Padişah III. Murat (1546-1595), IV. Murat (1623-1640) ve I. Ahmet (1603-1617) için tasarlanmıştır. Yakut, zümrüt, inci ve fildişi kakmalarıyla süslenmiştir. Bir de yakut ve zümrüt de taşımasına rağmen “İnciler” olarak anılan İran hükümdarlarına

79 1. Krallar, X, 18-20.

80 Beigbeder, *Symbolique*, s. 97.

81 Benzer sayısız tasvir vardır. Örnekler için bkz. S. Lloyd, *L’Art ancien du Proche-Orient*, Larousse, 1964, s. 187.

hizmet eden taht vardır ve bu, 1514'te Osmanlılar tarafından kaçırılmıştır.

TAÇ

Taç, tanrıya ve krala özgü değildir; başka kişilere de nasip olabilir ve aslanan, bu kişilerin belirli alanlarda üstünlüğüne, mükemmeliyetine, başarısına veya zaferine yapılmak istenen vurgudur. Taç, kral yapıcı da değildir. Yetkilendirme, tahta çıkma, ve tabii ki kutsama yerine taç giymeden bahsetmek, dilin suistimali neticesidir. İslamiyette olduğu gibi bazı kültürlerde taç asla bilinen bir eşya değildi. Tacın olduğu kültürler nadirdir ve birçoğu, tacı bir saç süslemesi içinde kötü bir biçimde gizlemişti. Bon Tibetinde taç, kralın simgesi olan başlık ve boynuzla süslenmiş, kesinlikle şamanizm kökenli çeşitli külahlar içinde bulunur.⁸² Yine de çoğunlukla kraliyetin o olmadan tam olarak tanınamayacağı kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor. Fakat biri çıkıp şunu diyebilir: Şairin kral olmaması, defne tacıyla taçlandırılıp taçlandırılmasına bağlı değildir.

Kabul gören üstünlüğün geçiciliğini imgesel olarak vurgulamak için sırf solmaya müsait yaprak –Apollon için defne, Zeus için meşe, diğer tanrılar için mersin– bezemeleriyle yapılan taç, Yunanistan'da, dini işlevin (rahipler, kurbancılar ve kurbanlar taç takar) yanı sıra, bazı yarışların galibini ödüllendirmek için; Roma'da ise askeri ve sivil itibarı birbirinden ayırmak için kullanılır. Çoğunlukla metal kullanılarak taklit edilen sivil taç ile defne tacının imparatorluk göstergesine dönüşmesi için Augustus'u; imparatorlar tarafından Helenistik diademin takılması için veya Jüpiter'e ait vasıfların sahiplenilerek tanrının altın tacının başa geçirilmesi için IV. yüzyılı beklemek gerekecekti. Avrupa Hıristiyanlığında kraliyet tacının yanı sıra baronların, kontların, düklerin de taca sahip olduğu ve benzer şekilde bir Hıristiyanın

82 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 302-303.

simgesel düzeyde ölüm karşısındaki zaferini gösteren bir tacın, özellikle şehitlik tacının mevcudiyeti bilinir. Bu vaka, eşsiz de değildir. Dahomey’de renklendirilmiş incilerden desenlerle süslenmiş piskopos başlığı biçimdeki kralın saç tarzı, püskülleriyle kalın bir perde oluşturur ve diğer reislerin saç tarzından yalnızca gösterişle ayrılır.⁸³ Buna karşın daha sık bir biçimde yalnızca tanrılar ve krallar, taç takma ayrıcalığına sahiptir.

Başa çıkan her şey gibi taç da bedenin bu parçasına atfedilen kıymetten yararlanır ve üstelik kafatasının zorunlu kıldığı dairesel biçimi, bu değere değer katar. Daire, mükemmel bir biçim, bütünlüğün biçimi olduğu için taç da bütünlüğü ve mükemmelliği ifade eder. Hele ki kraliyet metali altından imal edildiğinde göğün veya güneşin bir imgesidir. Mitra’yı hatırlatan Ahura Mazda’nın tacı gibi sivri uçlu veya çıkıntılı olduğunda bu imge daha belirgin hale gelir.⁸⁴

Taç ve hale, şemsi tanrısallıkla özdeşleşme girişimini ve akabinde iktidarın istisnai biçimini temsil ettikleri için⁸⁵ benzer simgeler gibi gözüксе de aslında taban tabana zıttır. Biri ışıma, baştaki bir belirmedir; diğeri, başın dışındaki bir şeyin onu çevrelemesi ve onda toplanmasıdır. Mısır’da *heka* zengini tanrıça, taçta yaşıyordu. Dişi bir aslanın ve yılanın özellikleriyle temsil edilen tanrıça, ilahi hakkın kraliyetini somutlaştırıyordu.⁸⁶ Yorubalarda bir ruhun taçta barındığı veya onu mabedi haline getirdiği söylenir. Dahomey’de kralın takdis ettiği bir törende taca adakadanır.⁸⁷ İsrail peygamberleri, krallık denen şey tanrının tacı, yani insanların iyiliği için her şeye kadir tanrının eyleminin tezahürüdür. Hezekiel ve İşaya, hükümdar Yahveh’in insanları

83 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 187.

84 Duchesne-Guillemin, “L’Eglise sassanide”, Puech içinde, II, s. 18.

85 Loeffler-Delachaux, *Le Cercle*, s. 50-51.

86 Frazer, *Rameau*, I, s. 330.

87 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s. 187.

ve halkları hayırhahlığı ile taçlandırabileceğini söyler⁸⁸ ve kraliyet tacının dini niteliğine vurgu yapmak için İbraniler, bazen tacı başhahamın diademine benzetir.⁸⁹

Sasani İranında yetkilendirme gününde tanrı, krala tacın muadili ama aslında dünya halkası uzatır ve kraliyet tacı ile ilahi tacı birbirinden ayıran tanrıdır. Monark, hayatı boyunca bunu taşımaz. Yetkilendirme törenini gösteren birçok kabartma, bu çeşitli eşyaları birbirinden ayırmayı sağlar. III. yüzyılda tanrı Ahura Mazda, çentikli bir taç; kral, üstünde *korymbosun** yer aldığı bir külah veya üstünde bir küre olan uzun sivri uçlu bir taç giyerdi.⁹⁰ Ahura Mazda krala “iktidar imgesi” diademi uzatır. Daha sonra, ya V. yüzyılın ikinci yarısında ya VI. yüzyılın başı, VII. yüzyılın sonunda, Firuz veya II. Hüsrev, bir değil iki diadem alır. Biri Ahura Mazda’dan diğeri suların tanrıçası Anahita’dan gelir.⁹¹

Tanrı tarafından krala verilen bu dünya halkası, yeri geldiğinde kraldan onun temsilcilerine geçebilir. Part dönemine ait (t. M.S. 200) Tang-i Sarvak’taki bir kabartma üzerinde prens, neredeyse –üç kartal destekli bir tür sedir– tahtına yatmış bir vaziyette İran üslubuyla otururken sol dirseği uzun mindere dayalıdır ve sağ elinde iki vassala uzattığı “iktidarının simgesi” halkayı tutar.⁹² Bu noktada ısrarla durmak gerekir. Bu diadem, kralın giydiği bir taç değildir; kraliyetin taşıdığı bir taçtır. Hükümdara bahşedilen dünyanın imgesidir. Yetkilendirme töreni, aynı önemi haiz üç eylemden oluşsa da –kaftan giydirmeye, tahta çıkma ve taç giydirmeye–⁹³ kraliyet şahsını belirleyen diademdir. Bunlar,

* Kraliyet başlığının üstündeki küre için bkz. s. 208

88 Hezekiel, XVI, 12; Yeşaya, LXII, 3.

89 Mısır’dan Çıkış, XXVIII, 36-38.

90 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 131 ve resim 167, s. 166 ve resim 24.

91 A.g.e., s. 193 ve resim 235.

92 A.g.e., s. 54-55.

93 Chaumont, “Recherches”, *J.A.*, 1961, s. 300.

Azteklerde de vardır; sadece tahta çıkmanın yerini hükümdarlık asası tevdisi alır.⁹⁴

Her Tibet kralı gibi⁹⁵ her Sasani kralının da kendine has tacı vardır. Paraların üstünde belirgin bir şekilde görülen⁹⁶ otuzdan fazla taç biliniyor. Öte yandan dünya halkaları benzerdir. Bu da kralın onunla ne derece özdeşleştiğini gösterir. Tacı taşımak zorunda olmadığı özel hayatındaki sahnelerle hükümdarı resmeden Sasani kupalarına inanılacak olursa hükümdarın hayatının bir tür parçası haline gelen taç, sahibini terk etmez. Her zaman bir külahla ve başlangıçta *korymbos*la (ki en nihayetinde bunun yerini bir küre veya bir hilalin içine sıkıştırılmış bir yıldız alacaktır) bezenmiş kraliyet taçları, üstünde mazgal, kanat veya ışın taşır. Işınlr, güneşindir; kanatlar, şüphesiz kartallarındır ve zaferi simgeler; Partlar (M.S. I. yüzyılın sonunda IV. Farhad'ın bir eşinin mermer başı) vasıtasıyla Ahamenişlerden miras kalan mazgallar ise monarşinin yara almaz müdafaasını temsil eder.⁹⁷

Halkanın çok sade biçimi, çok kadim zamanlarda ilk önce V. binyılda Ur'daki kraliyet mezarlarında, Miken'de ve Mısır'da kullanılan diadem ile aynıdır. Bitmek tükenmek bilmeyen yaratıcı karmaşık yapıtlara rağmen saf daireye sadık bu bağlılık, halkanın ifade ettiği imge gücünü açıklar. Yalnızca insan veya tanrı *cosmocrator*un merkezde yer aldığı, prehistorik dönemden kalan diademler ile Bizans *clipeus*ları arasında bir devamlılık vardır. *Clipeus*, taç değildir, dünya halkasıdır; imparatorun, dünyanın efendisi, yeni güneş, *cosmocrator* olduğunu göstermek için basileus tarafından mühürlenmiştir.⁹⁸ Birçok taç, açıkça aynı evrensel yananamlara sahiptir. Charlemagne'in tacının üzerinde dört yönde dört ka-

94 Hultkrantz, Puech içinde, III, s. 824.

95 Tucci ve Heissig, *Les Religions*, s. 173.

96 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 173.

97 A.g.e., s. 96.

98 L'Orange, "Expressions of cosmic kingship", *Atti*, s. 339.

vis —en azından İsviçre'deki Müstair kilisesinde muhafaza edilen heykelde böyle görünür—⁹⁹ vardır. Aziz Louis'nin, V. Charles'ın, VI. Charles'ın, VI. Philippe'in ve benzerlerinin tacı, Capet hanedanının simgesi olan dört zambakla süslüdür. Kore taçları da benzer şekilde iç içe geçmiş üç veya dört dallıdır ve şüphesiz göğün üç veya dört katında serpilen yaşam ağacını çağrıştırır.

Diğer biçimler de farklı üsluplarda bütünlük ve evrensel tahakküm kavramını ifade eder. En alışık olunan biçimlerden biri, kapalı taç denen türdür. Yukarı doğru çıkan kavislerle bir kubbe oluşturur ve önce kadim İran ile daha sonra XIV. yüzyılda Avrupa'da kullanılır. Sivri uçlu bir başlığa üst üste geçirilmiş ve sırasıyla papanın ruhani, dünyevi ve politik iktidarını simgeleyen üç taçtan oluşmasına rağmen papalık hükümdarlığının tiarası, bu silsileye dahildir. İran'daki üç katlı taç, bir başka anlam taşır; krallığı bir araya getiren üç ülkeyi ve toptan bir kraliyet iktidarını temsil eder. Aşağı Nil'in kırmızı tacı içine gömülü Yukarı Nil'in beyaz külahı ile çift katlı bir biçime sahip Mısır'daki taç, firavunun imparatorluğun tamamı üzerindeki tahakkümünü belirtiyordu. IV. Thutmosis (1425-1408), daha önce anlatılan rüyasında kendisine seslenen sfenksin şöyle dediğini duyuyordu: “Kırmızı tacı ve beyaz tacı taşıyacaksın.[...] Onun uzunluğu ve genişliği kadar bir ülken olacak.”¹⁰⁰

İran'la benzer şekilde Mısır'daki bu çift katlı taç, bütün kraliyet eşyaları arasında tanrının ve evrenin (*heka*) enerjisiyle en çok dolmuş olardı. Tacin barındırdığı güç, başka ülkelerde olduğu gibi bu ülkede de bir ibadetin doğuşunu tetikliyordu ve onun kralla aynı muameleyi görmesini sağlıyordu. Hristiyanlıkta da bunun kalıntıları vardır. Aziz Istvan'ın tacı veya “kutsal Macaristan tacı” da iki parçadan oluşur. Tacin üst kısmı 1000 yılında papa tarafından gönderilmiştir; alt kısmı ise basileus VII. Mihail

99 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 377.

100 Meeks, S.O., *Génies*, s. 24.

Dukas (1071-1078) tarafından verilmiştir. Bu tacın kendine has memurları, malları ve muhafızları vardı.

Taçlar, değer biçilemez piyasa değerlerine sahipti (mesela Çin imparatoriçesine ait Zümrüdüanka denen taç, beş yüz inci ve yüz elli değerli taşla donanmıştı) ama muhafaza edilmesinin sebebi bu değildi. Böyle şatafatlı olsa bile dini değerleri, taçları süsleyen mücevheratın önüne geçiyordu. Böylesine delice bir savurganlıkla süslenerek aslında sadece taçların makbul görüldükleri yücelik düzeyine ulaştırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

HALE

Hale, çoğunlukla başa değer atfetmek için evrensel bir girişimin neticesi olarak tanımlanır ve halenin çevrelediği kişi, tümüyle bu değere mazhar olur. Hale başı büyütür ve ışıldatır. Baştan ışıklar saçar. Böyle kral ve kahramanlar, özellikle Hindistan'da, sayısızdır ve ateşe veya başlarının tepesinden yükselen aleve bağlıdır. Eliade'ın vurguladığı gibi doğaüstü bir ışıltı, Mezopotamya krallarının başını çevrelerdi¹⁰¹ ve Roma'da Servius Tullius, henüz bebekken etrafında dönüp duran alevler onun kraliyet geleceğinin işareti olarak yorumlandı.¹⁰² Şüphesiz *Sol invictus* kültü ağır bastığı için imparatorlar, bazen Sasani veya Kuşan hükümdarları gibi hale ile temsil edildi. Bu benzerlik, her ne kadar Arşak prensi kılığına girmiş tanrılar mı yoksa sadece prens mi oldukları bilinmeyen Louvre'daki Palmira Üçlüsü (M.Ö. I. yüzyıl) ile de kurulabilir.

Bu örneklerle –ki çok fazla önem atfetmemek gerekir, çünkü kuraldan ziyade birer istisnadır– rağmen hale, nadiren kraliyete hastır. Batı ve Doğu Hristiyanlığındaki kimi krallar (üstelik bunlar her zaman aziz krallardır ve kraldan ziyade aziz olarak düşünülür), Hindistan'daki ve Uzakdoğu'daki bazı krallar için halenin kullanıldığı görülür ama bu kullanım fazlasıyla ölçülüdür. Ortaçağ İsla-

101 Eliade, I, 87.

102 Meslin, *Le Merveilleux*, s. 12.

miyetinde, özellikle *minai* okulundan (düşük ateşte pişen figüratif seramik) seramik sanatçıları tarafından, hevesle kullanılmıştı ama uzun süreli bir kabul görmedi. Klasik İran ve Osmanlı İmparatorluğunda hale neredeyse hiç yoktur ve bilhassa XVII. yüzyılda haleyı düzenli olarak kullanan Hindistan'daki Babürlülere dışında bir başkasına rastlamak hayli zordur. Buna karşın dinî kişiliklerin halesiz tasviri enderdir: Batı'da başta İsa ve ardından azizler, Uzakdoğu ile Hindistan'da Buda ve bodhisattvalar. Hale, Hristiyanlığın I. yüzyılında (II. yüzyıldaki Amaravati sanatı), Hindistan'da VI. ve Uzakdoğu'da VII. yüzyılda yaygınlık kazanmışa benzer.

Bilindiği kadarıyla başa hale geçirme âdeti, yenidir ve muhtemelen güneş kültü olan bir uygarlıktan doğmuştu. Mesela Roma göz önüne getirilebilir. Werner, *Sol invictus* sebebiyle “imparatorlara ayla, hale verildiğini ve buna yol izlenerek azizlerin imgesi gibi İsa'nın imgesinin de ayla ile tasviri edildiğini”¹⁰³ söylemekte tereddüt etmez. Beigbeder'in sağlam argümanlara dayanarak ileri sürdüğü gibi Roma emperyalizmi, Doğu'da bu imgeyi kabul ettirebilmişti.¹⁰⁴

HÜKÜMDARLIK ASASI

Simgesel düzeyde hükümdarlık asası, birlikte kozmik imge çizdiği taca eşlik eder. Tepesinde zambak olan uzun bir çıkıntıyı çevreleyen üstü açık dört zambaklı büyük bir tacın tasvir edildiği XVI. yüzyıla tarihlî ahşap oyma, bu birlikteliği en iyi şekilde ifade eder: dairesel evren ve onun ekseni.¹⁰⁵

Evrensel olmasa da kadim dünyada çok geniş bir yayılma alanı yakalayan asa, muhtemelen Yakındoğu'daki hayvan yetiştiricisi göçebelerde kökenini bulur ve bundan bağımsız olarak Kolomb öncesi Amerika'da, en azından Azteklerde kullanılır. Neredey-

103 Werner, *Histoire de France*, I, *Les origines*, s. 224.

104 Beigbeder, *Symbolique*, s. 72.

105 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 378, resim 160.

se hemfikir olunan bir fıkre göre çobanın yürümek ve sürüleri gütmek için kullandığı değnekten türemiştir. Etimoloji de bunu tasdik eder. Yunancada “değnek”, *skepton* demektir. Genellikle uzun ama kargıdan daha kısa olan bu eşyayı, ihtiyaçla tahtında oturan Ahemeniş prensinin;¹⁰⁶ Persepolis’te Tripylon kapısının üstündeki Darius’un; Yüz Sütun Sarayı’ndaki Artaserhas’ın elinde görürüz.¹⁰⁷ Kısaltılmış bir hali, dayanak ve yönlendirici olarak kullanmaya yarayacaktır. Mareşal, avukat (baro başkanı anlamındaki *batonnier* kelimesine bakınız) batonu, orkestra şefi bageti, piskopos asası, *main de justice* [adalet eli], hükümdar asası ve hatta büyücü asası buradan dönüşmüştür. Oysa Gordon Childe, asa ve diğer çubukları saf şata yoluyla büyücünün asısından türetmeyi tercih etmişti.¹⁰⁸

Çobanın değneği, saf bir dikeydir; “bu da değneği, öncelikle başlı başına insanı, ardından reis olarak seçilen bu insanın üstünlüğünü, en nihayetinde yukarıdan alınan iktidarı simgelemeye yetkin kılar”¹⁰⁹. Öte yandan merkezi eksen, evrenin mihengini temsil etmeye uygundur. Diğer değnekler de aynı işi görür: çadır direği, özellikle yurt direği; bayrak, sancak ve alem gönderi.* Başlangıçtaki bu değerlerine ilaveten firavun Mısırında bir başka değeri ortaya çıkar: Asa, kolu, yani istikamet gösteren, kavrayan organı uzatır. Çok eski zamanlardan beri Mısırlılar, komuta değneğini çeşitli biçimler vererek kullanır; ilk sırada hayvanları sürmeye yarayan çomak (kamçı) ve sürü hayvanlarını ayaklarından yakalamak için kullanılan kanca biçimindekiler gelir.¹¹⁰ Çomak

* Kralın yerini alan ulus simgelerine dönüşecek sancak veya bayrak, kraliyet eşyası değildir. Alem, onu taşıyabilecek olan alemdara emanetti. Bouvines’de flamayı taşıyan halktır.

106 Ghirshman, *Perse*, s. 246.

107 A.g.e., resim 248.

108 Childe, *La Naissance*, s. 123.

109 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 377.

110 *Catalogue Toutankhamon*, s. 90, n 17.

ve kanca, tanrı Osiris'in sanıyla birlikte anılır, çünkü karnının üstünde çapraz bağladığı ellerinde bunları tutarak kefeni yırtmıştı. Bizzat Amon-Ra veya tanrı Ptah, bu eşyaları krala teslim eder ve kral, gücünün timsali olarak bunları kabul edip korur. Bazen biri diğerinden daha mühimdir, bazen ikisi de eşdeğerdedir.

Asanın kullanışlı ve simgesel iki işlevi, Homeros'un Yunanistanın'da da belirgindir. Asa burada da bir silah, bir tür tokmaktır ve hiç şüphesiz şair Firdevsi'nin (t. 930-1020) tiara, taç, kuşakla birlikte İran egemenliğinin timsallerinden biri olarak gördüğü silaha benzer.¹¹¹ Öfkeliyken bir hasım veya rakibe vurmak istendiğinde bu nesne çekinilmeden kullanılırdı. Odysseus, ne zaman "avam bir adamın bağırıldığını görse onu asa ile kovalardı". "Asasıyla sırtına ve omuzlarına vurdu" diye geçer *İlyada*'da. Fakat buna aldanmayalım. Bu eşya, hiç de bayağı bir sopa değildir; kıymetlidir, kutsaldır, hürmet görür. Kıymetlidir; "altın çiviler kullanılmıştır", "altındandır". Kutsaldır; papaz kullanır. "Kroisos, sağ elinde şeritlerle süslenmiş altın bir asa tutar." Hürmet görür; babadan oğula geçer ve yüce bir kraldan geliyorsa "emsalsizdir", "asla yozlaşmaz".¹¹² *Antigonede* Sophokles, Kreon'a şunu dedirtir: "Sahip olduğunuz saygınlığı, Laios'un asasını öteden beri taşımanızdan biliyorum, lakin güç ve taht bana kan hakkıyla geçti." Asa, tanrıların, tanrıların kralının, Zeus'un bir parçasıdır. Olympos Tapınağı'ndaki Phidias'ın yapıtı Olympos'un efendisinin heykeli, Zeus'u sol elinde kartalın kaldırdığı asayı tutarken gösterir. Tanrılar, asayı yaptı ve krallara verdi; onlar da nesilden nesile aktardı ve asa, esaslı bir soyağacı için ardında iz bıraktı: "Hephistos, asayı yapmak için zahmet çekmişti, sonra Zeus'a vermişti. Zeus da Argos'un efendisine [elçi Hermes'e] verdi. Hermes de [...] Pelops'a; o da [...] Atreus'a verdi. Atreus, ölürken asayı Thyestes'e bıraktı ve sırası geldiğinde asa ile birlikte tüm Argos'a

111 Chaumont, "Où les rois", *J.A.*, 1961, s. 61.

112 *İlyada*, 1. ve 2. bölüm.

ve adalara hükmetme yetkisini devralması için Agamemnon'a verdi."¹¹³ Chaeronea'da uzun süre asaya tapılacak ve ona her gün kurbanlar sunulacaktı.¹¹⁴ Asa yaşar. Sophokles'in *Elektra*'sında bir gece Agamemnon'un hayaleti, dul eşi Clytemnestra'nın rüyasına girer. Agamemnon, katili Aegisthus'un eline geçmiş اساسına doğru yönelir, asayı alır, bir değnek gibi toprağa batırır. Clytemnestra, asanın tepesinden çiçeklenen bir ağacın büyüdüğünü ve gölgesinin tüm Miken diyarını kapladığını görür. Burada daha önce temas ettiğimiz ve bağlam açısından anlamlı bir konuyla tekrar karşılaşırız. Zira kuru tahta, yaşam gücünü muhafaza eder. Büyük mitsel ve efsanevi bir döngü, ölü ve yeşillenen ağacın döngüsü, asayı ayırt etmeyi sağlar.

Yunan geleneğinde asa, siyasi ve askeri otoritenin simgesi olmaktan ziyade adaletin tecelli ettiği hukukun simgesidir. Kutsal kitap da "egemenliğinin asası, adaletin asasıdır"¹¹⁵ der. Dolayısıyla Fransız monarşisinin sıkça kullandığı "adalet elinin" [*main de justice*] ikinci bir asa olarak tasarlandığı düşünülebilir. Tutan el ("el atmak", "üzerine el basmak"), tahakküm ve ustalık aracıdır; aynı şekilde kutsar, sağaltır, okşar, verir; üstelik geleneksel olarak sol ve sağ olarak birbirinden ayrılmıştır. Tanrı için sol el, adaletle ilişkilidir; sağ el, merhametle.

Aztek kraliyet asası, yılan biçimli olmasaydı ve bahsedeceğimiz anekdot uzun uzadıya açıklanmamış olsaydı asa ("değnek") ile yılanı ilişkilendiren İncil'deki anekdotu müstakil bir örnek örnek olarak değerlendirebilirdik: "Rab, Musa'yla Harun'a şöyle dedi: 'Firavun size "bir mucize yapın" dediğinde [...] değneğini alıp firavunun önüne atsin. Değnek yılan olacak.' [...] Mısırlı büyücüler de büyülerıyla aynı şeyi yaptılar. Her biri değneğini

113 A.g.e., 2. böl.

114 Pausanias, IX, 40, II vd.; Frazer, *Rameau*, 1, s. 231.

115 Mezmurlar, XLV; Mısır'dan Çıkış, VII, 8-13. Roux, Mezmurlara atıf yapmasına rağmen bu söz İbraniler, I, 8'de geçer. (ç.n.)

attı, değnekler yılan oldu. Ancak Harun'un değneği, onların değneklerini yuttu."¹¹⁶ Bu mucizeyi hemen başka mucizeler takip eder. İbranilerin değneği, suyu kana çevirir, "Mısır diyarına kurbağa musallat eder", kumu bite dönüştürür. Yılan, belirsiz ve oldukça zengin bir karakterdir. En azından yılanın ("Yaratılış"ta cennetteki) ağaçla ve aşkın bilgelikle olan sıkı bağıını bilmek gerekir. İncil hikayesi, önemsiz olmaktan uzak derin ve ikili bir anlama sahiptir: Bu sürüngen aracılığıyla hem asayı, yapıldığı ve yaşama gücünü sürdüren ağaçla hem kusursuz bilgeliğin kaçınılmaz sonucu olan adaletle ilişkilendirir.

GÜNEŞLİK VE SAYVAN

Sayvan ve baldaken gibi güneşliğin de güneşin yakıcılığından korunmak için icat edildiği düşünülebilir ama çok şey söyleyen imgesi, onu hemen dini bir simge olarak sunar ve kutsal bir nesne yapar. Sayvan [*le dais*] (Latince *discus*, "daire") yukarıdan sarkabilir veya havaya kaldırılabilir; baldaken, sütunlar üstünde durur; güneşlik ise uzun bir direk ve direğin tepesinde duran, sığınak sağlayan kubbe ile oluşur. Direk, bu küçük evrenin eksenini, kubbe ise semavi çatıyı temsil eder. İmparatorluk arabasının çok eski halinde düz bir kare tabanlığın (yeryüzü) ortasına saplanmış bir direk ve direğin tepesinde tümsek biçiminde yuvarlak bir parça vardır. Bu, bilhassa çağrıştırmacı bir etkiye sahiptir; çünkü biliyoruz ki ayakları yere basan kral, eksendir ve başı, gök kubbeye erer.

Başka dinî simalar tarafından kullanılsa da güneşlik, özellikle kraliyet eşyasıdır. Anikonizm etkisindeki Buda tasvirlerinde, tıpkı taht gibi, Buda'nın ayak (veya ayakkabı) izleri ve güneşlik, onun varlığını telkin etmeye yeter. Genellikle güneşliğin, tanrıların bir ihsanı; göğün koruması altında bulunmanın bir işareti olduğu söylenir. Öte yandan Hindistan'da Vişnu'yu simgeleyen güneşlik,

monarşinin esas göstergesidir. Ortaçağ Fransasında hükümdarın, tanrının dünyadaki imgesi; gücünün kutsal olduğunu ispatlar.¹¹⁷ 1497'de Milano dükü, Cenova'ya şemsiyenin altında yürüyerek girdiğinde "kentnin doğal efendisi"¹¹⁸ gibi bir tavır ortaya koyar.

Hareketli bir nesne olarak güneşlik, yürüyen hükümdara siper olmak için tasarlanmıştır. Güneşlik, hükümdarın maiyetindeki bir kişi tarafından taşınır ve bu kişi, ikonograflerde neredeyse her zaman, kaçınılmaz olarak belli belirsiz, mevcuttur. Roma'da Konstantin'i papaya konik bir tiara sunarken tasvir eden Saint-Sylvester şapelindeki freskte;¹¹⁹ Tayland'da XVIII. yüzyıla ait olduğu tereddütle söylenen ve prens Sidarta Gautama'nın azametini tasvir eden resimde (Guimet Müzesi), ki güneşlik burada hafifçe kıvrılmıştı –böylesine geç bir dönemde olmasa oldukça garip gelirdi– ve güneşliğe atfedilen bütün anlamlandırmayı bozuyordu, bu kişiyi görürüz.¹²⁰ Pek az ülke, Ahameniş devrinden itibaren, özellikle de Sasanilerin hakimiyetindeki İran kadar kralı takip eden güneşlik taşıyıcısını kullandı. Tripylon kapısındaki gibi Persepolis'in şimali ve cenubi kapılarında;¹²¹ Tak-ı Bostan'daki büyük kraliyet avı kabartmasına (M.S. V. yüzyıl) kadar, ki avın güneşlik için çok da uygun bir ortam sunmamasına rağmen, birçok yerde güneşlik taşıyıcısına rastlanır.¹²²

Bu temanın İran'da edindiği itibar, İslamiyet tarafından temel-lük edilmesini teşvik ettiğini düşündürür ama İslamiyette buna oldukça geç rastlarız ve benim bilgime göre 1430'a tarihlenen Baysungur *Şahname*'sine kadar böyle bir kullanım söz konusu değildir. Bundan sonra, özellikle Timurluların (XV. yüzyıl) ve Babürlülerin (XVI-XVIII. yüzyıl) minyatür okulunda hızlı bir

117 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 61.

118 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 451.

119 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 27.

120 Auboyer, *Les Arts de l'Inde*, XXXV.

121 Ghirshman, *Perse*, resim 214 ve 233.

122 Ghirshman, *Parthes et Sassanides*, s. 169, resim 237, s. 199, resim 236-238.

başarı yakalar. Neredeyse tüm Timurlu ve Moğol resimlerinin kaynağı ile bu resimlerde çoğu Cengiz Han soyundan gelen veya öyleymiş gibi davranan kişi seçimi; tarihsel gerçeklere söylendiğinden daha sadık Müslüman sanatçıların Cengiz Han fetihleriyle, Hindistan'daki, Maverâünnehir'deki uzak mirasçıları tarafından göklere çıkarılan ve moda haline gelen âdetlere başvurduğunu düşündürür. Moğolların yanında 1246-1247'de, bir başka ifadeyle Müslüman âdetlerinin henüz fatihlere tesir etmediği dönemde, papalık elçisi Fransisken Giovanni dal Piano dei Carpini'nin sarıh tanıklığı ile bu husustaki son tereddütlerimiz de ortadan kaybolur. Altın Orda'nın, "Rus Moğollarının", başındaki Cengiz Han'ın torunu Batu'dan (1227-1251) bahsederken şöyle yazar: "Atla giderken başının üstünde her zaman bir mızrağın ucuna takılı güneşlik veya çadır gerilidir; Tatar prensleri ve eşleri için de böyle yapılır."¹²³

Minyatörcüler gibi Carpini'ye göre yalnızca seyahatler esnasında kullanılan ve Moğollarda kraliyet imtiyazı vasfı taşıyan güneşlik, büyük şahsiyetlere teslim edilebilir; bundaki maksat, şereflendirmek ve otorite bahşetmektir. Nasturi patriği III. Yaballaha (1281) ve 1293'te Mısır elçiliğine terfi ettirilmiş, sorumlu olduğu barış görüşmelerini ev sahiplerinin protokolüne boyun eğmek istemediği için sekteye uğratan ve "ülkenize sadece gün ortasında başımda güneşlikle yürüyerek gireceğim"¹²⁴ diyen, hüznü bir hikayenin kahramanı, eski köle Abdullah, güneşliği böyle almışlardır. bir büyüğe hükümdar tarafından güneşlik bahşedilmesinin özellikle bir Moğol davranışı olmadığını tekrar belirtelim. Başka ülkelerde de bu vardır. Misal, Dahomey'de güneşliği tanrıdan alan kral, bunu ayrıcalıklı kılmak istediği kişilere verir.¹²⁵

123 Piano Carpini, VIII, 17, Becquet ve Hambis, s. 111; ayrıca bkz. VIII, 34, s. 121.

124 Roux, *Histoire de l'Empire mongol*, s. 406.

125 Palau-Marti, *Le Roi-dieu*, s.137-138.

Fransa'da ayin alayı esnasında kullanılan baldaken, çoğunlukla tahta oturan hükümdar için bir sığınak işlevi görür. Genellikle dikdörtgen biçimindeki tavanı göğü simgelemeye elverişli olmasa da (sayvana dönüşmesine sebep olan da budur) ona bakılınca göğü görmeye engel olmaz. Romalılar, gök mavisi bir çarşaf germe görevini tanrı Coelus'a atfediyordu. İran'da Ahamenişler, baldakeni kanatlarını açmış ve doğrudan üstünde durduğunu farz ettikleri Ahura Mazda ile ilişkilendirir.¹²⁶ Buna karşın baldakeni destekleyen dört sütun, dünyanın dört dayanağının temsilidir.

Baldaken, soyluluk izleri taşır. Wild, ilk önce firavunun tahtına ev sahipliği yaptığını belirtir¹²⁷ ve buna dair ispatı, Tutankhamun'un tahtının sırtlığını süsleyen meşhur sahnede buluruz. Baldaken, geniş bir kullanıma sahip olduğu antikiteden Arap dünyasına –Kuseyru Amre Sarayı'nda (VIII. yüzyıl) görülür– geçer; fakat Arap dünyası, en geç XVI. yüzyılda ve hatta daha erken baldakene ilgisini kaybeder.¹²⁸

KUPA

Ele alacağımız son hususi eşya kupadır. Dumézil, her ne kadar İskit dünyasında ritonun işlevine kupanın monarşinin ve iktidarın tanınmış bir simgesi olduğunu söylediyse¹²⁹ de kraliyetle ilgili olmaktan çok ruhbanlıkla ilgilidir ki *Avesta*'da da bu görülür.¹³⁰ Bu demek değildir ki kupa, monarşinin dininin cephanesinde yer almaz ve kralla doğrudan ilişkili değildir. Belirli kültürlerde kupaya bakış; taca, tahta veya asaya bakışı çağırıştırır. Peru ve Kolombiya'daki Çimularda kupa, yüksek mevkili iki kişiye zimmetlidir ve onlar, kupayı korumakla mesuldür.¹³¹

126 Ghirshman, *Perse*, resim 246.

127 Wild, S. O., *Danses*, s. 44.

128 Roux, *Études d'iconographie*, s. 83.

129 Dumézil, *Jupiter, Mars, Quirinus*, s. 52.

130 Eliade, III, s. 116.

131 Lehmann, *Civilisations*, s. 90.

Keltlerden İskitlere, Türklere, Moğollara ve Mançulara dek göçebe veya yarı göçebe tüm kadim Asya dünyasında kupayı –konuya daha az uygun olsa da en azından kadeh veya maşrapa– prensin bekası için vazgeçilmez bir eşya olarak görmek ağır basar. Prensın dünyadaki bir önceki yaşamında bir kupa olduğu düşünülebilir. Herodot, daha önce yukarıda alıntıladiğimiz bir İskit efsanesini anlatır. Buna göre Herakles, hamile bıraktığı bir kadına “bir yay ve kopçasında altından bir kupacık taşıyan kuşak verir”. “Herakles’in kupası nedeniyle İskitler, kuşaklarında bunu taşır” diye noktalar tarihçi.¹³²

İskit ikonografisi, karnına bir içecek kabı sıkıştıran bir kişinin –daha sonra alışıl gelmiş bir hal alacak– imgesini temsil eder fakat bu kapta bir kraldan çok tanrı görülmüşe benzer. M.Ö. III. veya II. yüzyılda ve M.S. V. yüzyılda altın şamdanları süsleyen, göğüsleri üzerinde kupa tutan ve tahtta oturmuş tanrıçadır.¹³³ Buna karşın Ukrayna’dan Moğolistan’a kadar uzanan Türk-Moğol hakimiyeti altındaki tüm bozkırlarda taş veya ahşap oymalara ve ardından XVI. yüzyılda (Sarı Irmak kıvrımında) Cengiz Han’ı tasvir eden Ordos’taki kurbanlık görüntüsüne, usanmadan aynı duruşla kazınan kati suretle kraldır. Yüzlerce yıldır bilinen, prensleri otururken veya ayaktayken gösteren bu heykeller, VII ile XIII. yüzyıllar arasında kalan döneme ait gibidir ve elde tutulan bir kupa haricinde dikkat çekici hiçbir şeye sahip değildir.¹³⁴ Kıpçak ve Koman bozkırlarını (Ukrayna) 1253-1255’te aşan Wilhelm von Rubruk, bu heykellere rastlar: “Yüzü Doğu’ya dönük, göbek deliği seviyesinde elinde kupa tutan bir heykel yapıyorlar.”¹³⁵ İslamiyet, prensi ihtişamla tasvir etmek için bu ikonografiyi muhtemelen Abbasi halifesinin paralı askerleri (memlukler) vasıtasıyla Türklere aldı. IX. yüzyılda

132 Herodot, IV, 8-10.

133 Artamonov, *Les Trésors d’art*, resim 97 ve 331.

134 Roux, *Études d’iconographie*, s. 96-100, resim 6 ila 11.

135 Rubrouck, VIII, Kappler, s. 104.

benimsenen bu ikonografi, XIV. yüzyıl başında gözden düştü ama tamamen ortadan kaybolmadı (XVII. yüzyılın başında hâlâ bazı örnekler görülür) ve üstelik seramik sanatçıları ve bakırcılar kadar ressamların da ilgisini çekti. Kadim İran da bunu Orta Asya'dan ödünç aldı; daha ılımlı ve günümüze kadar ulaşan bir kullanım benimsedi. Bu temayla ilişkili olarak elimizde olan bazı eserler, geç Sasanilere ve Sasani sonrası döneme aittir.¹³⁶

Bazı kupalar, alın çatı hizasından testereyle kesilen kafatasından yapılmış, işlenmiş ve altınla kaplanmıştı. Hükümdara hediye edilen kesik bir başın ne zaman bir kupaya dönüşeceğini kesin olarak bilmek mümkün değildi. Bu alışkanlık, Herodot'un açık bir şekilde anlattığı üzere İskitlerde;¹³⁷ Tutius Livius'un tanık olduğu üzere başı kesilmiş Romalı bir generalin kafatasının altınla kaplanıp içki kasesi olarak kullanıldığı Galyalılarda¹³⁸ ve ayrıca Bulgarlarda yaygındı. M.S. 811'de Theofanis'in dediğine göre Bulgarlar, Bizans imparatoru Nikiforos'un kafatasını kullanıyordu.¹³⁹ Daha geç dönemde Ortaçağ'da Modvinler ve Tantracı ritüelleri uygulayan manastırlar, bu alışkanlığı korudu.¹⁴⁰

Gerçeklikle, en azından birtakım gerçekliklerle temasta kalarak yapılan tüm tahminlere rağmen kupanın ilham verdiği ilk imgenin ters yüz olmuş semavi bir çatı olduğu ve ay, anne memesi, doğurganlığa dair tüm nesneler gibi başka imgelerin ancak bunun ardından bu imgeyle örtüştüğünü düşünüyorum. Bir o kadar önemli olan da kupanın, su koyup içmek için kullanılan bir kase olmasıdır. Bu su, yaşam ve filiz taşır. Aynı zamanda şarap içmek için kullanılır; bu şarap, sarhoşlukla kolay bir esrime sağlar. Yine bu kupa, kan için kullanılır; bu kan, tanrı için toplanır ve dökülür.

136 Roux, *Études d'iconographie*, s. 84-92.

137 Herodot, IV, 65.

138 Titus-Livius, XIII, 24, 12.

139 Rambaud, *L'Empire grec*, s. 320.

140 Roux, *Études d'iconographie*, s. 103.

Kutsal Perşembe'deki Son Yemek'te kupayı eline alıp şükranlarını sunduktan sonra İsa'nın müritlerine söylediği şu sözlerden daha iyi bir ifade nerede bulunabilir? "Bu benim kanımdır, günahları hoş görmek için birçokları arasında yayılan yeni bir ittifakın kanı."¹⁴¹

Tanrısal cömertliğin toplanma yeri kupa, aynı zamanda aşkında membasıdır ve İslamiyet –yalnız başına değilse de diğerlerinden daha fazla– şöyle ifade eder: "Onun aşkının kupasından bu kadar uzun süre içmekten sarhoşum."¹⁴² Belki de kral simgesi, en güzel kupada vücuda gelen aşk ve cömertliktir.

En azında Hurrilerden beri her daim tanrılara adak adarken¹⁴³ temel bir rol üstlendiği için kupa, aynı rolü tanrı krala adanırken de yerine getirir. Uzakdoğu'da görüldüğü gibi tanrı krala adanan şey, ölümsüzlük, süreklilik, ömür içkisidir. En uç batıdaki Kelt dünyasında tahta çıkma günü bir bakire, müstakbel krala tanrıların içkisi olan bal şarabı veya şarapla dolu bir kupa sunar. Tanrı Lug'ın huzurunda İrlanda kralı Conn'a kupayı uzatan bakire, sıra dışı bir güzelliğe sahiptir ve tanrı, lehtara soyunun nesillerce hüküm süreceğini bildirir.¹⁴⁴ Şairane bir samimiyetle Japon müstakbel çiftler, sadakatlerinin teminatı olarak bardaklarını değiştirir. Trajik bir durumda ise İskitler, büyük bir kabın içinde kan ve şarap karıştırarak yeminle bağlılıklarını ifade ederdi.¹⁴⁵ Vedalar Hindistanında *soma*, Avesta İranında *haoma* denen içecek, içene ölümsüzlük verir: "Ölümsüzlerin yaşamı için bunu durmaksızın tüketmek gerekir."¹⁴⁶

Moğol prenslerinin yetki törenlerinde kupanın işlevi, böylece kısmen açıklığa kavuşur; zira bu, birçok anlatı tarafından betim-

141 Matta, XXVI, 26-29.

142 Bu ve diğer metinler için bkz. Roux, *Le Sang*, s. 316-318.

143 Vieyra, S.O., *Naissances*, s. 161.

144 Ogam, 1948, XIV, s. 365-366; *Dictionnaire des symboles*, s. 301.

145 Herodot, IV, 70.

146 Roux, *Le Sang*, s. 315 ve kaynakça.

lenmesine rağmen hiçbir tarafından açıklanmaz.¹⁴⁷ İleri gelenler, imparatorluk ailesi üyeleri arasından müstakbel hükümdarı seçip hükümdar da görevi reddeder gibi görüldükten sonra tüm izleyiciler, ayağa kalkar; kuşaklarını çözer; seçilmiş tahta götürür; kupalarını alır ve diz çökerler. Bu tevazu duruşu esnasında büyük hana hitap etmediklerine, ona sadece yaşam içkisini, sadakatlerinin içkisini sunduklarına şüphe yok.

147 Boyle, *The Successor*, s. 31 ve 189; *The History*, I, s. 252 ve II, s. 56; Jahn, *Geschichte*, s. 52.

YEDİNCİ BÖLÜM

KRAL İSA

Bin yıllar boyunca insanlar, hem belirli bir ölçüde iki doğayı –in-sani ve ilahi– tek vücutta bir araya getiren hem gökle yer arasında bir köprü inşa eden hem de bir kurtarıcı olan bir şahsiyet yaratmıştı veya böyle bir şahsiyetle karşılaşmıştı. Düşünce sistemlerinin temeline yerleştirdikleri simalar, istisnai bir başarı yakaladı. Kimi simaların şansı yaver gitti. Kimileri ise umduklarının ancak yarısını bulabildi. Başarı gerekliydi ama yeterli değildi. İnsanlar, kafa karıştırıcı derecede daha fazlasını ve daha iyisini istiyordu.

KRAL DEĞİL Mİ GERÇEKTEN?

İşte İsa geldi. Birçok insanın onu tanıması anlaşılırdır. Başkalarının da Nasıralı marangozda hem insani hem ilahi bütünlüğün bulunup bulunmadığını merak etmesi de bir o kadar anlaşılır. İsa, bir kralın aygıtlarından yoksundu. Önceden marangozdu, sonra ise gezgin bir vaiz oldu. Halkın dilinden konuşuyordu. Saray yaşamından o kadar bihaberdi ki üst sınıf değerlerini bir köylünün ağızıyla

anlatıyordu ve ifadeleri, yüksek mevkilerde gülüşmelere sebep oluyordu.* Buna karşın hayatın içinden aşına olunan sahneleri zikrediyordu: civcivlerine benzeyen tavuk, karganın uçuşu, hasat için ekinin olgunlaştığı veya boş kalan tarlalar, kuyuya düşen hayvan... Karşısındakinin zengin, rahip, nüfuzlu biri olduğuna aldırmayan, hürmet gören, ruha işleyen hükümdarlık otoritesi haricinde bir kralda olan hiçbir şeye sahip değildi.

Bir krala ait hiçbir şeyi yoktu ama kraldı. Bunu zaten kendisi de söyledi ve dikkatle incelendiğinde bütün yaşamı da bunu ispatlar. Kilise de bunu biliyordu. Onu zikrederken ondan “Efendi” diye bahseder ve günlük dualarda şöyle niyaz edilir: “Hükümdarlığın gelsin.” Fakat bu duayı edenler için bu ifadeler hâlâ bir anlam taşıyor mudur emin değilim. Alışkanlık olmuş. Kral İsa Bayramı, kuşkusuz yılın en önemli günü değildir ama böyle bir gün vardır. Halkın seçtiği bir İsa’yı görmek isteyenlerin kalbine hitap eden bir gündür. İsa, daha ne kadar seçilmemiş biri olarak kalacaktır; daha ne kadar toplumun kıyısında; başıboş, lime lime edilmiş bir tahrıkçi olarak görülecektir. Kral İsa Bayramı, böyle düşünenlerin günüdür işte. İşaya bile gelecek mesihi anlatırken bir fakir tasvir eder: “Bakışları üzerine çekecek bir cazibeden yoksundu. Gönlümüzü çelen bir görünüşü de yoktu.”¹ Tarihsel gerçeklikte bir kral, ipekle kuşanmış, altınla kaplanmış olsa da kral İsa, ne zengin ne fakirdir. Kraldır; yeter de artar bile.

İnsanlar, çoğu zaman hayal kırıklığına uğramıştı. O zaman heretik öğretiler ortaya çıktı: Mesela Ariusçuluk, vahiy yaratıldığı için İsa’nın tanrı olmadığını söyler; mesela Nesturilik, İsa’da yekvücut ama iki ayrı kişi görür ve biri Meryem’den doğan insan, diğeri ana rahmine düşmemiş tanrı; mesela Monofizitlik, vahiyde tecessüm eden çift doğa anlayışını reddeder.

* İsa, halka seslenirken halk gibi konuşuyordu. Ekabire hitaben çok az konuşması vardır; tabii ki Yeni Ahit yazarları [Evanjelistler] bunun dışındadır. En “entelektüel” konuşması, kesinlikle Nicodemus’la olandır.

1 Yeşaya, LIII, 2-3.

Böylesine uzun bir monarşi deneyiminden, böylesine uzun bir bekleyişten sonra doğru insan ve doğru tanrı olan bu kişi, ancak kral olabilirdi.

Burada İsa'nın hayatını anlatacak değilim, bunu daha önce yapmıştım.² Asıl maksadım, İsa'nın hayatında krallığıyla ilgili kısımlar üzerinde durmak, mesajını sunduğu monarşik çerçeveyi göstermek ve yeryüzünde asla tahta geçmemesine rağmen nasıl kral gibi gözüktüğünü ve düşünüldüğünü açıklamaktır.

Kefaretin gerçekleşmesi için İsa'nın kraliyeti, olmazsa olmaz değildi. Fakat muhtemelen kraliyet kurumunu vaftiz etmek ve doğmakta olan Hıristiyan dünyada bu kuruma, sahip olduğu değeri vermek için; mezhebi ne olursa olsun iktidarın tanrıya ait olduğunu ve ondan geldiğini tüm müminlere hatırlatmak ve böylece monarşiyi kutsal bir kurum haline getirmek için böyle olması gerekecekti. Bu da insanlara hitap edebilmek ve onlarla anladıkları dilde konuşabilmek için tanrının kabul ettiği bir zafiyettir.

BEKLENEN MESİH

Yahudiler bir kurtarıcı bekliyordu. Mesih beklentisi, onlar için eski bir şeydi ama seçilmiş halk Roma tabiyetine girdikten sonra şiddetlendi. Yunancaya *christos*, "Hıristos", kelimesiyle çevrilen mesih (Maşiah), "Efendinin merhemi"dir. Tanrı ona şöyle der: "Sen benim oğlumsun. [...] [M]iras olarak sana ulusları, mülk olarak yeryüzünün dört bucağını vereyim."³ "[Ulusları] demir çomakla parçalayacak", düşmanların başını ezecek, "keskin okları düşmanların yüreğine saplayacak" olan;⁴ yeryüzünün halklarına hizmet edecek olan; "tahakkümün, izzetin ve gücün", hükümdarlığının sonunun gelmeyeceği "ebedi tahakkümün" verildiği

2 Roux, *Jésus*. Belirli noktalarda farklı bir yaklaşım sergilesem de daha önce yazdıklarımı tekrar ele alacağım.

3 Mezmurlar, II, 7-8.

4 Mezmurlar, II, 9; XC, 6; XVIII, 38-43.

kişi mesihdir.⁵ Ona şöyle bildirilecekti: “Çünkü Tanrı seni sonsuza dek kutsamış. Ey yiğit savaşçı, kuşan kılıcını beline, görkemine, yüceliğine bürün. At sırtında görkeminle, zaferle ilerle, gerçek ve adalet uğruna sağ elin korkunç işler göstereceksin.”⁶ Muzaffer, fatih, muktedir olacak ve sonsuza dek hüküm sürecektir. İbranilerin ihtiyaç duyduğu askerdir o ama tek bileğinin kuvveti, barışa, adalete ve insanların iyiliğine hizmet eder. Mutlu bir zamanın müjdeli haberini (*evangelium*) taşıyacaktır: “Dağları aşıp gelen müjdecinin ayakları ne güzeldir! O müjdeci ki esenlik [barış] duyuruyor.”⁷ “Ey Siyon kızı, sevinçle coş! [...] İşte kralın! [...] O adil kurtarıcı ve alçakgönüllüdür [muzafferdir]. [...] Kralınız uluslara barışı duyuracak. Onun egemenliği bir denizden bir denize [...] uzanacak.”⁸

Bu ve başka hayallerdeki hükümdar, ne İsa'nın suretiyle ne prenslere seve seve yakıştırılacak bir çehreyle örtüşür. Uzun uzadıya değindiğimiz üzere savaşçı monark, herkesçe sevilen biri değildi; fakat şiddet tek başına, ne adil kralı ne barışçıl kralı unutturur. İsrail daha fazlasını ister: Halkıyla yekvücut olan gerçek kral, halkının ıstıraplarını ve hatalarını üstüne alsın, bunları ortadan kaldırmak için canını feda etsin. İşıya, son derece hastalıklı öngörüsünü şöyle ifade eder: “Aslında hastalıklarımızı o üstlendi, acılarımızı o üstlendi. [...] Oysa bizim isyanlarımız yüzünden onun bedeni değişti, bizim suçlarımız yüzünden o eziyet çekti.”⁹

DAVUT'UN OĞLU

Mesih, Davut'un soyundan olacaktır. Başka türlü mümkün değildir; çünkü tanrı, Davut'a ebedi krallık söz vermişti: “Yesse'nin kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, kökünden bir fidan meyve

5 Daniel, VII, 13-14.

6 Mezmurlar, XLV, 3-6.

7 Yeşaya, LII, 7.

8 Zekeriya, IX, 9-10.

9 Yeşaya, LIII, 4-5.

verecek.”¹⁰ “İsrail’in Tanrısı Rabb’e övgüler olsun! Çünkü halkının yardımına gelip onları fidyeye kurtardı. [...] Kulu Davut’un soyundan bizim için güçlü bir kurtarıcı çıkardı.”¹¹ Ata yadigarı bir vaat; Meryem’i görmeye gelen meleğin yenilediği ve selamlarken yinelediği vaat: “Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. [...] Rab Tanrı ona, atası Davut’un tahtını verecek. [...] [E]gemenliğinin sonu gelmeyecektir.”¹² Nişanlısının hamile olduğunu öğrendiğinde yaşadığı bunaltı ve kararsızlık anında Yusuf’a da aynı vaat verilir: “Davut oğlu Yusuf, Meryem’i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan Kutsal Ruh’tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın.”¹³

İlk şart yerine getirildi. İsa, veraset hakkıyla kraldır; çünkü Davut’un soyundandır. Fakat söylenene göre Davut’un oğlu Yusuf, İsa’nın babası değildir; çünkü İsa’nın mayası, Kutsal Ruh’la yoğrulmuştu. Bu ihtilafı durumu açıklığa kavuşturmak için Meryem’i, Davut oğlu Yusuf’un uzaktan akrabası haline getiren çok eski bir gelenek ve Yahudilerde soyun kadınlardan tevarüsü hatırlandı. Şüphesiz bu doğrudur, fakat bir o kadar da saf ve işe yaramazdır; İncil yazarları, Yusuf’un büyük kralın soyundan geldiğini gösteren, kısaltılmış ve şematik soykütüğü izah etmekte güçlük çeker. Yusuf, İsa’nın öz babası değildi, üvey babasıydı. İslamiyetin bunun aksini iddia etmesi mühim değildir, evlatlık ile öz evlat aynı haklara sahiptir. Haliyle İsa, öz oğuldur. Bir evlat edinen hangi ebeveyn, onun kendisine ait olmadığını söyler ki? Rahminden doğan çocuk kadar bu evlat edindiği çocuğu sevmediğini hangi anne baba söyler? Bugün daha önce duyulmadığı için şaşkınlık duyulan şey, İncil’de ayan beyan ortadadır. Yusuf, Meryem’le evlenir; oğluna layık olduğu İsa ismini koyar

10 Yeşaya, XI, 1.

11 Luka, I, 68-69 ve 76-77.

12 Luka, I, 28-38.

13 Matta, I, 19-25.

ve böylece ona bir tür hayat bahşeder. Zira etnolojiye göre “isim, varlığın esaslı bir parçasını teşkil eder”¹⁴. “İsim, *nomen*, onu taşıyan varlığın sahipliğini elde eder; çünkü onun bir parçasını kapsar.”¹⁵ Ayrıca “isim, sadece bir kelimedenden ibaret değildir; harflerin terki-bidir. Varlığa ve hatta öze dair bir şeydir”¹⁶. Yusuf, zayıf bir ruh için işkence olan, onu içten içe yiyebilecek, nişanlısının saflığına dair belirsizlik halinin üstesinden geldi. Başka bağlamlarda bu ahlâküstürap, baba lohusalığının; yani babanın oğlunu tanımamasını, sahiplenmesini, kadını anne yapan gebelik haliyle ilişkilmesini sağlayan göstermelik doğumun yerini alır.¹⁷ Yusuf, İsa’yı büyütür; ona mesleğini öğretir. Evlatlık İsa, Yusuf’un oğlu, Davut’un uzak-tan torunu olur. Kimse bundan şüphe edemez.

Bir müjde daha! Çarmının başında şaşırtıcı bir simetriyle İsa’nın hayatının bitiminde yeni bir evlat edinme. Onu terk etmemiş müminlerine gözünü çeviren İsa, Meryem’e Yuhanna’yi göstererek “Anne, işte oğlun!”; Yuhanna’ya Meryem’i göstererek “İşte annen!” der ve sevdiği öğrencisi vasıtasıyla Kutsal Bakire’yi tüm insanlığa ihsan eder.¹⁸ Doğumundan önce bile kral olmasını bekleyen insanları memnun etmek amacıyla İsa, aşk ve iman seliyle İbrani monarklarının vârisi olur.

KRALIN DOĞUMU

Davut oğlu Nasıralı İsa, Yahudiye’deki Beytüllahim’de doğacaktır. Mesihin gelişi bu mezrada beklenir: “Ey Beytlehem Efrata, Yahuda boyları arasında önemsiz olduğun halde, İsrail’i benim adıma yönetecek olan senden çıkacak.”¹⁹

14 Freud, *Totem et tabou*, s. 115.

15 Marquès-Rivière, *Amulettes, talismans*, s. 144.

16 Durkheim, *Les Formes élémentaires*, s. 190.

17 Bouthoul, *Traité de sociologie*, s. 284.

18 Yuhanna, XIX, 29.

19 Mika, V, 1. Metindeki Fransızca İncil alıntısında tam tersi bir mantık izlenerek cümle, “en önemsiz değilsin, çünkü...” şeklinde kurgulanmıştır. (ç.n.)

Caesar Augustus “bütün Roma dünyasında bir nüfus sayımının yapılması için buyruk çıkardı”; “herkes yazılmak için kendi kentine gitti. Böylece Yusuf da Davut’un soyundan ve torunlarından olduğu için Celile’nin Nasıra kentinden Yahudiye bölgesine, Davut’un kenti Beytlehem’e gitti. Orada, hamile olan nişanlısı Meryem’le birlikte yazılacaktı. [...] Meryem’in doğurma vakti geldi ve [...] doğurdu. Handa yer yoktu”²⁰. Bir mağaraya yerleştiler ve bebek doğduğunda onu kundağa sarıp bir beşiğe yatırdılar. Bir kral için ne kadar da mütevazı bir doğum! İsa, kral olmasaydı kesinlikle bir mağarada doğması gerekmeyecekti. Bu mekan, vahye, zuhura, murakabeye uygundur. Üstelik ölülerin buraya (Kutsal Kabir mağarası) bırakıldığı da olur, çünkü yeniden doğmaları maksadıyla rahime geri döndürüldüğü düşünülür.²¹ Çobanların gelişi, zaten bunu hemen ispatlar. Geceyi kırlarda geçirirler, sürüyü gözlerler ve onlara şunu diyen bir melek görür: “Bugün size, Davut’un kentinde bir kurtarıcı doğdu.”²² İsrail, önceden olduğu gibi çobanların halkı değildi; şehirler bina edilmişti. Fakat çoban hayatı hâlâ bir referans kaynağıydı. “Mezmurlar”da, “Yeşaya”da ve “Vaiz”de “Rab çobanımdır”²³ denir. “İşte Tanrınız! [...] Sürüsünü çobangibi güdecek.”²⁴ Rab, Natan’a seslenir: “Şimdi kulum Davut’a şöyle diyeceksin: ‘Her şeye egemen Rab diyor ki halkım İsrail’e önder olasın diye seni otlaklardan ve koyun gütmekten aldım.’”²⁵ Bundan sonra çoban kraldır veya daha doğrusu, kral çobandır. Bu çoban, sürünün tek başına sahibi tanrı tarafından seçilmiştir. Mürşittir, mesuldür. Davut’a kulak verelim: “Günah işleyen benim, ben suç işledim. [...] Bu koyunlar ne yaptı ki? Ne olur beni ve babamın soyunu

20 Luka, II, 1-6.

21 Schul, *La Fabulation platonicienne*, s. 58-59; Bachelard, *La Terre*, s. 203.

22 Luka, II, 8-20.

23 Mezmurlar, XXIII, 1; Yeremya, XXXI, 10.

24 Yeşaya, XL, 11.

25 2. Samuel, VII, 8.

cezalandır.”²⁶ İsa, kral olduğu için tıpkı Davut gibi çoban olur. “iyi çoban” olacaktır. Göçebe İbrahim’in büyük siması, ufukta gözükür. “Ben iyi çobanım. İyi çoban koyunları uğruna canını verir. [...] Ben iyi çobanım. Benimkileri tanırım. Baba beni tanıdığı, ben de Baba’yı tanıdığım gibi, benimkiler de beni tanır.”²⁷ Reisler, rahipler, peygamberler, bilhassa krallar, hayvancılıkla uğraşan halklarda çobanla bir tutulur. Bu bir tür kraliyet alame-tidir. Zerdüşt’e sığırtaç deniyordu. Hindistan’da reisler, çoban; halk, sürü olarak anılıyordu. İsa, kral olduğu gibi aynı zamanda koyun olacaktır; krallar, halklarıyla özdeşleştiği için İsa da yol gösterdiği krallarla özdeşleşen bir koyundur. Öldürülecek olan kusursuz bir koyun. Burada bir benzerlik vardır. Çinliler, göğün oğlundan bahsetmek isterken onu “eşsiz insan” diye zikreder: “insanın oğlu”, kusursuz insan. İşte Noel gecesi doğan ve sesi zor bela işitilen bu küçük bebek, çobanların gelişini anlatan hikayelere yeni bir zenginlik katacaktır. İsa, suda vaftiz olmak için Vaftizci Yahya’ya gittiğinde Yahya şöyle diyecektir: “İşte dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu!”²⁸

Daha sonra –sadece dindar bir geleneksel anlatıdan ibaret olsa da kilisenin verdiği karara göre doğumdan iki hafta sonra– Mazdekçi rahipler, Doğunun bilgeleri, astronomlar, Müneccimler diye anılanlar buraya ulaşacaktır. Onlara görünen yeni yıldızı takip ederek Kudüs’e varırlar ve Hirodes’in etrafını soruştururlar: “Yahudilerin kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğu’da onun yıldızını gördük ve ona tapınmaya geldik.”²⁹ İsa’nın yıldızı: Yine bir kraliyet göstergesi. Müneccimler, yeni doğanın kral olduğundan şüphe etmez; tereddütleri yoktur. Peygamber veya mesih nerede diye sormazlar; ona hemen unvanıyla hitap ederler.

26 2. Samuel, XXIV, 17.

27 Yuhanna, X, 11-14.

28 Yuhanna, I, 29.

29 Matta, II, 1-2.

Hirodes, anında ciddiye aldığı meselenin etkisiyle paniğe kapılır. Nitekim Hirodes, tek hükümdar olmak için kendi öz evladını yok etmiştir. Malumat toplar ama hiçbir şey öğrenemez. Küplere binen Hirodes, tedbir amacıyla Beytüllahim'deki bütün “iki ve iki yaşından küçük”³⁰ erkek çocukları katleder.

Buna rağmen Müneccimler çocuğun bulunduğu eve ulaşır (elbette Mukaddes Aile, mağarayı terk edip bir ev bulabilmişti). Burada büyük bir neşeyle saadet bulurlar; secde ederek ona tapınırlar. Akabinde hazinelerini açarak ona altın, günlük ve mürrüsafi hediye ederler.³¹ Hiçbir şey, onları İsa'da tek bir tanrı görmeleri için zorlamazken krala secde etmelerini, hediye vermelerini düşünün. En fazla onun bir tanrı kral olduğunu tahmin edebilirlerdi.

ÇÖLDE AYARTMA

İsa'nın çocukluğu ve gençliği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Onunla hareketli sularıyla filizler taşıyan, yaşam veren Ürdün Nehri'nde vaftiz edilirken karşılaşıyoruz. Bu vaftiz töreni, İsa'nın kamusal hayatının başladığına işaret ettiği için ben burada bir tür meshetme görmeye meylliyim; çünkü “Efendinin merhemi” bu takdisi rahibin ellerinden almaz. Her halükarda bu, kraliyet yetkilendirmesiyle ilişkilidir. Belki de bu sebepten Ebiyonitler*, Kutsal Ruh'un tanrının oğlunu sadece bu sırada vaftiz ettiğini düşünür. Elbette heretik; öte yandan o gün, vahiy günüdür; çünkü Kutsal Ruh kendini gösterir ve tanrının sesi, İsa'nın ilahi nesebini ilan ederken duyulur.

Vaftizinden hemen sonra İsa, oruç tutmak için çölde inzivaya çekilir. Kırk gün burada kalır. Bu, kralların yetki töreninden sonra —elbette daha kısa süren— inzivaya benzer. Burada iblis tarafınan ayartılır.³² Tanrı, ayartılır mı? Bu sahne, fazlasıyla inanılmazdır.

* Çok dallara ayrılmış, özellikle Anadolu'da yaygın Hristiyan mezhebi.

30 Matta, II, 16-17.

31 Matta, II, 10-11.

32 Matta, IV, 12; Markos, I, 12-13; Luka, IV, 1-2.

Buna rağmen bana göre İncil'in hisli, en kullanışlı sahnelerinden biridir. Böylece bir Hristiyan, İsa'nın tümüyle insan olduğunu gösteren bir manıyla karşılaşır. Nitekim bu, İsa'yı günahkarlık dışında her haliyle insan yapan bir dogmadır. Günahsız bir insan hayal edilebilir mi? Eski uygarlıkların bazen günahsız insanlar tasarladığı oldu ama bu ayrıcalık, genellikle krallara ve azizlere münhasırdı. İsa, pirüpak olduğu için en azından ayartılmış olması gerekmiyor muydu? İsa'ya hata yaptırmayı uman şeytan, zaten baştan aklını kaçırmış gibi gözükür; fakat vazgeçmek, onun doğasında yoktur. Şeytanın doğuştan deli olduğu tezi de zorlanılmadan savunulabilecek türdendir. Bir kere Adem'i tenzil ettirmişti. Neden ikinciye aşağı gönderemesin? Ruhun yokluğunda nasıl İsa'nın bedenini rahatlıkla ele geçiremez! İblis, İsa'yı alıp Kudüs'e, yüksek dağın tepesindeki tapınağa taşır. İsa, görünüşte kendini iblise bırakır ama ona asla teslim olmaz. Böyle olunca şeytan İsa'ya ne önerir? İsa aç olduğu için taşları ekmeğe çevirmeyi, yani doğa yasalarını çiğnemeyi. Şeytanın çocuksu ayartmaları ve yakışsız teklifleriyle yaptığı peşrev, onu büyük bir teklife zorlar: dünya kraliyeti. Kötülüğün zihni, masal ve destanlardaki gibi ilerler: Kahramanın peşi sıra üç sınamayı geçmesi gerekir; bunlardan ilk ikisi, çoğunlukla yalnızca üçüncüye ulaşmaya yarar ve asıl mesele bu aşamada çözülür. Şeytan, Yahudilerin beklediği teklifi sunar: İsrail'i hak ettiği egemenliğe yeniden kavuşturacak ve "bir denizden bir denize" hükümlerlik edecek bir mesih. Oysa İsa'nın Pontius Pilatus'a söylediklerinde açıkça görülen bir şey vardır: "Benim krallığım bu dünyada değil." Yahudilerle yaşadığı büyük anlaşmazlığın sebeplerinden biri böylece gün yüzüne çıkar. Kiliseler de bu dünyada tahakküm kurma ayartmasına karşı bu şekilde uyarılır. İsa'nın öğretisini yaymaya başlayacağı günün şafağında Hristiyan monarşisinin tüm sorunsalı ortaya çıkar.

GÖKLERİN KRALLIĞI

İsa, vaaz vermek için kent kent, bölge bölge dolaşıyordu ve onu dinlemek için toplanan kalabalıklar, günden güne artıyordu. Konuşmalarında “tanrının krallığı” ve “göklerin krallığı” ifadelerine bıkmadan usanmadan yer veriyordu. Bu, Yahveh adını taşıyan tanrıdan “O” diye bahseden ve bu ismi zikretmekten çekinen bir halkın, “gök” kelimesini kullanarak başvurduğu edebi kelimelerin birer birer aynısıydı. Yine benzer şekilde İsa, belirsiz değinmeler eşliğinde bu krallığın tanımlarını veriyordu. Oysa gerçekte bu tanımlar, hiçbir şeyi tanımlamıyordu ve bu durumda aslında tanımlanamaz olduğunu gösteriyordu. Lakin bir husus, açık bir şekilde ortaya çıkıyordu. Bu krallık, Yahudilerin beklediği; Romalılar karşısında muzaffer, “ulusları demir çomakla parçalayacak”, “düşmanların başını ezecek”, “keskin okları düşmanların yüreğine saplayacak” bir prensin krallığı değildi. Coşkulu kalabalığın taç giydirmek için onu kaldırmak istediğinde bu husus hakkında doğrudan konuşarak Yahudilerin beklentilerini karşılamayacağını göstermişti. Soyundu, halkın taşkınlığıyla taşınmayı reddetti ve tek başına dağa çekildi.³³ Ertesi gün geri geldi. Uzun bir konuşma yaptı. Gökten geldiğini; bedeninin yenmesi, kanının içilmesi gerektiğini söylemişti. Kısacası onun vereceği şeylerden çok başka şeylerin ondan beklendiğini anlatmıştı. Lakin kalabalık, bunu anlamadı; hayal kırıklığına uğradı. Yuhanna “müritlerinin birçoğu ona eşlik etmeyi bıraktı ve onu terketti” dedi.

İsa, mesih değil miydi? Öyleydi. Melek, Noel gecesi bunu çobanlara söylemişti. Kendi de bu sırrı paylaştı; hatta ilk paylaştığı kişi, Samiriyeli günahkar bir kadındı: “Seninle konuşan ben, mesihim.”³⁴ Bunu havarilerine de mırıldanmıştı ve Petrus, bunu yüksek sesle ilan etmişti. Fakat krallığını bildiren İsa, kabul etmek gerekir ki hayalleri süsleyen türden bir krallıktan bahsetmiyordu.

33 Yuhanna, VI, 15.

34 Yuhanna, IV, 25-26.

Öyleyse bu tanrının krallığı neydi? Elbette bunda tanıdık birtakım özellikler vardı: Ruhun kökten değişimini, yeni insanın doğuşunu, *metanoiayı* talep ediyordu. Dünyanın mevcut halinin ilga edilip yozlaşmış eski dünyanın yerini yeni dünyaya bırakması gerekiyordu. Daha önce tufan sonrasında böyle bir dünya kurulmuştu: bir ölüm ve bir dirilişten mürekkep bir kurtuluş. Bu kurtuluş için adalet alametinin altında toplanmak gerekiyordu. Bunların tümü, kıyametin habercisi kralın iktidara gelişi düşüncesine uyuyordu. Fakat bu krallık, ulaşılamaz olarak belleklerde kaldı. İsa, bu krallığı tohumun ağır ağır olgunlaşmasına, hardal tanesine, hamuru kabartan mayaya, saklı bir hazineye, denize atılan bir ağa, bir ziyafete benzetiyordu. Bu krallığa zenginlerin girmesinin zor olduğunu, bu krallığın zayıflara ait olduğunu söylüyordu. Gelmek üzereydi, yakındı, şuracıktaydı.³⁵ Bu krallığın İsa'nın düşüncesinin merkezinde olduğu hissediliyordu, çünkü durmaksızın ondan bahsediyordu. Oysa onu anlamaya kadir değildik. En agahlar, efendiye en yakın olanlar, havariler, haberdar olması gerekenler bile Hamsin Yortusuna kadar krallığın bir gün yeryüzünde kurulacağına dair yanılıgyı muhafaza ettiler. Bu yanılıgya göre tanrının krallığı, dünyadaki krallıkların bir suretini alacaktı. Ölen ve dirilen İsa'nın onların son sorusuna verdiği cevap sayesinde tamamen yanıldıklarını anlayıp anlamadıkları tam bir muammadır. Şunu sormuşlardı: “Ya Rab, İsrail’e egemenliği şimdi mi vereceksin?” Şöyle cevap verdi: “Baba’nın kendi yetkisiyle belirlemiş olduğu zamanları ve tarihleri bilmenize gerek yok.”³⁶ Göğe yükselişinden önceki son cümlesi bu oldu.

35 Markos, IV, 26-29, 31-32; X, 14; Matta, XIII, 33, 44, 48; XIX, 25; VI, 33; XXV, 34.

36 Elçilerin İşleri, I, 6-7.

KRALİYET MUCİZELERİ

İsa, yolu üzerinde mucizeler gerçekleştiriyordu. Kalabalıkları yaratan, İsa'nın öğretisi kadar Yahudilerin onu izlemesidir ve bu, onlar için küçük düşürücü bir şey de değildir. Tüm tarih boyunca muciz kral, krallar arasında asla en az değer verilen olmadı. İncil'de anlatılardan daha fazla mucize, ayaklarının altından doğdu. Yuhanna şöyle ifade eder: "İsa, [...] bu kitapta yazılı olmayan başka birçok [mucizeler] gerçekleştirdi."³⁷ Mucizelerden alınacak ders bitmez. Mesela körlerin gözlerini açan ve sağırın işitmesini sağlayan mucizeler, bariz bir simgesel anlam taşır. Kan akıntısı olmadığı durumda bir kadının saflıktan uzak olmadığını gösteren mucizeler, birtakım bilge dersler ihtiva eder. Bu mucizeler, mesihin deruni tutkusunu ifade edip imanı harekete geçirmeyi sağlar. Mucizelerde kraliyete has eylemler görmek, çok mu ileri gitmek olacaktır? Hiçbir kralın olamayacağı derecede mükemmel kral İsa, her şeye kadir gücüne başvurduğunda kral gibi davranmaz mı? Bolluğun, bereketin, rahmetin dağıtıcılığını üstlenmez mi; mülkiyetinde olanların bekasını temin etmez mi; olağan işleyişinden sorumlu olduğu doğal kuvvetlerin efendisi olmak zorunda değil midir? Bir seçim yapan İncil yazarları, yaklaşık kırk mucize bildirir. Doğal düzeni yeniden tesis etmeyi hedefleyen mucizeler —ekseriyetle hastaları (körleri, sağır, sağır ve dilsizleri, kötürümleri, cüzzamlıları, istiskaları, ödemlileri, basurluları) sağaltma, şeytan çıkartmayla ilgili olanlar— bir kenara bırakılırsa üç mucizede ölüleri diriltir, ki ikisi çocuktur (Yair'in kızı, Nain'deki dulun oğlu); beş mucize, bolluk getirir (ekmekleri ve balıkları iki kere çoğaltması, Kana'daki düğünde suyu şaraba çevirmesi, iki harikulade balık avlaması); üç mucize de doğa üzerinde kurduğu tahakkümle ilgilidir (su üstünde yürümesi ve özellikle de iki kere fırtınayı yatıştırması).

37 Yuhanna, XX, 30-31.

Kana'daki şarap ve bollaşan ekmek, ayinsel bir yananlama sahiptir. Ebedi yaşamın içeceği ve yiyeceğidir. Mesihin sofrasına oturduktan sonra kimse “asla acıkmaz, asla susamaz”³⁸. Suyun üstündeki yürüyüş, dünyanın başlangıcında “Tanrı’nın Ruhu suların üzerinde hareket ed[erken]”³⁹ bizzat tanrının haline benzer. Fırtınayı yatıştırmak, ilkel cevherleri yöneten egemen otoriteyi gösterir: “Sonra kalkıp rüzgarı ve gölü azarladı. Ortalık sülیمان oldu.”⁴⁰ Tanrının, tümüyle insana dönüşmüş bu tanrının, tanrı kralın gücünden çıkarılacak etkileyici ve aşıkars dersler! Bu güç, kurumuş incir ağacı bölümünde, utanç verici görüntüsünden dolayı daha çarpıcıdır, ibretliktir. Bu bölümü, zengin bir biçimde anlamlandırılan bu ağacın İncil’de geçen diğer pasajlarla karşılaştırılarak idrak edilebileceğini biliyorum ama yine de bu bölüme çok fazla anlam yükleyerek hata yaptığım kaygısını taşıyorum.⁴¹ Zira buradaki olay, oldukça gaddarcadır. İsa, önce doğadaki –ki burada bahsedeceğim söz konusu olay doğayla ilgilidir– yaşamın ve ölümün; ardından –üç diriltme mucizesinde görüldüğü gibi– insanın yaşamının ve ölümünün mutlak efendisidir. İsa’nın sözlerine kulak verelim. İsa, aç olduğu bir gün biraz uzakta incir ağacı fark eder. Ağacın yanına gittiğinde bulduğu tek şey, yapraklardır; çünkü incir zamanı değildir. O sırada incir ağacına şöyle der: “Artık sonsuza dek sende meyve yetişmesin!” Matta’da devamında şu söylenir: “İncir ağacı o anda kurudu.”⁴²

KRALIN KUDÜS’E GİRİŞİ

Önce Noel melekleri, sonra çobanlar ve müneccimler tarafından duyurulan ve tıpkı birçok pınardan fışkıran yeraltı kaynağı gibi

38 Yuhanna, VI, 27. Roux’nun alıntısı, Yuhanna, VI, 35’te yer alır. (ç.n.)

39 Yaratılış, I, 2.

40 Yuhanna, VI, 35. Roux, referansı yanlış vermiştir. Alıntılacağı kısım, Matta, VIII, 26’dır. (ç.n.)

41 Roux, *Jésus*, s. 216-219.

42 Markos, XI, 20; Matta, XXI, 19-22.

İsa'nın hayatı boyunca, ilaveten vaazlarında aktarılan kraliyet teması, eşi benzeri olmayan bir kuvvetle gün yüzüne çıkar ve Zeytin Dalı pazarından çarmıha gerildiği cumaya kadar süren Kutsal Hafta boyunca da peşini bırakmaz.

Kısa bir süre önce düşmanlarından sakınmak için geri çekilen İsa, şimdi onların karşısına çıkacaktır. Henüz gelmemiş vakti, gelecektir. Vaktini kendi serbestçe seçer. Kendini sunar. Açık bir şekilde bir şeylere maruz kalacaktır ama kendi istediği için bunlara katlanır. Onu tehdit eden tüm tehlikelere rağmen Paskalya Bayramını kutlamak için Kudüs'e gitmeye karar verir. Yol üstünde Lazarus'u dirilttiği Beytanya'da durur. Akşam yemeğine davet edilir. Marta, hizmet ediyordu. O sırada Marta'nın kardeşi Meryem, çok değerli hintsümbülü yağından yarım litre getirip İsa'nın ayaklarını meshetti ve saçlarıyla sildi.⁴³ Tam bir delilikti. Bu kaymaktaşı kapta bir servet vardı—yaklaşık üç yüz *denarii*, Yahuda'nın İsa'yı teslim etmesi için aldığı paradan daha fazla—ve bu davranış, İsa'nın yardım ettiği fakirlere yapılan bir hakaretti. Beşiğe altın, günlük, mürrüsuşi getiren mücecimlerin zenginliğini hatırlatır derecede açık bir zenginlik gösterişiydi. Doğumdan biraz sonra, ölümden biraz önce... Adaletin ve merhametin ötesine geçen mutlak, yüce aşkın deliliği idi bu. İsa, küçük bir ikaz ile kadının üzülmelerini göze almamak için teklifi kabul etti. Homurdananlara şunu sordu: "Kadını neden üzüyorsunuz?" Öleceğini sezen, defnedileceğini hisseden İsa şöyle dedi: "Kadın bu güzel kokulu yağı beni gömülmeye hazırlamak için bedenimin üzerine boşalttı." Beytanya'daki bu duygu dolu, güzel meshetme, kraliyet meshi değil mi? Lakin onu mesheden, başrahip veya başkalarına üstün biri değildi. Daha önce mesih olduğu sırtını paylaştığı Samiriyeli kadına benzeyen, çözülmüş saçlarıyla çömelmiş bir kadın, halkı temsil etmiyor muydu? Birbirini çağıran, birbirine karşılık gelen kavramlar: mesih, mesh, kral. Ertesi gün İsa, Kudüs'e bir kral gibi girecektir.

43 Yuhanna, XII, 1-8; Matta, XXVI, 6-13; Markos, XIV, 3-9.

Şehre yaklaştıkça Yahudiler endişelenir. Meseleyi konuşmak üzere toplanırlar. Kararı, başkahn Kayafa açıklar: “Bütün ulus yok olacağına, halk uğruna tek adamın ölmesi sizin için daha uygun. Anlıyor musunuz?” Aziz Yuhanna, bu cümlede hakiki bir kehanet görür. İsa, ulusu ve “Tanrı’nın dağılmış çocuklarını”⁴⁴ kurtarmak için ölmelidir. Tarihin bize öğrettiği bir şey varsa kraldan başka kimsenin kendinden olanları kurtarma umuduyla gönüllü şekilde kendini kurban olarak sunmayacağı, herkesin selameti için kendini ölüme gitmeyeceğidir. Kayafa, sözleriyle İsa’nın çilesini tezyin eder. Bir tür kraliyet tezyinatı.

2 Nisan 30 Cumartesi günü İsa’nın yolda olduğu haberi yayılır. Cumartesinin bitiminden itibaren onu karşılamak için heyecan ve coşkuyla yola koyulur. Lazarus’un dirilişi, büyük bir yankı uyandırmıştı. Pazar sabahı Beytfaci (İncir Evi) diye bilinen köye yaklaşıncı, karşıdan Kudüs’ün görüldüğü bir yerde kendiyle birlikte yürüyenleri durdurup iki öğrencisine şöyle der: “Karşınızdaki köye gidin. Hemen orada daha önce kimsenin binmediği, bağlı bir dişi eşek ve yanında bir sığa bulacaksınız. Onları üzüp bana getirin. Size bir şey diyen olursa ‘Rabb’in bunlara ihtiyacı var, hemen gönderecek’ dersiniz.”⁴⁵ Dediğini yaptılar. Sıpanın sırtına giysilerini attıktan sonra İsa’yı bindirdiler. Böylece İsa, bir eşeğin sırtında Kudüs’e girdi.

Bugün eşek sırtına binmekte şanlı hiçbir şey görmüyoruz. Dolayısıyla bu hayvanda İsa’nın fakirliğinin apaçık işaretini keşfeden dik kafalıları mazur görebiliriz. Bununla birlikte onların İsa’nın kutsal şehre varışındaki sahnenin doğasını bozarak –bu varış ile uyumsuzluk yaratmak pahasına– sefalet fikrinin peşine düşmeyi ve meselelere böyle düz bakmayı istemediklerine dair şüphelerim var. Sahip olduğumuz belgelerle bu mütevazı eşeğin özellikle Doğu’da sahip olduğu yeri belleğimize işlemek hiç de

44 Yuhanna, XI, 51-52.

45 Matta, XXI, 1-7; Markos, XI, 1-7; Luka, XIX, 29-35.

zor değildir. Eşeğe yapılan atıflar elbette bazen olumsuzdur ama ekseriyetle olumludur. At, eşiği tahtından indirdi ama uzunca bir süre orada kalmıştı. At, evcilleştirilmesinden yaklaşık altı yüzyıl sonra hâlâ göçebeler, yabancılar, fatihler ile ilişkili görülüyordu ve yerleşik köylüler, dayanıklılığı, güvenilir adımları, ihtiyatı nedeniyle eşiği övmeye devam eder. Çin’de tanrılarının eşiğe binmekten memnuniyet duyduğu söylenir. Hindistan’da eşek, ölüm tanrılarının bineği, özellikle ölümler krallığının muhafız bineğidir. Mezopotamya’da tanrılar eşiğe biner ve Quadriga’ya eşek koşulur. Yunanistan’da yaban elden gelen tanrı Dionysos’un beşiğini bir eşiğin taşıdığı hatırlanacaktır. Debora’nın ezgisi kulakları okşarken bu kadar uzağa gitmeye ne gerek var? “Ey semerleri pahalı boz eşeklere binenler, ey yoldan yaya gidenler, dinleyin!”⁴⁶ İncil’de de yer verilen “Zekeriya kitabı” mesihin gelişini müjdelere ve burada çevirmenin yanlış yorumu, eşiği aşağı bir mevkide görür: “Ey Siyon kızı, sevinçle coş! Sevinç çılgınlıkları at, Yeruşalim kızı! İşte kralın! O adil kurtarıcı ve alçakgönüllüdür. [Sefil]* eşiğe, evet, sıpaya, eşek yavrusuna binmiş sana geliyor!”⁴⁷ “Sefil” kelimesi, eşiğin niteliği olmaktan uzaktır, hatta eşiğin niteliğine ters düşer. Dolayısıyla şöyle okumak doğru olacaktır: “Fakirdir, fakat buna rağmen bir eşiğin, sıpanın sırtına biner.”

Kalabalık yanılmaz. Eşiğin sırtına binmiş İsa’da hacca gelmiş mütevazı bir şahsiyet görmez; aksine mesihi, “Rabbin merhemini”, kralı görür. Kalabalığın coşkusunun sebebi budur; bu nedenle ayaklarının altına halılar serilir, palmye dalları havada sallanır ve kral olarak karşılanır. Kalabalık, kraldan hemen tahta

* Sefil kelimesi, Türkçe tercümede geçmediği için Fransızcadaki metindeki anlama uygun olarak cümleye yerleştirilmiştir. Fakir anlamına da gelen *pauvre* sıfatı, hem insan hem insan dışı varlıklar için kullanılabilecek sefil kelimesiyle karşılanmıştır. Çünkü Roux, İsa’yı niteleyen fakirliğin cümlede yanlış yorumlanarak eşekle ilişkilendirilmesini eleştirir. (ç.n.)

46 Hakimler, V, 10.

47 Zekeriya, IX, 9.

çıkacağı, İsrail krallığını yeniden tesis edeceğini bildiren resmi bir ferman bekler. Hayalinin yıkılması korkunç olacaktır. Bu hayal kırıklığı, İsa'yı terk edenlerin onun ölümüne sessizce şahitlik etmesini açıklar.

İsa, Kudüs'e tepelik bir yerden yaklaştığında şehri görür ve daha önce Lazarus'un üstüne gözyaşlarını döktüğü gibi şehrin üstüne gözyaşlarını akıtır: "Senin için öyle günler gelecek ki düşmanların seni setlerle çevirecek, kuşatıp her yandan sıkıştıracaklar. Seni de bağrındaki çocukları da yere çalacaklar. Sende taş üstünde taş bırakmayacaklar."⁴⁸ Pekala neden Titus 70 yılında kutsal kente girdiğinde yaşanacak bu yıkım, kralın kente girişinden önce ilan edilir? Belki de basit bir açıklamayla kral öleceği ve dolayısıyla halkı da kaçınılmaz olarak mahvolacağı için.

Kuşkusuz birkaç bin kişiden oluşan kalabalık, sevincini dilendiriyordu: "Hozana! Rabb'in adıyla gelene övgüler olsun! Atamız Davut'un yaklaşan egemenliği kutlu olsun! En yücelerde hozana!"⁴⁹ Kalabalık, sanki şerefliendirmek istediği kişilerin ayağının altına serer gibi yol boyunca kıyafetlerini yere seriyordu;⁵⁰ kesilmiş ağaç ve zeytin dallarıyla (Yunanca *klados*) İsa'nın yolunu kaplıyordu. Zeytin dalı, yeniden doğacak İsa'nın, yenilenmenin simgesi olacaktı. Ölüler diyarına yolculanana herkes bu dalları taşımıştı: Evridiki'yi aramaya giden Orpheus, cehennemlere inen Virgilius, tehlikeli ahiret yolculuğuna girişen Aeneas... Fakat İsa, ikinci kez tapınağın avlusundan satıcıları kovunca hiçbir şey olmadı ve aynı akşam, geceyi geçirmek için Beytanya'ya döndü. Ertesi gün kente geri geldiğinde kimse ne olduğunu hatırlamıyor gibidir. Kayıtsız davranılır. Baharın canlılığına eşlik eden pazar günkü ihtaşamlı giriş, mesihin ve kralın gelişi, yalnızca bir an sürmüştü. Eşegin üstündeki kral, geçici bir hükümdardan

48 Luka, XIX, 41-44.

49 Markos, XI, 9-10; Yuhanna, XIII, 13; Matta, XXI, 9; Luka XIX, 28.

50 Matta, XXI, 8.

ibaretti; asla unutulmayacaktı ve öldürülecekti. Beş gün sonra başına gelecek buydu.

KUTSAL HAFTA

Zeytin Dalı pazarından Son Akşam Yemeği'nin yendiği Kutsal Perşembe'ye uzanan beş günün krallığı tartışmaya adandığını söylemek mübalağalı olur ama Kudüs'teki büyük monarşi nümayişinin zihinlerde kralın hiç olmadığı kadar belirgin izlerini bıraktığı izlenimine kapılmamak elde değildir. Kutsal Pazartesi'de İsa üç benzetme yapar. Bunların ikisi, bağdaki işten bahseder ve krallık çağrışımıyla neticelenir. Diğeri ise bir kralın arkadaşlarını boşu boşuna davet ettiği düğün şöleni benzetmesidir. Salı günü "krallığın kapısını kapatan" fakihleri ve Ferisileri hedef alan, nadiren gösterdiği bir sertlikte uzun bir konuşma yapar. Yeniden Kudüs'ün üstüne gözyaşlarını akıtır ve etrafında dönüp durduğu iktidara geliş meselesini dillendirir. Prensler, rahipler, kadimler, bilinmeyen bir anda gelecek olan mesihin iktidarının kökenine dair kafa yorar; Hirodes yanlılarının Caesar'a ödenecek vergi ile meşguldür. Sadece Sadukilerin dirilişte dul kadının akıbeti hakkındaki müdahalesi, meseleyi akıl almaz bir yerden tutar. Bu sırada Yahuda, İsa'yı teslim etmek için bu dünyadaki muktedirlerle anlaşır.

Efkaristiya ayınının temelini oluşturan Son Akşam Yemeği'nde havarileriyle sofraya oturan İsa, yemeğe başlamadan önce şöyle der: "Bu Fısıh yemeğini sizinle birlikte yemeyi çok arzulamıştım." Sonra kupayı alıp onlara takdim etti: "Bunu alın, aranızda paylaşın. Size şunu söyleyeyim, Tanrı'nın egemenliği gelene dek asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim."⁵¹ İsrail'de yemeklerden önce geleneksel olarak zaten içilen, semavi kutlamaya ilişkin bu kupa, diğer iki kupanın habercisidir: yemeğin sonunda İsa'nın kanına dönüşen şarap kupası – "Sonra bir [kupa] alıp şükretti ve

öğrencilerine vererek ‘Hepiniz bundan için’ dedi. Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan anlaşma kanıdır”—⁵² ve Bahçede İstırap kupası —“Baba, [...] mümkünse bu kase benden uzaklaştırılsın”—.⁵³ Esas meseleyi gözden kaçırmamak gerek: Bu kupalara karşı sergilenen mistik bakış, her birinin özgün anlamı olmasına rağmen bunları birbiriyle ilişkilendirir ve ölen İsa’nın kanına fedakarlık, mutluluk ve kurtuluş atfeder. Fakat kraliyetin arzulandığı bu atmosferde bu eşyanın monarşiyle ilişkisini düşünmemek olmaz.

İSA’NIN MAHKUMİYETİ

İsa, on iki havarisinden biri olan Yahuda İşkariyot’un eşlik ettiği kolluk tarafından gece tutuklandı ve güneş doğmadan mahkeme etmek yasak olduğu için başkahin Kayaca’nın kayınpederi Hanan’ın evine götürüldü. Hanan ona şunu sordu: “Tanrı’nın oğlu Mesih sen misin?” İsa’nın yanıtı, “Söylediğin gibidir”⁵⁴ oldu. İsa, geleneği bilen Yahudiye İsrail’in beklediği kişi olduğunu söyler.

Gün doğunca Roma işgalinden sonra haklarının büyük bir kısmını kaybetmiş ama hâlâ dini konularda yargılama yapabilen, Yahudi halkının meclisi Sanhedrin huzuruna çıkarıldı. Meclis, onu Roma valisi Pilatus’un huzuruna çıkarmaya karar verdi. Pilatus, bu tutsağa karşı yapılan suçlamaları sordu. Bir süre kem küm edildikten sonra şöyle cevap verdiler: “Caesar’a vergi ödenmesine engel oldu ve kendisinin [...] bir kral olduğunu söylüyor.”⁵⁵ Pilatus, onu sorguladı, fakat İsa, sessiz kaldı. Şaşıran Pilatus, şöyle dedi: “Seni salıvermeye de çarmıha germeye de yetkim olduğunu bilmiyor musun?” İsa’nın cevabı şöyleydi: “Sana gökten verilmeseydi, benim üzerimde hiçbir yetkin olmazdı.”⁵⁶ Halk “Bu

52 Matta, XXVI, 26-29; Markos, XIV, 22-25; Luka, XXII, 19-20.

53 Matta, XXVI, 39; Markos, XIV, 30; Luka, XXII, 47.

54 Matta, XXVI, 63-64; Markos, XIV, 61-62.

55 Luka, XXIII, 2.

56 Yuhanna, XIX, 10-11.

adamı salıverirsen Caesar'ın dostu değilsin!"⁵⁷ diye bağırıyordu. Romalı tekrar sordu: "Sen Yahudilerin kralı mısın?" İsa tekrar cevap verdi: "Benim krallığım bu dünyadan değildir. Krallığım bu dünyadan olsaydı yandaşlarım, Yahudi yetkililere teslim edilmemem için savaşırlandı." Pilatus, anlamadı ve ısrarla tekrar sordu: "Demek sen bir kralısın, öyle mi?" İsa, "Kral olduğumu sen söylüyorsun" karşılığını verdi. Burada ne bir meydan okuma ne bir tahrik vardı; sadece bir gerçeğin teyidi söz konusuydu ve bu gerçek hemen imdada yetişti: "Ben gerçeğe tanıklık etmek için doğdum, bunun için dünyaya geldim." Pilatus, "Gerçek nedir?" diye sordu. Mahkeme odasından çıktı ve yanıltılmış fikirler üzerine Yahudilere şöyle dedi: "Ben onda hiçbir suç görmüyorum."⁵⁸

Buna karşın uyananların ve tahrikçilerin gelmesiyle kalabalık git gide artıyordu ve şöyle bağırıyordu: "Yahudiye'nin her tarafında öğretisini yayarak halkı kışkırtıyor; Celile'den başlayıp ta buraya kadar geldi."⁵⁹ Pilatus, meseleyi tiran Hirodes'e tevdi etmeyi denedi ama İsa, ona tek bir kelime bile söylemedi. Tekrar Pilatus'a getirildi. İsa'nın yaşamında önemli bir rol oynayan bir kadın olarak Pontius Pilatus'un eşi, bir rüya gördü ve rüyalar, Romalıları bir hayli etkiliyordu.⁶⁰ Kadın, valiyi İsa'yı kurtarması için ikna etmişti. Pilatus, kuşkusuz samimiyetle bunu denedi. Pilatus'un böyle bir şeyi başarma yanılgısına düşmeyeceğini varsayarak yanıldım ve Pilatus'un sorumluluğunu azaltmaya meyyal Kutsal Cuma duasını daha iyi okumam gerekirdi. Nitekim Pilatus'un İsa'yı kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptığı görülür.

Paskalya bayramı hasebiyle bir mahkumu özgürlüğüne kavuşturmak adettendi. Öte yandan hapishanede muhtemelen asilerden (*lastes*), Roma otoritesine karşı gelen ve İsrail'in bağımsızlığını

57 Yuhanna, XIX, 12.

58 Yuhanna, XVIII, 32-39; Luka, XXIII, 4.

59 Luka, XXIII, 5.

60 Matta, XXVI, 19.

isteyen kişilerden iki eşkiya bulunuyordu ve en kötüsünün, en şeririnin ismi Barabba'ydı. Pilatus şöyle sordu: "Sizin için kimi salıvermemi istersiniz, Barabba'yı mı, Mesih denen İsa'yı mı?" Kalabalık "Barabba'yı"⁶¹ dedi. Kralın ölmesini istiyorlardı. Yine bağırıldılar: "Çarmıha gerilsin!" Hikaye olağanüstüdür, çünkü Barabba, "babanın oğlu" anlamına gelir. Çeviri, tam oturmasa da gerçeğe yakındır ve psikolojik gerçeklik bunu dayatır. Babanın yerine çoğunlukla oğlu kurban edilir. Dolayısıyla burada gerçeğinin yerini alması için sahte oğlun öldürülmesi gerekirdi. Suçludur, evet, ama kral görünümü altında sıkça suçlular öldürülüyordu zaten. Barabba, kralın yerini alabilirdi; fakat halk bunu reddetti. Bu sefer sahte kral değil, gerçek kral öldürülecekti ve onu tam anlamıyla bir kurtarıcı yapacak olan da budur. Kalabalık, onu kurtarmayı reddetmekle makul bir karar vermişti. Uzun süredir kral, kaderini sonuna kadar yaşamayı reddederek hilelere başvuruyordu ve kendi yerine başkasının yok olmasını izliyordu. XVI. Louis, kralcıları onu kurtarmak için yaptığı her girişimi geri çevirirken bunu anlamıştı.

Barabba, teslim edildi.

Halkın çığlıkları karşısında Pilatus, kendini güçsüz hissetti. En azından akacak kanın sorumluluğundan arınmak istedi. Ellerini yıkadı ve şunu dedi: "Bu adamın kanından ben sorumlu değilim. Bu işe siz bakın." Kalabalık hep bir ağızdan şöyle bağırды: "Onun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!"⁶² Sonuçları itibarıyla menfur haykırışlar, çünkü Yahudilere karşı rezilane bir şekilde kullanılacaktı. Halbuki sadece tek bir şeyi dile getiriyordu bu haykırış: Kanlı bir feda ile kralın arındırıcı kanı, insan neslinin üzerine akmalıydı. Bu, İsa'nın ait olduğu halk aracılığıyla tüm insanlığa doğru yayılacak bir kefaret vaftiziydi.

61 Matta, XXVII, 15-17.

62 Matta, XXVII, 24-26.

Hal böyle olunca Pilatus, İsa'yı Romalı askerlere kırbaçlattı.⁶³ Dava sona erdi. En fazla birkaç saat sürmüştü. Yahudiler tarafından kabul edilmiş hiçbir yasa izlenmedi, sadece fakihlerin sözleri vardı; Roma hukukundaki yazılı hiçbir yasa uygulanmadı, sadece gaddarlığın söz konusu olduğu bir yerde çatık kaşlar muhataptı. Bir kral yargılanmadı, feda edildi. İsa'nın ölümü, bir infaz değildi; kurbandı. Hıristiyanlar da her gün tekrarlanan ayinlerle bunu kutladı. Pilatus, onu göstererek "İşte, sizin kralınız"⁶⁴ dedi.

HAKIR KRAL

İsa söylemişti: "Ben kralım!" Pilatus da sonunda bunu anlamıştı. Ortada kral olması dışında onu cezalandırmak için geçerli hiçbir neden yoktu. Ona yöneltilecek tek suçlama, egemenlik iddiasıydı. Böylesine görkemli bir şekilde ilan edilmiş egemenliğin tahkir edilmesi elzemdi. İsa'nın kral olarak değil, kutlama gereğince kral kılığında süslenmiş bir suçlu olarak ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Zeytin Dalı'na bürünmüş geçici kral olmuştu. Karnaval kralı olacaktı. Öldürmeden önce monark kılığına büründürülen bu kişilik, uzun zamandır biliniyordu. M.S. IV. yüzyıla kadar Romalı askerler, aralık ayında Satürnalya'yı kutluyordu; Mezopotamya'da *Akitu*, başka yerlerde de benzer kutlamalar vardı. Bu kutlamaların hepsi, belirli bir süreliğine –iki nehir arasındaki diyarda iki veya üç gün– ne isterse yapabilen kılık değiştirmiş bir prensin varlığı ile tanınıyordu. Bu geçici kral, kutlamanın sonunda daha önce giydirildiği kral kılığından soyunur ve öldürülürdü. Fransa'daki karnavalımızda bu kutlamanın izleri hâlâ vardır: Samandan, kumaştan veya kartondan hükümdar, coşkulu kalabalığın ortasına getirilir ve ardından yakılır. "Antik Roma'dan miras kalmış benzeyen bu eğlencenin başkahramanı, kısa bir sefahat ve saygı evresinden sonra kamuya açık bir şekilde öldürülür."⁶⁵ Bu yıllık

63 Matta, XXVII, 36; Markos, XV, 15; Luka, XIX, 1.

64 Yuhanna, XIX, 14.

65 Frazer, *Rameau*, III, s. 607.

eğlenceye dair en dikkat çekici özelliklerden biridir. Buna dair ilk örneğin peşine düşmemize gerek yok.

İsa, çarmıha gerilmek için askerlere teslim edildiğinde askerler, onu mahkemeye götürdü ve tüm birlik onun etrafını kuşattı. Elbiselerini çıkarttılar ve İsa'nın üstüne kıvılcık bir kaftan fırlattılar. Dikenli bir taç örüp kafasına geçirdiler. Sağ eline bir kamyş verdiler ve ona doğru dizlerini kırıp alaycı bir şekilde “Selam ey Yahudilerin Kralı!” dediler. Yüzüne tükürdüler, kamyışı alarak başına vurdular.⁶⁶ Bütün unsurlar buradadır: Caesar'ın giydiği mora çalan cübbeyi anımsatan kaftan, taç, asa yerine kamyş, diz çökme, selamlama; hakaret ve itip kakma da cabası. Oyun bitince kaftanı geri alır, kıyafetlerini yeniden giydirir ve onu çarmıha germeye götürürler.⁶⁷

I.N.R.I.

İsa, “soyulmuş kafatası gibi çıplak bir tepecik” Golgota, Latince *calvarium* “kafatası”, denen tepede, tırmandığı son dağda çarmıha gerildi. Onun çarmıhı, iki hırsızın arasına dikilmişti. Hırsızlardan biri ona şöyle dedi: “Ey İsa, kendi egemenliğine girdiğinde beni an.” İsa, “Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın”⁶⁸ yanıtını verdi.

Mahkumiyetin sebebini belirtmek gerekiyordu. Muhtemelen bu bir Roma alışkanlığıydı ve ekabir bile bu görevi yerine getirmeyi küçümsemezdi. Pontius Pilatus, eyalet ahalisine karşı hıncını yatıştırmak ve kanaatimce imanını ilan etmek için bir yol buldu. Ahşap levha *titulus* üzerine, kimse görmezden gelemesin diye de Latince, Yunanca ve Aramice bir yazı yazdırdı: I.N.R.I. olarak kısaltılan *Iesus Nazarenus rex Iudeorum*, yani “Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı”.⁶⁹

66 Matta, XXVI, 27-31; Markos, XV, 15; Luka, XIX, 2-3.

67 Matta, XXVII, 31.

68 Luka, XXIII, 40-43.

69 Yuhanna, XIX, 21-22. Ayrıca bkz. Markos, XV, 26; Matta, XXVII, 32.

Metni okuyan Yahudiler, karşı çıktı: “Yahudilerin kralı diye yazma. Kendisi ‘Ben Yahudilerin kralıyım dedi’ diye yaz.” Pilatus ise “Ne yazdımsa yazdım” diye cevap verdi. Kefaret aracı, işkence aracına baskın gelir ve Yahudi İsa, kral İsa, burada tahta çıkışını ilan eder. Yüzyıllar boyunca Yahudilerin kralı ve onlar sayesinde dünyanın kralı oldu ve böyle kaldı.

İşkenceye maruz kalmış cesedi aileye vermek adet olmasa da Pilatus, İsa’nın naaşını isteyen Aramatyalı Yusuf’a verdi. Magdanalı Meryem’in daha önce Beytanya’da sürdüğü gibi naaşına kokular sürüldü. Tepeye kazılan bir mağaraya gömüldü. Elbette İsa’nın defni, zengin ve muktedirlerinki gibiydi. Bir kral, avam gibi gömülmez. Doğduğu mağaradan defnedildiği mağaraya kraliyet teması, İsa’nın hayatı boyunca sürdü.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYAN KRAL

İsa'dan sonra hâlâ monarkların olduğundan söz edilebilir miydi? Tüm Hıristiyanların gözünde ondan başka bir otorite yoktu ki. Kraldı, mutlak ve mükemmel kral; tekti, beklenen kraldı; insanlığın saygı duyduğu tüm hükümdarlar arasında durmaksızın aradığı en iyi kraldı. Tamamen gerçek tanrı ve gerçek insan olan tarihteki ilk kraldı.

Uzun süre, dünyanın sonuyla birlikte İsa'nın geri dönüşü beklendi. Tarihin duracağı günün şafağına inanıldı. Dünyevi işlerle ilgili bir mesele olmaktan ziyade öte dünya işleriyle ilgili bir meseleydi bu. Kentin politik örgütlenmesine dair sorunu gündeme getirmenin hiç sırası değildi. Ahlaki ve dini yaşama dair her konuda topluluk, havarilerin halefleri piskoposlara boyun eğiyordu. Geriye kalan meseleler için azınlık konumundaki Hıristiyanlar, mevcut otoriteyi alaşağı edecek ne çareye sahipti ne arzuya.

Ancak IV. yüzyıl başında Hıristiyanlık, hemen hemen her yerde aynı zamanda, çoğunluk dini veya en azından resmi ve kültürel olarak tanınan baskın bir din haline geldi: önce 301'de Ermenistan'da, ardından Konstantin'in Hıristiyanlığı kabulüyle 313 civarında Roma İmparatorluğunda, sonra da 320'ye doğru Habeşistan'da.

HIRİSTİYAN KRALIN YERİ

Hükümeti bir biçime kavuşturmak hakkında bir tartışma yürütülebilirdi ama yürütülmedi. Çünkü öncelikle kral İsa, monarşiyi takdis etmişti; ardından monarşi üzerine kurulu bir düzen vardı ve prenslerin Hıristiyanlığı benimsemesi sayesinde Hıristiyanlık iktidara gelmişti. Halbuki Hıristiyan olan kral, hiçbir şey değiştirmemi. Diğer medeniyetlerde krala niteliğini veren öze, Hıristiyan kralda da rastlarız. Doğal olarak Hıristiyanlık, kavramları, kültüleri, ritüelleri Hıristiyanlaştırdı. Öte yandan nadir istisnalar dışında bunları ortadan kaldırmadı da; hatta bazen bunlara eklemeler yaptı. Elbette yorumlarını aşırıya kaçırılmazdı; paganlar gibi kralı, tanrı veya tanrının oğlu yapamazdı. Lakin Bizans, buna çok da karşı değildi ve belli ölçüde bu yolu izledi. Hıristiyanlık, hükümdarın kozmik yönlerini, bereket ve verimlilik mesuliyetini tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte küçülttü. Diğer yandan hükümdarın kaybettiği şeyleri telafi etmeye de çalışarak.

Hıristiyan olmuş veya Hıristiyanla dönüşmüş dünya, eşit derecede güçlü üç akımın kesişimindeydi: Roma gelenekleri, gereğinden fazla önem atfedilmekle birlikte barbar akınlarından sonra etkili hale gelen Cermen gelenekleri,¹ İncil gelenekleri. Bu gelenekler, aynı potanın içinde erimeyecek kadar birbirine tezat teşkil etmiyordu. Hiç kuşkusuz her biri, İncil'de hakkında dünyevi vechesi bakımından çok az malzeme bulunan Hıristiyan kral kavramını ziyadesiyle etkiledi. Yine hiç kuşkusuz binyılcı

1 Eliade, II, s. 169'daki yorum.

ideolojilerin mevcudiyetini korumasında başlıca rol oynadılar. Böylesi bir kadimliğin bu gelenekleri insanların bağrına işlediği doğrudur.

Konstantin'in Roma'da kurduğu krallık, İsa tarafından duyurulan tanrının veya göklerin krallığından başkası değildir. Bu krallığın tesis edilmesiyle bir mucize gerçekleşti. İmparatora haçı gösteren İsa'nın vaadi şuydu: *In hoc signo vinces*, “Bu remiz ile fethedeceksin”. Bir prensin itibarıyla bezenmiş, gerçek itikatın zaferinin sözünü vermiş ve “yeni Davut” yakıştırmasını kabul etmiş imparatorluğun meşru hükümdarı Konstantin, İncil'deki kraliyetin vârisi gibi kendini ortaya koyar ve anında tanrı tarafından gönderilen monark gibi belirir.² Uzun bir tarihi olan Roma paganizmi aslında bu tanrılaştırmayı hazırlamıştı. II. yüzyıldan itibaren hukukçular, *populus romunusa* ait egemenliği imparatorun şahsına nakletme gayretindeydi. İmparator, artık kutsallaştırılmış bir insan değildi; *Sol invictus*un tezahürü ile bir kurumdu. Bu da onu meşruiyetin tek kaynağı haline getiriyordu. Pagan imparator kültüne her seferinde yön vermek ve ululuk atfetmek için Hıristiyanların tanrısının güneş tanrısının yerini almasına (335 veya 359'da İsa'nın doğumu, güneşin doğumunun kutlandığı güne sabitlendiğinde bu somutlaştı) gerek yoktu. Bu kült, “tanrı tarafından korunan ve seçilen”³ imparatorluğun efendisine karşı bir ihtirama dönüştü.

Monarşi meselesi, yoluna konmuş gözüküyordu; fakat yeniden alevlendi ve bunun iki sebebi vardı. İlki, buna tekrar geri döneceğiz. Batı'nın hızlı bir şekilde halkın idaresinin İsa tarafından Aziz Petrus ve haleflerine, yani papa denen Roma piskoposlarına verildiğine inanmasıdır: “Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üstüne kuracağım.”⁴ Havarisine şöyle buyurdu: “Kuzularımı

2 Werner, *Les Origines*, s. 234-235.

3 A.g.e.

4 Matta, XVI, 18. Roux, referansı XV'e verir. (ç.n.)

otlat!” Meali: Benim gibi iyi çoban ol.⁵ Buradan ruhani idare ile yalnızca Petrus’u mu sorumlu kıldığını çıkarmak gerekiyordu? Sadece Doğu İmparatorluğunun varlığını sürdürmesi için Batı İmparatorluğunun kısa sürede yok olması ve Doğu İmparatorluğunun Petrus’un haleflerinin dini üstünlüğünü kabule yanaşmaması, önemli hususlardı.

İkinci sebep, Roma’nın kalıntıları üzerinde –kimi pagan kimi heretik (Ariuşçu) kimi hâlâ Katolik– barbar monarşilerinin delikanlı taşkınlığıyla dört bir yanda serpilmesiydi. Çoklukları dolayısıyla Tanrının krallığını tehlikeye atmıyorlar mıydı? Lakin tanrının krallığı vaadine rağmen dünyevi kraliyetleri gayrimeşru olarak görmek mümkün değildi,⁶ çünkü tüm iktidarın tanrıdan doğduğu değişmez bir sabiti teşkil ediyordu.

İKTİDAR TANRIDAN GELİR

Hıristiyanlık, doğuşundan itibaren tüm iktidarın tanrıya ait olduğunu ve tanrıdan geldiğini kabul etti. Aziz Pavlus, “Romalılara Mektup”ta şunu yazdı: “Tanrı’dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur.”⁷ İsa da kendi havarilerine şöyle buyurmuştu: “Caesar’ın hakkını Caesar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya verin.” Üzerine bin bir yorum yapılmış bu cümle, en basit haliyle bir yandan yetki alanındaki her şey için prene itaat edilmesi; diğer yandan iman ve manevi yaşam ile ilgili özgürlüğün muhafaza edilmesi gerektiğini ifade ediyordu.⁸

Bu bildiriler dolayısıyla Hıristiyanlar, otoritenin tanrısal kökenini sorgulayamazdı. Tanrıdan prenlere inen otorite, basamak basamak prensin yetkilendirdiği kişilere parça parça dağılırdı. Otoriteyi elinde tutanın gücü veya eylem alanının kapsamı,

5 Yuhanna, X, 11-14 ve XII, 15. Alıntı, Yuhanna, XXI, 15’ten. (ç.n.)

6 Cerfaux, “Conflit entre Dieu”, *Atti*, s. 397.

7 Romalılar, XII, 1-2.

8 Clavier, “Théocratie et monarchie”, *Atti*, s. 395.

önem arz etmezdi. Küçük bir ülkenin kralı ile imparatorun değeri aynıydı. Aile reisi, ona bağlı olanların kralıydı. Tanrı, kendi iktidarını veya dilediği iktidarlara istediği kişiye verirdi. Kendini meşrulaştırmasına gerek yoktu. İsa, havarilerini ve müritlerini seçmişti. Onları (hidayete) çağırmıştı ama görünürde yaptığı seçimi meşrulaştıracak hiçbir şey yoktu. Onlara sevgisini verdi, görevler yükledi. Havariler ve müritler, halktandı ama halk tarafından seçilmemişlerdi. Zaten seçilmemişlerdi, atanmışlardı. Bu durum, ne Romalıları ne barbarları şaşırtır, çünkü her ikisi de kutsanmış egemenliğe inanıyordu. Romalıları, imparatoru tanrılaştırırdı; barbarlar, kralın gücünün dünya dışı bir kuvvete, ki evrensel düzenin hem temeli hem teminatıdır, bağlı olduğunu düşünüyordu.⁹ Yalnızca seçimin olmaması, hoşnutsuzluğa yol açabilirdi; çünkü Roma'da hiyerarşinin her seviyesinde ve çok fazla oy kullanılıyordu. Ayrıca Cermenler de reislerini seçmeye bayılıyordu. İntihar eden hain Yahuda'nın yerini bir havari alması gerektiğinde yükselen kilise de hemen seçim sistemini benimsemişti ve papalık hükümdarlarını belirleyen kardinal meclisi sandıklarından bugüne kadar vazgeçmedi.

İktidarın tanrısal kökenine dair tarifname, çeşitlilik gösterecektir ama bu kökenin kesinliği sabit kalacaktır. Teofilaktos Simokates'in tereddütle aktardığı II. Justinus'un (565-578) demeci, geniş bir tanım sunar; çünkü yalnızca tanrının kendisine bu mevkiiyi verdiğini söyler.¹⁰ İki yüzyıl sonra kavramlar, Karolenjlerde açıklığa kavuştu. Charlemagne, kesinlikle imparatorudur; bununla birlikte fatih, birliğin kurucusu ve dinin yayıcısıdır. Fakat efsane, imparatorluk tacını şaşkınlıkla karşıladığını anlatır.¹¹ Öncelikle Charlemagne, kendini kral gibi hisseder; kraliyet mevkisine aşırı ve hatta üstün bir değer atfeder. Öyle ki imparatorluk mevkisiyle eş

9 Höfler, *Germanische Sakralkönigtum*, s. XII vd., s. 350 vd..

10 Kazhdan, *Prédication et propagande*, s. 19.

11 Martin, *Histoire*, II, s. 339.

tutar. Halkın ve kilisenin ifadesinde somutlaşan tanrının iradesiyle Hıristiyan kraldır.¹² Ondan sonra gelen I. Dindar Louis (814-840), tek bir unvan taşıyacaktır (ve bunu değiştirmeyecektir): “Tanrı inayetinin emriyle imparator Augustus.”

Frankların uzun süredir kendilerine verilen ilahi görevin farkında olduğu aşıkardır. Fransız geleneği, hemfikir olarak Clovis’i ilk kral olarak belirliyorsa ve ileride kraliyet kutsama törenlerinin mekanı haline gelecek Reims Katedrali’nde, rivayete göre,* kutlanan (496 veya 498’deki) vaftizini harikulade olaylarla beziyorsa bunun sebebi, iktidarını doğrudan gökten almak istemesidir. Bu geleneksel anlatıya göre tören alayının kutsal mekana gelişinde “kardan daha beyaz” bir güvercin (bu kuş, İsa’nın vaftizindeki kuştur) gagasında kutsal suyla dolu bir şişe getirdi ve “tüm meclise eşi benzeri olmayan bir koku yayıldı”¹³. Bu, İsa tarafından yapılan seçimin ve tanrısal kutsamanın açık bir işaretidir. Vizigot Krallığında VI. Toleda Konsili şöyle bir bildiride bulunur: “Tanrı fermanıyla tüm hükümet yetkisinin verildiği [kral] iktidarını sorgulamaya kalkmak, bir suçtur.”¹⁴

TANRININ İNAYETİYLE KRAL

İnayet kavramı, Hıristiyan düşüncesinde yer etmeye başladıkça daha önce “düzen”, tanrı “iradesi” denen şey, “inayet” halini alır. Bundan böyle hükümdarlar, “tanrının inayetiyle” hükümdardır. İlk defa IX. yüzyılda Karolenjler tarafından –bu da imparatorluğun yayıldığı ölçüde kavramın da yayıldığını gösterir– kullanılan bu kraliyet tarifi, daha küçük öneme sahip prensler tarafından bile kullanılacak ve birçok küçük soylunun ilgisini çekecektir.

* I. Nazik Louis’nin bir fermanı bunu doğrular, fakat VI. yüzyıla ait bir belge, törenin Aziz Martin’e adanmış bir kilisede yapıldığına inanılmasına sebep olur.

12 Werner, *Les Origines*, s. 385.

13 Gregorius, *Histoire*, II, 31.

14 Benson, “Provincia = Regnum”, *Prédication* içinde, s. 45.

XI. yüzyıl sonunda Henri de Bourgogne, “Tanrının inayetiyle tüm Portekiz’in efendisi ve kontu” unvanını taşır. Bu tarif, Doğu Hıristiyanlığına kadar sirayet edecektir ve özellikle Rusya’da XVI. yüzyılda yaygın bir kullanıma sahip olacaktır. Çar (Caesar) unvanını gerçekten taşıyan ilk hükümdar IV. Korkunç İvan (1533-1584), prens Kurbski’ye hitaben 1577’de yazdığı bir mektupta kendini şöyle tanıtır: “Ben, Vasili’nin oğlu İvan, Tanrı’nın inayetiyle tüm Rusya’nın grandükü ve hükümdar çarıyım.”¹⁵ Bathory İstvan’a (1681) hitap eden başka mektuplarda “krallar onun [tanrı] ile hüküm sürer”¹⁶ ve kral “tanrının vekaletiyle asayı tutar, müfrit insani arzuyu değil”¹⁷ diye yazar.

Van der Leeuw, bu ifadenin belirli ölçüde Hıristiyan tevazusunu aktarmakla birlikte açık bir kibri de taşıdığını belirtti, çünkü bir tür insanüstü otorite tanımlıyordu.¹⁸ Eski bir âdet olarak kalkan veya keçe üstünde tahta çıkan kralı havaya kaldırma, bu kibri ifade eder; çünkü bu âdet, kralı göğe takdim ederken aynı zamanda diğer insanların üstüne yerleştirir. Hıristiyanlıktan önce bu âdet, VII. yüzyıl başına kadar İspanya Vizigotlarında ve Bizanslılarda varlığını sürdürür. Bizanslılar, hakkında tartışmaların sürdüğü bir tarihte—Kazhdan’a göre XI. yüzyılda,¹⁹ Ostrogorsky’ye göre XIII. yüzyılda Doğu etkisiyle İznik Sarayı’nda—²⁰ bu âdeti yeniden yürürlüğe soktu.

Hangi dağarcık kullanılırsa kullanılsın Hıristiyanlık nazarında kral, tanrının arzadaki temsilcisi, onun vekilidir. Öte yandan Karolenjler, —monarşiyi zayıflatmak uğruna— kralın insani erdemlerden nasibini almış olmasının üzerinde ısrarla durur ve “Roma

15 *Lettres d’Ivan IV*, s. 113.

16 A.g.e., s. 47.

17 A.g.e., s. 229.

18 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 107.

19 Kazhdan, *Prédication*, s. 17.

20 Ostrogorsky, *Zur Kaisersalbung*, s. 148-152.

Katolikliğine uygun olarak Fransız kraliyetine tanrı tarafından verilen görev fikrinin etkisi altındaydı”²¹. Pepin ve Charlemagne, tanrının dünyadaki aracılığı olduklarına kaniydiler.²² Capetler de kendilerini böyle görecekti. Günah çıkaran papazına anlattığı bir hikayeye göre Jeanne d’Arc da aracı olduğunu ilan etmişti ve müstakbel VII. Charles’a şöyle diyecekti: “Güzel huylu veliaht, namım Bakire Jeanne’dır ve göğün kralı adına size bildiririm ki Reims kentinde taç giyeceksiniz ve kutsanacaksınız, göklerin kralının vekili olarak Fransa kralı olacaksınız.” Dile getirildiği koşullardaki menfaat ve yerin krallığı ile görün krallığı arasında kurduğu bağlantı bir kenara bırakılırsa bu demeç, sadece yaygın fikirleri dile getirir. *Princeps, dominus* unvanlarıyla ve *glorius, pius, serenissimus* sıfatlarıyla anılan Kastilya kralı, Bilgin veya Bilge olarak bilinen X. Alfonso’ya (1254-1284) göre tanrıyı yeryüzünde temsil eder ve onun naibidir. Bizans’ta imparator, her daim tanrının naibidir ve imparatorluk, göklerin krallığının bir modeli ve teşbihidir.²³ Cambridge Üniversitesi, I. Charles’a (1625-1649) şöyle diyecektir: “Krallanımız, halkın senedini değil, tanrının senedini elinde tutar.”²⁴

Capet krallarının taç giyme ritüeli, tanrı inayetinin zorunlu ama tek başına yeterli olmayan bir şart olduğunu hissettirir. Tören rahibi, tacı kralların başına geçirirken şöyle der: “Bu tacı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına kabul et.” Ayrıca kralları tahta oturturken de şunu bildirir: “Tanrı seni bu tahta yerleştirsin. [...] Sen bu tahta veraset hakkıyla, her şeye kadir tanrının otoritesiyle ve geleneğimizle yetkili kıldın.”²⁵

Dolayısıyla gelenek ve veraset hakkı, tanrı iradesine refakat eder. Hepsisi bununla sınırlı da değildir. Hıristiyanlık, kralın ken-

21 Werner, *Les Origines*, s. 26.

22 A.g.e., s. 367.

23 Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, s. 354.

24 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 115.

25 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 57.

dinde bir şey muhafaza ettiği fikrini de sürdürür. Son Merovenji yarış dışı bırakmak için Kısa Pepin, kraliyet soyundan gelmenin hüküm sürme yetkisini elde etmeye yetmediği; aynı derecede hüküm sürecek kabiliyete sahip olmak, iyi kralı ayırt eden ahlaki ve politik vasıfları elde bulundurmamak gerektiği fikrini destekler.²⁶ Bu savunu, eskidir ama Pepin, duruma uygun olarak bu fıkirden, seçildikten sonra vazgeçmek üzere, istifade eder: “Kral, meşru-iyetini öncelikle kendinden, kuvvetinden, özgün değerinden, görevinin dini ve içtimai gayesine uygun icraatından, kendi halkını her türlü tehlikeden koruma kabiliyetinden alır.”²⁷ Kralın yakışıklı olmasının da beklendiğini ekleyelim. Üstelik yakışıklı olunca bunu bilmemek adeta mümkün değildir: Yakışıklı Philippe, Yakışıklı IV. Charles, Froissart’ın “Yağuşuklu” lakabını taktığı V. Philippe. Sassier, şöyle yazmakta haklıdır: “Ezelden beri ve X. yüzyılda da hâlâ kraliyet haşmetinin tecessümü için bedenlen güzel olmak gerekliydi.” Çirkin olduğu halde onu sevmek için ona tapmak gerekecekti. Kral aynı zamanda bilge ve bilgin olmalıydı. Bilge Alfonso ve Bilge V. Charles örneklerinde bu vurgulanacaktır. XII. yüzyılda bir tür deyiş vardı: “Görgüsüz kral, taç giymiş eşektir.”²⁸

TANRI İLE KRALIN İTTİFAKI

Tanrının kralı seçmesi veya yapılan seçimi onaylaması, ona sırt çevirdiği anlamına gelmez. Onunla gerçek bir ittifaka girer. Bu, Yahveh ile seçilmiş halk arasındaki ittifaka çok benzer. Monarşi idealinin su götürmez çöküş döneminde Abbon de Fleury, Hugues Capet’nin hükümdarlığı sırasında kraliyet görevine dair bir çalışma hazırlar ve bu çalışmada ona sürekli ilham veren temel esası tekrarlar: Tanrı ile halkı arasında bir ittifak vardır ve kut-

26 Sassier, *Hugues Capet*, s. 47.

27 A.g.e.

28 Autrand, *Charles VI*, s. 24; Sassier, *Hugues*, s. 273.

sama töreni bunun bir belirtisidir; inayet ise bir tür yanılmazlık bahşeden esindir. “Krallara hüküm sürme imkanı veren tanrı, iyi hüküm sürmeleri için onlara gerekli olacak her şeyi öğretmeyi ihmal etmez.”²⁹ Tanrı onlara yardım eder. 794’te imparatorluğun başına gelmeden önce Charlemagne, tanrının yardımıyla hükümet ettiğini itiraf eder ve güzel Fransa halkı, manzum destanlarda [*Les chansons de geste*] göğün Charlemagne’ın hayrına mucizevi müdahalelerde bulunduğuna dair hikayeleri duyunca ona hayran olur. Mesela tanrının eli, imparatoru zor bir durumdan çıkarmak için güneşi durdurur.³⁰

Tanrının kral için ve onun vasıtasıyla halkı için gösterdiği hayırhahlığın somut belirtileri, krallığın sahip olduğu kutsal eşyalardır. Fransa’da bunların sayısız örneklerine rastlanır: alem, zambak (daha çok süsene benzer), Clovis’in vaftizinde gökten gelen kutsal şişe [*la Sainte Ampoule*]. Her birinin anlamı ve hikayesi vardır.

Alem [*l’oriflamme*], yani “altın flama”, kızıl ipek üzerine çok köşeli altın yıldızların serpiştirildiği bir bayraktır. Kökeni, gecenin karanlığına karışmıştır. Başlangıçta şüphesiz ufak bir senyörün sancağıdır ve kral bunu Saint-Denis Manastırı’nın vekili olarak miras almıştı. Fakat Charlemagne’ın sancağı yapıldı ve önemli vesilelerle çıkartılan kutsal bir eşya haline geldi. Bu sebeple kraliyet bayrağı olarak sıklıkla algılanacaktır. Bu alem, ilk defa 1124’te VI. Louis’nin hükümdarlığında, sonra 1214’te Bouvines, Poitiers, Azincourt muharebelerinde ve son kez, eğer bir hata yoksa, 1465’te XI. Louis hükümdarlığında görülecektir.

Zambak, ulusal inanışa göre tanrının Clovis’e verdiği çiçektir ve bilindiği kadarıyla ilk kez Karolenjler tarafından kullanılmış, sonra bunu Fransız monarşisinin amblemi haline getiren ve simgesel bir işlev yükleyen Capetler tarafından benimsenmiştir. Üç

29 Bossuet, *Politique*, “Dédicace au Dauphin”.

30 Werner, *Les Origines*, s. 27-28.

taç yaprağının anlamı şudur: “Tanrının inayetiyle iman, bilgelik, şövalyelik, bu krallıkta başka yerlere kıyasla daha mebzuldur.”

Kutsal şişe [*la Sainte Ampoule*], Fransa’daki tüm kutsal eşyaların en değerlisidir. İçindeki balsam olmadan kutsama töreni, tamamlanmamıştır, belki de yerine getirilmemiş sayılır. 6 Kasım 1429’da Westminster’da taç giymiş İngiltere kralı VI. Henry, Yüz Yıl Savaşı sırasında, halkın şaşırtıcı sevinci eşliğinde 16 Aralık 1431’de Paris Notre Dame Katedrali’nde ritüele titizlikle riayet edip Fransa kralı olarak kutsanır. Bu durumda iki Fransa kralı olacaktı, çünkü 17 Temmuz 1429’da Jeanne d’Arc, Reims’tе VII. Charles’a taç giydirdi. Fakat “muhafazakar”, yani okumuş ve bilinçli zihinler, İngiliz kutsama töreninin göstermelik ve düzmece olduğunu hemen anlar. Bunun sebebi, öncelikle kutsanmış bir kralın halihazırda bulunması; ardından törenin Reims’tе gerçekleşmemesi (oysa Hugues Capet Noyon’da, Şişman VI. Louis Orleans’da kutsanmıştı); son olarak ve özellikle bu yabancınn kutsal balsam ile meshedilmemesidir. Bunu olağanüstü bir dikkatle ilk fark eden Jeanne’dır. Henry’yi sevinçle karşılayan şehirler, on dokuz yaşındaki bu genç kıza saldırdı ve Rouen’da onu yaktilar. Kutsal şişenin Fransa için anlamına kendi üslubuyla tanıklık eden başka bir şahsiyet daha vardır. Konvansiyon üyesi Philippe Rühl, 1793’te Reims’teki kent meydanında “fanatizm ve hurafe nesnesi” addettiğı kutsal şişeyi yok eder. Bu yıl aynı zamanda XVI. Louis’nin kellesinin gittiğı yıldır.

Aziz Louis, tamamıyla Fransa’ya özgü bu yadigarlara tamamıyla Hıristiyan olan başka yadigarlar ekledi. Bizans, İsa’dan beri intikal eden yadigarları toplamış ve muhafaza etmişti: çarmıhın bir parçası, kurbanın bağına saplanan mızrağın demiri, susuzluğunu gidermek için İsa’ya uzatılan sünger, bilhassa İsa’nın başına geçirilen dikenli kutsal taç. 1229’da II. Baudouin, paraya sıkıştığı için kutsal tacı Venediklilere rehin bırakmıştı. Hatta sattığından bahsediyordu. Böyle bir rezalete mani olmak için Fransa kralı,

tacı almak için imkanlarını seferber etti. “Böylesine büyük bir hazineye”³¹ ev sahipliği yapmaya yaraşır, sarayına çok uzak olmayacak fevkalade güzellikte bir şapelin inşa edilmesini emretti: Sainte-Chapelle (1242-1247). Taç, 1234’te Paris’e ulaştı ve olağanüstü ateşli bir halk kalabalığı ile karşılandı. Sadece altından ibaret olan kralın tacı değildi bu; Fransız halkının tacı haline gelmiş tanrı tacıydı. Aziz Louis’e muhteşem bir itibar kazandırdı.

Fransa’da biraz daha iştiaqla yürütülen bu kutsal eşyaları toplama girişimi, başka birçok Hıristiyan halkın da zihnini meşgul etti. Öncelikle Bizans bununla ilgileniyordu ama eşit derecede ilgilenen bir halk daha vardı: Habeşiler, Roma kilisesinin merkezine uzak olmasına rağmen çok eski Hıristiyanlardı. Kendilerini doğrudan Eski Ahit’e bağlamak isteyen ve İbranilerin soyundan geldiğini iddia eden Habeşiler, “On Emir”in³², Ahit Levhalarının bulunduğu Ahit Sandığına ve Süleyman’ın tahtına³³ sahip olmakla övünür.

KRAL HAZRETLERİ

Tanrı tarafından seçilmiş, korunmuş, rehberlik edilmiş krallar, tanrıyla mistik bir ilişki içindeydi ve her yerde diğer insanların çok üstünde konumlanırdı. Bu özellikle Bizans için geçerlidir. Krallar burada neredeyse tanrılaştırılmıştı. *Iapostolos* “havarilere eş”, *hagios* “aziz” ve hatta IX. yüzyıla kadar *theios* “tanrı” olarak isimlendirildiler ve imparatorluk ayini, Katolik kilisesinin ayinine çok benziyordu.³⁴

Batı İmparatorluğu daha ölçülü, dini olarak daha mütevazı duruyordu. İstisnai endamına ve *sanctissima benignitas* sıfatını kabul etmesine rağmen Friedrich Barbarossa (1152-1190), *sanctus* olarak anılmak istemiyordu.³⁵ Buna karşın azizlik, çeşitli hanedanlıklar

31 Guillaume de Nangis, *Gesta*, IX.

32 Dorese, *L’Empire*, s. 54.

33 Dorese, *Histoire*, s. 41.

34 Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, s. 398.

35 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 115.

içinde gelişim gösterir. Hanedanlar; soylulara, halka ve hatta ruhbanlara kıyasla oransal olarak daha fazla aziz çıkarır; çünkü Hıristiyan prens mevkisine sahip olmaları kadar onlara verilen tanrısal görevin yüksek bilinci, hanedan üyelerini başkalarına kıyasla daha çok mükemmeliyete teşvik eder. Kilisenin prensleri azizler arasına katarak yaptığı dalkavukluktan bahsetmiyoruz. Bu, yalnızca halk arasında kabul gören bir durumun çoğunlukla gecikmeyle kilise tarafından onaylanmasıdır. Hıristiyanların coşkusu, Konstantin'den bir aziz yaratır; nitekim paganlar da Konstantin'i tanrı yapar. IX. Louis, yaşamı boyunca mükemmel olduğuna dair bir inanç uyandırır. Mayıs 1252'de ölen, Bourgogne hanedanından Capet prensi Kastilya kralı Fernando, halk nazarında kısa bir süre içinde aziz kabul edilecektir. Fakat kilisenin onu aziz olarak ilan etmesi 1677'yi bulacaktır. Çok kötü papaların mevcudiyetine rağmen papalık monarşisi, teorik olarak azizleri Petrus'un halefleri olarak görür ve Aziz Babalar olarak anar. Bu, bazı şahsiyetlerin tazizinin veya azizleşmesinin* yolunu açarken diğerlerinin yozluğunu ima eder.

Aziz olsun veya olmasın Fransa kralları, sahip oldukları yüceliğin farkındadır ve Fransızlar, kendilerinin de böyle olduğu yorumuyla icraat kaçır. En geç XII. yüzyıldan itibaren bu düşünce, imparatorluk karşısında Capetlerin tam bağımsızlık hakkını iddia etmelerine ve tanrı dışında herhangi birine riayet etmeyi reddetmelerine yol açacaktı. Oysa Friedrich Barbarossa zamanında imparatorluk, İngiltere ve Fransa krallarına tebaa gözüyle bakıyordu.³⁶ II. Philippe Augustus hükümdarlığı sırasında III. Innocentius (1198-1216), 1204 tarihli papalık fermanına şöyle

* Taziz (*béatification*) ve azizleştirme (*canonisation*), Katolik Kilisesi bünyesinde farklı kavramlardır. Dolayısıyla ritüellerinde de farklılaşma görülür. Azizleştirme, ritüel esnasında papanın da bulunması sebebiyle hiyerarşik olarak daha üstündür ve daha büyük bir anlam taşır. (ç.n.)

yazar: “Fransa kralı, dünyevi meselelerde hiçbir üstün otoriteye tabi değildir.” Aziz Louis zamanında da Gerard d’Abbeville, şunu diyecektir: “Fransa kralı, kendi üstünde kimseyi tanımaz.”³⁷ Mütevazılıkla yoğrulmuş IX. Louis (1226-1270), “kral ile kraliçeyi, krallığın reislerini sağlamak üzere seçilmiş hanedana mensup ama onların tebaası olarak kalmış kişilerden farklılaştıran ayrıma”³⁸ vurgu yapma konusunda çok hassastır. İmparatorlukla olan çekişmesinde Fransa kralı, imparatorluk karşısında itaatkar ve aşağıda konumlanmayı hiçbir şekilde istemez. İkonografi de buna titizlikle vurgu yapar. Bir ziyaret sırasında imparatorun Paris’e girişini tasvir eden bir resimde kralın atı, ancak imparatorun atının beyaz olduğu kadar siyahtır. Bir başka ziyafet canlandırmasında Fransa zambaklarıyla süslenmiş mavi sayvan, imparatorunkiyle aynı yüksekliktedir.

Fransa kralının üstün bir özden geldiğine dair fikir, durmaksızın büyür. 1347’deki Bilge V. Charles’ın fermanı, kraliyet çocuğunun yaşından üstün olması gibi kralın da yasalardan üstün olduğunu belirtir. İncil’deki krallara atıfta bulunarak kraliyet erginliği, on dört yaşına sabitlenir ve bu, zaten sadece bir geleneği tasdik etmekten ibarettir. Childeric dört, Philippe Augustus on dört, Aziz Louis on iki yaşında kral oldu. Çünkü Fransa kralı, gökten delen kutsal şişe ile meshedilmişti* ve bu meshetme, –başka hiçkimseye değil– Fransa kralına Davut’un vasfını aktarmıştı. Dolayısıyla Fransa kralı, kendini imparatora denk görebilirdi. Hatta bir süre sonra kral, kendini imparatorundan üstün görecekti. Önce okumuşlar bunun hakkında fısıldaşır ve VIII. Charles (1483-

* Sade bir meshetme, bir prensi Davut soyundan bir kral yapmak için yeterlidir. Fakat Fransa, kutsal şişeden meshetmenin ayrıcalığını yaşıyordu ve bu yoruma göre tanrısal inayetin bütünlüğünü ancak bu şişeden mesh olmak verirdi.

37 A.g.e., s. 430.

38 A.g.e.

1498) bunu işitir: *Rex, imperatora* üstündür; çünkü *rex regnum*, yani kralların kralı, İsa'nın imgesine işaret eder.³⁹

İlkel monarşilere kıyasla daha ufak ölçülerde olmakla birlikte kralın yaşamı böyle yönlendirilir. Kralın yaşamı, ritüellere maruz kalır; daha sonra ağır ve gülünç bir hal alacak saray teşrifatından oluşan bir düzene ve protokole boyun eğer. Özellikle hükümdarın cinsel yaşamı gözetim altındadır. “Kralın yatağına önüne gelen koyulmaz. [...] Kraliyet kanıyla ne idüğü belirsiz birinin kanı karıştırılmaz.”⁴⁰ Cariyeleri hoş görülür –kah rezalet çıkaran kah eğlenceli veya yağ çekilen bir husustur–, evliliğine göz kulak olunur; siyasetle iç içe geçtiği için evliliği, saf bir görgü meselesi haline gelir.

KURTARICI KRAL

Din değiştiren Konstantin, uzun süre zulme maruz kalmış Hıristiyanların gözüne bir kurtarıcı gibi gözüktür. Burada bir mucizeden bahsediyoruz. Bu haber, Hıristiyanlığı çılgına çevirmişti. Kızıldeniz'in yarılmasının İbranileri çılgına çevirmesi gibi bir etkiye sahipti. Belli bir noktaya kadar çılgınlık gereklidir. Sophokles*, Yunanistan gibi düzen düşkün bir toplumda bu düşkünlüğün yerini akıldışılığa bırakması gerektiğini daha önce *Bakkhalar*'da göstermişti. Hıristiyanlar, tanrının kendi halkını terk edemeyeceği ve bu halk ihtiyaç duyduğunda onu kurtarmak için tanrının müdahale edeceği fikrine sıkıca bağlı kalacaktır. Hiçbir halk Fransızlar kadar bu düşünceye ikna olmamıştır. Bu düşünce adeta Fransızların hayatına rehberlik eder. Miadı dolduğu düşünülürken XX. yüzyılın ortasında yeniden gün yüzüne çıkacaktır. Pierre Le Gros 1464'te “Tanrı; kutsal şişe, alem, zambak, Jeanne d’Arc gibi mucizeler ve harikulade işaretlerle durmaksızın Fransa’da kendini gösterdi.” diye yazar. Tanrı tarafından kurulan

* *Bakkhalar*ın yazarı Euripides'tir. (ç.n.)

39 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 449.

40 Autrand, *Charles VI*, s. 416.

ve methedilen Fransız monarşisinin eşsiz bir değere sahip ve kurtarıcı bir kuvvete malik olduğuna dair iman, Fransa'da herkesin içinde mevcuttur ve birtakım seçkin ruhta tezahür eder. Jeanne d'Arc'a ilham veren de zaten bu imandır.

Bu doğaüstü müdahale ile başka semaların altında da karşılaşılır. I. Andronikos Komninos'un Ayasofya'da fırlattığı okla İsaakios Angelos'u öldürme girişimine gönderme yapan Robert de Clari, İsaakios'un (Kryraad olarak zikreder) bir mucize sayesinde imparator olduğunu söyler ve bu anekdotu gösteren kilisenin kapısındaki resimlere dayanarak olayı "Efendimiz [İsa] ve Meryem Ana, onun başına taç geçirdiler ve melekler, Andronikos'un yayının kirişini kopardı"⁴¹ diye anlatır.

VI. Charles (1380-1422) ile temsiline girilen halkının selameti için kendini feda eden kral temasına Batı'da çok geç bir döneme kadar rastlanmadı ve XVI. Louis'nin ölümü, bir başka ifadeyle kendini feda etmeyi kabul etmesiyle artık böyle bir beklenti içinde olmak yersizdi. Oysa bu temaya Doğu Hristiyanlığında çok sık rastlanır ve siyasi cinayet kurbanı prenslere yönelik bir kültür gelişir. Öte yandan bu şekilde öldürülen prensler, aziz ilan edilir. Bunun sebebi, suikaste uğramaları değildir; tıpkı İsa gibi masum ve direnmeden, kendi özgür seçimleriyle ölüme yürümeleri, vefatlarının bir tür kendini feda etmek olarak görülmesine yol açar. Ortaçağ İskandinavyası, bu konuda birtakım örnekler sunar ve bu örnekler, 929'da ölen Bohemya dükü Aziz Vaclav ile başlayarak ve özellikle Rusya'da Aziz Vladimir'in hükümdarlığından sonra hızlanarak Slav diyarlarında bollaşır.⁴²

Kurtarıcı kral tarafından erişilecek selamet, kesin değil; her halükarda geçicidir. Hristiyanların bu yargıya şaşırması gerekirdi, çünkü en nihayetinde tek kurtarıcı İsa'ydı. Lakin şaşırdılar ve bu yargıyı kabul etmeyip eserini tamamlamadan kaybolan

41 Robert de Clari, XXIII.

42 Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, s. 401-402.

muteber bir prensin geri dönüşünü beklediler. Charlemagne ve Friedrich Barbarossa, destansı ve kıyamete ilişkin bir döngünün kalbinde yer alır. Friedrich Barbarossa hakkında yazılmış çağdaş bir biyografi, “Muhteşem bir şöretle Kudüs yoluna koyulan [...], imparatorluğun itibarını ve ihtişamını tadil eden [...] imparator, insanların kalbinde istisnai bir iz bırakabildi”⁴³ ifadesine yer verir. Bu anlatı, 15. yüzyılda olgunluğa ulaştı. O zaman efsane, Friedrich’in ölmediğini, uykuya daldığı “Thüringen dağlarında altı şövalyeyle birlikte taş bir masada oturduğunu ve Almanya’yı esaretten kurtarıp dünyada sahip olması gereken ayrıcalıklı mevkiye kavuşturacağı günü beklediğini”⁴⁴ söyler. Daha evvel insanlar, Kral Arthur için duyulmamış güzellikte bir döngü yaratmıştı. Bu Breton, VI. yüzyılda pek tanınmasa da bir efsaneye dönüştü. Ölümsüz hükümdarın erdem abidesi ve direniş ruhunun tecessümü oldu. Dönüşü, dört gözle bekleniyordu; çünkü fakir insanlara kayıp cenneti verme görevini üstlenmişti.

KRALİYET KÜLTÜ

Bizans bahsinde değinildiği üzere krallar bazen kültlerin merkezindeydi ve hatta onlara tapınılıyordu. Lemerle, bu tanrılaştırmanın ve bunu müteakip tapınmanın miladı olarak Doğu saraylarındaki ritüellere istinaden Diocletianus (284-305) zamanını kabul eder.⁴⁵ Öte yandan Grabar mimari ve süslemeli elyazmaları özelinde bunun monarşi sanatına yansımalarını ortaya koydu.⁴⁶ İmparatorlar, başmelekler ve azizler, İsa ile aynı haleyı taşıır; yalnız İsa’nınki bir haçla süslenir. Grabar’ın gözlemine göre avcı, muzaffer, konsil başkanı ve benzeri sıfatlar vasıtasıyla prensler inanılmaz yüceltmelere mazhar olur ve tebaaların prene tapın-

43 Pacaut, *Frédéric Barberousse*, s. 301.

44 A.g.e., s. 304.

45 Lemerle, *Le Style byzantin*, s. 23.

46 Grabar, *L'Empereur dans l'art*, V ve s. 231.

ması, tasvirlerde önemli bir yer tutar. Bu gelenek öyle güçlüdür ki Konstantinopolis Latin İmparatorluğu tarafından sahiplenilir. Flandralı Baudouin'in Konstantinopolis'te 16 Mayıs 1204'teki taç giyme törenini tasvir ettikten sonra Robert de Clari, açıkça "Konstantinopolis tahtına oturan prens, herkesin imparatoru olurdu ve oradaki tüm Rumlar, ona aziz imparator olarak tapardı"⁴⁷ der. Bizans İmparatorluğunun Doğu etkisinde kaldığı söylenebilir. Öte yandan kimse bu etkiden kaçınabildiğini söyleyemez. Mesela Charlemagne hakkında söylenenleri bir hatırlayalım. Taç giyme töreninden sonra "başpiskopos onun önünde diz çöktü ve eski bir adeti izleyerek ona tapındı"⁴⁸.

Bu hürmet, –veya terimi kullanırsak– tapınma, Charlemagne, Baudouin ve diğerlerinin şahsına yönelik değildi; temsil ettikleri şeyeydi. Muhatap, kişi değil, makamdı. Kurum karşısında kişi önemini yitiriyordu. II. Clotaire'in muharebe meydanında sadece varlığının bile orduyu harekete geçirdiğinden bahsetmiştik. Fransa'da Richer, Abbon, Gerbert'in yazıları, kralların düşüşünü monarşiyi yücelterek telafi etmeye çalışır.⁴⁹ Daha sonra Paris'te şöhret sahibi Korkusuz Jean (1404-1419), ihtişamlı bir şekilde Paris'e girip halk tarafından coşkuyla karşılanınca *Journal d'un bourgeois de Paris*'de yazana göre Burgonyalının ateşli tarafları Paris Burjuvası, onun bir kraliyet girişi yapmasına gücendir; çünkü Jean, bir prenstir, kral değil.⁵⁰

YETKİ TÖRENİ

İntihap, irsiyet, tezahürat, yakışıklılık, bilgelik, yatkınlık, bir krala işaret edebilir ama birini kral yapmaya yetmez. Kral, ancak bir kutsama töreniyle kral olur. Van der Leeuw, kutsama töreninin

47 Robert de Clari, XCVII.

48 Pacaut, *Frédéric Barberousse*, s. 48 vd.; Martin, II, s. 339.

49 Sassier, *Hugues Capet*, s. 270.

50 Autrand, *Charles VI*, s. 467.

bir kutsama ayini olarak yönetildiğini ve Kutsal Ruh'un yedi katmanlı *munusunun*, yani hünerinin bu kutsamaya nail olan kişiye böyle bir ayinle geçtiğini çok iyi görür. "Krala kraliyet kuvvetini veren bu ayindir. [...] Kilisenin ruhban kutsaması ile kraliyet kutsaması arasında gözle görülür bir farka işaret etmesi için uzun bir süre beklemek gerekecekti."⁵¹

Kutsama töreni, tanrı ile kral arasındaki ittifakın en derin işareti, temel unsurudur. Kral, kendine ait iktidarı ve görevi meshetmeyle alır.⁵² Bunun yanı sıra belirli bir anlam taşımalarına rağmen taç giyme hariç yetki törenleri –tahta çıkma, adalet elinin [*la main de justice*] teslimi– ikincildir. Meshetme, var olduğu her yerde ve tesis edildiği andan itibaren –Galya için 751'de Kısa Pepin'in kutsama töreni– esas olan törendir. İbraniler bile bunu bir yağ ile tatbik ediyordu. Elbette Fransa'da bu hususi bir anlama sahipti, çünkü kutsal merheme kutsal şişedeki birkaç damla balsam karıştırılıyordu. Öte yandan her yerde iyi kötü bir anlam taşıyordu, çünkü kraldan Davut soylu bir prens yaratıyordu. Üstelik Latince *Christus Domini*, "Efendinin merhemi", işi biraz daha ileri götürür. Sert olmasına rağmen bu ifadede *christus* (mesih=merhem) kelimesi, İsa'nın lakabı ile kolayca karışabiliyordu. Üstelik kralı İsa'ya benzetme girişimine her zaman direnilemiyordu. Eliade, bu yöntemde "pagan mirasının yeniden değer kazanışını"⁵³ görüyordu.

Genç Karolenj prenslerinin papa tarafından Roma'daki vaftiz törenlerinde meshedilmesinden esinlenen piskopos Hincmar (ö. 882), IX. yüzyılda bir geleneği yeniden canlandırdı ki bu gelenek, bir güvercin tarafından gökten getirilen kutsal balsamla yapılan kutsama ayini sırasında Aziz Rémi'nin Clovis'i meshetmesiyle ortaya çıkmıştı. "Bu geleneğin üç anlamı vardır. İlk olarak Charlemagne İmparatorluğu hakimiyetinde Roma'ya taşınmış Frank dünyasının

51 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 209.

52 Sassier, *Hugues Capet*, s. 270.

53 Eliade, I, s. 99.

ruhani merkezi krallık merkezinde yeniden tesis ediliyordu. Hincmar, bu merkezin Reims'te kalıcı olarak kurulmasını istiyordu. İkinci olarak bu gelenek, doğrudan tanrı ile kral arasındaki sözleşme fikrini barındırıyordu. Son olarak Clovis'in vaftizinden hareketle kadim bir kraliyet kutsama töreni oluşturuyordu.”⁵⁴

Habeşistan'da da benzer bir alışkanlığı tespit etmek ilgi çekicidir. Kral Lalibela (1190-1225), bizzat İsa tarafından vaftiz edilmişti.⁵⁵ Lakin bu geleneğin tartışmasız bir Fransız ayrıcalığı olduğuna yapılan vurgu, diğer halkları rahatsız eder ve bu halklar, ilahi bir kuşun taşıdığı balsamdan mahrum olsa da kendi krallarını meshetmek için kutsanmış yağlardan faydalanır. Nitekim bunlardan mahrum değildiler. Meshetmeyi yetki töreninin merkezine alan Bizans bile –geç de olsa, ki XII. yüzyıldan önce değil– bu yola başvurdu. Rusya da bu geleneği haliyle Bizans'tan miras aldı. Çok daha önce bu gelenek, Vizigotlarda yaygındı ve metropolit, Toledo Katedrali'nde kralın başını meshederek bunu icra ediyordu. Benzer şekilde Hıristiyanlığın ülkede kabulünden itibaren (997) Macaristan'da da görülüyordu.

Kutsal şişedeki balsam, erişilmez ihsanları Fransa krallarına münhasır kılardı. Ülkenin tüm halkı, krallarının tanrısal kökenli meshe nail olmuş yeryüzündeki tek hükümdar ayrıcalığını elinde tuttuğunu biliyordu ve bununla kibirleniyordu. Ulusal gurur, ilahi meshe çok şey borçludur.⁵⁶ Bu tükenmez balsam, yalnızca “bir bezelye tanesi büyüklüğünde” alınıp takdis edici piskopos tarafından kutsal merhemle karıştırılıyordu. Çıplak kral, dokuz yerinden medhediliyordu: baş, göğüs, sırt, omuzlar, dirsekler ve eller.* Törenin eşsizliği de

* Kutsal şişe ve kutsama töreni konusunda J. Raspail'ın *Sire* romanını tavsiye etmek isterim. Geleneksel olarak kralın temsil ettiği şeyi muhteşem bir biçimde anlatmıştır.

54 Werner, *Les Origines*, s. 27.

55 Dorese, *L'Empire*, s. 62.

56 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 55.

es geçilemez. Hükümdar, Reims'e vardığında başlarında piskopos meclisinin duayeni olan şehir sakinleri tarafından karşılanırdı ve duayen, krala şöyle hitapta bulunurdu: "Yaradan tanrının başkası için değil, pek Hıristiyan Fransa kralı için gönderdiği tanrısal mesh ile aziz kutsama töreninize nail olmak amacıyla [...] tanrının adına safa getiren hazretleri, hoş geldiniz, size rahmet olsun!"⁵⁷

TAÇ GIYME

Meshetmenin mi taç giymenin mi daha büyük bir önemi haiz olduğuna karar vermek güçtür. Philippe de Commines, Villehardouin ve Joinville gibi vakanüvislerin –sırasıyla VII. Louis, Kudüs Latin imparator ve Aziz Louis için– kutsama töreninden değil de taç giymeden bahsetmesi; benzer şekilde papanın, tacı kendi başına giymesi ve meshetmeyi piskoposlara bırakması bana anlamlı geliyor.⁵⁸ Aragon kralı III. Pedro (1276-1285) da Ostia piskoposu tarafından meshedilmişti ama papanın elinden tacı giymişti. Kutsal makam [Papalık Makamı], uzaklık sebebiyle Macar Istvan'ın kutsama törenine ancak ona kral unvanını tevdi ederek ve taç yollayarak icabet eder ve meshetmeyi yerel yetkiliye bırakır (997).

Taç giymenin bizzat tanrı tarafından gerçekleştirildiği varsayılır. Meşhur bir tezhipte Dazlak Charles, elinde asayla tahta oturmuş ve tacı getiren meleklerle resmedilirken tanrının eli esere hükmeder.⁵⁹ Bizans sanatında İsa veya İsa ile Meryem, sıklıkla imparator ve imparatoriçeye taç giydirirken tasvir edilir. Fransa Ulusal Kütüphanesi'ndeki fildişi levha, İsa ile Meryem Ana'nın Romen Diyojen ile Eudokia'ya taç giydirmesini gösteren güzel bir örnektir.⁶⁰

57 A.g.e., s. 44.

58 Commines, 28; Joinville, 15; Villehardouin, 58.

59 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 383.

60 Kazhdan, *Prédication*, s. 15.

Bu dünya tacı, ölümden sonraki taziz tacının müjdesi ve tebliğidir. Fransa'da başpiskopos, "Ebedi krallığın tacına erişesin diye tanrı seni izzet ve haysiyet tacıyla taçlandırınsın" ve ayin rahibi, "Azizler meclisinde efendimiz İsa Mesih'in ebedi tacına nail olmak için adilane, rahimane, dindarane yaşayasın"⁶¹ der.

Diğer birçok uygarlıkta olduğu gibi yeni hükümdarın yetki töreni, yeni bir devri başlatır. Fransa'da hükümdarlık yılları, tüm belgelenmiş işlemlerin tarihini belirler. Buna karşın belki Hristiyan kralların talihine gıptayla bakıldığı için; belki Avrupa'da iktidar açlığı baskın bir tutum olduğu için; belki prensler, yükümlülüklerinin bilincinde olduğu için Hristiyanlıkta tahtı reddeden hükümdar örneklerine çok az rastlanır. Dürüst olmak gerekirse kendi adıma iki veya üç örnek sayabilirim: tahttan kaçan ve cebirle tahtta tutulan meşhur İspanya Vizigotu çoban Wamba (672-680); Robert de Clari'nin fesahatla bahsettiği, tahta sadece kellesi uçmasın diye çıkan Bizans imparatoru.⁶²

İSA MESİH TAKLİDİ

Kral, ne tanrı ne tanrının oğlu ne de gökten gelmiş olabilirdi. Lakin olabildiğince İsa'ya, insan-tanrıya yaraşmaya çalışabilirdi veya en azından mistik düzlemde onu taklit ederek İsa'ya benzemeyi deneyebilirdi. Fransa'da İsa ile kral, tanım itibarıyla –İsa'ya olan saygı korunmak kaydıyla– aşağı yukarı birbirine tekabül eder. "Meshedilmiş kral, *rex Christus*, olduğu için İsa Mesih ile meshedilmiş arasında bir karmaşa yaşanır ve Fransa kralı, ilk Karolenjlere uzanan övgülerin muhatabı olur."⁶³ Kutsama töreni de sadece İbrani kralı ile Frank kralı arasındaki değil, aynı zamanda Frank kralı ile İsa arasındaki benzerlikleri açığa çıkarır. Hükümdar Reims'e varınca piskoposlar meclisi duayeni, halkın saygısına hak

61 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 56.

62 Robert de Clari, XXII.

63 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 56.

veren İncil kıssalarını hatırlatır⁶⁴ ve İsa'nın Zeytin Dalı gününde Kudüs'e girişini öven ilahiyi ona izah eder: *Benedictus qui venit in nomine Domini*; yani kutsiyetle meshetme, tanrısal bir kökenden gelir. Burada belki biraz kendini beğenme mevcuttu ama hakiki bir Hırıstıyan zihniyetinde bu, kendini aklayabilirdi. Bu kendini beğenmişlik, bizzat kurtarıcının taleplerine cevap veriyordu. En nihayetinde takip edilmek ve örnek alınmak istediğini durmadan tekrarlayan oydu. Tanrı tarafından seçilmiş, tanrı tarafından kutlanmış bir prens, nasıl olur da herkesten daha iyi ilahi emirlere boyun eğmeyebilirdi? İsa'yı *Via Dolorosa*'da yürüten ve sonunda kendini çarmıhta feda etmesini söyleyen bu emirler, tanrısal seçimin nihai sonucunu teşkil eder. Birçoğunun bu kaderin peşinden gittiğini veya bu kaderi kabullendiğini söylemiyorum. Büyük bir kısmı, bunu reddetti ama kaçmaya çalışsalar bile hepsinin bu kaderin alınlarına yazıldığıнын farkında olduğuna inanıyorum. Bazılarının kendini buna uydurması da dikkat çekicidir.

Fransa tarihi bu konuda üç örnek sunar. İlk iki örnek, kralın kasti seçimini; çilenin önüne geçmek için değilse bile en azından hayatlarındaki olaylara İsavari bir anlam kazandırmak için iradi bir teşebbüsü ortaya koyar. Üçüncü ise İsa'nın çilesinin neredeyse bir tekrarı olan kraliyet çilesini nasıl algıladığını gösterir.

VI. Charles'ın hastalığı, Fransa'yı sarstı. Kralın ıstıraplarını ve halkın merhametini satır aralarında güzide bir şekilde sunan çok güzel bir kitapta⁶⁵ F. Autrand, bizi kraliyet dini olarak adlandıracak şeyin bağrına götürür. Charles ve onunla birlikte tebaası akıl sağlığını yitirdiler. Hep beraber, tek bir adamı etkileyecek şehitliği tecrübe ediyorlardı. "Hastalığı, kamusal bir yıkımdır; tanrının öfkesinin tedirginlik veren bir işaretidir. [...] Tanrı artık Fransa'yı sevmez."⁶⁶ Tıpkı İsa'nın ıstıraplarının dünyadaki

64 Mezmurlar, CXLIX ve II, 17; Matta, XXI.

65 Autrand, *Charles VI*.

66 A.g.e., s. 324.

günahın sonucu olması gibi hükümdarın ıstırapları, sadece halkın hatalarıyla açıklanabilir. Christine de Pisan 1393'te "günahlarımız yüzünden [...] bizim güzel kralımız hastadır" diye yazar ve ekler: "Kendi günahlarına karşılık değil, halkının günahlarına mukabil şahsen cezalandırılır." Kralın deliliği bir cezadır. Ama tanrı rahimdir ve halk istiğfar ederse kralı sağaltacaktır.⁶⁷ Tanrının gazabını yatıştırmak için hiçbir şeyden kaçınılmaz: dualar, ayinler...⁶⁸ Hastalık, düzensizdir; prens bir düşer bir kalkar. İsa, çarmıha giderken yolda üç kere düşmüş, üçünde de kalkmıştı. Kral da "çarmıh yolundaki İsa gibi tevazu ve sabırla hastalığın korkunç acılarını zarif bir şekilde"⁶⁹ üstlenir. F. Autrand, "Kimileri kralın çehresinde çile çeken İsa'nın çizgilerini görmeye başlar"⁷⁰ der.

Mağlup ve Müslümanlara esir düşmüş Aziz Louis (1226-1270), daha ufak bir dramayla imtihanına Hristiyan bir anlam katar. Utanç verici olmasına rağmen esaretinde maruz kaldığı işkenceleri hatırlamak ister; çünkü bir Hristiyan, İsa'nın ıstıraplarını, kıyaslanınca daha küçük olsa da, paylaşmak için çağrılmanın şerefini göğüslemelidir. "Düşünün ki üstünde sadece çuha bir gömlek vardır. Demir zincirlerin iştirildiği kırbaçla günah çıkaran papazın terbiye eden vuruşlarına boyun eğerken, hatta ekseriyetle daha sert vurulmasını talep ederken tahtın ve hanedanın haysiyetinin bilincinde, kraliyet izzetiyle, bu ıstırapın azalmasını istemiyordu."⁷¹

XVI. Louis'nin ölümü (1793), daha anlamlıdır. Dilediği benzeşmeyi gerçekleştirme yolunda dayanıklı, ama bir o kadar da istikrarsız ve sendeleyeni, monarşiye ait uzun süreli Hristiyan

67 A.g.e., s. 325.

68 A.g.e., s. 298.

69 A.g.e., s. 411.

70 A.g.e., s. 321.

71 Richard, *Saint Louis*, s. 419.

geleneğini hesaba katmadan bu anlamı kavramak oldukça güçtür. Daha önce tıpkı İsa'nın yaşadığı gibi kralın ebediyen yaşamak için çabaladığını ve bir Hristiyanın tanrısal iradeyi görüp belli şekillerde mukayese edilebileceği durumlarda kralın çilesindeki birçok kısmın İsa'nın çilesine karşılık geldiğini göstermeye çalışmışım.⁷² Kendimi tekrar etmeden buna değinmek istiyorum.

İsa için olduğu gibi Louis içinde dava görülmedi. Ortada sadece infaz için izlenen bir duruşma taklidi vardı. İsa için olan dünyanın selametine, Louis için olan vatanın selametine yönelikti. Robespierre'in söylevi açıkça beyan eder: "Louis, yargılamaz; çoktan hüküm giymiştir. [...] Vatan yaşasın diye Louis ölmelidir."⁷³ Kudüs'teki gibi Paris'te de en yakınlar ihanet eder, müritler terk eder. Kralın kuzeni Orleans dükü, havari Yahuda'ya tekabül eder. Tam da İşkariot gibi bu kuzen de kesinlikle ölümün sorumlusudur, çünkü ölüm kararı, tek bir çoğunluk oyuyla, onun oyuyla alınır. Direniş girişimi geri çevrilir: Petrus, kılıcını çeker ama İsa, onu kınına koydurur. Louis, sadık tebaasını ve kendisini kurtarmak için her şeyi yapacak kişileri koruduğunu Malesherbes'e söyler. İstirap inzivası: İsa, Zeytindağı'nda yalnızdır; nitekim ailesinden koparılmış, Tapınakçı hapishanesindeki kral da. Tıpkı müritler gibi Fransa da uykudadır. Karnaval kralına çevrilen İsa gibi devrik kral, istihzaya ve hakaretlere maruz kalır. Şefkatle olduğu şüpheli olsa da bu asalet, Herbert'e şunu dedirtecektir: "Bakışlarında, hal ve hareketlerinde tam anlamıyla insanüstü bir şey vardı."⁷⁴ İntikam almamaya, karşılıksız kalmaya yemin etmiş bir irade. "Kanın bizim ve çocuklarımızın üstüne aksın" diye bağırان halka, "Akan kan, Fransa'nın üstüne düşmesin diye tanrıya yakarıyorum" diye karşılık veren kralın sözleri... En iyiler, yanılmaz. Feriştahlar yanılmaz. XVI. Louis, arabadan

72 Roux, *Le Sang*, s. 321-324.

73 Aubry, *La Révolution française*, I, s. 433.

74 Robert, *Louis XVI*, s. 89-90, 182, 189.

inince soyunur. Bağlanmak istenir. Bunu öfkeyle karşılar. Günah çıkaran papaz, ona “Hazretleri, bu fedakarlığı yapınız. Bu zulüm, hazretleriniz ile tanrının arasındaki benzerliğin son noktasıdır ve lütfunu da beraberinde getirecektir”⁷⁵ der.

KÖKENLER

Hristiyan dünyası dışında kral ve halk –unutmayalım ki bunlar birbirini tamamlayan bir vahdettir–, maziye sahip olmamayı reddederdi. Kökenlerini hem gökte, ki Hristiyanlık bunu men etmişti, hem eski zaman kahramanlarında, buna müsaade vardı, arardılar. Fevkalade soy bağlarıyla kurulan bu soyluluk isteği, Batı Hristiyanlığı gibi Doğu Hristiyanlığını da bitmek tükenmek bilmeyen bir arayışa itti.

Habeşistan’da en ünlü kralı Lalibela (1190-1225) olan gasıp Zagwe hanedanı, soyunu Saba Melikesi ile Süleyman’ın evliliğine dayandırır⁷⁶ ve bizzat Lalibela, kendini Musa ile Kuşit kızının evliliğinden doğmuş gibi gösterir.⁷⁷ 1270’e doğru Zagwe’nin yerini alan hanedan da Süleyman soyundan geldiğini iddia eder ve bu böyle devam eder. 1436’da Zara Yakup (“Yakup oğlu”), sürekli İncil krallarının soyundan geldiğini söyler ve kendini Siyon kralı ilan eder. Taç giyince başkentinde rahipler, hakimler, savaşılar ve “Siyon kızları” tarafından karşılanır. Rusya’da Vladimir (980-1015), soyunu, 988’de kızıyla evlendiği basileus II. Romanos’a dayandırmaktan memnun değildir; kendini Arşakların ve Makedon Filip’in soyundan gelmiş gibi gösterir.

Romalılar gibi Franklar da Priamos’un oğlu Francus tarafından Truvahıların soyundan geldiklerini söylerdi. Bu efsanenin kökeni oldukça eskidir. Buna ilk olarak VII. yüzyıl ortasındaki sahte Fredegaire’in vakayinamesinde [*Chronique de pseudo-Frédégaire*]

75 A.g.e., s. 200.

76 Dorese, *Histoire*, s. 41.

77 A.g.e., s. 50.

rastlanır ve burada Priamos, Franların ilk kralı olarak zikredilir. Öte yandan efsane, Aziz Louis zamanında serpilir ve XVI. yüzyıldan önce buna şüpheyle yaklaşan asla olmaz.⁷⁸ Bu efsane, ulusal kibri okşar; oysa Hıristiyan kibrini tatmin etmek için başka kaynaklara ihtiyaç vardır ve bu da Eski Ahit'te bulunur. Bunu uzun uzadıya görmüştük. Fransa kralı, yeni Davut'tur; halkı da yeni seçilmiş halk.⁷⁹ Ne zaman doğduğu bilinmeyen bu düşünce, kitleler arasında küçük ama emin adımlarla dolaşır ve XIV. yüzyılda Fransa'ya tamamen nüfuz eder. Yeni zamanların seçilmiş halkı Fransızlar, yeni kutsal topraklarda yaşamını sürdürür.

Kimi zaman gerçek ama çoğunlukla hayali kaynaklarla geçmişin izindeki bu tutkulu arayış, her ne kadar tanrının krallığının kurulacağı geleceğe doğru uzansa da Hıristiyan monarşilerin geçmişe ne denli derinden bağlandığını gösterir. Bugün olduğu gibi geçmişte de böyleydiler, gelecek de farksız olacak. Bu devamlılık olmadan var olamazlar. Her hanedan, bir öncekiyle bir şekilde bağ kurmak ister ve bazen ipteki cambazı andırsa da bir şekilde o kökenden geldiğine ikna etmeyi başarır. *Grandes Chroniques de France*, Capetlerin Karolenjlerden, Karolenjlerin Merovenjlerden geldiğini gösteren birçok metin barındırır. Elbette hepsinin atası Clovis'tir; o değilse Pharamond veya efsanevi Francus'tur.

Bizans imparatorlarının, Roma imparatorlarının meşru ve doğrudan vârisi olduğu reddedilemez. Hatta tek vâris gibi davranmakta makul sebepleri vardı. Bizans imparatorları, kendilerine "Romanos" diyerek Roma Cermen İmparatorluğunun gasıp olduğunu açıkça ifade ediyordu. Öte yandan Konstantinopolis, Türkler tarafından ele geçirilmişken (1453) Rusların Moskova'ya üçüncü Roma bayrağını dikmesi, meşruiyet açısından sorunludur.

78 Werner, *Les Origines*, s. 22, 30-31 ve 36.

79 A.g.e., s. 498.

MONARŞİ SİSTEMİNİN DOKUNULMAZLIĞI

Monarşinin gelişme kabiliyetinden yoksun, hareketsiz bir şekilde donup kalmış olduğuna kolayca inanılır. Tarihe ufak bir bakış, işin aslının hiç de böyle olmadığını gösterir. Böyle olsaydı monarşi çoktan ölürdü, çünkü tüm yaşayan bünyeler ısrarla hareket talep eder. Fransa zambağı, *quomodo crescunt* diye tarif edilir. Bu döviz bence mükemmeldir. Çünkü büyümek, değişmektir ama doğanın ritmini yakalayarak, yavaşça; kesinlikle devrimlerle veya aniden değil. Bu gelişim, dallarını her daim genişleterek sürekli yukarı doğru uzatan, daha fazla meyve veren; öte yandan köklerini koruyarak topraktan kuvvet alan bir ağacinkine benzer. Kendi kuralları ile mekanizmaları olan ve bunları ancak yılların verdiği yıpranma nedeniyle bir karar ile bunları ortadan kaldırabilen farklı monarşi sistemleri Avrupa’da, bu kıtaya bağlı kalırsak, bahsedilen değişimlerden doğdu. Cumhurbaşkanının anayasayı ihlal etmesine müsaade edilmeyeceği gibi kimse, bu kural ve mekanizmaları kasten hedef alma ve sistemi bozma hakkına sahip değildir; kral bile. Fransız kutsama töreni ritüel, hükümdara şu sözleri söylerken bunu belirtir: “Sağlam dur ve ata mirası olarak aldığın devleti aynı şekilde muhafaza et. İrsiyet hakkı, tanrı otoritesi ve geleneğimiz, seni yetkili kıldı.”

Yerleşmesi güç olan halefiyet hakkı, bir kere yerleştiğinde dokunulamayacak haklardan biridir. İlk doğan erkeğe geçen irsi halefiyet, tüm monarşileri ilgilendirmemekle birlikte Fransız monarşisi için temel teşkil eder (Salık kanunu) ve sistemin ana iskeletini oluşturup kralın kontrolünün dışındadır. VI. Charles hastaydı, belki de bu bir bahaneydi ama hasta olsun veya olmasın, İngiltere kralı V. Henry’nin (1413-1422) eşi olan kızı Catherine lehine veliaht oğlunu verasetten mahrum bırakma iktidarına sahip değildi. İspanya kralı olan torunu, Fransa tacını giyebilsin diye XIV. Louis’nin (1643-1715) tahttan feragat etmesi imkansızdı. Çağdaşları kadar kraliyet geleneği içine işlemiş bir prens de

bunu biliyordu. İhtiyaç hasıl olunca herkes, bu hakkı unutmuş gibi yaptı. Bu karar için asla bir yasa veya irade yayınlanmadı. * Fransa'da meşruiyet, Anjou dükünün hanesindedir; asla Orleans hanesinde değildir. Orleans dükü için kullanılan en hafif unvan, Fransızların kralıdır. Bunun yanında hanenin, kral katliyle iktidara gelmesi veya prensin Fransa kralı olarak zikredilmemesi hiçbir şeydir. Fransa kralı ile Fransızların kralı, birbirinden tamamen farklı şeylerdir.

XIX. yüzyıldaki İspanyol faciaları, kabul gören kurallarda yapılan hoyrat dönüşümlerin yol açtığı tehlikeleri gösterir. Bourbonların iktidara gelişinden önce İspanya'da halefiyet, *Las Partidas* denen yasayla düzenlenmişti. Bu yasa uyarınca kralın ölümüyle tahta oğullarında biri, oğlu yoksa kızlarından biri geçerdi; burada da sorunla karşılaşılırsa en yakın akrabaya iş düşerdi. Anjou dükü V. Felipe, kral olunca (1700-1746) Salık yasasını andıran yeni bir yasa yürürlüğe soktu. Buna göre kadınlar, erkek vâris olması halinde halefiyetten dışlanıyordu. Ne doğrudan hak sahibi ne munzam olabiliyorlardı. Şayet VII. Fernando (1808-1833), tek bir kız çocuğa, II. İsabel'e (1833-1868), sahip olmasaydı ve kardeşi Bourbon VI. Carlos (1818-1861) ile onun soyundan gelenlerin taç üzerindeki tüm haklarını geri alan *Las Partidas* kendi lehine yeniden tesis etmeseydi, XIV. Louis'nin torunu için yapılan değişiklik sonucunda Capet geleneği olarak meşrulaştırılan bu düzenleme, soruna teşkil edemezdi. Ama bunun sonucunda, 1833'te, 1846'da, 1879'da liberaller ile muhafazakarları karşı karşıya getiren üç Carlist savaş yaşandı.

* 1789'da Kurucu Meclis, İspanya'daki Bourbonların Fransa tahtından feragatine dair gıyaben onaylamayı görüştü. Mirabeau, burada patavatsızlığıyla kendini belli etti ve Fransa'da "yabancı bir prensin" hüküm sürdüğünü görme ihtimalini zikretti.

ÖLÜMSÜZLÜK

Hıristiyan düşünürler, yüksek kültürlerden ve “ilkel” uygarlıklardan bize kalan kralın ölümsüzlüğü hakkındaki oldukça kaba fikirleri inceltmeye imkan tanıdı. Yüksek ve güçlü bir sesle kralın ölmediğini söyleyen bu düşünürler bile kralın tehlikelere göğüs gerdiğini çok iyi biliyordu ve tıpkı pagan toplumlardaki gibi onu, özellikle dualarla ölümden korumanın yollarını arıyorlardı. Birbirine oldukça benzeyen yöntemler, birbirinden çok ayrı gibi gözüken iki dünyada ortaya çıkıyordu. Moğollar ile Bizanslılar arasındaki benzerliğin izini sürmek kolaydır. Moğollar, imparatorlukları bünyesindeki farklı inançlardan din adamlarını, imparatorları uzun bir ömür sürmesi için dua etsin diye birçok mükellefiyetten muaf tutuyordu. Bizanslılar, keşişlerin basileus için dua etmesi karşılığında onlara koruma bahşediyordu.⁸⁰

Fransa halkının, VI. Charles'ın hastalığını iyileştirmesi için tanrıya yakardığını daha önce görmüştük ve Uzun V. Philippe'in ölümünden önce de benzer bir yoldan geçildi. Bunlar müstakil örnekler değildir. Tam tersi söylense de kralın öldüğünün herkes farkındaydı. Hıristiyan tabiri, pagan tabirinden çok da farklı değildi zaten. Şöyle katı bir önerme ortaya koyuyordu: Kral asla ölmez. Bu tabir, ardı sıra yüzyıllar boyunca ve bilhassa Bossuet⁸¹ tarafından tekrar edilecekti. Bu piskoposun yaşadığı yüzyılda monarşi bilinci çöküşe geçse de Bossuet, şöyle bir pasajla düşüncesini ifade eder: “Prens ölür ama otorite ölümsüzdür.”⁸² Bousset, açıkça yanılıyordu; samimi bir kralcı olduğu düşünülürse söylediklerinde şaşılacak bir şey yoktu ama monarşiyi yanlış anlamıştı. Prens ölmez. Kutsama töreninde şöyle bağırılıyordu (cenaze töreninde de tekrarlanıyordu): *Vivat rex! Vivat rex in aeternum!* Yukarıda belirtmiştik, bu bir dilek değildir; önermedir, kralın erdemine

80 Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, s. 354.

81 Bossuet, *Politique*, II, 1-10.

82 A.g.e., İthaf.

(*virtus*, kuvvet), kralın canlılığına dair imanın beyanıdır. Ölümün ilk anlamının istikameti değiştirildiğinde hükümdarın dünyadaki şöhretine ve onun ebedi selametine dair bir çift katmanlı ima görülür. Defin çukurunun başında münadinin tek bir solukta “Kral öldü, yaşasın kral!” diye bağıırışı, bu anlam dönüşümüne işaret eder. Bu meşhur cümle, XVI. yüzyılda türemiştir ve Sainte-Agatheli Jean, XII. Louis hakkındaki hikayesini anlatırken 1498’de “Kral Charles öldü, yaşasın kral Louis!”⁸³ diye bağırıldığına dair iddianın tarihsel gerçekliğinden pek az şüphelenir. Kuşkusuz öncelikli olarak istenen, iktidarın kesintisiz olarak aktarılmasıydı. Daha eski bir zamanda daha incelikli yaklaşım vardı. Mesela VI. Charles’ın hastalığı sırasında kuramcılar, ısrarla kralın “biri ölümlü ve ıstırap veren beden, diğeri ise mistik, yok olmayan, insan yaşamının ötesindeki sürekliliğin işareti olan beden olmak üzere iki bedeni”⁸⁴ olduğunu söylediler.

HALK VE KRAL

Kral, tanrıya bağlı olduğu kadar halka da sıkı sıkıya bağlıydı ya da daha ziyade halk, tanrıya kıyasla maddeten daha erişilebilir olduğu için hükümdarın halkla olan bağları daha iyi kavranıyordu. Kral halktan doğuyordu. Kraliyet nüfuzu, her yerde halkın üzerine ışıyordu ve krallıktan neşet eden her şey, halktan krala doğru yöneliyordu.

VI. yüzyılda Justinianus, kilise ile imparatorluğun ilişkilerini ahenkli hale getirerek düzelttiğinde Kadıköy [Kalkedon] Konsilinde benimsenen insan ile tanrının –birbirinden ayrılmadan, birbirine de karışmadan– birliğine dair tanımlara referans yapar; çünkü kilise ve imparatorluk, birbirini tamamlayan görevleri yerine getiren iki farklı organ olarak insanlığı tanrının yoluna birlikte yönlendirir. İnsan ile tanrının birliği, dini düzlemde kendini kilisenin toplu

83 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 463.

84 Autrand, *Charles VI*, s. 600.

yönetimiyle; dünyevi düzeyde halkın tek bir prensin şahsiyetinde kişileşmesiyle kendini ifade eder.⁸⁵ Farklı şekillerde algılsa da Kadıköy Konsilindeki kavram, yalnızca Batı Hristiyanlığı, ki ağır bir pagan mirasına sahipti, üzerinde etkili olabildi.

Fransa'daki kraliyet dini olarak adlandırabilecek olgu, halkın krala gösterdiği hürmete bağlı olarak tebaa ile hükümdar arasında bir çeşit kaynaşmayı açıklayabilir. Kraliyet dini, aslında Fransız Katolikliğinin doğuşuna, yani Clovis'e kadar ve hatta onun da ötesinde Avrasya dünyasının göçebe ve yarı göçebe halklarındaki geleneklere kadar uzanır. Birlikte hareket etmek, aynı şekilde düşünmek, tek bir ruha ve dolayısıyla tek ve bir tanrıya sahip olmak, uymacılıktan ileri gelmez, birlikten kaynaklanır. Tourslu Gregorius'a göre (ve başka kaynaklara göre) Clovis, din değiştirerek üç yüz bin Frankı yeni bir dine doğru peşinde sürüklediğinde; Reccared, tebaasıyla beraber Ariusçuluktan Katolikliğe geçtiğinde; Kievli Vladimir, 989'da savaşçılarıyla birlikte vaftiz olduğunda (ve buna benzer şekilde paganlıktan İslamiyete geçişe dair dikkat çekici örnekler de verebiliriz) Clovis, Reccared ve Vladimir, kral ile halkın bir olduğunu ilan eder.

Bu birlikteliğin ne derece samimi olduğu görülüyordu ve her daim de böyleydi. Bu birliktelik, Frankların da ötesinde Gallo-Romenlere sirayet edince Abbon de Fleury, krala sadakat konusunda bir beyanda bulunur: "Kim kendi elleriyle kafasını kesecek kadar delidir? Kendi selametini unutan bu halklar, bizzat kendi kuvvetlerini krallarına çevirerek yok olacaktır."⁸⁶ Kutsama törenine eşlik eden şölende de bu birliktelik görülür. Görkemli bir gösteri olmasının yanında bir halk kutlamasıdır ve tertipli resmi törenlerle hiçbir alakası yoktur.

Hristiyanlığın mesajı, böyle bir Hristiyanlık öncesi geçmişin üzerine gelecektir. Ortak yaşam, yavaş inşa edilecektir. *Rex unva-*

85 Clément, "L'Église orthodoxe", Delumeau içinde, *Le Fait religieux*, s. 173.

86 Sassier, *Hugues Capet*, s. 275.

nının, kilisenin dilinden asla düşürmediği kutsal ve mistik anlamını bulabilmesi için; unvan sahibinin “Efendinin merhemine” denk görülmesi için; ondan, tüm yakınmaları dindirecek, çatışmalarda koruyucu ve mutedil otoritesiyle hakemliğine başvurulacak bir kişi yaratmak için Şişman VI. Louis’yi beklemek gerekir. Bu da VI. Charles’ın uzun çilesi boyunca ve “halk lanetlendiği için hastalandığına”⁸⁷ inanılan Uzun V. Philippe’in hastalığı boyunca ülkenin dört bir yanındaki duaları ve yakarışları açıklamaya yeter.

Tüm ulusun kralla olan derin birliği, en açık biçimde Bouvines’de (1214) kendini gösterir ve bu muharebeye Fransa tarihindeki müstesna önemini veren de budur. Philippe Augustus, halkın kraliyetin mukadderatını taşıdığını çarpıcı bir remiz ile göstermek için kendinden daha yaraşır bir başkası varsa iktidarını ona bırakmayı teklif etti ve sonra monarşinin en kutsal amblemlerinden birini kent milislerine verdi: Aziz Louis alemleri. Zaferin duyurulmasıyla bir coşku seli kitleleri sarar, çanlar çalar, papazlar ilahi söyler; kalabalık, kralın başına toplar, yoluna çiçekler ve zeytin dalları serer. Söz konusu olan eşit olmayanların kutlamasıdır. Fransa gerçek manada doğar. İlk kez Philippe –Augustus denmesi boşuna değildir– *Rex Francia* unvanını taşır ve XIII. yüzyılın başında bir tarih kitabı, ilk kez Fransa’dan bahseder. Valoislıların dövizini, “Ben Fransa’yım” olacaktır. Kral ile ulusun evliliği, bir kadın ile bir erkeğin evliliği kadar dinidir ve ayrılmamak üzere kıyılan bir nikahtır. Kutsama töreninde piskoposun kralın parmağına geçirdiği yüzük, bu birlikteliğin sözü ve mührüdür.

İMTİYAZLAR

Kraliyet imtiyazlarından çokça bahsedildi. Bu imtiyazlar elbette mevcuttu ama ehemmiyetleri, abartıldı. Üstelik bunların hizmetlerden kaynaklandığı, sorumluluk ve yükümlülüklerle karşılık

geldiği, irtifakların karşılığı olduğu unutuldu. İlkel olarak her türlü sorumluluk, krallara aitti. Her şeyi bir başlarına yapmaları imkansız olduğu için krallar, yükümlülüklerini önce yerel astlarına –soylular, feodaller– veya atadıkları kişilere –nazırlar, memurlar– veriyordu. Kraliyet otoritesiyle korunan bu atanmışlar, kazanılmış ve daimi haklar olarak gördükleri yetkileri bütünlükle icra etmek istiyordu. Böylece kendini korumaktan aciz kimseler, ölçüsüz tehlike ve musibet zamanlarında kendiliğinden senyörlerin koruması altına yerleşmişti; bu korumanın karşılığında gelirlerinin bir kısmını ve çoğunlukla özgürlüklerinin tamamını bu senyörlere bırakmışlardı. Antikite kalıntısı olmadığı ölçüde serflik, buradan doğmuştu. Güvenlik, az çok tesis edildiği andan itibaren tahammül edilemez bir şeye dönüşüyordu; fakat serflerin özgürleşmesine baronlar, monarklar kadar sıcak bakmıyordu.

Aynısı, bazı kraliyet hakları ve iktidarların örfi yetkilendirmesiyle bazı feodal haklar için de geçerliydi. Halkı ve daha sonra yeni doğan burjuvaziyi tiksindiren sadece başlıca hakları saymakla yetinelim: savaş hakkı, av hakkı, ilk gece hakkı. Hepsi daha önce belirttiğimiz temel kaygıya tekabül ediyordu: kan dökme ve kat akıtmanın peşinden getirdiği tehditle karşılaşma kaygısı. Bu meselede de diğer meselelerde olduğu gibi tehlikeleri sırtına yüklenen kraldı. Daha önce bahsettiğim için* üzerinde durmaya-
cağım ama bu hakların bize söylendiği kadar ölçüsüz olmadığını ve hatta bahsedilene kıyasla daha değerli olduğunu hatırlatmak isterim: Kralın savaşa karar verecek tek otorite olması, feodal beylerin arasındaki yıkıcı çatışmaları engelledi. Düş gücünü harekete geçiren ilk gece hakkı, bir mite ilişkin değildir; istisnadır. Hristiyan Batı'da nadiren uygulandığı görülür. Bir senyör, samanlığa birkaç genç kız atmak istediğinde bu hakkın arkasına saklanmaya hiç mi hiç ihtiyacı olmazdı; istemediği durumda ise

* Bkz. s. 171-174.

topraklarındaki tüm kızları, ki bunlar zarif, temiz, sağlıklı olmak zorunda da değildi, yatağına sokmak zorundaymış gibi gözükmek onun için bir angaryadan ibaret kalırdı. Feodal veya kraliyet topraklarında av yasağı, kalıcı olmadı ve sadece belirli dönemlerde gözlemlendi. Yaban hayvanların artması, bazen bir çare olarak köylüleri silahlandırmayı zorunlu kılıyordu ama köylüler, zaten avcı hayvanların kurbanı olan yenebilir av hayvanlarını öldürmeyi tercih ediyordu. Bunun da yarardan çok zararı vardı. Bu durum, kaçak avcılığın mevzuata bağlanmasını gerektiriyordu. Sürek avı zevkinin avama yasaklandığı dönemlerde geyik öldüren birinin insan da öldürebileceği bilhassa bilindiği için uygun koşulların sağlanması halinde ruhsat veriliyordu. Böylece 1413'teki yönetmelik, kurt-şıkların [*les louvetiers*] köylüleri kurt öldürmekten alıkoymayacağını karara bağladı ve onlara senyörlerin yeni açtığı tavşanlıkları yok etme hakkını verdi.⁸⁸

Atalarımızın monarşinin temel taşlarından biri olan sorumluluk fikrine atfettiği yüksek önemi ve onların zihniyetini bugünden anlamak zordur. Korkarım, çağdaşlarımızın çoğunluğu için tanrı huzurunda sorumlu olmak artık büyük bir anlam taşımıyor; oysa sıkı Hıristiyan prensler için, işlediği kabahatlerin başkalarınınkilere kıyasla daha ağır olacağının bilincindeki prensler için,⁸⁹ kendileri ve halkları tarafından işlenen iyilik ve kötülüklerin hesabını kıyamet gününde vermek zorunda kalacak prensler için, Hıristiyan erdemlerini yerine getirmedeği takdirde kendilerinin ve tebaalarının selametini tehlikeye atmış olacak prensler için bu sorumluluk, özellikle bir iman çağında deruni bir yürek darlığına yok açardı.

Kral için bundan kaçış yoktur! Kabahati kimsenin üzerine atamaz. Kraliyet hükümeti yetkisiyle kendi adına yapılmış, emri üzerine gerçekleştirilmiş her edim, onun tarafından gerçekleştirilmiş bir edimdir. Elbette inançsız, imansız, yakışsız bir çok

88 Michelet, IV, s. 247; Martin, *Histoire*, V, s. 537.

89 Autrand, *Charles VI*, s. 24.

kral oldu ama gerçekten Hıristiyan olanlar için bu kesinlik, ne ezici bir yüküdür! V. Karl'ın manastıra kendini kapatması (1556) şimdi anlaşılır geliyor...

SEMAVİ VEKALET

V. Charles (1364-1380), monarşinin işleyişinin her şeyden önce tebaasının rızasına bağlı olduğunu çok hızlı kavrar⁹⁰ ve VI. Charles da –genç yaşlarından anladığımız kadarıyla– bunu öğrenir.⁹¹ Bu kavrayış, yeni değildir. İngiltere'deki iktidarının zayıf bir meşruiyete sahip olduğunun bilincindeki Fatih William (1066-1087), bu kavrayışla harekete geçer. Westminster'da alkışlandığında ve taç giyme töreni sırasında herkesin onu görebilmesi için bir kaidenin tepesine oturduğunda buna uygun davrandığı izlenimi verir.

Birinci binyıl sırasında ve daha küçük çapta ikinci binyılın ilk yarısında hayırsız kralın azledilmesi fikri, sistematik olarak geri çevrilmiyordu. Monarşi, tanrısal hukuktan pay aldığı için tanrı, yükümlülüğünü yerine getirmeyen veya halkın tiksindiği prenze sırtını dönebilir. Bu fikir, Çinlilerin semavi vekalet düşüncesinden temelde hiç farklı değildir.

İmparator kültürüne rağmen çok sayıdaki darbeyi ve zorla tahttan indirmeyi haklı göstermek için Bizanslılar, kabahatleri sebebiyle kutsallıklarını kaybetmiş birtakım imparatorlarının gayrimeşruluğunun arkasına saklanır.⁹² Vizigot İspanyasında kral, yeminini yerine getirmediği takdirde piskoposların onu görevden alabileceği varsayılıyordu. Richer'in anlattığı bir rivayet vardır: 987'de Reims başpiskoposu Adalberon, Hugues Capet'nin kutsama töreninden önce “nam salmış bir soydan gelen imparatorların erdem yoksunluğu yüzünden” tahttan indirildiğini, “aynı soydan kah ona denk kah ondan aşağı” haleflerin başa geçirildiğini

90 A.g.e., s. 66.

91 A.g.e., s. 171.

92 Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, s. 398.

hatırlatır. Bu çok da örtük olmayan bir şekilde Şişman Charles'a (881-887) ve Sade III. Charles'a (893-922) yapılmış bir atıftır. Bu liyakatsız monarklar, seçilmiş soydan "atalarına verilmiş vevaset zincirini geri çevirerek iki kere kırdılar"⁹³. Aynı dönemde Reims başpiskoposu Hincmar şöyle demişti: "Babadan gelen soyluluk, prenslerin çocuklarının halk tarafından onaylanmasını sağlamak için yeterli değildir; çünkü erdemsizlik, doğuştan gelen imtiyazları ortadan kaldırır." Daha sonra Hyères'de Aziz Louis'nin huzurunda vaaz veren Hugues de Barjols, şöyle bir ifade kullanıyordu: "Kral, halkı için adalete göz kulak olsun ki bu, tanrının sevgisini kazanmasını sağlasın. Aksi takdirde tanrı, Fransa krallığını ondan alacaktır."⁹⁴ Saygısızlıkta sınır tanımayan Jean de Meung, *Roman de la Rose*'da sıkılmadan keşiflere, soylulara, en kutsal kurumlara (bilhassa serbest birlikteliğe övgüler düzer) saldırır ama kralı –basit bir sebep olarak Yakışıklı Philippe'in (1285-1314) engizisyonun müdafisi olması gösterilebilir– hedef almaz. Jean de Meung, kralın azli konusunda diğerlerinden aşağı kalmaz: "Halklar, istedikleri zaman krala desteklerini çekebilecektir ve kral, ancak halkın istediği kadar tek kalacaktır."⁹⁵ XV. yüzyılda da İngiltere taraftarları, liyakatsizliği dolayısıyla taçtan uzaklaştırmak için müstakbel VII. Charles (1422-1461) aleyhine bir karalama kampanyası başlatacaktır.

Kralın kutsallığı dolayısıyla haysiyetinin ve bedeninin hedef alınamaması, yani kralın dokunulmazlığı fikri, Fransa'yı büyük ölçüde hakimiyeti altına alır ve kendini birçok şekilde hissettirir.* Bu, başka yerlerde mutlaka karşılaşılan bir durum değildir, bilhassa İngiltere'de. Roma-Cermen İmparatorluğunda impa-

* Kralın dokunulmazlığı, 1791 Anayasası tarafından, kral infaz edildikten üç yıl sonra, hâlâ tanınmaktadır!

93 Sassier, *Hugues Capet*, s. 195-196.

94 Joinville, 132. Bkz. Richard, *Saint Louis*, s. 303.

95 Martin, *Histoire*, V, s. 576.

ratorun suçluluğu, çok defa duyurulmuş ve cezalandırılmıştır. Piskoposlar, görevden alma haklarını kullanmakla hükümdarları tehdit etmekten geri durmamıştır ve önemli kriz zamanlarında krallıktan ziyade tiranlığa kayan hükümdarı kınayarak ruhani alandaki yetkilerini kullanmaktan ve hükümdarın tahttan feragatini talep etmekten çekinmemişlerdi.⁹⁶ Buna ilaveten papalık da imparatorları aforoz ederdi. Benzer şekilde kralları da aforoz ettiği vakidir. 833'te Dindar Louis'nin (814-840) oğlunun ayaklanmasından sonra piskoposlardan, başrahiplerden ve ruhban olmayanlardan oluşan bir heyet, babasından devraldığı imparatorluğun iç savaşlarla parçalanmasını izleyerek büyük kabahat işlediğini göstermek için Louis'nin huzuruna çıktı. Louis, suçlu olduğunu kabul eder, Saint-Medard de Soissons Bazilikası'na gider, halka açık bir şekilde günah çıkarır ve tövbe eder. Kraliyet nişanları alınır, bir manastıra yollanır ve burada bir sene kalır. IV. Heinrich'in (1056-1106) 1077'de Canossa'da karlar üzerinde çıplak ayakla, aç açına, papa VII. Gregorius'a yalvararak katlanmak zorunda kaldığı aşağılama meşhurdur. Friedrich Barbarossa'nın maruz kaldığı aşağılama hafızalarda bu kadar yer etmemiştir ama acımasızlık bakımından Henri'ninkinden aşağı kalır yanı yoktur.* 1464'te Avila sakinleri, hayret verici bir güne uyandı. Taht, bir kerevetin üstüne yerleştirilmişti ve üstünde başında tacı, belinde kılıcı, elinde asasıyla kral IV. Enrico'nun bir heykeli oturur. Ardından bir tellal, ona karşı yapılan suçlamaları yüksek sesle okur: adaletin ihmali, acımasızlık, krallığa saygısızlık. Suçlu bulundu ve devrildi. Toledo başpiskoposu ve birkaç büyük senyör, kerevetin üstüne çıktı; heykeli süsleyen nişanları söktü ve heykeli devirdiler.⁹⁷

Avila'daki tiyatroya ve imparatorların talihsizliklerine büyük bir önem atfetmeyelim. İmparatorların talihsizlikleri, ruhbaniyet ile

* Bkz. s. 366.

96 Guillot, *L'Exhortation au partage*, s. 101.

97 Paquis ve Dochez, *Histoire d'Espagne*, II, s. 192-193.

imparatorluk arasındaki çekişmeden kaynaklanır. Avila'daki tiyatro ise ekabirin geçici bir isyanının sonucudur. Yine de bu fasılalı olaylar, aynı dönemde Fransa'daki kavranılması güç haletiruhiyeyi açıklar ve halkın hükümdara karşı belirli ölçüdeki sevgisizliğini vurgular.

PAPAZ KRAL

Diğerleri gibi Hıristiyan kral da tanrının iradesine göre hareket etmeliydi; yani dini hükümlere boyun eğmeli, tebaasının rızasını hesaba katmalıydı. Kiliseyi korumalı, yasalara uymalı, imanını halka göstermeliydi. Dolayısıyla diğer tüm krallar gibi insan ile tanrının kesiştiği noktada bulunuyordu. Eliade, kilise hiyerarşisinin varlığı dolayısıyla kralın çok eskiye dayanan aracı işlevinin kaybolduğunu, yalnızca “kilisenin ve halkın mukaddes koruyucu”⁹⁸ rolünün geriye kaldığını düşünüyordu; fakat bu durum, gerçek düzlemde ziyade kuramsal düzlemde geçerlidir. İleride göreceğimiz üzere kralın muciz yetenekleri, önceden ruhbanlığa, hatta İsa'ya ait yeteneklerdir. Dahası kutsama töreniyle bahsedilen yüksek yargıçlık yetkisi, dini bir icradır. Hükümdarlar, papazlık yetkilerinden mahrum değildi. Habeş Lalibela, ayın yönetiyordu;⁹⁹ 585'teki Toledo Konsili tarafından Bizans imparatorları ve Vizigot kralı havari olarak tanınmıştı.¹⁰⁰ Philippe Augustus'un Bouvines Muharebesi öncesinde bahsettiği kraliyet takdisi,¹⁰¹ bir papaz takdisiydi ve babanın çocukları takdis etmesinden farksızdı.

İkonografi, kralın ruhban rolünün bilincindedir ve buna verdiği değeri çekinmeden gösterir. İtalyan bir çizer, 1497'de Fransız kralını, papa ile imparatorun arasında resmeder. Fransız kralı, ortada “Davut'a benzer şekilde yüksek papaz ve üstün kral”¹⁰²

98 Eliade, III, s. 99.

99 Dorese, *Histoire*, s. 64.

100 Benson, “Provincia=Regnum”, s. 44.

101 Martin, *Histoire*, IV, s. 8.

102 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 449.

gibidir. Bu ikonografi, simgelere mi dayanır yoksa gerçeği mi yansıtır? Muğlaklığa mahal vermeden gelecek cevap, Fransa'daki kutsama töreninde ortaya çıkar. Bu törende başpiskopos, krala şöyle bir hitapta bulunur: "Bununla [taçla] bizim nezaretimizin bir parçası olduğunu aklından çıkarmayasın. [...] İnsanlar ile tanrının aracısı seni kraliyet tahtına oturtsun ve sen ruhbanlar ile halkın aracısı olasın."¹⁰³

Bunlar Bizans'ta değil, Batı Hıristiyanlığında yaşananlar. Doğu Hıristiyanlığı, kral ile papazın özdeşleşmesi açısından daha ileri gidecektir. Görünmez tanrı ile imparatorun şahsındaki görünür kralı birbirine karıştırmaya gönülden yatkındır.¹⁰⁴ Semavi hiyerarşi ile dünyevi hiyerarşiyi iç içe geçirir. Tıpkı prensler gibi imparator da sarayında kendisini yaşayan bir İsa olarak hayal eder. Basileus'u kuşatan ayin ritüelleri ve Büyük Saray'daki tören teşrifatını şekillendiren kutsallaşmış dini muameleler bunu açıkça gösterir.

ALEMİN KRALI

Hiçbir şey, yüzyıllar ve kültürler boyunca temsillerin sürekli kaldığını, Hıristiyanların krallara kadim evrensel eksen makamını atfetme çabası kadar güzel ispatlayamaz. Tabii ki olabildiğince uyumsuz bir bağlamda bu makamı miras aldığını akıldan çıkarmamak gerekir.

Konstantinos Porfirogennetos (912-952), *Ekthesistes Basileiou Takseos*'in [*De Ceremoniis aulae Byzantinae*] ön sözünde, imparatorluk iktidarı ölçülü ve düzenli yürütüldüğünde yarananın evreni tasarladığı ahenk ve terkihi yansıtır, diye yazar. Tören ritüelleri, sema ile arzın düzeni ve ahengini dile getirir; imparatorluk iktidarını halk için daha ihtişamlı, latif ve tapılası kılar.¹⁰⁵

103 A.g.e., s. 56-58.

104 Lemerle, *Le Style*, s. 24.

105 Kazhdan, *Prédication*, s. 16.

1092'deki imparatorluk fermanı, Bizans İmparatorluğunu "ülkeyi yasal otoritesiyle el değmemiş biçimde muhafaza eden, yasal alanda ortak çıkara hizmet eden, toplumsal yapıyı sürdüren, tevarüs edilen geleneğe uygun olarak ülkede ve kilisede düzeni koruyan"¹⁰⁶ tek yasa koyucu olarak tarif eder. Bu da, hiç de örtük bir biçimde olmadan, demektir ki hükümdar, evrenin ve doğanın düzenleyicisi rolünü yürütür.

Belirgin bir sembolizme ihtiyaç duyan eşyalar, bu konuda metinlere kıyasla daha açıktır. Van der Leeuw, kraliyet kılığı "tanrısallığın yaşayan elbisesidir"¹⁰⁷ diyebilmişti. Bittabi abartır ama kraliyet kılığının, evrenin bir temsili olduğu inkar edilemez. Saint-Denis'deki Hugues Capet'nin kıyafeti, *orbis terrarum* adını taşıyordu; II. Heinrich'inki güneş, ay ve yıldızlarla süslenmişti. Merkezinde bir delik açılmış tüm dairesel kıyafetler, küçük bir âlemdir ve bu kıyafeti taşıyan ister rahip ister hükümdar olsun bu âlemin merkezidir. Onu süsleyen semavi tasvirler, sadece ve sadece bunu vurgular. Sayısız minyatürde Roma Cermen ve Karolenj imparatorları, ellerinde haçla mühürlenmiş veya üstünde haç bulunan bir küre tutar. Burada yalnızca bir kara parçasını görmemek gerekir; asıl görülmesi gereken, hükümdarın yönettiği dünya, onun imparatorluğu veya tüm insanlığı kapsayan krallığıdır. Küreyi elinde tutarak monark, uyumu sağlar ve onu tanrıya sunmak için kaldırır. Küreyi ele geçirmemiştir, teslim almıştır. Onu hükümdara veren, tanrının temsilcisi olarak hükümdara hürmet sunan, tebaasıdır ve onlar, bu kürenin mütemedi imarında hükümdarla işbirliği yapar. XI. yüzyıla ait bir minyatür, Avrupa'nın dört parçasını gösterir ve bunlar, III. Otto'ya (996-1002) kendi kürelerini getirir.¹⁰⁸

106 Bompaigne, "A propos des préambules", *Prédication* içinde, s. 139.

107 Van der Leeuw, *La Religion*, s. 113.

108 Sterckx ve Champeaux, *Symboles*, s. 379, resim 161.

İNAYETLERİN VE ADALETİN KRALI

Kralın evrenin merkezindeki konumu, tamamlaması gereken görev kavramını da beraberinde getirir. Elbette bu görev, farklı şekillerde anlaşılabilir; dini ve politik buyruklar, sıkça sapmalara sebep olur. İmanın ve kilisenin üstünlüğü, kralı önce papazların ve rahiplerin muhafızı ve ortodoksinin müdafisi yapar. Vatan sevgisi, vatani her şeye ve herkese karşı savunmak için ona yemin ettirir. Kadınları tahtın vârisi olmaktan çıkaran kararda başlı başına bu his hesaba katılır.

Bilindiği üzere daha sonra başvurulacak Salık kanununun meseleyle hiçbir ilgisi yoktur. Örf, cinsilatıfı ebeveynlerinin mülklerini ve mallarını miras almaktan mahrum bırakmıyordu ama mirasçının mirasını kocasına çeyiz olarak vermesini istiyordu. Düşes Anne, Bretonya'nın Fransa Krallığına dahil olması için iki kere art arda Fransız kralıyla bu yüzden evlendi. Bu yüzden Aragonlu II. Fernando (1479-1516) ile Katolik İsaabel'in (1474-1504) kızı ve İspanya'nın vârisi Deli Juana, Avusturya arşidükü Yakışıklı Philipp ile evlenip V. Karl'ı (1516-1556) doğurduğunda İspanya, yabancıların eline düştü ve Flamanlar tarafından kuşatıldı.¹⁰⁹

Buna karşın Fransa'da haletiruhiye değişmişti: Küçük soyluların şatoları veya mülkleri, onlara ait olabilirdi ama kraliyet mülkü, kralın mülkiyetinde değildir. Burası Fransa'ydı, Fransa'nın üzerinde tasarruf kullanmazdı; çünkü çeyiz örfünü ilga etmek imkansızdı ve –krallık bundan uzmanlaştığı evlilik ittifakları vasıtasıyla açıkça faydalandığı için– arzu edilir bir durum değildi. Tek çözüm, kadınları tahttan uzak tutmaktı. Şayet İngiltere kraliçesi ve Fransa'nın vâris adayı Fransız Isabelle, tahtı ele geçirseydi Fransa, İngiliz olma tehdidiyle karşı karşıya kalacaktı, hiç değilse Fransa'da en az bir İngiliz kralı tahta çıkacaktı. Froissart'ın meşhur cümlesi “Fransa krallığı öyle soyludur ki örekeye oturamaz”¹¹⁰,

109 Paquis ve Dochez, *Histoire d'Espagne*, II, s. 414.

110 Froissart, IV.

kadın düşmanı olarak söylenmiş bir söz değildir. Jeanne d'Arc mucizesi ve muzaffer bir kral olmata yazgılı veliaht Charles'ın hayret verici iyileşmesi, Fransa'nın haklı olduğunu *a posteriori* ispatlar. H. Martin'in çok iyi gördüğü bir şey vardı: Sözde Salık kanunu yüzyıllar boyunca Fransız ulusunun teminatlarından birini teşkil ediyordu;¹¹¹ çünkü Fransa'nın coğrafi konumu nede- niyle prenseslerin tahta çıkması büyük bir tehlike arz ediyordu; oysa İngiltere –ada–, Doğu Avrupa –çevre– ve hatta İspanya'da prenseslerin tahta çıkması, daha küçük bir tehdit teşkil ediyordu.

İmanın ve vatanın koruyuculuğunun ardından kraldan halka ihtimam göstermesi, adaleti tecelli ettirmesi, barışı sürdürmesi, cömert ve merhametli olması veya daha güzel bir tabirle “kraliyet mevkisinin ayrılmaz parçası”¹¹² olan gönül genişliğini göster- mesi beklenir. Buna tanıklık eden metinler, bol olduğu kadar mükerrerdir. İlk başta Büyük Gregorius'un (590-604) yazdıkları gelir: “Krallar için iyi hükümdar, adalet eken, herkesin hakkını koruyan, tebası karşısında iktidarı suistimal etmeyen, hakkani- yet esasına göre onları yöneten kişidir.”¹¹³ Daha sonra Dindar Louis hükümdarlığında 829'da Paris'te toplanan bir konsil'e Jo- nas d'Orleans tarafından kabul ettirilen bir kanona gönderme yaparak Abbon de Fleury, öne çıkar: “Kralın adaleti, birilerini suçlamakla tecelli etmez [...]; yabancıların, dulların, yetimlerin müdafisi olmakla; kiliseleri korumakla, fakirleri beslemekle [...]; düşmanlara karşı vatani cesaretle ve adaletle müdafaa etmekle tecelli eder.”¹¹⁴ Çağdaşları gibi Abbon da *rex Francorum*un kamu görevi yürüttüğünü, düzenin yükümlülüğünü üstlendiğini ve kralın amacını *totum regnum Francorum* ölçeğinde gerçekleştirmesi gerektiğini düşünür ve bu düşünceyi safiyane muhafaza eder.

111 Martin, *Histoire*, IV, s. 537.

112 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 446.

113 Arquillière, *Histoire de l'Église*, s. 320.

114 Sassier, *Hugues Capet*, s. 269.

Reims Katedrali'ndeki kutsama töreni sırasında başpiskopos, krala yalvarır: "Adaletle, iyi kalpliliğe ve muhakemeye sevgi besleyesin diye bu tacı kabul et."¹¹⁵ İdeal bir imparatorluk düşleyen Dante, adaletin hükmünü tesis ederek bu imparatorluğun insanlığı mutluluğa götürdüğünü görür.¹¹⁶

Monarşik ulusçuluk, bunu kalın harflerle belirtmek gerekir, yabancı düşmanlığı değildir. Abbon'un bahsettiği yabancıların muhafazası, lafın gelişi edilmiş bir söz değildir; –Fransa'da olduğu kadar başka yerlerde de– gerçektir. Vatan sevgisi ve vatanın bağımsızlığı endişesi, birbirini dışlamaz; aksine birbirine denktir. Durmadan yabancılarla evlenen, buna rağmen kaçınılmaz biçimde doğdukları topraklara sadık kalan bu prensler, nasıl olur da evrenselci bir bakışa sahip olmazdı? Öz ülkeleri olmayan bir yerde kral olmaları halinde ortama uyum sağlar, kuralları kabul ederler. İspanyol V. Felipe, sonradan geldiği ülkesini iyileştirmek için çok çaba harcayacaktır. Bu monarşik ulusçuluğu anlamadığı için Napoleon, özellikle önce vâris prens (1810), sonra İsveç Kralı (1818-1844) olan Bernadotte vakasını esef verici bir şaşırmayla karşılar. Öte yandan aşırıya kaçan özümseme endişesi, yabancı unsurların güçlü olduğu yerde ötekiliğin reddini, kimliklerini kaybetmeyi reddedenlerin dışlanmasını veya zulme uğramasını teşvik edecektir: İspanya'daki Morolar, buna dair bir örnek sunar.

Kutsallığından arınmış da olsa buna dair bazı parçalar XVIII. yüzyıla kadar hâlâ kalacaktır. Alimler, ulusal topraklardan vazgeçmeden fetih hislerini harekete geçirecek; tutumlu, haksızlığı düzeltici, adaletin uygulayıcısı olacak kişiyi ideal kral olarak görür. IV. Henri'nin beyaz sorguçlu resmedildiği ve ayrıca bir tencere tavukla çizildiği tasvirlerle birlikte eski Fransa'daki belki de en bilinen resim, Aziz Louis'nin bir meşe altında adalet dağıttığıdır.

115 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 56.

116 Dante, *Monarchie*, I, 19.

Avrupa tarihinde duyma kaybına sebep olacak kadar ardi arkası kesilmeyen silah patırtıları arasında barışçıl kral imgesi, kendini kabul ettirmekte güçlük çeker; lakin mevcuttur. “Kana bulanmış ve istilacı” Fatih William, Canterbury başpiskoposunun huzuruna çıktığında başpiskopos elini uzatmayı reddeder. Bu yüzden York’taki meslektaş çağrılır ama York başpiskoposunun yalakalığı, Canterbury başpiskoposunun asaletinin yerini tutmaz.

Fransa kralı, kutsama töreni gününde yemin eder ve bu yemini birçok kez tekrar eder: “Kendimi, bana itaat eden Hıristiyan halkın gerçek barışı yaşamasına adayacağım.” Kılıcı takdis edilir ve kınına sokulur; fakat kılıcı hemen silahtar-ı şehriyariye [*le connétable*] vererek ondan kurtulur. Fransa kralı, fatih değildir; adaletin ve barışın kralıdır.¹¹⁷ Adil hükümdar prototipi Aziz Louis, bunu her yerde duyurdu. Yalancı olsa bile halefleri, Louis’nin ortaya koyduğu imgeye bağlı kalır. VIII. Charles için sefere katılan Floransalıların İtalya’nın dört bir yanına taşıyacağı imge budur ve VIII. Charles da özellikle Napoli’ye varışında teçhizatıyla bu imgeye uymaya çalışır.¹¹⁸

Krallıkta sadece kraliyet inayeti mevcuttur. Herkes, büyük yurtlukların tebaası bile, kralın adaletine başvurabilir. Azat ederek veya soylulaştırarak toplumsal konumu değiştirebileceği gibi –kısmen dini bir iktidar kullanarak– hataları da bağışlayabilir. 1484’te *États Généraux*, VIII. Charles’a haftada bir halka açık mahkeme duruşmasına bizzat başkanlık etmesini istediğinde bir yenilenme veya IX. Louis’nin eski güzel zamanlarına dönüş için haykırılıyordu aslında. Aziz kralın ne yaptığı unutulmamıştı ve *États Généraux*, ağzından tek kelime çıkmadan çok şey anlatıyordu. Kraliyet geleneğinin zorunlu kıldığı şeyler vardı: Vizigot İspanya’sında herkes, tahta meramını anlatabiliyordu ve tüm mahkumlar, kralın merhametine nail olmak için yalvarma hakkına sahipti.¹¹⁹

117 Autrand, *Charles VI*, s. 10.

118 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 297.

119 Paquis ve Dochez, *Histoire d’Espagne*, II, s. 220.

Cüretkar Charles (1467-1477), yalnızca bir yük olmasına rağmen haftada bir yargılamaya katılmak zorunda kalmıştı.

Bizans İmparatorluğu, kusursuz bir sanat vasıtasıyla engel olunmaz bir şekilde pagan kralların, bereket ve verimlilik iktidarlarını çağrıştıracak kavramları, adalet üzerindeki neredeyse takıntılı tekel iddiasının içine yedirmeyi bilir. Resmi hitaplar, yazıtlar, methiyeler, yasama metinleri gibi tüm eserler, Justinianus hükümdarlığında (527-565) refah, bahtiyarlık, mütemadi zafer, ebediyet gibi eski fikirleri tekrar ele alarak imparatorun ideal imgesini yaratmaya katkı sunar. Dindarlık, yücelik ve insan sevgisi, VI. yüzyılda imparator idealinin bileşenleriydi ve birkaç yüzyıl sonra bu imgeyi tamamen ele geçirdiler. Tekrar etmek gerekirse imparator, liyakatli, koruyucu ve bağış dağıtıcı olmalıdır. İkonografi de söyleme destek verir. Öte yandan muzaffer hükümdar portresine yalnızca sürekli askeri yenilgilerin alındığı imparatorluğun çöküş döneminde rastlanır.¹²⁰ 1073'te Nikiforos Botaneiates, kral ve tiran temsiline tezat oluşturulan ilk kişidir; cezalandırırken iktidarını suistimal eder ve öfkesine yenik düşer.¹²¹ Fakat bahsi geçen düşünce Doğu'ya has değildir. Bir piskoposa atfedilen XI. yüzyıla ait Latince bir metinde şöyle yazar: "Kralın bilgeliği sayesinde halk, mutlu, zengin ve muzaffer olur."¹²² Bu hükümdar portresi, Sevilalı İsdorus'unkinden hiç de farklı değildir: "Kral, unvanına doğru eyleme (*rex*) atfen kavuşur. Kral, gerçekten dindarane, adilane, rahimane hüküm sürerse hakkıyla *rex* unvanıyla anılmış olur. Bu vasıflardan mahrumsa kral değil, tirandır. Kraliyet nezareti, hakkaniyet ve adaletle tanrının halkı üzerinde hüküm sürmeye ve bu halkı yönetmeye; ayrıca barışı ve dirliği gözetmeye dayanır. Kral, gerçekten kiliseleri, tanrının kullarını, dul-ları, yetimleri ve diğer yoksul ve muhtaçları müdafaa etmelidir."¹²³

120 Kazhdan, "Certain traits", s. 18.

121 A.g.e., s. 183.

122 Chaney, "The cult of kingship", *Atti*, s. 257.

123 Guillot, "Exhortation au partage", *Prédication* içinde, s. 101.

MUCİZ

İsraili ve pagan krallara hızlı bir bakış atarak onların mucize kabiliyetlerini kısaca görmüş ve bu kabiliyetlerin kişiliklerinin baskın bir özelliği olmadığını gözlemlemiştik. Bunun tam aksine Hıristiyan krallarda bu kabiliyetler önemli bir yer tutar. En azından İngiltere ve Fransa kralları için bunu söylemek mümkündür. VIII. Charles'dan bahsederken Y. Labande-Mailfert, "Reims sakinleri için kraliyet imgesinin bir fatihten ziyade şifacı krala denk düştüğünü"¹²⁴ belirtir.

Bu farklılık, sorun yaratır. Bir yandan krallıklarındaki refahın, bereketin, verimliliğin yükümlülüğünü üstlenen hükümdarların, herkesin sıhhatini temin etmek için varlıklarından başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadıklarını; diğer yandan "yeni mesih" Hıristiyan kralların, İsa'nın yaptığı gibi insanları iyi etmeleri gerektiğini, böyle bir görevi ve bunu etkili bir şekilde yerine getirmek için gerekli kabiliyetleri İsa'dan aldıklarına ikna olduklarını düşünmekle yanılıp yanılmadığımdan emin değilim.

Rönesans'tan ve modern şüpheci zihnin oluşumundan önce kralların bu konudaki kabiliyetlerinin etkisi asla sorgulanmadı. Kalabalıklar, bu konuda hassastı ve kitleler halinde ortaya atılıyordu. Derin özlemlerine, rahmet ve inayet dolu bir krala sahip oldukları düşüncesine bu şekilde bir yanıt bulabiliyorlardı. Bu kalabalıklar, sürekli hayal kırıklığına uğrasa imanını koruyabilir miydi? Kralın dokunuşuna eşlik eden sadakanın, onları güdülediğine ve gerçekleşmeyen bir şifaya yalancı şahitlik yapmaya zorladığına inanmayalım. Bu, hem Ortaçağ zihniyetini hem dini zihniyeti, yanlış anlamak olacaktır. Tüm mucizeler gibi kralınkileri de ayakta tutan imandır. Kralın mucizelerinin gerçekliği, Meryem'inkinden, İsa'nunkinden veya azizlerinkinden fazla değildir. Kabul görür veya reddedilir; hangisinin seçileceği, elbette zor bir meseledir. Fakat mucizelerin yarattığı sorunlar, alay edilerek

124 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 48.

çözülmez. Öte yandan mucizeler, çok defa alay konusu olmuştur. Frazer, yalnızca hakiki bir alimi alıntulamak için, “görekemli maskaralıklardan” bahseder ve yanlış olması mümkün olsa da III. William’inkine (1681-1702) dair anekdotu anlatmaktan zevk alır. III. William, mucize gösterme görevini yerine getirmekte zorlanır ve bedeni acılar içinde kıvrılırken kalbi umutla dolu yanına gelen kişilere şunu söyler: “Tanrı sana sağlık ve biraz da akıl versin!”¹²⁵

Fransa’da “sıracaya dokunmak” (bir çeşit tüberküloz adenit) diye bir tabir vardır. Dokunmak, kralın hastanın üzerine ellerini koyup yine bu cefakarın üzerinde istavroz çıkarmasıydı;* kralın Shakespeare’in tabiriyle “göğün öylesine büyük kutsallık verdiği ellerle”¹²⁶ dua etmesi ve hastayı iyileştirmesiydi. Bir başka ifadeyle şifacı İsa’nın jestlerini tekrarlar, çünkü haç işareti onu hatırlatır. Hiç kimse yanılmıyordu ve kral bunu beyan ediyordu. Neticede kutsama töreninde meshedilmesi ve “ellerinin ve bilincinin temiz olduğunu” itiraf etmesi gerekiyordu. “Tanrı seni iyi etsin diye kral sana dokunur.” Şifa, kraldan gelmiyordu; “tanrının keyfiyle” gerçekleşiyordu. Buna rağmen Aziz Maclou’nun mucizesinden bahseden iyi niyetli insanlar, bazen şifanın kraldan geldiğine inanıyordu; çünkü kutsama töreninin ertesi günü oturum, ilk defa bu azizin mabedinde yapılıyordu.¹²⁷ Okumuşlar, kraliyet yetilerinin kutsama töreninin faziletlerinden geldiğini düşünüyordu ve haklıydılar; çünkü vâris prensler, bunlardan mahrumdu. Helgaud ve onun Dindar Robert hakkındaki biyografisinden beri hikmeti kutsal şişede görüyorlardı.¹²⁸ V. Charles da açıkça bu görüşü paylaşıyor görünür. Oysa bu, açıkça Fransızların aksine İngilizlerin

* Aziz Louis’den beri hasta üzerinde çıkarılan istavroz, ritüelin bir parçası haline gelmişti.

125 Frazer, *Rameau*, I, s. 210.

126 Shakespeare, *Macbeth*, IV, 3.

127 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 56. Konu hakkında ayrıca bkz. Van der Leeuw, *La Religion*, s. 110; Freud, *Totem et tabou*, s. 64; Eliade, II.

128 Sassier, *Hugues Capet*, s. 270.

bu kabiliyetten mahrum olduğunu savunmaktadır, çünkü semavi balsamdan pay almamışlardı. Kullanışsız bir argümandır bu, zira mucizeler toptan kabul edilir veya inkar edilir. Bu ulusalcı bakışı haklı göstermek için kraliyet yetisinin ilk kez Clovis'te tezahür ettiği söylenir ki bu konuda tarihler tutmaz. Fransa'da Dindar Robert'den (996-1031), İngiltere'de Günah Çıkartıcı Edward'dan (1042-1066) önce Fransa'da olup biteni taklide dönük bir tanıklık vaki değildir. H. Martin'a göre bu kraliyet imtiyazının kökenleri çok iyi bilinmez ama XI. yüzyılda sürekli uygulanmıştır. Üstelik tüm vakanüvisler, bunun itiraz edilemeyecek bir gerçek olduğunu ima eder.¹²⁹ En azından Fransa'da asla ortadan kalkmaz, X. Charles bile buna sahip olacaktı.

"Sıracaya dokunma" âdeti, 1000 yılından önce gözlenmez ama kökenini daha eski bir devirde aramak gerekir. Bu âdet, yavaş yavaş kaybolmuş verimlilik ve bereket ritüellerine sıkı sıkıya bağlıdır. Danimarka kralı I. Valdemar (1157-1182), kuvvetlerini arttırmak için tohumlara ve çocuklara dokunuyordu. Macar Aziz Istvan (997-1038), ekmekler, meyveler, güzel kokulu bitkiler dağıtarak İsa Mesih'in inayetiyle şifa vermeye başlamıştı.¹³⁰

Mucizenüma kralın Batı Avrupa'da aldığı halde hükümdar, uzun, zor, yorucu ve bazen tiksindirici bir görevle karşı karşıyaydı. VIII. Charles (1483-1498), Roma'da bir gün beş yüz hastaya dokundu: "Gizemli iyileştirme kudreti, Romalılarda ona karşı şaşkın bir hayranlık uyandırdı."¹³¹ I. Charles, 1633'te tek bir oturumda yüzlerce hastaya dokunacak ve şifa verecekti. II. Charles (1660-1685), hükümdarlığı sırasında yüz binden fazla kişiye dokunacaktı: "Başına toplanan kalabalığı görünce insan ürküyordu."¹³²

129 Martin, *Histoire*, VII, s. 265.

130 Frazer, *Rameau*, I, s. 139.

131 Labande-Mailfert, *Charles VIII*, s. 279.

132 Frazer, *Rameau*, I, s. 233.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KRAL, KİLİSE VE SOYLULUK

Tüm uygarlıklarda hükümdarlar, ekabir ve rahipler, çetrefilli ilişkiler yürütürler. Hıristiyanlık da kaide dışı değildi ve kötü temellere dayanarak bir başlangıç yapıldığı için bu ilişkiler, başka yerlere göre daha dramatik bir şekilde ortaya çıkar. En azından birinin veya diğerinin aşırı zayıflamasından veya yok olmasından önce asla normalleşmedi.

Çok az istisnası olmakla birlikte kral, köken itibarıyla aristokratır ve akranlar arasında birinci olarak düşünülebilir. Farklı bir niteliğe bürünmesi için en azından Batı Avrupa'da zaman gerekecekti. O zaman geldiğinde bile kral, soyluları ezip geçemeyecekti. Kral, soyluluk unvanı vermek; soyluları saygın bir konumda tutmak, darma duman etmek, ölüme mahkum etmek; onlara boyun eğdirmek ama öte yandan onları ortadan kaldırmamak, en çok tutundukları şeyi, yani soyluluğu ortadan kaldırmamak için her türlü araca sahiptir.

Kral, dini bir kişiliktir; çünkü tanrının nezaretini idare eder ve ruhbanlığın bir parçasıdır, fakat papaz değildir. Hemen yanında bir papaz bulunur. Kral gibi meshedildiği için o da kutsaldır. Ekmeği ve şarabı, İsa'nın etine ve kanına çevirmek gibi duyulmamış bir ayrıcalığın sahibidir. Daha az yüce olmakla birlikte günahları çıkarma veya çıkarmama ayrıcalığı vardır. Bunun anlamı, bizzat kral için cennetin kapılarını açabilir veya kapayabilir. Haliyle kral için ruhani bir üstat ve günah çıkarıcıdır. Kralın ahlaki hataları ve günahları, papazın meselesidir ve kimse, bunu asla tartışmayacaktır. Monark, kiliseyi koruyacağını söyleyerek papazı koruyacağına bir yeminle bağlanmıştır. Kral, iktidarın kaynağında durduğunu düşünemez; çünkü kralın iktidarlara, piskopos tarafından ona verilmiştir. Piskopos da bunları bizzat papadan alır, en azından papalığı tanıyan Hıristiyanlık için geçerlidir. Yalnızca kilise otoritesi, kralı kutsama yeterliliğine sahiptir; yani krallığı krala veren kilisedir. Papaz olmadan ne kral ne imparator olmaya erişebilir.

Meshedilmedikleri için soyluların kutsal niteliklerden mahrum olması, otoritelerinin tanrısal kökeni olduğunu iddia etmelerini engellemez. Bu da yalnızca din adamlarının gözünde sıradan olarak algılanan dünyevi kuvvetlerini onlara bahşeden yorumları pekiştirir. Yeryüzünde alelade bir öneme sahip senyör, kıdemli bir papazın *alter egosudur*. Bu papaz, avamdan gelmiş bile olabilir ama elinde yurtluklar tutar. Üstelik toplumsal sınıfı, bahsi geçen senyöre denktir. Öte yandan ister basit bir papaz ister piskopos olsun din adamlığının halkın kulağına bambaşka yankılandığını ekleyelim.

Aziz Augustinus'un tabiriyle tanrının kenti bina etmek için kral, kilise ve soyluluktan oluşan üç gücün işbirliği içinde olması zorunludur. Tüm sorun, birbirleri karşısında iktidarlarının maiyetinin ve karşılıklı ilişkilerinin asla tam olarak tanımlanmamasından ileri gelir. Bir yanda soylular ile monark, diğer yanda kilise ile krallık arasında süren uzun çatışmalar, biraz aşırıya kaçmakla beraber tüm Hıristiyanlık tarihini özetleyebilir. Kilise ile krallık arasındaki çatışmalar, her ikisini de zayıflatacak, itibarsızlaştıra-

caktır; birleşik bir Avrupa'nın inşasını, misalen birleşik bir Çin'den daha uzak bir ihtimal haline getirecektir. Fransa, ulaştığı radikal sonuç itibarıyla soylular ile monark arasındaki çatışma hakkında etkileyici bir örnek sunar. Monark ve soylular, aynı musibette yok olacaktır.

I. KİLİSE VE KRALLAR

Roma Piskoposu

İlk Katolikleri, kilise hükümetini Roma piskoposunun, yani papanın üstlendiği intihabi bir monarşi olarak tasarlamaya yönlendiren girişim, tarihsel olmaktan ziyade teolojiktir. Hiçbir argüman, İsa'nın Petrus'u Hristiyanlığın temellerine değil de tepesine yerleştirdiğini kanıtlamaz; Petrus'un haleflerine ona ait üstünlüğün vârisi olma ayrıcalığı tahsis edildiğini göstermez. Doğu kiliselerini dışarıda tutarak konuşursak Ortodokslar ve Protestanlar, bu kavrayışı reddedecektir. Tamamıyla dini gerekliliklere bağlı sebeplerden dolayı haklıdırlar.

Çekincelere rağmen ilkel kilise, Roma piskoposuna hızlı bir şekilde bazı üstünlükler tanıdı; çünkü bu kent, en nihayetinde dünyanın başkentiydi. I. yüzyılın sonunda Antakyalı İgnatius, yazışmalarında kendine münhasır istisnai kıymetini ilan eder. 180'e doğru Aziz İrinaios, "ağır basan otoritesini" hatırlatır. Bu otorite, III. yüzyılda Tertullianus, Kiprianos ve İskenderiyeli Dionysius'un önemli bir meseli haline gelir. Hristiyanlığın büyük yaşam merkezleri –Suriye, Mısır, Kapadokya–, doğudadır ve bu yüzden pagan bir Roma'da müstakbel papanın hareket alanı kısıtlıdır. Üstelik inancını paylaşmayan bir imparatorun tebaası olarak ona uymak zorundadır ve sıklıkla zulme maruz kalır.

Konstantin'in (306-337) din değiştirmesi, taşları yerinden oynatır. Milano Fermanı (313), Hristiyanlara ibadet özgürlüğünü enikonu bahşeder. Yeni din, gelişmeye yatkındır ve Batı Avrupa'ya kıyasla bunu Yakındoğu'da gerçekleştirmek daha uygundur. Hris-

tiyan bir prens, Doğu'da ikinci bir başkent ve muzaffer bir Doğu kilisesi, papanın çıkarlarından çok şey götürür. Bazı sitayişkarlar, Milano Fermanı ile vicdan özgürlüğünün tarihte ilk kez tanındığını ileri sürdü.¹ Bu iddia çok şey söyler aslında, çünkü henüz bir nesil geçmeden I. Theodosius (346-395), –başka bir yerdeki değil, İznik Amentüsündeki (381)– Hristiyanlığı devlet dini yapar ve paganlara zulmetmeye, heretikleri kovalamaya koyulur. Temel mesele bellidir: Kilise, kendini vicdanın mutlak efendisi olarak düşünür.

Eski kültlerin ölüm cezasıyla yasaklanması ve Ariusçu sapkınlığın menedilmesi, kısımları (391-392) beraberinde getirir. Bu kısımlardan biri bizi ilgilendirir, çünkü, yanılmıyorsam, kilise otoritesinin imparatorluk idaresine ilk müdahalesidir. Theodosius, Selanik'teki ayaklanmayı kanla bastırdığında Milano piskoposu Aziz Ambrosius, kilisesine onun girmesini yasakladı ve onu halka açık bir tövbede bulunmaya zorladı. Buna benzer bir olay, gördüğümüz üzere daha sonra da yaşanacak.

Odoacer (t. 434-493) tarafından Roma'nın alınması ve Batı Roma İmparatorluğuna son verilerek Konstantinopolis'teki hükümdarın dünyanın tek efendisi olarak tanınması, Roma piskoposlarının karşılaştığı güçlükleri artırır. Roma piskoposunun üstünlüğü, imparatorun yakınındaki bir makama sahip olmasından geliyorsa –Bizans'a taşınmadığı takdirde– bunu kaybetmişti. Justinianus'un (527-565) hükmü, ona son darbeyi vurmuşa benzer. Justinianus'un müstesna ışıltısı, inanılmaz başarılarının ona verdiği itibar, imparatoru hiç zorlanmadan havarilere eş Davutvari bir hükümdar mevkisine oturtur. İmparator artık tanrının evrensel planının bir parçası, selamet hikayesiyle sıkıca ilişkili bir dünyanın siyasi teşkilatçısıdır. Bunu da ilahi bilgeliğin tapınağı Ayasofya ile somutlaştırır ve açılışında şu sözleri söyler: “Ey Süleyman, seni yendim!” Roma artık uzak gözükür; donuktur, barbar evreninde

1 Arquillière, *Histoire*, s. 146.

kaybolmuş küçük bir kentten ibarettir. Din zafere ulaşır ve her şeyi yönetir ama bunu imparatorun elleriyle yapar.

Clovis

Roma, Konstantin'e kiliseyi vermişti; Franklar ve Galyalılar, kiliseyi Clovis'e verecekti. Her iki hediye de değersiz değildi, ikincisi Roma piskoposluğunun yeniden ayağa kalkmasını sağlayacaktı. Kısa zaman içinde Hristiyanlık, Gallo-Romen dünyaya nüfuz etmişti ve V. yüzyılda piskoposlar, yüksek itibarın tadını çıkarıyordu. Lakin ülke hâlâ pagandı ya da Hristiyanlaşmışsa da Ariusçu heretikliğe yatkındı. Kuzeyde Franklar, bunun küçük bir kısmıydı; güneyde Vizigotlar, büyük lokmaydı. Lakin geleceğin Franklarda olduğu hissediliyordu. Üstelik kralları Clovis'in Hristiyan bir prenses Clotilde ile evlenerek Hristiyanlığa geçmesiyle uzun bir çağın başlangıcı titizlikle hazırlanmıştı. Bu din değişikliği mümkündü ve bir açıdan da zorunluydu. 496'da, çağdaş tarihin elde ettiği bilgiler ışığında 498'de² geleneklere uygun olarak gerçekleşti. Din değişikliği, ani bir karar, kralın tanrıya ve eşine doğru bir adımı –“Clotilde'in tanrısı, bana zaferi bahşedersen Hristiyan olacağım”–³ ve bir tür mucize olarak değerlendirildi. Onunla birlikte başkaları da vaftiz olmuştu. Pagan tanrıalarının soyundan gelen ve halkına sıkı sıkıya bağlı bir hükümdar, yeni bir dini güçlüklerle karşılaşmadan kucaklayamazdı. Binlerce Frank, onunla birlikte din değiştirdi. Bu olayın hatırı sayılır, hızlı yansımaları oldu ve hesabı tutulamayacak sonuçları. Clovis, Hristiyanlığı kabul eden ilk Cermen kraldı ve bu, Bizans İmparatorluğu karşısında Avrupa Hristiyanlığının karşı kuvvet ihtiyacı hasıl olduğunda gerçekleşti. Clovis, kilisenin büyük oğluydu; piskoposların koşulsuz şartsız desteğini kazandı. Yalnızca ülkesinde değil, tüm Galya'da Hristiyanlığın sancaktarı olarak görüldü. Viyana piskoposu Aziz Avitus, “Kazandığı her muha-

2 Werner, *Les Origines*, s. 307.

3 Grégoire de Tours, III, 50. Bkz. Martin, *Histoire*, I, s. 421.

rebe, kilisenin zaferidir”⁴ diyordu. Burgondlara, Vizigotlara karşı sayısız savaş kazandı ve Galya’nın neredeyse tamamının efendisi oldu. Merovenjler, Karolenjler, Capetler, ondan geldiklerini iddia edecekti. Bunun için ve bu nedenle Fransa, Hıristiyanlığın çağrısını elinde tutuyordu. Clovis, Fransa’nın ilk hükümdarı (kim olduğu hâlâ bilinmiyor) değildi ama ülkenin gerçek kurucusu ve Fransız monarşi geleneğinin ilk kralıydı. İmparator ve Roma piskoposu tarafından tanınmış Frank kralı, kilisenin arkasında monarşiyi geri getiriyordu. Geriye bu monarşinin papalıkla ilişkisini tanımlamak kalıyordu.

Vizigot Örneği

Kilise ile Fransa arasındaki ilişkiyi başlatacak taht ile sunak arasındaki ittifak, eşitlik ilkesine dayanıyordu ve Galyalıları tüm Hıristiyanlara arasında ayrıcalıklı kılıyordu. İspanya’daki Vizigotlar için de aynısı olabilirdi. Gotlar, 410’da öldürülecek krallarından birinin peşine düşerek ülkeyi işgal etmişti. Çok gecikmeden Franklar gibi din değiştirdiler ama Ariusçu sapkınlığa saplandılar. Öte yandan onların lehine sonuç verebilecek bir hamle yapıp 581’de I. Reccard (586-601) ile Roma Ortodoksluğuna (Katolikliğe) katıldılar. Vizigotlar, ciddi bir ehemmiyet arz ediyordu. 620’ye doğru Sevilalı İsodorus, Vizigotların krallığını “tüm diyarların kraliçesi olarak”⁵ tasvir etmiyor muydu? Lakin hep birlikte Hıristiyan olarak ruhani iktidarın dünyevi iktidara boyun eğmesini istiyorlardı, yani kendi iktidarlarına. 710-711’deki Arap fethine kadar İspanya, bir kraliyet teokrasisi oldu; siviller kadar ruhbanların da efendisiydi. Hükümdar, konsiller topluyor, konsil kararlarını onaylıyor, piskoposları yargılıyor ve direnmelerine rağmen piskoposları tayin ediyordu.⁶ Köle dememek için onlardan kendine nedim yaptı. İsodorus, papazların öğretiyi vaaz ederek

4 Arquillière, *Histoire*, s. 104.

5 Sevilalı İsodorus, *Historia Gothorum*, II, 267.

6 Paquis ve Dochez, *Histoire d’Espagne*, I, s. 192.

elde edemeyeceği etkiyi cebir kullanarak dayatmanın kralın görevi olduğunu açıkladığında meseleyi çok iyi tarif etmişti. Kilise, Vizigotların din değiştirmesinden memnun gözükebilirdi ama ikna olmuş değildi. Kilisenin Vizigotlardaki yeri, sadece Galya'daki kıymetini daha belirgin hale getirdi.

Poitiers

Araplar, Vizigotları silip süpürdü ve İspanya, Müslüman oldu. Neredeyse bir asırdan beri Hıristiyanlık, Müslümanlığın ağır saldırılarına direniyordu ve Hıristiyanlığın en nadide toprakları, Müslümanların eline geçiyordu: Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, İspanya. Bizans, birçok kez kuşatılmıştı. Hiçbir şey Müslümanları durdurmuyordu. Bir anda 732'de Frankların dükü, saray vekil-harcı Charles Martel, Müslümanlara karşı Poitiers Muharebesini kazandı. Arabistan'ın kavurucu çöllerinden çıkan insanlar, ilk defa yenilmişti. Kuşkusuz bu olayda ilk görülen şey, Galya'nın kurtuluşuydu. Bu belki de tüm Hıristiyanlığın kurtuluşuydu ve benzer şekilde müstakbel Fransa için bir imkandı. Ortaya koyduğu hizmetler görülmüştü ve serseme dönen papalık karşısında tam bağımsızlık kazanabilirdi.

Roma, Clovis'e olan borcunu asla unutmadı ve Merovenjlerde de hiçbir kusur bulamıyordu. Zira Merovenjler, katı bir ortodoksi gösteriyor, inanç meselesinde kilise otoritesini tek yargıç olarak tanıyordu. Lakin kilise, Frank krallarının piskoposlara, kendi iktidarlarını dengeleyecek kadar yer açmamasından rahatsızlık duyuyordu. Daha önemlisi piskopos atamalarına müdahale etmeye çalışmaları ve sivilleri piskoposlar kuruluna almaları, kilise tarafından can sıkıcı bulunuyordu. Büyük Gregorius'un (590-600) şahsında papalık makamı, Fransa krallarının bu niyetine şiddetle karşı çıkmıştı ve bunun önüne geçmek için 599'da Paris'te bir konsilin toplanması çağrısında bulundu. Konsilin toplanması çok uzun zaman aldığı için ancak papanın ölümünden sonra açılabilirdi ve krala kafa tutabilecek yüce kişiliğe sahip kimse bulunamadı.

Böylece 614'te II. Clotaire, konsil kararları arasına hiçbir yüksek papaz atamasının kraliyet onayı alana kadar kesin olmadığını ifade eden maddeyi ekletti. Roma, boyun eğmek zorundaydı. Artık Frankların bağımsızlık taleplerinden daha fazlasına boyun eğmekten başka çaresi kalmadı.

Karolenj Yenilikleri

Papalık, ahlaki otoritenin ona verdiği itibarı yine de muhafaza ediyordu. Merovenjlerin zayıflığını görmesine rağmen bu hanedanın meşruiyetinden etkilenen Kısa Pepin (751-768), Roma'dan birtakım teminatlar koparmak ister. Sonradan şöhret kazanan şu soruyu sormak için Fulrad'ı papa Zacharias'ın (741-752) yanına yollar: "Krallar, artık iktidarlarını krallığımızda uygulamıyor. Bu iyi mi kötü mü?" Papalık hükümdarı cevap verir: "Gerçekten iktidarı uygulayan kralı atamak daha iyidir. Böylece düzen hiç sarsılmaz." Bu durumda Charles Martel'in oğlu, Soissons'da toplanan piskoposlar tarafından kutsanır. Her halükarda tedirginlik hakimdir ve piskopos kurulunun meshi, ona yeterli gelmediği için üç yıl sonra 754'te bizzat papa tarafından Saint-Denis'de kutsama törenini yeniler. Böylece kesin bir şekilde Frank monarşisini kilisenin baskısı altına, daha doğrusu kilisenin riyasetine bırakır.

Papalık tarafından gerçekleştirilen bu kutsama töreni, gerçek bir yeniliktir. Bir bu kadar önemli başka bir yenilik daha vardı. Papa hazretleri, kralı kutsamak için Paris'e kasten gelmemişti. İtalya'nın güneyine ilerleyen Lombardlar tarafından tehdit edilen papa, boşu boşuna Bizans İmparatorluğunun yardımı için nefes tüketiyordu. Böyle olunca tek umudu, Franklardı. Kendini kralın ayaklarına atıyordu. Birbirine müteakıl iki olay. Pepin, iki seferle (751, 756) Lombardları sürdü ve ardından Ravenna ile Roma etrafında fethettiği toprakları imparatora vermek yerine papaya armağan etti. O andan itibaren papa, devlet reisiydi. 1870'e

kadar böyle devam etti. Bizans vesayetinden kurtulan papalık hükümdarı, artık kimseye bağlı değildi ve karşısında çok geniş bir ufuk belirliyordu. Gözünü bu ufka dikecekti.

Her şeye rağmen Frank kralları, papalar sayesinde kraldır; papalar da Franklar sayesinde dünyevi hükümdar olmuştur.

Batı İmparatorluğunun İhyası...

Romalı askerlerin *imperator* tezahüratına yüzyıllar sonra cevaben kalabalıkların alkışları eşliğinde, Papa III. Leon tarafından Roma'da 800 yılının Noel gününde imparator tacı giyen Pepin'in oğlu Büyük Charles, yani Charlemagne, Batı İmparatorluğunu ihya eder. Her şeyden önce bir kral olarak kendini görmesine ve *imperator Romanum gubernans imperium* unvanını takiben *rex Francorum atque Lombardorum* unvanını kullanarak kral olduğunu unutmamaya özen göstermesine rağmen yüksek yargıçlık görevi için yeni payesine sıkıca sarılır. İmparator kendini, “kötülere karşı korumak ve yönetmekle” mesul olduğu kilisenin hizmetkârı olarak görür. Dini meselelere sürekli müdahale eder. Piskoposları atamaktan kendi de hoşnut değildir ama onları kendi hizmetinde istihdam eder. Artık birbirini dengeleyen iki iktidar yoktur; tek bir iktidar vardır, o da dünyevi ile ruhaniyi birleştiren yaptırımı elinde tutan hükümdarın iktidarıdır. Werner, “ayrışmaz bir birlikte ortaya çıkan” bu birleşim çağı “Karolenj çağıdır” diyecektir.

Tacı bizzat elleriyle başına geçiren papadan değil de tanrıdan aldığına kani ve bu konuda halkın şüpheye düşmemesini istemeyen –bu nedenle aslında şaşırtıcı şekilde tac giyme töreni efsanesi imparatorluk niyetinden başka bir noktaya varmıştır– Charlemagne'in kutsama töreninden neden büyülenmediği anlaşılır. İmparatorun kendini papadan üstün gördüğü ve onu vassalı olarak kabul ettiği su götürmez. III. Leon'un 786'da “Kutsal Makama” seçildiği gün, ona dürüst bir hayat sürmesini, kutsal yasalara uymasını ve İsa Mesih'in mukallidi olduğunu göstermesini tavsiye ettiğinde Charlemagne, zaten bu kanaatleydi. 813'te papaya haber verme-

den oğlu Dindar I. Louis'ye tahtı bıraktığında bunu bir kez daha gösterecektir.⁸ Hiçbir şeyin faydası olmadı: Büyük Charles'ın taç giyme töreninin yankısı, gelecek nesilleri öyle bir etkisi altına alacaktı ki papalık müdahalesi, imparatorların kutsanması için zorunlu görülecekti. Bin yıl sonra bile Napoleon, muhterem papayı tacı kendisine vermeye zorlayacaktı.

Dünyevi ve ruhani iktidarların birliğini kendi lehine teminat altına almak için Hristiyanlığın tek bir öndere sahip olması gerektiği yönündeki Karolenj düşüncesi, imparatorluğun aleyhine dönecektir. Charles'ın iktidara gelişinden ancak yarım yüzyıl sonra Karolenjler, kuvvetleriyle birlikte üstünlüklerini de kaybetti; ellerinde topladıkları tüm otoriteyi papaya bırakmak zorunda kaldılar. I. Nicolaus (858-867), tüm iktidarları üstüne alır ve hiçbir sınır tanımaz: "Kutsal Makam, dünyadaki her yeri ve her şeyi düzene ve hak yola sokmalıdır." Karolenj İmparatorluğunun parçalanmasıyla küçük devletlerin ortaya çıktığı bir Avrupa'nın bekasını sağlamak gerektiğine inanıyordu. Dindar Louis (814-840), babasının yerine geçti ve 817'de tanrının halkının birliği için imparatorluğun kutsanmış ve dokunulmaz birliği ilkesini duyurdu. Bu ilke 823 ve 825'te tekrar belirtildi.

...Ve Çöküşü

Cermenlerin vârisler arasında miras paylaşımı geleneğinin ötesine geçen bu hoş ideoloji, olaylar tarafından sınanınca direnç gösteremez. Louis, üç oğula sahipti: Lothar (ö. 855), Cermen Louis (ö.876) ve müstakbel Dazlak II. Charles. Hırsla dolu, anlaşılmayı başaramayan bu adamlar, birbirlerini parçalar. Verdun Antlaşması (843), üç ülkenin doğuşunu tasdik ederek aralarındaki çatışmaya son verir. Bunlardan ikisini parlak bir gelecek bekler. Kralların imparatora boyun eğmesi şartının zevahiri kurtarması –imparatorluğun teorik birliğini sürdürmektir kasıt– zordur ve buna inan-

mak da güçtür. Belki aşırı ileri görüşlülük veya sadece kurnazlık sonucu papalar, hamle sırasının kendilerinde olduğunu düşünür. İmparatorluk başarısızlığa uğradığı noktada kendilerinin başarıya ulaşabileceğine inanırlar. İmparatorluk, önceden kestirilebileceği üzere çöker (888), 924'te I. Berengar'ın ölümünün ardından yok olur. Tüm Hristiyanlığın üzerinde kurulacak imparatorluk tahakkümünden geriye Almanya'da sadece bir düş kalır; bir düş ki düş olduğu kısa sürede anlaşılabacaktır.

Aziz Petrus'un Üstünlüğü

X. yüzyılda Büyük II. Otto (973-983)*, Karolenj İmparatorluğunu ihya eder ve tarih sahnesinde artık Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu** olarak tanınır. Evrensel tahakküm hevesi de hâlâ sürer. Yeni hükümdar ve halefi, imparatorluğa Charlemagne zamanındaki ihtişamını ve kapsayıcı egemenliğini geri kazandırmak ister. Tek sorun, papanın boşalan yeri doldurmasıdır ve yerini bırakmaya da hiç niyeti yoktur. Çatışma, kaçınılmaz görünür.

Kilisenin içinden geçtiği kriz, kıvılcımı yakacaktır. İki günah, ruhban sınıfının altını oyar: kutsal eşyaların, ruhani malların, kilise görevlerinin ticareti [*la simonie*] ve –Bizans Ortodoksluğu izin verirken Roma tarafından yasaklanmış– her türlü icazetle papazların evliliği [*le nicolaïsme*]. Belki isteksizlik, belki güçsüzlük, belki de imparatorların, özellikle IV. Heinrich'in (1056-1106) çıkarıyla örtüştüğü için imparatorluk bu hususta kaygılanmaz.

* Roux, burada bir dizi yanlış anlamaya yol açabilecek bir hata yapar. Büyük lakabı, I. Otto'ya aittir. Öte yandan I. Otto, Saksonya dükü olarak II. Otto olarak da anılmıştı. Ancak Roux'nun parantez içinde verdiği hüküm süresi, Büyük I. Otto'nun (veya Saksonya dükü olarak II. Otto'nun) oğlu Kutsal Roma imparatoru II. Otto'ya aittir. Onun lakabı ise Kızıl'dır. Dolayısıyla metnin geri kalanına bakılarak Karolenj İmparatorluğunu ihya edenin Büyük I. Otto (veya Saksonya dükü olarak II. Otto) olduğu düşünülürse parantez içindeki hüküm süresinin 962-973 olarak değiştirilmesi gerekir. (ç.n.)

** Elbette "İmparatorluk" olarak zikrediliyordu. "Roma" ve "Cermen" ön adlarını ekleyen biziz.

Fakat bu demek değildir ki bu konuda suç ortağı oldular. Zaten papaları öfkeliendiren de budur. X. Leon (1049-1054) ve iki halefi, piskoposların sivil yetkiler elde etmesini kınamaya cüret edemese de *simoniden* nemalananlara karşı şiddetli bir mücadele başlatmaya karar verir. Bu da onları imparatorlarla karşı karşıya getirir. VII. Gregorius'un (1073-1085) papa olarak iktidara gelişi, sorunun açıkça ortaya serilmesine yol açar. Sözün özü mutlak iktidar, imparatorda mı yoksa papada mı olacaktır? I. Nicolaus'un savlarını sahiplenen ve bunların çıktılarını elde etmek isteyen Gregorius, uzun zamandır beklenmiş İsa'nın yeryüzündeki hükmünü; dünyadaki krallıkları ayaklarının altına serecek, tüm Hıristiyanlık üzerinde hüküm sürecek bir kilise monarşisini kurmak için görevlendirildiğini söyler. Hıristiyanlar, tek bir reise sahip olabilir ve herkes bu riyasette hak iddia etse de bu reis, papadan başkası olamaz. En nihayetinde papa, hem İsa'nın hem Caesar'ın vârisidir; bir elinde cennetin anahtarını, diğer elinde yeryüzünün esasını tutar. İktidara gelir gelmez Gregorius, 1059'da II. Nicolaus tarafından alınan ama ölü doğmuş kararı uygulamaya sokmak ister. Buna göre seküler iktidarlar karşısında papalık, tam bağımsızlığa sahiptir ve ruhbanlık dışı yetkilendirmeleri kınar. *Dictatus papae* kitabında (1074-1075) bunu açıkça gösterir; papalık imtiyazlarını ve haklarının kapsamını özetler.

IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve hatta X-XIII. yüzyıl arasında Hıristiyan prenslerin büyük kısmı, Roma'ya ya hiç itaat etmiyordu veya çok az ediyordu. Papanın müeyyidesine başvurmadan iktidarlarının meşru olmayacağını bildikleri halde böyleydi. Yarım binyıl sonra 997'de Asya bozkırlarından yelken açan son halk Macarlar, kral olarak görmek istedikleri Istvan'a (997-1038) papanın taç giydirmesini talep etmek için papalığa elçi göndererek Hıristiyan uluslar birliğine giriş yapar. Polonya dükü I. Boleslaw (992-1025), papalık hükümdarının inayetiyle krallığa terfi eder. Batıda işlerin işleyişini çözümleyen bu yeni müritler, papalığın her şeye kadirliğini mükemmelen anladı. Papalık

egemenliği –her zaman hevesle olmasa da– Portekiz, Kastilya, Aragon, İngiltere, Bulgaristan kralları ile Kaloyan (1197-1207) ve Yurtsuz John (1199-1216) tarafından tanındığında bu her şeye kadırlık, XII. ve XIII. yüzyılda en parlak zamanını yaşar. Yalnızca Fransa, bunu reddeder ki ileride göreceğiz. Diğerleri ise boşuna çabalar. Yurtsuz John için mesele üzücüdür. Papa önce onu devrik ilan eder (1211), sonra 1213'te teslim olması için Capet ordusunu ona karşı harekete geçirir: “Tüm İngiltere krallığını, tüm İrlanda krallığını [...] kutsal kiliseye teslim ediyoruz ve onları feodallerle bir tutup ağır bir vergi ödemeyi kabul ediyoruz.”⁹

Aragonlu II. Pedro (1196-1213) gibi büyük bir prens de kutsal makama vergi ödemekten çekinmez ve tacı onun elinden giymek için vassalı olarak tanır. III. Innocentius'un yanına gitmek üzere Roma'ya varır ve haleflerinin papa tarafından belirlenen usule göre kutsanmasını kabul eder. Kutsama töreni, Tarragona'da papa adına iş gören başpiskopos tarafından gerçekleştirilecektir ve ardından yine başpiskopos, başkentte yetki törenini icra edecektir.¹⁰ Bu mesele, muhtemelen zaten şüphe duyulmayan meşruiyetini sağlamlaştırmak için ortaya çıkmaz. Pedro, dini iktidara yaslanarak İspanya'da bilhassa güçlü bir nüfuza sahip, tüm otoritenin kaynağı olduğunu düşünen soyluluğun etkisini kırmak istiyordu. Baron ve şövalyeler, var güçleriyle Pedro'ya karşı çıkar ve Roma'daki papalık tarafından haraca bağlanmış bir kral olarak yüzkarası olduğunu haykırırlar.¹¹ Kiliseden bağımsız bir monarşinin en ateşli savunucusu olacaklardır. Bunu kendi hesaplarına mı yoksa monarşi hesabına mı yaptıkları sorulabilir, tabii eğer kendilerinin bile ayıramadığı bu çizgiyi ayırmak mümkünse.

9 Matthieu Paris, *Grandes Chroniques*, s. 169.

10 Paquis ve Dochez, *Histoire d'Espagne*, II, s. 66.

11 A.g.e., II, s. 66.

İmparatorluk Tepkileri

Roma'ya bir o kadar uzak bir o kadar da itaatkar prensler, gururlarını dokunan vassallıktan hiç de rahatsız gözükmezler. Lakin kalenderi tarikatların temsilcilerine ve papalığın her yerde mevcut memurlarına katlanmak zorundadırlar ve bu yalnızca doğudaki bir durum değildir. IV. Bela (1172-1196) hükümdarlığında Macaristan, ilk sıradaki Katolik güç olmak üzereydi. Fakat Deşt-i Kıpçak'ı (Karadeniz'in kuzeyindeki düzlükler) Roma himayesine devretmesi gerekir (1229) ve böylece hareket özgürlüğünün sınırlarıyla tanışır. İmparator için durum daha sıkıcıdır, çünkü toprakları, kilisenin topraklarının bitişindedir. IV. Heinrich, mütevazı biri değildir ama gururunu kontrol altında tutmayı bilir ve taç üzerinde tartışılmaz bir hak iddia etmez. Kilisenin üstünlüğünü tanımaktan gocunmasa da papanın tiranlığını hoş görecektir bir insan değildir. Papanın imanının düşmanı bir prensi yerinden edebilmesini kabul etse de iyi bir Katoliğe bunu yapmasını mazur görmez. Tacın kazanılmış haklarını savunma görevini üstlendiğinin ve üstlendiği görevin kutsal niteliğinin bilincindedir ve şöyle der: "Beni yargılayacak olan, sadece ve sadece tanrıdır, çünkü [...] ben, krallık için meshedilenler arasındayım."

İmparatorun ilk başta kayıtsız kaldığı, kısa süre sonra imparatoru kışkırtan, en sonunda imparator için katlanılmaz bir hale gelen Gregorius'un hırçın talepleri, en sonunda imparatora tehlikeli ve ifrata kaçan türden görünür. 1076'da Worms'ta piskoposları toplar ve papanın azline dair bir senet imzalatır. VII. Gregorius da imparatoru azledip anathema ile telin ederek, tebasını yeminlerinden azat ederek karşılık verir. Bunlar Heinrich'in elinde olmayan silahlardır. Çatışma, eşit şartlarda gerçekleşmez. Erken davranan Heinrich, bunu sezememişti. Daha savaşmadan mağluptu. Ocak 1077'de Canossa'da bağışlanmak için yalvarır.*

* Bkz. s. 340.

IV. Heinrich, savaş açmakla kesinlikle hata yaptı. Fakat Gregorius'un da kazanma şansı düşük bir savaşı tetiklemeye hakkı yoktu. Tamamıyla kördü; imparatoru aşağılayarak farklı düzeylerde onun gibi olanları, tanrının temsilcisi gibi gözükenleri aşağıladığını ve dolaylı bir şekilde bu aşağılamanın tanrıya ulaştığını görmez. Cezasını çekecektir. Bu beyhude zaferden üç yıl sonra Heinrich zafere ulaşır. Tekrar afaroz edilmesine rağmen bu engeli nasıl aşacağını bilir, papayla çatışmaya girer, onu bozguna uğratar ve Roma'yı alır. Gregorius, sürülür ve sürgünde ölür. Yenilen bir kez daha tanrıdır; bu sefer, kilisesinin reisinin, İsa'nın halefinin şahsında. Yetki çekişmeleri bir savaşa dönüşür: ruhbanlık ile imparatorluğun çatışması.

Ruhbanlık ile İmparatorluğun Çatışması

Papalık kendini hızlıca toplar. En nihayetinde kazananın o olacağına inanmak için her şey hazırdır. Kilise, haçlıları harekete geçirecek mistik bir atılıma ve dışlı bir düşünür Clairvauxlu Bernard'a (1091-1153) sahiptir. İki kılıç imgesini Bernard bulmuştur: "İkisi de Petrus'a aittir; biri, ruhani olan, elinde; diğeri, dünyevi olan, emirlerindedir." Devletin temellerini yerinden oynatan ve kutsal kralı basit bir yürütücüye indiren cüretkar bir savdır. Zaten taç giymiş III. Lothar, 1133'te imparatorluk yetkilerinin tamamının papa tarafından kendine takdim edilmesini ister. Laterano Bazilikası'ndaki fresklerden biri, papalık hükümdarının tahtında, dizlerinin dibinde de imparator varken tasvir eder ve şu sözler yazılıdır: "Kral, papanın vassalı haline gelir ve tacı ondan alır."¹² Hıristiyanlık, tek bir devlet teşkil etmemesine rağmen, haçlı seferleri beklediği gibi birleştirici bir kuvvet yaratmamasına rağmen her şey yolunda gibidir. Gerçekte ise hiçbir şey yolunda değildir. Büyük bir aile, Hohenstaufen ailesi, "bu engerek soyu", başkaldırır. Kilise iktidarına karşı iki

12 Pacaut, *Frédéric Barberousse*, s. 31.

büyük hükümdar ayağa kalkar: Friedrich Barbarossa (1152-1190) ve torunu II. Friedrich (1218-1250). Keyifli bir seyir için karşı tarafta iki büyük papa vardır: III. Innocentius (1198-1216) ve IV. Innocentius (1243-1254).

Tüm Hıristiyanlığın kaderi, bu çatışmanın kaderine bağlıdır. İmparatorluğun kazanması halinde krallar, boyunduruklarından kurtulur; Capetleri takip eder. Barbarossa, hükümdarlığına IV. Hadrianus (1154-1159) ile güzel ilişkiler kurarak başladı; fakat 1157'de rüzgar tersine döndü. Fulda'daki diyet meclisinde kentlin ve evrenin hükümdarlığını "tanrısal müsamahadan" aldığını belirten bir karar aldırdı ve kutsal makamın itirazları karşısında da imparatorluk tacına papalığın elindeki bir yurtluk olarak bakmanın yanıltıcı olacağını belirtir. Soğuk savaş tekrar başlar.¹³ Çok geçmeden de sıcak bir hale gelir. III. Alexander'e karşı Barbarossa, IV. Victor'u antipapa olarak tahta çıkarır (1160). Savaş başlar: Lombard Birliği'nin ele geçirilmesiyle imparator 1176'da yenilgiye uğrar ve papalık hükümdarının ayaklarına kapanacağı Venedik'e gelir. Canossa'daki aşağılama tekerrür eder ama bir şey değişmiştir. Bu da on dört yıl sonra Barbarossa'nın ölümüyle birlikte tanrılaşmasıyla görülecektir.

II. Friedrich, olabilecek en iyi siyasi durumda bulunuyordu. Atasından ciddi bir itibar devralmıştı. İmparatorluk tacına Sicilyateyn tacını eklemişti, bu da Papalık devletini örs ile çekiç arasına yerleştiriyordu. Seçilmesini kısmen Friedrich'e borçlu olan endişeli IV. Innocentius, önce Cenova'ya, ardından Lyon'a yerleşecekti. 1245'te Lyon'da toplanmak üzere bir konsil çağrısında bulundu. Hıristiyanlığın ciddi tehditlerle karşılaştığı bir dönemdi. Macaristan'da konuşlanmış Moğollar, imparatora itaat etmesini emretmiş ve Avrupa'yı fethetme niyetinde olduklarını göstermişti.¹⁴ Buna karşın Lyon toplantısının gündeminde Fri-

13 A.g.e., s. 130.

14 Roux, *Les Explorateurs*, s. 92-93; *Histoire de l'Empire mongol*, s. 293.

edrich, korkunç istilacılardan daha fazla yer işgal ediyordu. *Aeger cui levia* başlıklı papalık genelgesinde Innocentius şunu duyurdu: “Tanrı tarafından hıza çekilmeyen tek bir iktidar yoktur. [...] İsa Mesih’in halefi olarak hem gerçek birer kral hem gerçek birer papaz [...] olan tüm papalar, yalnızca papalık monarşisini değil, kraliyet monarşisini de ahzettir. [...] Tanrı onlara hem semavi imparatorluğu hem arzi imparatorluğu tevdi etti. [...] Çifte iktidarın simgesi olan kılıç, kilisenin elindedir.” Bu sav, daha önce hiç bu kadar samimiyetle ve hatta hoyratça dile gelmemiştir.

Friedrich aforoz edildi, sonra tahttan indirildi. Kaale bile almadı, hükümdarlığı bundan yara almadı. Fakat etkisi sınırlı torunu Conradin, bu çatışmaya katlanacak kabiliyetten yoksundu. Sicilya kralı Anjoulu Charles (1265-1285), onu mağlup etti ve boynunu vurdurdu (1268).

Papa, hüznü bir zaferin muzafferiydi. Avrupa’yı birleştirmeyi başaramadı. Bu da gerçekleştirdiği eylemi, haklılaştırdı. Fakat kabul ettirebildiği tek şey, “dünyanın ve dünyanın üzerindeki her şeyin ait olduğu tanrının”¹⁵ naibi olmasıydı. Teokrasi, doğmak üzereydi. *Unam sanctam* kararı, teokrasiyi doğmuş gibi tanımlıyordu: “Kilise, prenslerin üstündedir. Papa, kilise ve dünya üzerindeki tüm iktidarın sahibidir. Kralların ve her şeyin yargıcısıdır.”¹⁶ Avrupa, belki de doğurmuştu ama bu, ölü doğmuş bir çocuktü. Kilise ve imparatorluk dahil her şey çöktü. Kilise, derin bir atalet; imparatorluk ise büyük bir anarşiye düştü. Bu dönem, “İnterregnum” (1254-1273) olarak anıldı. Almanya ve İtalya birbirinden ayrılır; Alman müdahalesine katlanamayan İtalya için en büyük sevinçtir. Bu sevince ikna olmuş değilim ama Dante’yi okuduğumda bunu gördüm. Büyük şair (1265-1321) imparatorluğun ateşli bir savunucusu gibi görünür ve papanın dünyevi iktidarına tahammülü yoktur: “İnsan, iki akıbeti için

15 Arquillière, *Histoire*, s. 206.

16 Favier, *Histoire, Le temps des principautés*, s. 249-250.

iki idareye ihtiyaç duyar; ortaya çıkan gerçeklere göre insan soyunu ebedi yaşama yönlendiren papalık hükümdarına ve felsefi bilgilerine göre insan soyunu dünyevi bahtiyarlıkla buluşturacak imparatora.”¹⁷ Evet, “Dünyayı daha güzel bir yer haline getiren* Roma, biri tanrının ve diğeri dünyanın yolunu aydınlatan iki güneşin sahibi olmayı âdet edinmişti.”¹⁸

İmparatorluk hâlâ hegemonya hevesi taşır; papalıkta ise hiç böyle bir heves kalmayacaktır. Bavyeralı IV. Ludwig (1328-1346), papalığa karşı yeni bir kuvvet denemesine girişir ama başarısız olur. Lüksemburglu IV. Karl (1346-1355), tacı 1355'te papalık hükümdarından alır ama 1356'da kraliyet ve imparatorluk seçim usullerini düzenleyen imparatorluk fermanı, Roma tarafından yürütülen törene dair en küçük bir imaya yer bırakmaz. İmparator seçimini yedi müntehibe bırakan ferman, papalık makamının ismini dahi zikretmez. İmparatorlar ve papalık hükümdarları, birbirlerinin varlıklarını kabul eder ve görmezden gelir. Daha ileriki zamanlardaki çatışmalardan bahsetmek fuzulidir. Köp-rünün altından çok sular akar. Mesela hem Protestan kalkışmalarına hem Türklerin zorlamalarına karşı duran Katolikliğin temel dayanağı V. Karl'ın (1519-1556) hırslarına karşı papalık ne yapabilirdi ki? Üstelik Roma sarayı, artık yeterince hünerli değildi ve başlattığı girişimlerin işi kötüye götürdüğünü hızlıca farketti. IV. Paulus'un (1555-1559) İspanyol II. Felipe'ye (1556-1598) ve imparator Ferdinand'a (1556-1564) karşı başlattığı teşebbüsler papalığı tehlikeye soktu. Yalnızca İngiliz VIII. Henry'nin boşanmasıyla ilgili olduğu için dini alana ait bir mesele olmasına rağmen VII. Clemens'in (1523-1534) teşebbüsleri ise bağımsız yeni bir kilisenin kurulmasıyla neticelendi.

* Bu düşüncenin sorumluluğunu Dante'ye bırakıyorum.

17 Dante, *Monarchie*.

18 Dante, *Purgatoire*, XVI, 108.

Fransa ve Papalık

Fransa kralının Roma'dan elde etmiş olduğu tüm tanınırılık unvanlarından bahsetmiştik. Bu unvanlar, krallığın ve papalığın müteakabil ilişkileri ile güçlendirilmişti: Franklar, İtalya üzerinde hak iddia etmiyordu ve hırslı bir imparatorluğun taraftarı değildi. Cermen emperyalizmi karşısında Roma'yı desteklemeyi tercih ediyorlardı. IX. yüzyılda Hincmar, Reims'teki katedralinde yapılan kutsama törenini icat ettiğinden ve bu bir geleneğe dönüş-tüğünden beri¹⁹ papalar, ne töreni icra ediyordu ne hükümdarın işlerine karışıyordu. Monarşi, kilisenin dinin müdahalelerinden kaçamıyordu; bu da zaten ne mümkün ne istenen bir şeydi ama kendi bağımsızlığını ilan etmişti bir kere. Tek anlaşmazlık sebebi, Almanya'daki barut fıçısını ateşe verdi. Piskoposların yetkilen-dirilmesi, papaya mı yoksa krala mı aitti? Papa, bu yangını her yere taşımaya çalışınca Fransa da nasibini aldı. Asla bir düzene sokulamayacak çekişmeye sebep oldu. XIV. Louis (1643-1715) hükümdarlığında bile Gallikanizm konusunda XI. Innocentius (1676-1689) ile bir anlaşmazlık peyda olacaktı. Bilhassa Bousset, kuvvetli birkaç düsturla öğretiyi sistemleştirecekti.

Fransa, tüm seküler meziyetlerine iki tane daha ekleme yaptı: Haçlı seferlerinin ele başıydı ve Aziz Louis'i ortaya çıkardı. Haçlı seferi, elbette tüm Hıristiyanları ilgilendiren bir meseleydi ve İngilizler, Almanlar, İtalyanlar –kendi ülkelerinde hem düşman hem sorun olan İslamiyetle savaşıyan İspanyolları ayrıca belirtmeye bile gerek yok–, geniş bir katılımla katkıda bulundu. Oysa Franklar, en kalabalık, en adanmış, en ateşli olanlardı; öyle ki Müslüman-lar, haçlılardan “Frenkler” diye bahsedecekti ve bu deniz ötesi seferler, *Gesta Dei per Francos*, yani “tanrının Franklarla yazdığı destan” olarak adlandırılacaktı. Haçlı seferi kararı (1095), Fransız bir papa, II. Urbanus tarafından bir Fransız şehri Clermont'da alındı ve Fransız bir keşiş, Keşiş Pierre tarafından duyuruldu.

19 Werner, *Les Origines*, s. 412.

Aziz Louis'nin eşi benzeri olmayan itibarını tahayyül etmek zordur. Önce Fransa'da, ardından tüm Hristiyanlık üzerinde, en nihayetinde tüm bunların ötesinde Müslümanlarda ve hatta şaşırtıcı şekilde Louis'yi Batı'nın en büyük hükümdarı olarak gören Moğollarda büyük bir tesire sahipti. IX. Louis, asırlar boyunca bir referans, bir örnek olarak kullanıldı. Onun soyundan gelen kişiler, bundan faydalandı; çünkü onunla olan akrabalık bağı, onların Louis'nin mükemmelliğinden bir parça almalarını sağlıyordu.²⁰ Aziz Louis sayesinde Fransa, artık “tanrı tarafından korunan krallığı göklere çıkarmak için ne papalığa ne kilisenin hususi müdahalesine ihtiyaç duyuyordu. Onun inayetiyle ulaşılan [...] ruhanilik derecesi, krala muhteşem bir hareket serbestisi tanıyordu ve bu serbestiyet, kilise karşısında bile geçerliydi.”²¹ Ruhbaniyet üzerinde tahakküm kurmaktan memnun olmayan taç, “onu azimle hizmetine alınca”²² hiç kimse, mütemadiyen ona itiraz etmeyi aklından geçirmez.

Elbette Fransa kralları ile kilise arasında birkaç kriz yaşandı. Uzun sakin menderesler, suları şakırdatacak dar boğazlara ve uçurumlara varır; ırmağın huzurlu ve duru akışı, biraz sonra yine bu çetinlikle karşılaşacaktır. Güzergahta çıkan pürüzlerden biri, Philippe Augustus hükümdarlığında birden çıkıverir. Philippe Augustus, yirmi yıl boyunca boşanması hakkında papalığın *anathemasını* duymazdan gelmişti ve 1203'te papalık temsilcisine “alacağı bir buyruk olmadığını ve kutsal makamın kralın işlerine karışmamasını” belirtmişti. Bir diğer çarpışma, 1296'da Yakışıklı Philippe ile VIII. Bonifacius'un (1294-1303) karşı karşıya gelmesiyle gerçekleşti; bu, oldukça sert ve uzun sürdü. Konu, Yakışıklı Philippe'in ruhbanlardan almak istediği olağandışı vergilerdi. Mesele çok hızlı yoldan çıktı. Haçlı seferi için İngiltere ile barış

20 Bkz. Richard, *Saint Louis*, s. 578. Bkz. Favier, *Histoire*, s. 201.

21 Werner, *Les Origines*, s. 334.

22 A.g.e., s. 368.

imzalaması için krala gönderilen papalık elçilerine kral, 1297’de krallığındaki dünyevi iktidarın yalnızca kendine ait olduğunu, bu konuda kendinden üstün hiçbir merci tanımadığını ve bu meselede yaşayan hiçbir faniye asla boyun eğmeyeceğini söyleyerek yanıt verdi. Papa da ona şunu yazdı: * “Senden üst bir merci olmadığına, kilisenin yüce monarkına itaat etmen gerekmediğine seni ikna edenler, seni kandırıyorlar.” Kral, Anagni şatosunun kapılarını zorlamak üzere Nogaret’yi yollar. Yıldırım çarpmışa dönen yaşlı papa, kısa süre sonra ölür. 1305’te Fransa kralı, Fransız bir papa seçtirecektir: V. Clemens (1305-1314), Avignon’a yerleşir. Papalık, 1378’e kadar kalır; bir başka Fransız papa XI. Gregorius, papalığı tekrar Roma’ya taşır.

Bizans

Batı’da amansız bir üstünlük mücadelesine giren papalık, Doğu’da tüm mevzilerini çok uzun zaman önce kaybetti. Katolik Avrupa, kilise monarşisinin idaresini yeğlerken Bizans İmparatorluğu, konsil idaresini benimser. *Codex Justinianus*, beş patrikhanelik bir federasyonun yönetimindeki Hristiyan halkın (*ecclesia*) meclis hükümetini öngörmüştü. Buna göre Roma’da ve Konstantinopolis’te temyiz hakkı tanınmıştı. Gerçekte ise imparator, kendi imparatorluğunda dünyevi ve ruhani olarak karşı çıkılamaz reisti. Makedon Basileios (867-886) ve VI. Leon (886-912), hakiki “tek tariki” tanımlarlar: Ruhbanlık ile imparatorluğun birliği, ruh ile bendenin birliğidir. Seçilmiş imparator, halka ait kraliyet ruhbanlığını elinde toplar ve temsil eder: Kilisenin idaresini denetler, konsilleri toplanmaya çağırır, patrikhane-yi –birkaç istisna hariç– elinde tutar.²³ Her halükarda kilisenin müdahale hakkı vardır. Piskoposlar ve başpapa-zlar, yasalar veya icraat, Hristiyan vicdanına tersse temsil işini üstlenebilirler. Ni-

* Zira kral, Pamiers piskoposunu gözaltına aldırılmıştı.

23 Clément, “L’Église orthodoxe”, Delumeau içinde, *Le Fait*, s. 173.

tekim bunu yapmaya cesaret de ettiler. Bu, tamamen onların haysiyetine ilişkindir; çünkü tehlikelerden arı bir yol değildir.²⁴

Seküler ruhban sınıfı [*le clergé seculier*], neredeyse eli kolu bağlı bir haldeydi; oysa muntazam ruhban sınıfı [*le clergé regulier*] ise tartışılmaz bir direnç kuvvetiydi. Muntazam ruhban sınıfının etkisinin genişliği, birbirine bağlılığı ve ona halkın gösterdiği ilgi, bu sınıfa ciddi bir ağırlık kazandırıyordu. En kıskanç *basilei*, özellikle onlara karşı en zalim V. Konstantinos (740-775), muntazam ruhban sınıfının devlet içinde devlet teşkil ettiğini belirtiyordu. İkon düşkünü bu ruhban sınıfına karşı son tahlilde ikonoklazmın ateşi yakıldı. Lakin ikonoklazmın doğuşu ve gelişiminin, IX. yüzyılda toplanan ve yayınlanan peygamber âdetleriyle, sünnetle gerekçelendirilmiş Müslüman ikonoklazmı ile hemen hemen aynı devire tekabül ettiğini gözlemlemek, huzursuz edicidir. Öte yandan bu hareketin, yer yer zengin çiçek ve hayvan süslemesinin ortaya çıkmasına ön ayak olması da bir o kadar rahatsız edicidir. Ne olursa olsun Sezaropapizmin yükselişi görülmek istenen,²⁵ 726'da doğan ve 843'te ölen Bizans ikonoklazmı, iki cepheyi karşı karşıya getirir: Biri (ikonoklastlar), imparator taraftarıdır ve imparatorun emrine amade kıdemli ruhbanlar bu saftadır; diğeri (ikonodül ve ikonolater), neredeyse herkesi, keşişleri, düşük kıdemli ruhbanları ve kadın nüfusunu safında topluyordu. Bu uzun çatışma, öncesinde sağlam teşekkül etmiş kilisenin yapısını hassas bir şekilde düzenlemedi ve bu yapıya Batı'dakinden farklı bir isim bulmak gerekiyordu. Kendini Ortodoks olarak tanıttı ve Katoliklik tarafından da böyle tanınmayı başardı.

Papalık, ikonoklast hareket başladığı anda dirayetle tepki göstermişti. Zaten doğal olarak kilisenin piskoposlar kuruluyla idaresine düşmandı ve artık tanımadığı bir imparatorun işlerine burnunu sokmasına da karşıydı. Böylece imparatora karşı çok

24 A.g.e., s. 175.

25 A.g.e., s. 173.

hızlı bir şekilde mesafe koydu. III. Gregorius (731-741), imparatorluk hükümetine seçilmesinin onaylanmasını talep eden son papa oldu. Ne dillendirildi ne bilgi verildi ama kopuş, tamamlanmıştı. Charlemagne'ın iktidara gelişi ve Batı İmparatorluğunun ihyası, vahameti daha da arttırdı. Konstantinopolis'in gözünde Konstantin'in halefi değilse kimse, imparatorluk unvanını taşıyamazdı. Kelimelerle oynandı. Charlemagne'ın bir fikri vardı: Tanrı'dan gelen Kutsal Ruh'un, aynı zamanda Oğul'dan da geldiği anlamını veren *filioque* ifadesini İznik Amentüsüne ekleyecekti.* Ufak bir kabahat, idam sehпасına taşındı. Doğulular parladı, tartışma baki kaldı. 1054'te Mihail Kirularios, papayı aforoz etti; papa da onu.** Hiç kimse burada bir ayrışmanın başlangıcını görmedi. Söz konusu ayrışmadan da öte kin beslemeydi. İsa'nın sözü kimin umurundaydı: "Bir olun?" Bizans'ta bir gün, "Latin külahlı görmektense Türk sarığı yeğdir" denecektir. Latinler, Konstantinopolis'i alınca şehri yağmaladılar, büyük mezalim yarattılar (1204). Haliyle söylenen sözde bir haklılık payı olduğu geliyor insanın aklına.

II. KRALLAR VE SOYLULUK

İrsiyet veya İntihap

Hıristiyanlık, öyle nevezuhur tahta çıkma usullerini benimsememişti; bu usulleri Roma, Cermen ve Yahudi geleneklerinden aldı. Belki Yahudi geleneği dışarıda bırakılırsa hiçbiri kesin bir çözüm önermiyordu. Hıristiyan prensler için kutsal anlatı, temel kaynaktı. Yeni seçilmiş halkın monarşisi, tıpkı Davut tarzı eski monarşi gibi olmalıydı; yani tanrı tarafından seçilmiş ayrıcalıklı bir ailede irsiyetle şekillenmeliydi. Fakat birtakım soruların akla gelmesi kaçınılmazdır: Tanrı bir kere istediği şeyi her zaman isti-

* *Filioque*, ilk defa 589'da Toledo Konsili'nde kullanıldı, daha sonra Karolenjler tarafından yaygınlaştırıldı.

** Müttekabil aforoz, ancak 1965'te kaldırılacaktı.

yor muydu? Davut'u atamak için Saul'u bir kenara atmıştı. Bunun üzerinde düşünmek gerekiyordu. İsa'ya gelince o, havarilerini kökenlerine bakmaksızın ve havarilerin önderi Petrus'u zürri bir bağ kurmaksızın seçmişti. Havariler için ne irsiyet ne intihap mevzubahisti. Ancak havariler, hain Yahuda'nın yerini alacak on ikinciyi belirlemek için oy kullanmıştı ve böylece haleflerini seçmek için bir örf belirlenmiş oldu. Papalar, seçilmiş monarklardı ve günümüze kadar böyle kalacaktı. Bekar geçen ömürleri, babadan oğula tevarüsün kendiliğinden önüne geçiyordu ve ne mutlu ki biraderden biradere veya amcadan yeğene halefiyet âdetini de benimsememişlerdi. Kilise, zaten nepotizmden çok çekmişti. Sürekliliği ve kurumsal istikrarı daha iyi sağlamak için başta oldukça geniş müntehip çevresi, gitgide daraltılacaktı ve en sonunda sadece kardinallerle sınırlı kalacaktı. Onlar da zaten papa tarafından atanmıştı ve teorik olarak görüşlerine yakındı ve haliyle onunla aynı görüşleri paylaşan birini halef olarak seçmeye yatkındılar. Seçilmiş kişi, kan bağı olan bir aileden neşet etmemişti; bu, ruhani bir aileydi. Üstelik bu ruhani aile, diğerine kıyasla daha çok birlik içindeydi.

Cermen gelenekleri, her daim Cermenlerin kalbindeki daha somut bir sesin duyulmasını sağlıyordu. Almanya'nın teşekkül edeceği ya da nehir sayesinde bilhassa Franklardan ve Vizigotlardan kurtulup büyük devletler kuracakları Ren Nehri'nin ötesindeki bölgede Cermenler, irsiyetin cazibesine kapılmıyor değildi ama intihabi sistemden de sıyrılmayı başaramamışlardı. Bu intihabi sistem, çoğunlukla tek bir aile içinde kralın tayin edilmesi için kullanılıyordu ve bu aile, mirası ailenin oğulları arasında paylaşmak gibi yıkıcı bir alışkanlığa sahipti. İncil'e rağmen Merovenjler, işlerine köstek olacak bu çetin atacılığın temrinine boyun eğecekti. İspanya'daki ve (bir süre Galya'nın güneyindeki) Vizigotlar, hükümdarlarını 531'e kadar soylu aileler arasından, tercihen de merhum kralın yakın akrabaları arasından seçti. Arından laik ve ruhban aristokrasi, kralları seçme hakkını elde etti.

Ancak 549'da –bağışlanamaz bir suç olarak görülmesine rağmen sıkça rastlanan kral katline karşı– ruhban sınıfı, hüküm süren krala halefini atamasını isteyip tercihini de oğlundan yana kullanmasını tavsiye ederek irsi halefiyeti uygulamaya sokmak istedi. Her bir mensubunun tahta çıkma hakkı bulunan soylular tarafından ortaya konan muhalefet, reform girişimini akamete uğrattı. Lakin bu, bazı güçlü kişilikleri tacı doğrudan soy bağıyla tevarüs etmekten alıkoymadı. Soyluların inatçı muhalefeti ve dikbaşlılığı, veraset hakkının tesisine mani olacaktır ve bundan hoşnutsuz birinin Araplara başvurmasına varan yolun taşlarını döşeyecektir.

Roma gelenekleri, sürekli kesintiye uğraması halinde monarşi devamlılığı için etkili bir kılıf hazırlamıştı. Caesar, *Urbs*'un kurucusunun uzaktan torunu olduğunu duyurmuştu. Octavius Augustus, evlat edinilerek bu soya mensup hale geldi. Bazen Iulius-Claudius, Flavius, Antoninus hanedanlarına irsiyetle* bağlı imparatorlar, genellikle senato onayının yaptırım gücüyle askerlerin tezahüratı eşliğinde iktidara taşınmıştı ama ruhani bir soy bağıni tevarüs ettikleri kabul ediliyordu. İmparatorluğun ve hükümdarlığın ahenkli silsilesinin kalıcılığı hissi, Bizans'ı Roma'nın vârisi yapacak; Moskova'ya Bizans'ın mirasına konma fırsatı sunacaktı. Daha III. İvan hükümdarlığında (1462-1505) Rusya'daki hükümdar ailesinin Augustus'un sözde kardeşi Prus'un soyundan geldiği iddia ediliyordu. IV. İvan, İsveç kralı III. Johan'a hitaben yazdığı bir mektupta bununla övünür ve bu efsane, XVI. yüzyıl edebiyatında büyük bir yankı uyandırır.²⁶ Hal böyleyken Doğu Roma İmparatorluğunun, Batı Roma İmparatorluğu gibi yönetilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Konstantinopolis, en mükemmel meşruiyet yöntemini sıkıca benimsemiş, içselleştirmiş, sarsılmaz monarşi pozunu dünyaya gösterir ama geçici hanedan konumu-

* Ancak çoğunlukla evlat edinme söz konusudur: Augustus, Tiberius'u (4); Claudius, Nero'yu (50); Trajan, Hadrianus'u (117) evlat edindi.

26 *Lettres d'Ivan IV*, s. 168.

na veya hükümdar tahtına ulaşmanın bazen tek ve başlıca yolu, şiddet, suikast ve darbedir. Dehşet bir çelişki! *Basilei*, iktidarlarını halkın ve tanrının müşterek rızasıyla ellerinde tutarlar. Makedon hanedanının kurucusu I. Basileios (867-886), hâmisî III. Mihail'i öldürerek tahta çıkar. Palaiologoslar, meşru vârisi kör bırakır (1261) ve Komninos hanedanının en büyük talihini belirleyen, muzaffer bir komutandır (1081).

Merovenj Sistemi

Clovis, krallığın kurucusu değildir. Soissons krallarının vârisidir; sahip olduğu düşük devleti, neredeyse bir imparatorluğa çevirecek kadar genişletir ve hatta Doğu Roma imparatorunun resmi olarak tanınmasıyla meşruiyetini elde eder. Kraliyet soyundan gelmesi ve Bizans yetkisi, ailesine Galya üzerindeki krallığın yürütme tekeli bahşeder.

İlk bakışta Merovenj devri, karışıklık ve düzensizlikten başka bir şey sunmaz. Hanedanlığın sürdüğü iki yüz altmış üç yılda tek bir kralı tanıdığı vakit o kadar azdır ki! Güçsüz düşmüş avare krallar ve hükümdarın, hükümet etmeyi kendilerine paralel ikinci bir hanedanlığa, yani saray vekilharcı denecek hanedanın efendilerine bıraktığı dönem de bir o kadar uzundur! Fakat yakından bakılırsa karışıklık ve düzensizliğin görüldüğünden daha az olduğu hızlıca algılanır. Öncelikle sadece aile üyeleri, kral *rex Francorum* olma hakkına sahiptir ve kral, imparatorun yerini alan, nüfusun ve ülkenin tüm sorumluluğunu üstlenen, tanrı dışında kimsenin karışamayacağı kişidir. Ardından Merovenjler, yavaş ama sebatkar bir faaliyetle Galya'da ve sonra tüm Fransa'da monarşi hissiyatı ile krallığın tek ve bölünebilir olduğu düşüncesini yerleştirecektir.²⁷ Bu bölünebilirlik önemlidir: Elbette tehlike teşkil eder ama bölgesel özelliklere saygı göstermesi, vilayetler arası uyumu arttırması ve iletişimin zor olduğu bir dönemde

verimliliği düşük olacak bir merkezileşmeyi engellemesi nedeniyle muhteşem bir yarar sağlar. Buna tepki olarak “tek ve bölünmez” bir cumhuriyet ilan eden Fransız Devrimine kadar bazı şeyler kalacaktır. Belki ademimerkeziyetten, bölgeselci özelemlerden bunca bahsedilen bugün bile hâlâ bir şeyler kalmıştır.

Merovenj sisteminin kusuru, gücüne güç katan aristokrasiye fazla serbest alan bırakmasıdır. Zaten sağlam bir köke sahiptir. Romantik bir bakış açısı, aristokrasinin Frank fatihlerden teşekkül etmesini istiyordu ve Fransız Devrimi sırasında bu bakış, “Alman” soylularla yüzyıllar boyunca onlar tarafından zulme uğramış “Galyalı” halkı karşı karşıya getirdi. Dokunaklı ama yanlış bir sav! K. F. Werner’in değerli kitabı, gerçekte olanı gösterir. Bu aristokrasi, esas olarak Gallo-Romen soylu sınıftan meydana geliyordu ve Frank soylu sınıfı, buna eklenmişti: “Her ikisi de ülke idaresinde kraliyet tarafından eşit kabul edilmişti ve kısacası kilise ile devlette mütecanis bir seçkin zümreyi şekillendirmişti.”²⁸ Tüm soylu sınıfı ve onun tüm ayrıcalıkları, Roma’nın geç imparatorluk döneminden gelir.²⁹ Güçlü soyluluk, toplum yapısını sürdürmeye ve barbar akınları etkisiyle çözülmeyi engellemeye katkı sunar. Soyluluk, nemalandığından çok hizmet görür. Hakları olduğu kadar yükümlülükleri olduğunu da bilir ve yükümlülükler, haklardan önce gelir. Lakin madalyonun öteki yüzünü unutmayalım. Bu aristokrasi, yerinde duramaz ve kusurla doludur; üstelik en büyük kusurları, disiplinsizliği ve hırsı değildir. En zor zamanlarda iktidarın parçalanmasının nedenidir; sürgün ve vassalları ile bağımlıları ordu hizmeti için çağırma dahil kraliyet niteliklerini kendine mal eder.³⁰ Daha sonra olduğu gibi Merovenj hükümdarlığında da soyluluk, bozulma, devrim, anarşi etkisini temsil eder; en sonunda feodaliteyi ve devlet içinde devleti yaratacaktır.

28 A.g.e., s. 44.

29 A.g.e., s. 237.

30 Sassier, *Hugues Capet*, s. 290-291.

Karolenjler

Kısa Pepin (751-768), papanın teşvikiyle seçildi ama intihabi sistemin zaafını hiç kuşkusuz ilk görendir. İntihabi sistem, ekabire aşırı iktidar alanı bırakır; demagojiye yol açar ve kralın çevresinde al gülüm ver gülüm ilişkisi yaratır. Cermen geleneklerine sadık Pepin, mirasını iki oğluna, Charles ve Carloman'a bırakır. Carloman'ın ölümü (771), Büyük Charles, Charlemagne (800-814) tarafından gerçekleştirilecek sözde Roma İmparatorluğunun ihyasına olanak tanır. Kiliseyi egemenliği altına aldığı gibi soylulara da boyun eğdirir. Kontlar, markiler, dükler, otoriter bir hükümdarın hükmü altında prensin ve tarihin onlara verdiği rütbenin üstüne çıkmaya artık girişemezler. Dindar Louis, 817'de bölünmez imparatorluğu ilan ederek, küçük oğlu büyük oğula bağımlı kılıp irsiyet hakkını yürürlüğe koyarak halefiyet meselesini düzenler. Bunların hiçbiri, belirttiğimiz üzere Karolenj mirasının üç oğul arasında kesin bölüşümünü engellemez (840).

Lothar, Cermen Louis ve Dazlak Charles arasındaki rekabet, göğü kara bulutlarla doldurur. Barışın idamesini isteyen ve imza atılan yapıtın büyüklüğünü belki de kavramış olan soylular, en kötü olasılıktan kaçınır ve büyük kısmı Verdun Antlaşmasının zanaatkarlarıdır. Fakat özgürlüklerini yeniden ele aldılar, tekrar oyuna girdiler; alacaklı olduklarının farkındadırlar, bunu unutmayacak ve her fırsatta hissettirecekler. Soylular, taraf oldukları bir sözleşmede hükümdarı ortak olarak görür. İlga edilmemiş (Dazlak Charles, kutsanmadan önce seçilmişti) intihabi sistem, son Karolenjler yüzünden yerini irsi sisteme devretmiş görünüyordu. 840'taki paylaşım ve aristokrasinin yeni nüfuzu, irsi sistemin ağır basmasını sağlayacaktı.

İntihabi Sistemin Zaferi

X. yüzyılda muhtemelen İspanya haricinde, ki buradaki Asturias Krallığında irsiyet ağır basıyordu, seçilmeden kral olunamaz. Soylular, iktidarın gerçek efendileridir ama böyle olmalarının

tek sebebi, Fransa'da olduğu gibi Almanya'da da monarşilerin belirgin bir şekilde zayıflık içinde bulunmasıdır. Charlemagne'ın ispatladığı üzere katı bir veraset hukukunu sürdürmek için güçlü bir rejim zorunludur ve ekabire başvurmaktan kaçınmak gerekir. Oysa her krizde –sayıları fazladır ve her iktidar geçişi yeni bir kriz tehdidi yaratır– hükümdarlar, onlara başvurmak zorunda kalır. Monarşi, gücünü tekrar kazandığında onların müdahalesine muhtaç kalınmayacağı çok iyi hissediliyordu. Bu durum, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunda ve Fransa'da XI. yüzyılda yaşandı; prensler, irsiyeti yeniden tesis etmeye, bir başka deyişle hayattayken haleflerini seçtirerek aristokrasinin vesayetinden kurtulmaya çalıştı. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, bunu kalıcı olarak başaramayacaktı: I. Konrad'ın (911-918) kurduğu Frankonya hanedanının bir asır sonraki son temsilcisi IV. Heinrich'in hükümdarlığının sonunda (1106) intihabi usule geri dönmek gerekecekti. Capetler ise tam tersine, bu konuda tamamen başarıya ulaşacaktır ve onların teşkil ettiği örnek, sınırlarının ötesinde, özellikle Fransız nüfuzunun etkili olacağı İspanya'da izleneceği için memnuniyet duyacaklardır. Bu andan itibaren birçokları için monarşi, iktidarın babadan oğula tevarüs ettiği siyasi rejim olarak görülecektir.

Fakat henüz orada değiliz. 22 Mayıs 987'de *rex Francorum* V. Louis (986-987), doğrudan bir vâris bırakmadan öldü. Richer, “cumhuriyetin çok büyük faydaları üzerine bir görüşme gerçekleştirilmeden”³¹ senyörlerin dağılmalarını önlemek için Louis'nin hızlıca gömüldüğünü söyler. Kral intihabının usulünü yerine getirmek *dux Francorum*un yetkileri arasındaydı. Büyük Hugues (ö. 956), bu yetkiyi 936'da IV. Louis için ve 954'te Lothaire (954-986) için ifa etmişti. 960'dan itibaren Frankların dükü olan oğlu Hugues Capet de 986'da V. Louis için bu yetkiyi kullandı ve bir yıl sonra haliyle aynı görevi yeniden üstlendi.

Reims piskoposu Adalberon, –şüphesiz vakanüvis tarafından tekrar düzenlenen– bir hitabında şöyle diyecekti: “Ebeveynleri krallığı [Lorraineli] Charles’a miras bıraktığı için onu krallığa yaraşır gören destekçileri olduğunu yok saymıyoruz. [...] Lakin bu mesele incelenirse anlaşılır ki kraliyet, irsiyet hakkıyla elde edilemez ve kraliyet mertebesine yalnızca bedeninin asaleti ve bilhassa ruhunun bilgeliği ile nam salmış kişi yükseltilmelidir; saygınlığın koruduğu, cömertliğin güçlendirdiği kişi.”³² Adalberon, burada Hugues Capet’den bahsediyordu.

Reims piskoposunun hitabı, zamanın ruhuyla uyuşur. Halkı için örnek yaşam oluşturan kralın mükemmelliği arzu etmesi gerektiğine dair düşüncede hiçbir yenilik yoktur. Bu düşünce Galya’da en azından VII. yüzyıldan beri mevcuttur. İrsi halefiyet, hafızalara kazınmış olsa da –nitekim hâlâ taraftarları olduğunu Adalberon bize hatırlatır– dönemin entelektüellerinin (entelektüeller ne zaman yanılmaz ki?), intihabı ideal bir çözüm olarak düşünmesi mümkündür.

Kimileri artık kral istemiyordu ve “namı olmadan yaşayıp hüküm süren güçsüz bir kraldan” yakınıyordu. Büyük bir çoğunluk ise monarşistti ama onlar üzerinde tahakküm kuracak ve onlara yabancı gelecek bir kraldan çekiniyordu. “Hugues Capet ile aralarından birini taca itmiş oldular.”³³ Kendi siyasi ideallerine boyun eğmiş oldular. Birkaç sızlanma olmuş ya da olmamıştır.

Bütün olarak bakıldığında soylu sınıfı tatmin olmuştu. Muhtemelen yeni ve önemli bir kavramla karşılaşmamıştılar. Zira tıpkı kutsama ayini gibi meshetmenin de ahlaki erdemi muhataba tevdi etmesine rağmen meshedilmek için ahlaki erdeme sahip olmak, zorunlu kabul ediliyordu.³⁴ Kutsallığın bozulduğu aşıkardır. Oysa biliyoruz ki kutsal değilse ortada kral yoktur. Hugues

32 A.g.e., s. 195.

33 A.g.e., s. 267; Favier, *Histoire*, s. 196.

34 A.g.e., s. 196.

Capet'nin hüküm sürdüğü yıllar boyunca geliştirilen bir düşünce, zamanın en iyi zihinlerini "kutsal kraliyet kurumunun [...] son şansı olan kökenlere geri dönüşün"³⁵ gerekliliğine ikna eder.

Soyluluk ve Capet Kralları

Hugues Capet, Lorraineli Charles'ın lehine olan irsiyet sisteminin reddi sayesinde kral seçildi; fakat yine de iki kralla akrabaydı. I. Robert'in (922-923) torunu ve Odo'nun (888-898) uzak yeğeniydi. Oysa bu sistemi, ailesi lehine yeniden tesis etmeye gayret gösterecektir. On yaşındaki oğlu Robert'i 987 Noel'inde—kendinden altı ay sonra—Orleans'da seçtirecek ve ona taç giydirtecektir.* Elbette bu yolda karşısına çıkacak engelleri devirmesi gerekir. Hugues, tek gerçek hükümdar olmasına rağmen iki kral daha vardır ve böyle bir durum, daha önce Merovenjler zamanında görülmüştü. Fakat bu sefer krallar, ortak hüküm sürüyordu ve bu yeniydi.

Babasının ön ayak olmasıyla okutulan Dindar II. Robert (996-1031), sırası geldiğinde üç çocuğundan birini tahta ortak etmek ister; fakat Arlesli Constance'ın kendi tercihleri vardır ve ortalık karışır. Meseleyi yola koyamadan ölüm, Robert'in kapısını çalar. Ekabir, kraliyetin intihabi kaldığını hatırlatır. En kötüsünden çekinilir ama iş oraya varmaz. Kraliyet çocuklarının en büyüğü I. Henri'den (1031-1060) yana tercih kullanılır. Yine de hiçbir şey hâlâ oturmuş değildir. 1051'de Henri, Kievli Anne ile evlenir ve ölmeden hemen önce yedi yaşındaki oğlu Philippe'i** (1059-1108) tahta ortak eder. Prensin toyluğu, birçok soylunun tadını kaçıtır.

* Tahta iştirak, bir yenilik değildir. Bunu daha önce Mısırlılar uyguluyordu. II. Ramses, babası I. Seti'nin (1312-1298) tahtına altı ay boyunca ortak oldu. Romalılar da örnek gösterilebilir. Titus, 71'de babası Vespasianus'a ortak olmuştu.

** İsmi, Büyük İskender'in babası Makedon Filip'i anımsatır; çünkü annesi, bu soydan geldiğini ileri sürer.

35 Sassier, *Hugues Capet*, s. 267-268.

Fakat kutsama töreni, gerçekleştirilmiştir bir kere; ilga edilemez. Prens, kral olmamış olsaydı haklarından faydalanabilir miydi? Babası hayattayken oğlun taç giymesi, hiç olmadığı kadar zaruri görülür. Düzeni temin eder. Bu yönleme daha altı nesil boyunca başvurulacaktır. Daha sonra bu bir alışkanlığa döner ve monarşi yeterince güçlenir. Capetlerin ve doğmakta olan Fransa'nın en büyük şansı, bunca sene boyunca babadan oğula tahta geçen prenslerin halefiyet kriziyle karşılaşmaması olacaktır.

Soylu sınıfı, prens seçimine artık müdahale edemezdi ama diğer imtiyazlarından pek bir şey kaybetmedi. Kral da vâristi, soylular da. Soyluluğun varlığı taca bağlı değildi ve tıpkı kral gibi meşruiyetini tanrıdan aldığı için rahat bir konumdaydı. "Hiçbir durumda hükümdar soyluluğu tahakkümü altına alamayacaktır."³⁶ Kral, soyluluğu etkisi altına alabilir; ona direnç gösterebilir ama soylulukla yüz yüze ilişkiden kaynaklanan sadakatten şüphe etmezdi. Zaten aralarındaki bağ yüzünden baronların cirit attığı kraliyet malikanesinde bile hükümdar, efendiye dönüşmemişti. Dolayısıyla her yerde bazen aşırı güçlü ve neredeyse bağımsız devletler olarak prenslikler ortaya çıktı, tıpkı batıdaki büyük düklük Burgonya gibi. Kral uzaktadır; bir gerçeklikten ziyade soyutlama, bir iktidar-dan ziyade düşüncedir. Lakin düşüncesi bile yeter. Burgonya'dan, Artois'dan, Provence'tan, Flandra'dan gelmek, hemen hemen her zaman Fransa'ya ait olmaktır; çünkü "kral" vardır.

Fransa'ya mahsus bu durum, İngiltere'dekinden ve İspanya'dakinden farklıdır. İberya Yarımadası'nda ekabirin küstahlığı, hükümdarların aleyhinedir ve onları nefessiz bırakır. Bu yüzden krallar sürekli kiliseye yaslanır ve doğal olarak halka yakınlaşacak yollar izleyip aristokrasiye karşı köylüleri ve burjuvaları himaye eder. Kimse, bunu V. Alfonso'dan (1416-1458) daha iyi yapamayacaktır ama yine de bu bir İspanyol geleneğidir. Üstelik teorik de değildir, gün be gün yaşanmış bir gerçektir. Hükümdarlar,

feodallerin açgözlülüğüne, şiddetine, tiranlığına karşı halkı korur.³⁷ Kısacası kralların davranması gerektiği gibi davranırlar.

Norman İngilteresinde soyluluk, kurtulamayacağı siyasi bir örgütlenmenin içinde kalmış gözükür. Herkesin hükümranıdır, yani senyörlerin senyörüdür. Tüm yurtlukları, o elinde tutar. “Mütehassıs ve kuvvetli bir idare”³⁸ vasıtasıyla en azından bu senyörler üzerinde bir denetim icra eder. Dolayısıyla Fransa’da anlaşılamayacak bir politik hegemonyaya sahiptir. Baskı çok mu şiddetlidir? Ortaçağ’da Batı’daki ilk kral katli, böylesine istikrarlı gözükken bu ülkede gerçekleşir. 1326’da II. Edward (1307-1327), isyan eden soylular tarafından devrilir, işkenceye uğrar ve öldürülür. Bu da Fransa’da anlaşılabilecek bir şey değildir.

Capet devrinde soyluluğun beli bükülmüştü ve kuşkusuz aşırıya kaçılmıştı. Tıpkı birinci binyıldaki gibi ikinci binyılın başında layık olduklarını elde eder. Soyluluk, kendinden başka kimsenin yapamayacağı bir zamanda bir uygarlığa hizmet eder ve hukukçuların, tüccarların, kentlerin ve üniversitelerin yükselişe geçtiği zamanda da bu hizmetine devam edecektir. Soyluluk, hay-siyeti, hizmetin anlamını, fedakarlığı icat etmiştir. Tamahkardır ama ticari çıkarları her şeyin önüne koyacak toplumda altının tek değer olmadığını öğretir ve gerektiğinde fakir de yaşamasını bilir. Kibirlidir ama bu tavrı, yalnızca eşitlerine ve kendini beğenmişlere karşıdır; mütevacıları nadiren hedef alır. Bencildir ama büyük davalara hesap yapmadan kendini adar. Mesela haçlı seferlerinde soylu sınıfı, hayatını ve servetini, her şeyini ortaya koymuştur.

Bittabi erdemsizlikleri de mevcuttur. Başlıca reziletini belirtmek gerekirse muhtemelen sınıf çıkarı sebebiyle tamamen kralcı olmasına rağmen en fazla isyanı gerçekleştiren soylular, her zaman kralı kıskandı; kralın üstünlüğünü koşulsuz şartsız tanımayı reddetti ve özgürlüğünü göstermenin yolunu aradı. Bu

37 Paquis ve Dochez, *Histoire d’Espagne*, II, s. 240.

38 Favier, *Histoire*, s. 65.

da monarkın aleyhineydi. Kralı seve seve vesayeti altında tutardı, kimi zaman ona ihanet de etti. Soylu sınıfının ihanet sebebi, çoğunlukla onu kafesleyen bir tazim ağına yakalanmasıydı ve bu, soyluluğu kralın rakiplerinin safına sürükleyebilirdi.

Feodaliteden kurtulmak, Jean Favier'in çok güzel ifade ettiği gibi "prenslikler zamanından" çıkmak, yani tacın etrafında toplanmak, kralların en ateşli arzusuuydu. Çatışma kaçınılmazdır. Sürekli vardır ve devam eder. Şişman VI. Louis (1108-1137) ve Genç VII. Louis (1137-1180) hükümdarlığında kentler kalkınır ve kral, kentlere muafiyet tanır. 1375-1380'deki kent ayaklanmaları ve 1413'teki –zaten krala karşı değil, "onun kötü hizmetkarlarına" karşı yürütülen– Caboche İsyanına rağmen üç yüzyıl boyunca kentlerin taç ile yaptığı ittifak, kraliyet iktidarını aristokrasi aleyhine güçlendirir. Aynı zamanda hükümdarlar, en güçlü prensleri yanlarına çekmeye çalışır. Bunu daha sonra XIV. Louis de farklı yollarla yapacaktır. VII. Louis, başarıya ulaşır. Büyük bir olayın arefesinde olunduğu hissedilir. 1214'te Philippe Augustus'un (1180-1223) Aziz Louis alemini avam askerlere verdiği Bouvines'de halk ile monarkın ittifakı, hem Plantagenet hanedanına hem İngiliz fısıltılarına çok fazla kulak kesilen soylu sınıfına karşı zafer kazanır.

Feodaller vazgeçmez. IX. Louis (1226-1270), onların nüfuzundan kurtulur. Kamu veya özel meseleler için baronların keyfiyetine değil, kraliyet tahkimine başvurulur ve kral, tüm halka ulaşmak için senyörlerin başına geçer. Kraliyet aygıtının artan önemi karşısında soylular endişelenir. Herkes, soyluların temel taşı olmasa bile ana giriş olduğu sistemin tehdit altında olduğunun farkındadır. Tepki kaçınılmazdır. Yakışıklı Philippe (1285-1314) hükümdarlığı sırasında, onun ölümüne ve Kavgacı X. Louis'nin (1314-1316) hükümdarlığının başlangıcına kadar etkisini sürdürecektir ilk feodal ittifaklar oluşturulur. Başarımları ihtimal dahilindedir ama başarısız olurlar, çünkü soyluluk, ilk

olarak canıgönülden bireyseldir; karşıt idealler, çıkar uyuşmazlıkları ve bölgesel farklılıklarla ayrılmıştır ve ikinci olarak haçlı seferleriyle güçsüzleşmiştir. İlk nedenle birleşmiş soyluluk, ikinci nedenden ötürü birliğini bozar. Kentler, çatışmanın dışında kalır.

Kral üzerinde tahakküm kurmaktan mahrum soylu sınıfı, intihabi sistem yürürlükteymiş gibi kralın tayinini her zaman kendi görevi olarak görür. Doğrudan son Capet öldüğünde Valois hanedanının tahta çıkmasına imkan tanıyan aslında bu son Capet kralının müdahalesiydi. 1328'de VI. Philippe (1328-1350), Vincennes'de toplanan ekabir meclisi tarafından seçilir, çünkü tacın en yakın erkek akrabası odur. Baronlar, daha önce atadıkları krallar gibi onda da kendilerin buldular ama onu desteklediklerini hiç unutmayacaklardı. Artoislı Robert 1334'te şöyle diyecekti: "Benim kral yaptığımı, ben görevden alırım."³⁹

Valoislı Philippe'in intihabını haklı göstermek için söylecek her söz yersizdir. Gerekçe basitti: "Fransa Krallığının İngiltere krallarının yönetimine boyun eğdiği asla görülmedi, duyulmadı."⁴⁰ Hadi bunu gördükten sonra yalnızca bölgesel milliyetçiliğin etkili olduğunu, Fransız milliyetçiliğinin olmadığını söyleyelim, söyleyebilirsek. Fransa halkları, sırf vatan yaşasın diye yüz yıl savaş ve felakete katlanmaya hazırdır.

Pekala o zaman İngiliz çıkartması sırasında istilacılara mevzilelerini teslim eden bir Geoffrey d'Harcourt görürüz? Aslında bu mesele, onun için ona zarar veren bir kraldan intikam almak anlamını taşımıyordu. Onun mülkü, Manş'ın iki yakasında konumlanmıştı ve Capetlerin vassalı olduğu kadar Plantagenetlerin de vassalıydı. III. Edward (1327-1377), Fransa tahtının vârisi olarak ortaya çıktığında kimilerinin meşru görebileceği bazı hakları hatırlattı. Her zaman sözleşmeci bir bağ ile, senyörler ve vassallarının özgür tercihi ile, sadakat ve muhafazanın icabetlerinin müteakibiyle

39 A.g.e., s. 268.

40 A.g.e., s. 268.

idare edilen siyaset oyunu, gerisini halletti. Soylu sınıfı, Philippe'i izlemiş; kendini düşünmeden önce Fransa'ya hizmet etmiş olsaydı Yüz Yıl Savaşı yaşanmayacaktı. Fakat "büyük baronlar, monarşik bir Fransa ile kaynaşmaya hiç mi hiç hazır değildi"⁴¹.

Soylular, buna yüz yıl sonra da hazır değildi. 1440'taki Pra-guerie İsyanını tetikleyen de aynı kendini koruma tepkisiydi. Bretonya, Anjou, Bourbon, Auvergne dükleri ve diğerleri, monarşi iktidarının yeni bir kalkışmasına karşı ayaklanır. 1454'teki Montils-les-Tours tüzüğü, bir kraliyet hakkı yaratır; hemen sonra prensler de kendi hesaplarına bölgesel haklar –1455'te Burgonya, 1461'de Touraine örfü ve bunları takiben diğerleri; Fransa Kral-lığı genelinde yaklaşık iki yüz elli örf– yaratır ki bunlar, yerele mahsus özellikleri yüzyıllar boyunca sabitleyecektir. Bu XV. yüzyılda kalacak bir mesele olmayacaktır. Hayır! Fransızlar, iki yasa hükmü altında yaşayacaktır: krallık yasası ve bölgesel yasa, yani yerel örf.⁴² Her şey hesaba katıldığında Fransızlar bundan daha kötü bir duruma düşmeyecektir. Bir başka düzlemde dev-letın tek ve bölünebilir olduğunu söyleyen eski Merovenj ilkesi ile burada ters düşölmez mi?

Yüz Yıl Savaşı, monarşiyi soylulara güvenmemek gerektiğine ikna etti. Soyluların mütemadi isyanlarını çok iyi bilen –bunları yaşamış ve katılmış– XI. Louis (1461-1483), araya mesafe ko-yar. Hakları olduğunu zanneden prensleri yakınında istemez ve Olivier le Daim gibi sıradan insanlarla çevrelenmiştir. "Açgözlü, burjuva, demagog, avam kral."⁴³ Aristokrasi ayaklanır, ayaktakı-mıyla düşüp kalkmak söz konusudur. Kişilik, önemli bir etkiye sahipse Louis, cidden görgüden mahrumdur. Fakat soylu sınıfı, başına kralın kardeşi Charles de France'ın geçtiği Kamu Yararı Birliğı'ni [*La ligue de Bien public*] (1465-1471) kurarak yanlış ya-

41 A.g.e., s. 275.

42 A.g.e., s. 377.

43 Raspail, *Sire*, s. 55.

par. Yüksek aristokrasi, imtiyazlarını korumak; küçük soylular da dımdızlak kaldıkları bir anda küçük parçalar koparmak ister. Kralın kötü danışmanları, hiç olmadığı kadar şikayetlerin hedefindedir. Prense değil, bu kötü danışmanlara karşı ayaklanıldığı söylenir. Bu başkaldırıları ne monarşiye ne Fransa'ya fayda sağlar.

Rönesans Krizi

Düşünceye ve sanata sınırsız kapılar açan harikulade Rönesans atılımı, tüm cüretkarlıkları mümkün kılar; “adı henüz konmamış Ortaçağ’ı”⁴⁴ toptan bir kenara atar; keşfedilenden çok hayal edilen bir antikitenin aşkına tutulur. Oysa bu antikitenin ne Hristiyanla, daha da önemlisi, ne kraliyetle alakası vardır. XVI. yüzyıl, hem Hristiyanlar hem krallarıdır ve en azından ilk yıllarında tacın görkemine hâlâ inandırır. İtalyan ve Cermen adetlerini taklit ederek I. François (1515-1547), artık kendisine “kral efendimiz” olarak seslenilmesini istemez; “haşmetmeapları” denmesini ister. Marignano’daki zaferi, tüm ülkede yankı uyandırır; diğer muharebelerden bir farkı olmasa da 1515, hafızalara kazınacaktır. Lakin işler iyiden iyiye kötüleşecektir.

Protestanlık, geleneği reddeder ve sadece metinlerle muhatap olmak ister; Yunan ve Roma yapıtlarıyla tıka basa doymuş bu hümanistlerin, bu okumuşların çizgisine uygundur. Güzelliğin kanonu olarak bedenın yüceltilmesi, ruhun aleyhine işler. İnsan, tanrısallın yerini almaya meyleder; kutsal, başını alıp gider. Geçmişe karşı saldırılar başlar. Hedef ise –seküler iktidar veya dini iktidar– çeşitlidir ama hepsi aynı kapıya çıkar. Dine karşı tüm saldırılar, krala karşı saldırıdır ve hilafı da doğrudur. İhtirazen ve ihtiyatla Theodore de Beze (1519-1605), tiran katlinin meşruiyetini kabul eder; Katolik İspanyol Mariana (1536-1624), bu kabulü açıktan yapar. O halde kral öldürülebilir mi? Cevap gecikmeyecektir. III. Henri (1574-1589), 1589’da bir bağınaz

tarafından öldürülür. Bu olay, Guise dükü cinayetine karşılık ilahi bir ceza olarak görülür. Oysa 1610'da Ravaillac, IV. Henri'yi öldürdüğünde hiçbir bahane bulunamayacaktır. Otuz dokuz yıl sonra kral katilleri, İngiltere'yi vurur ve bu sefer bu suçlara yasal bir görüntü verilecektir. Cromwell, I. Charles'ı (1626-1649) yargılatır ve infaz ettirir. Fakat Britanya Cumhuriyeti, *Commonwealth*, uzun sürmez. 1651'den itibaren maktulün ikinci oğlu, İskoçya'da taç giyer ve 1660'da Stuartlar, halkın büyük coşkusuyla Birleşik Krallığı tümüyle ihya edecektir.

Fransız Din Savaşları, soyluları ve köylüleri, meşgul etti ama yüzyıl sonunda arenaya dönen Fransa'da soylu sınıf zincirinden boşanır. Din çatışması, siyasi bir çatışmaya döner (1576-1594). 1555'te Blois'da Guise dükü Henri'nin öldürülmesi, krala karşı açık isyanın fitilini ateşler. Sorbonne, tebaaları sadakat yeminlerinden azat eder. Öte yandan iç savaştan bıkkınlık söz konusudur. Tahttan feragat ve IV. Henri'nin iktidara gelişi düzeni tesis eder.

Sükunet uzun sürmez. Kralın ölümünün duyurulmasından itibaren soylu sınıfı, eski alışkanlıklarına geri döner ve Marie de Medici'nin naipliğinin başlangıcında (1610) büyük kutlamalara ev sahipliği yaparak soylularla meşgul olması boşunadır. Hazine boşalınca 1620'de ve 1630'da isyanlar tekrar baş gösterir. Kimileri, krala vâsi atamak gerektiğini söyler. Bu yabancı naibin mevcudiyetine zor tahammül edilir ve daha da kötüsü kardinal Richelieu'nün (1624-1642) yönetimidir. Bu kardinal bir yandan zenginleşir diğer yandan ekabirin kibrini kırmaya kalkar. Richelieu, önemini çoktan kavradığı bir toplumsal sınıfın kanayan yarasını dindirmek niyetiyle düelloyu yasaklayınca bu hareket, soylu sınıfı tarafından yeni bir eziyet olarak yorumlanır. Devrimden önceki son büyük iç savaş için her şey hazırdır: Fronde (1649-1653). Bahane, yeni bir yabancı naibin, Avusturyalı Anne (1643-1651), ve selefinden çok daha açgözlü, bu da yetmiyormuş gibi yine İtalyan ikinci bir kardinalin, Mazarin (1643-1661), ikti-

dara gelişidir.⁴⁵ Gerçekte ise sebep her zaman aynıdır: soyluların itaatsizlikleri. Turenne dahil herkes ihanet etti.

Ehlileştirme

Richelieu'den sonra aristokratlar, sürekli gözetim altında tutuluyordu. XIV. Louis (1643-1715) onları uşağı yapmak istedi. Sarayı, debdebeliydi; bu, kişisel zevki olduğu kadar monarşiye dair mağrur düşüncesiyle ilişkiliydi.* Zira soyluları saraya çekmesi gerekiyordu. Louis, onlar için “altın bir kafes” yaptı. Soylular, kaderlerine boyun eğdi ama onu hoş görmediler. Cübbeli yeni soyluluğun doğuşunu da hoş görmediler. Aristokrasi, para sahibi burjuvaziye kapılarını açıyordu ve tüm zenginler, soluğu bu kapının eşiğinde alıyordu. Molière, *Kibarlık Budalası*'nda bununla dalga geçer. Kraliyetin gerçek anlamı, XVI. yüzyıla kıyasla güneş kral zamanında daha fazla kaybolur. 1636'da hâlâ “kral istediğinde hiçbir şeyi sorgulamamak mutlak iktidara” bir borçtur ama şu düşünce de yok değildi:

Ne kadar büyük olursa olsun krallar, biz neyse o krallar
Kandırılabilir herkes gibi onlar, en nihayetinde insanlar.⁴⁶

Bousset, monarşi methiyesinde kendini mutlak bir acizlik içinde gösterir veya asıl meseleyi kaçırır. Colbert'in mottosu şudur: *Pro rede saepe, pro patria semper*, “Sık sık kral için, her zaman vatan için”. Colbert, ayrılmaz ayırır ve kralın bu büyük hizmetkarı, krala koşulsuz şartsız hizmet etmediğini itiraf etme cesaretini gösterir.

Soyluların İntikamı

XIV. Louis, ekabiri ehlileştirmeyi ve böylece devletin en kadim sorununu düzenlemeyi düşünmüştü. Soylular da XV. Louis'nin

* Bu XVII. yüzyıl düşüncesi, dünyadaki yaygın ve Ortaçağ'daki mevcut düşünceden oldukça farklıdır.

45 A.g.e., s. 295.

46 Corneille, *Le Cid*, I, 3.

(1715-1774) hükümdarlığının başlarında yeni hükümdara kara çalan dedikodular yayarak oldukça soysuz bir şekilde intikam aldı. Sarayın bir kısmı için sözcülük yapan kralın düzenli tabibi, 1750'ye doğru kralın veliaht lehine tahttan çekilmesi gerektiğini yazıyordu. "Sessiz direniş ve karalama kampanyasıyla katmerlenmiş, iktidar lehine bu iştirak, bu açık destek tavrı, kral karşıtlarının görüşlerine müsamahakar bu kulak kabartma, muhtemelen rejim için silahlı bir devrimden daha tehlikeli olacaktı."⁴⁷

Daha büyük bir tehlike vardır. XV. Louis ve maiyetindeki-lerin bir kısmı, "filozoflara" güvenmezken çoğunlukla büyük senyörlerden mürekkep bozguncu bir takım, onları coşkuyla karşılıyordu. Bu senyörlerin sefih olan birçoğu, dine karşı saldırlarında taşkınlıklarına bir bahane veya gerekçe görüyordu. Liberal olan diğer birçoğu ise onları iktidara taşıyacak anayasal monarşinin umudunu bu filozoflarda görüyordu. Bin yıldır hiçbir şey değişmemişti.

Devrim, elbette soylu sınıfının eseri değildi. Devrimi burjuvalar doğurdu. Harekete geçen bizzat halk olduğuna inandırmak için halkı devrime dahil etme zekasını gösterdi. Hızla büyüyen yıkıcı fikirlere itiraz etmekten uzak soylular, burjuvalara katıldı ve yardım etti. XVIII. yüzyılın büyük yazarları, soyluların sınıfından çıktı: mesela La Brede ve Montesquieu baronu, mesela Holbach baronu, mesela Buffon kontu, mesela Vauvenargues markisi. Birçoğu, Montesquieu'nün, Fontenelle'in, Condorcet'nin müdavimi olduğu –Marmontel'in "muziplik, nükte ve zeka ile dolu bir kadın"⁴⁸ diye tarif ettiği– Deffand markizinin gibi cemiyet salonlarında candan karşılandı. Pek çoğu, yaşamlarının kritik anlarında ve bazen tüm ömürleri boyunca büyük senyörler tarafından himaye edildi. Argenson markisi, *Encyclopédie*'nin ithafı edilmesi karşılığında himaye sunmayı kabul etti. Madame de Pam-

47 Meyer, *La France*, s. 409.

48 Marmontel, *Mémoires*, VII.

padour, kral çevresinde bu eseri savundu. Malesherbes, evinden eser dosyalarını taşıttırdı ve yayınevinin yöneticisi, Diderot'nun konutunda bunlara el koyacaktı. Voltaire, Châtelet markisine; Rousseau, Madame d'Epina'y'e, Lüksemburg mareşaline, Girardin markisine sığındı. Bunlar vakiydi ama her şeyi açıklamıyordu. En nihayetinde bir Rohan, Voltaire'i pataklıyordu; bir Chaulnes, Beaumarchais'ye hakaret ediyor, vuruyor, hapse gönderiyordu. Yine de bu ululamalar, bir edebiyat, eşsiz bir Fransız dili ortaya çıkarır. Nasıl oluyordu da soylular, bu filozofların ilk başta onları hedef aldığını görmüyordu? *Le Barbier de Séville* "Bunca mal mülk için ne yaptınız? Kendinize bir doğum sancısı bahsettiniz"⁴⁹ diye kont Almaviva'ya ve onun şahsında tüm Fransız soyluluğuna hitap ediyordu.

Paris Antlaşması (1763) ve ekonomik zorluklar gerisini halletti ama tek başına bunlar, burjuvalar için yeterli değildi. Tulard, ısrarla şunu söylüyordu: "Mutlakiyetçilik, kendi maliyesini yönetememekten öldü. Ona ilk darbeyi indirenler de soylulardır."⁵⁰ Bu cümleye bir ekleme yapmak isterim; ve son darbeyi.

Şehit Kral

XVI. Louis (1774-1793*) tahta çıktığında kraliyet iktidarı cidden sorgulanmaya konmuştu. Hataları, hayatına mal oldu. Tutuklanacağı Varennes'e gitmek için Paris'ten kaçarken yaptığı hatayı sıkça vurguladık: Dünyadaki tüm halklar gibi yaşamın kralsız sürebileceğini hayal edemeyen Fransız zihniyeti, onun hatasıyla bu yaşamı şaşkınlıkla keşfetmiş oldu. Öte yandan İngiltere'ye karşı yerinde intikam arzusunun onu sürüklediği hatadan yeterince bahsetmedik: Bağımsızlık Savaşında Amerikalılara yardım etmek, kendi krallarına karşı isyanları desteklemektir; kutsallığı

* Azlinin gerçekleştiği 1792 yılı değildir. Kararname, kutsama töreninin etkilerini ortadan kaldırmaz.

49 Beaumarchais, *Le Mariage de Figaro*, V, 3.

50 Tulard, *Histoire de France*, IV, *Les révolutions*, s. 41.

en çok bozan savları benimsemekti; sadece Yeni Dünya'da değil, yeni bir dünyada kurulacak ilk devletin temel taşlarını atmaktı.

4 Ağustos gecesi bir Noailles'ı imtiyazların ilgasını kaldırmaya ve bir Aiguillon'un da hemen bunu desteklemesine iten ideali, intihara meyletmiş deliliği ve garezi kim hesaplayabilirdi ki? Bunların ikisi de iltica edecektir. Devrime iştirak etmiş bir Mirabeau'nun, bir La Fayette'in kalbindekileri kim yoklayacaktı? Soyluların ihaneti mi bu? Aslında bu, daha çok soyluların takındıkları tavıra sadakatle-ridir.* Birinci sınıf mevkileri işgal edecekleri, anayasal, "liberal" bir monarşi hevesindeydiler. Kralın, sadece eşitler arasında birinci kişiye dönüşmesini istiyorlardı. Bu heves, pahalıya mal oldu. Bu hevesin bedelini daha ağır ödeyenler ise bu hayalin peşine düşmeyenler, koşulsuz şartsız sadık kalanlar, bazen tarihi değiştirmek için ellerindengeleni deneyenler oldu. Kral ile halk –artık üçüncü tabaka deniyordu– arasındaki köklü ittifak geleneğini hatırlatan bir Brienne, iltica edip mahkemede savunmak ve ölmek için geri dönen bir Malesherbes, Marie-Antoinette terk etmeyen ve kafası bir mızrağın ucunda gezdirilen bir Lamballe prensesi, haklı olduğunu düşündükleri bir dava için savaşımlar –Chouanlara komutanlık yapan bir Bourmont kontu ve bir Rouërie markisi, Vendée İsyanındaki bir La Rochejaquelein kontu– gibi örnekler vardı.

Ezelden beri krala hizmet etmiş ve onunla mücadelelere girişmiş; –sanki bir devrim her zaman çok ileri gitmezmiş gibi– devrimin bu kadar ileri gideceğini düşünmediği için bu devrime çığırkanlık yapmış, teşvik etmiş, sonra da devrim girdabında tutsak olmuş; bu acınası mülteci ordusu oluşturmuş kişilerin

* Kurucu Meclis, kralın masuniyetini karara bağladığında aynı anda veliahtın masuniyetini de karara bağlamak istedi. Babasına karşı ayaklanması durumunda oğlunun cezalandırılacağını hatırlatan Mortemart dükünün bu zamansız müdahalesi, açıkça intihabi monarşi zamanından kalma eski bilinçdışı hatıralardan ve halefiyet meseleleri üzerine görüş hakkını her daim muhafaza etmek istemiş soyluların hırsından esinlenir.

kendini kaybetmiş bir şekilde kaçıış, çil yavrusu gibi dağılması üzerine tefekkür edelim!

Binyıllık Dünyanın Sonu

Amerikan Devriminin yarattığı etki tartışılabilir ama Fransız Devriminininki tartışmaya kapalıdır. İlk devrim, yeni ve geleneksiz bir ülkede meydana geldi; ikincisi ise dünyayı fethetmiş Avrupa'nın bağrında, uzun bir tarihi ve yüksek bir kültürü olan devlette gerçekleşti. Fransız Devrimi, tüm dünyada infial uyandırdı ve ardından örnek teşkil etti. Yüksek derecede bulaşıcıydı, belki de böyle olması için bütün koşullar bir araya toplanmıştı. Devrimin idealinden ve destansılığından başka her şeyi belleklerden silmek için işlenmiş haysiyetsizlikler unutulur. Her nasılsa bazıları devrimi reddetti; başka yollarla ve daha iyi bir şekilde yeni bir yüzyıla girilebileceğini rahatlıkla söylediler.

Devrim krala ve soyluluğa galebe çaldı. Durumu fırsat bilerek geleneksel üçüncü kuvveti, dini de alt etti. Bu zamana kadar din, soyluları krala, kralı soylulara karşı kullanarak her ikisi üzerinde de tahakküm kurmayı denemişti. Fakat yüzyıllar boyunca çok iyi anlaşılabilir bir meseleyi bir türlü anlamamıştı: Tanrı ve kral, birbirinden ayrılamazdı. Devrim, insanın en kuvvetli kökleriyle, iman ve sadakatle kalplere ve zihinlere kök salmış geçmiş boş levhaya çevirdi.

Napoleon ve Restorasyon, hiçbir şeyi değiştirmede. Binyıllar boyu yaşanmamış bir biçimde yüz yılda varoluş koşullarını baştan aşağı değiştiren bu modern dünyada vakti zamanında üzerinde uygarlığın yükselmiş olduğu şeyden geriye hiçbir şey kalabilir miydi? 1871 ve İkinci İmparatorluğun düşüşünden sonra tahtların devrilmesi gerekti: Fransa'dakinden sonra Portekiz'deki (1910) ve Çin'deki (1912); Birinci Dünya Savaşı sonunda Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye'dekiler; İkinci Dünya Savaşı sonunda Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, İtalya ve Hindistan'dakiler; daha sonra Yunanistan (daha önce 1924'te,

restorasyondan sonra 1973'te), Vietnam (1945), Mısır (1952), Tunus (1957), Irak (1958) ve Libya'dakiler (1969); 1970'ten sonra Habeşistan, İran, Afganistan'dakiler. Saymayı burada bırakayım. Hâlâ bazılarının kalmış olması veya ayağa kaldırılması, eğer inanılırsa bir mucizedir.

Asla tamamen yitip gitmeyen şeyler; unutulduğu zannedilen ama uzun müddet beslediği, içine işlediği ruhun derinliklerinde sadece uykuya dalmış hatıralar vardır. Mevcudiyetine bir son verilmesi gerekiyse de kral, daha uzun bir süre varolacaktır. Tarihimizin bir parçasıdır ve o olmadan kim olduğumuzu gerçekten idrak edemeyiz. Dahası eğer kraldan bir cevher yaratırsak o, psikolojik arketiplerimizin, bilinçdışımızı harekete geçiren şeyin derinliklerine aittir. Şu şekilde bağırınlar, belki de haksız değildi: *Vivat rex in aeternum!*

KAYNAKLAR

- Abbon de Fleury (v. 945-1040), *Patrologia*.
- Abel (A.), "Le khalife, personnage sacré", *Studia islamica*, 1967.
- , "Roi des rois ou khalife (du Prophète) de Dieu", *Atti*, s. 434-437.
- Adalberon (ö. 988), *Carmen ad Robertem Regem*, (ed.) Carozzi, 1979.
- Aimoin (ö. t. 1008), *Histoire des Francs*.
- Akoun (A.), *Mythes et croyances*.
- Akurgal (E.), *Civilisations et sites antiques de Turquie*, İstanbul, 1936.
- Ammianus Marcellinus (t. 330-400), *Res gestae*, (ed.) Nisard, Paris, 1849.
- Archambault (C.), "La naissance du monde dans la tradition lao", *S.O.*,
I, s. 383-415.
- Arquillière, *Histoire de l'Église*, Paris, 1941.
- Aristoteles (384-322), *Éthique à Nicomaque*.
- , *Politique*.
- Arkoun (M.), "Autorité et pouvoir en Islam", *Pouvoir et vérité* içinde,
s. 145-182.
- Artamonov, *Les Trésors d'art des Scythes*, Paris, 1963.
- Atti dell' VIII Congresso internazionale di storia delle religioni* (Roma 17-23
Nisan 1955), Floransa, Sansoni, 1956.

- Aubin (J.), "La politique religieuse des Safavides", *Le Shi'isme imamite* içinde, Paris, P.U.F., 1970, s. 235-244.
- Auboyer (J.), *Le Trône et son symbolisme dans l'Inde ancienne*, Paris, 1940.
- , *Les Arts de l'Inde et des pays indianisés*, Paris, P.U.F., 1958.
- , "Le caractère divin et royal du trône dans l'Inde ancienne", *Atti*, s. 174-175.
- , "Symboles cosmiques", *Le Symbolisme cosmique* içinde, Annales du Musée Guimet, I, Textes Paris, 1953.
- Aubry (O.), *La Révolution française*, Paris, Flammarion, 1942.
- Autrand (F.), *Charles VI*, Paris, Fayard, 1986.
- Aynard (J.-M.), "Le jugement des morts chez les Assyro-Babyloniens", *S.O.*, 4, s. 81-102.
- Babür, *Le Livre de Babur*, (Türkçeden çev.) J.-L. Bacqué-Grammont, Paris, Unesco, 1980.
- Bachelard (G.), *La Terre et les rêveries du repos*, Paris, 1945.
- Bareau (A.), "The superhuman personality of Buddha", *Myths and Symbols* içinde, s. 9-21.
- Bar İbraya (1226-1286), *The Chronography of Gregory Abu'l Faradj*, (çev.) E.A. Wallis Budge, Londra, 1932.
- Bastide (R.), *Sociologie et psychanalyse*, Paris, P.U.F., 1950.
- , "Mythologies africaines", Grimal içinde, II, s. 230-255.
- Beaumarchais, *Le Mariage de Figaro*.
- Beigbeder (O.), *La Symbolique*, Paris, P.U.F., 1957.
- Beldiceanu, *Histoire de l'Empire ottoman* içinde, (haz.) Mantran, s. 15-36 ve 117-132.
- Belmont (N.), Frazer'in *Rameau d'or*'una Ön söz.
- Benson (R.L.), "Provincia = Regnum", *Prédication et propagande* içinde, s. 41-69.
- Benveniste (E.), "Raisons philologiques", *J.A.*, CLXIII.
- Bernard-Thierry (S.), "Le pèlerinage des hauts plateaux malgaches", *S.O.*, 3, s. 303-341.
- Bianchi (U.), *The History of Religion*, Leiden, Brill, 1975.
- Bleeker (C.J.), "La fonction sacerdotale du roi-dieu", *Atti*, s. 69-75.
- , "The position of the queen in Ancient Egypt", *Atti*, s. 227-228.
- Bloch (M.), *Le Roi thaumaturge*, Strasbourg, 1922, Paris, 1983.
- Bloch (R.), *La Religion romaine*, Puech içinde, I, s. 874-926.
- Blondeau (A.-M.), "La religion du Tibet", Puech içinde, III, s. 233-329.
- Blondel (C.), *La Mentalité primitive*, Paris, 1926.

- Boer (P.A.H.), "Vive le roi!", *Atti*, s. 275.
- Bompaire (J.), "A propos des préambules des actes byzantins des Xe-XIe siècles", *Prédication et propagande* içinde, s. 137-147.
- Bonnefoy, bkz. *Dictionnaire*.
- Bossuet, *La Politique tirée de l'Écriture sainte*.
- Bouchery (P.), "Le système politique naga", *J.A.*, 286, 1988, s. 263-334.
- Bouiller (V.), "Mythes et croyances du Népal", *Akoun* içinde, *Mythes et croyances*, s. 141-156.
- Bousquet (G.-H.), *Les Grandes Pratiques rituelles de l'islam*, Paris, P.U.F., 1949.
- , *L'Authentique Tradition musulmane*, Paris, Fasquelle.
- Bouthoul (G.), *Traité de sociologie*, Paris, 1946.
- Boyle, bkz. Cüveyni.
- Brunschvig (R.), "La prosternation devant le souverain et la doctrine de l'islam", *Atti*, s.437-439.
- Burridge (K.), "La religion de l'Océanie", Puech içinde, III, s. 54-710. *Cambridge History of Islam (The)*, 2 c., Cambridge, 1970.
- Caesar, *La Guerre des Gaules* (takriben 52-50 tarihlerinde yazıldı).
- Caquot (A.), "Mythologie des Sémites orientaux", Grimal içinde, I, s. 84-96.
- , "La religion d'Israël", Puech içinde, I, s. 359-461.
- , "Les danses sacrées en Israël et alentours", *S.O.*, 6, s. 119-143.
- , "Les songes et leur interprétation selon Canaan et Israël", *S.O.*, 2, s. 99-134.
- Catalogue Toutankhamon et son temps* (Exposition du Petit-Palais), (haz.) C. Desroches-Noblecourt, Paris, 1967.
- Cazeneuve (J.), *Les Rites et la condition humaine*, Paris, P.U.F., 1968.
- Cerfaux (Mgr L.), "Le conflit entre Dieu et le souverain divinisé dans l'Apocalypse de Jean", *Atti*, s. 397-399.
- Champeaux ve Sterckx, *Introduction au monde des symboles*, Paris, Zodiaque, 1972.
- Chaney (W.A.), *The Cult of Kingship in Anglo-Saxon England*, Berkeley ve Los Angeles, 1970.
- Charles (R.), *L'Ame musulmane*, Paris, Flammarion, 1958.
- Chaumont (M.-L.), "Papak, roi de Stoxr et sa cour", *J.A.*, 247, 1959, s. 175-191.
- , "Recherches sur les institutions de l'Iran ancien et de l'Arménie", *J.A.*, 249, 1961, s. 297-320.

- , “Où les rois sassanides étaient-ils couronnés?”, *J.A.*, 253, 1964, s. 58-75.
- Chavannes (E.), *Les Mémoires historiques de Se Ma Tsien*, 6 c., Paris, 1895-1906.
- Chesterton (G.K.), *The Everlasting Man*, Londra, 1927.
- Chevalier ve Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris, Laffont, “Bouquins”, 1982 baskısı.
- Childe (V.G.), *La Naissance de la civilisation*, Paris, Méditations, 1964.
- Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Paris, 1941.
- Cicero (106-43), *De officiis*.
- Clavier (M.), “Théocratie et monarchie dans l’Évangile”, *Atti*, s. 395-397.
- Clot (A.), *Soliman le Magnifique*, Paris, Fayard, 1983.
- Clouas (I.), *Laurent le Magnifique*, Paris, Fayard, 1982.
- Commines (t. 1447-t. 1511), *Mémoires*.
- Coppens (J.), *La Royauté, le règne, le royaume de Dieu dans le cadre de la révélation apocalyptique*, Louvain, 1979.
- Corbin (H.), *Histoire de la philosophie islamique*, Paris, 1960.
- , *Terre céleste et corps de résurrection*, Paris, 1960.
- Corneille, *Le Cid*.
- Danses sacrées (Les)*, bkz. S.O.
- Dante, *La Monarchie*.
- , *La Divine Comédie*.
- Daumas (F.), “L’expression du sacré dans les religions égyptiennes”, *L’Expression du sacré içinde*, s. 287-337.
- Defremery (C.), “Fragments de géographes et d’historiens arabes et persans”, *J.A.*, 1833, XIII-XIV.
- De Groot, *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit*, Berlin-Leipzig, 1821.
- Deleury, “Rites et mythes de l’Inde”, *AKOUN içinde, Mythes et croyances*, s. 103-140.
- Delumeau (J.), *Le Fait religieux*, Paris, Fayard, 1993.
- Derchain (P.), “La religion égyptienne”, *Puech içinde*, I, s. 63-140.
- Deschamps (H.), *Les Religions de l’Afrique noire*, Paris, P.U.F., 1965.
- Devries (J.), *Alt-germanische Religionsgeschichte*, 2 c., Berlin-Leipzig, 1935-1939.
- Dhavamony (H.), *Phaenomenology of Religion*, Roma, 1978.
- Dictionnaire des mythologies*, (haz.) Y. Bonnefoy, 2 c., Paris, Flammarion, 1981.

- Dictionnaire des symboles*, bkz. Chevalier ve Gheerbrant.
- Dieterlen (G.), "Le caractère religieux de la chefferie au Soudan", *Atti*, s. 146-148.
- Diodorus Siculus (t. 90-t. 0), *Bibliothèque historique*.
- Dion Chrysostome (t. 30-117), *Discours*.
- Cüveyni (Ata Melik) (1226-1283): Boyle, *The History of the World-Conqueror*, 2 c., Manchester, 1958.
- Doresse (J.), *Histoire de l'Éthiopie*, Paris, P.U.F., 1970.
- , *L'Empire du Prêtre Jean: l'Éthiopie médiévale*, Paris, Plon, 1957.
- Draak (M.E.), "Some aspects of kingship in pagan Ireland", *Atti*, s. 375-376.
- Duchesnes-Guillemin (J.), "L'Église sassanide et le mazdéisme", *Puech içinde*, II, s. 3-32.
- Dumézil (G.), *Les Dieux souverains des Indo-Européens*, Paris, Gallimard, 1977.
- , *Romans de Scythie et d'alentours*, Paris, Payot, 1978.
- , *Jupiter, Mars, Quirinus*, Paris, 1941.
- , *La Religion romaine archaïque*, Paris, 1966, 1974 baskısı.
- , "La préhistoire indo-iranienne des castes", *J.A.*, 216, 1930, s. 116-125.
- , "Le rex et les *flamina maiores*", *Atti*, s. 118-120.
- Dunlop (D.M.), *The History of the Jewish Khazars*, Princeton, New Jersey, 1964.
- Dunstheimer (G.), "Religion officielle, religion populaire et sociétés secrètes en Chine depuis les Han", *PUECH içinde*, III, s. 371-448.
- Durkheim (E.), *Les Formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, 1937.
- Eberhard (W.), *Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas*, Leiden, 1942.
- Edsman (C.M.), "Zum Sakral Königtum", *Atti*, s. 471-474.
- Eliade (M.), *Histoire des croyances et des idées religieuses*, 3 c., Paris, Payot, 1976-1993.
- , *Le Mythe de l'éternel retour*, Paris, Gallimard, 1949, 2. baskı 1969.
- , *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, 1963.
- , *From Primitives to Zen. A Thematic Source Book*, Londra, Collins, 1967.
- , *Méphistophélès et l'androgynie*, Paris, Gallimard, 1962.
- , *De Zalmoxis à Gengis Khan*, Paris, Payot, 1970.
- Ellegiers (D.), "La notion de salut dans le bouddhisme chinois", *Religions de salut içinde*, s. 203-216.

- Engnell (1.), *Studies in Divine Kingship in the Ancient Near East*, Uppsala, 1943.
- Erman, *La Religion des Égyptiens*, Paris, 1937.
- , *Die Literatur der Aegypter*, (İngilizce çevirisi) (*The Ancient Egyptians*) 1927; yeni basım, New York, 1966.
- Esnoul (A.-M.), “L'hindouisme”, *PuECH içinde*, I, s. 995-1104.
- Eusebius (265-340), *Préparation évangélique*.
- Even ve Pop, bkz. *Histoire secrète des Mongols. Expression du sacré dans les grandes religions (L')*, Louvain, 1983.
- Fahd (T.), “La naissance du monde selon l'islam”, *S.O.*, I, s. 237-277.
- Faure (P.), *Alexandre*, Paris, Fayard, 1985.
- Favier (J.), *Histoire de France*, (haz.) J. Favier. bkz. Meyer, Tulard, Werner. —, *Histoire de France*, II, *Le temps des principautés*, Paris, Fayard, 1984.
- Flavius Josephus, bkz. Josephus.
- Folz (R.), *Le Couronnement de Charlemagne*, Paris, 1964.
- Fraine (J. DE), *L'Aspect religieux de la royauté israélite*, Roma, 1954.
- , “Quel est le sens exact de la filiation divine dans le Ps. 2, 7?”, *Atti*, s. 270-272.
- Frankfort (H.), *Kingship and the Gods*, Chicago, 1948. Fransızca çevirisi, *La Royauté et les dieux*, Paris, Payot, 1951.
- Frazer (Sir J.G.), *Le Rameau d'or*, Paris, Laffont, “Bouquins”, 4 c., 1981-1984 (İngilizce baskısı, *The Golden Bough*, 12 c., Londra, 1911-1915).
- , *The Magical Origin of King*, Londra, 1920.
- Freud (S.), *Totem et tabou*, Paris, Payot, 1951.
- Frobenius (L.), *Histoire de la civilisation africaine*, 5. baskı, Paris, Gallimard, 1936.
- Froissart (t. 1335-t. 1400), *Chronique*.
- Ganshof (F.L.), *The Imperial Coronation of Charlemagne*, Glasgow Univ. Publications, 1949.
- Gardner (G.B.), “The religion of the Wica, commonly called witchcraft”, *Atti*, s. 376-380.
- Garelli ve Leibovici, “La naissance du monde selon Akkad”, *S.O.*, I, s. 117-152.
- Garparini, *Il Matriarco Slavo*, Floransa, 1973.
- Génies, anges et démons*, bkz. S.O.
- Gerbert, *Lettres*, (ed.) J. Havet, 1889.
- Ghirshman (R.), *Perse*, Paris, Gallimard, 1963.

- , *Parthes et Sassanides*, Paris, Gallimard, 1962.
- Girard (R.), *La Violence et le sacré*, Paris, Grasset, 1972.
- Gonda (J.), *Ancient India Kingship from the Religious Point of View*, Leiden, 1952.
- , “The sacred character of kingship in Ancient India”, *Atti*, s. 173-174.
- Gordon (P.), *L'Initiation sexuelle et l'évolution religieuse*, Paris, P.U.F., 1946.
- Grabar, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Paris, 1936.
- Granet (M.), *La Pensée chinoise*, Paris, Albin Michel, 1934.
- , *La Féodalité chinoise*, Paris, Imago, 1981.
- Grappin (P.), “Mythologie germanique”, Grimal içinde, II, s. 35-81.
- Grégoire de Tours, (t. 538-t. 594), *Histoire des Francs*.
- Grignaschi (M.), “Quelques spécimens de la littérature sassanide”, *J.A.*, 259, 1966, s. 1-142.
- Grillot-Susini, “Le texte de fondation du palais de Suse”, *J.A.*, 278, 1980, s. 213-222.
- Grimal (P.), “Mythologie grecque”, Grimal içinde, I, s. 95-138.
- , “Mythologie romaine”, Grimal içinde, I, s. 189-199.
- , bkz. *Mythologies*.
- Guillaume de Nangis (ö. 1300).
- Guillimoz (A.), “Les croyances populaires en Corée”, *Mythes* içinde, s. 413-418.
- Guillot, “L'exhortation au partage des responsabilités”, *Prédication et propagande* içinde, s. 87-110.
- Gurney (O.R.), “Hittite Kingship”, *Myths and Rituals* içinde, s. 105-121.
- Hamidullah.(M.), *Le Prophète de l'islam*, 2 c., Paris, Vrin, 1959.
- Harlez (G. DE), *Histoire de l'Empire des Kin ou d'Or*, Paris, 1886.
- Herodot (t. 483-420), *L'Enquête*.
- Histoire des religions*, (haz.) H.-C. Puech, “Bibliothèque de la Pléiade”, 3 c., Paris, Gallimard, 1970-1976.
- Histoire secrète des Mongols* (t. 1240), (çev. ve takdim) M.-D. Even ve R. Pop, Paris, Gallimard, Unesco, 1994.
- Hocart (A.M.), *Kingship*, Oxford, 1937 (Londra, 1927).
- Hofler (O.), *Germanische Sakralkönigtum*, Tübingen, 1964.
- Homer (M.Ö. IX. yüzyıl), *İlyada*.
- Homer (M.Ö. IX. yüzyıl), *Odyseia*.
- Hooke (S.H.) (ed.), *Myths, Rituals and Kingship*, Oxford, 1958.
- Hubert ve Mauss, *Mélanges d'histoire des religions*, Paris, Alcan, 1929.

- Hultkranlz (A.), "Les religions des grandes civilisations précolombiennes", Puech içinde, III, s. 803-825.
- İsidorus (Sevillalı) (T. 560-636), *Historia Gothorum*.
- Isocrates (436-328), *Panathénaiques*.
- Ivan (Korkunç), *Épîtres*, (çev.) D. Olivier, Paris, Seghers, 1959.
- Jacobson (H.), *Die dogmatischen Stellung des Königs in der Theologie des alten Aegypten*, 1939.
- Jahn, bkz. Reşidüddin.
- James (E.O.), "The sacred kingship and the Priesthood", *Atti*, s. 465-467.
- Jeanmaire, "La naissance d'Athéna", *Atti*, s. 299-301.
- Joinville, (t. 1224-1317), *Histoire de Saint Louis*.
- Jordanes (VI. yüzyıl), *Histoire des Goths*, (ed.) Nisard, Paris, 1849.
- Josephus (Flavius) (37-100), *Antiquités judaïques*.
- Jugement des morts (Le)*, bkz. S.O.
- Kaltenmark (M.), "Les danses sacrées en Chine", S.O., 6, s. 441-449.
- , "Les religions de la Chine antique", Puech içinde, I, s. 927-937.
- Kapelrud (A.S.), "King David and the sons of Saül", *Atti*, s. 263-265.
- Kazhdan (A.), "Certain traits of imperial propaganda in the byzantine Empire", *Prédication et propagande* içinde, s. 13-28.
- Kerenyi (C.), *La Religion antique*, Cenevre, 1957.
- Konfüçyüs, *Doctrine de Confucius ou le Livre de philosophie morale et politique de la Chine*, (çev.) Pauthier, Paris, Garnier, 1921.
- Konstantinos Porfirogennetos (905-959), bkz. Rambaud.
- Köprülü (M.F.), *Les Origines de l'Empire ottoman*, Paris, 1936.
- Kvaerne (P.), "Croyances populaires et folklore au Tibet", Akoun içinde, *Mythes et croyances*, s. 157-169.
- Labande-Mailfert (Y.), *Charles VIII*, Paris, Fayard, 1986.
- Labat (R.), *Le Caractère religieux de la royauté babylonienne*, Paris, 1939.
- Lagger (L. DE), *Rwanda, I, Le Rwanda ancien*, Namur, 1939.
- Lalou (M.), "Rituel bon-po des funérailles royales", *J.A.*, 240, 1952, s. 339-369.
- Lebrun (R.), "Le sacré dans le monde hourrite", *L'Expression du sacré* içinde, s. 143-164.
- Le Chartier, *La Nouvelle-Calédonie et les Nouvelles-Hébrides*, Paris, (1884).
- Lehmann (H.), *Les Civilisations précolombiennes*, Paris, P.U.F., 1965.
- Leibovici (M.), "La lune à Babylone", S.O., 5, s. 93-113.
- Lemerle (P.), *Le Style byzantin*, Paris, Larousse, 1943.
- Lemoine, "Mythes d'origine et croyances", Akoun içinde, *Mythes*, s. 263-335.

- Le Roux (F.), "La religion des Celtes", Puech içinde, I, s. 781-810.
- Lescot, *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du djebel Sindjar*, Beyrut, 1938.
- Lévy-Bruhl, *L'Ame primitive*, Paris, 1922.
- Liu Mau-Tsai, *Die chinesische Nachrichten zur Geschichte der OstTürken (Tuküe)*, 2 c., Wiesbaden, 1948.
- Loeffler-Delachaux, *Le Cercle*, Cenevre, 1947.
- L'orange (H.P.), "Expressions of cosmic kingship in the ancient world", *Atti*, s. 337-339.
- Lucanus (39-65), *La Pharsale*.
- Lune (La), *mythes et rites*, bkz. S.O.
- Macdonald (A.), "La naissance du monde au Tibet", S.O., I, s. 417-452.
- Makarius (L.), "Du roi magique au roi divin", *Annales*, 1970, s. 668-699.
- Mantran (R.) (haz.), *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, Fayard, 1989.
- Maquet (J.), *La Civilisation de l'Afrique noire*, Paris, Horizons de France, 1962.
- Maricq (J.), "L'inscription de Surkh Kotal (Baghlam)", *J.A.*, 246, 1968, s. 346-440.
- Marmontel, *Mémoires*.
- Marques-Rivière, *Amulettes, talismans et pantacles*, Paris, Payot, 1948.
- Martin (Henri), *Histoire de France*, 17 c., Paris, 1883 baskısı.
- Martzel, "Le Japon: l'univers symbolique traditionnel", Akoun içinde, *Mythes*, s. 420-440.
- Masseron, *Divine Comédie'ye giriş ve notlar*, éd. du Club français du Livre, Paris, 1963.
- Matthieu (de) Paris, *Grandes Chroniques*, 9 c., Paris, 1840-1841.
- Mauclair (S.), "L'être, l'illusion et le pouvoir", *J.A.*, 280, 1991, s. 307-400.
- Mauss (M.), *Manuel d'ethnographie*, Paris, Payot, 1947.
- Mazaheri (Ali), *Les Trésors de l'Iran*, Cenevre, Skira, 1970.
- Meeks (D.), "Génies, anges et démons en Égypte", S.O., 8, s. 17-84.
- Menandros (t. 342-t. 292), *Excerpta de legationibus*.
- Ménasce (J. De), "Mythologie de la Perse", Grimal içinde, I, s. 200-220.
- Meng-Tseu, bkz. Pauthier.
- Meslin (M.) (haz.), *Le Merveilleux*, Paris, Bordas, 1984.
- Meung (Jean DE), *Le Roman de la Rose* (t. 1277).
- Meyer (J.), *Histoire de France*, III, *La France moderne*, Paris, Fayard, 1985.
- Meyvaert (P.), "An unknown letter of Hülegü...", *Viator*, II, 1980, s. 245-259.

Michelet, *Histoire de France*.

Minns (E.H.), *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.

Mokri (M.), "Un kalam gourani sur les compagnons des Rois des rois", *J.A.*, 257, 1961, s. 317-359.

Mokri (M.), *Le Chasseur de Dieu et le mythe du roi-aigle*, Wiesbaden, 1967.

—, "L'idée de l'incarnation chez les Ahl-e Haqq", 24 *Orient içinde*, Int. Kongress, Wiesbaden, 1959.

Molé (M.), "Le partage du monde dans la tradition iranienne", *J.A.*, 1952, s. 455-463; 1953, s. 271-273.

Monde du sorcier (Le), voir S.O.

Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains*.

Moret, *Du caractère religieux de la royauté pharaonique*, Paris, 1902.

Morgenstern (J.) "The King-god among the western Semites", *Atti*, s. 257-260.

Mowinkel (S.), "General oriental and specific israelite elements in the israelite conception of the sacral kingdom", *Atti*, s. 255-257.

Murray (M.A.), "The divine King in England", *Atti*, s. 378-380.

Mythes et croyances du monde entier, (haz.) A. Akoun, Paris, Lidis-Brepols, c. IV, 1985.

Mythologies de la Méditerranée au Gange, (haz.) P. Grimal, Paris, Larousse, 1963.

Mythologies des steppes, des forêts et des îles, (haz.) P. Grimal, Larousse, 1963.

Myths and Symbols. Studies in Honor of M. Eliade (ed.) Kitagawa et Long, Univ. Chicago Press, 1969.

Naissance du monde (La), voir S.O.

Naudou (J.), "L'autorité royale et ses limitations au Kashmir médiéval", *J.A.*, 251, 1963, s. 217-226.

Nizamülmülk, *Traité de gouvernement* (1091'de yazıldı), (Farsçadan çev.) C. Schefer (1893), Paris, Sindbad, 1984.

Obolensky (D.), *The Byzantine Commonwealth. Eastern Empire 500-1453*, Londra, 1974; New York, 1982.

Ogam. *Traditions celtiques*, Rennes, 1948 ve 1954.

Oğuzname (t. 1300) : Nur (Rıza), *Oghuz name, épopée turque*, İskenderiye, 1928.

Ostrogorsky (G.), *Zur Kaisersalbung und Schilderhebung im Spätbyzantinischen Krönungszeremoniell*, Darmstadt, 1979.

- Pacaut (M.), *Frédéric Barberousse*, Paris, Fayard, 1969.
- Palau-Marti, *Le Roi-dieu au Bénin*, Paris, Berger-Levrault, 1964.
- Palou (C. et J.), *La Perse antique*, Paris, P.U.F., 1967.
- Paquis et Dochez, *Histoire d'Espagne*, 2 c., Paris, 1844.
- Paulme (D.), *La Civilisation africaine*, Paris, P.U.F., 1968.
- Pausanias (M.S. II. yüzyıl), *Dissertation de la Grèce*.
- Pauthier, *Doctrine de Confucius ou les Quatre Livres de philosophie morale et politique de la Chine*, Paris, Garnier.
- Pèlerinages (Les)*, voir S.O.
- Pellat (P.), *Le Livre de la couronne du pseudo-Djahiz*, Paris, 1954.
- Pelliot (P.), *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or*, Paris, 1950.
- Perrigeaux (E.), *Chez les Achantis*, Neuchâtel, 1908.
- Piettre (A.), "Le thème de la fille du roi", *Études*, mars 1964, s. 193-200.
- Pirenne (J.), "L'au-delà dans la religion égyptienne", *Religions de salut* içinde, s. 27-38.
- Pian Carpinì (Giovanni Del) (1182-1252), *Histoire des Mongols*, (çev. ve notlandırma) J. Becquet ve L. Hambis, Paris, 1965.
- Platon (t. 427-348), *Les Lois*.
- , *La République*.
- , *Gorgias*.
- Plutarkhos (50-125), *Vies*.
- , *Questions grecques*.
- , *Isis et Osiris*.
- Polo (Marco), *La Description du monde*, (çev., giriş ve notlar) L. Hambis, Paris, 1955.
- Porcher (M.-C.), "La princesse et le royaume", *J.A.*, 273, 1989, s. 183-206.
- Porée-Maspero (E.) ve Thierry (S.), "La lune: croyances et rites du Cambodge", *S.O.*, 5, s. 261-287.
- Posener, Sauneron et Yoyotte, *Dictionnaire de la civilisation égyptienne*, Paris, 1959.
- Pouvoir et vérité*, Paris, Cerf, 1981.
- Prédication et propagande au Moyen Age. Islam, Byzance, Occident*, Paris, P.U.F., 1983.
- Puech, bkz. *Histoire des religions*.
- Raşıdüddin (1247-1318): Boyle, *The Successors of Gengis Khan*, Columbia Univ. Press, 1971. Jahn, *Die Geschichte der Oguzen des Rasid al-Din*, Viyana, 1969 (1310-1311'de tamamlanmış eser).

- Radin (P.), "The sacral chief among the American Indians", *Atti*, s. 125-127.
- Radlov (W.), *Proben der Volksliteratur*, 8 c., Saint-Pétersbourg, 1859.
- Rambaud, *L'Empire grec au xe siècle: Constantin Porphyrogénète*, Paris, 1870.
- Ramnoux (C.), "La mort sacrificielle du roi", *Ogam*, VI, 1954, s. 209-218.
- Raspail, *Sire*, Paris, De Fallois, 1991.
- Regalita sacra (La)*, Giunta Centrale per gli Studi Istorica, Roma-Leiden, 1959.
- Religions de salut*, Annales du Centre d'études des religions de Bruxelles, 1962.
- Renaud (B.), "Pouvoir royal et théocratie", *Pouvoir et vérité* içinde, s. 71-97.
- Richard (J.), *Saint Louis*, Paris, Fayard, 1983.
- Richer, *Histoire des Francs (888-985)*, Paris, 1930-1937.
- Ries (J.), "L'expression et la signification du sacré dans la religion des anciens Germains et Scandinaves", *L'Expression du sacré* içinde, s. 87-116.
- Ringgren (H.), «Some religious aspects of the Califate », *Atti*, s. 433-434.
- Robert (L.), *Louis XVI*, Paris, Flammarion, 1928.
- Robert De Clari (t. 1205), *La Conquête de Constantinople*.
- Robson (J.), "Mediation in Islam", BRANDON içinde, *Dictionary of Comparative Religion*, New York, 1970.
- Rochedieu (E.), "Le caractère sacré de la souveraineté à la lumière de la psychologie collective", *Atti*, s. 458-460.
- Rose (H.J.), "Divine Kings in Ancient Greece", *Atti*, s. 295-296.
- Roth (G.), "Les Celtes insulaires", GRIMAL içinde, II, s. 20-31.
- Roux (J.-P.), *Le Sang. Mythes, symboles et réalités*, Paris, Fayard, 1988.
- , *Jésus*, Paris, Fayard, 1989.
- , *Les Explorateurs au Moyen Age*, Paris, Fayard, 1985.
- , *Histoire de l'Empire mongol*, Paris, Fayard, 1993.
- , *La Religion des Turcs et des Mongols*, Paris, Payot, 1984.
- , *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaïques*, Paris, Maisonneuve, 1966.
- , *La Mort chez les peuples altaïques anciens et médiévaux*, Paris, Maisonneuve, 1963.
- , *La Chaussure*, Paris, Atelier Hachette-Massin, 1980.

- , *Études d'iconographie islamique*, Louvain, Peeters, 1982.
- , “Une survivance des traditions religieuses séfévides”, *Rev. hist. des relig.*, 1989, s. 11-18.
- , “La veuve dans les sociétés turques et mongoles”, *L'Homme*, IX, 1969, s. 51-78.
- Rubrouck (William Of) (t. 1215-?), *Voyage dans l'Empire mongol*, (çev. ve izzah) C. ve R. Kappler, Paris, 1985.
- Sacres royaux (Les)*, Colloque de Reims, 1975, Paris, P.U.F., 1985.
- Saintyves, *Les Vierges mères et les naissances miraculeuses*, Paris, 1908.
- Sallustius (86-t. 35), *Conjuration de Catilina*.
- Sartre (J.-P.), *Les Mouches*.
- Sassier (Y.), *Hugues Capet*, Paris, Fayard, 1987.
- Saunders, “Mythologie du Japon”, *GRIMAL içinde*, II, s. 138-175.
- Sauneron (S.), “Le monde du magicien égyptien”, *S.O.*, 7, s. 27-60.
- , “Les songes et leur interprétation dans l'Égypte ancienne”, *S.O.*, 2, s. 17-66.
- Schipper (K.), “Les pèlerinages en Chine”, *S.O.*, 7, s. 303-349.
- Schlumberger (D.), “Une bilingue gréco-araméenne d'Asoka”, *J.A.*, 246, 1958, s. 1-6.
- Schmidt (P.W.), *Origine et évolution de la religion*, Paris, 1931.
- , *Der Ursprung der Gottesidee*, Freiburg, 1949.
- Schul, *La Fabulation platonicienne*, Paris, P.U.F., 1949.
- Séjourné (L.), *La Pensée religieuse des anciens Mexicains*, Paris, Maspero, 1966.
- Servier (J.), *L'Homme et l'invisible*, Paris, Laffont, 1964; Payot, 1980.
- Shakespeare, *Macbeth*.
- Sieffert, “Les danses sacrées au Japon”, *S.O.*, 6, s. 451-485.
- Simoni (H.), “Mythologie de l'Amérique centrale”, *GRIMAL içinde*, II, s. 186-204.
- Sjoberg (A.W.), “Prayers for King Hammurabi”, *Ex orbis religionum. Studia Geo Widengren oblata içinde*, I, Leiden, Brill, s. 50-71.
- Songes et leur interprétation (Les)*, voir *S.O.*
- Sophokles, *Œdipe roi*.
- Sources orientales*, (bir araştırmacı ekibi tarafından yayınlanmış eserler), 8 c., Paris, Seuil, 1951-1971 :
1. *La Naissance du monde*.
 2. *Les Songes et leur interprétation*.

3. *Les Pèlerinages.*
4. *Le Jugement des morts.*
5. *La Lune, mythes et rites.*
6. *Les Danses sacrées.*
7. *Le Monde du sorcier.*
8. *Génies, anges et démons.*

Soustelle (J.), *La Vie quotidienne des Aztèques*, Paris, Hachette, 1955.

Soymié (M.), "Les songes et leur interprétation en Chine", *S.O.*, 2, s. 275-306.

Spencer ve Gillen, *The Native Tribes of Central Australia*, Londra, 1899.
—, *Across Australia*, Londra, 1912.

Stein (R.), "Leao-tche", (çev. ve notlandırma) *T'oung-Pao* içinde, 35, 1939, s. 1-154.

Sterckx, bkz. Champeaux ve Sterckx.

Stohr ve Zoetmulder, *Les Religions d'Indonésie*, Paris, Payot, 1968.

Strabon (86-t. 135), *Géographie*.

Suetonius (t. 70-122), *Vie des Douze Césars*.

Sünden (H.), "La notion psychologique du rôle du roi et l'expérience religieuse", *Atti*, s. 460-462.

Tacitus (t. 55-t. 120), *Vie d'Agricola*.

—, *La Germanie*.

Teofilaktos Simokates (VI. yüzyıl), *Histoire*.

Thierry (S.), "La personne sacrée du roi dans la littérature cambodgienne", *Atti*, s. 187-188.

—, "Mythes et croyances du Cambodge", *Mythes et croyances* içinde, s. 224-234.

Titus-Livius (t. M.Ö. 60-M.S. 17), *Histoire*.

Toynbee, *La Religion vue par un historien*, Paris, Gallimard, 1963.

Tucci ve Heissig, *Les Religions du Tibet et de la Mongolie*, Paris, Payot, 1973.

Tulard (J.), *Les Révolutions (Histoire de France, c. IV)*, Paris, Fayard, 1985.

Tung Nguyen, "Les Vietnamiens et le monde surnaturel", *AKOUN* içinde, s. 249-260.

Van Bulck, "La place du roi divin dans les cercles culturels de l'Afrique noire", *Atti*, s. 143-144.

Van der Leeuw, *La Religion dans son essence et ses manifestations*, Paris, Payot, 1948.

Van de Walle, "Mythologie égyptienne", *Grimal* içinde, I, s. 26-56.

- Vandier-Nicolas (N.), "Le jugement des morts en Chine", *S.O.*, 4, s. 231-264.
- Van Gennep, *Tabou et totémisme à Madagascar*, Paris, Leroux, 1904.
- Varenne (J.), "La religion védique", Puech içinde, I, s. 578-624.
- Veinstein, Mantran içinde, *Histoire de l'Empire ottoman*, s. 155-226 ve 287-340.
- Vian (F.), "La religion de la Crète minoenne", Puech içinde, I, s. 462-487.
- , "La religion grecque de l'époque archaïque et classique", Puech içinde, I, s. 489-577.
- Vieyra (M.), "Les pèlerinages en Israël", *S.O.*, 3, s. 75-87.
- , "Le sorcier hittite", *S.O.*, 7, s. 24-125.
- , "La naissance du monde chez les Hittites et les Hourrites", *S.O.*, I, s. 153-173.
- , "Les songes et leur interprétation chez les Hittites", *S.O.*, 2, s. 27-97.
- , "La religion de l'Anatolie antique", Puech içinde, I, s. 258-306.
- Villehardouin (t. 1150-t. 1213), *La Conquête de Constantinople*.
- Virgilius (M.Ö.70-M.S.19), *L'Énéide*.
- Visser (E.), "The divinity of Alexandre and the Proskynesis", *Atti*, s. 321-322.
- Voltaire, *Mérope*.
- Werner (K.F.), *Histoire de France*, I, *Les Origines*, Paris, Fayard, 1984.
- Widengren (G.), *The King and the Tree of Life in Ancient Near Eastern Religion*, Uppsala, 1951.
- , "The sacred kingship of Iran", *Atti*, s. 121-124.
- Wijayaratna, "Le bouddhisme dans les pays du Théravada", DELUMEAU içinde, *Le Fait religieux*, s. 463-498.
- Wild (H.), "Les danses sacrées de l'Égypte ancienne", *S.O.*, 6, s. 33-117.
- Xenophon (t. 430-t. 355), *L'Anabase*.
- Yoyotie (J.), "Le jugement des morts dans l'Égypte ancienne", *S.O.*, 4, s. 11-78.
- Zandee (J.), "Le roi-dieu et le Dieu-roi dans l'Égypte ancienne", *Atti*, s. 233-234.

HÜKÜMDAR VE HANEDAN DİZİNİ

A

Abbasiler: 73,141, 142, 222, 245
Ademiluyi (ö. 1930), Afrika, İfe
kralı: 222
Aegisthus, efsanevi Miken kralı:
67, 197, 269
Aeneas, efsanevi Yunan kahra-
man: 49, 133, 134, 135, 213,
295
Agamemnon, efsanevi Yunan
kralı: 24, 45, 132, 172, 197,
213, 269
Ahamenişler: 44, 122, 123-125,
158, 160, 190, 231, 244, 246,
249, 254, 258, 263, 267, 271,
273
Ahmet, I. (1603-1617), Osmanlı
imparatoru: 259
Akhenaton (IV. Amenhotep)
(1372-1354), firavun: 163,
167

Akhilleus, Yunan kahraman: 132
Alexander, III. (1159-1181), papa:
367
Alfonso, V. (1416-1458), Aragon
ve Sicilya kralı: 383
Alfonso, X., Bilge (1252-1284),
Kastilya kralı (1254), impara-
tor (1267): 310, 311
Amasis (568-526), firavun: 79
Amenhotep, II. (1450-1425), fi-
ravun: 169
Amenhotep, III. (t. 1410-1375),
firavun: 217, 259
Amenhotep, IV.: bkz. Akhenaton
Andronikos, I. (1183-1185), Bi-
zans imparatoru: 318
Anjou, hane: 331
Ankhises, Yunan kahraman ve
Aeneas'ın babası: 134, 213
Anne, Avusturyalı (1643-1661),
naip: 389

Anne, Bretonyalı (1488-1514), Fransa kraliçesi: 344
 Anne, Kievli (1024, 1075'ten sonra), Fransa kraliçesi: 382
 Antiokhos, I. (280-261), İzmir kralı: 182
 Antoninler, Roma hanedanı: 136, 376
 Arkhelaos, I. (413-399), Makedonya kralı: 190
 Arşaklar, İran Part hanedanı: 62, 125, 241, 265, 328
 Arsinoe (t. 316- t. 340), Mısır kraliçesi: 122
 Artaserhas, I. (465-424), İran imparatoru: 254, 267
 Artaserhas, II. (404-368), İran imparatoru: 124
 Arthur (M.S. VI. yüzyıl), efsanevi Breton kralı: 247, 319
 Ascanius (=Julius), Aeneas'ın oğlu, Caesar'ın efsanevi atası: 134, 135
 Asoka (t. 274-236), Hint imparatoru: 74, 138
 Atreus, Mikenlerin efsanevi kralı: 196, 197, 213, 216, 269
 Atridler, Yunanistan'ın efsanevi hanedanı: 45, 133, 195
 Attila (t. 434-453), Hunların kralı: 57, 247, 248, 249
 Augustus (M.Ö. 31-M.S. 14), Roma imparatoru: 49, 135, 182, 185, 199, 233, 260, 284, 376
 Aurelianus (270-275), Roma imparatoru: 136
 Avimelek, Gerar kralı: 80

B

Babek (M.Ö. III. yüzyıl), İran kralı: 126, 160, 173
 Babür (1526-1530), Babür imparatoru: 244
 Babürlüler, Hindistan'daki Türk (Timurlu) hanedanı: 38, 39, 88, 143, 193, 200, 244, 266, 272
 Bao Dai (1932-1955), Annamimparatoru: 159
 Basileios (867-886), Bizans imparatoru: 372, 377
 Batu (1227-1251), Altın Orda imparatoru: 272
 Bathory İstvan (1576-1586), Polonya kralı: 309
 Baudouin, I. (1204-1261), Doğu Latin imparatoru: 320
 Baudouin, II. (1240-1261), Doğu Latin imparatoru: 313
 Baysungur (ö. 1434), Timur prensi: 272
 Behram, I. (273-276), İran imparatoru: 208
 Bela, IV. (1235-1270), Macaristan kralı: 365
 Bellerophon, Likya kralı olan Yunan kahramanı: 213
 Ben Hadad, Arami kralı: 118
 Berengar, I. (919-924), imparator: 362
 Bernadotte (1818-1844), İsveç kralı: 346
 Bilge Kağan (716-734), Türk imparator: 67
 Boleslaw, I. (992-1025), Polonya kralı: 363

Bonifacius, VIII. (1294-1303),
papa: 371

Büyük İskender (336-321): 36,
38-41, 65, 122, 131-132, 171,
183, 186, 190, 222, 224, 231,
233, 382

Büyük Moğollar: bkz. Babürlüler

C

Caesar, Julius (49-44), diktatör:
49, 50, 52, 106, 135, 185, 376

Caligula (37-41), Roma impara-
toru: 49, 121, 136, 182

Capetler, Fransa kraliyet hane-
danı: 12, 195, 198, 221, 264,
310, 312, 315, 329, 331, 357,
367, 380, 383-386

Cengiz Han, Moğol imparatoru:
39-41, 57, 84, 110, 138, 143,
165-167, 186, 193, 199, 222,
231, 233, 242-243, 272, 274

Cengizhanlılar, Moğol hanedanı:
83, 110, 137

Charlemagne (768-814), Frank-
ların kralı ve imparator: 39,
41, 186, 241, 248, 264, 307,
310, 312, 319-321, 360-362,
374, 379-380

Charles, III., Şişman (881-887),
Roma Cermen imparatoru:
339

Charles, I. (1625-1649), İngilte-
re, İskoçya, İrlanda kralı: 310,
351, 389

Charles, II. (1660-1685), İngiltere
kralı: 351

Charles, II., Dazlak (843), Frank-
ların kralı, (875-877) impara-
tor: 257, 323, 361, 379

Charles, III., Sade (893-922),
Frankların kralı: 339

Charles, IV., Yakışıklı (1322-
1328), Fransa kralı: 311

Charles, V., Bilge (1364-1380),
Fransa kralı: 264, 311, 316,
338, 350

Charles, VI. (1380-1422), Fransa
kralı: 264, 318, 325, 330, 332-
333, 335, 338

Charles, VII. (1422-1461), Fransa
kralı: 310, 313, 339, 345

Charles, VIII. (1487-1498), Fransa
kralı: 316, 347, 349, 351

Charles, X. (1824-1830), Fransa
kralı: 351

Charles, Anjoulu (1265-1285),
Sicilya kralı: 368

Charles, Lorraineli (953?-992):
381-382

Charles Martel (t. 688-741),
Frankların dükü: 358-359

Charles, Cüretkar (1467-1477),
Burgonya dükü: 348

Childeric, I. (457-481), Frankların
kralı: 316

Chonghua, Çinli efsanevi impa-
rator: bkz. Shun

Claudius (41-54), Roma impara-
toru: 376

Clemens, V. (1305-1314), papa:
372

Clemens, VII. (1523-1534), papa:
369

Clotaire, II. (584-629), Frankların
kralı: 61, 320, 359

Clotilde (t. 475-545), Frankların
kraliçesi: 356

Clovis (t. 481-511), Frankların kralı: 13, 308, 312, 321-322, 329, 334, 351, 356-358, 377
 Clytemnestra, efsanevi Yunan kraliçe: 45, 197, 213, 269
 Conradin (V. Konrad) (1254-1268), Sicilya kralı: 368
 Constance, Arlesli (ö. 1032), Fransa kraliçesi: 382
 Curçen: bkz. Kin

Ç

Çin, Çin hanedanı: 169
 Çin Şi Huang (221-210): bkz. Tsin Che Huang-ti
 Çing, Çin'deki Mançu hanedanı: 39, 108

D

Darius, I. (521-486), İran imparatoru: 119, 124, 179, 191, 222, 231, 267
 Davut (t. 1010-970?), İsrail kralı: 33, 60, 76, 80, 94, 100, 119, 128-130, 140, 161, 208, 281-285, 316, 321, 375
 Dayakku, İran Med kralı: 85
 Deioces, İran Med kralı: bkz. Dayakku
 Di Xin, Shangların Çin imparatoru: 192
 Domalde, İsveç kralı: 95

E

Edward, Günah Çıkartıcı (1042-1066), Anglosakson kralı: 351
 Edward, II. (1307-1327), İngiltere kralı: 384
 Edward, III. (1327-1377), İngiltere kralı: 386

Egeus, Atina'nın efsanevi kralı: 196
 Ekber (1556-1605), Babür imparatoru: 144
 Elektra, efsanevi Yunan prenses: 45
 Elizabeth, I. (1558-1603), İngiltere ve İrlanda kraliçesi: 97
 Emeviler, Arap hilafet hanedanı: 123, 141-142, 221
 Endülüs Emevileri, Arap hanedanı: 142
 Enrico, IV. (1451-1474), İspanya kralı: 340
 Erdeşir, I. (t. 224-241), İran imparatoru: 62, 87, 125, 156, 160-162, 208, 210, 222
 Erdeşir, II. (379-383), İran imparatoru: 209

F

Fatımiler, Mısır'daki Müslüman hanedan: 142
 Farhad, IV., (t. 38-M.Ö. 2), İran imparatoru: 263
 Felipe, II. (1556-1598), İspanya kralı: 369
 Felipe, V. (1700-1746), İspanya kralı: 331, 346
 Ferdinand, I., Habsburglu, (1526) Cermen kralı, (1556-1564) imparator: 369
 Fernando, I. (1217-1252), Kastilya ve Leon kralı: 315
 Fernando, II., Aragonlu, Sicilya (1468), Aragon (1479), Kastilya (V. unvanıyla 1474), Napoli (1504-1516) kralı: 344

Fernando, VII. (1808-1833), İspanya kralı: 331
 Firuz (459-484), İran kralı: 209, 262
 Filip, I., Makedon (356-338): 45, 190, 328, 382
 Flavius, Roma hanedanı: 376
 François, I. (1515-1547), Fransa kralı: 388
 Frankonya, Roma Cermen imparatorluk hanedanı: 380
 Fredegund (t. 545-597), Frank kraliçesi: 61
 Friedrich Barbarossa (1152-1190), Roma Cermen imparatoru: 186, 314-315, 319, 340, 367
 Friedrich, II. (1218-1250), Roma Cermen imparatoru: 58, 367

G

Galba (68-69), Roma imparatoru: 191
 Gazneliler, Afganistan'daki Türk imparatorluk hanedanı: 60
 Gezer, efsanevi Tibet kahramanı: 186, 243
 Gregorius, I., Büyük (590-600), papa: 345, 358
 Gregorius, III. (731-741), papa: 374
 Gregorius, VII. (1073-1085), papa: 340, 363, 365
 Gregorius, XI. (1370-1378), papa: 372
 Gyges (t. 685- t. 641), Lidya kralı: 44, 214, 240

H

Haakon Haakonsson (ö. 1265), Norveç kralı: 73

Hadrianus (117-138), Roma imparatoru: 376
 Haile Selassie (1930-1974), Habeşistan imparatoru: 200
 Hakim Biemrillah (996-1021), Mısır halifesi: 144
 Hammurabi (t. 1730-1687), Babil kralı: 123
 Han, Çin hanedanı: 54, 151, 169
 Hatşepsut (1508-1481), Mısır kraliçesi: 256
 Heinrich, II. (1002-1028), imparator: 343
 Heinrich, IV. (1084-1106), imparator: 340, 362, 365-366, 380
 Hektor, Truvalı efsanevi kahraman: 132
 Helen, Sparta'nın efsanevi kraliçesi: 24, 45, 197, 213
 Henri, I. (1031-1060), Fransa kralı: 382
 Henri, III. (1574-1589), Fransa kralı: 388
 Henri, IV. (1589-1610), Fransa kralı: 346, 389
 Henry, V. (1413-1422), İngiltere kralı: 330
 Henry, VI. (1422-1471), İngiltere kralı: 313
 Henry, VIII. (1509-1547), İngiltere kralı: 369
 Hia, Çinli hanedan: bkz. Xia
 Hirodes (40-4), Yahudilerin kralı: 285-286, 296, 298
 Hirohito (1926-1989), Japonya imparatoru: 70, 200
 Hohenstaufen, Almanya imparatorluk hanedanı: 366

Hugues Capet (987-996), Frankların kralı: 43, 313, 338, 343, 380-382

Hugues, Büyük (ö. 956), Frankların dükü: 380

Hülagu (1251-1265), Moğol İran ilhanı: 137, 243

Hümayun (1530-1534 ve 1555-1556), Babür imparatoru: 244

Hüseyin Baykara (1469-1506), Timur kralı: 243

Hüsrev, I. (531-579), İran imparatoru: 126

Hüsrev, II. (590-620), İran imparatoru: 258, 262

I

Innocentius, III. (1198-1216), papa: 315, 364, 367

Innocentius, IV. (1243-1254), papa: 367

Innocentius, XI. (1676-1689), papa: 370

Isabelle, Fransız (1301-1358), İngiltere kraliçesi: 344

Istvan, I. (1000-1038), Macaristan kralı: 265, 323, 351, 363

Iulius-Claudius, Roma hanedanı: 376

I

İrec, İran imparatoru: 62

İsaakios Angelos (1185-1195 ve 1203-1204), Bizans imparatoru: 318

İsabel, Katolik (1474-1504), İspanya kraliçesi: 194, 344

İşabel, II. (1833-1868), İspanya kraliçesi: 331

İspanya'daki Bourbonlar, kraliyet hanedanı: 331

İvan, III. (1462-1505), Moskova büyük prensi, çar: 376

İvan, IV., Korkunç (1533-1584), çar: 309, 376

J

Jean, Korkusuz (1404-1419), Burgonya dükü: 320

Jimmu, efsanevi Japon hükümdar: 111

Johan, III. (1568-1592), İsveç kralı: 376

John, Yurtsuz (1199-1216), İngiltere kralı: 364

Juana, Deli (1504-1555), Kastilya kraliçesi: 344

Julius: bkz. Ascanius

Justinianus (527-565), Bizans imparatoru: 333, 348, 355

K

Kaloyan (1197-1207), Bulgaristan kralı: 364

Kandaules (735-685), Lidya kralı: 214, 240

Kanişka (M.Ö. I. yüzyıl), Kuşan kralı: 55, 118

Karl, IV., Lüksemburglu (1346-1378), Bohemya kralı ve imparator: 369

Karl, V., (Şarlken) (1516-1556), imparator: 338, 344, 369

Karolenjler, İmparatorluk ve kraliyet hanedanı: 307-309, 312, 321, 324, 329, 343, 357, 358-362, 374, 379

Katerina, II. (1762-1796), Rusya imparatoriçesi: 194
 Keyhüsrev, İslamiyette efsanevi İran imparatoru: 235
 Kefren, (t. 2600-2500), firavun: 256
 Kin, Curçen kökenli Çin hanedanı: 77, 250
 Kiros, II. (558-528), İran imparatoru: 124
 Kleopatra, VII. (69-10), Mısır kraliçesi: 194
 Komninos, Bizans hanedanı: 377
 Konrad, I. (911-918), Roma Cermen imparatoru: 380
 Konstantin, Büyük (306-337), Roma imparatoru: 137, 178, 257, 271, 304-305, 315, 317, 354, 356, 374
 Konstantinos, V. (740-775), Bizans imparatoru: 373
 Konstantinos Porfirogennetos (812-959), Bizans imparatoru: 342
 Kreon, efsanevi Thebes tiranı: 101, 196, 268
 Kroisos (561-547), Lidya kralı: 44, 173, 268

L
 Labdakoslar, Thebes'in mitsel hanedanı: 121, 182, 195, 196, 217
 Lagoslar: bkz. Ptolemaioslar
 Lalibela (1190-1225), Habeşistan imparatoru: 199, 252, 322, 328, 341
 Leon, III. (795-816), papa: 360

Leon, VI. (886-912), Bizans imparatoru: 372
 Leon, X. (1049-1054), papa: 363
 Lipit-İştar (1934-1923), Mezopotamyalı kral: 178
 Lothar (840-855), imparator: 361, 379
 Lothar, III. (1123-1137), imparator: 366
 Lothaire (954-986), Frankların kralı: 380
 Louis, I., Dindar (814-840), imparator: 308, 340, 345, 361, 379
 Louis, II., Cermen (843-876), Cermenlerin kralı: 361, 379
 Louis, IV. (936-954), Frankların kralı: 380
 Louis, V. (986-987), Frankların kralı: 380
 Louis, VI. (1108-1137), Fransa kralı: 312-313, 335, 385
 Louis, VII. (1137-1180), Fransa kralı: 323, 385
 Louis, IX., Aziz (1226-1270), Fransa kralı: 255, 264, 313-314, 316, 323, 326, 329, 339, 346-347, 350, 370-371, 385
 Louis, X., Kavgacı (1314-1316), Fransa kralı: 385
 Louis, XI., (1461-1483), Fransa kralı: 312, 387
 Louis, XII. (1498-1515), Fransa kralı: 333
 Louis, XIV. (1643-1715), Fransa kralı: 13, 41, 195, 330-331, 370, 385, 390
 Louis, XV. (1715-1774), Fransa kralı: 390-391

Louis, XVI. (1774-1793), Fransa kralı: 299, 313, 318, 326-327, 392

Ludwig, IV., Bavyeralı (1328-1346), imparator: 369

M

Mahmut, Gazneli (998-1030), Afganistan kralı: 60

Makedonlar, Bizans hanedanı: 206

Marcianus (450-457), Bizans imparatoru: 248

Marcus Aurelius (161-180), imparator: 212

Marie de Medici (1600-1630), Fransa kraliçesi ve naip: 389

Maurya, Hint hanedanı: 138

Mausolos (377-363), Karya kralı: 230

Mehmet, II. (1444-1481), Osmanlı imparatoru: 57

Melkisedek, Şalem kralı: 178

Menaşe (687-642), Yehuda kralı: 99

Menelaos, Efsanevi Truva kralı: 197, 213

Merovenjler, Frank hanedanı: 329, 357-359, 375, 377-378, 382, 387

Mihail, III. (842-867), Bizans imparatoru: 377

Mihail Dukas, VII. (1071-1078), Bizans imparatoru: 265

Mithridates, II. (t. 123-88), İran kralı: 249

Mithridatis (111-63), Pontus kralı: 106

Montezuma (1502-1520), Aztek imparatoru: 94

Möngke (1251-1259), Moğol imparator: 243

Murat, III. (1546-1595), Osmanlı imparatoru: 259

Murat, IV. (1623-1640), Osmanlı imparatoru: 259

Murşili, II. (t. M.Ö. 1340-1320), Hitit kralı: 83, 93

N

Napoleon, I. (1804-1814), Fransa imparatoru: 36, 39-41, 199, 346, 361, 394

Naram-Sin (XXIV. yüzyıl), Akad kralı: 122, 123

Narseh (203-202), İran kralı: 209

Nebukadnezar, II. (605-562), Babil kralı: 192

Nero (54-68), Roma imparatoru: 233, 376

Nicolaus, I. (858-867), papa: 361, 363

Nicolaus, II. (1059-1061), papa: 363

Nikiforos, I. (802-811), Bizans imparatoru: 275

Numa (M.Ö. VIII. yüzyıl), Roma kralı: 134

Numitor, efsanevi Albalonga hükümdarı: 134, 213

O

Octavius bkz. Augustus

Odo (888-898), Frankların kralı: 382

Odoacer (t. 434-493), Cermenlerin kralı: 355

Odyseus, efsanevi Yunan kral: 45, 56, 173, 268

Oedipus, efsanevi Yunan kral: 45, 100-101, 196, 213-214, 216

Olof (t. 994-1026), İsveç kralı: 95

Orleans hanesi: 331

Osei Tutu (XVII. yüzyıl), Dahomey kralı: 252

Osman (1281-1326), Osmanlı imparatoru: 60, 143, 248

Osmanlılar, Türk hanedanı: 37-38, 57, 60, 73, 86, 142-143, 177, 180, 193, 243, 248, 260, 266

Otto, I., Büyük (962-973), Roma Cermen imparatoru: 362

Otto, III. (996-1002), imparator: 323

P

Pacal (603-638), İnka kralı: 232

Palaiologos, Bizans hanedanı: 377

Paulus, IV. (1555-1559), papa: 369

Pharamond, Frankların kralı: 329

Pedro, II. (1196-1213), Aragon kralı: 364

Pedro, III. (1276-1285), Aragon kralı: 323

Pelops, Yunan kahraman: 133, 195-196, 213, 269

Pepin, Kısa (751-768), Frankların kralı: 310-311, 321, 359-360, 379

Philipp, Yakışıklı (1488-1506), İspanya ve Hollanda kralı: 344

Philippe, I. (1052-1108), Fransa kralı: 382

Philippe, II., Augustus (1180-1213), Fransa kralı: 315-316, 335, 341, 371, 385

Philippe, IV., Yakışıklı (1285-1314), Fransa kralı: 43, 311, 339, 371, 385

Philippe, VI., Valoislı (1328-1350), Fransa kralı: 264, 386

Plantagenetler, İngiltere kraliyet hanedanı: 386

Priamos, Truva kralı: 134, 328-329

Ptolemaioslar, Mısır hanedanı: 121

Ptolemaios, I. (305-283), Mısır kralı: 122

Ptolemaios, II. (283-246), Mısır kralı: 122

Ptolemaios, III. (246-221), Mısır kralı: 122

Ptolemaios, IX. (116-106 ve 88-80), Mısır kralı: 217

Pururavas, efsanevi Hint kralı: 112

Q

Qi, mitsel Çin imparatoru: 192

Qin: bkz. Çin

Qing: bkz. Çing

R

Rama, efsanevi Hint kral: 112-114, 164, 242

Ramses, II. (t. 1301-1235), firavun: 216, 382

Ramses, IV. (1166-1160), firavun: 74

Robert, I. (922-923), Frankların kralı: 382

Robert, II., Dindar (996-1031),
Fransa kralı: 350-351, 382
Romanos, II. (959-963), Bizans
imparatoru: 328
Romulus, Roma'nın kurucusu:
46-47, 49, 106, 109, 133-135,
213, 222

S

Safeviler, İran'daki Müslüman
hanedan: 144, 243
Sargon, I. (2048-2020), Asurlu
kral: 123
Sasan (M.S. II. yüzyıl sonu), İran
kralı: 126, 160, 173, 179
Sasaniler, İslamiyet öncesi İran ha-
nedanı: 61-62, 125-126, 156,
160, 162, 173, 179-180, 189,
208-210, 212, 222, 246, 258,
262-263, 265, 271, 275
Saul, (t. 1025-1000?): 79, 128,
155, 161, 375
Selçuklular, Yakınoğlu'daki Türk
hanedanı: 60, 93, 142, 177,
243, 249
Seleukos, I. (305-280), Suriye
kralı: 182
Selim, II. (1566-1574), Osmanlı
imparatoru: 249
Semiramis, efsanevi kraliçe: 194
Sencer (1118-1157), Büyük Sel-
çuklu sultanı: 243
Servius Tullius (VI. yüzyıl), Roma
kralı: 213, 265
Seti, I. (1312-1291), firavun: 382
Shang, Çin hanedanı: 108, 154,
192, 202
Shun, Çin'in mitsel imparatoru:

71, 152-153, 192-193

Sita, Rama'nın eşi ve efsanevi
Hint kraliçesi: 113-114, 250
Sitamun (M.Ö. XIV. yüzyıl), Mı-
sır kraliçesi: 259
Süleyman (t. 970-931), İsrail kralı:
129, 161, 168, 192, 222, 258,
314, 328, 355
Süleyman, Kanuni (1520-1566),
Osmanlı imparatoru: 57, 243
Stuartlar, İngiliz kraliyet haneda-
nı: 389

Ş

Şah Abbas (1582-1624), İran Sa-
fevi imparatoru: 243
Şah İsmail (1502-1524), İran Safe-
vi imparatoru: 144, 186
Şapur, I. (241-272), İran impara-
toru: 162, 210
Şapur, II. (310-329), İran impa-
ratoru: 163

T

Tantalos, mitsel Yunan kralı: 133,
195, 213
Targitavus, efsanevi İskit kralı: 119
Tarquinius Priscus, Roma'nın ef-
sanevi kralı: 213
Tewodros, II. (1855-1868), Habe-
şistan imparatoru: 199
Theodosius, I. (346-395), Bizans
imparatoru: 355
Theseus, Yunan kahraman: 45,
196, 222
Thutmosis, IV. (t. 1425-1408),
firavun: 168, 264
Thyestes, Yunan kahraman ve

Miken kralı: 133, 196-197,
216, 269

Timur (1370-1405), Orta Asya
Türk imparatoru: 39, 41, 57,
143, 186, 200, 243

Timurlular, Orta Asya Türk hane-
danı: 143, 200, 243, 272

Titus (79-81), Roma imparatoru:
46, 295, 382

Trajan (98-117), Roma imparatoru:
212, 376

Tsin Che Huang-ti (221-210), Çin
imparatoru: 228

Tuğrul Bey (1038-1067), Selçuklu
sultanı: 249

Tutankhamun (t. 1365-1348),
firavun: 199, 216, 231, 254,
256, 259, 273

U

Ur-Nammu (M.Ö. III. binyıl),
Sümer kralı: 232

Urbanus, II. (1088-1099), papa:
370

V

Vaclav (921-929), Bohemya dükü:
318

Valdemar, I. (1157-1162), Dani-
marka kralı: 351

Valois hanesi: 335, 386

Vespasianus (69-79), Roma im-
paratoru: 136, 181, 191, 382

Victor, IV. (1159-1164), antipa-
pa: 367

Victoria (1837-1901), İngiltere
kraliçesi: 194

Vladimir, I. (980-1015), büyük
Kiev prensi: 318, 328, 334

Vologases, III. (148-192), İran
Part imparatoru: 212

W

Wamba (672-680), İspanya Vizi-
got kralı: 324

William, Fatih, (1035) Norman-
diya dükü, (1066-1087) İngil-
tere kralı: 338, 347

William, III. (1681-1703), Büyük
Britanya kralı: 350

Wu, Çin'deki Han imparatoru:
151, 169, 202

X

Xia, Çin hanedanı: 107, 192

Y

Yao, efsanevi Çin imparatoru: 71,
152-153, 192-193

Yezdicerd (632-651), İran impa-
ratoru: 87

Yin: bkz. Shang

Yu, Büyük, Çin'in efsanevi impa-
ratoru: 107, 169, 192

Z

Zacharias (714-752), papa: 359

Zagwe, Habeş hanedanı: 328

Zara Yakup (1436-1468), Habe-
şistan imparatoru: 328

Zenobia, Palmira kraliçesi: 194

Zhoular, Çin hanedanı: 154, 202

COĞRAFYA VE ETNİSİTE DİZİNİ

A

- Abomey, Batı Afrika krallığı: 109, 214, 225, 229
Afganistan: 60, 74, 118, 395
Almanya: 95, 319, 362, 368, 370, 375, 380, 394 ayrıca bkz. Roma Cermen İmparatorluğu
Amalekliler: 100
Amerika: 16, 88, 111, 145, 242, 249, 267, 393
Ammonlular, kadim Yakındoğu halkı: 119, 216
Anadolu: 16, 28, 43-44, 83, 130, 250-252, 258, 286
Angola: 98
Antemorolar, Madagaskar halkı: 72
Aragon: 323, 344, 364 ayrıca bkz. İspanya
Araplar: 89, 118, 222, 273, 358, 376

- Ashantiler, siyahi Gana halkı: 95, 194, 206, 252-253
Asur: bkz. Mezopotamya
Asturias Krallığı: 192, 204
Avustralya: 26, 35, 50, 165, 226
Avusturya: 58, 344, 389, 394 ayrıca bkz. Roma Cermen İmparatorluğu
Aztekler: 16, 41, 75, 87, 94, 145-146, 158, 210, 221, 263, 267

B

- Babil: 29, 98, 123-124, 175, 204
Bakuba, siyahi Zaire halkı: 68
Baluba, siyahi Kongo halkı: 68
Bantular, ekvatorun güneyindeki siyahi halkların tamamı: 68, 114, 204, 235
Basklar: 90
Bataklar, Sumatra'nın kuzeyindeki Endonezya halkları: 64

Benin, eski Batı Afrika krallığı:
86, 90, 92, 96, 146, 149, 189,
199, 204-205, 211-212, 217,
225, 229, 236, 242

Birmanya: 95, 184

Bizans: 16, 39, 143, 207, 249,
263, 275, 304, 309-310, 313-
314, 319-320, 322-324, 329,
332, 338, 341-343, 348, 355-
360, 362, 372-377

Bohemya: 318

Borneo: 30, 54, 64, 155, 191, 226

Bretonya: 50, 344, 387

Buganda: 82

Bulgaristan: 364, 394

Bulgarlar (ön Slavlar): 229, 275

Burgondlar: 357

Burgonya: 383, 387

Buşmanlar: 22, 35

Büyük Britanya: 42, 189

C

Cantabrialılar: 90

Cermenler: 16, 29, 54, 61, 63,
157, 160, 173, 175, 178, 307,
361, 375

Curçen: bkz. Kin

Curçet: bkz. Kin

Ç

Çimular, Peru'daki eski krallık:
219, 274

Çin: 13, 16, 22, 38-41, 54, 58-59,
61, 65-66, 69, 71, 77, 83, 88,
93-94, 100, 105-108, 114,
118, 120, 137, 148, 150-151,
153-155, 157-158, 169, 173,
184, 188, 192, 200, 202, 207,

221-222, 227-228, 232-233,
236, 241, 246, 248, 265, 285,
294, 338, 354, 394

D

Dahomey: 68, 71, 84-85, 95, 189,
200, 223, 225, 228, 235-236,
246, 251-252, 261-262, 273

Danimarka: 214, 351

Darfur, Batı Sudan bölgesi: 68

Dayaklar: Borneo'daki Endonezya
halkı: 30, 54, 155, 191, 226

Dogonlar, siyahi Mali halkı: 64,
87, 191

E

Eftalitler (Ak Hunlar), kadim Orta
Asya göçebe halkı: 228

Endonezya: 54, 64

Etrüskler: 46, 257

Eweler: 98

F

Fas: 205

Fenike: 121, 214 bkz. Kenan ve
Suriye

Fiji: 201

Fon halkı: 70, 235

Fransa: 12, 16-17, 37, 41, 43, 50-
51, 181-182, 188, 241, 246,
248, 254, 257, 271, 274, 300,
310, 312-318, 320-325, 327,
329-332, 334-335, 339, 341,
342, 344-347, 349-351, 354,
357-358, 364, 370-372, 377,
380, 383-384, 386-389, 394

Franklar: 308, 328, 334, 356-360,
370, 375, 380

Frigya: 213

Fulaniler, Batı Afrika halkı: 194

G

Galya: 50, 78, 188-189, 321, 356-358, 375, 377, 381
 Gazneliler: bkz. Hanedan Dizini
 Girit: 43, 196, 198, 224, 251-252, 254, 257

H

Habeşistan: 16, 40, 86, 220, 304, 322, 328, 395
 Hazarlar, Ortaçağ'da Hazar'daki Türk halkı: 92
 Hitaylar, proto-Moğol halk: 199, 203, 243
 Hindistan: 16, 34, 38, 50, 55, 56, 72, 120, 143, 156, 175, 184, 193, 200-202, 223, 232, 242, 244, 251, 253, 255, 265-266, 271-272, 276, 285, 294, 394
 Hititler: 16, 28, 66, 72, 82-83, 93, 131, 157-158, 199, 207, 227, 236, 252-253
 Hiung-nular, kadim Orta Asya göçebe halkı: 110, 137, 200, 229
 Hovalar (Merinalar), Madagaskar halkı: 54, 147
 Hunlar: 63, 228
 Hurriler: 83, 251, 276

I

Irak: 249, 395

İ

İbraniler: bkz. İsrail
 İngiltere: 73, 90, 97, 181-182, 236, 313, 315, 330, 338-339, 344-345, 349, 351, 364, 371, 383-384, 386, 389, 393

İnkalar: 16, 64-65, 158, 160, 207, 219, 226, 230, 236

İran: 16, 40-41, 55, 61-64, 70, 87-89, 105, 123-125, 131, 137, 142, 144, 160, 162, 171, 177, 179, 186, 188, 190, 198-199, 207-210, 216, 220, 222, 225, 229, 231, 235, 241, 243-244, 246, 249, 254-255, 258, 260, 262, 264, 266, 268, 271, 273, 275-276, 395

İrlanda: 61, 74, 78, 93, 202, 276, 364

İskandinavya: 91, 318

İskitler: 16, 79, 90, 119, 160, 227-228, 230, 232, 244, 247, 273-275, 277

İskoçya: 212-213, 389

İspanya: 207, 309, 324, 330, 331, 338, 344-347, 357-358, 364, 375, 379-380, 383

İsrail: 33, 55-56, 66, 82, 91, 99, 126-130, 155, 161, 185, 191-192, 208, 250, 252, 262, 281-284, 287, 289, 295-298, 349

İsveç: 95, 346, 376

İtalya (Ortaçağ): 47, 50-51, 347, 359, 368, 370, 394 ayrıca bkz.: Roma Cermen İmparatorluğu ve papalık

J

Japonya: 16, 69-70, 73, 77, 87-88, 115, 160, 200-201, 223, 253

K

Kafreler, siyahi Güney Afrika halkları: 75

- Kamboçya: 78, 114, 139, 179, 205, 239
- Kara Afrika: 13, 16, 35, 64, 66, 70, 73, 81, 109, 146-147, 182, 189, 198, 217, 223-224, 229, 237, 245-246
- Kastilya: 310, 315, 364 ayrıca bkz. İspanya
- Keltler: 16, 50, 61, 73, 78, 81, 96, 168, 189, 236, 274
- Kenan: 76, 161, 168
- Keşmir: 66
- Khmer: 109 ayrıca bkz. Kamboçya
- Kin, barbar Çin hanedanı: 250
- Kolombiya: 194, 246, 274
- Kongo: 95, 194, 199, 210, 220
- Kore: 72, 76, 86, 108, 115-117, 199, 264
- Kuşan, I. yüzyılda büyük bir imparatorluk kuran İran halkı: 118, 244, 265, 281
- L**
- Laos: 30, 139
- Libya: 395
- Lidya: 76, 214, 240
- Likya: 213
- Loango, Zaire'deki Afrika krallığı: 86, 114, 210
- Lombardlar: 64, 359
- Lüksemburg: 392
- M**
- Macaristan: 264, 322, 365, 367, 394
- Madagaskar: 54, 64, 72, 78, 82, 146-147, 204, 234, 237
- Makedonya: 16, 24, 43, 46, 66, 92, 157, 172, 195, 197, 201, 220, 222, 231, 260, 294, 317, 394 bkz. Yunanistan
- Malabar: 92
- Malaylar: 239
- Mançurya: 108, 243
- Mayalar: 220
- Medler: 87
- Meksika: 145
- Melanezya: 64, 165
- Mezopotamya: 16, 56, 69, 72, 98, 122-124, 157, 167-168, 178, 204, 232, 241, 245, 294, 300
- Moavlılar, kadim Yakındoğu halkı: 216
- Modvinler, Rusya'daki Fin halkı: 275
- Moğollar: 16, 56-57, 77, 83, 90, 96, 110, 137-138, 142, 160, 166, 171, 193, 222, 228, 233-234, 243, 272, 274, 332, 367, 371
- Monako: 23
- Mısır: 16, 28, 41, 59, 61, 63-64, 68-70, 72, 74-75, 77, 82, 84, 102, 106, 111, 120-122, 130, 132, 149, 157-158, 167-169, 178, 183, 186, 188, 200-201, 203, 211, 216, 218, 226-227, 230, 235-236, 240-241, 245, 254, 256-257, 261, 263-264, 267, 272, 354, 358, 382, 395
- Muisca, Amerika halkı (Ekvador, Kostarika, Kolombiya): 194

N

Nagalar, Kuzeydoğu Hindistan'daki Tibet-Birman halkı: 34, 50

Nandiler, siyahi Doğu Afrika halkı: 77

Nartlar, Kafkas halkı: 247

Nebatiler: 231

Nevarlar: 58, 223

Ngadjular, Borneo'daki Dayak halkı: 54, 55

Niassienler, Endonezya halkı: 64

Norveç: 73

Nyasaland (Malavi): 86-87, 95

O

Oğuz, Türk halkı: 68, 182

Osmanlılar: 60, 142, 143, 248, 260

P

Papalık: 48, 52, 245, 264, 272, 307, 315, 323, 340, 353, 357-361, 363-373

Partlar: 125, 222, 263 bkz. İran

Peru: 111, 246, 274

Pigmeler, siyahi Ekvator Afrikası halkı: 114

Polinezya: 146, 160, 182, 195, 199

Polonya: 363

Portekiz: 309, 364, 394

Porto Novo: 199, 207

Prusya: 94

R

Rajputlar: 244

Roma: 12-13, 16, 23, 27, 36, 39-42, 46-52, 57-58, 65, 69-

70, 78, 85-86, 105-106, 109, 121, 125, 132-136, 155, 163, 178-179, 182-183, 188-189, 191, 201, 204, 213, 220, 222, 224, 231, 236, 242, 257, 260, 265-266, 271, 273, 275, 280, 284, 288, 297-298, 300-301, 304-307, 309, 314, 321, 328-329, 351, 354-360, 362-366, 369-370, 372, 374, 376-379, 388

Roma Cermen İmparatorluğu: 16, 39, 329, 339, 343, 362, 380

Romanya: 394

Rusya: 309, 318, 322, 328, 376, 394

Ruanda: 96-97, 117, 184

S

Safeviler: bkz. Hanedan Dizini
Sakalavalar, Madagaskar halkı: 87, 147

Sardes: 44

Sasaniler: bkz. İran ve Hanedanlar Dizini

Selçuklular: bkz. Hanedan Dizini
Selebes: 68, 239

Senegal: 182

Seylan: 138

Sien-piler, kadim Orta Asya göçebe halkı: 108

Sincan: 22, 137

Siyam: 88, 96, 146, 199 bkz. Tayland

Suriye: 220, 254, 354, 358

Svaziler, küçük siyahi Güney Afrika halkı: 73

Ş

Şilluklar, Yukarı Nil halkı: 90,
147, 206-207, 235

T

Tahiti: 245

Tayland: 116-117, 205, 271

Tibet: 54, 61, 64-65, 72, 77, 81,
89-90, 106, 116-117, 160,
163, 184, 186, 201-203, 224,
227-228, 230-231, 233, 243,
260, 263

Togo: 257

Toltekler: 145

Tongalar, Polinezya halkı: 182

Tonkin: 95, 118, 159

Tu-kiuler: 92, 110, 228 bkz.

Türkler

Tunus: 395

Türkler: 16, 57, 60, 67, 77, 80,
83, 90, 92, 106, 110, 137, 142,
182, 193, 226-227, 230, 233-
234, 236, 243, 274-275, 329,
369 ayrıca bkz. Osmanlılar

U

Uganda: 68, 95, 217

Ugarit: 184, 223 bkz. Suriye

Uygurlar, Sincan'daki Türk hal-
kı: 137

W

Waalo: Senegal krallığı: 182

Woloflar, Gambiya ve Senegal
halkı: 194

V

Vietnam: 109, 395

Vizigotlar: 207, 308-309, 322,
338, 341, 347, 356-358, 375

Y

Yeni Kaledonya: 87, 220, 224-226

Yeni Gine: 26

Yezidiler, Yakınoğu heterodoks
Müslüman halkı: 220

Yorubalar: 95, 118, 199, 235, 261

Yugoslavya: 394

Yunanistan: 16, 24, 43, 46, 66, 92,
131, 157, 172, 195, 197, 201,
220, 222, 231, 260, 268, 294,
317, 394

Z

Zaire: 204, 210

Zulular, Güney Afrika'daki siyahi
Bantu halkı: 199

KAYNAK VE YAZAR DİZİNİ

A

- Abbon de Fleury (t. 945-1004), başpapaz ve yazar: 43, 311, 334, 345
Adalberon (ö. 988), Reims başpiskoposu: 338, 381
Ammianus Marcellius (t. 330-t. 400), Latin tarihçi: 90
Apuleius (t. 125-170'den sonra), Latin yazar: 183
Aristoteles (384-322), Yunan filozof: 133
Auboyer (1912-1980), çağdaş Fransız Hint uzmanı: 253
Autrand, François, çağdaş Fransız Ortaçağ uzmanı: 325-326
Avesta (M.Ö. VII-VI. yüzyıl), eski Farsça metin: 274
Avitus (t. 450-t. 518), Gallo-Romen yüksek papaz: 357

B

- Bar İbraya (1226-1286), Süryani yazar: 249
Bastide, Roger (1898-1974), Fransız sosyolog: 218
Beigbeder, çağdaş Fransız sembolist: 266
Beldiceanu, N., çağdaş Rumen kökenli Fransız Osmanlı uzmanı: 37
Benveniste, Émile (1902-1976), Fransız dilbilimci: 119
Bernier, François (1620-1688), Fransız seyyah: 88
Bhagavad Gita (tarihsiz), Sanskritçe metin: 106
Bianchi, Ugo, çağdaş İtalyan tarihçi: 45, 253
Bleeker (d. 1898), Hollandalı tarihçi ve filozof: 30-31, 72, 211-212, 218

Blondel, Maurice (1861-1949), Fransız filozof: 99, 107

Bodin, Jean (1529-1596), Fransız iktisatçı ve filozof: 43

Bossuet, Jacques Bénigne (1627-1704): 250, 332, 370, 390

Bouchery, P., çağdaş Fransız etnolog: 34-35

Bourgeois de Paris, Ortaçağ yıllığı: 320

Boyer, çağdaş Fransız Hint uzmanı: 64

C

Callimachus (t. 315-t. 240), Yunan şair ve derviş: 28

Chaumont, M.-L., çağdaş Fransız İran uzmanı: 125

Chesterton (1874-1936), Britanyalı yazar: 25

Christensen, çağdaş İran uzmanı: 210

Childe, Gordon, sosyolog ve tarihçi: 69, 267

Christine de Pisan (t. 1363-t. 1430), Fransız kadın yazar: 326

Cicero (106-43), Latin hatip: 46

Commines (t. 1447-t. 1511), Fransız vakanüvis: 323

Corbin, Henry (1903-1978), Fransız oryantalist: 61

Corneille, Pierre (1606-1684): 390

D

Dante (1269-1321): 52, 58, 346, 368, 369

Deschamps, çağdaş Fransız Afrika uzmanı: 73

Dieterlen, G., çağdaş Fransız Afrika uzmanı: 147

Diodoros, Sicilyalı (t. 90-0), Yunan tarihçi: 84.

Dumézil, Georges (1898-1986), Fransız tarihçi ve dilbilimci: 46, 119, 273

Dunstheimer, çağdaş Çin uzmanı: 153

E

Eliade, Mircea (d. 1907), Rumen yazar ve din tarihçisi: 16, 25, 63, 130-131, 154, 185, 234, 240, 265, 321, 341

Enuma Eliş (M.Ö. XIX. yüzyıl), Mezopotamya metni: 29

Erdman, çağdaş Alman oryantalist: 209

Eshilos (t. 525- t. 426), Yunan trajedi şairi: 45

Euripides (480-406), Yunan trajedi şairi: 45

F

Farabi (872-950), Arap filozof: 142

Favier, Jean, çağdaş Fransız tarihçi: 43, 385

Filon (M.Ö. t. 15-M.S. t. 50), Yahudi filozof: 247

Firdevsi (t. 940- t. 1020), İranlı destan şairi: 62, 209, 244, 268

Flavius Josephus (37-100), Yunanca yazan Yahudi tarihçi: 118

Fraine, Belçikalı tarihçi ve teolog: 162

- Frazer, Sir James George (1854-1941), Britanyalı etnolog: 16, 26, 35, 84, 86-92, 94-95, 98, 100, 146, 157, 182, 205, 213, 218, 229, 239-240, 350
- Freud, Sigmund (1856-1939), Avusturyalı yazar ve psikiyatr: 80, 85, 172, 181
- Frobenius (1873-1938), Alman etnolog: 257

G

- Gerbert (t. 938-1003), teolog, bilgi ve papa: 43, 320
- Ghirshman, R. (d. 1895), Fransız arkeolog ve İran uzmanı: 249
- Giovanni dal Piano dei Carpi (t. 1182-t. 1251), keşiş, seyyah ve yazar: 234, 272
- Girard, R., çağdaş Fransız sosyolog: 149, 217, 218
- Gonda, J., Hollandalı tarihçi ve Hint uzmanı: 240
- Gordon, P., çağdaş sosyolog: 218
- Grabar, çağdaş Fransız Bizans uzmanı: 319
- Grandes Chroniques de France*: 329
- Granet, M. (1884-1940), Fransız Çin uzmanı: 157
- Gregorius, Büyük (t. 540-604): 345, 358
- Gregorius, Tourslu (t. 538-t. 594), yüksek papaz ve tarihçi: 334
- Grignaschi, çağdaş İran uzmanı: 89

H

- Hayton (XIII. yüzyıl), Ermeni tarihçi: 243

- Herodot (484-435'ten sonra), Yunan tarihçi: 85, 119, 173, 175, 191, 214, 230, 274-275
- Hesiodos (VIII-VII. yüzyıl), Yunan şair: 28, 73
- Hincmar (t. 806-882), başpiskopos ve yazar: 321-322, 339, 370
- Homer (IX. yüzyıl), Yunan şair: 44, 73, 132, 241, 268
- Hubert, çağdaş Fransız sosyolog: 26

I

- İncil*: 27, 33, 98, 100, 118, 139, 168, 170, 198, 207-208, 216, 249, 257-258, 270, 287, 290-291, 294, 304-305, 316, 325, 328, 375
- İncil yazarları* (I. yüzyıl): 282, 290
- İsidorus, Sevilalı (t. 560-636), piskopos, bilgi ve yazar: 348, 357-358
- İsokrates (436-338), Yunan hatip: 44

J

- James, E.O., Britanyalı din tarihçisi: 203
- Jean de Meung (1250-t. 1305), Fransız şair: 339
- Jean Froissart (1335?-1400 sonrası), vakanüvis: 311, 344
- Joinville (t. 1224-1317), Fransız vakanüvis: 323
- Jordanes, Gotların tarihçisi: 63

K

- Kazdhan, A., çağdaş Bizans uzmanı: 309

Kojiki (VIII. yüzyıl): 111

Konfüçyüs (t. 582-t. 478), Çinli filozof: 59

Ksenophon (t. 430-t. 352), Yunan filozof ve tarihçi: 87

Kuran (VII. yüzyıl), kutsal Arap metni: 139, 140, 215, 252

L

Laband-Mailfert, Y., çağdaş Fransız Ortaçağ uzmanı: 349

Lagger, L. de, çağdaş Belçikalı Afrika uzmanı: 97

Lehmann, H., çağdaş Fransız Amerika uzmanı: 219

Lemerle, P., çağdaş Fransız Bizans uzmanı: 319

Lucanus (39-65), Latin destan şairi: 183, 233

M

Mahabharata (M.Ö. IV. yüzyıl- M.S. V. yüzyıl), Sanskritçe destan: 88, 112, 156, 164

Manu yasaları: 74, 103, 180

Marco Polo (XIII. yüzyıl sonu), Venedikli seyyah: 174

Mariana (1536-1624), İspanyol Cizvit: 388

Martin, Henri (1810-1883), Fransız tarihçi: 345, 351

Mauss, Marcel (1873-1950), Fransız etnolog ve sosyolog: 26, 99

Medhatithi (IX. yüzyıl), Hint hukukçu: 66

Meeks, D., çağdaş Fransız Mısır uzmanı: 240

Meng-tseu (t. 371-289), Çinli Konfüçyüsçü filozof: 22, 56,

66, 68, 94, 151-154, 192

Meslin, M., çağdaş Fransız din tarihçisi: 85, 105, 178, 180

Moğolların Gizli Tarihi (t. 1240): 110, 233

Montesquieu, Charles de (1689-1755): 46, 391

N

Nizamülmülk (t. 1020-1095), İranlı yazar ve başvezir: 93, 142, 177, 186

O

Oğuzname (t. 1300), Türk destanı: 248

Ostrogorsky, G., çağdaş Bizans uzmanı: 309

Otto von Freising (ö. 1158), Alman vakanüvis: 51

P

Palau Marti, Montserrat, çağdaş Fransız Afrika uzmanı: 96, 146, 149, 242

Pierre Le Gros: 317

Platon (428-347), Yunan filozof: 42, 44, 142, 172, 214

Plutarkhos (50?-125?): 40, 65, 121, 124, 132, 214

Pomponius Mela (I. yüzyıl), Latin yazar: 89

R

Radin, P. (d. 1883), Amerikan Amerika uzmanı: 146

Ramayana (M.Ö. IV. yüzyıl- M.S. V. yüzyıl), Sanskritçe destan: 112, 242

Ramnoux, C., çağdaş etnolog: 202

Raspail, Jean, çağdaş romancı: 322
Reşidüddin (1247?-1318), İranlı tarihçi: 60, 243

Richer (888?-895?), vakanüvis: 43, 320, 338, 380

Robert de Clari (t. 1170-1216 sonrası), Fransız vakanüvis: 318, 320, 324

Rochedieu, E., çağdaş İsviçreli tarihçi: 21, 37

Romalılar (I. yüzyıl): 306

Rose, H. J., çağdaş Britanyalı Helenistik dönem uzmanı: 132

S

Sallustius (86-t. 35), Latin tarihçi: 47

Sartre, Jean-Paul (1905-1980), Fransız yazar: 67

Sassier, Yves, çağdaş Fransız Ortaçağ uzmanı: 311

Saxo Grammaticus (t. 1150-1216), Danimarkalı tarihçi: 212

Schmidt, P. W., Avusturyalı etnolog: 27

Shakespeare, William (1564-1616): 350

Simon de Saint-Quentin (XIII. yüzyıl), keşiş, seyyah ve vakanüvis: 138

Sophokles (496/494-406), Yunan trajedi şairi: 45, 133, 268-269, 317

Soustelle, Jacques (1912-1990), çağdaş Fransız Amerika uzmanı: 183.

Stöhr (d. 1909), İsveçli etnolog ve teolog: 54

Suetonius (t. 70-128 sonrası), Latin tarihçi: 40, 49, 84, 106, 135, 136, 181, 191

Sukranitisara, Hint Ortaçağ metni: 67

T

Tacitus (54/56-115/120), Latin tarihçi: 40, 50, 173, 181, 194

Takizade, çağdaş İranlı İran uzmanı: 210

Tarn, çağdaş Helenistik dönem uzmanı: 131

Teofilaktos Simokates, Bizans vakanüvisi: 307

Theodore de Beze (1519-1605), teolog ve yazar: 388

Theofanis, Ortaçağ'da Bizans tarihçisi: 275

Titus-Livius (M.Ö. t. 60-M.S. 17), Latin tarihçi: 46

Tong Tchong Chou (179-104), Çinli filozof: 61

Toynbee (1879-1968), Britanyalı tarihçi: 334

Tulard, Jean, çağdaş Fransız tarihçi: 392

Taylor (1832-1917), Britanyalı antropolog: 392

V

Vahiy Kitabı (Yuhanna): 247

Van Bulck, çağdaş Afrika uzmanı: 217

Van der Leeuw (1880-1950), Hollandalı tarihçi: 14, 16, 25, 103, 165, 309, 320, 343

Veinstein, Gilles, çağdaş Fransız tarihçi ve Türkolog: 37, 57
Vernant, Jean-Pierre, çağdaş Fransız Helenistik dönem uzmanı: 97
Villehardouin (t. 1150-t. 1213), Fransız vakanüvis: 323
Virgilius (70-19), Latin şair: 185, 295
Visser, çağdaş Helenistik dönem uzmanı: 131
Voltaire (1694-1778): 24-25, 392

W

Werner, K. F., çağdaş Alman Ortaçağ uzmanı: 86, 266, 329, 360, 378
Widengren, G. I., çağdaş Hollandalı İran uzmanı: 62, 190
Wild, H., çağdaş Mısır uzmanı: 273
Wilhelm von Rubruk (t. 1220-1293 sonrası), keşiş, seyyah, yazar: 274

İÇERİK DİZİNİ

A

Asa: 123, 203, 233, 263, 266, 267,
268, 269, 274, 301, 363

Ayakkabı: 88, 241, 270

Av: 22, 34, 35, 110, 114, 115, 145,
169, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 214, 240, 271, 319,
336, 337, 340, 341

B

Başkent: 49, 58, 77, 116, 125,
159, 221, 222, 223, 242, 328,
355, 364

Bereket: 72, 73, 74, 75, 76, 77,
100, 113, 135, 172, 180, 182,
200, 224, 290, 304, 348, 349,
351

Bir (tek) ve bölünebilir: 150

Bon dini: 65, 160, 224

Buda: 17, 24, 48, 93, 106, 112,
119, 120, 134, 138, 153, 155,
157, 159, 167, 179, 197, 212,

216, 222, 227, 243, 250, 251,
253, 255, 263, 266, 270, 280,
305, 308, 329, 335, 343, 353,
363, 367, 368, 370, 384, 389,
390

Budizm: 16, 54, 61, 67, 78, 104,
138, 139, 170, 228, 230, 233,
251, 256

C

Caynizm: 170

Cumhuriyet: 12, 34, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
133, 157, 191, 221, 378, 389

Cülus: 198-199 ayrıca bkz. taç
giyme, tahta çıkma, yetki tö-
reni, kutsama töreni

Ç

Çoban: 33, 34, 75, 123, 134, 146,
247, 267, 284, 285, 288, 291,
306, 324

D

Demokrasi: 33, 34, 35, 42, 43, 44, 189

Doğurganlık: 275

E

Evlilik: 109, 114, 117, 175, 197, 205, 211, 215, 216, 217, 218, 344

Evrensel (kozmetik) eksen: 59, 69, 72, 102, 342

G

Göğün oğlu: 13, 41, 118, 150, 153, 158, 193, 236, 250, 285

H

Halefiyet: 187, 192, 193, 195, 330, 331, 375, 376, 379, 381, 383, 392

Hıristiyanlık: 14, 15, 16, 73, 104, 107, 138, 147, 156, 207, 228, 237, 250, 255, 264, 266, 304, 306, 309, 310, 317, 318, 324, 328, 334, 342, 352, 353, 355, 356, 358, 366, 371, 374

Hinduizm: 16, 228

İ

İbrahim: 23, 79, 80, 98, 126, 178, 216, 285

İlk doğan: 10, 98, 144, 194, 195, 330

İnayet: 46, 52, 129, 136, 150, 206, 308, 310, 312, 316, 344, 347, 349

İntihap: 31, 38, 47, 91, 141, 163, 187, 188, 189, 190, 191, 320, 354, 374, 375, 379, 380, 381, 382, 386, 392

İrsiyet: 187, 191, 192, 320, 330, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 382

İsa Mesih: 14, 324, 351, 360, 368

İslamiyet: 16, 57, 73, 123, 139, 140, 141, 143, 157, 159, 185, 207, 215, 226, 230, 249, 250, 251, 255, 260, 266, 271, 275, 276, 282, 334, 370

İttifak: 35, 128, 129, 130, 219, 276, 311, 321, 344, 357, 385, 393

J

Jean d'Arc: 310, 313, 317, 318, 345

K

Kılık: 41, 108, 109, 110, 112, 132, 143, 205, 212, 240, 265, 300, 343

Konfüçyüsçülük: 66, 153

Kral katli: 99, 100, 101, 376, 384

Kralın oğlu: 208

Kupa: 254, 258, 263, 273, 274, 275, 276, 277, 296, 297

Kutsama töreni: 88, 232, 253, 321, 324, 332, 334, 338, 364

M

Maniheizm: 12, 137

Mazdekçilik: 208, 209, 285

Mesihçilik: 128

Muhammet: 140-142

P

Pabuç: 241-242

S

Saray: 15, 27, 58, 71, 83, 86, 88, 108, 124, 127, 173, 178,

198, 201, 205, 211, 219-220,
222-225, 231-233, 237, 254,
259, 267, 273, 278, 309, 314,
317, 319, 342, 358, 369, 377,
390-391
Semavi vekalet: 94, 100, 150-152,
154, 338

Ş

Şamanizm: 166, 260
Şintoizm: 111

T

Taç: 15, 59, 82, 100, 121, 123,
206, 208-211, 217, 240-241,
253, 260-265, 268, 288, 301,
310, 311, 313-314, 318, 320-
321, 323, 328, 331, 338-339,
342, 360-361, 363, 365-366,
371, 382-383, 385, 389
Taç giyme: 100, 121, 208-210,
217, 241, 253, 260, 320-321,
323, 338, 360-361, 383
Tahta çıkma: 89, 98, 187, 198,
203, 206, 241, 245, 253, 259,
260, 263, 276, 321, 345, 374,
376, 386

Takvim: 69

Tanrının oğlu: 31-32, 104, 115,
117-118, 123, 130, 133, 138,
151, 185, 221, 286, 304, 324

Taoizm: 105

Tezahürat: 207, 320, 360, 376

Tiran: 36, 44, 47, 49, 67, 94, 95,
127, 192, 221, 298, 340, 348,
365, 384, 388

V

Vaftiz: 254, 280, 285-286, 308,
312, 321-322, 334, 356
Verimlilik: 65, 72, 73, 76, 77, 79,
100, 237, 304, 348, 351

Y

Yahudilik: 16, 185
Yaşam ağacı: 31, 59, 72, 156, 247,
264
Yetki töreni: 71, 206, 286, 320,
322, 324, 364

Z

Zerdüştlük: 162, 209, 244, 285

Jean-Paul Roux, bu kitapta kendisine aşına olan okuyucunun karşısına bambaşka bir yönüyle çıkıyor; bir yandan kral teması etrafındaki efsaneleri, tarihi olayları ve nesneleri mercek altına alırken diğer yandan bunların simgesel anlamını ortaya koyuyor. Roux, yeryüzünün dört ikliminde, tarihin farklı dönemlerinde hüküm sürmüş uygarlıklara ait kral tasavvurlarını derleyerek birçok farklılığa rağmen hükümdar tasvirlerinin benzerliklerini ortaya koyuyor.

Roux'nun ifadesiyle bir "arkeolojik çalışma" olan *Kral: Mitler ve Simgeler*, Çin'deki Yasak Şehir'den İran'daki Yüz Sütun Sarayı'na; Cennetin Krallığı'ndan Orta Asya bozkırlarına uzanan geniş bir alanı, kazı sahası olarak belirler. Tarihsel bir perspektifle ele alınan kral temasına "arkeolojik" bir boyut katan yaklaşım ise Roux'nun sadece tarihsel kişiliklere odaklanmaktan kaçınarak kralların kullandığı nesnelere, toplumun krala atfettiği anlamlara, ruhani temsillerin eşlik ettiği ritüellere yönelmesidir.

DERGÂH YAYINLARI

ISBN: 978-6257005494

9 786257 005494

DERGAHYAY

www.dergah.com.tr